

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม

และความสัมพันธ์ทางสังคม

The Buddhism in Cambodia : History Cultural
and Social Relationship.

โดย

พระศรีวิสุทธิคุณ (ดร.)

พระครูสิริปริยัติวิธาน

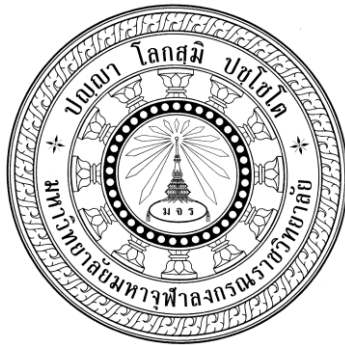
พระฉลอง แสนดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656063

รายงานวิจัย

เรื่อง

พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม

และความสัมพันธ์ทางสังคม

The Buddhism in Cambodia : History Cultural
and Social Relationship.

โดย

พระศรีวิสุทธิคุณ (ดร.)

พระครูสิทธิปริยัติวิธาน

พระฉลอง แสนดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656063

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Buddhism in Cambodia : History Cultural and Social Relationship.

By

Phrasrivisuddhikun (Ph.D.)

Phrakhru Siripariyattividhan (M.A.)

Phra Chalong Sandee (M.A.)

Mahachulalongornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2556

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610656063

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานวิจัย:	พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา	: ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม
ผู้วิจัย:	พระศรีวิสุทธิคุณ,ดร., พระครูสิริปริยัติวิธาน, พระฉลอง แสนดี	
หน่วยงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๖	
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ	

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา โดยผ่านการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง การจัดการพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม และวิเคราะห์ถึงแนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทยกัมพูชา การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ แล้วทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑) พระพุทธศาสนา ได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนที่เรียกว่ากัมพูชา ตั้งแต่สมัยหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติ สืบทอดกันมาเป็นยุคสมัย คือ (๑) ยุคพูนัน ซึ่งมีลักษณะของพระพุทธานามหายาน (๒) ยุคเจนละ ซึ่งมีลักษณะเป็นพระพุทธานามหายาน (๓) ยุคพระนครซึ่ง พระพุทธศาสนาถึงความเจริญถึงขีดสุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งนับว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา และ (๔) ยุคหลังพระนคร พระพุทธศาสนาเถรวาทได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่ในระยะที่ เขมรแดงมีอำนาจ พระพุทธศาสนาถูกปราบปรามจนสิ้นสูญ พอหมดยุคของเขมรแดงแล้ว พระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง จนกระทั่งเป็นศาสนาประจำชาติที่ได้รับการบรรจุไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ

๒) เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยกัมพูชาแล้ว ได้มีการจัดการ ด้านพระพุทธศาสนา เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของแต่ละยุค กระทั่งในปัจจุบัน การจัดการด้านการปกครอง คณะสงฆ์กัมพูชามีองค์กรการปกครองสูงสุดโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้นำทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย และมีการปกครอง คณะสงฆ์ ระดับรัฐถึงระดับวัด พระสงฆ์มีความตระหนักถึงประวัติศาสตร์ มีความเป็น “พระสงฆ์ของชาวบ้าน” การจัดการด้านการศึกษา ปัจจุบันมี

องค์กรจัดการศึกษาโดยอิสระคือจัดการเรียนการสอนที่วัด และองค์กรที่รัฐบาลอุปถัมภ์ มีสถาบันการศึกษาที่มีความพร้อมที่จะรองรับการเปิดประชาคมอาเซียน เช่น มหาวิทยาลัยพุทธศึกษา

๓) ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศกัมพูชาด้วยระยะเวลานับพันปีแล้ว เป็นเหตุให้ สังคม วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา พัฒนาการเป็นกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกันอย่างเหนียวแน่น ประชาชนยึดมั่นในพระรัตนตรัย แล้วแสดงออกมาด้วยการให้ทาน รักษา ศิล เจริญภาวนา ตามเทศกาล เช่น วันธรรมสวนะ มีประเพณีสิบสองเดือนที่เชื่อมโยงระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมประเพณี สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดกระบวนการ “วิถีพุทธแบบกัมพูชา” แม้ว่าประเทศกัมพูชาเคยตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส แต่อิทธิพลของฝรั่งเศสไม่สามารถเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมเชิงพุทธได้ แม้ถูกเขมรแดงปราบปรามชนิดที่เรียกว่าสิ้นซาก แต่ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง ทำให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นตัวเชื่อมระหว่างสังคมกับวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

๔) ในอนาคต แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะกำหนดทิศทางว่าพระพุทธศาสนาจะขับเคลื่อนไปในทิศทางใดและอย่างไร ในขณะเดียวกัน องค์กรทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ และประชาชน อาจจะต้องเรียนรู้กระแสความก้าวหน้าทางวัตถุอย่างรู้เท่าทัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้กำลังเข้ามาพร้อมกับการเปิดประเทศ ทั้งนี้เพื่อท้าทายพลังแห่งจิตวิญญาณ และพลังแห่งศรัทธาในพระรัตนตรัยของแต่ละคนด้วย

Research Title: The Buddhism in Cambodia : History Cultural and Social Relationship.

Researcher: Phrasrivisuddhikun Ph.D.
Phrakhru Siripariyattividhan M.A.
Phra Chalong Sandee M.A.

Department: Buddhist Research Institute Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus.

Fiscal year: 2556/2013

Research Scholarship Sponsor: The office of the National Research Council of Thailand.

ABSTRACT

This research aims to study Buddhism in Cambodia. This research were studied through the analysis of historical data political and Government control, Buddhism Management and Social and cultural relationship. In order to analyze the process of strengthening the relationship of religion and culture, the trends and directions of Buddhism and social development and culture in Cambodia. This research is qualitative research and the data collected from documents, interviews focus groups and unofficial observations. The results of analysis were as follows:

1) Buddhism had spread in the Kingdom of Cambodia after the finishing of the 3rd Buddhist Council. The King accepted Buddhism as the Code of Conduct and carried on for a period of (1) the Funan (2) the Chenla, where characterized in the Mahayana Buddhism (3) of the Old City is the most growing era of Buddhism in Cambodia was found in King Chai Woramun the 7th, which is called the golden age of Buddhism and (4) the latter city. In this era the Theravada Buddhism has been increasingly recognized. However, most of the political power were in the Khmer Rouge so Buddhism was suppressed. Until the end of the Khmer Rouge era the Buddhism in Cambodia was revived again. Moreover, the government accepted the Buddhism is the national religion by stipulated in the Constitution.

2) After Buddhism was spreading in Cambodia. It was managed to reflect the reality of each era. Even today the Cambodia Buddhism ministry, the highest of the Cambodia Buddhism ministry is the primate, is governed and control all Cambodia Buddhism businesses in every level. Moreover, the Monks ministry is considered on history that the word "priest of the house" management education. So, it can be seen that not only, the independent educational organization is teaching in the temple and it can be sponsored by Government but it also ready to support the opening of the ASEAN Community, as Buddhists university education.

3) Because the Buddhism was in one important part of Cambodia community of a thousand year. It caused the strong development and relationship in social cultural and religion people rely on Buddha and show that expressed by donation, observation the precepts and meditation in the Buddhism event such as the 12 months Sabbath ceremony caused the strong connection between Buddhism and culture of Cambodian people. The close connection of them has made the Buddhism why of life of Cambodian people. It can be seen that Although Cambodia had a colony of France. The French influence cannot be replaced in Buddhist culture Moreover, the Buddhism eradicated by the Khmer Rouge but it was restored again and again. And this make Buddhism remained as a link between society and culture of Cambodia society.

4) In the future the direction of Buddhism in Cambodia depends on structure of social and culture that will determine the direction of Buddhism. Together with the organization of religion monks and people to study and understand the progression of Buddhism in Cambodia. The most important task to challenge the power of the spirits and the power of faith in Buddhism of Cambodian is the opening of country.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม” เป็นหนึ่งในห้าโครงการวิจัยย่อยซึ่งอยู่ภายใต้โครงการวิจัยหลักเรื่อง “พระพุทธศาสนาในอาเซียน : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม” โดยมีสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นประธานโครงการ ๗ โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (ว ช.) รายงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา หรือในปัจจุบันคือ ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) ผ่านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาภายในประเทศ และเพื่อศึกษาถึงทิศทางหรือแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในประเทศนี้ภายใต้กระแสประชาคมอาเซียน

รายงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องมาจากบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย เริ่มจากการสนับสนุนทุนวิจัย โดยเฉพาะผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำ ให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการ ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินโครงการวิจัยเป็นระยะ ๆ คือ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ร.ศ.ดร. สุวิญ รักษัตย์ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะวิจัยจึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณบุคลากรในพื้นที่วิจัยในประเทศไทย กัมพูชา ที่อนุเคราะห์ให้คณะวิจัยได้สัมภาษณ์ สันทนากลุ่มและสังเกตการณ์ ได้แก่ ๑) สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย ๒) เจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว เลขาธิการเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว ๓) เจ้าคณะจังหวัดพระตะบอง เลขาธิการเจ้าคณะจังหวัดพระตะบอง และผู้กำกับการณ์ตำรวจเมืองพระตะบอง ๔) เจ้าคณะจังหวัดกำปงจาม และเลขาธิการเจ้าคณะจังหวัดกำปงจาม ๕) คณาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และท่านเจ้าคุณพระสุศีลวงค์ (สมบุรณ์ ป.ธ.๖) ประธานพระธรรมทูตกัมพูชาประจำประเทศไทย ที่ได้กรุณาร่วมเดินทางไปลงพื้นที่จริง ทั้งเป็นผู้ประสานงาน และสื่อสารด้วยภาษาเขมรกับบุคคล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ขอเจริญพรขอบคุณ ๆ พณฯ ท่าน มิน ฮิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการและศาสนาแห่งราชอาณาจักรกัมพูชาและคณะ ที่ได้ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ตลอดถึง ดร. รณกฤต น้อยพันธ์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้ให้ความร่วมมือแก่คณะผู้วิจัยเป็นอย่างดี

คณะวิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสนักวิจัยให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยหลัก ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ ประสบการณ์ด้านพระพุทธศาสนาจากประเทศเพื่อนบ้าน และเพื่อการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมกับบุคคล คณะบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อีกทั้งเป็นการเผยแพร่ชุดความรู้จากการวิจัยนี้สู่สาธารณะต่อไป

พระศรีวิสุทธิคุณ,ดร. และคณะ

๙ กันยายน ๒๕๕๖

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑ .๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑ .๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๔ ปัญหาการวิจัย	๗
๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	๘
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๒
บทที่ ๒ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การเมืองและการปกครองในประเทศกัมพูชา	๑๓
๒.๑ กัมพูชาก่อนประวัติศาสตร์	๑๓
๒.๒ เผ่าพันธุ์และชาติภูมิ	๑๔
๒.๓ พระพุทธศาสนาสมัยเมืองพนม	๑๘
๒.๔ พระพุทธศาสนาสมัยเจนละ	๒๕
๒.๕ พระพุทธศาสนาสมัยพระนคร	๒๙
๒.๖ พระพุทธศาสนาสมัยไทยมีอิทธิพล	๔๖
๒.๗ พระพุทธศาสนาในยุคฝรั่งเศสปกครอง	๖๒
๒.๘ พระพุทธศาสนาในยุคได้รับเอกราช	๖๘
๒.๙ พระพุทธศาสนาในยุคสาธารณรัฐ	๗๖
๒.๑๐ พระพุทธศาสนาในยุคเขมรแดง	๗๙
๒.๑๑ พระพุทธศาสนาสมัยเวียดนาม – เฮงสัมริน	๘๗
๒.๑๒ พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน	๙๓

บทที่ ๓ พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย	๑๑๓
๓.๑ พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย	๑๑๓
๓.๒ วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม	๑๑๔
๓.๓ วัฒนธรรม ในเชิงรูปธรรม	๑๔๒
๓.๔ สรุป พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย	๑๕๙
บทที่ ๔ การจัดการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	๑๖๒
๔.๑ การจัดการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในอดีต	๑๖๒
๔.๒ การจัดการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๒๒๘
๔.๓ สรุปปัญหาและอุปสรรคการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย	๒๖๕
บทที่ ๕ วิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม และแนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย	๒๖๘
๕.๑ วิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม	
ในประเทศไทย	๒๖๘
๕.๒ แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม	
ในประเทศไทย	๒๗๒
บทที่ ๖ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๒๘๐
๖.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๘๐
๖.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๙๑
บรรณานุกรม	๒๙๓
ภาคผนวก ก บทควมวิจัยตามโครงสร้างบทควมวิจัย	๒๙๘
ภาคผนวก ข แบบสอบถาม	๓๒๔
ภาคผนวก ค ภาพภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย	๓๓๐
ภาคผนวก ง สรุปโครงการวิจัย	๓๖๖
ประวัติผู้วิจัย	๓๗๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) หรือ สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations : ASEAN) เป็นองค์กรระหว่างประเทศระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจุดเริ่มต้นโดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมอาสา (Association of South East Asia) เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๔ เพื่อการร่วมมือกันทาง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๘ ส.ค. ๒๕๑๐ หลังจากการลงนามในปฏิญญาสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Declaration of ASEAN Concord) หรือเป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า ปฏิญญากรุงเทพ (The Bangkok Declaration) โดยสมาชิกผู้ก่อตั้งมี 5 ประเทศ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ซึ่งผู้แทนทั้ง ๕ ประเทศที่ร่วมลงนามในปฏิญญากรุงเทพ ภายใต้ชื่อ “อาเซียน” เพื่อต่อกรกับความซับซ้อนผันผวนของโลก ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ประเทศกัมพูชาคือหนึ่งในประเทศที่ร่วมก่อตั้งอาเซียน ปี พ.ศ. ๒๕๕๕) กาลเวลาผ่านไปอาเซียนมีอายุครบ ๔๕ ปีพอดี มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น ๑๐ ประเทศ และกำลังพิจารณารับติมอร์ตะวันออก และปาปัวนิวกินี ภายในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ อาเซียนจะพัฒนาเป็นประชาคมอาเซียนยกระดับความเป็นองค์กรที่ดูแลประสานประโยชน์ในประเทศสมาชิกอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งในมิติการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เพื่อความผาสุกมั่นคงอย่างยั่งยืนในประเทศสมาชิกและเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก

แม้อาเซียนจะมีได้มีสนธิสัญญาหรือกฎบัตรมาตั้งแต่ต้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาเซียนก็ได้พัฒนาความร่วมมือโดยอาศัยฐานในทางกฎหมายระหว่างประเทศมากขึ้น เช่น การที่สมาชิกอาเซียนได้จัดทำสนธิสัญญาไมตรี และความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia ๑๙๗๖ หรือ TAC) ซึ่งก็เป็นการนำหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่มีอยู่เดิมแล้วมาเน้นย้ำระหว่างรัฐในภูมิภาค เช่น หลักการเคารพอำนาจอธิปไตยของรัฐ หลักการไม่แทรกแซงกิจการอันเป็นการภายในของแต่ละรัฐ ซึ่งปรากฏอยู่ในกฎบัตรสหประชาชาติอยู่แล้ว ประชาคมอาเซียนก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เริ่มแรกเพื่อสร้างสันติภาพในภูมิภาคเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ อันนำมาซึ่งเสถียรภาพทางการเมือง และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเมื่อการค้าระหว่างประเทศในโลกมีแนวโน้มก็เกิดการค้ารุนแรงขึ้น ทำให้อาเซียนได้หันมามุ่งเน้นกระชับและขยายความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างกันมากขึ้น และอาเซียนก็ได้อาศัยหลักในสนธิสัญญาดังกล่าวมาเป็นหลักการที่อาเซียนยึดถือ และเป็นข้อแม้ในการต่อรองกับรัฐที่ไม่ใช่สมาชิกให้ลงนามเป็นภาคีก่อนจะได้รับให้เข้าร่วมประชุมกับอาเซียนนั่นเอง ข้อพิจารณาสำคัญคือสนธิสัญญาดังกล่าวมิได้เกี่ยวข้องหรือทำขึ้นกับอาเซียนโดยตรง และอาเซียนก็มิได้มีความสามารถในการทำสนธิสัญญาโดยตนเอง เพียงแต่รัฐที่อยู่ในบริเวณเอเชียอาคเนย์ได้เข้าเป็นภาคีสถิติสัญญาดังกล่าวเพื่อประโยชน์ร่วมกันในภูมิภาคและอาศัยอาเซียนเป็นเครื่องมือในการดำเนินความร่วมมือและพันธกรณีหรือหน้าที่ตามสนธิสัญญานั้นย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินความร่วมมือภายใต้กรอบอาเซียนโดยปริยาย นอกจากนี้ อาเซียนยังได้เป็นเวทีที่ทำให้เกิดสนธิสัญญาในเรื่องอื่น ๆ เช่น การทำให้ภูมิภาคปลอดจากอาวุธนิวเคลียร์ หรือล่าสุดในด้านการต่อต้านการก่อการร้าย ตลอดจนความตกลงเรื่องเศรษฐกิจและความร่วมมือเฉพาะด้าน เช่น ด้านการส่งเสริมสวัสดิการสังคม การศึกษา การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมข้ามชาติ สิ่งแวดล้อม การจัดการภัยพิบัติ ฯลฯ ซึ่งล้วนอาศัยอาเซียนเป็นกลไกสำคัญทั้งสิ้น ดังนั้น แม้ในทางรูปแบบแล้วจะไม่ได้ถือว่าอาเซียนได้ตั้งอยู่บนฐานกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ในทางเนื้อหากฎหมายระหว่างประเทศและความตกลงเหล่านี้ก็จะได้อิทธิพลต่อการดำเนินของอาเซียนในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นภาพรวมของการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน โดยตามข้อตกลงบาหลี เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๖ ได้มีข้อตกลงให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนขึ้น โดยแบ่งแยกออกเป็น ๓ ประชาคมย่อย โดยทั้ง ๓ ประชาคมย่อยนั้น เราเรียกว่า ๓เสาหลักอาเซียนนั่นเอง ซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๕๓ แต่ต่อมามีการกำหนดให้แล้วเสร็จให้เร็วขึ้นจากเดิมอีก ๕ ปี คือต้องแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ.๒๕๕๘

๑. ประชาคมการเมืองความมั่นคงอาเซียน (ASEAN POLITICAL-SECURITY COMMUNITY หรือ APSC) วัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างและธำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค เพื่อให้ประเทศในภูมิภาคอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสามารถแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งโดยสันติวิธี อาเซียนจึงได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน คือการมีกฎเกณฑ์และค่านิยมร่วมกัน ครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จะร่วมกันทำเพื่อสร้างความเข้าใจในระบบสังคมวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างของประเทศสมาชิก ส่งเสริมพัฒนาการทางการเมืองไปในทิศทางเดียวกัน ส่งเสริมความสงบสุขและรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาความมั่นคงสำหรับประชาชนที่ครอบคลุมในทุกด้าน ครอบคลุมความร่วมมือเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในรูปแบบเดิม มาตราการสร้างความไว้วางใจและการระงับข้อพิพาทโดยสันติเพื่อป้องกันสงคราม และให้ประเทศสมาชิกอาเซียนอยู่ด้วยกันโดยสงบสุขและไม่มีความหวาดระแวง และขยายความร่วมมือ

เพื่อต่อต้านภัยคุกคามรูปแบบใหม่ การมีพลวัตและปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เพื่อเสริมสร้างบทบาทของอาเซียนในความร่วมมือระดับภูมิภาค เช่น กรอบอาเซียน+๓ กับจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก ตลอดจนความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งกับมิตรประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ

๒. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN ECONOMIC COMMUNITY หรือ AEC) มีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้อาเซียนมีตลาดและฐานการผลิตเดียวกันและมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน เงินทุน และแรงงานมีฝีมืออย่างเสรี อาเซียนได้จัดทำแผนงาน การจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งเป็นแผนงานบูรณาการการดำเนินงานในด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้แก่ การเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียว (single market and production base) โดยจะมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานมีฝีมืออย่างเสรี และการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของอาเซียน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นนโยบายที่จะช่วยส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ เช่น นโยบายการแข่งขัน การคุ้มครองผู้บริโภค สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา นโยบายภาษี และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค ให้มีการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และการเสริมสร้างขีดความสามารถผ่านโครงการต่างๆ การบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก เน้นการปรับประสานนโยบายเศรษฐกิจของอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาคเพื่อให้อาเซียนมีท่าทีร่วมกันอย่างชัดเจน

๓. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN SOCIO-CULTURAL COMMUNITY หรือ ASCC) อาเซียนได้ตั้งเป้าเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ในปี 2558 โดยมุ่งหวังเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง มีสังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ประชากรอาเซียนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้านเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมอัตลักษณ์อาเซียน (ASEAN Identity) เพื่อรองรับการเป็นประชาคมสังคม และวัฒนธรรมอาเซียน โดยได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint) ซึ่งประกอบด้วยความร่วมมือในทุกๆ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน การลดช่องว่างทางการพัฒนา

ในด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชนในประชาคมอาเซียนนั้น นอกจากจะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม เอกลักษณ์ และจิตวิญญาณของประชาชนในชุมชนและประเทศนั้นๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ดำเนินไปตามครรลองหรือบรรทัดฐานของสังคม โดยปราศจากการพันนาการ ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นประดิษฐกรรมทางความคิดอันสูงส่ง และมีคุณูปการต่อโลกและมนุษยชาติทั้งมวล ศาสนาสำคัญของโลกในปัจจุบันประกอบด้วย ศาสนา

พราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้แถบประเทศสาธารณรัฐอินเดียและปากีสถาน มีอายุมากกว่า ๕,๐๐๐ ปี ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐอินเดียและเนปาล ส่วนศาสนาพุทธ เป็นศาสนาเก่าแก่เป็นอันดับที่ ๒ เกิดหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒,๐๐๐ ปี มีแหล่งกำเนิดในประเทศสาธารณรัฐอินเดียและเนปาล เกิดก่อนศาสนาคริสต์ประมาณ ๕๔๓ ปี ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐศรีลังกา สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม สาธารณรัฐกัมพูชา สาธารณรัฐสิงคโปร์ และภูฏาน เป็นต้น

สำหรับศาสนาที่เก่าแก่เป็นอันดับที่ ๓ คือศาสนาคริสต์ มีแหล่งกำเนิดแถบประเทศปาเลสไตน์และอิสราเอล หลังพุทธศาสนา ๕๔๓ ปี ประเทศที่มีประชากรนับถือเป็นศาสนาประจำชาติหลายประเทศทั่วโลก สำหรับศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาเก่าแก่เป็นอันดับที่ ๔ มีแหล่งกำเนิดในนครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย หลังศาสนาพุทธ ๑,๑๑๓ ปี และหลังศาสนาคริสต์ ๖๐๐ ปี ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ประเทศมาเลเซีย สาธารณรัฐปากีสถาน และสาธารณรัฐบังคลาเทศ ศาสนาหลักของประชาชนในรัฐสมาชิกประชาคมอาเซียน รัฐสมาชิกอาเซียนที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบด้วยราชอาณาจักรกัมพูชา ๙๕% ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ๗๕% ประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ๙๐% ประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๔๒.๕% ราชอาณาจักรไทย ๙๕% และประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ๗๐% ที่นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบด้วยประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๖๗% ประเทศสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ๘๗% และประเทศมาเลเซีย ๖๐.๔% ที่นับถือศาสนาคริสต์ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ๙๒% นอกจากนี้ยังนับถือศาสนาพุทธ ในเปอร์เซ็นต์ที่สูงในประเทศมาเลเซีย ๑๙.๒% และประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๑๓% ศาสนาคริสต์ในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ๑๕% ประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๑๔.๕% ประเทศมาเลเซีย ๑๑.๖% และประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๑๐% อิสลาม ๑๐% ในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๑๔.๕% ประชาชนในรัฐสมาชิกอาเซียนดังกล่าวข้างต้น ได้ยึดหลักการสำคัญของศาสนาที่ตนเองนับถือซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตหรือแบบแผนของการดำเนินชีวิต ศิลปะ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ตลอดจนการเมืองการปกครองประเทศอย่างเป็นอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของแต่ละประเทศ

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาของประชาชนในรัฐสมาชิกประชาคมอาเซียน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะเข้าไปสู่หัวใจของประชาชาตินั้น และเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา ภายใต้เสาหลักของประชาคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC) ซึ่งเกื้อกูลและเกื้อหนุนต่อประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community-APSV) และประชาคม

เศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) แนวทางการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประเทศภาคีสมาชิก ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ล้วนถือกำเนิดขึ้นในทวีปเอเชีย กล่าวคือ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามถือกำเนิดในประเทศเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธถือกำเนิดในประเทศเอเชียใต้และแพร่หลายเข้ามาแทนที่ความเชื่อและการเคารพนับถือของประชาชนในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมตัวกันเป็นอาเซียนและจะรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ.๒๕๕๘ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อถือทางศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศนั้นๆ จึงเป็นวิถีทางหรือพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะเข้าไปสู่หัวใจของประชาชนชาตินั้นๆ

ศาสนาของประชาชนในราชอาณาจักรกัมพูชา ราชอาณาจักรกัมพูชานั้น ความเชื่อดั้งเดิมของประชาชน คือ นับถือตามบรรพบุรุษ ได้แก่ นับถือโลกธาตุ ดิน น้ำลม ไฟ และผี ต่อมาได้รับเอาวัฒนธรรมอินเดียมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ โดยศาสนาแรกที่ประชาชนนับถือ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานและเถรวาทตามลำดับ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ.๑๗๒๔ ได้ทรงทำนุบำรุงศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองและได้รับการนับถือจากประชาชนทุกระดับตั้งแต่กษัตริย์ลงมา และเป็นศาสนาประจำชาติของราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ๙๕% นับถือศาสนาอิสลาม ๓% ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

นับแต่ประเทศกัมพูชาได้ยอมรับพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ทำให้ศาสนานี้ได้เผยแผ่ไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ที่สำคัญคือช่วงต้นคริสต์ศักราช โดยมีทั้งศิลาจารึกที่เป็นภาษาสันสกฤต และหนังสือจดหมายเหตุของจีนได้บันทึกความเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้งสอง บางครั้งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวเชื่อม และพระสงฆ์เหล่านั้นมีบทบาทสำคัญมากที่สุดไม่เพียงแต่เป็นราชทูตเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย จึงทำให้เข้าใจได้ว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญมากจนสามารถเผยแผ่จากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งได้ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานชั้นต้นดังกล่าวได้สูญหายไปตามกาลเวลาจะยังมีเหลือบ้างก็แต่ศิลาจารึก ๔ แห่ง ที่ค้นพบที่เวียงจันทน์ จังหวัดญัตรัง (เวียดนาม) ๑ แห่ง นักตาดตา บองแดก จังหวัดตาแก้ว ๑ แห่ง ปราสาทปรางค์สามยอด จังหวัดสุโขทัย (โคชินจิ้น Cochin China) ๑ แห่ง และที่แม่น้ำบาตี จังหวัดตาแก้ว ๑ แห่ง ศิลาจารึกเหล่านี้ได้กล่าวถึงพระราชผู้เคารพศาสนาพราหมณ์ ขณะที่บางแห่งกล่าวถึงพระราชานับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งประชาชนและพระราชานับถือศาสนาผสมผสานปะปนกัน

ดังนั้นคณะผู้วิจัย ในฐานะหน่วยงานที่ทำการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ และความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมกัมพูชา และเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์ องค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาด้านวัฒนธรรม ในเขต

จังหวัดเสียมเรียบ บัตดาบอง พนมเปญ ตาแก้ว กำปงจาม อันเป็นจังหวัดเริ่มแรกของการตั้งรกรากของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา มาประกอบกับการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ได้รับองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในประเด็นดังกล่าวเป็นอย่างดี อีกทั้งประโยชน์ที่ได้จากการศึกษานี้จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาในอนาคตโดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นตัวกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ เพราะถือได้ว่าการเรียนรู้พุทธศาสนาระหว่างประชาชนชาวไทยกับกัมพูช่าย่อมนำมาซึ่งความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น และเป็นที่ยิ่งของมวลมนุษยชาติในโลกสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศาสตร์ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศกัมพูชา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษากระบวนการกิจกรรมด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในประเทศกัมพูชา
- ๑.๒.๔ วิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

- การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตของการศึกษาดังต่อไปนี้
- ๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศกัมพูชา และแนวโน้มทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา
  - ๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ จังหวัดที่เป็นพื้นที่เริ่มแรกของการตั้งรกรากพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ (๑) จังหวัดตาแก้ว (๒) จังหวัดเสียมเรียบ (๓) กรุงพนมเปญ (๔) จังหวัดพระตะบอง (๕) จังหวัดกำปงจาม
  - ๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการวิจัยเชิงลึก นอกจากศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ยังนำมาประกอบกับการสังเกตเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารภาครัฐ จำนวน ๒ ท่าน คือ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนา และ

รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ ตัวแทนคณะสงฆ์ จำนวน ๖ รูป องค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนา และด้านวัฒนธรรมในประเทศไทย จำนวน ๖ ท่าน

๑.๔ ปัญหาการวิจัย

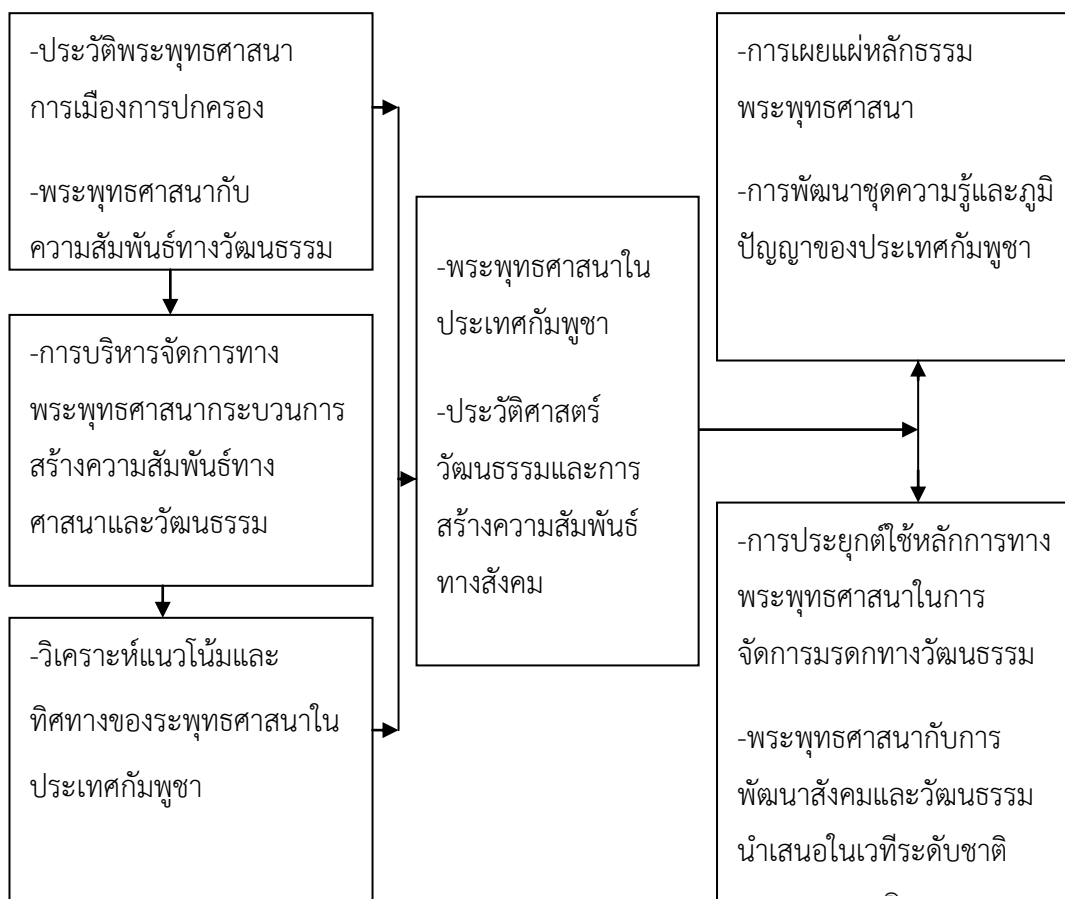
- ๑.๔.๑ พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในกัมพูชามีประวัติความเป็นมาอย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๒ ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมชาวพุทธในกัมพูชาเป็นอย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๓ การจัดกิจกรรมการศึกษาของคณะสงฆ์ในกัมพูชาเป็นอย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๔ แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในกัมพูชาเป็นอย่างไรบ้าง

๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

- ๑.๕.๑ คำว่า “พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ศาสนาพุทธ ทั้งนิกายมหายาน และนิกายหินยานที่ประชาชนชาวกัมพูชายอมรับนับถือจากอดีตถึงปัจจุบัน
- ๑.๕.๒ คำว่า “ประเทศไทยกัมพูชา” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ชื่อของประเทศไทยกัมพูชา ที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๑.๕.๓ คำว่า “ประวัติศาสตร์” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ประวัติศาสตร์การเข้ามาและการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบันของประชาชนชาวกัมพูชา
- ๑.๕.๔ คำว่า “วัฒนธรรม” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง วัฒนธรรมพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากอดีตถึงปัจจุบันของประชาชนชาวกัมพูชา
- ๑.๕.๕ คำว่า “ความสัมพันธ์ทางสังคม” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมพระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนชาวกัมพูชา
- ๑.๕.๖ คำว่า “การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร จากอดีตถึงปัจจุบันของชาวกัมพูชา

๑.๖ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดดังนี้

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ วิธีการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยวิธีศึกษาจากเอกสาร (Document) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพัฒนาการของพระพุทธศาสนา รูปแบบการจัดการศึกษา และสภาพปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศกัมพูชา โดยเอกสารที่ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงจะมาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่หนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาเขมร (Khmer Language) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำราวิชาการ วารสาร ในภาษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เพื่อทำการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-dept interviews) การสนทนากลุ่ม (Group discussion) และการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ (Non participant's observation)

ก. การศึกษาเชิงเอกสาร (Document study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือตำราที่เป็นภาษาเขมร รายงานการวิจัย ภาพถ่าย เอกสาร แสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา วัฒนธรรม บทบาท ความสัมพันธ์และการจัดการทางพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา ทั้งในระดับนโยบาย ประชาชน องค์กรทางพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นและเป็นแนวทางแห่งการศึกษาค้นคว้าภาคสนาม โดยดำเนินการ ดังนี้

๑) ศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือที่เป็นภาษาเขมร รายงานการวิจัย ภาพถ่าย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยช่วงเวลาเป็นกรอบกรอบเวลาในการศึกษา

๒) ทำการศึกษาวិเคราะห์กระบวนการจัดการทางพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ผ่านข้อเท็จจริงจากผู้บริหาร ประชาชน องค์กรทางพระพุทธศาสนา

๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

๔) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม บทบาท ความสัมพันธ์และการจัดการทางพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

ข. การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อดำเนินการสัมภาษณ์ในเชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต เพื่อทราบถึงแนวคิด บทบาท ความสัมพันธ์และการจัดการทางพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา ประชาชน องค์กรทางพระพุทธศาสนา ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาในที่นี้หมายถึงประเทศกัมพูชา โดยดำเนินการดังนี้

๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกองค์การทางพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาที่มีความสัมพันธ์อันดีกับประชาคมอาเซียน อย่างน้อย ๒ องค์กร โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ

ก. เป็นองค์กรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนระดับนโยบายและระดับนานาชาติ โดยเฉพาะกับประเทศไทยและประชาคมอาเซียน

ข. เป็นองค์กรที่มีความผูกพันกับสังคมไทยและประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะในระดับประเทศและชาวพุทธในประเทศกัมพูชา

๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยกับคณะสงฆ์ ผู้บริหารบุคลากร เจ้าหน้าที่และส่วนงานที่เกี่ยวข้องของประเทศกัมพูชา

๓) ดำเนินการศึกษาวเคราะห์รูปแบบ การจัดการและแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึกโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยการวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา บทบาท ความสัมพันธ์ วัฒนธรรม การจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนาและรูปแบบการพัฒนาความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ

๑.๗.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ก. องค์กรทางพระพุทธศาสนา

(๑) จังหวัดพระตะบอง

เจ้าคณะจังหวัด, เจ้าคณะอำเภอ, เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอ และผู้กำกับการตำรวจเมืองพระตะบอง

(๒) จังหวัดกัมโพน

เจ้าคณะจังหวัด, พระภิกษุสามเณรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี

(๓) จังหวัดตากแก้ว

ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัด, เจ้าคณะจังหวัด, รองเจ้าคณะจังหวัด และ

พระเลขานุการ

(๔) จังหวัดพนมเปญ

สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายและเลขาธิการสังฆนายกฝ่าย

มหานิกาย, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการและศาสนา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยว

(๕) จังหวัดกำแพงจาม

เจ้าคณะจังหวัด และพระเลขานุการ

(๖) จังหวัดเสียมเรียบ

รองเจ้าคณะจังหวัด

ข.พื้นที่สังเกตการณ์

การสังเกตการณ์อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อดูวิถีชีวิต และการสั่งสมความเป็น
ชาวพุทธของประชาชนในประเทศกัมพูชา ประกอบด้วยสถานที่ต่างๆ ในเมืองสำคัญดังนี้

๑) จังหวัดพระตะบอง ได้แก่ วัดที่สถิตเจ้าคณะจังหวัดพระตะบอง

๒) จังหวัดกัมโพน ได้แก่ วัดที่สถิตเจ้าคณะจังหวัด, สำนักเรียนพระ
ปริยัติธรรมแผนกบาลี

๓) จังหวัดตากแก้ว ได้แก่ วัดที่สถิตเจ้าคณะจังหวัด, ปราสาทพนมตา
พิพิธภัณฑสถานจักรฟูนัน

๔) จังหวัดพนมเปญ ได้แก่ ทำเนียบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรม
การและศาสนา วัดอุณาโลม

๕) จังหวัดกำแพงจาม ได้แก่ วัดที่สถิตเจ้าคณะจังหวัด

๖) จังหวัดเสียมเรียบ ได้แก่ วัดโพธิวงค์ ที่สถิตรองเจ้าคณะจังหวัด,
ปราสาทนครวัด ปราสาทบายน ปราสาทกุฎี (สถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระเจ้าชาเยวรมันที่
๗), ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเสียมเรียบ

๗) จังหวัดอุดรมิซัย ได้แก่ วัดปราสาทสำโรงราชา ที่สถิตเจ้าคณะ
จังหวัด

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ได้จำแนกเครื่องมือวิจัยดังนี้

- ๑) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth interviews) สำหรับพระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา
- ๒) การสนทนากลุ่ม (Group discussion) เพื่อทราบถึงทิศทางและการพัฒนาความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา
- ๓) การสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ (Non-participants observation) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของประชาชนในประเทศกัมพูชาโดยไม่ได้เข้าไปแทรกแซงหรือร่วมกิจกรรมอย่างเป็นทางการซึ่งทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการการเสริมสร้างการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๑.๗.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลจากการลงภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth interviews) การสนทนากลุ่ม (Group discussion) และการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ (Non-participants observation) จึงใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อจับประเด็นสำคัญและสังเคราะห์องค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๗.๕ ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระยะเวลาในการวิจัยตั้งแต่เดือนมกราคม ถึง เดือนธันวาคม ๒๕๕๖

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา
- ๑.๘.๒ ด้้องค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศกัมพูชา
- ๑.๘.๓ ได้ทราบถึงการจัดกิจกรรมการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศกัมพูชา
- ๑.๘.๔ ได้ทราบแนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การเมืองและการปกครอง ในประเทศกัมพูชา

๒.๑ กัมพูชายุคก่อนประวัติศาสตร์

ประเทศกัมพูชา มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า **พระราชอาณาจักรกัมพูชา** Kingdom of Cambodia ชื่อนี้ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๓๖ หลังการเลือกตั้งทั่วไปที่จัดโดยสหประชาชาติ ในช่วง ๑๐๐ ปีมานี้ ประเทศกัมพูชาได้ถูกเปลี่ยนชื่อมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลกตามวิถีแห่งการเมือง คือ พ.ศ.๒๓๒๓-๒๕๑๐ เรียกว่า **พระราชอาณาจักรกัมพูชา** ปกครองโดยราชวงศ์นโรดม และศรีสวสต์ (สี สวสต์) พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๘ เรียกว่า **สาธารณรัฐเขมร**(Republic of Cambodia) ปกครองโดยนายพล ลอนนอล พ.ศ.๒๕๑๘-๒๕๒๑ เรียกว่า **กัมพูชาประชาธิปไตย** (Democratic of Kampuchea) ปกครองเขมรแดงนำโดยพล พต พ.ศ.๒๕๒๑-๒๕๓๕ เรียกว่า **สาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา** ปกครองโดยเฮง สัมริน และ **พระราชอาณาจักรกัมพูชา** ปกครองโดยเจ้านโรดม รณฤทธิ์ และนายฮุน เซน ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๓๖ เป็นต้นมา^๑

ประเทศกัมพูชา ถือว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มาช้านาน และมีอำนาจครอบครอง ผืนแผ่นดินหลายประเทศ เช่น บางส่วนของไทย พม่า ลาว และเวียดนาม ประเทศเหล่านี้ ล้วนเคยรับ อารยธรรมจากกัมพูชาโบราณที่เรียกว่าขอมด้วยกันทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกันขอมหรือกัมพูชาเองได้รับ อิทธิพลจากที่อื่นนั่นคืออารยธรรมของอินเดีย แทนที่จะเป็นอารยธรรมจีนซึ่งเป็นประเทศใหญ่ที่อยู่ใกล้ กว่า ในขณะที่เพื่อนบ้านอย่างเวียดนามกลับรับอารยธรรมจากจีนอย่างเต็มที่ เราสามารถแยกลักษณะ การรับวัฒนธรรมอินเดียของกัมพูชาออกเป็นลักษณะดังนี้คือ

๒.๑.๑ ด้านศาสนา ชาวกัมพูชานับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งนิกายไศวะ หรือไวศณพ ศาสนา พุทธทั้งนิกายมหายานและเถรวาท

๒.๑.๒ ด้านการเมืองการปกครอง กัมพูชาได้คดลัทธิเทวราช วิชาญราช และพุทธิราช อันเป็น อุดมคติทางศาสนาของอินเดีย

๒.๑.๓ ด้านการเป็นอยู่ ชาวกัมพูชานิยมรับประทานข้าวด้วยมือ โภคผ้าบนหัว นุ่งโจง

^๑ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลัง นานาวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

กระเบน เเทินของบนศีรษะเหมือนชาวอินเดีย

๒.๑.๔ ด้านภาษา ภาษาสันสกฤตและบาลีมีอิทธิพลสูงสุด เป็นภาษาในราชสำนัก ใช้ทั้งจารึก ติดต๋อซีตเขียนทั่วไป อิทธิพลทั้งสองภาษายังมีในภาษากัมพูชาปัจจุบันอีกด้วย

๒.๑.๕ ด้านสถาปัตยกรรม การก่อสร้างปราสาทราชวัง เทวาลัย การสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระพุทธรูป การสร้างเทวรูปปางต่างๆ จนหลายคนกล่าวว่า ถ้าไม่มีอารยธรรมอินเดีย ก็ไม่มีปราสาทนครวัด นครธม เป็นต้น ชาวกัมพูชานิยมสวมเสื้อผ้าแบบอินเดีย กินข้าวด้วยมือ เเทินของบนศีรษะ โปกศีรษะ นุ่งผ้าถุงซึ่งต่างจากเวียดนามประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก การขยายอิทธิพลของอินเดียสู่กัมพูชาและเพื่อนบ้านต่างจากจีนกระทำต่อเวียดนามอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ อินเดียไม่เคยใช้กำลังเข้ายึดครองกัมพูชา แต่เป็นการรับเอาอย่างสมัครใจ ขณะที่จีนเข้ายึดครองพร้อมบังคับเวียดนามให้อยู่ใต้อำนาจถึงพันกว่าปี กัมพูชาไม่เคยต่อต้านอินเดียทั้งที่อินเดียไม่ใช่รัฐที่เป็นปึกแผ่นมั่นคง ในขณะที่เวียดนามประจันหน้ากับจีนอยู่ตลอดเวลา พร้อมต่อต้านจีนทุกรูปแบบ กัมพูชาเคยเป็นรัฐมหาอำนาจที่เคยครอบครองแผ่นดินไทย ลาว เวียดนาม มาก่อนและยังส่งอิทธิพลให้ไทยทั้งด้านภาษา วัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างด้วย ชาวกัมพูชาโดยมากเป็นเชื้อสายมองโกลอยด์เช่นเดียวกับชนชาวเอเชียส่วนมาก แม้ปัจจุบันจะมีชาวเวียดนาม ชาวจาม ชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่บ้างก็ตาม

๒.๒ เผ่าพันธุ์และชาติภูมิ

ความเป็นมาของชาวกัมพูชานั้น เป็นประเด็นที่น่าสนใจยิ่ง เพราะมีหลายแหล่งที่อ้างแตกต่างกัน ในหนังสือพงศาวดารเขมรของทองสีบ ศุภมาร์คกล่าวว่า ชาวกัมพูชาสืบเชื้อสายมาจากอินเดียโบราณ โดยกล่าวว่า ในครั้งดึกดำบรรพ์ มีชาวชมพูทวีปตระกูลหนึ่ง รูปร่างลั่นทัด จมูกสั้น ผิวคล้ำ แบ่งเป็นหลายพวกหลายเผ่า นักประวัติศาสตร์เรียกคนพวกนี้ว่า มอน-แซมร์ ต่อมาเป็นต้นตระกูลขามอญ และเขมรในปัจจุบัน หลายพันปีต่อมาได้อพยพจากรัฐอัสสัม อินเดีย เข้าสู่เขมรและมณฑลยูนนาน แล้วจึงอพยพลงสู่แหลมทอง แล้วแยกออกเป็น ๒ สาย คือ สายตะวันตกเรียกตัวเองว่ามอญ ส่วนพวกตะวันออกเรียกตัวเองว่าแซมร์ นอกจากนั้นยังมีพวกมอญ-แซมร์ ตกค้างในป่าเขาในประเทศลาว และเขมรอีกหลายพวกคือ พวกปอร์ สำแครง ขมุ ข่า พนอง ลัว ปะหล่อง ส่วย และ เยอ เป็นต้น

จากสถิติประชากรในปัจจุบัน (๒๕๕๕) กัมพูชามีประชากรทั้งสิ้น ๑๔,๘๐๕,๐๐๐ คน เป็นชาวกัมพูชาแท้ร้อยละ ๙๐ ชาวญวนร้อยละ ๕ ชาวจีนร้อยละ ๑ ชาวจามร้อยละ ๑ นอกนั้นเป็นชาวไทย ลาว จะรวย ระแด้ว เสตียง เปอร์ รวมแล้วร้อยละ ๕^๖ ชาวเขมรนิยมตั้งบ้านเรือนในที่สูง พวกที่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถวสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ เรียกตัวเองว่า แซมร์-เลอ (เขมรสูง) ส่วนพวกที่อยู่แถว

^๖ ทองสีบ ศุภมาร์ค, *ราชพงศาวดารเขมร*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๗ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒.

ทะเลสาบเขมรและผู้คนโดยมากในเขมรปัจจุบัน เรียกว่า แخمร์-กรอม (เขมรต่ำ) เขมรต่ำนี้รวมถึงชาวเขมรที่อาศัยในเวียดนามตอนใต้ด้วย ส่วนคนไทย ลาว เรียกเขมรกรอมว่าเขมรขอม หรือขอมเฉยๆ เพราะเรานิยมออกเสียง กร เป็น ข คำว่า กรอม จึงกลายเป็น ขอม ในที่สุด

ตำนานพื้นเมืองของกัมพูชากล่าวว่า พวกเขาสืบเชื้อสายมาจากพราหมณ์ที่ชื่อโกณฑัญญะ หรือเกาพิณยะ^๔ ซึ่งเดินทางมาจากอินเดีย ต่อมาธิดาพญานาคแห่งบาดาลนามว่าโสมาพร้อมผู้ติดตามได้พายเรือมาต้อนรับพราหมณ์โกณฑัญญะผู้มีธนูวิเศษในมือใช้ธนูวิเศษยิงเรือจนเรือจะอัปปาง จนเจ้าหญิงตกพระทัยจึงอ้อนวอนและยอมสมรสด้วย ก่อนวันสมรส พราหมณ์โกณฑัญญะได้รับมอบเครื่องทรงให้เจ้าหญิง ส่วนพญานาคผู้พ่อตาก็ ตอบแทนด้วยการตีมน้ำที่ท่วมแผ่นดินจนแห้ง สร้างเมืองให้ธิดากับบุตรเขยแล้วให้นามเมืองว่ากัมโพช ซึ่งคำว่ากัมพูชาก็เป็นชื่อรัฐทางเหนือของอินเดียติดกับคันธาระ แปลว่า ผู้เกิดในดินแดนกัมพู อันเป็นเครื่องยืนยันถึงการรับอิทธิพลจากอินเดียอย่างชัดเจน กษัตริย์ในยุคต่อมาสืบเชื้อสายมาจากพราหมณ์โกณฑัญญะทั้งสิ้น

๒.๒.๑ ประชากร

กัมพูชาเป็นประเทศหนึ่งที่มีชื่อเรียกตัวเองหลายชื่อตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชื่อเหล่านี้มาจากหลายแหล่งที่เรียกขานผู้คนที่ย้ายถิ่นในกัมพูชา คือ

๒.๒.๑๑ กัมพูชา หรือกัมพูช เป็นชื่อเดิมของชนเผ่านี้โดยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาอินเดีย และคำว่า กัมพูชา เป็นรัฐโบราณทางตอนเหนือของอินเดียด้วย

๒.๒.๑๒ พุ่ัน หรือพนมปรากฏหลักฐานโดยมากในจดหมายเหตุของจีนเป็นหลัก คำนี้มาจากคำว่า พนม ซึ่งแปลว่า ภูเขาในภาษาเขมร

๒.๒.๑๓ เจนละ คำนี้ปรากฏในจดหมายเหตุของจีนเช่นกัน และคำนี้บางท่านกล่าวว่าน่าจะเพี้ยนมาจากคำสันสกฤตว่า **จันทรวงค์**”แปลว่า วงค์แห่งพระจันทร์ เพราะกษัตริย์อาณาจักรนี้เชื่อว่าตัวเองเป็นตระกูลพระจันทร์

๒.๒.๑๔ ขอม คำนี้ไม่ปรากฏว่าพบในจารึกเขมร แต่เบ้าที่ไทยเรียกขานชนเผ่านี้ ไทยเริ่มใช้คำนี้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา และคำที่คุ้นหูที่สุดคือขอมดำดิน

๒.๒.๑๕ เขมร คำนี้พบครั้งแรกในจารึกสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คือ คำว่า เขมร ในพจนานุกรมเขมรกล่าวว่าเขมร ในจารึกโบราณเขียนเป็น เกมร และต่อมาเขียนเป็น เขมร และกลายมาเป็นภาษาบาลีว่า เขมระ แปลว่า เกษม

๒.๒.๒ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

ประเทศกัมพูชาได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นมรดกตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว ถ้าดู

^๔ พรหมงาม แห่งธรรมสารและคณะ (แปล), **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, (พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

ตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์แล้ว เขมรอยู่ใกล้จีนมากกว่าอินเดีย น่าจะได้รับอารยธรรมจากจีนมากกว่า แต่เขมรกลับเลือกรับเอาอารยธรรมอินเดียมาเป็นสมบัติของชาติ หลักฐานนี้บ่งบอกให้ทราบเป็นนัยๆ ว่า อารยธรรมอินเดียมีความเจริญและเข้มแข็งมากกว่าจีนมาก โดยเฉพาะสมัยนั้น ศาสนาที่เขมรนับถือซึ่งรับมาจากอินเดียคือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ทั้งสองศาสนาต่างพยายามชิงอิทธิพลกันอย่างหนักในหมู่ประชาชนธรรมดาไปจนถึงชนชั้นสูง พระราชวงศ์ในช่วงต้นๆ ศาสนาพราหมณ์สามารถทำได้สำเร็จโดยยึดฐานชนชั้นผู้ปกครองได้มากกว่า อันจะเห็นได้จากรายชื่อพระมหากษัตริย์ของกัมพูชาตั้งแต่ยุคเข็มนต้นมา จนถึงราว พ.ศ. ๑๗๐๐ เศษ ล้วนมีนามเป็นสันสกฤต พระมหากษัตริย์กัมพูชาจึงกลายมาเป็นพุทธมามกะโดยสมบูรณ์ บรรพบุรุษของกัมพูชาเดิมทีก็เหมือนบรรพบุรุษของมนุษย์ทั้งหลายบนพื้นโลกนี้ โดยมากเคารพธรรมชาติรอบตัวเป็นที่พึ่ง ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ภูเขา จอมปลวก แม่น้ำ ต้นไม้ ป่าเขา ก้อนหิน เป็นที่พึ่งยามมีภัยคุกคาม ความเชื่อนี้ แม้ปัจจุบันก็ยังหลงเหลืออยู่ทั่วไปไม่เฉพาะกัมพูชาเท่านั้น แต่รวมถึงผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

กัมพูชาได้รับพระพุทธศาสนาในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาในสุวรรณภูมิ อันมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้าคณะที่ ๘ แม้นว่าคำว่า สุวรรณภูมิจะเป็นที่ถกเถียงกันว่าเป็นที่ใดกันแน่ แต่ชาวกัมพูชาก็เชื่อมั่นว่า หมายถึงดินแดนกัมพูชาในปัจจุบันคือสุวรรณภูมิอย่างแท้จริง ส่วนพระธรรมทูตทั้ง ๘ สายคือ

๒.๒.๒.๑ พระมัทสน์ติกเถระ ไปแคว้นกัมมิรี และคันทาระอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งได้แก่ แคว้นกัมมิรี(แคชเมียร์)ในปัจจุบันนี้

๒.๒.๒ .๒ พระมหาเทวเถระ ปมหัสสภณชล อยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งได้แก่ ไมซอร์ในปัจจุบัน(อยู่ทางทิศใต้ของอินเดียติดกับเมืองมัทราส)

๒.๒.๒. ๓ พระรักขิตเถระ ปวนวสีประเทศ อยู่ในเขตกนราเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย

๒.๒.๒. ๔ พระโยนกธัมมรักขิตเถระ ปอปรันตชนบท อยู่ฝั่งทะเลอาระเบียนทิศเหนือของบอมเบย์ (มุมไบ)

๒.๒.๒ .๕ พระมหาธัมมรักขิตเถระ ไปแคว้นมหาราษฎร์ ภาคตะวันตก ไม่ห่างจากบอมเบย์ในปัจจุบัน

๒.๒.๒ .๖ พระมหารักขิตเถระ ไปโยนกประเทศ ได้แก่ เขตแดนปากตรียในเปอร์เซีย

^๕ สุเทพ พรหมเลิศ, ผศ. คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑.

^๖ ทองสีบ สุภะมาร์ค (ผู้แปล), พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อรุสกาลาดพร้าว, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔.

(อิหร่าน) ปัจจุบัน

๒.๒.๒ .๗ พระมัชฌิมเถระไปหิมวันประเทศ ได้แก่ เนปาล ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย

๒.๒.๒. ๘ พระโสณะและพระอุตตระและคณะไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า เขมร และมอญในทุกวันนี้

๒.๒.๒ .๙ พระมหินทเถระพระอิฎฐิยเถระ พระอุตตยเถระ พระสัมพลเถระ และ พระภัททสาละเถระ ไปเกาะสิงหล หรือประเทศศรีลังกา

แนวคิดเรื่องพระโสณะและพระอุตตระเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมินั้น นักปราชญ์ชาวแกมพูชาเชื่ออย่างมั่นคงว่า สุวรรณภูมินั้นหมายถึงดินแดนที่เป็นแกมพูชาปัจจุบัน โดยอ้างหลักฐานของจีนหลายชั้น ถ้าเราเชื่อตามแนวคิดนี้แสดงว่าแกมพูชาเริ่มนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทตั้งแต่นั้นมา แม้ว่าแกมพูชาจะได้รับพระพุทธศาสนาโดยตรงจากคณะพระธรรมทูตคือพระโสณะและพระอุตตระอันเป็นนิกายเถรวาท หรือหินยาน แต่กลับไม่เจริญรุ่งเรือง เพราะต่อมาพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ และไวศณพ ได้เข้าเจริญมั่นคงแทน โดยมีภาษาล้านสภษี้นภาษาสำคัญของราชวงศ์ และของพวกพราหมณ์ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า แนวความเชื่อของศาสนาทั้งสองนี้ได้หยั่งรากลึกลงในหัวใจของชาวแกมพูชาทุกคน ตั้งแต่ชนชั้นปกครองจนถึงประชาชนธรรมดา ผลงานที่บ่งบอกถึงความศรัทธาที่มั่นคงแน่วแน่ต่อศาสนาของพวกเขา คือการก่อสร้างศาสนสถานด้วยหินศิลาของทั้งสองศาสนาเกือบ ๒๐๐ แห่งทั่วแผ่นดินแกมพูชา ลาว เวียดนาม ซึ่งแต่ละแห่งสร้างได้อย่างใหญ่โตมหึมา ผู้ที่ไม่มีศรัทธามั่นคง ย่อมไม่อาจสร้างผลงานมหึมาเหล่านี้ได้อย่างแน่นอน แสศาสนสถาน ๑ ในสองพัน ได้รับการยอมรับให้เป็นสิ่งมหัศจรรย์อันดับเจ็ดของโลกด้วยนั่นคือปราสาทหินนครวัด

การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ มีด้วยกัน ๒ ทาง คือทางบกและทางน้ำ ในทางบกนั้นพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ตามพ่อค้าขบวนเกวียน ซึ่งเดินทางค้าขายตามเมืองใหญ่ในเขตอินเดียและนอกเขตอินเดีย ส่วนทางทะเลได้ตามพ่อค้าเดินทะเลมาสู่ดินแดนแถบนี้ ตามธรรมเนียมชาวพุทธแม้จะเป็นพ่อค้าก็ตาม เวลาเดินทางไกลครั้งหนึ่งมักจะนิมนต์พระสงฆ์หรือพระพุทธรูปเอาไปด้วย เพื่อป้องกันอันตรายตามทางผ่าน และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของการค้าขายด้วย หลักฐานทางด้านพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเห็นในภูมิภาคนี้มี ๖ ศูนย์กลางด้วยกัน ได้แก่

ภาคตะวันออกประเทศจามปา (ภาคใต้ของเวียดนาม) เป็นดินแดนของชาวจามในอดีต นับถือพระพุทธศาสนา มีนิกายที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ ๒ นิกาย คือ นิกายอารยะ สัมมิตยนิกาย และสรวาสติวาทนิกาย ในดินแดนแถบนี้ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปสำริดองค์หนึ่งสวยงามพิเศษ ศิลปะแบบอมราวดี ที่เมืองด่งเซียง จังหวัดกว๋างนาม ประเทศเวียดนาม อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึง ๑๔

^๗ สุเทพ พรหมเลิศ, ผศ., คัมภีร์มทาวงศ์ ภาค ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศพนม (พูนัน) หลักฐานของจีนกล่าวว่า พระเจ้าหุน เทียน (โกณฑัญญะ) พระนางเสี่ยวอี้ (โสมา) เป็นปฐมกษัตริย์สถาปนาประเทศนี้ขึ้นในราว พ.ศ. ๕๐๐ มีศิลาจารึกหลายแห่งของพระเจ้าฟานเจมั้น (ศรีมาระ) และการค้นพบพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากในสมัยนี้ ซึ่งบ่งบอกอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในยุคนี้ได้เป็นอย่างดี

ภาคตะวันตกตอนกลาง อันเป็นที่ตั้งประเทศไทยในปัจจุบัน มีจารึกกล่าวว่า "เย ธมมา" หลายแห่ง นอกจากนั้นยังพบพระพุทธรูปสำคัญหนึ่งที่โบราณสถานพงดึก ศิลปกรรมแบบอมราวดี นอกจากนั้นยังพบที่นครราชสีมา และที่ตาแก้ว

ภาคตะวันตก ประเทศมอญ (ประเทศพม่าในปัจจุบัน) มีลานทองหลายแผ่นจารึกว่า เย ธมมา หลายแห่งเช่นกัน อยู่ที่มาซาและมองกานใกล้เมืองโปรม และที่เมืองเก่าชื่อสุธรรมวดี หรือเมืองสะโดง ซึ่งเป็นอาณาจักรศรีเกษตร

แหลมมลายู (มาเลเซีย) ในหลักฐานของฝ่ายจีนกล่าวว่า ณ ที่นี้มีรัฐเล็กๆ ถือตามวัฒนธรรมอินเดีย ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๒ เรียกอาณาจักรเหล่านี้ว่า อาณาจักรศรีวิชัยและลังกาสุกะ

หมู่เกาะสุมาตรา (อินโดนีเซีย) มีศิลาจารึกหลายแห่งพบศิลาจารึกของพระเจ้ามุลาวรมันในเมืองกูไต เกาะบอร์เนียว และศิลาจารึกของพระเจ้าปุรณวรมัน ณ ภาคตะวันตกของเกาะชวา ที่นี้พบพระพุทธรูปที่ปางกรหลายองค์ ศิลปะอมราวดี องค์หนึ่งค้นพบที่เมืองเซ็มเบอร์ ในเกาะเซลิเบส อีกองค์หนึ่งค้นพบที่เมืองเซ็มเบอร์ ชวาตะวันออก

๒.๓ พระพุทธศาสนาสมัยเมืองพนม(พูนัน) (พ.ศ. ๕๔๓ - พ.ศ. ๑๐๙๓)

ราว พ.ศ. ๕๔๓ ถึง พ.ศ. ๑๐๙๓ คำว่า พนม แปลว่า ภูเขา ชาวจีนเรียกอาณาจักรนี้ว่า พูนัน (Funan) บางทีเขียนเป็น ฟูนาน โปหน่า และ ฟุหน่า ก็มี ในศิลาจารึกภาษาสันสกฤต เรียกว่า วรวาน เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เกาะตันหมัน อำเภอไพรกัปปาส จังหวัดตาแก้ว เรียกว่ากรุงโคกธลอก เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่าอังกะปุระ เมืองนี้เป็นเมืองหลวงราว ๓๐๐ ปี ประวัติศาสตร์ของกัมพูชายุคนี้คลุมเครือมานาน เพราะมีหลักฐานให้สืบค้นได้น้อยมาก หลักฐานโดยมากจึงอาศัยจดหมายเหตุของจีนเป็นหลัก แต่ไม่ได้มาจากอินเดียเลย ทั้งที่อาณาจักรเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากอินเดียทุกรูปแบบ อาจจะเป็นเพราะชนชาติอินเดียไม่ขยันในการจดจารึกเหมือนจีน ในจดหมายเหตุของจีนสมัยราชวงศ์จิ้น ราว พ.ศ. ๘๐๘ - ๘๖๒ กล่าวถึงอาณาจักรนี้ว่า “อาณาจักรพูนันตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหลินยี

^๘ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๘.

(จัมปา ประมาณ ๑,๐๐๐ ลี้) ด้านริมทะเลเป็นอ่าวใหญ่ มีอาณาเขตกว้างขวางกว่า ๓,๐๐๐ ลี้ มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลมาจากทิศตะวันตกหรือตะวันตกเฉียงเหนือลงสู่ทะเล”^๙

นอกจากนั้นเรายังได้หลักฐานจากราชทูตของพระเจ้าซุนกวนที่เดินทางมายังอาณาจักรฟูนันนามว่า **กังไถ่** (Kang Tai) และ **จูหยิง** (Chu Ying) เดินทางมา พ.ศ. ๗๖๘ ได้เข้าเฝ้ากษัตริย์แห่งฟูนันด้วย เมื่อเดินทางกลับได้เขียนรายงานการเดินทางเก็บไว้ แต่โชคร้ายที่รายงานฉบับดังกล่าวได้สูญหายไป จึงเหลือแต่หลักฐานรายงานการเดินทางมาฟูนันในจดหมายเหตุของจีนเท่านั้น คณะทูตจีนนับเป็นชุดแรกที่มาเยือนราชสำนักกัมพูชาอย่างเป็นทางการ^{๑๐} ในรายงานที่พอมือหลักฐานเหลืออยู่ได้กล่าวว่า ปฐมกษัตริย์ของฟูนันเดินทางมาจากโมฟูทรงพระนามว่า ฮุนเถียน (โกลนทัณฑุณยะ) ได้อภิเษกกับพระนางหลิว-เย่ (โสมมา) ซึ่งผู้เป็นราชินีของชาวพื้นเมือง เป็นธิดาพระยานาคกลายเป็นต้นราชวงศ์ที่ปกครองอาณาจักรนี้ ในด้านขนบธรรมเนียมการปลงศพ จดหมายเหตุของจีนกล่าวว่า การปลงศพของชาวฟูนันมี ๔ วิธีคือ

- ๑) การโยนศพให้ลอยไปตามกระแสน้ำ
- ๒) การเผาศพให้เป็นเถ้าถ่าน
- ๓) การขุดหลุมฝังศพไว้
- ๔) การนำศพไปโยนทิ้งให้เป็นเหยื่อของแร้งกา

ลักษณะการปลงศพนั้นคงได้คติมาจากอินเดีย ส่วนศาสนาชาวฟูนันหรือพนม นับถือพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูควบคู่กันไป และผลัดเปลี่ยนกันเจริญรุ่งเรือง แต่ถ้าผู้ปกครองนับถือศาสนาพุทธ ศาสนาพุทธก็เจริญรุ่งเรือง จากหลักฐานที่พอมือได้ ผู้ปกครองของอาณาจักรนี้ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธโดยมาก

๒.๓๑ ที่ตั้งของฟูนัน

เกี่ยวกับสถานที่ตั้งของอาณาจักร ฟูนันนี้ ได้มีความเห็นขัดแย้งกันหลายคน จึงขอยกบางท่านมาดังนี้

๒.๓๑.๑. ศาสตราจารย์ยอร์จ เซเดย์ กล่าวว่า อาณาจักรฟูนันตั้งอยู่ที่เวียดนามภาคใต้ บริเวณปากแม่น้ำโขง คือ เมืองออกแก้วปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันได้ค้นพบเหรียญและซากโบราณสถานหลายแห่งในเมืองนี้

๒.๓.๑.๒ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ราชานุภาพ กล่าวว่า อาณาจักรนี้น่าจะอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เพราะคำว่า พนม มีความหมายตรงกับคำว่า ฟูนัน โดยเฉพาะเมืองนครพนม

๒.๓.๑.๓ ศาสตราจารย์บวสเซอร์ริเยร์ชาวฝรั่งเศสได้กล่าวว่า อาณาจักรนี้ตอนแรกน่าจะมีส่วนตั้งอยู่ในภาคกลางของไทย บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ต่อมานักโบราณคดีนี้ก็ได้อพยพแนวคิดแล้ว) กษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรฟูนันหรือพนม มีหลายพระองค์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

^๙ สงวน บุญรอด, รศ., **พุทธศิลป์ปลา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลาจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^{๑๐} Lan Mabbett and David Chandler, **The Khmer**, (London: Oxford press, 1995), P 70.

๒.๓.๒ พระเจ้าโกณฑัญญะ(พ.ศ.๕๐๕๑๔)

ได้มีพราหมณ์ชาวอินเดียคนหนึ่งนามว่า โกณฑัญญะ หรือกานตียะ^{๑๑} ในภาษาสันสกฤต ได้เดินทางมาที่นี่เพื่อเผยแพร่คำสอนของศาสนาพราหมณ์มาได้แต่งงานกับเจ้าหญิงท้องถิ่น ตำนานท้องถิ่นของกัมพูชาถือว่า พราหมณ์ได้สมรสกับนางนาคชื่อว่าโสมา (จีนเรียก หลิวเย่) จึงได้เป็นปฐมกษัตริย์อาณาจักรพนมหรือพุนันต่อมา มีเมืองหลวงชื่อวราชปุระ แปลว่า เมืองของกษัตริย์นายพราณ ปัจจุบันในเขตเมืองออกแก้ว จังหวัดอัญยาง เวียดนาม แต่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง ในยุคนี้อารยธรรมอินเดียได้หลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่ขาดสายโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมาได้ก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่ใหญ่โตได้แก่ปราสาทต่างๆ ในกัมพูชา ซึ่งโดยมากเป็นเทวสถานของพราหมณ์มากกว่าเป็นของพระพุทธศาสนา พระองค์มีโอรส ๑ พระองค์พระนามว่า ฮวนพันฮวน^{๑๒} (ตามสำเนียงจีน)

๒.๓.๓ พระเจ้าศรีมาระ (พันจิมัน)

พระเจ้าศรีมาระเดิมเป็นขุนนางผู้ภักดีในราชสำนักพระเจ้าศรีมาระ(Imara) ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระเจ้าพันพัน ราว พ.ศ. ๗๖๓ หลักฐานของฝ่ายจีนเรียกพระนามพระองค์ว่า ผานมัน หรือ ผานเจมัน ปกครองอาณาจักรพนม เป็นผู้ฉลาดในการบริหาร เข้มแข็งในการรบ ทรงขยายอาณาจักรพนมหรือพุนันได้กว้างขวางกว่าเดิม โดยยกกองทัพไปโจมตีอาณาจักรใกล้เคียงให้มาอยู่ในอำนาจทั้งหมด ในศิลาจารึกโว-กาญ (Vo Chanh) จังหวัดญัตร์ของเวียดนาม จารึกนี้เป็นภาษาสันสกฤต เขียนด้วยอักษรอินเดียโบราณ ในยุคพุทธศตวรรษที่ ๗ ได้กล่าวถึงราชสกุลของพระเจ้าศรีมาระ ได้กล่าวถึงพระเจ้าศรีมาระว่า “ผานเจมัน” จารึกอธิบายว่า “ชีวิตเวียนว่ายตายเกิดแห่งสัตว์โลกในทุ่งวัฏฏสงสาร จึงทรงเห็นแจ้งในแนวทางดำเนินชีวิต ประกอบด้วยความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์”^{๑๓} จากจารึกนี้ทำให้ทราบว่าพระองค์นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ทรงบริจาคทรัพย์ของพระองค์เป็นทาน พระองค์สั่งบังคับว่า “ขอให้พระราชารู้เสวยราชย์ในอนาคตจงปฏิบัติตามประกาศนี้ เพื่อประโยชน์ใหญ่แห่งสรรพสัตว์ถ้าจารึกนี้เป็นจริง เราพอเชื่อมั่นได้ว่า พระเจ้าศรีมาระทรงเป็นกษัตริย์องค์ต้น ๆ ของกัมพูชาที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๗๗๓

๒.๓.๔ พระเจ้าพันจัน

พระเจ้าพันจันเป็นภาคินาย (หลาน) ของพระเจ้าศรีมาระ ต่อมาได้ยึดอำนาจโดยการกบฏชิงบัลลังก์พระโอรสองค์โตของพระเจ้าศรีมาระ เมื่อ พ.ศ. ๗๗๓-๗๙๑ พระเจ้าพันจัน(An) ครองราชย์ได้ ๒๐

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๑๒} ศานติ ภักดีคำ (แปล), ประวัติศาสตร์กัมพูชา แบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัทพิชเนตส์ ปรีนติ้ง เซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๙๖), หน้า ๑๒.

^{๑๓} สิริวัฒน์ คำวันสา, ผศ., อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชีย, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒), หน้า ๕๗.

ปี ถูกชิงบัลลังก์โดยโอรสอีกองค์ของพระเจ้าศรีมาระ จดหมายเหตุของจีนกล่าวว่า ได้มีภิกษุชาวอินเดียนามว่า เกีย-เสียง-ลี (ตามสำเนียงจีน) ได้เดินทางมาอาณาจักรพูนันได้เข้าเฝ้ากษัตริย์แห่งพูนัน พร้อมรายงานว่า ประเทศอินเดียเป็นเมืองที่มั่งคั่ง พระศาสนากำลังเจริญรุ่งเรือง พระเถระยังได้แนะนำให้พระราชานับถือ พระพุทธศาสนาด้วย ในยุคนี้นศาสนาพราหมณ์ได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติอย่างสมบูรณ์ โดยการสนับสนุนของกษัตริย์หลายพระองค์ ส่วนพุทธศาสนามหายานมีผู้นับถืออยู่บ้าง ขณะนี้พุทธศาสนานิกายเถรวาทยังมีผู้นับถืออยู่บ้างในหมู่ชนสามัญ แต่ไม่แพร่หลาย เพราะไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์

๒.๓.๕ พระเจ้าอัสสเจยยะ (สียุน)

พระเจ้าอัสสเจยยะ เป็นขุนนางในราชสำนักของพระเจ้าศรีมาระ ได้ปลงพระชนม์โอรสของพระเจ้าศรีมาระแล้วขึ้นครองราชย์ พระเจ้าอัสสเจยยะ(Assajayya) เป็นกษัตริย์ที่รักสันติภาพ ในยุคนี้ได้มีการติดต่อกับจีนโดยการส่งเครื่องบรรณาการไปให้จักรพรรดิจิน นอกจากนั้นยังมีการติดต่อกับอินเดียอีกด้วย ตลอดทั้งได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรจามปา รัฐเพื่อนบ้านด้วย ในด้านศาสนา พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์เหมือนกษัตริย์หลายพระองค์แต่ไม่ทรงเคร่งครัดนัก

๒.๓.๖ พระเจ้าโกณฑัญญะที่ ๒

เรื่องราวในยุคนี้ (พ.ศ. ๙๐๐) นับว่าสับสนมาก พระเจ้าโกณฑัญญะที่ ๒ นั้น นักประวัติศาสตร์หลายท่านเห็นว่าเป็นองค์เดียวกับองค์ที่ ๑ ทำให้เกิดความสับสนมาก เพราะ พ.ศ. ที่ห่างกันพอสมควร แต่ก็พอเข้าใจว่าเป็นคนละองค์ ตามตำนานกล่าวว่า พราหมณ์ชื่อโกณฑัญญะได้ยินเสียงเพลงจากเทพเจ้าให้มาเสวยราชย์ในประเทศพนมหรือพูนัน ครั้นเดินทางมาถึงอาณาจักรพนม ชาวเมืองจึงอัญเชิญเป็นกษัตริย์ ให้นามว่าพระเจ้าโกณฑัญญะที่ ๒ พระองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ ทำให้ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองมาก ในขณะที่พุทธศาสนามหายานก็รุ่งเรืองเช่นกัน เพราะได้รับการนับถือจากราชกรทั่วไป การนับถือวรรณคดีในสมัยพระองค์ไม่เข้มงวด เพราะมีอิทธิพลของพุทธศาสนาต้านทานไว้ ชาวเมืองรู้จักการนุ่งห่ม รู้จักแบกหามสัมภาระด้วยศิระ ในสมัยนี้อาณาจักรเจนละเริ่มเข้มแข็งขึ้น พ.ศ. ๑๐๐๓ ได้มีพระเถระที่มีชื่อเสียง ๒ รูป จากพนมเดินทางไปเมืองจีนได้แก่

๒.๓.๖.๑ พระสังฆปาละ (Sanghapala) เกิดพ.ศ.๑๐๐๓ หรือ เส็งโปโล ในภาษาจีน ได้เดินทางไปเมืองจีนแล้วได้ศึกษาพุทธศาสนากับพระคุณภัทรซึ่งเป็นพระสงฆ์อินเดียที่มาจำพรรษาที่นั่นด้วย ทำให้แตกฉานในภาษาสันสกฤตและพุทธศาสนามากขึ้น ท่านได้แปลพระไตรปิฎกที่เมืองจีนและคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นภาษาจีน เป็นที่เคารพศรัทธา ของจักรพรรดิเหลียงบู๊ตี่มาก พูนันหรือพนมมีความสัมพันธ์ที่ดีกับจีน รวมเวลาที่พำนักในจีน ๑๖ ปี พระสังฆปาละมรณภาพที่เมืองจีนใน พ.ศ. ๑๐๖๗ ผลงานการแปลของท่านยังติดอยู่ในชื่อพระไตรปิฎกจีนตลอดมา

๒.๓.๖.๒ พระมันตรเสน (Mantarasen) ได้เดินทางไปจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๐๙๖ พระจักรพรรดิผู้ได้รับสั่งให้แปลพระคัมภีร์ร่วมกับพระสังฆปาละ แต่ท่านไม่มีความรู้ในภาษาจีนเลย จึงต้อง

ศึกษาอย่างหนัก ในหลักฐานของจีนกล่าวว่า ฟูนันมีกำแพงล้อมรอบ^{๑๔} มีปราสาทราชวังและบ้านเรือน ราษฎรชาวฟูนันหมยหิก ผิวดำ เดินเท้าเปล่า ทำอาชีพเพาะปลูก ชอบแกะสลักเครื่องประดับและการ สลักหินเป็นรูปร่างต่างๆ ประติมากรรมเป็นรูปเคารพทางศาสนามีมากมาย อาณาจักรพนมหรือฟูนัน รับเอาวัฒนธรรมอินเดียทั้งรูปแบบการปกครอง ศาสนา ภาษา ประเพณีความเชื่อ สังคมและ วัฒนธรรม โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูง แต่ชาวบ้านยังยึดในประเพณีดั้งเดิม ต่อมาอาณาจักรพนมที่ ยิ่งใหญ่ก็อ่อนแอลง

๒.๓.๗ พระเจ้าโกณฑัญญะชัยวรมันที่ ๒

ในจดหมายเหตุของจีนกล่าวว่า พระราชาที่เมืองพนมนับถือพระพุทธศาสนา^{๑๕} พระองค์เป็น ราชวงศ์ กาว-จิน-จู (เกาณตินยะ หรือโกณฑัญญะ) นามว่า เกาณตินยชัยวรมันที่ ๒ เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๐๒๘ ทรงย้ายเมืองหลวงจากโคกธลอก มาตั้งที่ภูเขาบาพนม จังหวัดตาแก้ว เรียกในภาษาสันสกฤตว่า วายาธ ปุระ ในภาษาเขมรเรียกว่า ทมก เมืองหลวงนี้มีอายุ ๑๔๐ ปี จนถึงสมัยพระเจ้าอิศานวรมัน พ.ศ. ๑๑๖๘ จึง ย้ายไปริมฝั่งแม่น้ำสะตริงแสน เมืองสมบурณไพรุกุ จังหวัดกำปงธม เรียก**อิสานปุระ** (Isanapura) ตามนาม ของพระองค์

พระเจ้าโกณฑัญญะชัยวรมันเดิมทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ เคารพพระอิศวร ต่อมาได้หันมานับ ถือพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๑๐๒๙ ได้มีการส่งพระเถระนาม**ชากยนาคเสน**(Shakya Nagasen) ชาวอินเดีย เป็นทูตไปสู่ราชสำนักของพระเจ้าเหลียงวู่ตี้ พร้อมเครื่องบรรณาการ เช่น สลุปทำด้วยงาช้าง เป็นต้น เมื่อภิกษุ ชากยนาคเสนไปถึงราชสำนักกรุงจีนแล้ว ได้พรรณนาถึงสถานะของประเทศพนมว่า “ประเทศนับถือศาสนา พราหมณ์ เคารพพระอิศวร (ศิวะ) ส่วนพระพุทธศาสนาก็เจริญมากขึ้นเช่นกัน มีสมณะมากมาย ฝ่ายการ ปฏิบัติพระพุทธรูปจะมั่นคง เกรงครัดยิ่ง^{๑๖} หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า อาณาจักรพนมนับถือศาสนาพราหมณ์ ส่วนพุทธศาสนามีความเจริญมากเช่นกัน มีสมณะมากมาย เกรงครัดในการปฏิบัติ เมื่อท่านกลับพระเจ้า กรุงจีนได้ประทานเครื่องบรรณาการ เช่น ผ้าแพรสีใบตองม่วง มีดอกสีเขียว เหลืองอย่างละ ๕ พับ กลับมา ถวายพระเจ้าโกณฑัญญะด้วย พระเจ้าโกณฑัญญะมีโอรส ๒ พระองค์**คือเจ้าชายรุทรวรมัน**เป็นพระโอรส องค์ใหญ่เกิดจากนางสนม **๒.เจ้าชายคุณวรมัน**พระโอรสองค์รองเกิดจากพระมเหสี พระองค์สวรรคต พ.ศ. ๑๐๕๗

ในยุคนี้ศาสนาฮินดูมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง โดยเฉพาะไศวนิกาย ส่วนพระพุทธศาสนาเป็นที่ ยอมรับเช่นกัน นิกายที่เด่นชัดคือมหายาน ส่วนเถรวาทยังไม่แพร่หลายมากนัก ในจดหมายเหตุของจีนอีก

^{๑๔} บังอร ปิยพันธ์, ผศ., **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้**, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ ,๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

^{๑๕} ทองสีบ สุภะมาร์ค (ผู้แปล), **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๓๖.

^{๑๖} Lan Mabbett and David Chandler, **The Khmer**, P 75.

เล่มหนึ่งกล่าวว่า “ในใจกลางนครหลวงวอยาธปุระของพูนัน มีภูเขาศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งชื่อว่าโมตัน กษัตริย์โกณทัญญะที่ทรงสร้างศิวิลิ่งค์เรียกว่ามเหศวร ภายใต้พระนามว่าคิริสะ หมายถึงเทพเจ้าแห่งภูเขา เป็นเทวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพูนัน”

๒.๓.๘ พระเจ้ารุทรวรมัน พ.ศ. ๑๐๕๓๖๓

พระเจ้ารุทรวรมัน (Rudra Varmā) เขียนเป็นสำเนียงจีนว่า หลิวโตปะโม พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๗-๑๐๘๓ เป็นโอรสของพระเจ้าโกณทัญญะชัยวรมัน ทรงมีความศรัทธาในพุทธศาสนาแบบเถรวาทอย่างมั่นคง ได้ถวายตัวเป็นอุบาสกในพุทธศาสนา หลักฐานที่สำคัญคือจารึกที่ปราสาทตาพรหม กล่าวว่า “กุศลกรรมใด ที่ทรงกระทำและบูชาแล้วซึ่งพระธรรมมิใช่แค่พระกรณียกิจนี้เท่านั้น โดยทรงกระทำเพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลกทั้งมวล ทรงเคารพสักการะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงประกาศถวายพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้เว้นแล้วจากบาปอกุศลทั้งปวง” ในสมัยนี้ได้ส่งคณะทูตของพูนันหรือพนมไปเมืองจีนหลายครั้ง เช่น เมื่อ พ.ศ. ๑๐๖๐, ๑๐๖๓, ๑๐๖๘ ตามลำดับ ในการเสด็จไปแต่ละครั้งได้ประทานพระพุทธรูปไม้แก่นจันทร์พร้อมด้วยกิงพระศรีมหาโพธิ์มุก สัตว์แรด ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและสิ่งมีค่าอื่น ๆ ไปถวายพระจักรพรรดิจีนด้วย ด้วยบรรณาการดังกล่าวมา

นักประวัติศาสตร์จึงเชื่อว่า พระองค์นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน พวกราชทูตกรุงจีนกล่าวว่า “ที่ประเทศพนมมีพระธาตุเจดีย์คือพระเกศาเส้นหนึ่งยาวเมตร”^{๑๗} จักรพรรดิจีนจึงให้ภิกษุเจ ยุ่นปาว พร้อมทูตมาดู เมื่อถึงเขมรแล้วจึงได้แบ่งส่วนหนึ่งไปบรรจุในประเทศจีน แต่ในหนังสือท่านชาร์ล อีเลียต (Charles Eliot) กล่าวว่า “พระเจ้ารุทรวรมันส่งพระเกศาไปถวายฮ่องม้นเมื่อความจะขัดแย้งกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เราได้รับคือ พุทธศาสนาคงเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้แล้ว พ.ศ. ๑๐๘๓ เกิดกบฏขึ้น พระเจ้ารุทรวรมันเสด็จหนีไปทางใต้ เจ้าชายภวรวรมันและเจ้าชายจิตรเสนจากกรุงวอยาธปุระไล่เคียดได้ยกกองทัพเข้ามายึดครอง เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วอาณาจักรพนมสิ้นสุดลง ในจารึกของพระองค์ที่ปราสาทตาพรหม ได้พรรณนาคุณของพระเกตุธาตุเป็นจำนวนมาก พร้อมประกาศพระองค์เป็นอุบาสกผู้นับถือพระรัตนตรัย พระองค์ได้สร้างปราสาทหินหลายหลังที่ภูเขาพนมตาPhnom Da) จังหวัดตาแก้วด้วย หลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตแล้วอาณาจักรก็สูญสลายไปขึ้นกับอาณาจักรเจนละ

๒.๓.๙ พุทธศิลป์พูนัน

ในยุคนี้ได้มีการสร้างพระพุทธรูปหลากหลายปาง พระพุทธรูปที่เก่าแก่เป็นกลุ่มแรกพบที่วัดบรมโลกไถลันครบุรีมีทั้งปางประทับยืนและปางประทับนั่ง มีอายุราว ๑,๐๐๐ ถึง ๑,๑๐๐ ปี รวมทั้งเทวรูปต่างๆ พบที่พนมตา เขมรซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสมัยคุปตะอินเดีย ดังนั้น พุทธศิลป์ยุคพูนันได้รับอิทธิพลจาก

^{๑๗} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๑๕.

^{๑๘} Lan Mabbett and David Chandler, *The Khmer*, P 75.

อินเดียหลายสกุลช่าง เช่น

๒.๓.๙ .๑ สมัยแรกได้รับอิทธิพลจากสมัยอมราวอินเดียใต้

๒.๓.๙.๒ สมัยกลางได้รับอิทธิพลจากสมัยคุปตะ อินเดียเหนือ

๒.๓.๙ .๓ สมัยหลังได้รับอิทธิพลจากสมัยปัลลวอินเดียใต้

๒.๓.๙.๔ ต่อมาช่างพื้นเมืองพูนันจึงได้พัฒนารูปแบบให้เป็นลักษณะเฉพาะของพูนันเอง ซึ่งลดความเป็นอินเดียให้น้อยลงแล้วเสาคติท้องถิ่นเข้าไปมากขึ้น

สรุปเหตุการณ์สำคัญ

พระเถระ ๒ รูปได้เดินทางไปเมืองจี้คือ พระสังฆปาละหรือเส็งโปโลในภาษาจีน และพระมันตรเสนใน พ.ศ. ๑๐๐๓ พร้อมแปลพระไตรปิฎกที่จีน

ตารางสรุปกษัตริย์ราชวงศ์พนมหรือพูนัน				
ที่	นามกษัตริย์	พ.ศ.	เมืองหลวง	ศาสนาที่นับถือ
๑	พระเจ้าโกณฑัญญะ	๕๐๐-๕๑๔	วยาธปุระ อาณาจักรพนม	พราหมณ์ นิกายไศวะ
๒	พระเจ้าฮวนพันฮวัน	๗๔๑-๗๖๐	วยาธปุระ อาณาจักรพนม	พราหมณ์ นิกายไศวะ
๓	พระเจ้าพันพัน	๗๖๐-๗๖๓	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พราหมณ์ นิกายไศวะ
๔	พระเจ้าศรีมาระ	๗๖๓-๗๗๓	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พุทธ นิกายมหายาน
๕	พระเจ้าพันจัน	๗๗๓-๗๙๑	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พุทธ นิกายมหายาน
๖	พระเจ้าอัสนเจยยะ (สุน)	๗๙๑-๘๓๑	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พุทธ นิกายมหายาน
๗	พระเจ้าโกณฑัญญะที่ ๒	๑๒๐๘-๑๐๕๗	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พุทธ นิกายมหายาน
๘	พระเจ้ารุทรวรมัน	๑๐๕๗-๑๐๙๓	วยาธปุระอาณาจักรพนม	พุทธ นิกายมหายาน

^{๑๙} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๑๖.

๒.๔. พุทธศาสนาสัมัยเจนละ พ.ศ. ๑๐๘๗๙๓

คำว่า เจนละ หรือ เจ็นลา เป็นสำเนียงของจีนในขณะที่ยกทัพมาเรียก **จอนเลอ** แปลว่า ชั้นบน หรือชั้นสูง อาณาจักรนี้เริ่มก่อกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. ๑๐๘๗๓ ไม่มีหลักฐานสืบแน่ชัดว่าชื่อภาษาสันสกฤตเป็นอย่างไร บางคนสันนิษฐานว่า น่าจะมาจากคำว่า **จันทรวงศ์** เพราะกษัตริย์ราชวงศ์นี้มีความเชื่อว่าเป็น สืบสายมาจากพระจันทร์ ฝ่ายจีนกล่าวว่า อาณาจักรเจนละเป็นอาณาจักรอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหลิน อี้ (จามปา) เดิมเจนละชนกับพุนัน แต่กษัตริย์เจนละนามว่า “พระเจ้าจิตรเสน” ได้มีอำนาจสามารถยึดครอง พุนันมาไว้ในอาณาจักรจนพุนันล่มสลายลง เจนละเหมือนกับอาณาจักรอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียมากที่สุด ทั้งด้านศาสนา ภาษา ประเพณี ขนบธรรมเนียม อารยธรรม จึงไม่แปลกใจที่ชื่อเมือง ชื่อกษัตริย์ อำมาตย์และอื่นๆจึงเหมือนอินเดียทุกอย่าง

สถานที่ตั้งของอาณาจักรเจนละยังเป็นที่ยกเถียงกันในแวดวงวิชาการ แต่สรุปว่า **๒๓** แห่ง คือ **๑. อยู่ที่อยู่คานปุระ** ใกล้กำแพงม ทางตอนเหนือของทะเลสาบ **๒. อยู่ทางใต้ของประเทศลาว** ตรงปราสาทวัดภู แขวงจำปาศักดิ์ มตินี้ได้รับการยอมรับจากนายฮอร์จเซเดช นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส อาณาจักรนี้สถาปนาโดย **พระเจ้าภวรมัน** (Bhavavarman) พระองค์เป็นกษัตริย์เชื้อสายพุนัน ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงชาวกำพูชานามว่า **กัมพูชาราชลักษมี**^{๒๐} ต่อมาพระเจ้าอิศานแสน พระโอรสปกครอง ต่อมาอาณาจักรเจนละย้ายมาตั้งอยู่ ตะวันออกเฉียงเหนือของทะเลสาบเขมร มีเมืองหลวงชื่อเชษฐาปุระ ผู้คนทั้งอาณาจักรพนมและเจนละต่าง แต่งงานผสมผสานกันโดยต่างฝ่ายต่างรับวัฒนธรรมของกันและกันและยังรักก็ตามอาณาจักรนี้มีเอกสารกล่าวถึง น้อยมาก ส่วนมากได้จากจดหมายเหตุของจีน ในจดหมายเหตุของพระถังซำจั๋ง กล่าวว่าอาณาจักรอิศานปุระ (เจนละ) ได้รวมอาณาจักรทวารวดีและมหานครจัมปาเข้าด้วยกันกลายเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่

ต่อมาเจนละแตกแยกออกเป็น ๒ อาณาจักร คือเจนละบกและเจนละน้ำ **พ.ศ. ๑,๓๐๐** ในสมัย ที่อาณาจักรเจนละรุ่งเรือง เจนละบกมีอาณาเขตติดต่อกับอันนัม (ตั้งเกียหรือเวียดนามในปัจจุบัน) ทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับอาณาจักรน่านเจ้าทางทิศเหนือ

จดหมายเหตุของจีนนามว่าหม่าตวนหลินกล่าวว่า “...ชาวเจนละส่วนมากนับถือพุทธศาสนา แต่ บางคนนับถือศาสนาเต๋า ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปและรูปศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิเต๋าไว้ในบ้านซึ่งเป็นที่พักแรมของ คนเดินทางไกลด้วย” ในยุคนี้ได้มีกษัตริย์ที่เข้มแข็งปกครองเจนละหลายพระองค์^{๒๑} คือ

๒.๔.๑ พระเจ้าภวรมันที่ ๑ (Bhavavarman1)

พระเจ้าภวรมันเป็นโอรสของพระเจ้าวิรวรมัน แห่งภวปุระ (บันทายไพรนคร) ขึ้นครองราชย์

^{๒๐} ธิตา สารยา, รศ.ดร., **อาณาจักรเจนละ**, (กรุงเทพฯ: บริษัท พินเนต พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๒๑} จันงค์ ทองประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๙.

พ.ศ. ๑๐๙๓ สถาปนาอาณาจักรเจนละขึ้นแทนที่อาณาจักรพนม พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีแสนยานุภาพมาก ทรงมีเชื้อสายพุนัน ผลงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือเอาชนะอาณาจักรพนมหรือพุนันได้ ทำให้อาณาเขตกว้างใหญ่ มากกว่าเดิม พระองค์มีพระอนุชา ๑ พระองค์คือเจ้าชายจิตรเสน ซึ่งต่อมาได้ปกครองอาณาจักรเจนละ พระเจ้าภวรมันนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ แต่ไม่ได้เบียดเบียนพุทธศาสนา ได้สถาปนาเทวสถาน สำหรับประดิษฐานศิวลึงค์ใหญ่ ชื่อว่า “ศิวภัทรศวร” ที่ออกยม ส่วนประชาชนนับถือทั้งพราหมณ์-พุทธ ปะปนกันไป พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๑๔๓

๒.๔.๒ พระเจ้ามเหศวรมัน(Mahendravarman)

เมื่อ พ.ศ. ๑,๑๔๓ พระเจ้ามเหศวรมันนามเดิมว่าจิตรเสน เป็นอนุชาขึ้นครองราชย์เป็นองค์ที่ ๒ ในราชวงศ์นี้ทรงขยายอาณาเขตเพิ่มเติมยึดได้เขตกัมปาล ไพรแวง ตาแก้ว จันทบุรี ในจดหมายของจีน กล่าวว่า พระองค์ได้ส่งเกสาของพระพุทธเจ้ายาวถึง ๑๒ ฟุตไปถวายพระเจ้ากรุงจีน พระองค์ทรงพิชิต อาณาจักรพนมหรือพุนันลงได้ แล้วสถาปนาอาณาจักรเจนละสืบต่อมา ทรงสนพระทัยโน้มเอียงมาทาง พระพุทธศาสนามากกว่าองค์อื่นๆ แต่ยัมนับถือพระศิวะเช่นเดิม โปรดให้สร้างพระศิวะ คิริศะ เป็นองค์ที่ เขาบาพนม ไกลนครหลวงเก่าคือ วยธปุระ ในสมัยนี้ลัทธิมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งพระองค์ทรงสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๑๕๘

๒.๔.๓ พระเจ้าอิสานวรมันที่ ๑(Isanavarman 1)

ราว พ.ศ. ๑๑๕๙-๑๑๗๘ (๖๑๖-๖๓๕) พระเจ้าอิสานวรมันที่ ๑ ขึ้นครองอาณาจักร ทรงเป็นโอรส ของพระเจ้ามเหศวรมัน เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ได้ขยายอำนาจให้กว้างขวาง ทรงตั้งเมืองหลวง ที่อิสานปุระ ตามพระนามของพระองค์ สันนิษฐานว่า อยู่ที่สมโบร์ไพรกุกทางตอนเหนือของนครธม พระองค์ได้ สร้างปราสาทที่หลายแห่งคือ ๑.พนมบายัง (Phnom Bayang) จังหวัดตาแก้ว เพื่อบูชาพระศิวะ ๒. ปราสาทสมโบร์ไพรกุก (Sambo Preykuk) หรือสมโบร์ไพรกุก จังหวัดกำปงธม ศาสนาพราหมณ์ได้ เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ได้เกิดลัทธิการบูชาพระหริหระ (เป็นการรวมกันระหว่างพระวิษณุและพระศิวะ) ขึ้น พระองค์นับถือฮินดูนิกายไศวะ ในยุคนี้นี้พราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่าปศุปติ (Pashupati) เป็นนักปราชญ์มีความรู้อย่างสูงสุด ทั้งพราหมณ์และพุทธ เป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ จาริกที่เขาพนมบายังได้กล่าวถึงพราหมณ์ ปศุปติเช่นกัน อีกทั้งยังมีเรื่องราวการทำบุญในพุทธศาสนาด้วย ท่านจอร์จ เซเดซกล่าวว่า “นี่เป็นจาริกครั้งแรกทางพุทธศาสนาของอาณาจักรเจนละ” แต่ต่อมาพระราชารับรับแรงยุ้งของมหาอำมาตย์ได้กำจัดพุทธ ศาสนาลงมาก จนพระพุทธศาสนาได้ถูกทำลายลงเกือบหมดไปจากอาณาจักร เพราะคลังในลัทธิไศวะของ พระองค์ ต่อมาถึงยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ พระองค์หันมานับถือพุทธศาสนามหายานโดยมีหลักฐานคือศิลา จาริกที่วัดไพรเวียร์ซึ่งมีอายุราว พ.ศ. ๑๒๐๗

หม่าตวนหลิน(Ma Tuan Lin) นักแสวงโชคชาวจีนได้เขียนจดหมายเหตุเรื่อง การเดินทาง มาสู่อณาจักรเจนละ ได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง ของอาณาจักร เขากล่าวว่า อาณาจักรเจนละผู้คนนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธ คละเคล้ากันไป มีการนำเอาความเชื่อเรื่อง

พญานาคมูจลินท์มาปรับเป็นคติทางพุทธศาสนา เขากล่าวว่า “ที่ใกล้กรุงมีภูเขาสูงหนึ่ง ชื่อลึงคปุพู (ลึงคปุระ, ลึงคบรรพต) มีเทวาลัยหลังหนึ่งบนยอดเขา มีการบูชาด้วยคน มีทหารเฝ้ารักษา ๑,๐๐๐ คน” นอกจากนั้นยังมีจดหมายเหตุของพระถังซำจั๋ง (Hsuan Tsang) ที่เดินทางมาอินเดีย พ.ศ.๑๑๗๓ ได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุว่า “ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ของอินเดีย) จากนี้ไปตามฝั่งทะเล พันภูเขาและหุบเขาไปแล้วจะมีแคว้นศรีเกษตร (พม่า) ถัดไปทางตะวันออกเฉียงใต้ปากอ่าวเป็นแคว้นกามลังกา จากนั้นเป็นแคว้นทวาราวดี (ไทย) ต่อไปทิศตะวันออก คือแคว้นอิสานปุระ ต่อนั้นไปทางตะวันออกเฉียงถึงมหาจามปา (จาม เวียดนาม) และต่อไปทางทิศตะวันตกเป็นแคว้นยมนทวีป”^{๒๒} จากหลักฐานนี้ทำให้ทราบว่าแคว้นอิสานปุระของกัมพูชาเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

๒.๔.๔ พระเจ้าภวรวรมันที่ ๒ (Bhavarman 2)

เมื่อพระเจ้าอิสานวรมันสวรรคต เกิดการแย่งชิงราชสมบัติ ต่อมาพระเจ้าภวรวรมันได้ขึ้นปกครองอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. ๑๑๗๘ (๑๑๘๒) พระองค์นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่เคารพพระศิวะเช่นกัน เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนต่อราชบัลลังก์ ทั้งนี้เพราะราชสำนักข้าราชการบริพารนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะหรือศิวะอยู่ไม่น้อย พระพุทธรูปในเจดีย์ยุคแรกที่ค้นพบเรียกว่า พระพุทธรูปแบบนครบุรี อันเป็นการผสมผสาน หลายยุคสมัยทั้งอินเดียและเจดีย์เองด้วย ในจารึกชิ้นหนึ่งพบที่เขาจิ้ง ใกล้รัฐประเทศ ประเทศไทยกล่าวว่า อุบาสกคนหนึ่ง สีนาวะได้สร้างวิหารหลังหนึ่ง อุทิศถวายพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งถวายทรัพย์สำหรับวิหารและทาสทั้งแก่และเด็ก จำนวน ๓๒ คน ทั้งผู้รักษาสวนมะพร้าว สวนหมากหลายร้อยต้นด้วย ด้านศาสนานั้น ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีลัทธิที่นับถือพระอิศวรเป็นอย่างมาก พระอิศวรเป็นนามหนึ่งของพระวิษณุเจ้า ตามความเชื่อศาสนาฮินดูลัทธิไวศณพ ประติมากรรมที่แพร่หลายคือ รูปปั้นของพระวิษณุและพระศิวะ ส่วนพุทธศาสนามีความเจริญพอสมควร โดยเฉพาะฝ่ายมหายาน พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๙

๒.๔.๕ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ (Jayavarman 1)

ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๘-๑๒๐๖ ในยุคนี้อาจารึก ๒ แห่ง แห่งแรกที่วัดไพรเวียงราว พ.ศ. ๑๒๐๖ แจ้งว่า มีภิกษุสองพี่น้อง เป็นเชื้อกษัตริย์ออกบวชแล้วประทับที่วัดไพรเวียงนี้ ในดินแดนที่ครอบครองนี้มีพระภิกษุสองพี่น้องท้องเดียวกัน ทั้งสอง มีศีล เป็นพหูสูต สุภาพ มีขันติธรรม มีตนอบรมดีแล้ว มีกรุณา มีสมาธิจิตเป็นอริยทรัพย์ คือ "ภิกษุรัตนะภาณูและภิกษุรัตนสิงหะ" วัดไพรเวียงเป็นวัดโบราณที่สำคัญ ชาวเมืองเล่าสืบต่อเรื่องเหล่านี้ได้ชัดเจน กล่าวว่า พระราชาสมัยเดิมได้ถวายวัดนี้แก่พระภิกษุ ๒ รูป และห้ามไม่ให้ผู้ใดไปเบียดเบียนสัตว์ในบริเวณนั้น ชาวเมืองจึงได้บอกเล่าและห้ามปรามลูกหลานไม่ให้ทำอันตรายแก่สัตว์ทั้งปวง ส่วนจารึกอันที่สอง ที่วัดปราสาท จังหวัดไพรเวียง กล่าวถึงการถวายทาสแด่พระโพธิสัตว์ ๓ องค์ คือ คัสตะ ไมเตรยะ อวโลกิตศวรร และอีกจารึกหนึ่งกล่าวถึงการสร้างรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิตศวรรไว้เพื่อ

^{๒๒} เคงเหลียน สิบญูเรื่อง, ประวัติพระถังซำจั๋ง, (กรุงเทพฯ: Freelance, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

เคารพบูชาสักการะซึ่งปัจจุบันเรียกว่าปราสาทตาเดียม ส่วนจารึกของจีนกล่าวไว้เช่นกันว่า “มีพระราชากรุง อี้-จุนา (อิสานปุระ) เป็นผู้นับถืออิศวร ไกล่กรุงมีเขาลูกหนึ่งชื่อ ลิงคา-ปุ-ปุ (ลิงคบรรพต) บนยอดเขามีเทวาลัย แห่งหนึ่ง เป็นที่สำหรับคนทำยัญพิธี (อาจจะเป็นปราสาทเขาพระวิหาร) มีทหารหนึ่งพันคนอยู่เฝ้า เจนละ ประชาชนส่วนมากนับถือพุทธศาสนา ชาวเมืองทำนา ทำสวน^{๒๓}

ผลงานที่เด่นที่สุดของพระองค์คือการสร้างปราสาทเขาพระวิหาร ณ ผามออีแดง บนพื้นที่ ชายแดนไทย-กัมพูชา เพื่อถวายพระอิศวรเจ้าผู้เป็นใหญ่ นับเป็นความพยายามอย่างยิ่งของพระองค์ เพราะ สภาพยอดเยี่ยมที่สูงชัน แต่ก็สร้างได้สวยงามใหญ่โต เพราะความเชื่อมั่นในศาสนาอย่างมั่นคง ในสมัยนี้มี พระสงฆ์จีนรูปหนึ่งแวะผ่านอาณาจักรเพื่อเดินทางไปอินเดีย พ.ศ.๑๒๑๔ ได้กล่าวว่า มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ หนึ่งของพุนันโหดร้ายได้ทำลายพุทธศาสนาอย่างยับเยิน แต่หลักฐานฝ่ายกัมพูชาไม่ปรากฏว่าพระองค์ร้ายกาจ แต่อย่างใด จากหลักฐานเหล่านี้ทำให้เราทราบว่า พระองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ แต่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าพระองค์อาจนับถือทั้งสองศาสนา เพราะงานทางด้านพุทธศาสนาที่พระองค์สร้างไว้มากมายเช่นกันหลังจาก พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ เสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์ไม่มีรัชทายาท ดังนั้น พระนางชัยเทวีมเหสีของพระองค์ได้ ครองราชย์สมบัติแทนแล้วอาณาจักรเจนละก็อ่อนแอลงจนแตกออกเป็น ๒ ฝ่ายฝ่ายเหนือ (เจนละบก) กับ ฝ่ายใต้ (เจนละน้ำ) ฝ่ายเหนือเรียกว่า เจนละบก อยู่ทางทิศเหนือ ตั้งอยู่ทางภาคใต้และภาคกลางของลาว มี เมืองหลวงชื่อคัมภุระ มีพระเจ้าบุษกร เป็นกษัตริย์ปกครอง แต่บางท่านเห็นว่า อาณาจักรนี้น่าจะตั้งอยู่แถว ปากเซของลาวมากกว่าฝ่ายใต้เรียกว่าเจนละน้ำ ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำโขงตอนล่าง และติดชายทะเลทางด้าน ทิศใต้ ตั้งอยู่ในอาณาจักรพุนันหรือพนมเดิม ตำบลแม่น้ำโขง ปกครองโดยพระเจ้าพาลาติตย์ มินครหลวงอยู่ที่ พาลาติตยปุระ (เวียรปุระ) ในบันทึกของจีนเรียกว่า “โพ-โล-ลิ-โป” พ.ศ.๑๒๑๔ พระสมณะอึ้งจิงพระสงฆ์ชาว จีน กลับจากการเดินทางไปแสวงบุญที่อินเดียได้แวะผ่านอาณาจักรโบราณเหล่านี้ได้กล่าวถึงสภาพการณ์ใน ประเทศเหล่านี้ว่า “ในอาณาจักรเจนละ พระพุทธศาสนาได้เสื่อมคลายลงเป็นอันมาก ส่วนศาสนาพราหมณ์มี ความรุ่งเรือง เพราะกษัตริย์ได้ทำลายพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง”

สถานการณ์ในช่วงนี้จึงลำบากอย่างยิ่ง เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ เป็นต้นมา อาณาจักรเจนละบก ได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า เป็นอาณาจักรที่มั่งคั่งและเป็นปึกแผ่นมั่นคง เนื่องจากอยู่ลึกเข้ามาซึ่งไกล จากทะเล เศรษฐกิจของรัฐยังต้องพึ่งแรงคน ระบบชลประทานมากกว่าที่จะพึ่งการค้ำอย่างอื่น ต่อมาไม่นาน อาณาจักรเจนละก็ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรชวา ราว พ.ศ. ๑๒๙๖ ราชกุมารแห่งเจนละบกได้เดินทางไป ราชสำนักจีน และได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ ขณะนั้นฝ่ายจีนกำลังทำศึกกับนานเจ้าจึงได้ขอร้องให้เจน ละบกช่วยเหลือป้องกันเขตแดนทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ต่อมาเจนละได้ส่งกองทัพเข้าร่วมกับกองทัพ

^{๒๓} J Takskusa, A Record of the Buddhist Religion as practiced in India and Malay Achipilago, (Delhi: Motilal Banarsidas, 1998), P 13.

^{๒๔} พวงนิล คำปิงส์ (แปล) และกัมพูชา (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสุโลกกว้าง, ๒๕๔๔). หน้า ๑๘๔.

จีนเพื่อต่อสู้กับน่านเจ้า แต่ก็ต้องประสบความพ่ายแพ้ ศิลปะยุคเจนละส่วนมากเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาฮินดู แต่ยังมีพุทธศาสนานิกายมหายานปะปนอยู่บ้าง เช่น ๒. รูปพระนารายณ์ทรงหมวกแขก(ทรงกระบอก) ๒. รูปเทวี ๔ กร จากพนม. รูปพระหริหระ (พระศิวะ) ที่สมโบรีไพรกุก ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ ๔. รูปพระอินทร์ ๕. รูปพระสิวะปางนาฏราช (พระสิวะพ้อนรำ) ๖. รูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์, รูปพระยานาค ๗. รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรของพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายาน ในยุคอาณาจักรเจนละนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดียได้โดยเฉพาะที่ปัลลวะ ส่วนอิทธิพลศิลปะคุปตะจากทางเหนือมีน้อย ในยุคต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง

สรุปลักษณ์ราชวงศ์เจนละ				
ที่	นามกษัตริย์	พ.ศ.	เมืองหลวง	ศาสนาที่นับถือ
๑	พระเจ้าภวรมัน	๑๐๙๓-๑๑๔๓	ภวปุระ	พราหมณ์ (ฮินดู) นิกายไศวะ
๒	พระเจ้ามเหศวรมัน	๑๑๔๓-๑๑๕๘	อิสานปุระ	พราหมณ์ (ฮินดู) นิกายไศวะ
๓	พระเจ้าอิสานวรมัน	๑๑๕๙-๑๑๗๘	อิสานปุระ	พราหมณ์ (ฮินดู) นิกายไศวะ
๔	พระเจ้าภวรมันที่ ๒	๑๑๗๘-๑๑๙๘	อิสานปุระ	พราหมณ์ (ฮินดู) นิกายไศวะ
๕	พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑	๑๑๙๘-๑๒๐๙	อังกอร์โบริเย	พุทธนิกายมหายานและพราหมณ์
๖	พระเจ้าราเชนทวรมันที่ ๑	๑๒๐๙-๑๒๒๔	คัมภุปุระ	พราหมณ์ (ฮินดู) นิกายไศวะ
๗	พระเจ้ามทิปติวรมัน	๑๒๒๔-.....	คัมภุปุระ	ไม่ปรากฏ

๒.๕ พระพุทธศาสนาสมัยพระนคร พ.ศ. ๑๓๔๕- ๑๙๗๕

ในยุคพระนครนี้ เป็นยุคที่นครวัดนครธมมีบทบาทเป็นราชธานี โดยได้นำมาว่า ยโสธรปุระ (Yasodharapura) เป็นยุคที่ประวัติศาสตร์ของกัมพูชาเริ่มชัดเจนมากที่สุด และเป็นยุคที่มีการปกครองยาวนานและสถาปัตยกรรมกัมพูชาเข้าสู่ยุครุ่งเรืองสุดขีดกว่าสมัยใด ๆ เรื่องราวโดยมากได้จากจดหมายเหตุของจีนเป็นส่วนใหญ่ ในด้านศาสนา ศาสนาฮินดูเข้ามามีบทบาทในราชสำนักมากกว่าศาสนาพุทธนิกายมหายาน ส่วนพุทธศาสนาแบบเถรวาทยังมีบทบาทอยู่บ้างในหมู่ประชาชน จนอาจกล่าวได้ว่า “ศาสนาพราหมณ์และพุทธมหายาน เป็นของเจ้าแผ่นดิน ส่วนพุทธเถรวาทเป็นของประชาชนชั้นล่างมีรายละเอียดดังนี้

๒.๕.๑ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (Jayavarman 2)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นผู้สถาปนาอาณาจักรมหานครขึ้น ใน พ.ศ. ๑๓๔๕- ๑๔๑๒ ในจารึกที่ปราสาทสต็อกก็อธมกล่าวไว้ว่า พระองค์เคยไปอาศัยอยู่ในอาณาจักรชวา (อินโดนีเซีย) แล้วกลับมาครองราชย์ที่กัมพูชา พระองค์ได้นำเอาลัทธิไศเลนทร์ของฮินดู จากชวามาเผยแพร่ เมืองหลวงของพระองค์อยู่ที่อินทรปุระ (บางแห่งว่า ทริทราลัย) ประกาศเอกราชไม่ขึ้นตรงต่อชวาอีก พระองค์ได้เชิญพราหมณ์ที่เสียดคนหนึ่งนาม

^{๒๕} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๒๔.

ว่า**ลัทธิฤทธา** มาทำพิธีประกาศตัวเป็นพระจักรพรรดิราช ที่เขาพนมกุเลน แล้วยกพระองค์**ใช้ลัทธิเทวราช** (Devaraja Theory) เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์กัมพูชา แล้วขยายอาณาจักรออกไปมาก พระองค์มีอำนาจแผ่ไพศาล อาณาจักรเจนละบนและล่างที่เคยแตกแยกถูกรวมเป็นหนึ่งเดียวในสมัยนี้ มีศิลาจารึกหลักหนึ่งกล่าวว่า พระองค์แผ่อาณาเขตไปถึงจีน จามปา มหาสมุทรและอาณาจักรกระวานและมะม่วง (อาจจะหมายถึงภาคกลางของไทย) ต่อมาพระองค์ย้ายเมืองหลวงมาที่เมืองทริทราลย์ (ปัจจุบันคือที่ตั้งโบราณสถานร้อลวย ซึ่งห่างจากเสียมราฐ ๑๓ กิโลเมตร) ในจารึกเมืองพระนครสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เริ่มมีการใช้คำว่า**กัมพูชา** หรือกัมพูชเทศเป็นครั้งแรก และต่อมกลายเป็นชื่อเรียกขานชนชาติเขมรจนถึงปัจจุบัน

ในด้านศาสนา พระองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ ทำให้ศาสนา พราหมณ์เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ศาสนสถานทางศาสนาที่สร้างในสมัยของพระองค์คือปราสาท**พนม**, ปราสาทบันทายฉมาร์, ปราสาทพนมกุเลน และปราสาทพระขรรค์ ไกลันคร**พระองค์**ทรงเผยแผ่**“ลัทธิเทวราช”**(Devaraja) อย่างกว้างขวาง แต่พุทธศาสนามหายานและเถรวาทสามารถอยู่ด้วยกันอย่างสงบโดยไม่ได้รับการเบียดเบียนแต่อย่างใด พระองค์ครองราชย์ยาวนานถึง ๖๗ ปี ตั้งแต่ยุคนั้นเป็นต้นมา ถ้าพระราชนับถือศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) มุขมนตรีต้องเป็นพุทธ และถ้ากษัตริย์เป็นพุทธ มุขมนตรีต้องเป็นพราหมณ์ สลับกันไปเพื่อคานอำนาจซึ่งกันและกัน พระองค์ได้พระนามใหม่ว่า**ปรเมศวร สวรรคตเมื่อศ. ๑๓๙๖**

ในสมัยนี้ได้มีพ่อค้าชาวมุสลิมอาหรับนามว่า สุไลมาน(Sulaiman)^{๒๖} ได้เดินทางเข้ามาค้าขายที่เมืองนครศรีธรรมราช ได้เขียนจดหมายเหตุตอนหนึ่งไว้ว่า ประเทศเขมรห้ามการประพฤติดัวสามะเลเทเมาห้ามการดื่มของดองทุกประเภท จะหาผู้ประพฤติเสเพลนอกกลุ่มนอกทางสักคนไม่มี จากจดหมายเหตุฉบับนี้ทำให้เราทราบว่าสังคมกัมพูชาเพียบพร้อมไปด้วยศีลธรรม จริยธรรมอย่างน่ายกย่อง

๒.๕.๒ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ (Jayavarman 3)

เมื่อพระบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ ซึ่งเป็นพระราชโอรสได้ไปปกครองพระนครต่อมา ราว พ.ศ. ๑๓๙๖ มีเมืองหลวงอยู่ที่ทริทราลย์ ในจารึกกล่าวว่า**พระองค์**ทรงเป็นนักล่าช้าง นับถือพระศิวะและสนับสนุนลัทธิเทวราชต่อจากพระบิดา ในสมัยพระองค์ได้ปรากฏหลักฐานศิลาจารึกที่บ่ออิกานนครราชสีมา และนครศรีอยุธยา กล่าวถึงเมืองศรีจนาตตะ พระองค์ทรงสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๔๒๐ ได้พระนามใหม่ว่า**พระวิษณุ**ในยุคนี้นี้พระองค์ไม่มีบทบาทอะไรมากนัก

๒.๕.๓ พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ (Indravarman 1)

พระเจ้าอินทรวรมันขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๔๒๐-๑๔๓๒ (๘๗๗-๘๘๙) เป็นยุคที่อาณาจักรเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง มีเมืองหลวงคือเมืองทริทราลย์ อำเภอสุทรนิคม เสียมเรียบ ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายหริหระ ในขณะที่เดียวกันทรงสนับสนุนพุทธศาสนาด้วยในบางกรณี พระองค์สถาปนาธรรมเนียม**“ตรีกรรมียกิจ”**ให้เป็นแบบอย่างต่อมา คือ

^{๒๖} ทองสีบ สุภะมาร์ค (ผู้แปล), **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๓๔.

๑. สร้างเครื่องช่วยชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิต
๒. สร้างเทวรูปแทนบิดามารดาและญาติพี่น้อง
  ๓. สร้างเทวาลัยบนภูเขาถวายแด่พระเจ้าบนสรวงสวรรค์ ศาสนสถานที่ถูกสร้างในสมัยพระองค์ คือ **๑.ปราสาทบากอง (Bakong) ๒.ปราสาทพระโค (Preh Kor)** เป็นต้น ยุคนี้พุทธศาสนamahayan ได้เจริญรุ่งเรืองเคียงคู่ไปกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ส่วนเถรวาทได้ลดบทบาทลง ปราสาทที่ทรงสร้าง คือปราสาทพระโค มีจารึกแห่งหนึ่งที่บ้านปูนเก บอกว่าในสมัยพระเจ้าอินทรวรมันมีมุขมนตรีท่านหนึ่งชื่อ **โสมาทิตยะ (Somaditya)** ได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งเป็นศาสดาล้ำเลิศกว่าศาสดาทั้งหลาย และถวายนามว่า **พระไตรโลกนาถ** เพื่อให้มนุษย์รอดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ในยุคนี้เช่นกันมีการค้นพบการใช้คำว่า **กัมพูชะ** หรือ **กัมพูชาเทศ** (แปลว่า ประเทศกัมพูชา) ในปราสาทพระโค จนนามนี้ได้กลายมาเป็นชื่อประเทศในปัจจุบัน พระองค์ได้พระนามใหม่หลังสวรรคต **พระอิศวรโลก**

๒.๕.๔ พระเจ้ายโสวรมันที่ ๑ (Ysovarman 1)

ต่อมาพระโอรสคือพระเจ้ายโสวรมันที่ ๑ หรือ ยโสวรมันในภาษาสันสกฤต ได้ปกครองต่อมาใน พ.ศ. ๑๔๓๒-๑๔๕๑ ทรงให้ย้ายเมืองหลวงมาที่เมืองพระนคร คือ ยโสธรปุระ (Sodharapura) อันเป็นที่ตั้งนครธรรมในปัจจุบันนี้ ให้สร้างบารายหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทางทิศใต้ของเทวาลัยที่เริ่มสร้าง ในด้านศาสนา ทรงนับถือพุทธศาสนamahayan อย่างเป็นทางการของราชวงศ์นี้ แต่มีมหาอำมาตย์นับถือศาสนาฮินดู นามว่า วามศิวะ (Vamshiva) พระองค์ได้สร้างศาสนสถานที่สำคัญคือ **๑. ปราสาทวัตเลไลย์ หรือโรเลย์ (Lolei)** เป็นศาสนสถานทางศาสนาพุทธ **๒. ปราสาทพนมบาเค็ง** สร้างลดหลั่นเป็น ๕ ชั้น คล้ายปิรามิดของอียิปต์ รายล้อมด้วยปราสาทขนาดย่อม รวมแล้ว ๔๔ หลัง **๓. ปราสาทบารายตะวันออก ๔. ปราสาทพนมโบก ๕. ปราสาทพนมโกรมนอก** นั้นยังมีการสร้างอาคารของพราหมณ์หลายแห่ง

นอกจากนี้ยังได้สร้างเมืองรอบปราสาทบายนด้วย คือ เมืองยโสธรปุระ เมืองกัมพูชะปุระ เป็นต้น สมัยพระองค์ได้สถาปนาลัทธิเทวราชขึ้นเป็นอุดมการณ์ของชาติเพื่อยกย่องศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูในขณะเดียวกันได้ยกย่องพระพุทธศาสนาเป็นบางครั้งทำให้ศาสนาทั้งสองอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และพระองค์นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน โปรดสร้างศาสนสถานทั้งสองศาสนาในที่ใกล้เคียงกันเสมอ

๒.๕.๕ พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๑ (Harshavarman 1)

เป็นโอรสของพระเจ้ายโสวรมันที่ ๑ ปกครองอาณาจักรราว พ.ศ. ๑๔๕๓ ทรงประทับที่เมืองยโสธรปุระ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเมืองหลวงใหม่ตามนามของพระองค์ว่า **หรรษปุระ** พระองค์นับถือศาสนาฮินดู นิกายไศวะ โปรดให้จัดพิธีสมโภชปราสาทพิมานอากาศที่พระบิดาสร้างไว้ นอกจากนั้นยังได้สร้างศาสนสถานที่สำคัญ คือ **๑. ปราสาทปักซี่จักรง** (แปลว่า นครรักษาเมือง) เพื่อประดิษฐานคิ่วลิ่งค้อนศักดิ์สิทธิ์ ตามลัทธิไศวะ **๒. ปราสาทกระวาน (Kravan)** พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๔๖๕ ได้พระนามหลังสวรรคตว่า **รุทรโลก (Rudraloka)**

๒.๕.๖ พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (Rajendravarman 2)

ในสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ พ.ศ. ๑๔๖๕-๑๔๗๑ พระองค์ได้สถาปนานครเป็นเมืองหลวงอีกครั้ง ในจดหมายเหตุของจีนกล่าวว่าพระเจ้าราเชนทรวรมันได้ทำสงครามกับจามปาหลายครั้งและมีชัยชนะ ทำให้อาณาจักรของพระองค์กว้างขวางยิ่งขึ้น แม้พระองค์จะเป็นฮินดูแต่ก็บำรุงพุทธศาสนาอย่างดี นอกจากนั้นยังได้แต่งตั้งเสนาบดีชาวพุทธนามว่า กาวินทราวิมัทนะ ต่อมาเสนาบดีผู้นี้ยังได้สร้างพุทธสถานหลายแห่งในกัมพูชาเพื่อถวายเป็นพุท ธบูชา และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา โดยการสนับสนุนของพระเจ้าแผ่นดินด้วย ปราสาทสำคัญที่สร้าง คือ

- ๑ ปราสาทแม่บุญ
- ๒ ปราสาทแปรรูปบนภูเขา
- ๓ ปราสาทปักษีจำกรง (สร้างต่อ)
- ๔ ปราสาทพิฆานอากาศ

เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าชายชัยวรมันที่ ๕ ผู้เป็นโอรสได้ปกครองต่อมา พระองค์ได้สร้างพุทธรูป ๓ องค์ คือ ๑ พระพุทธรูปชินศรี ๒ พระพุทธรูปโลกนาถและรูปนางเทวี ๒ องค์ ๓. พระปฏิมากรพุทธรูปชินศรีและทิพยเทวี พระองค์จารึกเรื่องราวการสร้างปราสาทไว้ที่ปราสาทแม่บุญ ตะวันออก โดยกล่าวว่าทรงสนับสนุนทั้งพราหมณ์และพุทธศาสนา ในรัชกาลของพระองค์ศาสนาทั้งสองเข้ากันได้เป็นอย่างดี ไม่มีข้อขัดแย้งกันแต่อย่างใด เพราะพระองค์ทรงสนับสนุนทั้งสองศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน ต่อมาได้พระนามใหม่ว่าพระบรมมรุทรโลก

๒.๕.๗ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ (Jayavarman 4)

ปกครองอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. ๑๔๗๑ พระองค์ไม่ได้เป็นโอรสของพระเจ้าชัยวรมัน แต่เป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ มีเหตุการณ์ความไม่สงบหลายครั้ง โดยเฉพาะจากพวกจาม ทำให้กองทัพกัมพูชาต้องเข้าขัดขวางเป็นเหตุให้ทหารทั้งสองฝ่ายเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เหตุการณ์ที่สำคัญในรัชกาลคือทรงต่อเติมปราสาทปักษีจำกรงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น สร้างเทวาลัยบนภูเขาหลายแห่ง คือปราสาทเกาะแกร์ ๒.ปราสาทเซน(Chen) ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ ส่งเสริมลัทธิเทวราช โดยถือว่าพระองค์เป็นภาคหนึ่งของเทพเจ้าซึ่งประดิษฐานบนเทวาลัยบนภูเขาที่พระองค์สร้าง พ.ศ. ๑๒๗๒ พระองค์ย้ายราชธานีไปที่เกาะแกร์ ส่วนนครธมราชธานีถูกทิ้งร้าง จนกลายเป็นป่าดงไป และสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๕ ที่เกาะแกร์ แล้วพระโอรสองค์หนึ่ง นามว่า**ทรรษวรมัน**ปกครองต่อมาได้สองปีเจ้าชายราเชนทรวรมันที่ ๒ ผู้เป็นพระนัดดา จึงได้สิทธิ์ปกครองแทน พระองค์ได้นำนามใหม่**พระบรมลิวบท**

๒.๕.๘ พระเจ้าพรชวรรมันที่ ๒ (Harshavarman 2)

พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๕ เป็นโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ขึ้นเสวยราชย์ ณ กรุงเกาะแกร์ ในสมัยของพระองค์มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น คือ ราษฎรที่นับถือพุทธศาสนาได้ช่วยกันสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่องค์หนึ่ง ถวายพระนามว่า**พระพุทธรูปโคกธลอก**ประดิษฐานไว้ใกล้ปราสาทบายนในพระ

นครธม ในศิลาจารึกที่ปราสาทพระอินทร์โกสัย ทรงกล่าวยกย่องสรรเสริญพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ ว่าเป็น กษัตริย์ที่มีเดชานุภาพกล้าแข็งอย่างยิ่ง ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ พระองค์ปกครองได้เพียง ๒ ปี ถูกพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ แย่งอำนาจไปในปี พ.ศ.๑๕๘๗^{๒๗} โดยความช่วยเหลือของพราหมณ์ปุโรหิต

๒.๕.๙ พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (Rajendravarman 2)

ทรงมีพระนามเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรวรมันที่ ๒ พระองค์ขึ้นครองราชย์พ.ศ. ๑๔๘๗ ขณะที่ พระองค์ยังทรงพระเยาว์มาก ด้วยเหตุนี้ราชกิจทุกอย่างจึงตกอยู่ที่มหาปุโรหิตใหญ่ บุคคล ๒ ท่านที่มีบทบาท มากที่สุดคือ **พราหมณ์คิวจารย์** และ**พราหมณ์ยัชญวราหะ** ในการต่างประเทศทรงเว้นการทำสงครามกับ อาณาจักรจัมปา แล้วนำเทวรูปองค์จากปราสาทโพนครจากเมืองญาดริง เวียดนามมากัมพูชาด้วย ปราสาท ที่พระองค์ทรงสร้างคือ ๑. ปราสาทแม่บุญตะวันออก ๒. ปราสาทแปรรูปเพื่อประดิษฐานองค์พระศิวะ ๓. พระราชวังหลวง ๔. ปราสาทพิมานอากาศ ๕.ปราสาทบันทายศรี

ส่วนพราหมณ์ปุโรหิตชื่อยัชญวราหะทรงสร้างปราสาทที่สำคัญชื่อบันทายศรี ส่วนมหามนตรี ผู้ใหญ่คนหนึ่งเป็นชาวพุทธชื่อ กวินทวาริมถนะ มีความชำนาญในสถาปัตยกรรมมากที่สุดได้ก่อสร้างวิหาร ๓ แห่ง อีกทั้งได้สร้างพระพุทธรูปและรูปเคารพ ในลัทธิมหายานมากมาย เช่น พระพุทธรูปชินศรี พระวัชรปาณี และพระนางปรัชญาปารมิตาพระองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ แต่ทรงสนับสนุนพระพุทธศาสนา ด้วย มีอารามทางพุทธศาสนาหลายแห่งที่ได้รับการอุปถัมภ์จากพระองค์ พระองค์สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๑ แล้วได้พระทินนามใหม่ว่าพระศิวโลก

๒.๕.๑๐ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (Jayavarman 5)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังพระเยาว์ โดยมีพราหมณ์**ยัชญวราหะ**เป็นที่ ปรีक्षा อาณาจักรมณฑลเป็นปีกแผ่น ส่วนทางด้านศาสนามีการหล่อหลอมศาสนาพราหมณ์และพุทธให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ ขึ้นปกครองพ.ศ. ๑๕๑๑ ทรงนับถือ ศาสนาพราหมณ์ แต่มหาอำมาตย์นับถือพุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนจากพราหมณ์ยัชญวราหะเป็นอย่างดี ราชกิจที่สำคัญจะต้องขอคำปรึกษาจากพราหมณ์แต่ท่านนี้ก่อนเสมอ เมืองพระนครอันเป็นเมืองหลวงได้สั่ง ให้ขยายใหญ่โตขึ้น ทรงให้สร้างปราสาทหลายแห่งทั้งในเขตกัมพูชาและในเขตภาคอีสานของไทยด้วย พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายพระศิวะ หรือไศวะนิกาย แต่ยอมรับเคารพพุทธศาสนาเช่นกัน โดยเฉพาะฝ่ายมหายาน ส่วนเถรวาทได้รับการเคารพจากสามัญชนทั่วไป ในจารึกที่วัดศรีสันทร ที่สร้างสมัย พระองค์ได้กล่าวถึงการนมัสการพระพุทธรูป ๓ กาย พระธรรม และพระสงฆ์ และพระโพธิสัตว์ด้วย

เสนาบดีของพระองค์ท่านหนึ่งนามว่า**กิริติบัณฑิต**^{๒๘} เคยนับถือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาหันมา นับถือพุทธศาสนาได้กล่าวว่า พระองค์สนับสนุนการปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนาและได้นำตำราทางพุทธ

^{๒๗} ทองสืบ ศุภะมาร์ค (ผู้แปล), **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๔๑.

^{๒๘} จำนงค์ ทองประเสริฐ, **ประวัติพระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**, หน้า ๒๖๗.

ศาสนาจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก และบุโรหิตท่านนี้ของพระองค์ก็ทรงซ้ำของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ในงานพิธีต่างๆจะต้องมีการสร้างน้ำพระพุทธรูปและนิมนต์มาทำพิธีด้วย และกิริติบัณฑิตรับราชการถึง ๒ รัชกาล คือ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ ในจารึกแห่งหนึ่งกล่าวถึงมหามนตรีของพระองค์คนหนึ่งนามว่า ตรีภูวนะวัชระ ได้สร้างปฏิมากรปรัชญาปารมิตา ส่วนมุขมนตรีท่านหนึ่ง นามว่า โสไมวัชระได้สร้างปฏิมากรอวโลกิตศวรอีกด้วย และต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ได้สร้างศาสนสถาน ๒ แห่งคือ

๑. ปราสาทบันทายศรี (เพิ่มเติม) ๒. ปราสาทตาแก้ว เป็นวัดในพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๐

และในตำนานพระแก้วมรกตกล่าวว่า ได้ถูกอัญเชิญมาประทับที่ปราสาทแห่งนี้ระยะหนึ่ง พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๔

๒.๕.๑๑ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (Suryavarman 1)

ครั้นเมื่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (สุริยวรมัน) ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๑๕๔๔-๑๕๕๓ รวมเวลาครองราชย์ยาวนาน ๔๙ ปี พระองค์เป็นโอรสของกษัตริย์ตามพรลิงค์ กับเจ้าหญิงเขมรราชสกุลสัตตเทวกุล นามว่า **พระนางศรีวิรัลक्षมิ** ทรงมีพระโอรส ๒ องค์ คืออุทัยทิตยวรมัน และหรรษวรมัน ในด้านศาสนาทรงมีใจเอนเอียงมาทางพระพุทธศาสนาหายาน จนกลืนพุทธศาสนิกชนในที่สุด แต่ยังอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ ทรงอาราธนาพระสงฆ์และกษัตริย์ทางพุทธศาสนาจากอาณาจักรตามพรลิงค์ ทางใต้ของไทย โปรดให้สร้างศาสนสถานหลายแห่ง เช่น **๑. ปราสาทเขาพระวิหาร** (พรมแดนไทย-กัมพูชา) บนเทือกเขาพนมดงรัก **๒. ปราสาทพิฆานอากาศ** จังหวัดเสียมเรียบ **๓. ปราสาทพนมชีสุร** (Phnom Chisor) ตั้งอยู่บนภูเขาจังหวัดตาแก้ว **๔. ปราสาทหินพิมาย** จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเหล่านี้สร้างในศาสนาพรมหมณ์ ถวายอุทิศแด่บรรพชนและถวายเป็นพุทธรูปหลายแห่ง นอกจากนั้นยังได้สร้างพระนาครปรกรุ่นแรกของกัมพูชาขึ้นอีกด้วย ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน เป็นกษัตริย์ที่เข้มแข็งและทำให้ แผ่นดินของพระองค์แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางรวมทั้งเมืองละโว้หรือลพบุรีด้วย ส่วน **สังกรบัณฑิต** (Shankarapandit) ผู้เป็นมหามนตรีกลับนับถือศาสนาพราหมณ์ ในสมัยนี้ได้เกิดข้อขัดแย้งแล้วทำลายกันของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ อย่างเช่นในศิลาจารึกที่สต็อกกอกธมกล่าวว่า ด้วยสาเหตุดังกล่าว พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จึงตั้งกองทหารขึ้นเพื่อดูแลศาสนสถานและรูปเคารพของทั้งสองศาสนา แม้พระองค์จะเป็นพุทธก็ตาม เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วได้เรียกานว่า **พระนิรวานบพ** เพื่อยกย่องพระองค์

๒.๕.๑๒ พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (Jayadityavarman 2)

พระโอรสคือพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๕๕๓ จนถึง พ.ศ. ๑๖๒๙ ทรงมีที่ปรึกษาเป็นราชครูและพราหมณ์ราชสำนัก นามว่า ทิวากรบัณฑิต (Divakarapandita) พราหมณ์ผู้นี้ชำนาญในพระเวทและมีความสามารถในการปกครองเป็นที่ยอมรับของกษัตริย์องค์ก่อน ทำให้พระองค์ศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ อย่างแรงกล้า โปรดให้สร้างเทวาลัยทั่วอาณาเขตของพระองค์หลายแห่ง คือ **๑. ปราสาทบาปวน** (แปลว่า ปราสาทที่เป็นที่เล่นช่อนหาของลูกกษัตริย์) เพื่อประดิษฐานศิวลึงค์ตลอดกาล อยู่ห่างจากนครวัด ๓๐ กม. จังหวัดตาแก้ว **๒. ปราสาทพนมชีสุร** (ต่อ

เดิม)๓.ปราสาทบารายตะวันตก ๔. ปราสาทแม่บุญตะวันตก

จารึกหลักหนึ่งในปราสาทบาปวน กล่าวว่า “เนื่องจากทรงเห็นว่าท่ามกลางชมพูทวีปซึ่งเป็นที่ประทับของเทวดา เป็นที่ตั้งของพระสุเมรุ พระองค์จึงได้โปรดให้สร้าง เขาพระสุเมรุ (ภูเขาทอง) ขึ้นกลางราชธานีของพระองค์ บนยอดเขานี้ภายในเป็นปราสาท ที่สร้างด้วยทองคำเปล่งประกายดุจ สรวงสวรรค์ และพระองค์ได้สร้างสิวลึงค์ทองไว้” กษัตริย์พระองค์นี้ไม่ทรงโปรดพุทธศาสนา ในยุคของพระองค์ได้มีการปฏิวัติขึ้นในปี พ.ศ. ๑๖๑๙ สุดท้ายพระองค์ได้สละราชสมบัติในปีเดียวกัน สาเหตุการปฏิวัติเกิดจากมหาอำมาตย์ที่เป็นชาวพุทธไม่พอใจจึงได้พยายามสถาปนาพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ขึ้นแทน

๒.๕.๑๓ พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ (Harshavarman 3)

ขึ้นปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๙ เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เป็นอนุชาองค์เล็กของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ ณ กรุงยโสธรปุระ (นครธม) ในเอกสารของจีนกล่าวว่า เขมรและจามได้ช่วยจีนรบกับญวนตามสัญญาว่าร่วมรบที่ทำได้ จินจिनมีชัยชนะ ตั้งแต่นั้นมาญวนจึงผูกใจเจ็บกัมพูชาและหาโอกาสที่จะโจมตีตลอดเวลา พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๖๒๓ ได้รับพระนามใหม่ว่า พระสทาศิวบท

หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พ่อขุนบางกลางท่าว ก็สามารถสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นอิสระจากขอมสำเร็จ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาอาณาของไทยได้เข้มแข็งขึ้น ส่วนขอมกลับอ่อนแอลงอย่างมาก

๒.๕.๑๔ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (Jayavarman 6)

พระองค์เป็นกษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์กัมพูชา พระองค์ปกครองราว พ.ศ. ๑๖๒๓ จนถึง พ.ศ. ๑๖๕๐ ทรงนับถือศาสนาฮินดูโปรดให้สร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่งในอาณาจักรของพระองค์คือ ๑. ปราสาทวัตภู (จำปาศักดิ์) ๒. ต่อเติมปราสาทหินพิมายนครราชสีมา ๓. ปราสาทบึงมาลา ๔. ปราสาทที่สันภูากันในขณะเดียวกันได้สร้างปราสาททางพุทธศาสนานิกายมหายานหลายแห่ง

๒.๕.๑๕ พระเจ้าธรรณิทรวรมันที่ ๑ (Dharnindravarman 1)

พระองค์ปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๐ เป็นราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ เป็นพระเชษฐา (พี่ชาย) ของพระเจ้าศรีเยวราช ในสมัยของพระองค์นับเป็นปรากฏการณ์ที่แปลกอย่างยิ่งคือ พระองค์ได้เลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก จนถึงกับลาออกผนวชเป็นภิกษุตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ นับเป็นกษัตริย์กัมพูชาองค์แรกที่ออกผนวชในบวรพุทธศาสนา แต่เมื่อพระอนุชาสวรรคตแล้วไม่มีผู้สืบทอดบัลลังก์ ข้าราชการบริวารจึงได้ทูลเชิญขึ้นครองราชย์สมบัติ แต่เมื่อเป็นกษัตริย์แล้วพระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างดียิ่ง จนทำให้ศาสนาพราหมณ์ที่นับถือกันมาหลายรัชกาลเริ่มอ่อนลง สร้างความไม่พอใจให้พราหมณ์ปุโรหิตพอสมควร พระองค์ปกครองถึง พ.ศ. ๑๖๕๕ รวม ๕ ปี ก็สวรรคต ได้พระนามใหม่ว่า พระบรมนิกัลปบท

๒.๕.๑๖ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (Suryavarman 2)

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ หรือ สุริยวรมันที่ ๒ ทรงครองราชย์ตั้งแต่พ.ศ. ๑๖๕๖ ถึงพ.ศ. ๑๖๙๓ รวมเวลา ๓๗ ปี เป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจมาก ทรงปกครองเขมรให้เป็นปึกแผ่นอย่างยิ่ง พระองค์ยกทัพไปตีเวียตนามและจามปา และผนวกอาณาจักรจามปาไว้ในอาณาจักรของพระองค์ ทรงเปิดสัมพันธภาพกับจีนอีกครั้งหลังจากเลิกไปเป็นเวลานาน ในด้านศาสนาพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวณพ ^{๒๕} ~~ทางนิกาย~~ ^{๒๕} ~~ที่โปรดให้สร้าง คือ~~

๑. ปราสาทนครวัด (Angkor Wat) เป็นปราสาทอันยิ่งใหญ่ตระการตา ^{๒๕} ~~ขึ้น~~ ^{๒๕} ~~เนื้อที่ ๒๕๐ ไร่~~ มีลักษณะเป็นสิ่งสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีคูน้ำล้อมรอบคูน้ำแต่ละฝั่งกว้าง ๕๐ เมตร เกิดจากการขุดของมนุษย์ซึ่งตลอดปีใช้เวลาในการสร้างนานเกือบ ๑๐๐ ปี ติดต่อกันหลายพระองค์ เป็นการจำลองเขาพระสุเมรุมาไว้ในโลก คูน้ำแทนมหาสมุทรที่หุ้มโลก ระเบียงทางเดินล้อมปราสาทคือแนวเขาที่รายรอบเขาสุเมรุ ^{๒๕} ~~สูง ๖๕ เมตร~~ ^{๒๕} ~~ใช้หินประมาณ ๖ แสน~~ ลูกบาศก์เมตรมีเสาหิน ๑,๘๐๐ ต้นแต่ละต้นหนัก ๑๐ ตันเป็นอย่างน้อย ใช้ช่างชักลาก ๘๐,๐๐๐ เชือก ใช้แรงงานคนนับแสน นำหินมาจากภูเขาพนมกุเลนห่างไป ๕๐ กิโลเมตร ขนมาทุกวัน ใช้ช่างแกะสลักราว ๕,๐๐๐ คน ในเวลาสร้างอย่างน้อย ๑ ปี มีการแกะสลักนางเทพอัปสร ^{๒๕} ~~๒๕~~ นางรายรอบปี กลุ่มปราสาท ^{๒๕} ~~ซึ่งภายในคือ~~ ยอดเขาสุเมรุเป็นที่อยู่ของเทวดาและสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เพราะความต้องการ สร้างให้เป็นวัดบูชาพระวิษณุแต่ใหญ่โตจึงเรียกว่า นครวัด แต่ในจารึกเขียน เป็นบรมวิษณุโลก หมายถึงโลกพระวิษณุ ^{๒๕} ~~อันยิ่งใหญ่โต~~ โมหะพารนี้เอง นครวัดจึงจัดให้เป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกยุคใหม่ ได้รับการยอมรับให้เป็นมรดกโลก ^{๒๕} ~~ในปี ๑๙๗๒~~ ^{๒๕} ~~อีกทั้งยังปรากฏ~~ ในธงชาติของกัมพูชาทุกสมัย แม้ในยุคเขมรแดงที่ไม่ใส่ใจในมรดกทางด้านวัฒนธรรม ยังนำไป ^{๒๕} ~~ในธงชาติ~~ นครวัดแล้วยังมีปราสาทหลายแห่งที่ทรงสร้าง **๒. ปราสาทเจ้าสาย ๓. ปราสาทธัมมานนท์ ๔. ปราสาทที่พนมชีสุร ๕. ปราสาทวัตู (ต่อเติม) ๖. ปราสาทพระวิหาร (ต่อเติม) ๗. ปราสาทบึงมาลา ๘. ปราสาทพระขรรค์ ๙. ปราสาทนครบาชัย (Mokor Bachay Temple)** พระองค์ทรงสร้างศาสนสถานเหล่านี้เพื่อถวายพระวิษณุเจ้าผู้เป็นใหญ่ และบางแห่งถวายไว้ในพุทธศาสนา ^{๒๕} ~~แม้ว่าพระองค์จะนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวณพ แต่~~ ก็ไม่ได้ขัดขวางพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานหรือเถรวาท อย่างไรก็ตาม ฝ่ายเถรวาทได้ฝังรากลึกกับสามัญชนทั่วไปแล้ว พระองค์ทรงสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๓ ได้รับพระนาม ^{๒๕} ~~พระบรมวิษณุโลก~~

๒.๕.๑๗ พระเจ้าธรรณิทรวรมันที่ ๒ (Dharanindravarman 2)

ถึงสมัยของพระเจ้าธรรณิทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๙๓-๑๗๐๓) มีพระอัครมเหสีนามว่า พระนางศรีชัยราชจุฑามณี พระองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ตามพระบิดา แต่ได้สนับสนุนพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระโอรส ๒ พระองค์ ^{๒๕} ~~ที่~~ ^{๒๕} ~~พระเจ้าโยสวรมันที่ ๒ และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗~~ เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว พระเจ้าโยสวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๐๓-๑๗๐๙) ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อมา แต่ก็อยู่ได้เพียง ^{๒๕} ~~๒๕~~ ^{๒๕} ~~๒๕~~ ปีก็ถูกปลงพระชนม์โดยพระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน แต่พระองค์ปกครองได้ ๑๕ ปีเสด็จหนีอีก

^{๒๕} ธีรภาพ โลหิตกุล, นครวัด นครธม, (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: บริษัทภัคธรธรศ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

๒.๕.๑๘ พระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน(Tribhuvanadityavarman)

พระองค์ปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๘ โดยการยึดอำนาจจากพระเจ้ายโสวรมันที่ ๒ พระองค์เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เมื่อก่อกบฏสำเร็จจึงได้ครองราชย์สมบัติสืบมา พระองค์นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ในสมัยพระองค์มีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ อาณาจักรจามกำลังหาช่องทางโจมตีอยู่แล้วได้เป็นพันธมิตรกับจีน จึงขอกำลังจากจีนเข้าโจมตีกรุงยโสธรปุระ การต่อสู้ใช้เวลายาวนาน จนในที่สุดจามและจีนได้ชัยชนะ ทรัพย์สินถูกปล้น ประชาชนถูกต้อนไปเป็นเชลยเป็นอันมาก ส่วนพระองค์ถูกข้าศึกสังหารเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๐ รวมครองราชย์ ๑๒ปี ได้รับพระนามใหม่หลังสิ้นพระชนม์ว่า**พระมหาบรมนिरาณบาท**

๒.๕.๑๙ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (Jayavarman7)

ครั้งถึงยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๔๙) เป็นต้นมา นับเป็นยุคทองของอาณาจักรกัมพูชาและของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง พระองค์เป็นโอรส พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ พระมารดาชื่อจุกามณี (Chudamani) มีมเหสีนามว่าอินทรวดี (Indradevi) และราเชนทรเทวี(Rajendradevi) พระองค์ปกครองกัมพูชาเมื่อพระชนมายุได้ ๕๐ พรรษาแล้ว ในสมัยนี้พวกจามจากเวียดนามได้เข้ามาโจมตีกัมพูชา พระองค์ได้สร้างนครเป็นราชธานี แต่สุดท้ายพระองค์ก็เอาชนะพวกจามได้ พระองค์นับถือศาสนาพุทธมหายาน มีศรัทธาอย่างมั่นคง ได้แปรเปลี่ยนนโยบายการบริหารบ้านเมืองจากโลกทัศน์ของ**ฮินดูราช** เป็น **พุทธราช** แทน ทำให้บทบาทของศาสนาฮินดูในราชสำนักตกต่ำลง โดยมีพุทธศานามหายานโดดเด่นเข้ามาแทนที่ พระองค์มีจริยาวัตรที่งดงาม ได้สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์หลายด้านคือ

๑.ด้านสถาปัตยกรรมได้โปรดให้สร้างปราสาทหลายแห่งคือ**ปราสาทบายน ๒.ปราสาทนครธม** ที่มีรูปหน้าพระโพธิสัตว์มองไปทั้งสี่ด้านตั้งพระองค์มองดูพสกนิกรของพระองค์**๓. ปราสาทตาพรหม** “ในหนังสือวงพักตร์แห่งหินผา อปสรแห่งบันเตีย ของเทพมนตรี ลิมปพะยอม กล่าวว่ที่ปราสาท ตาพรหมเคยมีพระราชาคณะอยู่อาศัยถึง ๑๘ รูป และพระลูกวัด ๒,๘๔๐ รูป ชาวบ้านอุปถัมภ์ถึง ๑๒,๖๔๐ คน” แล้วให้ชื่อว่า พระราชวิหาร อุทิศให้พระราชมารดาถวายไว้ให้เป็นสังฆารามในพระพุทธศาสนา **๔. ปราสาทพระขรรค์**หรือปราสาทชัยศรี สร้างเป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นของพระราชา**๕. ปราสาทตาแก้ว ๖. ปราสาทตาโสม ๗. ปราสาทบันทายคูมิ ปราสาทนาคพันธ์**เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชัณษาคมุณี (ปางนาคปรก)**๘. ปราสาทบันทายฉมาร์**แปลว่าวัดที่มีกำแพงเป็นสังฆาวาส) ปราสาทเหล่านี้ล้วนก่อด้วยศิลาที่นำฉนวน เป็นอย่างยิ่ง โดยเป็นการผสมผสานระหว่าง สถาปัตยกรรมอินเดียและกัมพูชาเข้าด้วยกัน

๒. ด้านสาธารณสุข พระองค์ยังโปรดให้สร้างโรงพยาบาล ๑๐๒ แห่ง อโรคยาศาลา ๑๒๑ แห่ง สร้างชลประทาน บ่อน้ำ ธรรมศาลาเป็นที่พักอาศัยของประชาชนระหว่างทาง เป็นต้น พระองค์ได้แต่งตั้งพรหมณ์นามว่า หลุณีเกศะ เป็นปุโรหิตประจำราชสำนัก

๓. ด้านการบริจาคทานทรงสละพระราชทรัพย์เพื่อถวายสงฆ์และประชาชนผู้ทุกข์ยากมากมาย

๔. ด้านการสร้างพระพุทธรูป ทรงสร้างพระพุทธรูปที่สร้างจากเงิน สำริด หิน จำนวนถึง ๒๐,๔๐๐ องค์เพื่อแจกจ่ายทั้งในและนอกอาณาจักร ในศิลาจารึกพบที่ปราสาทตาพรหมได้พรรณนาการมอบ

ถวายปราสาท ไว้อย่างดียิ่ง **ดีมี**

“..พระพุทธรูปเจ้าผู้มีบุญพระองค์ใด มีกายแบ่งเป็น ๓ ส่วนคือ ธรรมกาย ๑ สัมภเวสี ๑ นิรมานกาย ๑ ซึ่งเป็นผลมาจากสัมภาระคือบุญ เรานมัสการต่อองค์พระพุทธรูปพระองค์นั้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งร่างกายแห่งพระชินศรี บุตรแห่งพระชินศรีและได้เกิดเป็นสรวงแห่งสัตว์โลก...”

ส่วนจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ เมืองพระนครได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ว่า "พระองค์ทรงพบกับความยินดีในน้ำอมฤตนั้นคือคำสั่งสอนของพระศรีศากยมุนี" ในยุคพระองค์เป็นต้นมา อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูได้เริ่มลดลงอย่างมาก และหันมาบูชาทั้งนิกายมหายานและเถรวาทเข้ามาแทนที่ได้เปลี่ยนลัทธิเทวราชของฮินดู (ลัทธิที่เชื่อว่ากษัตริย์เป็นสมมุติเทพ เป็นตัวแทนของพระวิษณุเจ้า) มาเป็นพุทธราช (ลัทธิที่เชื่อว่ากษัตริย์เป็นตัวแทนพระพุทธรูป ขจัดทุกข์ บำรุงสุขประชาราษฎร์) แทน เป็นเพราะพระองค์ยกทัพเข้าโจมตีไทยและมอญซึ่งนับถือพุทธศาสนาเถรวาททำให้ได้แบบอย่างจากเถรวาทมาด้วย ประกอบกับได้มีพระสงฆ์เถรวาท ทนามว่า **ตามลินทะ (Tamalinda)** ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านเชื่อว่า เป็นโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้นำพุทธศาสนาแบบลังกามาแกมพูชา ทำให้พุทธศาสนาแบบเถรวาทเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก แม้ว่าราชสำนักจะนับถือแบบมหายานอยู่ก็ตาม"

นอกจากนี้พระองค์ยังได้สร้างพระพุทธรูปสำคัญให้นำไปประดิษฐานที่วราชอาณาจักร (ในเขตไทยที่อยู่ในราชอาณาจักรคือ สุพรรณบุรี ราชบุรี สิงห์บุรี เพชรบุรี และลพบุรี)^{๙๐} พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๒ ในยุคของพระองค์จึงนับได้ว่า**เป็นยุคทองของแกมพูชาอย่างแท้จริง**

หลังพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว เกิดปฏิกริยาต่อต้านพระพุทธรูปศาสนา เพราะ พวกพราหมณ์มีความอิจฉาพุทธศาสนา พวกพราหมณ์นำ**ไฉยมหาปราบ (Jaya Mahapradhan)**พราหมณ์ประจำราชสำนัก ได้นำพุทธรูปในพุทธวิหารภายนอก แล้วเอาศิวลึงค์ขึ้นแทน แม้ในอื่นๆ ก็เช่นกัน ในวิหารที่สร้างถวายพุทธศาสนา ถ้ามีรูปแกะสลักเป็นพระพุทธรูปจะถูกขูดออกแล้วทำเป็นรูปศิวลึงค์แทน เช่นที่ปราสาททายน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา พุทธศาสนาแบบเถรวาทได้ค่อยเข้ามามีบทบาทแทนที่ศาสนาพราหมณ์ทั้งสองนิกาย และพุทธศาสนามหายาน จนหายไปหมดสิ้น เหลือไว้แต่ศาสนสถานขนาดใหญ่โตมโหฬารในกลางป่าโดยที่ชาวแกมพูชายุคหลังไม่มีอะไรผูกพันกับศาสนสถานเหล่านี้เลย หลังจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แล้วประวัติก็ขาดตอนไปกว่าร้อยปี พระองค์สวรรคต พ.ศ. ๑๗๔๔ (บางฉบับเป็น พ.ศ.๑๗๖๑) นับเป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของแกมพูชา รูปปั้นของพระองค์มีประดิษฐานอยู่ทั่วไป

๒.๕.๒๐ พระเจ้าอินทรวรมันที่๒ (Indravarman 2)

พระองค์ปกครองอาณาจักรนครธมเมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๔-๑๗๘๖ เป็นโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในยุคนี้พระองค์ต้องต่อสู้กับอิทธิพลของไทยและเวียดนามที่เข้มแข็งกว่าแกมพูชา โดยราชธานีของไทยคืออาณาจักรสุโขทัย

^{๙๐} สิริวัฒน์ คำวันสา, ผศ., **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์**, หน้า ๘๐.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า๒๑.

กำลังรุ่งเรืองยิ่ง ทั้งสองอาณาจักรได้ทำสงครามกันหลายครั้ง ต่างก็ผลัดกันแพ้ชนะ พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนา ตามพระบิดาในศิลาจารึกภาษาบาลีพบที่วัดกษะพส หรือกกุสวายเซค จังหวัดเสียมราฐ ได้กล่าวว่าพระเจ้าอินทรวรมัน ได้ถวายหมู่บ้านแห่งหนึ่งแด่พระเถระรูปหนึ่ง และได้สละราชสมบัติออกผนวชเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๑ เป็นเวลา ๑ พรรษา

๒.๕.๒๑ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (Jayavarman 8)

พระองค์ปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๗๕๖ ในยุคพระองค์องค์ที่พระองค์ได้เข้าโจมตีอาณาจักรเพื่อนบ้านคือ อาณาจักรจัมปา จึงเป็นแรงกดดันให้พระองค์ต้องยอมรับอำนาจของมองโกลด้วยการส่งเครื่องบรรณาการ พระองค์มี มเหสีผู้โลภโหมนามว่า พระนางจักรวรรดิราชเทวี เป็นบุตรของพราหมณ์บุโรหิต จึงทำให้พระองค์นับถือศาสนา พราหมณ์ นิกายไศวะตามมเหสีไปด้วย ส่วนประชาชนส่วนมากยังนับถือพุทธศาสนา พระองค์ปกครองจนถึง พ.ศ. ๑๘๒๖ รวมเป็น ๕๖ ได้พระนามใหม่ว่าพระปรเมศวรบพ ในยุคนี้มีเหตุการณ์สำคัญทางศาสนา คือ พวกราชบัณฑิต ที่อัญญาความเจริญ รุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เมื่อได้โอกาสที่ กษัตริย์นับถือพราหมณ์อย่างตนจึงได้เริ่มทำลายพระพุทธรูปและศาสนสถานของพุทธศาสนา จนได้รับความเสียหาย อย่างมาก ปราสาทที่เป็นของพุทธ ปราสาทตาพรหมได้ถูกตัดแปลงเป็นของพราหมณ์ พระพุทธรูปถูกนำออก แล้ว นำสิวลีตั้งขึ้นไปตั้งแทน ปัจจุบันปราสาทหลายแห่งยังมีหลักฐานการตัดแปลงปรากฏอยู่อย่างชัดเจน นับจากนี้เป็นต้น ไปอุทยานของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาหลายแห่งกำลังจะใกล้เข้ามา เพราะอิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทจากไทย และมอญกำลังจะเข้าครอบครองแทนที่ เพราะพระสงฆ์เถรวาทอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมาจากคนรากหญ้าจึงเข้ากันได้ กับประชาชนทั่วไปมากกว่า

๒.๕.๒๒ พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ (Indravarman 3)

พระเจ้าอินทรวรมันเป็นบุตรชายของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ พระองค์ขึ้นครองสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๗ โดยการช่วยเหลือของพระเมเหสีซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ในยุคนั้นนับว่าเป็นยุคพลิกผันโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของกัมพูชา กล่าวคือ พระองค์ได้หันมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่บ่มตัวมา นานเป็นศาสนาสามัญของสามัญชนทั่วไป ทำให้ศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เริ่มโดดเด่นขึ้นมาในสมัยรัชกาลนี้ พระองค์ได้ถวายหมู่บ้านแห่งหนึ่งสำหรับก่อสร้างวัดวาอาราม อุทิศถวายพระพุทธรูปในสมัยนี้มีจารึก ภาษาบาลีเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก (ที่ผ่านมาล้วนจารึกด้วยภาษาสันสกฤตอันแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธ ศาสนานิกายเถรวาทอย่างชัดเจน พระองค์แม้จะเป็นพุทธมามกะแต่ก็บำรุงพวกราชบัณฑิตเช่นเดิม เพื่อรักษา ฐานอำนาจของพระองค์ให้มั่นคงปลายพระชนม์ชีพได้มอบราชสมบัติให้พระราชโอรส แล้วเสด็จออกผนวช นับเป็นกษัตริย์องค์ที่ออกบวชในพระพุทธรูปอย่างถาวร ทรงสวรรคตในเทศสมณะเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๑ (๑๓๐๘)

เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่ออิทธิพลพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้าครอบงำแล้ว การสร้างปราสาทหินทั้ง พราหมณ์และพุทธที่ดำเนินมาหลายศตวรรษเพื่ออวดอ้างความยิ่งใหญ่ในบารมีได้ยุติลงอย่างสิ้นเชิง นับจากนี้ เป็นต้นไป กษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาได้หันมาสร้างวัดตามแบบเถรวาทซึ่งก่อด้วยอิฐ และมีสถาปัตยกรรมที่ คล้ายคลึงวัดในไทยแทน

๒.๕.๒๓ จดหมายเหตุของจู้ต้ากวน

ในยุคนี้ มีคณะทูตจีนนำโดยจู้ต้ากวน (Chou Da guan) หรือโจ ต้า กวน ได้เดินทางมาถึงเมืองพระนคร เขาเกิด พ.ศ.๑๘๐๙ (๑๒๖๖) ที่เมืองเหวินจู ใกล้เมืองหางโจว มณฑลหางโจวใกล้ชายฝั่งตะวันออกของจีน ได้รับคำสั่งจากองค์จักรพรรดิที่มูร์แห่งราชวงศ์หยวนหรือมองโกลให้เป็นตัวแทนเดินทางมาเป็นทูตติดต่อกัมพูชา เขาเดินทางมาถึงโยธธปุระ (นครธม) พ.ศ. ๑๘๓๙ ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ ในนามของทูตจีน จากนั้นได้พำนักในนครหลวงเกือบปี เขาได้หนังสือจดหมายเหตุชื่อ “กัมพูชา แผ่นดินและประชากร” (Cambodia The Lane and its people) ในบางตอน เขาได้เขียนว่า “พระทางพุทธศาสนาเรียกว่าจูกู (เจ้าคุณ , เจ้ากู) ส่วนพระเต๋า (ฮินดู) เรียกว่า บาสีเหวย (Basiwei) ทุกคนในเมืองนี้นับถือพระพุทธรูปเจ้า นับถือเจ้ากู (นามเรียกพระสงฆ์) เจ้านายชอบมาปรึกษาเจ้ากูเสมอ เจ้ากูเหล่านี้โกนศีรษะ นุ่งสบงจีวรสีเหลือง ปิดไหล่ซ้าย เปิดไหล่ขวา เดินโดยไม่สวมรองเท้า โปสถ์มุงด้วยกระเบื้อง ในโปสถ์ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเขาเรียกว่า โปโล (พระพุทธรูป) ปั้นด้วยดินเหนียว ทาด้วยสีหลายสี นอกนั้น ไม่มีรูปปั้นอื่นๆ ในวัดพระพุทธรูปจะมีอยู่หลายปาง ส่วนใหญ่ทำด้วยทองสำริด ไม่มีระฆัง กลอง ฉิ่งฉาบ ไม่มีการติดผ้า幔หรือปูพรม พระทั้งหมดฉันปลา เนื้อไม้ฉันสุรา ฉันวันละ ๑ มื้อ ยังถวายปลาเนื้อต่อพระพุทธรูปด้วย ในวัดวาอารามไม่มีโรงครัวเลย ภิกษุสามเณร บิณฑบาต สวดมนต์ด้วยคัมภีร์จำนวนมาก จารลงในใบตาล (ลาน) พระมีเสลี่ยงและร่ม เส้าทำจากทองและเงิน พระราชาทรงวินิจฉัยการใหญ่ๆ กับพระสงฆ์ ไม่มีภิกษุณีเลย” เขายังได้เขียนถึงนักบวชฮินดูหรือพราหมณ์ไว้ว่า “ส่วนพระเต๋า (ฮินดู) เหมือนคนทั่วไป ยกเว้นจะพกผ้าขาวหรือแดงเป็นบางครั้ง มันเหมือนเครื่องประดับศีรษะของสาวตาต้าในจีน เป็นแต่ว่าสั้นกว่า พวกเขามีวัดแต่เล็กกว่าวัดทางพุทธศาสนา โดยทั่วไปจำนวนพระ เต๋า (ฮินดู) จะมีน้อยกว่าพระพุทธรูป พวกเขาไม่มีของถวายรูปเคารพ พระที่เป็นผู้หญิงก็มี วัดกึ่งมุงด้วยกระเบื้องเช่นกัน พวกเขาไม่กินอาหารจากคนอื่นให้และจะไม่ให้คนอื่นเห็นเขากินเช่นกัน พวกเขาไม่ดื่มเหล้า ฉันยังไม่เห็นห้องบันคัมภีร์หรือศึกษาคัมภีร์อะไร เมื่อเด็กๆ จากครอบครัวชาวบ้านจะไปศึกษาจะต้องได้รับการฝึกจากพระสงฆ์ทางพุทธศาสนา”

จาก จดหมายเหตุนี้ทำให้ทราบถึงสถานการณ์พุทธศาสนาที่เริ่มมีบทบาทในสังคมแทนพระในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู เข้าพำนักที่นี้ ๑๑ เดือนจึงเดินทางกลับ อันเป็นเครื่องยืนยันว่ากัมพูชาได้นับถือพุทธศาสนาเกือบหมดแล้ว โดยเฉพาะฝ่ายเถรวาท

๒.๕.๒๔ พระเจ้าศรีอินทรวรมัน (Indrajayavarman)

พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๑ พระองค์กลับไปนับถือศาสนาพราหมณ์ นิกายไศวะ^{๓๒} ยกย่องศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาประจำชาติ และเบียดเบียนพุทธศาสนา พวกพราหมณ์ได้โอกาสเบียดเบียนพุทธศาสนาตามอำเภอใจพระพุทธรูปและศาสนสถานถูกทำลายมากมาย เป็นเหตุให้กองทัพไทยซึ่งแข็งแกร่งกว่าใช้เป็นข้ออ้างในการ

^{๓๒} ศานติ ภักดีคำ (แปล), ประวัติศาสตร์กัมพูชา แบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทย, หน้า ๔๒.

เข้า โจมตี เพื่อคุ้มครองพุทธศาสนาเมืองกองทัพไทยมาถึงชาวกัมพูชาต่างก็ตีใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะได้มาปลดปล่อย และรักษาพุทธศาสนาให้มั่นคงเช่นเดียวกับองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๙ โดยถูกหอกของตาชัยหรือตรึงขำ ตามหลังของกษัตริย์กัมพูชาว่าวรมันจึงจบลงเพียงเท่านั้นและเริ่มมาฟื้นฟูใหม่ในสมัยปัจจุบันคือพระเจ้านโรดมสีหนุวรมัน เพื่อต้องการรักษาความยิ่งใหญ่เหมือนในอดีตไว้

๒.๕.๒๕ พระเจ้าชัยวรมันปรเมศวร (เจ้าเมืองนคร)

พ.ศ. ๑๘๕๙ พระเจ้าชัยวรมันปรเมศวร (Jayvarmanparameshvar) หรือเจ้า เมืองนครได้ขับไล่เจ้าฟ้าจุมโอรสของกษัตริย์ฟ้าโงมของลาว โดยการแนะนำของภิกษุชาวกัมพูชา **พระมหาปาสมันต์** หลังจากเจริญวัยแล้วพระองค์ได้มอบพระธิดานามว่า พระนางแก้วแก้งยาให้ ต่อมาได้มอบกองทัพกัมพูชาให้จิงนำกองทัพเข้าโจมตีอาณาจักรลาว (หลวงพระบาง) ลงได้ แล้วเจ้าฟ้าจุมได้เป็นกษัตริย์ปกครองลาวต่อจากพระบิดา พระเจ้ากรุงกัมพูชา ผู้เป็นพ่อตาจึงมอบพระพุทธรูปปางประทานพรให้เป็นขวัญกำลังใจแก่พระธิดา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาพระพุทธรูปปางแบบเถรวาทของกัมพูชาได้หลังไหลเข้าสู่ลาว จนทำให้ลาวนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทอย่างมั่นคงต่อมา และพระมหาปาสมันต์เถระชาวกัมพูชาก็ได้เดินทางมาอาศัยที่หลวงพระบางด้วย ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราชลาวในสมัยพระเจ้าฟ้าจุมด้วยเป็นหลักฐานแสดงให้ทราบว่าพระพุทธรูปปางเถรวาท ในกัมพูชาได้ **มั่นคง** เป็นที่สนับสนุนให้เจริญรุ่งเรืองในลาว **พระเจ้าชัยวรมันปรเมศวรทรงนับถือพุทธศาสนาเถรวาท** ทางอารามหลายแห่ง สวรรคต พ.ศ. ๑๘๗๐

๒.๕.๒๖ พระเจ้าแตงหวาน (Tchangwan)

พ.ศ. ๑๘๗๐ พระเจ้าแตงหวาน (ตรอกชกแหมม) หรือพระเจ้าศรีสิริบท ขึ้นปกครองอาณาจักรพระนครสืบต่อจากพระเจ้าชัยวรมันปรเมศวร ต่อมาในตำนานของกัมพูชาถือว่า ที่พระองค์ได้นำมเช่นนั้นเพราะเคยเป็นชาวสวนปลูกแตงโมมาก่อน เดิมชื่อตาจายหรือตาชัย ต่อมาเคยรับราชการ เคยรบชนะข้าศึกมามาก เมื่อพระเจ้าศรีอินทรวรมันเปียดเบียนพุทธศาสนาจึงได้สังหารเสีย เมื่อการกบฏสำเร็จจึงให้เจ้าเมืองนครปกครอง ต่อมาจึงยึดอำนาจแล้วขึ้นครองบัลลังก์ต่อมา พระองค์นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ส่วนนิกายมหายานมีผู้นับถือน้อย พระองค์ปกครองจนถึง พ.ศ. ๑๘๘๓ รวม ๔ ปีเท่านั้น พระองค์มีโอรส ๒ พระองค์คือ พระเจ้านิพพานบาท กับพระเจ้าสิทธานราชา และต่อมาโอรสของพระเจ้าสิทธานราชานามว่าพระเจ้าลำพองราชาปกครองต่อมา

๒.๕.๒๗ พระเจ้านิพพาน (Nihanath)

พระองค์ปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้าแตงหวาน ครองราชย์ ณ กรุงยโสธรปุระ (นครธม) ต่อจากพระบิดา ประวัติของพระองค์ค่อนข้างเลื่อนราง แต่พอสืบค้นได้ว่าทรงขึ้นครองราชย์เมื่อทรงพระเยาว์ โดยมีพระเจ้าอาเป็นผู้สำเร็จราชการ ในสมัยนี้ไม่มีเหตุการณ์ความวุ่นวายใด ๆ พระองค์นับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท ปกครองได้ ๖ ปีก็สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๙ ซึ่งเป็นช่วงที่พระเจ้าอู่ทองของไทยสร้างอาณาจักรอยุธยา (อยุธยา) ซึ่งเป็นภัยคุกคามอาณาจักรกัมพูชาต่อมา

๒.๕.๒๘ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช (Mashokraj)

พ.ศ.๑๙๑๖ ในรัชสมัยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระนามเดิมว่าแก้วฟ้า ขึ้นครองราชย์ที่เมืองนครธม พระองค์เป็นพระอนุชาของสมเด็จพระรามาธิบดี(องค์ที่)ไทยในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) แห่งกรุงศรีอยุธยาได้เข้า โจมตีกัมพูชา ล้อมนครหลวงอยู่ ๗ เดือน พระองค์ได้ส่งพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ๒ รูป เป็นทูต เจรจาคือ พระธรรมกิจและพระสุคนธ์พระธรรมกิจนั้นบางฉบับกล่าวว่าได้มาศึกษาพระปริยัติธรรมในพระนครศรีอยุธยามาแล้ว แต่ไม่เป็นผล ในที่สุดพระองค์ยอมพ่ายแพ้มอบเมืองให้กับกองทัพไทย ต่อจากนั้น กองทัพไทยได้มอบเมืองให้กับพระอินทราชา (แพรง) ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชขึ้นครองราชย์แทน ใน^{๓๓}ต้นฉบับเดียวกัน ต่อนชาวกัมพูชาไปยังกรุงศรีอยุธยาถึง ๕ หมื่นคน นับเป็นการสูญเสียมากที่สุดครั้งหนึ่งของกัมพูชา มูลเหตุของสงครามครั้งนี้เป็นเพราะไทยไม่พอใจที่กองทัพกัมพูชาโจมตีเมืองชายแดน และมีใจออกห่าง ไปถือข้างฝ่ายเวียดนามเป็นที่น่าสังเกตว่าสงครามครั้งนี้ไทยไม่ได้สู้รบแบบป้อมปืน^{๓๔}กษัตริย์กัมพูชาอยู่มาเพราะจากพงศาวดารกล่าวยืนยันว่า เมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้เสด็จสวรรคตพระเจ้าสามพระยาของไทยได้ทำการสถาปนากิจพระองค์อย่างสมพระเกียรติ แล้วสร้างวัดพระเชตุพนถวายราชานุสรณ์ แล้วนิมนต์พระธรรมกิจเป็นเจ้าอธิการวัด แล้วสร้างวัดน้อยอีกวัดถวายพระสุคนธ์เถระ เหตุการณ์นี้อาจจะเป็นเพราะทั้งสองฝ่าย ต่างนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเหมือนกัน^{๓๕} แต่พระอินทราชาปกครองได้ไม่นาน ถูกพระยาญาติซึ่งเป็นพระญาติวงศ์อีกองค์ของสุโขทัยไพร่พล เป็นกบฏแล้วจับพระอินทราชาประหาร^{๓๖}เพราะถือว่าเป็นหุ่นเชิดของไพร่พลพระองค์ครองราชย์ต่อมา

ในด้านพระพุทธศาสนาพระเจ้าศรีธรรมโศกราชเป็นกษัตริย์ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ทรงมีจริยาวัตรคล้ายพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย พระองค์ได้สร้างวัดพุทธศาสนาหลายวัดจักรอุปถัมภ์คณะสงฆ์มากมาย การศึกษาของคณะสงฆ์เฟื่องฟูอย่างมาก ในยุคนี้นักศาสนาพราหมณ์ยังมีบทบาทบ้างในเฉพาะพิธีหลวง เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีขึ้นครองราชย์สมบัติ เป็นต้น แต่ในวิถีแห่งชาวบ้านนั้นพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เข้ามาแทนที่หมดแล้ว

๒.๕.๒๙ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (Narajachiraj)

สมเด็จพระบรมราชาธิราช พระนามเดิมว่าพระยาญาติ ได้เข้าโจมตีสังหารพระอินทราชาและปกครองสืบมา เพราะกลัวกองทัพไทยจะโจมตี จึงย้ายเมืองหลวงมาที่เมืองศรีโสธร (จังหวัดไพร่เวียงปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ แต่เพราะเกิดปัญหาน้ำท่วมจึงย้ายไปยังเมืองจตุรमुख คือพนมเปญในปัจจุบัน^{๓๗} ตั้งแต่นั้นเมืองพนมเปญจึงกลายเป็นเมืองหลวงของประเทศ แต่อีก ๒ รัชกาลถัดมากลับย้ายไปที่อื่น จนกระทั่งอีก ๒๐๐ ปีจึงกลับมาเป็นเมืองหลวงอีกครั้ง

^{๓๓} ศานติ ภักดีคำ, ดร., *เขมรรบไทย*, (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์เนศ ปรีนติ้ง เซนเตอร์ จำกัด , ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๖.

^{๓๔} บังอร ปิยะพันธ์, ผศ., *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*, (กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

สรุป

๑. อาณาจักรพระนครถูกไทยโจมตีหลายครั้ง แต่ที่ไทยชนะมี ๓ ครั้งคือ สมัยพระเจ้าอยู่ทอง พ.ศ. ๑๘๙๓ สมัยพระราเมศวร และสมัยพระเจ้าสามพระยา พ.ศ.๑๙๑๖

๒. กษัตริย์กัมพูชาเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างเป็นทางการ โดยกษัตริย์ใน พ.ศ. ๑๘๗๙ เป็นต้นมา^{๓๕}

สรุปกษัตริย์ราชวงศ์พระนคร				
ที่	นามกษัตริย์	พ.ศ.	เมืองหลวง	ศาสนาที่นับถือ
๑	พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒	๑๓๔๕-๑๓๙๖	เมืองอินทapura	พราหมณ์ นิกายไศวะ
๒	พระเจ้าชัยวรมันที่ ๓	๑๓๙๖-๑๔๒๐	หริหราลัย	พราหมณ์นิกายไศวะ
๓	พระเจ้าอินทวรมันที่๑	๑๔๒๐-๑๔๓๒	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๔	พระเจ้ายโศวรมันที่๑	๑๔๓๒-๑๔๕๑	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๕	พระเจ้าहरขวรมันที่๑	๑๔๕๓-๑๔๖๕	हरขปุระ	พราหมณ์นิกายไศวะ
๖	พระเจ้าอิสานวรมันที่๒	๑๔๖๕-๑๔๗๑	เมืองพระนคร	พราหมณ์นิกายไศวะ
๗	พระเจ้าชัยวรมันที่๔	๑๔๗๑-๑๔๖๕	เกาะแกร์	พราหมณ์นิกายไศวะ
๘	พระเจ้าहरขวรมันที่๒	๑๔๘๕-๑๔๘๗	เกาะแกร์	พราหมณ์นิกายไศวะ
๙	พระเจ้าราเชนทวรมันที่๒	๑๔๘๗-๑๕๑๑	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๐	พระเจ้าชัยวรมันที่๕	๑๕๑๑-๑๕๔๔	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พุทธ พราหมณ์ ไศวะ
๑๑	พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่๑	๑๕๔๔-๑๕๔๔	เมืองพระนคร	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๒	พระเจ้าสุริยวรมันที่๑	๑๕๔๔-๑๕๙๓	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พุทธ นิกายเถรวาท
๑๓	พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่๒	๑๕๙๓-๑๖๐๙	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๔	พระเจ้าहरขวรมันที่๓	๑๖๐๙-๑๖๒๓	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๕	พระเจ้าชัยวรมันที่๖	๑๖๒๓-๑๖๕๐	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๖	พระเจ้าศรียวราช	๑๖๕๐-๑๖๕๐	มณฑลปุระ	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๗	พระเจ้าธณินทวรมันที่๑	๑๖๕๐-๑๖๕๕	มณฑลปุระ	พราหมณ์นิกายไศวะ
๑๘	พระเจ้าสุริยวรมันที่๒	๑๖๕๖-๑๖๙๓	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์ไศวะ ไวศณพ
๑๙	พระเจ้าธณินทวรมันที่๒	๑๖๙๓-๑๗๐๓	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พุทธ ฮินดู ไวศณพ
๒๐	พระเจ้ายโศวรมันที่๒	๑๗๐๓-๑๗๐๙	ยโสธรปุระ(พระนคร)	ฮินดู นิกายไวศณพ
๒๑	พระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน	๑๗๐๙-๑๗๒๔	ยโสธรปุระ(พระนคร)	พราหมณ์นิกายไศวะ

^{๓๕} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๔๔.

๒๒	พระเจ้าชัยวรมันที่๗	๑๗๒๔-๑๗๔๔	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๒๓	พระเจ้าอินทรวรมันที่๒	๑๗๔๔-๑๗๘๖	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๒๔	พระเจ้าชัยวรมันที่๘	๑๗๘๖-๑๘๒๖	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๒๕	พระเจ้าอินทรวรมันที่๓	๑๘๓๗-๑๘๕๑	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๒๖	พระเจ้าศรีอินทรวรมัน	๑๘๕๑-๑๘๕๙	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๒๗	พระเจ้าชัยวรมันที่๑	๑๘๕๙-๑๘๗๐	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๒๘	พระเจ้าชัยวรมันที่๙	๑๘๗๐-๑๘๗๙	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พราหมณ์นิกายไศวะ
๒๙	พระเจ้าแตงหวาน	๑๘๗๙-๑๘๘๓	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๓๐	พระเจ้านิพนพานบาท	๑๘๘๓-๑๘๘๙	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท
๓๑	พระเจ้าสีหะธานราชา	๑๘๘๙-๑๘๙๐	ยโสธรปุระ(นครธรรม)	พุทธ นิกายเถรวาท

สรุปปราสาทขอมโบราณ					
ที่	ชื่อปราสาท	ที่ตั้ง	ผู้สร้าง	ที่สร้าง	ศาสนา นิกาย
๑	กระวาน (Kravan)	๑๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุนนางมหารัชมัง	๕๐๐	พราหมณ์ ศิวะ
๒	คลังใต้ (South Khleang)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่ ๑	๖๐๐	ไม่แน่ชัด
๓	คลังเหนือ (North Khleang)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่ ๑	๖๐๐	ไม่แน่ชัด
๔	เจ้าสายเทวดา (Chau Say Tevoda)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่ ๒	๑๖๕๖	พราหมณ์ไวก ศณพ
๕	ซัวปรัต (Suor Prat)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัยวรมันที่ ๗	๗๓๔	พุทธ มหายาน
๖	ตาแก้ว (Takeo)	๑๓ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ไม่แน่ชัด	๕๐๐	ไม่แน่ชัด
๗	ตาพรหม(Ta prom)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัยวรมันที่ ๗	๗๒๙	พุทธ มหายาน
๘	ตาสม (Ta Som)	๑๗ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัยวรมันที่ ๗	๗๓๔	พุทธ มหายาน
๙	ธมมานนท์ (Thommanon)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่ ๒	๖๕๖	พุทธ มหายาน
๑๐	นครธม (Angkor Thom)	๑๒ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัยวรมันที่ ๗	๗๒๔	พุทธ มหายาน
๑๑	นครวัด (Angkor Wat)	๑๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่ ๒	๖๕๖	พุทธ มหายาน

๑๒	นาคพัน(Neak Pan)	๑๗ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัศวรมันที่ ๗	๓๗	พุทธ มหายาน
๑๓	บันทายกูฎี (Banteay Kadei)	๑๒ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัศวรมันที่ ๗	๗๓๔	พุทธ มหายาน
๑๔	บันทายศรี (Banteay Srei)	๓๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ยัชญวราหะ	๕๑๐	ไม่แน่ชัด
๑๕	บันทายสำเหร่ BanteaySamre)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ไม่แน่ชัด	๗๐๐	พราหมณ์ไว ศัณพ
๑๖	บากอง (Ba Kong)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	อินทรวรมันที่ ๑	๒๒	พราหมณ์ ศิวะ
๑๗	บาเคง(Ba Kheang)	๑๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ยโสวรมันที่ ๑	๓๖	พราหมณ์ ศิวะ
๑๘	บาปวน (Baphuan)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	อุทัยทิตยวรมันที่๒	๗๐๐	พราหมณ์ ศิวะ
๑๙	ปักซีจำกรง (BakseiChamkrong)	๑๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	หรรษวรมันที่ ๑	๕๐๐	พราหมณ์ ศิวะ
๒๐	แปรรูป (Pre Rup)	๑๐ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ราเชนทรวรมันที่ ๑	๕๐๐	พราหมณ์ ศิวะ
๒๑	พนมกรอม (Phnom Krom)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ยโสวรมันที่ ๑	๑๔๖๓	พราหมณ์ ศิวะ
๒๒	พระขรรค์ (Prean Khan)	๑๗ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ชัศวรมันที่ ๗	๑๔๓๔	พุทธ มหายาน
๒๓	พระโค (Prea Kor)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	อินทรวรมันที่ ๑	๔๒๒	พราหมณ์ ศิวะ
๒๔	พระป่าเลไลย์ (Prean Paililay)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ไม่แน่ชัด	๑๘๐๐	พุทธ เถรวาท
๒๕	พิมานอากาศ (Phimeanakas)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	สุริยวรมันที่๑	-	ไม่แน่ชัด
๒๖	แม่บุญตะวันออก (East Mebon)	๑๒ ก.ม. จากเสียมเรียบ	ราเชนทรวรมันที่ ๒	๕๐๐	ไม่แน่ชัด
๒๗	โลเลย (Lo lei)	๑๕ ก.ม. จากเสียมเรียบ	อินทรวรมันที่๑	๔๒๒	พราหมณ์ ศิวะ

๒.๖ พระพุทธศาสนาสมัยไทยมีอิทธิพล(พ.ศ. ๒๓๓๔-๒๔๐๖)

ยุคนี้นับเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์กัมพูชาอย่างสิ้นเชิง เพราะแต่ไหนแต่ไรมา เมื่อกล่าวถึงราชสำนักกัมพูชาจะต้องกล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ และ พุทธศาสนามหายานเสมอ แต่พอเข้าสู่ยุคนี้ทั้งสองศาสนาได้หมดอิทธิพลไป เรื่องนี้สร้างความฉงนให้กับนักประวัติศาสตร์มากกว่าอะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนี้ แต่ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าเป็นเพราะอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทจากไทย มอญ และลังกา จึงทำให้โฉมหน้ากัมพูชาเปลี่ยนแปลงเช่นนี้

พ.ศ. ๑๘๙๓ ในเมืองไทยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ได้ประกาศเอกราชรวมเผ่าไทยทั้งหมดปลดปล่อยตัวเองจากอำนาจของขอมแต่เดิม แม้ทางขอมหรือกัมพูชาจะพยายามยับยั้งแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาพระเจ้าอู่ทองได้นำกองทัพกรุงศรีอยุธยาเข้าโจมตีเมืองพระนคร ต่างฝ่ายพลัดกันแพ้ชนะ จนถึง พ.ศ.๑๘๙๗ กองทัพกรุงศรีอยุธยาจึงได้รับชัยชนะเด็ดขาด อาณาจักรพระนครจึงได้ล่มสลาย ผู้คนจึงได้ถูกต้อนกลับกรุงศรีอยุธยา ประชากรที่เหลือรอดก็ได้อพยพมาสร้างเมืองลงทางใต้ที่เมืองศรีสัชนาลัย อุดงค์มีชัย และพนมเปญ ตามลำดับ แม้จะอพยพมาตั้งที่พนมเปญแล้ว แต่กัมพูชาต้องทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งโดยมากจะเป็นฝ่ายแพ้มากกว่า

ในระยะนี้เวียดนามได้พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาในเขมรเช่นกัน จนเกิดเป็นสงครามกับไทยหลายครั้ง เขมรจึงกลายเป็นรัฐแย่งชิงอิทธิพลทั้งจากไทยและเวียดนาม ตามลำดับ แต่ไทยมีภาษีเหนือกว่าเนื่องจากนับถือศาสนาพุทธศาสนาแบบเถรวาทเหมือนกัน ในขณะที่เวียดนามรับอารยธรรมจากจีนมากกว่า แม้กระทั่งพระพุทธศาสนารับมาจากจีนเช่นกัน สถานการณ์การเมืองจากนี้ไปจึงเป็นสงครามระหว่าง ๓ ฝ่าย ไทย กัมพูชา เวียดนาม บางช่วงเป็นเมืองขึ้นของไทย บางช่วงเป็นเมืองขึ้นของเวียดนาม บางช่วงได้เอกราชสมบูรณ์ และบางช่วงต้องยอมอ่อนน้อมกับทั้งสองประเทศคือไทยและเวียดนาม

๒.๖๑ พระเจ้าศรีลำพองราชที่ (Lampongraja)

เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมเด็จพระบรมลำพอง (หรือลำพอง) พระราชบุตร ขึ้นปกครองแผ่นดินกัมพูชา พ.ศ. ๑๘๙๔ ทรงตั้งพระศรีสุริโยทัย (ศรีสุริยวงศ์) พระอนุชา เป็นพระอุปราช ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าศรีลำพองราชา ในรัชกาลนี้มีชาวเขมรแปรพักตร์เข้ามาในกรุง พระเจ้าศรีลำพองจึงสั่งให้กองทัพติดตาม สมเด็จพระรามาริบัติ (อู่ทอง) ของไทยโปรดให้พระรามศรพระโอรสเข้าโจมตีกัมพูชา ผลของสงคราม กองทัพไทยต้องถอยร่นกลับไปตั้งเดิม กองทัพเข้าโจมตีอีกครั้ง พระองค์ประหารและสวรรคตก่อน ทำให้พระอนุชาของพระองค์ต่อสู้อำนาจในสนามรบ กองทัพไทยตั้งล้อมกรุงอยู่ถึง ๑ ปี จึงโจมตีสำเร็จ พระองค์สิ้นพระชนม์ในสนามรบเมื่อปี ๑๘๙๖ เมื่อกองทัพไทยชนะจึงได้อพยพผู้คน ๙๐๐๐ คน มาไทยครั้งใหญ่ ไทยจึงครอบครองกัมพูชาบางส่วนตั้งแต่นั้นมา นี่เป็นครั้งแรกที่ไทยยกทัพไปโจมตีกัมพูชาซึ่งเคยยิ่งใหญ่เหนือไทยมาตลอด

๒.๖๒ พระเจ้าศรีสุริยวงศ์ที่ (Suriyavong 1)

ครั้นต่อมากองทัพไทยนำโดยขุนหลวงพะงั่วได้ยกโจมตีอีกครั้ง พระศรีสุริยวงศ์ผู้เป็นนัดดา (หลาน) ของพระเจ้าลำพองราชาได้หลบหนีไปอาศัยที่ลาว ต่อมาได้รวบรวมผู้คนทั้งจากกองทัพลาวเข้าโจมตี จนสามารถยึดพระ

นครกลับคืนมาได้ พระองค์ขับไล่กองทัพไทยจนถึงโคราชและปราจีนบุรี ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ พระองค์ มีพระราชโอรส ๑ พระองค์คือ เจ้าชายบรมรามมา ต่อมากองทัพไทยได้เข้าโจมตีอีกครั้ง พระเจ้าศรีสุริยวงศ์ สิ้นพระชนม์ในสนามรบ เมื่อกองทัพไทยได้รับชัยชนะจึงได้กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินเป็นจำนวนมากกลับอยุธยา เมื่อไทยมีชัยแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่ทองจึงแต่งตั้งเจ้าสาขผู้ปกครองเมืองเขมร โดยอยู่ใต้อำนาจของไทยได้ขอให้ อุปราช (บาอาจ) และเจ้ากำบังสีพีเป็นผู้ช่วยราชการพร้อมกองทัพผสมไทยเขมรจำนวนหนึ่งหมื่นไว้คอยรักษาพระ นคร เหตุการณ์เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๙๖

ส่วนศาสนานั้นพระองค์นับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท ทรงคุ้มครองศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา มหายาน

๒.๖๓ พระเจ้าสุริยวงศ์ที่ ๑ (Suriyavong 1)

ขึ้นปกครองกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ โดยปลงพระชนม์พระเจ้ากำพองสีพีแล้ว ครองราชย์สมบัติ โดยการชักชวนเอาเขลยักมพูชาหลายหมื่นคนมาจากนครราชสีมา และบางพื้นที่ของไทยมาไว้ในกองทัพจึงยึด อำนาจได้ พระองค์เป็นพระนัดดา (หลาน) ของพระเจ้าศรีลำพองราชา ในคราวนี้พระเจ้าอยู่ทองของไทยได้ยก กองทัพมาโจมตีอีกครั้ง คราวนี้ไม่สามารถจะยึดเมืองได้ จึงเป็นแค่กวาดต้อนชาวเมืองไป ๙ หมื่นคนนับว่าเป็น จำนวนไม่น้อย พระองค์สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๑๐๙

ด้านศาสนา พระองค์นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ได้สร้างวัดหลายแห่งไว้ในราชอาณาจักร

๒.๖๔ พระเจ้าบรมราม (Boromrama)

พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๙ ต่อจากพระบิดาและทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับ ไทย จามปา (เวียดนาม) และจีน ทำให้ราชการของพระองค์ไม่มีสงครามใหญ่ ในด้านศาสนาพระองค์นับถือ ศาสนาพุทธ นิกายเถรวาทเช่นพระบิดา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมากัมพูชาได้หันมานับถือพุทธ ศาสนาแบบเถรวาท อย่างสมบูรณ์ ตั้งแต่ราชวงศ์ชั้นสูงจนถึงราษฎรทั่วทั้งประเทศสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๖

๒.๖๕ พระเจ้าธรรมราชา (Dharmashoka)

พระองค์ทรงปกครองเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๖ เป็นพระอนุชาของพระเจ้าบรมรามมา พระองค์นำทัพเข้า โจมตีไทยแถวจันทบุรี ชลบุรี แต่ถูกกองทัพไทยตีโต้จึงได้ถอยร่นกลับไป ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๖ ยกทัพไปตี จันทบุรีของไทยอีกครั้ง คราวนี้พระองค์สร้างความโกรธแค้นให้ไทยเป็นอย่างยิ่ง ต่อมากองทัพไทยจึงได้เข้าตี เมืองพระนครและสามารถยึดเมืองพระนครได้ด้วยความช่วยเหลือจากขุนนางกัมพูชาหลายคน พระองค์ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๗

๒.๖๖ พระเจ้าพญาญาติ (Ayayath)

หรือพระนามเดิมว่า นักองคจันทร เมื่อกองทัพยึดเมืองหลวงได้แล้ว อีกปีถัดมา พ.ศ. ๑๙๖๔ พญาญาติผู้โอรสจึงก่อกบฏต่อไทยแล้วสังหารผู้สำเร็จราชการของไทยแล้วขึ้นครองราชย์ได้นามว่า สมเด็จพระ บรมราชาธิบดี ศรีสุโยพรรณธรรมิกราช และ พ.ศ. ๑๙๗๔ พระเจ้าอยู่ทองของไทยจากศรีอยุธยาได้ยก

กองทัพไทย เข้าโจมตีเมืองพระนครของกัมพูชา^{๓๖} ผลปรากฏว่ากองทัพไทยมีชัยชนะ ต่อมาพระองค์จึงย้ายเมืองหลวงจากเมืองพระนครไปที่ศรีสัชนร (ศรีสุทธร) แต่เมืองนี้ น้ำท่วมบ่อย จึงย้ายราชธานีมาที่พนมเปญ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๒ คำว่า พนมเปญ แปลว่า ภูเขาชายเพ็ญ (พนม แปลว่า ภูเขา ส่วนคำว่า เพ็ญ มาจากชื่อยายเพ็ญ) อันเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม อุดมสมบูรณ์ เพราะอยู่ลุ่มแม่น้ำโขงและที่สำคัญคือห่างจากไทยพอสมควรเพื่อป้องกันการโจมตีจากไทยอีก พระองค์มีโอรส ๓ พระองค์คือ พระเจ้านารายณ์ราชา พระเจ้าศรีราชา และ พระเจ้าธัมมโรรษา ต่อมาพระองค์สละราชสมบัติให้พระโอรสคือพระเจ้านารายณ์ราชาซึ่งรวมพระชนมายุ ๗๘ พรรษา

๒.๖๗ พระเจ้านารายณ์ราชา (Narayanaraja)

พระองค์ทรงปกครองต่อจากพระบิดาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๕ ปกครองได้ ๖ ปีก็สวรรคต พระอนุชาอีกองค์ปกครองต่อมา จึงไม่มีเหตุการณ์ที่สำคัญในสมัยนี้ ในขณะที่กองทัพไทยก็ไม่ได้โจมตี ฝ่ายไทยพยายามที่จะควบคุมกัมพูชาให้อยู่ในอำนาจ แต่กัมพูชาก็พยายามดิ้นรนเป็นอิสระ

การเผยแพร่ศาสนาอิสลาม

ในยุคมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจยิ่งคือการเผยแพร่ของศาสนาอิสลามสู่กัมพูชา โดยเริ่มจากเกาะสุมาตราและมาเลย์ โดยนักสอนศาสนาชาวชวาและมาเลย์ เนื่องจากชาวเขมร โดยมากยังมั่นคงในพุทธศาสนาคนนับถือศาสนาอิสลามมีน้อย แต่ชาวจามที่เคยเป็นศาสนิกของพุทธศาสนาและพราหมณ์มาก่อนกลับใจหันไปนับถือศาสนาอิสลาม สร้างความไม่พอใจให้แก่กษัตริย์กัมพูชามาก แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ปัจจุบันมีชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลามราว ๔๐,๐๐๐ คนทั่วประเทศ ในจำนวนประชากรเขมร ๑๔ ล้านคนเศษ

๒.๖๘ พระเจ้าธัมมโรรษา (Dhāmmoraja)

ในช่วงต้นของการขึ้นครองราชย์ ทรงยอมอ่อนน้อมขึ้นตรงต่อไทย ต่อมา พ.ศ. ๒๐๒๐ เมื่อเห็นว่าไทยเริ่มวุ่นวายจึงก่อกบฏประกาศเอกราชจากไทย ปกครองมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๗๓ เมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว พระโอรสนามว่า พระเจ้าสุคนธบาล จึงปกครองต่อจากพระองค์

พระองค์ปกครองได้ ๔ ปีคือ พ.ศ. ๒๐๗๓-๒๐๘๑ พระองค์มีอนุชา ๑ พระองค์ คือ พระเจ้าจันทราชา ต่อมาราชวงศ์กษัตริย์คนหนึ่งนามว่า นายกอน ก่อการกบฏแล้วจับพระเจ้าสุคนธบาลประหาร แล้วตั้งตนเป็นกษัตริย์ ส่วนพระเจ้าจันทราชาผู้เป็นอนุชาหนีไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารจากไทย ในด้านศาสนา เนื่องจากความวุ่นวายทางการเมือง จึงไม่มีโอกาสสร้างผลงานที่โดดเด่นเหมือนบรรพชนดังเช่นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นต้น แต่พระองค์ก็เป็นพุทธมามกะ ได้สร้างพระอารามหลายแห่งในกรุงพนมเปญ

๒.๖๙ พระเจ้าองค์จันทรที่ (Ang Chan)

เมื่อทราบชื่อนายกอนก่อการกบฏ จึงขออนุญาตจากไทยกลับกัมพูชา แต่ไม่ขออนุญาตจึงออกอุบายว่า ที่กัมพูชามีช้างเผือกที่สวยงามจึงขอขานำมาถวายให้ได้ เมื่อได้รับคำมั่นอย่างดีจึงกลับกัมพูชาแล้วต่อสู้อันชื่อนายกอนที่เมืองสำโรง พระองค์ขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๘ แล้วตั้งราชธานีที่เมือง

^{๓๖} จันงค์ ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๒๐๕.

ละแวก เพื่อป้องกันการโจมตีจากไทยและเวียดนาม พระองค์มีพระโอรสหนึ่งพระองค์นามว่าพระบรมราชา ต่อมาไทยทวงช้างเผือก^{๓๗} แต่พระองค์ปฏิเสธจึงเกิดสงคราม ในประวัติศาสตร์เรียกว่า สงครามช้างเผือก กองทัพไทยเข้าโจมตี พ.ศ.๒๐๓๔ สมัยเจ้าสามพระยา ต้องมาพ่ายที่เสียมราฐเพราะประมาท ไทยจึงให้พญาองค์ที่ถูกจับไว้เป็นตัวประกันมาต่อสู้อีกครั้งราชบัลลังก์ แต่ก็ต้องถอยร่นกลับอีกรอบโดยที่พญาองค์ได้สิ้นพระชนม์ในสนามรบ

ยุคนี้ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา นิกายมหายานแทบจะหมดอิทธิพลไป ในรัชกาลนี้ศาสนาพุทธแบบเถรวาทรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระองค์นับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท ซึ่งเป็นศาสนาของประชาชนทั่วไป พระองค์ได้สร้างวัดมากมายในกัมพูชา คือ ๑.วิหารจัตุรมุข ๒.วัดพระเจ้าเข้านิพพาน บนเขาพระราชทรัพย์ เมืองอุดงค์ ๓.สร้างพระพุทธรูปอัญญารส ๔ พระองค์ ๔.พระพุทธรูปองค์ใหญ่แกะด้วยศิลาประดิษฐานบนเขาพระราชทรัพย์ในคราวที่ทรงมีชัยชนะเจ้ากอง เจ้าเมืองโพธิสัตว์เสร็จแล้วเสด็จมาประทับที่เมืองโพธิสัตว์ได้สร้างพระอัญญารส (สูง ๑๘ ศอก) ประดิษฐานไว้วัดในเมืองอมราพิบูลณ์ บุรพา^๒ พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๘ ราว พ.ศ. ๒๐๕๕ ได้มีชาวยุโรปเข้ามาในกัมพูชาเป็นครั้งแรก ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าพระองค์จันทร์ที่ ๑

พ.ศ.๒๐๘๘ ทรงยกกองทัพหลวงไปต่อสู้อีกกับกองทัพไทยที่เมืองโพธิสัตว์ซึ่งชัย กองทัพได้แตกหนีในคราวนั้น ก่อนออกรบได้มีบุพพนิมิตด้านดีคือ ต้นโพธิ์ที่ตายไปแล้ว แตงอกแตกกิ่งก้านสาขาได้ ใบเขียวสดใสเหมือนแต่ก่อน จึงจัดเครื่องบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์เรียกต้นโพธิ์ใหม่ว่า ต้นโพธิ์ผู้มีบุญ แล้วให้สร้างวิหารจากนั้นสร้างวิหาร๒ องค์เพื่อประดิษฐานในวิหารนั้น แล้วบรรจุอัฐิพระเชษฐาในวิหารวัดนั้นด้วย

๒.๖๑๐ พระเจ้าบรมราชา(Boromraja)

หรือนามเดิมว่า ปรมินทรราชา พระองค์ปกครองกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๓ หลังพระบิดาคือพระเจ้าองค์จันทร์ที่ ๑ สวรรคต ทรงสร้างเมืองละแวกเป็นราชธานี ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร ห่างจากกรุงเทพมหานครปัจจุบัน ๙๕ กิโลเมตร ทางทิศเหนือ ละแวกเป็นเมืองหลวงของกัมพูชามา ๖๖ ปี มีพระราชที่ครองกรุงละแวก ๕ พระองค์คือ ๑.พระเจ้าบรมราชา ๒.พระเจ้ารามาริบัติ ๓.พระเจ้ารามาริบัติ สัตถา ๔.พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชรามาริบัติหลังขึ้นครองราชย์แล้วกองทัพไทยได้เข้ายึดครองเมืองละแวกและจับทพบุรีอีกครั้ง พระองค์ต้องหลบหนีออกจากเมืองและต่อมายอมอ่อนน้อมต่อไทย แต่ไทยก็ยังให้อำนาจปกครองตนเองต่อมา เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้พม่าในปีถัดมา พระบรมราชาได้โอกาสจึงยกกองทัพมาซ้ำ ในขณะที่พม่ากวาดต้อนผู้คนไปมาก เหลือเฝ้ากรุงเพียงแค่ ๑๐๐ คนเท่านั้น การสงครามกับไทยในครั้งนี้

^{๓๗} หลวงเรืองเดชอนันต์, พันตรี, ราชพงษาวดารกัมพูชา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐.

^{๓๘} สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระนเรศวรตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ฆ่าพระยาละแวก, (กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์เนศ พรินติ้งเซนเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๘๙.

เขมรล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ ชาวเมืองต่อสู้ยิงปืนใหญ่ถูกพระยาจัมปาธิราชแม่ทัพของเขมร ในที่สุดจึงยอมยกทัพกลับ ถ้ามองในมุมมองเขมรนี่เป็นโอกาสอันดีที่จะเป็นไท ไม่เป็นเมืองขึ้น หรือเบี้ยล่างไทย แต่ถ้ามองในมุมมองไทยนี่เป็นการซ้ำเติมยามที่ไทยอ่อนแอ

๒.๖๑๑ พระเจ้าสัตถาที่ ๑ (Sattha 1)

หรือนักพระสัตถา พระองค์ขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๐ เป็นพระโอรสของพระบรมราชา มีความรักดีต่อไทยเป็นอย่างยิ่ง แต่ในมุมมองของนักชาตินิยมกัมพูชา เห็นว่าพระองค์เป็นบริวารของไทย เมื่อพม่าเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา ไทยได้ขอร้องให้พระองค์ส่งกองทัพไปช่วยไม่รอช้า ได้โปรดให้พระศรีสุริโยพรรณผู้เป็นอุปราชยกกองทัพไปช่วย จนไทยชนะสงครามพม่า แต่กองทัพกัมพูชาไม่ได้รับเกียรติจากไทย จึงกลับมาด้วยความคับข้องใจ เมื่อไทยถูกพม่าโจมตีอีกครั้งจึงไม่ช่วยเหลือ ขณะเดียวกันก็หาช่องทางยึดบางเมืองกลับมาไว้ในอาณาเขตของตน พระองค์ได้สร้างเจดีย์หลายองค์บนเขาพนมเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของสมเด็จพระบรมราชาพระยาญาติผู้เป็นพระบิดา ต่อมาพระองค์สละราชสมบัติให้พระโอรสด้วยวัยเพียง ๑๐ พรรษา

๒.๖๑๒ พระเจ้าชัยเชษฐาที่ ๑ (Jayjettha 1)

พ.ศ. ๒๑๑๗ การสละอำนาจของพระเจ้าสัตถาสรางความไม่พอใจให้ขุนนางมาก เพราะเห็นว่าบ้านเมืองอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ และพระโอรสยังเยาว์เกินไปที่จะรับภาระอันหนักเช่นนี้ แต่พระองค์ทรงตัดสินใจแล้ว พระเจ้าชัยเชษฐาที่ ๑ ผู้เป็นพระโอรสจึงได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อมา กองทัพไทยได้โจมตีกองทัพเขมรได้ยึดโคราชและจันทบุรีคืน พ.ศ. ๒๑๓๔ พระนเรศวรมหาราชได้ยกกองทัพหลวงเข้าบุกกลับทะเลหลวงโจมตี ในที่สุดจึงยึดกัมพูชามาเป็นเมืองขึ้นเหมือนเดิม

สมเด็จพระนเรศวรใช้หน่วยสอดแนมหรือสายลับเข้าไปวางแผนก่อน โดยพระองค์ให้จารบุรุษ ๒ คนคือ **สุปัญญา** และ **ติปัญญา** ไปศึกษาวิทยาการแล้วไปบวชเป็นพระไปศึกษาที่เมืองลาว จากนั้นให้เข้าไปอาศัยที่เมืองละแวก กองทัพไทยโดยพระนเรศวรมหาราชนำทัพไทยถึง ๓ แสนคน เข้าโจมตีเป็นเวลานาน แต่ยังไม่อาจจะเอาชนะได้จึงต้องเผากอไผ่รายรอบ อีกทั้งด้านในจารบุรุษทั้งสองได้พยายามปิดปืนใหญ่เสียท้ายที่สุดเมืองละแวกจึงแตก กัมพูชาได้กลายเป็นเมืองขึ้นของไทยอย่างสมบูรณ์ เพราะไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถมากที่สุดในประวัติศาสตร์คือ **พระนเรศวรมหาราช** ซึ่งเป็นการยากที่รัฐเล็กอย่างกัมพูชาจะต้านอยู่ได้ สงครามกับไทยครั้งนี้พระเจ้าชัยเชษฐาได้หลบหนีไปที่เมืองสดริงเตรงและสวรรคตที่นั่น พระศรีสุริโยพรรณถูกจับเป็นเชลยพร้อมพระประยูรญาติทั้งหมด

ในยุคนี้พุทธศาสนamahayan และศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนิกายต่างๆ ได้หายไปจากกัมพูชา เทวาลัยของฮินดูถูกดัดแปลงให้เป็นวัดทางพุทธศาสนา ที่ตั้งของศิวิลิ่งค์และพระโคกก็ถูกแทนที่ด้วยพระพุทธรูปปางต่างๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับอินเดีย ในยุคเดียวกันนี้ ทางพระพุทธศาสนาได้ถูกดัดแปลงให้เป็นวัดฮินดูเกือบหมด ในพงศาวดารกล่าวสมเด็จพระชัยเชษฐาหรือพระยาละแวกนั้นมีศรัทธาในพุทธศาสนา

^{๓๙} ศานติ ภักดีคำ, ดร., **เขมรรบไทย**, หน้า ๑๑๖.

มาก ได้สร้างวัดหลายแห่งและพระเจดีย์ ๔ คู่บนเขาพระราชทรัพย์เมืองอุดงค์มีชัย เพื่อบรรจุอัฐิพระมหินทราชาธิราช ซึ่งเป็นพระปิตุลา จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์ผู้ใหญ่ได้มาจำพรรษาที่อารามที่ได้สร้างถวาย

๒.๖๑๓ พระเจ้ารามามาเชิงไพร (Ramachengpri)

เมื่อราชวงศ์กัมพูชาที่เหลือถูกนำตัวไปกัมพูชาหมดแล้ว ได้มีราชินิกุลกัมพูชาคนหนึ่งนำโดยพลูละแวกได้ช่องสมกำลังผู้คนแล้วเข้าโจมตีกองทัพไทยที่ดูแลเมืองละแวกอยู่ การรบที่ไม่ทันตั้งตัวทำให้ไทยพ่ายแพ้ จึงปราบดาภิเษกตนเองเป็นกษัตริย์กัมพูชา พ.ศ. ๒๑๓๗ ได้พระนามว่า **พระเจ้ารามามาเชิงไพร** แล้วไปประทับที่เมืองศรีสันธร ซึ่งอยู่ห่างไกลจากไทย พระองค์ได้รวบรวมผู้คนยกทัพโจมตีทัพไทยให้ออกจากเมืองละแวก ต่อมาพระองค์ถูกฝรั่งเศสชาวสเปนนามว่า เวโลโซ (Veloso) สंहาร์ที่เมืองเชิงไพรเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๙

ชาวโปรตุเกสและสเปนเยือนกัมพูชา

ความจริงชาวโปรตุเกสเดินทางเข้ากัมพูชาในสมัยของพระเจ้าองค์จันทร์ที่ ๑ ด้วยจุดประสงค์ในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ พระสัถยาทรงเห็นประโยชน์จากชาวต่างชาติคือนายเวโลโซ ชาวโปรตุเกส และนายรุยส์ ชาวสเปน จึงรับไว้ใช้ในราชสำนัก ในสมัยที่กองทัพไทยเข้าโจมตีกัมพูชาคนทั้งสองก็ถูกจับมาที่กรุงศรีอยุธยาด้วย ต่อมาต้องการให้ไทยปล่อยตัวจึงออกอุบายว่า ที่เกาะฟิลิปปินส์ของสเปนมีปืนใหญ่มาก ถ้าต้องการจะช่วยติดต่อให้ ฝ่ายไทยหลงเชื่อจึงยอมให้ไปพร้อมทหารไทย แต่ต่อมาถูกฝรั่งเศสฆ่าตายหมด แล้วนำเงินไปซื้ออาวุธปืนแล้วก่อกบฏขึ้นที่เขมร แล้วฆ่าพระเจ้ารามามาเชิงไพรเสีย

๒.๖๑๔ พระเจ้าบรมราชา (Boromraja)

นามเดิมว่าพญาตน เป็นโอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าสัถยา พระองค์ทรงไปพำนักในลาวเป็นเวลานาน เมื่อพระรามามาเชิงไพรสวรรคตแล้ว “จึงกลับมาครองราชย์สมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๙ เมื่อพระชนมายุ ๑๗ พรรษา ด้วยนึกถึงบุญคุณที่ฝรั่งเศสช่วยปราบเสี้ยนหนามให้ ต่อมาทรงแต่งตั้งเวโลโซ ชาวโปรตุเกสเป็นเจ้าเมืองบาพนม และแต่งตั้งหลุยส์ ชาวสเปน เป็นเจ้าเมืองตรัง เพราะเห็นว่ามีความสามารถ ต่อมาไม่นานเมื่อเป็นเจ้าเมืองกลับปกครองบ้านเมืองด้วยความโหดร้าย สร้างความไม่พอใจให้แก่ราษฎรเป็นอย่างยิ่ง จึงเกิดกบฏทั่วไป เจ้าเมืองชาวฝรั่งเศสทั้งสองไปปราบกบฏพื้นเมืองและจามแตกกลับถูกกบฏฆ่าตายทั้งสองคน เมื่อพญาตนออกไปปราบกบฏด้วยตนเองก็ถูกกบฏปลงพระชนม์เช่นกัน เหตุการณ์นี้เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓

๒.๖๑๕ พระเจ้าบรมราชาธิราช (Boromrajadhiraj)

นามเดิมว่าพญาอาน พระองค์ทรงเป็นพระปิตุจฉา (ลุง) ของพระเจ้าพญาตน ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๒๑๔๙ หลังการสวรรคตของพระเจ้าพญาตน โดยการสนับสนุนจากพระนเรศวรมหาราช เพราะพญาอานเข้ามาเป็นตัวประกันในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลานาน นามเดิมว่า พระสุพรรณ

รามาราช พระองค์มีมเหสีหลายองค์ มีพระโอรสหลายองค์ แต่ที่ได้ครองราชย์สืบต่อ คือ พระชัย
เชษฐา ในกาลต่อมาได้เกิดกบฏจามขึ้นอีกครั้ง พระองค์ขอความช่วยเหลือจากชาวสเปนที่มะนิลา แต่
พระองค์ถูกกบฏปลงพระชนม์อีก พระองค์ครองราชย์รวม ๓ ปี

ในยุคนี้ชาวกัมพูชาได้รู้จักศาสนาคริสต์เป็นครั้งแรกโดยการเผยแพร่ของบุคคลทั้งสองและ
ได้มีการสร้างโบสถ์คริสต์ นิกายคาทอลิก ขึ้นเป็นครั้งแรกในนครหลวงด้วย แต่ยังไม่อาจจะแพร่หลาย

๒.๖๑๖ พระเจ้าพญายม (Prayayom)

พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๒ เป็นโอรสของพระเจ้าสัตถาที่ ๑ มีพระมารดาเป็น
ชาวลาว มีเมืองหลวงที่ศรีสัชนร เมื่อบ้านเมืองสงบแล้วกลายเป็นกษัตริย์เจ้าสำราญ ไม่ดูแลราษฎร
ไม่เอาใจใส่ฐานะบ้านเมือง ข้าราชการบริพารจึงทูลไปยังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่อขอพระศรีสุริโย
พรรณซึ่งประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยาครองราชย์ พระองค์จึงถูกปลดจากราชบัลลังก์ แต่ได้รับการ
แต่งตั้งเป็นพระแก้วฟ้า ต่อมาเสด็จออกผนวชในพุทธศาสนา เมื่อลาผนวชแล้วก่อการกบฏจึงถูกปลง
พระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓

๒.๖๑๗ พระเจ้าชัยเชษฐา (Chaiyachettha)

เป็นโอรสของพระเจ้าบรมราชาธิราช (พญาอาน) ขึ้นครองราชย์สมบัติในปี พ.ศ. ๒๑๖๓ ได้
ย้ายเมืองหลวงมาที่เมืองอุดงค์ หรืออุทุมมิชัยในภาษาไทย ซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงละแวกและ
พนมเปญ พระองค์ได้แต่งงานกับเจ้าหญิงแห่งโคชินจีน ราชธิดาแห่งราชวงศ์เหิงยงของเวียดนาม ทรง
ฝักใฝ่เวียดนามเพื่อมาถ่วงดุลอำนาจกับไทย จากการอภิเษกสมรสนี้เป็นเหตุให้ชาวเวียดนามเริ่มเข้ามา
ตั้งรกรากหากินในกัมพูชามาก และคืบคลานยึดครองอาณาเขตของเขมรให้ลดลงอย่างมาก และ ๑ ปี
ถัดมาพระองค์ประกาศเอกราชจากไทย ฝ่ายไทยเปลี่ยนแผ่นดินครองราชย์โดยพระเจ้าทรงธรรมไต่ยก
กองทัพมาปราบแต่ไม่สำเร็จ มีหน้าซ้ำไทยยังถูกจับเป็นเชลยไว้มาก นับว่าเป็นเรื่องอัปยศใน
ประวัติศาสตร์

ในยุคนี้เองที่พวกฝรั่งฮอลันดาได้เข้ามาขออาศัยตั้งบ้านเรือนในกรุงพนมเปญ เพื่อการค้า
ขาย ในขณะที่กรุงพนมเปญเองมีพวกโปรตุเกสอาศัยอยู่แล้ว ทั้งสองฝ่ายค้าขายสินค้าอย่างเดียวกัน
จึงมีเรื่องกระทบกระทั่งจนไม่พอใจหลายครั้ง พระองค์มีพระโอรส ๒ องค์คือ ๑.เจ้าชายปทุมราชา เกิด
จากพระมเหสีชาวเวียดนาม ๒.เจ้าชายจัน เกิดจากพระราชมารดาที่เป็นชาวลาว พระองค์สวรรคต
พ.ศ.๒๑๖๘

๒.๖๑๘ พระเจ้าจันทร (Chandra)

พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าชัยเชษฐา จากพระมารดาที่มาจากลาว ทรงพระนามว่า
สมเด็จพระรามาริบัติ ครองราชย์ พ.ศ.๒๑๖๘ ต่อมา พ.ศ.๒๑๘๖ มีพ่อค้าชาวอาหรับ มาลาญ และชาว
จำนวนมากมาค้าขายในราชอาณาจักร คนเหล่านี้นับถือศาสนาอิสลาม ได้นำเครื่องบรรณาการจาก
อาหรับมาถวายเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเกลี้ยกล่อมให้นับถือศาสนาอิสลาม จนทำให้พระทัยศรัทธาใน

ศาสนาใหม่ จึงได้ประกาศตนหันเปลี่ยนไป นับถือศาสนาอิสลาม เปลี่ยนพระนามพระองค์เองเป็นสุไลมาน ในภาษาอาหรับ ต่อมาชาวกัมพูชาเห็นการนอกรีตของพระราชินี กลัวว่าพระพุทธศาสนาจะสูญหายไปได้ไปอาราธนาพระปทุมกุมารขึ้นครอง โดยอาศัยกำลังทหารจากเวียดนาม พระเจ้าจันทร์ถูกเวียดนามจับตัวไปเป็นเชลยที่เมืองเว้ เวียดนาม และสิ้นพระชนม์ที่นั่น รัชกาลนี้ปกครองจนถึง พ.ศ. ๒๒๐๑ (๑๖๕๘) จึงนับเป็นกษัตริย์กัมพูชาคนแรกที่นับถือศาสนาอิสลาม ถ้าการนับศาสนาอิสลามของพระองค์มีผู้สืบทอด ชะตากรรมของพุทธศาสนาในกัมพูชาคงสิ้นสุดเหมือนที่เคยเป็นในอินโดนีเซีย มาเลเซีย

พ.ศ. ๒๒๔๓ ในสมัยที่พระเจ้าชัยเชษฐาครองกรุงกัมพูชา พระองค์เกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เห็นว่าราชบัลลังก์ไม่มีสาระแก่นสาร จึงได้สละราชบัลลังก์มอบให้พระโอรส พระองค์ได้อุปสมบทที่วัดโพธิ์มีบุญ แต่บวชไม่นานทรงเกิดความคิดถึงราชบัลลังก์จึงลาผนวชแล้วกลับมาครองบัลลังก์ทรงกลับไปผนวชอย่างนี้ ถึง ๓ ครั้ง

๒.๖๑๙ พระเจ้าปทุมราชา (Padumaraja)

เป็นโอรสของพระเจ้าชัยเชษฐา เป็นพระเชษฐาของพระราชินีเดิม นามเดิมว่า นักองศ์โส เมื่อกษัตริย์ผู้นุชาหันไปนับถือศาสนาอิสลามสร้างความไม่พอใจให้พระสงฆ์และอาณาประชาราษฎร์มาก ในที่สุดจึงถูกขับออก พระองค์ทรงครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๔๓ ทรงนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ได้สร้างวัดหลายแห่ง มีพระโอรส ๒ พระองค์คือ เจ้าชายนน (นักองศ์นน) และเจ้าชายตน ซึ่งต่อมาได้แย่งราชบัลลังก์จกแผ่นดินต้องเสียให้แก่ไทยและเวียดนามด้วย พระองค์นมีเวียดนามสนับสนุน แต่พ่ายแพ้ต้องหนีไปสิ้นพระชนม์ที่ไซ่ง่อน พ.ศ. ๒๒๑๖ กองทัพไทยเห็นเวียดนามเข้ามามีอิทธิพลในกัมพูชาเกือบหมดจึงยกกองทัพไปหวังโจมตี แต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้สวรรคตเสียก่อนจึงเลิกทัพกลับมาในยุคนั้นเวียดนามจึงเข้ามามีอิทธิพลแทนไทยเกือบทุกด้าน

๒.๖๒๐ พระเจ้าศรีธรรมราชา (Sridhammaraja)

พ.ศ. ๒๒๕๖ พระศรีธรรมราชาได้ปกครองกัมพูชา แต่กบฏหลายครั้ง พระศรีธรรมราชาและพระองค์ทองหนีกบฏเข้ามาพึ่งไทยสมัยพระเจ้าท้ายสระ พระองค์จึงโปรดให้ยกกองทัพไปยึดครองกัมพูชาให้พระศรีธรรมราชาจะได้ใช้โอกาสนี้เข้าไปมีอำนาจในกัมพูชาอีก ฝ่ายเวียดนามพระแก้วฟ้าขึ้นปกครองแทน กองทัพไทยไม่อาจจะเอาชนะได้ จึงถอยร่นกลับมา ต่อมาพระองค์ส่งพระยาโกษาธิบดี พระยาจักรี พระเดโชยกกองทัพไปรบอีก คราวนี้ฝ่ายไทยไม่อาจจะเอาชนะได้ ทัพเรือไทยที่นำโดยพระยาโกษาธิบดีไม่ชำนาญการรบต้องพ่ายแพ้ แต่ทัพบกยังมีชัย จึงทำสัญญาสงบศึกโดยเขมรยอมส่งเครื่องบรรณาการให้ไทย แต่ไม่อาจจะตั้ง “พระเจ้าศรีธรรมราชา” เป็นกษัตริย์ได้จำต้องนำพามายังกรุงศรีอยุธยา พระองค์มีโอรส ๒ องค์คือ **นักองศ์อิม** และ **นักองศ์ทอง** ทั้งคู่ยังพำนักอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ส่วนกรุงกัมพูชาปกครองพระแก้วฟ้าที่มีเวียดนามหนุนหลัง

ในระหว่างที่ประทับที่กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าศรีธรรมราชาธิราช เมื่อพระชนม์ ๓๑ พรรษา ได้สร้างพระเจดีย์หุ้มด้วยดีบุกภายในพระนคร ต่อมาพรรษา ๓๕ ทรงผนวช เป็นเวลา ๒ เดือน พรรษา ๔๓ ทรงผนวชอีกครั้ง เป็นเวลา ๑ เดือน ส่วนนักร้องของทรงผนวช ๘ เดือน ทรงสร้างวิหารหลังใหญ่ ได้ผูกพัทธสีมาภายในพระนคร ครั้นพรรษา ๓๘ ได้ผนวชอีก ๘ ปีจนแตกฉานในภาษาบาลีและพระวินัยต่างๆ ส่วนนักร้องก็อิมพรรษาได้ ๒๑ ปี ทรงผนวช ๓ ปี ต่อมาพรรษา ๒๔ ทรงผนวช ๒ ปี พรรษา ๒๖ ผนวชอีก ๔ ปี รวม ๙ ปีในร่มเงาพุทธศาสนา

พ.ศ.๒๒๘๑ เกิดความไม่สงบในกัมพูชาอีกครั้ง เขมรแตกออกเป็นหลายก๊ก ไทยได้โอกาส จึงยกทัพไปกัมพูชา ในที่สุดไทยได้รับชัยชนะ พระเจ้าศรีธรรมราชาจึงได้ครองราชย์อีกครั้งหนึ่ง เปลี่ยนพระนามเป็นพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช แต่ไม่นานเกิดความวุ่นวายอีกครั้ง เพราะพระอุทัยราชาแย่งอำนาจ พระองค์สู้ไม่ได้จึงหนีไปลาวแทนที่จะเป็นไทยเหมือนเดิม ในที่สุดได้สิ้นพระชนม์ที่ลาว พ.ศ.๒๒๙๖ จากนั้นพระองค์ทองถูกสถาปนาเป็นกษัตริย์ได้พระนามว่าพระเจ้ารามาริบัติ ครองราชย์สมบัติต่อมา

๒.๖๒๑ สมเด็จพระนารายณ์ราชา (Narayanaraja)

นามเดิมว่า นักร้องคน สมเด็จพระเจ้าอุทัยราชาได้ขึ้นครองราชย์สมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๐๑ ได้พระนามเต็มว่า “พระนารายณ์ราชารามาริบัติ ๑” พระองค์พอพระทัยพระมหาเถระรูปหนึ่ง นามว่า ทิม พำนักที่พระอารามนามว่าสะแบง เป็นพระปฏิบัติดีงาม ทรงอาราธนามาที่พระราชวังเพื่อฟังพระธรรมเทศนาทุกวันพระในพระราชวังมิได้ขาด ทรงแต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบัติ ปกครองคณะสงฆ์กัมพูชา^{๖๐} นับเป็นพระสังฆราชที่ได้แต่งตั้งอย่างเป็นทางการ พระองค์ผนวช ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๓๐๖ ทรงผนวชที่วัดเกาะจีน ๑ พรรษาในโอกาสมีเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่ขอลาบวชตามเป็นจำนวนมาก เพราะการมีพระเถระถวายเป็นค่านำ ทำให้พระองค์ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงปรารถนาพุทธภูมิ^{๖๑} โดยประกาศเจตนารมณ์นี้ต่อหน้าสงฆ์

เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๘ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราช รามาริบัติ (นักร้องคน) ได้ตระหนักว่าการสงครามระหว่างเขมรกับไทยมูลเหตุเพราะพระรามราชาปรารถนาในราชสมบัติ เพื่อเห็นแก่อาณาประชาราษฎร์ได้นิมนต์พระมหาสังฆราชพระพรหมมุนีชื่อ (หลง) นำความไปทูลสมเด็จพระรามราชาที่เมืองกำโปซ ให้มาครองราชย์สมบัติที่บ้านทายมาศ ทรงยกราชสมบัติให้ได้พระนามว่า “สมเด็จพระรามราชาธิราชบรมบพิตร” (นักร้องโนน) สถิต ณ กรุงกัมพูชา ขอมเป็นพระญาติวงศ์ร่วมพระอัยยิกาเดียวกัน เมื่อความทราบฝ่าละอองพระบาท สมเด็จพระเจ้ากรุง

^{๖๐} หลวงเรืองเดชอนันต์ (ทองดี ธนรัตน์), พันศรี, *ราชพงษาวดารกัมพูชา*, (กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์ ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๓.

ธนบุรีทรงพระโสมนัส ทรงพระกรุณาพระราชทานอภิเษกสมเด็จพระรามราชาฯ ส่วนสมเด็จพระ
นารายณ์ฯ นั้นทรงพระกรุณาพระราชทานเป็นพระมหากษัตริย์ราช

ครั้นถึง พ.ศ.๒๓๒๒ ข้าราชการเขมรคนหนึ่งชื่อเจ้าฟ้าทะละหะ (มู) คิดการกบฏ จับสมเด็จ
พระรามราชาฯใส่กรงถ่วงน้ำจนสวรรคต แล้วสถาปนาตัวเองเป็นสมเด็จฟ้าทะละหะ ครั้นความทราบ
ฝ่าละอองพระบาท สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระพิโรธแก่พระยายมราช (แบน) ซึ่งเป็นขุนนาง
เขมรคนสนิทของสมเด็จพระรามราชาฯว่า ไม่ระวังเจ้านายให้เขาทำร้ายได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เรียกตัวพระยายมราช (แบน) เข้ามาจำคุก ณ กรุงธนบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ต่อมาคือ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก)ได้ทรงบำรุงมิให้เดือตร้อนอยู่ในคุกกรุงธนบุรีนั้น (ทรงถือว่า
พระยายมราช (แบน) เป็นข้าหลวงเดิมมาแต่ครั้งนั้น)

ต่อมา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงทราบว่า สมเด็จฟ้าทะละหะ (ยู) ฝักใฝ่เวียดนาม จะ
แข็งเมืองต่อต้านไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ เจ้าพระยา
มหากษัตริย์ศึก และ เจ้าพระยาสุรสีห์พิชิตนุวาทิราช (ต่อมาคือ สมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวัง
บวรมหาสุรสิงหนาท) ยกกองทัพออกไปปราบปราม เมื่อปีฉลู พ.ศ.๒๓๒๕ แต่ยกทัพไปถึงเพียงเมือง
เปียงซิดอง ความทราบไปถึงท่านแม่ทัพว่า ในกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงเสียดพระจริตเกิด
จลาจลขึ้น จึงต้องยกกองทัพกลับมาแก้ไข ดังนั้นการทางเมืองเขมรจึงต้องพักไว้คราวหนึ่ง

๒.๖๒๒ สมเด็จพระอุทัยราชาที่ ๖ (Udayaraja 6)

พ.ศ.๒๓๔๓ เจ้าฟ้าทะละหะได้ทำบุญฉลองบรรจุพระอัฐิสมเด็จพระบรมบพิตร ในพระ
เจดีย์ใหญ่ที่เขาพระราชทรัพย์ กรุงอุดงค์มีชัย แล้วสร้างพระพุทธรูปสำริด ๑ องค์ ทำจากตะกั่ว ๑ องค์
เพื่อเป็นที่สักการบูชาของประชาชนด้วย แล้วบูรณะอารามหลายแห่งให้สมบูรณ์ดังเดิม จากนั้น พ.ศ.
๒๓๔๕ เจ้าฟ้าทะละหะให้ทำพิธีเกสากันต์ (ตัดผม) นักองค์จันท์ผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ให้ผนวช
ในบวรพุทธศาสนา ๓ เดือน ออกพรรษาแล้วจึงได้ลาสิกขาออกมารับราชการ อีก ๑ ปีต่อมาได้แต่งตั้ง
พระอาจารย์เพชรเป็นพระมหาสังฆราชสุคามุนี นามเดิมว่าเพชร ชาวเมืองบันทายมาศ และให้พระ
มหาสังฆราชเป็นประธานสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานบนเขาพระราชทรัพย์

สมเด็จพระอุทัยราชาที่ ๖ทรงมีนามเดิมนักองค์จันท์ ได้พระนามพระเจ้าอุทัย
ราชาธิราชรามธิบดี (นักองค์จันท์) ทรงเข้าข้างญวน แต่นักองค์อ้อมเข้าข้างไทย จึงเกิดข้อขัดแย้งพระ
อุทัยราชา สั่งจับฝ่ายที่เข้าข้างไทยหมด นักองค์อ้อมจึงหลบหนีเข้าไทย ในหลวงรัชกาลที่ ๒ จึงให้
เจ้าพระยาบดินเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ยกกองทัพไทยไปปราบ พระเจ้าอุทัยราชาจึงหนีไปพึ่งพระเจ้าญา
ลอง จักรพรรดิเวียดนาม แต่กองทัพประสบปัญหาไม่อาจจะต้านกองทัพเรือของเวียดนามได้จึงพ่าย
กลับมา ญวนจึงยึดพนมเปญได้พระเจ้าอุทัยราชา ไม่มีพระโอรส มีแต่ธิดานามว่านักองค์แบน จึงต้อง
หาผู้มาครองราชย์ต่อ พระองค์ถึงพิราลัย พ.ศ.๒๓๗๗ แต่ญวนที่ยึดครองได้สนับสนุนนักองค์แบน
ปกครองเขมร และให้แต่งงานกับญวนเสีย ต่อมาญวนพยายามเปลี่ยนเขมรให้กลายเป็นญวนทุกอย่าง

ทั้งอักษร ภาษา วัฒนธรรม จนทำให้หนักอึ้งแบกหนักไม่ไหว จึงวางแผนขอความช่วยเหลือจากไทย แต่
งานขอความช่วยเหลือไม่สำเร็จ พระนางถูกฉวยจับสังหาร พ.ศ.๒๓๘๐ กองทัพไทยนำโดยเจ้าพระยา
บดินทร์เดชา จึงยกเข้าโจมตีเขมรอีกครั้ง คราวนี้กองทัพไทยยึดได้ถึงพนมเปญ แต่ถูกกองทัพญวนตีได้
อีกครั้ง จึงได้หยุดอยู่แค่นั้น

ในด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีนโยบายปกป้องพุทธศาสนา
ชัดเจน พระองค์ตรัสกับเจ้าพระยาบดินทร์เดชาแม่ทัพไทยก่อนไปต่อสู้กับญวนที่เขมรว่า “ทรง
เสียดายบวรพุทธศาสนา สงสารอาณาประชาราษฎร์เขมรนัก การไปตั้งนี้ เพราะองค์จันทร์(แอบเข้าข้าง
ญวนแล้วมาทำลายพุทธศาสนา) จนพระศาสนาในเมืองเขมรจะสูญสิ้น ให้รักษาบวรพุทธศาสนาใน
เมืองเขมรให้มั่นคงถาวร ไม่ให้ญวนมิถุนาภิธานทำลายเสีย ไม่ให้แปลงเขมรที่เป็นสัมมาทิฐิให้
กลายเป็นมิถุนาภิธานตามญวน” จากพระดำรัสนี้จะเห็นได้ว่านโยบายการต่างประเทศของไทยสมัย
รัชกาลที่ ๑ และ ๒ มีพันธกิจที่จะปกป้องพุทธศาสนาด้วย เจ้าพระยาบดินทร์เดชาปราบปรามญวน
ออกจากเขมรแล้ว ได้ส่งเสริมพุทธศาสนาหลายด้าน เช่นนำทหารบูรณะอารามที่ถูกทำลาย อาราม
พระสงฆ์ที่มีความสามารถมาแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะบริหารกิจการคณะสงฆ์

ในด้านพุทธศาสนา พ.ศ.๒๓๕๓ พระสังฆราชพระธรรมวิปัสสนาเดินทางมาจากนครวัดเข้า
เฝ้า ทรงเลื่อมใสในพระรูปนี้มาก เพราะเป็นอาจารย์ของพระบิดาของพระองค์ สอนพระกัมมัฏฐาน
เมื่อครั้งผนวชที่วัดสมอราย กรุงเทพฯ เดินทางมาจำพรรษาที่นครวัด ต่อมาในฤดูเข้าพรรษาโปรดให้
อนุชา ๓ พระองค์นำโดยนักร้องสงวน ผนวชในอารามที่พระสังฆราชเป็นประมุข ส่วนนักร้องด้วงผนวช
ในวัดจตุรทิศนำโดยพระมหาพรหมมุณี (นอง) ออกพรรษาแล้วโปรดให้ออกญาพระคลัง (นวง) เป็น
หัวหน้าสนับสนุนการก่อสร้างพระพุทธรูปที่ยอดเขาสันธุก นำโดยพระสังฆราชองค์นี้ เมื่อพระสังฆราช
สิ้นพระชนม์แล้ว โปรดให้แต่งตั้งพระมหาพรหมมุณีเป็นพระสังฆราชสืบต่อมา

อีก ๑ ปีถัดมา พระองค์ได้นิมนต์ ๑.พระมหาสังฆราช (นวง) ๒.พระสังฆราชบวรสถิต
(เรื่อง) ๓.พระสมเด็จ (หึ่ง) ๔.ออกญาพระเสด็จคำ ๕. ออกญาพระคลัง (นวง) ไปประชุมพร้อมกันกับ
คณะสงฆ์ในพระวิหารบนเขาพระราชทรัพย์เมืองอุดงคัมมิชัย แล้วให้แปลคัมภีร์พระวินัยปิฎกถวาย
พระสังฆราชพระธรรมวิปัสสนา นี่จึงเป็นเหตุการณ์แปลพระไตรปิฎกอย่างเป็นทางการในกัมพูชา^{๔๑}

๒.๖๒๓ สมเด็จพระนารายณ์ (Phranarayana)

นักร้องเองเป็นพระโอรสของพระนารายณ์ราชา ได้รับการเลี้ยงดูจากราชสำนักของไทย
พ.ศ.๒๓๓๗ เมื่ออายุครบอุปสมบท พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าให้
พระราชทานผ้าไตรและรับเป็นนาคหลวง เข้าพิธีอุปสมบทที่วัดพระแก้ว ในพระราชวังโดยการอุปถัมภ์

^{๔๑} อักษรเจริญทัศน์, ประวัติเจ้าพระยาบดินทร์เดชา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

จากในหลวงทั้งสิ้น จากนั้นในหลวงทำการราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ในกัมพูชาที่กรุงเทพฯ ได้พระนามเต็มว่า "สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรมหาจักรพรรดิราชา บรมนาถบพิตร เจ้ากรุงกัมพูชา" จึงกล่าวได้ว่ากัมพูชาเป็นเมืองขึ้นของไทยเต็มตัว ในขณะเดียวกันได้ให้พระยา กลาโหมเป็นพี่เลี้ยงปกป้องราชบัลลังก์ไปกำกับด้วย พระองค์มีพระโอรส ๕ องค์ คือ ๑.นักร้องจันทร์ ๒.นักร้องพิมพ์ ๓.นักร้องสงวน ๔.นักร้องอิม ๕.นักร้องด้วง อย่างไรก็ตามพระนารายณ์ราชาปกครองได้เพียง ๓ ปี ๒ เดือนพระองค์ได้ทิวงคต ขณะที่พระชนมายุ ๒๕ พรรษาเท่านั้น นักร้องจันทร์ พระโอรสพระชนมายุ ๖ พรรษาขึ้นครองราชย์แทน ครั้นครองราชย์มาได้ ๑๐ ปี พระชนมายุ ๑๖ พรรษาเจ้าฟ้าทลหะ (ปก) จึงได้อัญเชิญพระองค์ไปยังกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงได้ทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์กัมพูชา ได้พระนามว่า **“สมเด็จพระอุทัยราชารามาธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรมหาจักรพรรดิ ราชบรมนาถบพิตร สถิตเป็นนิศวรรก้าพล รัฏฐาษฎร์ โสภาสชาติวรวงษ์ ดำรงกรุงกัมพูชาธิบดี ศรีโสทรนครอินทปัต กุรราชบุริรมย์ อุดมมหาสถาน เจ้ากรุงกัมพูชา”** จากนั้นเสด็จกัมพูชา ในเบื้องต้นพระองค์มีสายสัมพันธ์ที่ดีกับไทยมาก แต่ภายหลังเริ่มมีใจออกห่าง ไปผูกสายสัมพันธ์กับเวียดนามเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับไทย พระองค์ทิวงคต พ.ศ. ๒๓๗๗

ในด้านพุทธศาสนา พ.ศ.๒๓๙๐ พระองค์ศรัทธาในพุทธศาสนาไม่น้อยกว่าองค์อื่นๆ ได้โปรดให้ทำพิธีเสกสำนักแม่พระโอรสนามว่า พระองค์เจ้าจโรเล็ง ต่อมาเปลี่ยนนามเป็นองค์ราชาวดี ให้ผนวชเป็นสามเณรกับพระสังฆราชเจ้า (นุร) ณ วัดกรุงไพลย์ จากนั้น นักร้องพิมพ์ได้ผนวชเป็นพระภิกษุในสำนักวัดนี้เหมือนกัน เมื่อออกพรรษาแล้วทั้ง ๒ พระองค์จึงลาสิกขา นอกจากจะสนับสนุนให้พระญาติวงศ์ได้เข้ามาผนวชในบวรพุทธศาสนาแล้ว ยังสนับสนุนการศึกษาสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น การศึกษาภาษาบาลีและธรรมวินัยมีการศึกษาอย่างจริงจัง ต่อมาพระองค์ด้วงได้สถาปนาพระสังฆราช (นุร) เป็น **“สมเด็จพระมหาสังฆราชาคณาธิบดี สิริบรมบพิตร สังฆนายกติกโลกา จริยาคม บรมสังฆเชษฐา มหาสังฆราชชาวโรตม บรมบพิตร”** เป็นฝ่ายคันถธุระ ทรงแต่งตั้งอีกองค์เป็น **“สมเด็จพระสุคันธาธิบดี”** เป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระ จากนั้นทรงถวายสมณศักดิ์พัตยศ ไล่เลียงลงมาตามลำดับ ทรงจ่ายพระราชทรัพย์เป็นนิตยภัตให้พระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาเล่าเรียนทุกเดือน กระตุ้นให้พระสงฆ์ใส่ใจทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระในยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงเจริญก้าวหน้ามาก

๒.๖๒๔ สมเด็จพระหริรัถย์ (Harirak)

พ.ศ.๒๓๙๑ (๑๘๔๘) สมเด็จพระแก้วฟ้า (นักร้องด้วง) พระอนุชาของนักร้องจันทร์ ได้พำนักอยู่พระตะบองภายใต้การคุ้มครองของไทยเป็นเวลานาน ได้รับการแต่งตั้งเป็นกษัตริย์กัมพูชาได้ พระนามว่า **“สมเด็จพระหริรัถย์รามาศรีธิบดี”** พระองค์ครองราชย์ จนถึง พ.ศ.๒๔๐๓ (๑๘๖๐) ขณะที่พระชนมายุ ๕๒ พรรษา ทรงขึ้นครองราชย์ที่เมืองอุดงค์ ตรงกับรัชสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ พระองค์มีพระโอรสหลายพระองค์ คือ

๑. องค์ราชาวดี ประสูติ พ.ศ.๒๓๗๙ ที่กรุงเทพมหานคร ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ พระมารดาคือเจ้าจอมมารดาแป้น ได้ส่งมายังเมืองไทย อายุ ๗ พรรษา ได้บรรพชาเป็นสามเณร แล้วเมื่อถึงวัยอุปสมบท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงให้องค์ราชาวดีอุปสมบทเป็นนาคหลวงที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌาย์ได้สมณ ฉายาว่า **นรุตตโม** จากนั้นได้ไปจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วเสด็จกลับกัมพูชา การเดินทางไปกับกัมพูชาในภิกขุภาวะนั้นได้รับการกล่าวขวัญมาก เพราะฝ่ายไทยจัดขบวนให้อย่างยิ่งใหญ่ และฝ่ายกัมพูชาเองต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ นับเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งของ ๒ ชาติ ทรงพำนักอยู่ไม่นาน จากนั้นจึงกลับมาลาผนวชที่กรุงเทพฯ องค์ราชาวดีนี้ ต่อมาคือ **สมเด็จพระเจ้าบรมมหาราชเจ้าบรมราชเทวี** ครองราชย์ต่อมา และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้องค์ราชาวดี คือ ๑.พระมหาเศวตฉัตร ๒.พระมหามงกุฎ ๓.ธารพระกร ๔.ฉลองพระบาท ๕.ดาบ หรือ พระขันธ์ ๖.แส้จามร

๒. องค์สิสุวดี (ศรีสุวดี) เกิดพ.ศ.๒๓๘๑ ที่กรุงเทพมหานครเหมือนองค์ราชาวดี แต่พระมารดาต่างกัน ต่อมาได้ครองราชย์นามว่า **สมเด็จพระเจ้าสิสุวดีมณีนวดี** และเป็นต้นตระกูลสิสุวดีถัดมา

๓. องค์ชัยวัชฎา หรือพระองค์เจ้าศรีวัฒนา หรือองค์ศรีวัชฎา หรือนพรัตน์ ประสูติจากพระมารดาเดียวกับพระองค์ราชาวดี ทรงรวบรวมพงศาวดารกัมพูชาเป็นผลงานชิ้นเอกมาถึงปัจจุบัน ต่อมาเป็นกบฏล้มราชบัลลังก์พระเชษฐา (องค์ราชาวดี)

๔. นักองค์ศิริวงศ์ เป็นพระโอรสองค์เล็ก ต่อมาได้ทิวศตไม่นาน ในช่วงนี้กัมพูชาถูกอิทธิพลของ ๒ ชาติที่ใหญ่กว่า คือไทยกับเวียดนาม พยายามแข่งอิทธิพลกันเข้าครอบครองกัมพูชา ในสมัยของจักรพรรดิหมิ่นหม่างทรงพยายามอย่างยิ่งที่จะแผ่อิทธิพลเข้ามายังกัมพูชาและเปลี่ยนกัมพูชาเป็นเวียดนามทั้งด้านภาษา และวัฒนธรรม แต่ไทยจะได้เปรียบในด้านความใกล้ชิดทางด้านศาสนา ประเพณี และ วัฒนธรรม

ต่อมานักองค์ศิริวงศ์ด้วงด้วยการสนับสนุนจาก **เจ้าพระยาบดินทร์เดชา** ได้สร้างสถานะของกษัตริย์ให้มั่นคงขึ้น ทรงส่งเสริมพุทธศาสนาหลายอย่าง โปรดให้ทำลายป้อมของเวียดนามที่เมืองพนมเปญ ขนอิฐเหล่านี้ไปสร้างวัดในพุทธศาสนาเจ็ดแห่งในเมืองอุดงค์ พระพุทธรูปที่แตกหักได้รับการซ่อมแซมใหม่ แม้องค์ใหม่ก็ได้ถูกปั้นขึ้นมา พระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมให้พำนักอยู่ตามวัดอีกครั้ง และประชาชนได้รับการสนับสนุนให้เคารพพระองค์มาก ^{๔๒} การบูรณะนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากฝ่ายไทยนำโดยเจ้าพระยาบดินทร์เดชา ทำให้ชาวกัมพูชาสนับสนุนไทยมากกว่าเวียดนามที่จักรพรรดิสนใจแต่ขงจื้อซึ่งเป็นศาสนาที่ชาวกัมพูชาปฏิเสธ ในปี พ.ศ.๒๓๙๗ พระองค์ได้ส่ง

^{๔๒} ศานติ ภักดีคำ, ดร., **เขมรรบไทย**, หน้า๒๘๔.

พระไตรปิฎกฉบับใบลานอักษรขอมมาถวายในหลวงรัชกาลที่ ๓ ส่งพระมาศึกษาที่เมืองไทยหลายองค์ พระองค์ด้วงปกครองจนถึงพ.ศ.๒๔๐๓ จึงสวรรคต นับเป็นกษัตริย์ที่มีบทบาทมากที่สุดในกษัตริย์ระดับความศรัทธาในสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มั่นคงยิ่งขึ้นนับตั้งแต่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงรัตนโกสินทร์สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กัมพูชารบกับไทย ๒๘ ครั้ง ส่วนใหญ่ไทยชนะและเข้าครอบครองกัมพูชา

เมื่อพระเจ้าอู่ทัยราชาถึงพิราลัยแล้ว นักองค์ด้วงถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพระตะบอง ทางไทยมีแผนจะให้ครองราชย์ที่เมืองอุดงค์ เมืองหลวง แต่ยังไม่อาจจะจัดการอะไรได้เพราะญวนเข้าครอบครอง ฝ่ายเวียดนามได้แผ่อิทธิพลเข้ามาครอบงำเขมรหมด วัตถุประสงค์ทางพุทธศาสนาถูกรื้อถอน พระภิกษุสามเณรถูกจับสึก ราชฎูรจึงก่อการกบฏ จึงขอกำลังจากไทย เจ้าพระยาบดินทร์เดชาจึงแจ้งมายังกรุงเทพฯ พระเจ้าอู่ทัยเห็นสมควรที่จะปกป้องพุทธศาสนาจึงให้กองทัพไทยนำเอานักองค์ด้วงตามไปด้วย จนยึดกัมพูชากลับมาได้ ประกอบกับเวียดนามตอนนั้นเริ่มมีฝรั่งเศสเข้ามาคุกคาม เวียดนามจึงเป็นห่วงบ้านตัวเองมากกว่าเขมรจึงขอทำสัญญาสงบศึกกับไทย เพียงแต่ขอให้กษัตริย์เขมรถูกแต่งตั้งจากญวนด้วยและส่งราชบรรณาการ ๓ ปีต่อครั้ง ฝ่ายไทยพิจารณาว่าการที่กษัตริย์ที่ไทยสนับสนุน ให้เป็นกษัตริย์ ทำให้สถานะของไทยในเขมรดีกว่าสมัยรัชกาลที่ ๒ มาก จึงตกลงเซ็นสัญญาสงบศึกกับญวนใน พ.ศ.๒๓๙๐

ในยุคของพระองค์นับเป็นยุคสันติภาพอย่างแท้จริง ประเทศไม่มีสงคราม ประชาชนอยู่ดีกินดี เมื่อได้ปกครองกัมพูชาสมบูรณ์แบบ ได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองอุดงค์มายังพนมเปญ ทรงสนับสนุนพุทธศาสนามากมาย เพราะเคยผนวชที่เมืองไทยหลายพรรษาจึงเห็นความสำคัญ ทรงสนับสนุนนิกายธรรมยุติให้เจริญรุ่งเรืองในกัมพูชา ทรงสร้างวัดปทุมวดี ถวายสมเด็จพระสังฆราช (ปาน) ได้สร้างวัดฝ่ายมหานิกายหลายวัด ถวายพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย โปรดให้มีการอุปสมบทพระโอรสและพระราชวงศ์ โดยการอุปสมบทของ ๒ สมเด็จพระสังฆราช คือ พระสังฆราชนิลเทียง ฝ่ายมหานิกาย และพระสังฆราช ปาน ฝ่ายธรรมยุติ ทรงแต่งตั้งพระสงฆ์ให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นสูง แล้วมอบหมายให้ปกครองคณะสงฆ์ โปรดให้มีการจัดสอบพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีขึ้น จนสามารถสอบผ่านเป็นมหาหลายรูป จนทำให้สถานการณ์พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทิวงคต พ.ศ.๒๔๐๒

ในยุคนี้ได้มีนักสำรวจชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งนามว่า อองรี มูโอด (Henri Mouhot) ได้เข้ามาสำรวจกัมพูชา เดินทางไปทั่วทั้งประเทศใน พ.ศ.๒๔๐๔ ด้วยว่าในยุคนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์ เขาเป็นจิตรกรอาศัยความชำนาญในการวาดภาพ เมื่อเดินทางไปถึงนครวัดได้วาดภาพนครวัดมากกว่า ๘๐๐ ภาพ ภาพเหล่านี้เมื่อนำกลับไปตีพิมพ์ที่ฝรั่งเศส สร้างความตื่นตะลึงให้แก่ชาวยุโรปมาก เพราะไม่น่า

เชื่อว่าชาวเอเชียผิวเหลืองที่ถือว่าต่ำต้อยจะมีอารยธรรมที่สูงส่งขนาดนี้มาก่อน ภาพที่เขาวาดยังได้ตีพิมพ์ต่อมา เป็นการเปิดโลกทัศน์ให้ชาวยุโรปหลังไหลมาเยือนกัมพูชามากยิ่งขึ้น^{๔๓}

๒.๖๒๕ การสถาปนานิภายธรรมยุติ

นิภายธรรมยุติในประเทศไทยสถาปนาโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งออกผนวชเป็นพระวชิรญาณหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ศรัทธาในพระมอญที่เคร่งครัดจึงได้ก่อตั้งนิภายใหม่ขึ้นใน พ.ศ.๒๓๕๖ จนเจริญแพร่หลายในประเทศและเริ่มขยายสู่ประเทศเพื่อนบ้านทั้งกัมพูชาและลาว

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิภายธรรมยุติได้ก่อตั้งเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์ทรงทราบว่าพระไตรปิฎกในประเทศกัมพูชานั้นถูกข้าศึกทำลายเสียมากกว่ามาก จึงให้สมณทูตคณะหนึ่งกับข้าหลวงต่างองค์นำคัมภีร์พระไตรปิฎก ๔๐ คัมภีร์ไปพระราชทานแก่สมเด็จพระหริรัถย์รามธิบดี (ด้วง) โดยมี **พระอมรารักษ์ขิต (อมร เกิต) เป็นหัวหน้า** กับพระมหาปานปัญญาสีโล วัดบรมนิวาส และพระอื่น ๆ อีก ๕ รูป ฝ่ายคฤหัสถ์มีหลวงสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เปรียญ ๙ ประโยค เป็นหัวหน้า สมณทูตและข้าหลวงได้ไปถึงกรุงอุดงค์ เมื่อวันที่วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๙๗ พระมหาปานปัญญาสีโลได้แปลบุพพสิกขาพรรณนาของพระอมรารักษ์ขิต เป็นภาษาเขมร คณะธรรมยุติในประเทศกัมพูชานับถือพระอมรารักษ์ขิตเป็นบูรพาจารย์องค์หนึ่ง จึงหล่อรูปไว้ที่วัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร สำหรับการบูชาอยู่จนทุกวันนี้ พระอมรารักษ์ขิตไปยังกรุงอุดงค์มีชัย กัมพูชาครั้งที่ ๒ กับพระมหาปาน ปัญญาสีโล และภิกษุสงฆ์ธรรมยุติ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๐๕ คือเมื่อสมเด็จพระนโรดมเสวยราชย์แล้ว และก่อนเวลาที่ฝรั่งเศสจะเข้ามีอำนาจ วัดนาคตาแสงกลายเป็นวัดแรกของนิภายนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากราชวงศ์กัมพูชาเป็นอย่างดี พระมหาปาน เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก โดยได้สร้างพ.ศ. ๒๓๙๘ (๑๘๕๕)

๒.๖๒๖ สมเด็จพระสุคนธาธิบัติ (ปาน)

พระสุคนธาธิบัติ (ปาน) เกิดพ.ศ.๒๓๖๗ (๑๘๒๔) ที่จังหวัดพระตะบอง ครอบครัวมีอาชีพทำนา เมื่ออยู่ในวัยเด็กได้เข้ามาบวชเป็นสามเณรที่วัด ครั้นอายุครบบวชแล้วได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อมาพ.ศ. ๒๔๐๗ พระมหาปานได้มาศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทย แล้วฝากตัวเป็นศิษย์พระวชิรญาณ หรือในหลวงรัชกาลที่ ๔ ขณะที่ยังผนวช แล้วญัตติเป็นฝ่ายธรรมยุติ ได้ฉายาว่า ปัญญาสีโล จากนั้นพำนักที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วไปจำพรรษาต่อที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค เมื่อจบการศึกษาแล้วกลับไปยังกัมพูชา ได้นำนิภายธรรมยุตินี้ไปเผยแผ่ที่กัมพูชาด้วย ครั้นต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น **สมเด็จพระสุคนธาธิบัติ สมเด็จพระสังฆราช** (ปานปัญญาสีโล) ดูแลคณะ

^{๔๓} ไกรฤกษ์ นานา, **สยามที่ไม่ทันได้เห็น**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เซเว่น พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า

สงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ท่านมีผลงานที่โดดเด่น ๒ อย่างคือ ๑.แต่งพงศาวดารในปี พ.ศ.๒๔๑๒ ท่านได้ตรวจสอบพงศาวดารกัมพูชาและเรียบเรียงใหม่ให้ชื่อว่า “พระราชพงศาวดารนครเขมร” จารึกด้วยอักษรขอมในใบลาน เป็นหนังสือประวัติศาสตร์กัมพูชา ที่สำคัญมากอีกฉบับ นับเป็นผลงานทางด้านวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่สุดของเขมร ๒.ปฏิรูปร่างอักษร อักษรที่ใช้กันในประเทศเรียกว่าอักษรขอม ยากต่อการเขียนหวัด หรือ เขียนอย่างรวดเร็ว เพราะต้องมีเชิงและโค้งงอ ท่านจึงได้ปฏิวัติเป็นอักษรเขรียที่มีลักษณะตรง ง่ายต่อคนสามัญทั่วไปจะเขียนสะดวก กลายเป็นมรดกของกัมพูชามาถึงปัจจุบันทั้งฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุติมีการบริหารแยกกันโดยเด็ดขาดไม่ขึ้นตรงต่อกัน เหมือนเมืองไทย เมื่อถึงมหาเถรสมาคม พระสังฆราชฝ่ายมหานิกายเรียกว่า “สมเด็จพระสุเมธาธิบดี สังฆนายก มหานิกาย” ฝ่ายธรรมยุติเรียกว่า “สมเด็จพระสุธัมมาธิบดีสังฆนายก คณะธรรมยุติกนิกาย”^{๔๔} พุทธศาสนาในกัมพูชาจึงมีลักษณะเหมือนกับไทยมาก สมเด็จพระสังฆราชปาน มรณภาพ พ.ศ.๒๔๓๗ รวมอายุ ๗๐ พรรษา

๒.๖๒๗ สมเด็จพระสังฆราช (เที่ยง)

สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายองค์นี้พระนามเดิมว่า **นิลเที่ยง** (Tieng) เกิด พ.ศ.๒๓๖๘ (๑๘๒๓) ที่เกียนสวาย (Kien Svay) จังหวัดสวายเรียงของกัมพูชา ในตระกูลชาวนาที่ยากจน บิดาเป็นคนที่ยขยัน แต่ต่อมาได้ถูกกองทัพไทยกวาดต้อนครอบครัวไปเป็นคนงานในคราวสงครามไทย-กัมพูชา ต่อมาถูกจับส่งไปเป็นทาสที่จังหวัดมณฑลบุรี พอท่านอายุได้ ๘ ปีได้ไปอาศัยในวัด จากนั้นได้บรรพชาเป็นสามเณรไม่นาน ๔ ปี ขณะเป็นสามเณร ได้ติดตามอาจารย์มาศึกษาธรรมที่วัดอัมรินทร์ กรุงเทพฯ ต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ที่วัดอัมรินทร์ กรุงเทพฯ ท่านจำพรรษาที่กรุงเทพฯ ศึกษาทั้งนักธรรมและบาลีที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา ๗ ปี ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัวเป็นประจำ จากนั้นจึงขออนุญาตเดินทางกลับกัมพูชา

ในขณะนั้นนครหลวงของกัมพูชาอยู่ที่เมืองอุดงค์ ท่านจึงจำพรรษาที่วัดปรางค์ เมืองอุดงค์ ไม่นานได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดปรางค์ ในปี พ.ศ.๒๔๐๐ ท่านได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้านโรดมเป็นสมเด็จพระสุเมธาธิบดี สังฆนายก คณะมหานิกาย ต่อมาเมื่อพระเจ้านโรดมได้ย้ายพระนครจากเมืองอุดงค์มาที่พนมเปญ ท่านได้ติดตามไปที่กรุงพนมเปญ ท่านจำพรรษาที่วัดอุณาโลมติดพระบรมมหาราชวัง ท่านมีความชำนาญเป็นเลิศในด้านภาษาบาลี สันสกฤต และไทย นอกจากนั้นยังเก่งในคณิตศาสตร์ โหราศาสตร์ ท่านมรณภาพที่วัดอุณาโลมกรุงพนมเปญ ในปีพ.ศ.๒ ๔๐๗ สิริอายุ ๘๘ ปี^{๔๕} ■

^{๔๔} เดวิด แชนเลอร์, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๙.

^{๔๕} Lan Mabbett and David Chandler, **The Khmer**, P 109.

๒.๗ พระพุทธศาสนายุคฝรั่งเศสปกครอง พ.ศ.๒๔๐๖-พ.ศ.๒๔๙๖

เมื่อสมเด็จพระหริรัถยรามาศราธิบดี (นักร้อง) ได้สวรรคตแล้ว นักร้องราชวดี ได้ขึ้นครองราชย์ได้พระนามว่าพระเจ้าบรมมหาราช (เทวาวดาร) ได้ครองราชย์ในปี พ.ศ.๒๔๐๗ ท่ามกลางตัวแทนฝ่ายไทยและฝรั่งเศส พระองค์เป็นพระโอรสของสมเด็จพระหริรัถยรามาศราธิบดี (ดั่ง) ประสูติ พ.ศ.๒๓๗๗ ที่กรุงเทพมหานคร ชีวิตในวัยเยาว์อยู่ในราชสำนักไทยที่กรุงเทพฯ ตลอดจนสามารถพูดไทยได้คล่องแคล่วมากกว่าภาษากัมพูชา เมื่อมีพระชนมายุ ๒๒ พรรษาทรงได้รับพระราชทานจากในหลวงรัชกาลที่ ๔ ให้เป็นนาคนพลวง ให้การอุปสมบทที่พระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) พระองค์เคยกล่าวว่า “เพราะกษัตริย์ไทย (ร.๔) ในกรุงเทพฯ ที่ได้มอบชีวิตให้ฉัน เขาเป็นอุปถัมภ์ของฉัน มันเป็นความผูกพันระหว่าง ๒ ประเทศ” ในช่วงต้นของการขึ้นครองราชย์สมบัตินั้น พระเจ้าบรมมหาราชได้รักษาความสัมพันธ์กับราชสำนักไทยเป็นอย่างดี เพราะพระองค์เองได้เข้าเฝ้าในหลวงรัชกาลที่ ๔ เสมอในฐานะอดีตพระอุปถัมภ์และเจ้าแผ่นดิน ทั้งยังส่งพระโอรสเข้ามาศึกษาที่ไทยด้วย แต่ในภายหลัง เริ่มไม่พอใจไทยหลายเรื่องคือ **๑.เรื่องดินแดน** พ.ศ.๒๔๑๐ (๑๘๖๓) ฝรั่งเศสได้ยอมมอบจังหวัดพระตะบอง ศรีโสภณ เสียมเรียบให้ไทย เรื่องนี้สร้างความไม่พอใจมาก เพราะถือว่าแผ่นดินกัมพูชาเหลือน้อยอยู่แล้ว ยังต้องมาเสียเพิ่ม **๒.ฝรั่งเศสเริ่มยื่นข้อเสนองที่จะจัดอิทธิพลไทยให้** โดยจะเป็นผู้คุ้มครองแทน เพราะในพระหฤทัยต้องการจะกำจัดอิทธิพลไทยที่ครอบงำพระองค์และกัมพูชาอยู่ ในที่สุด พระองค์จึงได้ทำสัญญาลับ ๆ กับฝ่ายฝรั่งเศสในวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๐๖ (๑๘๖๓) ในขณะที่ตอนนั้นยังเป็นรัฐในอารักขาของไทย พระองค์ปกปิดสัญญาที่ทำนี้ไว้ถึง ๒ เดือนเมื่อข้าหลวงไทยทราบเรื่องนี้ แล้วส่งทูตไปสอบถาม พระองค์ตอบว่า “ฉันยังเป็นข้ารับใช้ (ของพระมหากษัตริย์ไทย) ด้วยพระบารมีไปตลอดชั่วชีวิต จะไม่มีสิ่งใดมาเปลี่ยนแปลงความมุ่งมั่นในใจของฉันได้” ฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจตะวันตกชาติหนึ่งที่มุ่งหน้าสู่ตะวันออกเพื่อแสวงหาอำนาจตามประเทศตะวันตกที่เดินทางมาก่อนหน้า เช่น สเปน โปรตุเกส ฮอลันดา และ อังกฤษ ในเบื้องต้นมุ่งหน้าค้าขายก่อน แต่ครั้งทราบว่าชาติในเอเชียยังไม่เจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีด้านอาวุธ จึงถือโอกาสเข้าข่มขู่คุกคาม จนในที่สุดก็สามารถเข้ายึดครองกัมพูชาจากไทย ในปีพ.ศ.๒๔๐๖ เป็นต้นมาแล้วแต่งตั้งผู้ปกครองมาเป็นตัวแทนรัฐบาลฝรั่งเศส ส่วนสถาบันกษัตริย์นั้น ฝรั่งเศสยังรักษาไว้เหมือนเดิม เป็นแต่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองเท่านั้น สร้างความขมขื่นให้พระเจ้าศรีสวัสดิ์ กษัตริย์กัมพูชาเป็นอย่างมาก ทรงสวรรคต พ.ศ.๒๔๔๗ (๑๙๐๔) พ.ศ.๒๔๐๘

พระเจ้าบรมมหาราชได้ย้ายเมืองหลวงจากเมืองอูดงค์มีชัยมายังกรุงพนมเปญในปัจจุบันตามคำแนะนำของข้าหลวงฝรั่งเศส ซึ่งตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ของไทย ผลงานที่สำคัญคือ พระองค์ได้สร้างวังเขมรินทร์ใน พ.ศ.๒๔๐๘ ตรงกับสมัยพระราชกาลที่ ๕ โดยได้แบบแปลนตามแบบอย่างมหाराชวังของไทย ซึ่งพระองค์เคยอยู่ยาวนาน มีพระที่นั่งหลายแห่งคือ ๑. พระที่นั่งมหาราชสถาน ๒. พระที่นั่งจักรพรรดิ ๓.พระที่นั่งนารัตนโสภณ ๔. ที่นั่งสุรามรินทร์ ๕. พระที่นั่งทักษิณ ๖. พระที่นั่งเทวาวินิจฉัย

๗. พระที่นั่งโอภาสนารี ๘. พระที่นั่งมณิเมษลา ๙. พระที่นั่งนงคราญภิรมย์ ๑๐. พระที่นั่งวิมานดุขฎิ ๑๑. พระที่นั่งโกชนิโสภา ๑๒. พระที่นั่งกัลยาโสภณ ๑๓. พระที่นั่งวิมานอากาศ ๑๔. พระที่นั่งประพาสทิพยวัน ๑๕. พระที่นั่งจันทรฉายา ๑๖. พระที่นั่งบรรยงมหาปราสาท ๑๗. พระที่นั่งโอภาสโสภณ ๑๘. พระที่นั่งมณเฑียรดนตรี ๑๙. พระที่นั่งเบญจเกษตร ๒๐. พระที่นั่งมณเฑียรด้ากลพระรูป ^{๔๖} ปัจจุบันพื้นที่พระราชวังมีความยาว ๔๓๕ เมตร กว้าง ๔๒๑ เมตร

พระเจ้าบรมมามีพระโอรสหลายพระองค์ เช่น เจ้าชายบรมม สุคนาพัทและเจ้าชายสุรามฤต แต่พระโอรสไม่ได้ขึ้นครองราชย์ ฝรั่งเศสได้มอบหมายให้เจ้าชายศรีสุวตถ์ขึ้นครองแทนในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ (๑๘๖๖) ได้เกิดกบฏต่อต้านฝรั่งเศสขึ้นหลายแห่ง อีกทั้งไม่พอใจที่กษัตริย์ยอมอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงแต่งตั้งเจ้าชายศรีสุวตถ์(เจ้าสีสุวตถ์) พระอนุชาของพระองค์เป็นแม่ทัพปราบศึก ร่วมกับฝรั่งเศส เมื่อรบชนะศึก ราชบัลลังก์ของพระองค์จึงเริ่มสั่นคลอน เพราะฝรั่งเศสมองว่าพระเจ้าบรมมให้ท้ายกบฏ ในด้านศาสนาพระองค์ได้จัดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๒ ครั้ง ผู้สอบผ่านได้มอบใบประกาศและพัดยศเพื่อเป็นการยกย่องเหมือนในเมืองไทย

ในปี พ.ศ.๒๔๒๓ (๑๘๘๐) พระเจ้าบรมมเทวาวดารได้มีพระราชพิธีอุปสมบทให้พระโอรสนามว่าสุคนาพัทที่พัทธสีมาวัดปทุมวัดติดกับพระราชวัง พระโอรสได้จำพรรษาที่นั่น ๑ พรรษา แม้จะมีผู้ตำหนิว่า พระองค์ไม่ใส่ใจกับพุทธศาสนานัก แต่พระองค์ยังบำเพ็ญกิจทางศาสนาอยู่ โดยคราวนี้ให้พระโอรสเข้ามาศึกษาพระธรรมในพุทธศาสนา เหมือนพระองค์ได้รับการอุปสมบทที่วัดพระแก้ว กรุงเทพฯ

๒.๗.๑ ฝรั่งเศสพยายามลบล้างอักษรศาสตร์

พ.ศ.๒๔๔๓ ในยุคสมัยที่นายพลเรอียอร์จ โคติแอร์ (Georget Gautier) เป็นข้าหลวงใหญ่ปกครองกัมพูชา เขาเห็นความสำเร็จของการนำเอาอักษรลาตินมาเขียนในภาษาเวียดนามแทนอักษรจีน และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ในฐานะเจ้าอาณานิคมมองว่าการใช้อักษรลาตินย่อมง่ายต่อชาวฝรั่งเศสที่จะสื่อสารแทนอักษรเขมร พิจารณาเห็นว่า ควรจะทำแบบนี้กับกัมพูชาบ้าง จึงได้นำเสนอที่จะเปลี่ยนแปลง ๒ เรื่องคือ

๑. การเปลี่ยนแปลงอักษรศาสตร์เขมร โดยมอบหมายให้นายจอร์จ เซเดส์ (Georget Caedes) เป็นผู้ถ่ายเสียงอักษร ๔๕ ตัวในภาษากัมพูชาเป็นอักษรลาติน ผลปรากฏว่าได้รับการต่อต้านมากมายจากพระสงฆ์ เช่น **พระอาจารย์แฮม เจียว** (Ham Chiev) ซึ่งเป็นอาจารย์สอนภาษาบาลีในโรงเรียนสงฆ์ออกจดหมายคัดค้านและเดินขบวนประท้วง มีคนเข้าร่วมมากกว่า ๑,๐๐๐ คน ในขณะที่พระเจ้าบรมมทรงคัดค้านเช่นกัน ทรงตรัสว่า พระองค์จะสละราชบัลลังก์ ถ้าฝรั่งเศสยังพยายามทำ

^{๔๖} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จ, **นิราศนครวัด**. (กรุงเทพฯ: เอสเอ็ม เซอร์ทิสเพรส, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

ตามแผนที่วางไว้ การต่อสู้ใช้เวลาไม่น้อย จนในที่สุดฝรั่งเศสจึงยกเลิกแผนการดังกล่าว เหตุการณ์นี้เหมือนในลาว ที่ฝรั่งเศสพยายามนำเอาอักษรลาตินเข้ามาเขียนแทนอักษรเดิม แต่เพราะการต่อสู้คัดค้าน อย่างแข็งขัน ในที่สุดจึงสามารถรักษามรดกด้านอักษรศาสตร์ของชาติไว้ได้

๒. การเปลี่ยนปฏิทินกัมพูชาเช่นเดียวกับไทยคือใช้ปฏิทินตามแบบจันทรคติ ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ต่อมาฝรั่งเศสเห็นว่าน่าจะมีการเปลี่ยนเป็นแบบสากลโดยเอา วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่แทนวันที่ ๑๓ เมษายน การเปลี่ยนปฏิทินนี้ได้รับการต่อต้านจากชาวกัมพูชาเช่นกัน ทำให้ฝรั่งเศสต้องยกเลิกทั้ง ๒ แผนการ อย่างไรก็ตามหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กัมพูชาได้เปลี่ยนปฏิทินไปเป็นแบบสากลเช่นเดียวกับไทย

๒.๗.๒ ส่งพระธรรมทูตไปยังลังกา

ในปีพ.ศ.๒๔๓๐ (๑๘๘๗) พระเจ้าบรมมหาราชวังพิจารณาเห็นความสำคัญของการสืบสานพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว อีกทั้งพระไตรปิฎกของกัมพูชายังไม่สมบูรณ์ จึงได้ส่งพระเถระผู้ใหญ่กลุ่มหนึ่งนำโดยพระวันรัตน์ เดินทางไปทัศนศึกษาที่ประเทศศรีลังกา คณะอาศัยเรือเดินทางของอังกฤษไปถึงใช้เวลา ๑ เดือน เพราะแวะพักหลายแห่ง คณะได้เครื่องราชบรรณาการจากสมเด็จพระนโรดมเพื่อไปมอบให้กับผู้ปกครองอังกฤษที่ปกครองลังกาหลายอย่าง คณะได้พบปะผู้นำระดับสูงของลังกา คณะได้เข้าไปกราบพระเจี๊วแก้วที่เมืองแคนดี จากนั้นไปเยี่ยมเมืองโปโลนารูวะโคลัมโบและอนูราชปุระด้วย คณะอยู่ที่ลังกา ๓ ปี ขากลับได้อารธนาพระรัตนสาระ นำพระบรมสารีริกธาตุและกิ่งต้นโพธิ์ที่ลังกา มาด้วย เมื่อมาถึงได้มีพิธีการเฉลิมฉลองที่วัดประทุมวดี มีการเฉลิมฉลองเป็นเวลา ๗ วัน การเดินทางครั้งนี้ได้นำพระไตรปิฎกฉบับลังกามาด้วย อีกทั้งได้นำตำราภาษาบาลีและอรรถกถามาแปลเป็นภาษาเขมรจำนวนมาก นับว่าเป็นประโยชน์มหาศาล เป็นการเปิดศักราชใหม่ของวงการพุทธศาสนาในกัมพูชา^{๔๗} ตั้งแต่นั้นมาคณะสงฆ์กัมพูชาเริ่มมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น

ในปีพ.ศ.๒๔๔๙ (๑๙๐๑) ออกญาเสนาภฤทธิได้สนองพระราชโองการสำรวจสถิติพระสงฆ์ในพระราชอาณาจักรทั้งประเทศพบว่า มี ๒,๓๐๐ วัด พระสงฆ์มี ๑๒,๐๐๐ รูป เฉพาะพระตะบอง เสียมเรียบ และศรีโสภณ มี ๔๐๐ วัด จังหวัดกำปงจามมี ๑๙๓ วัด มีภิกษุ ๒,๗๒๔ สามเณร ๖๔๘ รูป อัตรานเฉลี่ย ๑๔.๑ รูปต่อ ๑ วัด

๒.๗.๓ พระเจ้าสีสุวัตต์ มณีวงศ์

พระเจ้าบรมมหาราชวังใน พ.ศ.๒๔๔๗ รวมอายุ ๘๐ ปี ครองราชย์ ๕๔ ปี นับว่ายาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชา หลังจากพระเจ้าบรมมหาราชวังได้สวรรคตไปแล้ว ฝรั่งเศสได้แต่งตั้งเจ้าชายสีสุวัตต์ (ศรีสุวดี) มณีวงศ์เป็นกษัตริย์องค์ต่อมา ได้พระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าสีสุวัตต์มณีวงศ์ พระองค์ประสูติ พ.ศ.๒๔๑๘ (๑๘๗๕) เป็นโอรสของพระเจ้าสีสุวัตต์ ครองราชย์ พ.ศ.๒๔๔๗ (๑๙๐๔)

^{๔๗} Lan Mabbett and David Chandler, *The Khmer*, P 108.

ในขณะที่พระชนมายุ ๖๔ พรรษา เป็นอนุชาของเจ้าันโรดม พระองค์ได้อภิเษกสมรสแล้วทรงมี พระโอรส ๑ องค์ คือ **เจ้าชายสีสุวัตถ์มณีเรศ** พระธิดาคือเจ้าหญิงกุสุมาเทวี(คือมารดาเจ้าสีหนุ) นัก วิจารณ์หลายคนกล่าวว่าพระองค์ได้ราชบัลลังก์มาเพราะการประจบสอพลอฝรั่งเศส ทรงได้เสด็จไป เยี่ยมฝรั่งเศสในปีเดียวกัน เพื่อดูกิจการความก้าวหน้าของฝรั่งเศส ในสมัยนี้เองที่ไทยจำต้องยอมมอบ พื้นที่พระตะบองและศรีโสภณกลับคืนให้แก่มพูชาตามที่ฝรั่งเศสยื่นเข้ามา

ในด้านศาสนา ทรงเคร่งครัดในพุทธศาสนายิ่งกว่าพระเจ้าันโรดม พระเชษฐาเสียอีก แต่ ทรงคุ้นเคยกับฝ่ายธรรมยุติกมากกว่ามหานิกาย จึงได้สนับสนุนฝ่ายธรรมยุติกมาก ทรงรับศีลจากพระสงฆ์ ทุกวันพระ พ.ศ.๒๔๕๒ มีการนำพระไตรปิฎกที่อยู่ในรูปใบลานไปประดิษฐานไว้ในวัดโกถันครวัด มีการ เถลิงฉลองโดยพระองค์ทรงเสด็จไปสักการะด้วยพระองค์เอง ในปลายรัชกาลฝรั่งเศสอยากจะ เปลี่ยนแปลงอักษรศาสตร์ โดยต้องการให้แก่มพูชาหันไปใช้อักษรโรมันเขียนแทนอักษรขอมเดิมเหมือน เวียดนาม ทำให้เกิดการประท้วงโดยทั่วไปโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ในที่สุดโครงการนี้จึงยกเลิกไป พระเจ้าสีสุวัตถ์ มณีวงศ์ครองราชย์จนถึง พ.ศ.๒๔๘๔ (๑๙๔๑) รวม ๖๖ ปี

๒.๗.๔ พระเจ้าันโรดม สีหนุวรมัน

พระเจ้าสีสุวัตถ์มณีวงศ์ได้สวรรคตลง พ.ศ. ๒๔๘๔ พระองค์มีพระโอรสนามว่าเจ้าชายสีสุ วัตถ์มณีเรศ น่าจะได้ขึ้นครองราชย์แทน แต่ฝรั่งเศสได้แต่งตั้งเจ้าชายันโรดมสีหนุขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อมา เพราะ เห็นว่าหัวอ่อนน่าจะควบคุมได้ง่าย พระเจ้าันโรดมสีหนุวรมัน พระองค์ประสูติวันที่ ๓๑ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๙(๑๙๒๒) พระองค์เป็นพระโอรสองค์แรกของพระเจ้าันโรดมสุรามฤต และพระนาง ศรีสุวัตถ์ กุสุมาลย์นารีเรศสิริวัฒนา ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.๒๔๘๔ (๑๙๔๑) ขณะพระชนม์มายุ ๑๕ พรรษา ปกครองจนถึง พ.ศ.๒๔๘๘ (๑๙๔๕) จึงมอบราชบัลลังก์ให้พระบิดาปกครองต่อ ส่วนพระองค์ ลงเล่นการเมืองเต็มตัว โดยตั้งพรรคสังคมนิยมแล้วลงเลือกตั้งชนะ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีสมใจ พระองค์กลับมาครองราชย์สมบัติอีกครั้ง พ.ศ.๒๕๓๖ (๑๙๙๓) และลาออกในปี พ.ศ.๒๕๔๗ (๒๐๐๔) ให้พระโอรสนามว่าพระเจ้าันโรดมสีหนุนี้ ครองราชย์ต่อจนถึงปัจจุบัน เจ้าสีหนุได้รับการยอมรับว่าเป็น นักการเมืองที่ยิ่งงมากที่สุดของโลก ทรงเป็นกษัตริย์ ๒ สมัย เป็นนายกรัฐมนตรี ๑ สมัย เป็นหัวหน้า กบฏ ๑ สมัย เป็นประธานาธิบดี ๑ สมัย พระองค์มีมเหสี ๗ พระองค์ คือ ๑.พระนางนาโคโมเนียงฟัด กันฮอล มีพระธิดา ๑ คือ เจ้าหญิงบุปผาเทวี พระโอรส ๑ พระองค์ คือ เจ้าันโรดมรณฤทธิ์ ๒.พระนาง สีสุวัตถ์พงสานมูณี มีโอรสธิดา ๗ คือ ๑.เจ้าชายันโรดมยูนาด (ยูเวนท) ๒.เจ้าชายันโรดมรวิวงศ์ ๓. เจ้าชายันโรดมจักรพงส์ ๔.เจ้าชายสุริยรังสี ๕.เจ้าหญิงันโรดมคันธบุปผา (สิ้นพระชนม์ขณะอายุ ๔ พรรษา) ๖.เจ้าชายันโรดมเขมานุรักษ์สีหนุ ๗.เจ้าหญิงันโรดม ปทุมบุปผา ๓.พระนางันโรดมธวัชรร ักษ์ ไม่มีโอรสธิดา ๔.พระนางสีสุวัตถ์มณีเกสร ๕.พระนางกนิษฐานโรดมมรรักษ์ ๖.หม่อม มณีวรรณ ชาวลาว มีธิดาคือ ๑.เจ้าหญิงันโรดม สุชาดา ๒.เจ้าหญิงันโรดม อรุณรัศมี ๗.พระนาง มณี นาด (โมนิก) สีหนุ มีพระโอรส ๒ พระองค์คือ ๑.เจ้าชายันโรดม สีหนุนี้ ๒.เจ้าชายันโรดม นรินทรพงศ์

ในด้านพุทธศาสนา ทรงศรัทธาในพุทธศาสนา มาก ได้เข้ารับการอุปสมบท ๒ ครั้งคือ ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๔๙๐ และครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๕๐๖ ณ พัทธสีมาวัดพระแก้ว ภายในพระราชวังเชมรินทร์ ทรงเป็นประธานฝ่ายฆราวาสงานประชุมสังคายนาครั้งที่ ๖ ที่กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า พ.ศ.๒๔๙๘ จากนั้นทรงเสด็จเยือนพุทธสถานในประเทศอินเดียและลังกาในปี พ.ศ.๒๕๐๐ จากการที่ได้ไปเยือนสถานที่สำคัญเหล่านี้ทำให้พระองค์มีแนวความคิดการปกครองแบบใหม่ที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่เป็นทฤษฎีผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและสังคมนิยมจึงให้นามว่าสังคมนิยมพุทธนิยม เน้นให้ประชาชน มีความยุติกันดี มีความเท่าเทียมกัน พึ่งพากันอาศัยเกื้อกูลกันตามหลักพุทธศาสนา

๒.๗.๕ สมณศักดิ์สมัยฝรั่งเศส

ในด้านศาสนา ในสมัยฝรั่งเศสปกครอง การแต่งตั้งคณะสงฆ์ระดับล่างเป็นของกษัตริย์กัมพูชา แต่ถ้าเป็นระดับสูงต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสด้วย ตำแหน่งทางคณะสงฆ์คือ

พระสังฆราช ฝ่ายมหานิกาย

สมเด็จพระมหาสังฆราช วัดอุณาโลม พนมเปญ

พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตินิกาย

สมเด็จพระมหาสุคนธาธิบดี วัดปทุมวดี พนมเปญ

ตำแหน่งพระสังฆราชจะมีพระฐานานุกรมองค์ละ ๘ รูปคือ

- ๑.พระครูปลัดสังฆวงค์ ๒.พระครูปลัดสังฆวิชา ๓.พระครูสังฆวิชา
- ๔.พระครูสังฆสังฆาทา ๕.พระวินัยธร ๖.พระวินัยธรรม ๗.พระสมุห์ ๘.พระใบฎีกา

พระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นจตุสดมภ์

พระธรรมลิขิต พระธรรมวงศ์ พระมิ่งคลทิจาจารย์ พระวันรัต

พระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นโอภาสราชนิมนต์

พระมหาพิมลธรรม พระมหาพรหมมุนี

พระราชาคณะสามัญสำหรับเอก

๑.พระพุทโฆษาจารย์	๒.พระธรรมโกษาจารย์	๓.พระโฆษธรรม
๔.พระธรรมอุดม	๕.พระธรรมไตรโลกาจารย์	๖.พระสิริลังคามุนี
๗.พระอมรโมลี	๘.พระบวรศีตเถา	๙.พระอมราภิกขิต
๑๐.พระญาณบวรวิชา	๑๑.พระสุธรรมเถระ	

พระราชกณะสำหรับโท

- ๑.พระศรีสมมุติวงศ์ ๒.พระพุทธรังสี ๓.พระศากยวงศ์
๔.พระธรรมกวีวงศ์ ๕.พระอริยวงศ์

พระราชกณะ สามัญสำหรับโท

- ๑.พระญาณรังสี ๒.พระศรีวิสุทธิวงศ์ ๓.พระญาณวิริยะ
๔.พระธรรมปัญญาญาณ ๕.พระญาณโกศล ๖.พระญาณโกศล

พระราชกณะสามัญสำหรับจัตวา

- ๑.พระธรรมวิปัสสนาญาณ ๒.พระสมาธิธรรม ๓.พระธรรมวิสุทธิ
๔.พระธรรมวิริยะ. ๕.พระธรรมนิโรธรังสี ^{๔๘}

สมัยก่อนนั้นฝรั่งเศสจะเข้าปกครองใหม่ ๆ สมณศักดิ์สำหรับเอก พระเจ้ากรุงกัมพูชาแต่งตั้งด้วยพระองค์เอง สำหรับโท พระมหาอุปโยราชแต่งตั้ง สำหรับตรี แต่งตั้งโดยพระมหาอุปราช สำหรับจัตวา พระราชินีจะเป็นคนแต่งตั้ง แต่มาในภายหลังพระมหากษัตริย์แต่งตั้งทั้งสิ้น

พ.ศ.๒๔๐๐ สมเด็จพระมหาสุคนธาธิปัตย์ได้มาศึกษาที่กรุงเทพฯ พำนักที่วัดบวรนิเวศวิหาร จากนั้นได้เดินทางกลับไปกัมพูชาแล้วนำนิกายธรรมยุติจากไทยไปยังกัมพูชา ท่านเป็นพระที่มีชื่อเสียงในด้านวงการศึกษาศาสนา ได้เขียนตำราหลายเล่ม ท่านมรณภาพ พ.ศ.๒๔๓๗ กลายเป็นนิกายที่ใกล้ชิดกับราชวงศ์มากที่สุด ในปัจจุบันราชวงศ์กัมพูชาจะอุปสมบทในนิกายนี้เหมือนในไทย จากนั้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช (เที่ยง) เดินทางเข้ามาศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทยพำนักที่วัดบวรนิเวศวิหาร สมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อกลับกัมพูชาได้นำแบบแผนการศึกษาสงฆ์ไทยไปใช้ ต่อมาไม่นาน พระวิมลธรรม (ทอง) ศิษย์ของท่านพระสังฆราชเที่ยงได้เข้ามาศึกษาพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ จากนั้นกลับไปเปิดสอนภาษาบาลีที่นครวัดใน พ.ศ.๒๔๕๒ ต่อมาย้ายไปอยู่กรุงพนมเปญในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นแหล่งผลิตมหาเปรียญธรรมที่ชำนาญพุทธศาสนา ต่อมาได้เปลี่ยนนามเป็น “พุทธิกวิทยาลัย”

พ.ศ.๒๔๗๓ (๑๙๓๐) ฝรั่งเศสได้ก่อตั้งสถาบันที่รวบรวมคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา มารวบรวมจัดพิมพ์เรียกว่า “สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต” โดยแต่งตั้งนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา เช่น พระสังฆราช จวน ฌาต และฮวด ตาท มารวบรวมจัด พิมพ์คัมภีร์ที่สำคัญ เช่น อภิธรรมมาติกา ปัญจุปการณอภิธรรมะ อภิธรรมสังคหะ ภิกขุปาฎิโมกข์ วิสุทธิมรรค มังคลัตถทีปนี หนังสือบาลี

^{๔๘} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, *นิราศนครวัด*. หน้า ๓๒.

ไวยากรณ์ และหนังสือเทศน์ นับว่าเป็นประโยชน์มาก ในปัจจุบันสถาบันนี้เป็นสถานที่พิมพ์ตำราทางพุทธศาสนามากที่สุดของประเทศ^{๔๙}

๒.๘ พระพุทธศาสนายุคได้รับเอกราช

พ.ศ.๒๔๙๖ นับตั้งแต่ได้เอกราชเป็นต้นมา เจ้าสีหนุได้แสดงบทบาททางการเมืองอย่างโดดเด่น เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์เป็นคู่เจรจาทางการเมืองในฐานะตัวแทนกัมพูชาทุกที่ แต่มาไม่นานพระองค์ได้สละบัลลังก์ให้หมอบให้พระบิดาขึ้นครองราชสมบัติแทน คือ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมม สุรามฤต** พ.ศ.๒๕๐๕ จากนั้นพระองค์ได้ลงเล่นการเมืองเต็มตัว พระองค์ตั้งพรรคการเมืองชื่อสังคมราษฎรนิยม แล้วลงเลือกตั้งได้เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก ยุคที่เจ้าบรมมสีหนุปกครองจึงถือว่าเป็นยุคทองแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะหลังจากนี้ สันติภาพได้เริ่มจางหายตามมาด้วยสงครามใหญ่มากมาย

ในด้านศาสนา เจ้าบรมมสีหนุมีบทบาทในการสนับสนุนพุทธศาสนาอย่างมาก นักวิเคราะห์ที่ตั้งข้อสังเกตว่าพระองค์ได้แบบอย่างการบำรุงพุทธศาสนาตามแบบพระเจ้าอโศกมหาราชที่จะสนับสนุนและปกป้องพุทธศาสนาบทบาทของพระองค์ได้ทำคือ

๑. ทรงอุปสมบทด้วยพระองค์เอง ทรงตัดสินใจพระทัยที่จะเข้าพิธีผนวชตามอย่างขัตติยราชประเพณี จึงได้เข้าพิธีวันที่ ๓๑ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๙๐ (๑๙๔๗) ที่พระอุโบสถวัดพระแก้วภายในพระราชวัง เป็นเวลา ๓ เดือนโดยพระสังฆราช จวน ฌาต เป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงผนวชอีกครั้ง พ.ศ.๒๕๐๕

๒. ก่อตั้งโรงเรียนมัธยมสงฆ์ ทรงเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีแหล่งการศึกษา จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนมัธยมสงฆ์ขึ้นที่วัดมหามนตรีให้ชื่อว่า **พุทธิกวิทยาลัย สุรามฤต** ตามพระนามของพระบิดาจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาสงฆ์ตอนต้น และตอนปลาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ มีนักเรียนจบไปแล้ว ๙,๕๔๕ รูป^{๕๐}

๓. ตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ นับแต่ได้รับเอกราชเป็นต้นมา พระสงฆ์ชาวกัมพูชาได้เดินทางมาศึกษาในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก เมื่อจบแล้วได้กลับไปเป็นกำลังสำคัญให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชา เป็นเหตุทำการศึกษาสงฆ์ในกัมพูชาเลียนแบบไทยเกือบทั้งหมด แต่ภายหลังเจ้าสีหนุได้ตัดความสัมพันธ์กับไทย การเดินทางมาศึกษาของพระสงฆ์ได้ยุติลง ต่อมาในวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๗ (๑๙๕๔) เจ้าบรมมสีหนุจึงได้สถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นนามว่า **“มหาวิทยาลัยพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช”** ตั้งอยู่ใกล้พระราชวังเขมรินทร์ กรุงเทพมหานคร มีชื่อย่อว่า พสส. และ SBU ใน

^{๔๙} P.V. Bapat, **๒๕๐๐ years of Buddhism**, (New Delhi: Tara Art Press, 1997), P 337.

^{๕๐} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **พุทธทัศนระร่วมสมัย**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๗.

ภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาระดับอุดมศึกษาของพระสงฆ์กัมพูชา มหาวิทยาลัยพระสภชชดา
กรรมเลวร้ายในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ในยุคที่เขมรแดงเข้าปกครอง ต้องหยุดเรียนไปนาน อาคารกลายเป็นที่
รวมชุมนุม และปลุกกระดมทางการเมือง พระอาจารย์ถูกจับไปสังหาร จับสึก ทรมาน บางส่วนสามารถ
หลบหนีออกนอกประเทศได้

พ.ศ.๒๕๐๔ (๑๙๖๑) ทั้งประเทศกัมพูชามีพระสงฆ์ ๕๒,๐๐๐ รูป ๒,๗๐๐ วัด ธรรมยุติมี
๑,๔๖๐ รูป มี ๑๐๐ วัด หลังจากนั้นไม่นานจำนวนวัดและพระสงฆ์ลดลงจนแทบหมดในสมัยเขมรแดง
ปกครอง

๒.๘.๑ สมเด็จพระสังฆราช (จวน ณาต)

พระสังฆราชจวน ณาต เกิดเมื่อวันอังคาร ที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๒๖ (๑๘๘๓) ขึ้น ๑๑ ค่ำ
เดือน ๓ ในตระกูลชาวนาแห่งหมู่บ้านระกาเกาะ ตำบลระกาเกาะ อำเภอกองพิศรี จังหวัดกำแพงเพชร
บิดานามว่า จวน มารดานามว่า ยก เป็นบุตรชายคนโตของครอบครัว ท่านมีน้องชายอีกคนนามว่าจวน
นุช ต่อมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

ขณะอายุ ๑๒ ปี บิดาได้นำไปฝากเรียนหนังสือกับพระครูแกมมอ ที่วัดโพธิ์ ตำบลระวาง
แกน อำเภอกันดาลสะตัง จังหวัดกันดาล อายุ ๑๔ ปีท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ในวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ
เดือนอ้าย พ.ศ.๒๔๔๑ ณ วัดโพธิ์ที่เดิม ๒ ปีต่อมาได้ย้ายมาจำพรรษาที่วัดอุณาโลม นครพนมเปญ
มาอาศัยกับท่านพระครู เทพ เสาร์ วัดอุณาโลมในปี พ.ศ.๒๔๔๓ ท่านได้รับการศึกษาภาษาบาลีที่
อย่างแตกฉาน จนได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคคนแรกและคนเดียวของประเทศในปีนั้น

พ.ศ.๒๔๔๗ (๑๙๐๔) ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่สำนักวัดโพธิ์เหมือนเดิม แล้วย้าย มาจำ
พรรษาที่วัดอุณาโลมเช่นเดิม ได้รับฉายา โชตญาโณ^๒ สังกัดนิกายธรรมยุติ จากนั้นได้เป็นอาจารย์
สอนในโรงเรียนบาลีกรุงพนมเปญ พ.ศ.๒๔๖๕ (๑๙๒๒) ท่านและพระสวดดาตถูกส่งไปศึกษาภาษา
สันสกฤตกับท่านหลุยส์ ฟิโนต์ นักปราชญ์ด้านภาษาสันสกฤตและภาษาตะวันออก ชาวฝรั่งเศสที่กรุง
ฮานอย เวียดนาม ท่านได้เผยแพร่พุทธศาสนาในหลายรูปแบบ พ.ศ.๒๔๗๘ (๑๙๓๕) ท่านเป็นครูสอน
ภาษาบาลี สันสกฤต เขมร ไทย และลาว จนถึง พ.ศ.๒๔๘๕ (๑๙๔๒) ท่านจึงถูกแต่งตั้งเป็นอาจารย์
โรงเรียนบาลี พ.ศ.๒๔๘๗ (๑๙๔๔) ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ พ.ศ.
๒๕๐๖ (๑๙๖๓) ได้รับแต่งตั้งเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย

พ.ศ.๒๔๖๓ ท่านเป็นกรรมการแต่งหนังสือพจนานุกรมเขมร บาลี สันสกฤต และท่านรับ
ทำคนเดียวจนเสร็จ จากนั้นได้แต่งตำรามากกว่า ๑๙ เล่มทั้งภาษาเขมรและบาลี ที่สำคัญคือ
พจนานุกรมภาษาเขมร-บาลี หลักไวยากรณ์ และประวัติศาสตร์กัมพูชา ท่านได้บัญญัติคำศัพท์มากมาย
ที่มาจากภาษาฝรั่งเศส อังกฤษเป็นภาษากัมพูชา พ.ศ.๒๔๗๔ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการชำระ
พระไตรปิฎกจากภาษากัมพูชาเป็นภาษาเขมร พ.ศ.๒๔๗๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ สอนภาษา
บาลี สันสกฤต เขมร ลาว ไทยในวิทยาลัยพระศรีสุวัถลี กรุงพนมเปญ ท่านได้เดินทางไปรอบโลกทั้ง

พม่า ศรีลังกา อินเดีย โขเวียต มองโกเลีย เวียดนาม และ ลาว เพื่อศึกษางานทางพระพุทธศาสนา ท่านมรณภาพอย่างสงบในวันอังคารที่ ๒๕ เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๒ (๑๙๖๙) รวมอายุ ๘๖ ปี เพราะความดีเด่นของท่าน พ.ศ. ๒๕๕๒ ทางรัฐบาลกัมพูชาได้สร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้ใกล้กับแม่น้ำโขง ไม่ไกลจากพระราชวังนับเป็นพระเถระรูปเดียวที่ได้รับเกียรติในการสร้างอนุสาวรีย์

๒.๘.๒ การจัดสร้างพระไตรปิฎก

ด้วยเล็งเห็นว่าคำสอนของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด การรักษาคำสอนให้บริสุทธิ์ได้จึงเหมือนรักษาพุทธศาสนาไว้ได้ เจ้าสีหนุจึงได้แต่งตั้งพระเถระที่ทรงความรู้ทางภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นคณะกรรมการชำระพระไตรปิฎกคือ

ที่	ชื่อ	วัด	หมายเหตุ
๑	พระสังฆราช {จวนนาค โชติปญโญ}	อุณาโลม	มรณภาพแล้ว
๒	พระสังฆราช	ปทุมวดี	-
๓	สมเด็จพระธรรมลิขิต (ลาส พาย)	เกาะแกร์	ยังมีชีวิต
๔	สมเด็จพระสังฆนายก (เฮงเลียงโฮ)	อุณณาโลม	ยังมีชีวิต
๕	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (นน แหวง)	อุณณาโลม	ยังมีชีวิต
๖	พระครูมหาธรรมญาณ (ชวนเอื้อ)	วัดพะเทียะกันดาล	มรณภาพแล้ว

พระไตรปิฎกชุดนี้เริ่มสร้าง พ.ศ.๒๔๙๗ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ญาณ มณีนวรงค์ จนมาถึงสิ้นสุด พ.ศ.๒๕๑๒ (๑๙๖๙) จึงบริบูรณ์ มีทั้งหมด ๑๐๐ เล่ม แบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๓ เล่ม พระสุต ๖๓ เล่ม พระอภิธรรม ๓๔ เล่ม ปกแข็งสีเหลือง ในแต่ละเล่มแบ่งเป็นหน้าซ้ายเป็นภาษาบาลี อักษรเขมร หน้าขวาเป็นภาษาเขมรอักษรเขมร เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจอย่างแท้จริง พิมพ์ออกมาแล้ว ๒,๐๐๐ ชุดแล้วแจกจ่ายไปยังวัด สถานศึกษาต่างๆ และไปยังต่างประเทศด้วย ในยุคที่เขมรแดงทำลายพุทธศาสนาหมด พระไตรปิฎกเหล่านี้ถูกทำลายด้วย คณะสงฆ์กัมพูชาจึงได้ขอยืมพระไตรปิฎกที่ถวายในเมืองไทยถ่ายสำเนาไปพิมพ์ใหม่อีกรอบ ในยุคนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดของกัมพูชา เพราะการเอาใจใส่ของเจ้าบรมวงศ์ญาณ สีหนุ

๒.๘.๓ ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในวาระที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่จนเจริญแพร่หลายไปยังนานอารยประเทศ เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๙ รัฐบาลและคณะสงฆ์ในหลายประเทศ เช่น ไทย ลาว พม่า อินเดีย ศรีลังกา เกาหลี ญี่ปุ่น ชีเบต ได้มีการเฉลิมฉลองในวาระที่เป็นมงคลนี้ ชาวกัมพูชาเช่นเดียวกัน รัฐบาลและประชาชนได้มีการเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้น ในการนี้ พระเจ้าบรมวงศ์ญาณ สีหนุและพระราชวงศ์ได้เสด็จไปร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ทรงรับศีลอุโบสถ ที่วัดอุณณาโลม ฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ที่มีความสามารถ ในวาระที่

เป็นมงคลนี้ รัฐบาลและคณะสงฆ์ได้ทำกิจกรรมหลายอย่างคือ **๑.อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ** จากอินเดียมาประดิษฐานที่สนามกีฬากลาง จากนั้นได้สร้างพระศากยมุนีเจดีย์ที่หน้าสถานีรถไฟ พนมเปญ เป็นที่ประดิษฐาน **๒.สร้างโรงพยาบาลสงฆ์** ที่กรุงพนมเปญ เพื่อรักษาพระสงฆ์และสามเณรที่อาพาธ **๓.จัดพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีและกัมพูชาให้แล้วเสร็จ** **๔.แต่งตั้งพระสงฆ์แต่งหนังสือโดยให้** **๑.นายอุดมปรีชา** จาบพิน เขียนเรื่อง พุทธประวัติ **๒.พระมหาปาง ขัต** เขียนประวัติพระพุทธศาสนา ในกัมพูชา **๓.พระอุบาลีวงศ์** (สุร หาย) เขียนศิลปะของพระพุทธศาสนา **๔.พระญาณวิริยะ (วาน สาทง)** เขียนวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา **๕.พระมหาอุก อิน** แปลคัมภีร์สัทธัมมปัสโชต

ในปีพ.ศ.๒๕๐๒ มีสถิติจำนวนวัดทั่วประเทศ ๑,๙๓๗ วัดวัดธรรมยุตินิกาย ๑๐๖ วัด รวมทั้ง ๒ นิกายมี ๑,๘๓๑ วัด ต่อมาพ.ศ.๒๕๑๒ (๑๙๖๙) ผ่านไป ๑๐ปี ก่อนมีการปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงการปกครองมีการสำรวจวัดอย่างเป็นทางการปรากฏว่ามีวัดทั้งสิ้น ๓,๓๖๙ วัด มีวัดเกิดใหม่ปีละ ๖๓ วัด มีพระภิกษุสามเณร ๕๓,๕๐๙ รูป จึงนับว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นไม่น้อย^{๕๑}

๒.๘.๔ สมณศักดิ์กัมพูชา

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ทรงสนับสนุนพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน คณะสงฆ์เองได้แสดงความจงรักภักดีมีการสรรเสริญพระองค์ในสถานที่ต่างๆ กษัตริย์เองได้รับยกย่องเป็นธรรมราชา คือผู้พิทักษ์ธรรม ในด้านศาสนกิจ พระองค์ได้ทำกิจหลายอย่างทั้งการสร้างวัด สนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์ การจัดทำพระไตรปิฎก ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ แต่ที่ทรงทำต่อเนื่องจากรัชกาลก่อนคือการสถาปนาพระสงฆ์ให้ดำรงตำแหน่งในคณะสงฆ์เพื่อความสะดวกในการปกครองดูแล เทียบเคียงกับทางโลก สมณศักดิ์ที่ทรงสถาปนามีลักษณะคล้ายคลึงกับในเมืองไทยมาก ทั้งนามของสมณศักดิ์ พัตยศ การแต่งตั้ง เป็นต้น เมื่อพระสงฆ์รูปใดได้รับการแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ จะได้รับสมณศักดิ์จากพระเจ้าบรมโกศที่วัดพระแก้ว ภายในพระราชวังเขมรินทร์ กรุงพนมเปญ สมณศักดิ์ในสมัยนี้มี ๔ ระดับทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติ คือ

ประมุขสงฆ์ ฝ่ายมหานิกาย

๑. สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี สังกษนายก คณะมหานิกาย

พระราชาคณะชั้นที่ ๑

๒. พระธรรมลิขิต ๓.พระโพธิวงศ์ ๔.พระวันรัต

พระราชาคณะชั้นที่ ๒

๕. พระมหาวิมลธรรม ๖.พระพุทธโฆสจารย์ ๗.พระโฆสธรรม

^{๕๑} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๘๔.

๘. พระศาลมนูณี   ๙. พระมนูโกศล   ๑๐. พระสิริสัมมตวิวงศ์
 ๑๑. พระพุทธรังค์   ๑๒. พระศากยวงศ์   ๑๓. พระอุบาลีวงศ์
 ๑๔. พระญาณวงศ์   ๑๕. พระสุเมธวงศ์

พระราชกณะชั้นที่ ๔

๑๖. พระธรรมวิปัสสนา   ๑๗. พระสมาธิธรรม   ๑๘. พระญาณโกศล
 ๑๙. พระสิริสังฆมนี   ๒๐. พระสิริวิสุทธิ   ๒๑. พระธรรมวงศ์
 ๒๒. พระญาณสังวร   ๒๓. พระวินัยสังวร   ๒๔. พระอินทมนี
 ๒๕. พระเทพสังฆา   ๒๖. พระศีลสังวร   ๒๗. พระคัมภีรเถระ
 ๒๘. พระอริยมรรคญาณ   ๒๙. พระวิภัททญาณ   ๓๐. พระบวรสัตถา
 ๓๑. พระธรรมวิสุทธิวงศ์   ๓๒. พระญาณวิสุทธิวงศ์   ๓๓. พระปฏิภาณธรรม

ประมุขสงฆ์ ฝ่ายธรรมยุติ

๑. สมเด็จพระสุธรรมราชาธิบดี   สังกษนายก   คณะธรรมยุติกนิกาย

พระราชกณะชั้นที่ ๑

๒. พระมิ่งมงคลเทพอาจารย์   ๓. พระพุฒาจารย์

พระราชกณะชั้นที่ ๒

๔. พระมหาพรหมมนี   ๕. พระธัมมโถมะ   ๖. พระอริยกัสสปะ

พระราชกณะชั้นที่ ๓

๗. พระอริยวงศ์   ๘. พระธรรมกวีวงศ์   ๙. พระญาณรังสี   ๑๐. พระมหาวิรวงศาจารย์

พระราชกณะชั้นที่ ๔

๑๑. พระปทุมวงศ์   ๑๒. พระธรรมมนี   ๑๓. พระวชิรเมธ
 ๑๔. พระอริยมุนี   ๑๕. พระเทวโมลี   ๑๖. พระธรรมเถระ
 ๑๗. พระอมราภิกษิต   ๑๘. พระมหาราชธรรม   ๑๙. พระรัตนมนี
 ๒๐. พระธรรมไตรโลกาจารย์   ๒๑. พระธรรมวโรดมะ   ๒๒. พระญาณวิริยะ

ตำแหน่งสมณศักดิ์ในแต่ละจังหวัด

สมณศักดิ์เหล่านี้ ทั้งชื่อสมณศักดิ์และพัดยศจะไม่แตกต่างจากในเมืองไทย ครั้งมีการเพิ่มจังหวัดได้เพิ่มเติมมาอีกหลายตำแหน่งให้ครบทุกอำเภอเหมือนในบ้านเมืองที่มีนายอำเภอ ต่อมาในสมัยรัฐบาลลอนนอลได้เพิ่มเติมเข้าไปอีก จนมาถูกทำลายในสมัยเขมรแดงต่อมา

ที่	จังหวัด	ตำแหน่งประจำจังหวัด	ปลัดคุณ(คล้ายเลข)	หมายเหตุ
๑	พระตะบอง	พระสังฆกิจโกศล	พระปลัดวิมลมุนี	
๒	กันดาล	พระวิมลเวที	พระปลัดเวทีวงศ์	
๓	กัมปงจาม	พระนาคมุนี	พระปลัดนาคสัตถา	
๔	กัมโปต	พระชลธิวาสี	พระปลัดสาครรังสี	
๕	ไพร่เรียง	พระมุนีรักขิตวงศ์	พระปลัดพรหมปัญญา	
๖	กำปงชนัง	พระธรรมวงศาธิบดี	พระปลัดสุธรรมจारी	
๗	ตาแก้ว	พระมงคลทิพโลกรังสี	พระปลัดทิพโลกมุนี	
๘	สวายเรียง	พระวงศาธิบดีธรรม	พระปลัดคัมภีร์ธรรมสัตถา	
๙	กำปงธม	พระสัตถาจารย์	พระปลัดจารย์ธรรมบาล	
๑๐	เสียมราฐ	พระมงคลสีลาจารย์	พระปลัดวิสาฬัปปัญญา	
๑๑	กระตี้ว	พระสุคันธสีลาจารย์	พระปลัดวินัยเมธา	
๑๒	กบงปะงะปือ	พระมุนีสัตถาจารย์โกศล	พระปลัดสัตถาภิรักขิต	
๑๓	โพธิสัตว์	พระโพธิวงศาวิมล	พระปลัดวิจิตรพรหมธร	
๑๔	สะตริงตรง	พระธรรมโกศล	พระปลัดวรวิฑู	

ตำแหน่งสมณศักดิ์ ระดับอำเภอก (สรีอก) จังหวัดพระตะบอง มี ๑๑ อนุคุณ

ที่	อำเภอก	ตำแหน่งประจำอำเภอก	ที่	อำเภอก	ตำแหน่งประจำอำเภอก
๑	ระตะบอง	พระครูสิริสัตถา	๒	แขงเกีย	พระครูปัญญาวุฒิ
๓	เมิงจรัสเชีย	พระครูธรรมรังษี	๔	เมิงกบุรี	พระครูสิริมงคล
๕	สิริโสภณ	พระครูโสภณวิมล	๖	ตูกกอ	พระครูโกศลเมธี
๗	โพไฟลิน	พระครูวิชิตปัญญา	๘	โลว	พระครูสังวรสัตถา
๙	เจก	พระครูปัญญารักขิต	๑๐	พนมสรีอก	พระครูปวิตตเมธา
๑๑	ป็นเตอย	พระครูธรรมานุจारी			

จังหวัดกันดาร มี ๑๐ อนุคุณ

ที่	อำเภอก	ตำแหน่งประจำอำเภอก	ที่	อำเภอก	ตำแหน่งประจำอำเภอก
๑	นมเปญ	พระครูอุทัยวงศ์	๒	ปุนอีลิว	พระครูจริยาโกศล
๓	กซังกันดาร	พระครูญาณวิมล	๔	มุขกำพูช	พระครูมงคลรังสี

๕	เทียนสวย	พระครูวิสุทธีวงศ์	๖	ละเวียแอม	พระครูปัญญาสิริ
๗	กันดารสติง	พระครูวินัยเวที	๘	ละอ็อกดีย	พระครูมนิโกวิท
๙	สะแอง	พระครูวิชิตเมธา	๑๐	โคธม	พระครูปัญญาอนุรักษ์ิต

จังหวัดกำแพงจาม มี ๑๑ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	กำแพงเสียม	พระครูสังวรมนี	๒	ปรียกโฮร	พระครูวิชิตวิทู
๓	เจียงปรีย	พระครูสังฆรักษ์ชิตวิญญา	๔	โคโซติน	พระครูวิทูทิปปาล
๕	ตบังกมมะ	พระครูมธุระธรรมรังษี	๖	กรอด ชเมียร์	พระครูสิริวิศาล
๗	เมมมวด	พระครูวิสุทธีธรรมบาล	๘	สตั้งตริอง	พระครูวิสาธรรมทาสี
๙	สิริย สันดร	พระครูสิริวิชา	๑๐	แกงเมียบส	พระครูปัญญารังสี
๑๑	จัมการเลียย	พระครูสิริธรรมรักชิต			

จังหวัดกำแพงต มี ๗ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	กำแพงต	พระครูสาครโสภณ	๒	ปันเตอยเมียบส	พระครูสุวรรณรังสี
๓	กำแพงตราจ	พระครูวิสุทธีกวี	๔	กำแพงโสม	พระครูสิริธรรมธาดา
๕	คชอก	พระครูปทุมคามรักษ์	๖	โคโคง	พระครูทปรักษสัตถา
๗	ปรียนุป	พระครูสถิตามุนีวารคุณ			

จังหวัดปรียเวง มี ๗ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	ปรียเวง	พระครูที่ฆวนเมธา	๒	กัมจัย-เม	พระครูมารานุกิจัย
๓	ปี่เรียง	พระครูสังวรวินัย	๔	สิทธกันดาร	พระครูวิชัยมนี
๕	มียพนม	พระครูเมตตธรรมธร	๖	กำแพงระแบก	พระครูปวรมณี
๗	กันปรีดี	พระครูมนิมงคล			

จังหวัดกำแพงช้ง มี ๕ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	โรลี เปียว	พระครูธรรมนุวัฒน์	๒	บอริโบร	พระครูมงคลเกษร

๓	กำแพงเพชร	พระครูศากยปุตสังวร	๔	กำแพงเพชร	พระครูธรรมธารชุนบุตร
๕	ตาก	พระครูวิสุทธศีลคุณ			

จังหวัดตากแก้ว ๗ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	ตรีศู	พระครูธรรมวิมล	๒	ศรีวิงส์	พระครูมงคลเกษร
๓	โคอันทิต	พระครูรัตนปวร	๔	บตี	พระครูธรรมสมุณี
๕	สำรอง	พระครูอุดมเมธา	๖	ปรีย์ กาบบัต	พระครูวิชาเวที
๗	ตรัมกุก	พระครูธีรวันสาจรिया			

จังหวัดสวายเรียง มี ๔ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	สวายเรียง	พระครูธรรมपालวงศา	๒	รำตร	พระครูนาถาภักขิต
๓	สวายตีม	พระครูวิริยะโกวิท	๔	กระเมียดแหก	พระครูปริตติวิฑู

จังหวัดกำแพงหม มี ๘ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	กำแพงสวาย	พระครูวิริยธรรมคุดต์	๒	สันตัน	พระครูวิสุทธศีตธา
๓	กระเวียง	พระครูโสภณปัญญา	๔	บะไรย์	พระครูจริยานุรักษ์ณ์
๕	สะตวง	พระครูปริยัตติวิโรจน์	๖	สันตวก	พระครูนิรมลธรรมลักษณ์
๗	เจียม ขสัน	พระครูอรุณฤทธิสิทธิศักดิ์	๘	เคห์บ	พระครูณัฐานุรักษ์โขสกล

จังหวัดเสียมราชู มี ๖ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	เสียมราชู	พระครูปาสาทรังชี	๒	ปก	พระครูสิริเวที
๓	กระลัญ	พระครูสังฆมนุณี	๔	โสตระนิรม	พระครูคัมภีร์ธรรมาจารย์
๕	ไชเกรง	พระครูสรธรรมบาล	๖	สำรองจองกอล	พระครูวิสลปัญญา

จังหวัดกระตีว มี ๔ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ

๑	กระต๊าว	พระครูสีลขันธปัทมโชติ	๒	สัมโบร	พระครูวิสุทธรูปปัญญา
๓	สมวล	พระครูวิสุทธรเมธา	๔	คลอง	พระครูกิ่งขาอุทัยศีลธรรม

จังหวัดกำแพงสะพือ มี ๕ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	สำโรงโตง	พระครูวินัยวาที	๒	กอง-ปีไสย	พระครูมนีวังศา
๓	ตบอง	พระครูอริยสัตถา	๔	อุทอง	พระครูปัญญาอุดม
๕	พนม-สรุจ	พระครูพรหมกิริธรรมบาล			

จังหวัดโพธิสัตว์ มี ๓ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	ปะกั้น	พระครูอุดมสัตถา	๒	พนมกระวัน	พระครูเมตตาวิหารี
๓	กระกอร์	พระครูสุธีวชิรญาณ			

จังหวัดสะตริงเตมี ๓ อนุคุณ

ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ	ที่	อำเภอ	ตำแหน่งประจำอำเภอ
๑	สตั้งตริอง	พระครูธรรมมาริธา	๒	เวียนไสย	พระครูสุภัทธรจิริยา
๓	ถลปริวัด	พระครูวินยานุรักษ์			

สมณศักดิ์เหล่านี้ทั้งชื่อสมณศักดิ์มาถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปหลายตำแหน่ง บางตำแหน่งยกเลิกไป บางตำแหน่งคงไว้

๒.๙ พระพุทธศาสนาบุคศาธารณรัฐ พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๘

ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๐๖ เป็นต้นมา สงครามเวียดนามทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกปี กองทัพเวียดนามซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์ได้อาศัยเส้นทางลำเลียงอาวุธลงมาทางเวียดนามภาคใต้ผ่านทางกัมพูชา เจ้าสีหนุทรงรู้เห็นเป็นใจโดยอนุญาตให้ฝ่ายเวียดนามเหนือแอบลำเลียงอาวุธไปโจมตีทหารสหรัฐและเวียดนามใต้ สหรัฐอเมริกาได้ร้องขอให้เจ้าสีหนุห้ามการลำเลียงและปิดเส้นทางนี้เสีย แต่พระองค์ปฏิเสธ ในที่สุดซีไอเอ หน่วยงานลับราชการลับของสหรัฐจึงสนับสนุนให้นายพลลอนนอน ผู้บัญชาการทหารบกในสมัยนั้นทำการยึดอำนาจในช่วงที่เจ้าสีหนุเสด็จประพาสยุโรป ในวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ (๑๙๗๐) ก่อนที่จะยึดอำนาจ นายพลท่านนี้ยังไปเข้าเฝ้าขออนุญาตจากพระราชินีกุสุมาลย์ พระมารดาของเจ้าสีหนุที่พระราชวังหลวงด้วย

๒.๙.๑ นายพลลอนนอล

ผู้บัญชาการทหารบกที่ยึดอำนาจเจ้าสีหนุท่านนี้มีนามว่า ลอนนอล (Lon Nol) เกิดวันที่ ๑๓ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๕๖ (๑๙๑๓) ที่จังหวัดไพรเวียง ในตระกูลครอบครัวเชื้อสายจีนกัมพูชา มีพี่น้อง ๓ คน บิดานามว่า ลอนหิน เมื่อโตขึ้นได้รับการศึกษาจากกรุงไซ่ง่อนประเทศเวียดนาม พ.ศ. ๒๔๘๙(๑๙๔๖)ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดกระแต ต่อมาได้ใกล้ชิดกับเจ้านโรดม สีหนุ จากนั้นได้รับงานดูแลทางด้านทหารจนได้เข้าขึ้นเป็นนายพล พ.ศ.๒๔๙๘ (๑๙๕๕) ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการทหารบก พ.ศ.๒๕๐๓ (๑๙๖๐)ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีกลาโหม พ.ศ. ๑๙๖๖ ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก พ.ศ.๒๕๑๓ (๑๙๗๐)ได้ยึดอำนาจจากเจ้านโรดม สีหนุ โดยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา แล้วดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ ก่อนที่บินหนีไปยังเกาะฮาวายของสหรัฐอเมริกา ก่อนที่เขมรแดงจะเข้ายึดครองพนมเปญได้ ๑ สัปดาห์ เสียชีวิตที่ฮาวาย วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๘ (๑๙๘๕)ในชีวิตนี้การเมืองได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม และนายกรัฐมนตรี ๒ สมัย

คณะรัฐบาลลอนนอลเปลี่ยนชื่อประเทศจากพระราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) เป็นสาธารณรัฐกัมพูชา (Republic of Cambodia) มีประธานาธิบดีเป็นประมุขสูงสุด เปลี่ยนธงชาติและเพลงชาติให้แตกต่างออกไป รัฐบาลนี้มีสหรัฐอเมริกาหนุนหลังเต็มที่ คณะรัฐมนตรีประกอบด้วย นายพลลอนนอล เป็นประธานาธิบดี เจ้าสิริมาตะ เป็นนายกรัฐมนตรี นายอินตาม เป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ นายพลสัก สุตสาคร เป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม นายพลเดียด เดล เป็นผู้บัญชาการทหารบก

เมื่อนายพลลอนนอล ยึดอำนาจสำเร็จ เจ้าสีหนุจึงประณามลอนนอลอย่างรุนแรงพร้อมกับเดินทางเข้ามายังเขมรผ่านทางชายแดนไทยไปพบกับผู้นำเขมรแดงคือพอลพต ที่ป่าใกล้ชายแดน พอล - พตเป็นคนฉลาด มองว่า เจ้าสีหนุยังมีอิทธิพลในชนบทจึงยกเจ้าสีหนุเป็นฉากบังหน้าแล้วทำสงครามกับรัฐบาลลอนนอล โดยเกลี้ยกล่อมชาวเมืองว่าทำสงครามเพื่อช่วยสมเด็จโ (สมเด็จพ่อ) คือเจ้าสีหนุ สงครามจึงแผ่กระจายทุกหนแห่งในกัมพูชา จนสิ้นสุด พ.ศ.๒๕๑๘ ที่เขมรแดงยึดครองอำนาจได้สำเร็จ

ในด้านพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๑๑ คณะสงฆ์กัมพูชาได้จัดสร้างพระไตรปิฎก ฉบับกัมพูชา สำเร็จ มีการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ พระไตรปิฎกฉบับนี้มีจำนวน ๑๐๐ เล่ม แต่ละเล่มเป็น ๒ ภาษา คือ ด้านซ้ายเป็นภาษาบาลี ส่วนด้านซ้ายเป็นภาษาเขมร นับเป็นความสำเร็จของคณะสงฆ์กัมพูชาอย่างหนึ่ง พ.ศ.๒๕๑๓ มีการสำรวจวัดมีทั้งสิ้น ๓,๓๖๙ วัด แบ่งเป็นวัดมหานิกาย ๓,๒๓๐ วัด วัดธรรมยุติ ๑๓๙ วัด จำนวนพระสงฆ์-สามเณร ๖๕,๐๖๒ รูป ชาวกัมพูชาร้อยละ ๙๕ นับถือพุทธศาสนาทั้งสองนิกายคือ มหานิกายและธรรมยุติ ส่วนพุทธศาสนิกชนหายานเคยรุ่งเรืองในกัมพูชานั้นได้สูญสลายไปหมด หากนับถือไม่ได้ ยกเว้นในชุมชนชาวจีนและเวียดนามเท่านั้น

ผลกระทบกับสงครามกับเขมรแดงทำให้พระสงฆ์ถูกฆ่า ๓๐ รูปจากการทิ้งระเบิด บาดเจ็บอีกมากกว่า ๓๐ รูป วัดถูกทำลายไป ๒๔๐ วัดจากเวียดกง เวียดนามเหนือและเขมรแดง เฉพาะปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เพียงปีเดียว วัดถูกระเบิดเสียหายถึง ๖๗๖ วัด นายพลลอนนอล เป็นคนที่ศรัทธาในพุทธศาสนาแรงกล้าท่านหนึ่งจึงได้สนับสนุนพุทธศาสนา หลายอย่างคือ ยกพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชา อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาถูกภัยสงครามเบียดเบียนยังไม่อาจจะเจริญรุ่งเรืองได้ วัดถูกทำลายไปมาก พระสงฆ์ถูกสังหารและได้รับบาดเจ็บ หรือบางรูปเข้าไปเป็นฝักฝ่ายกับกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ทั้งฝ่าย ลอนนอล และฝ่ายคอมมิวนิสต์เขมรแดง

๒.๙.๒ การคุกคามจากเวียดกง

เวียดกงคือชาวเวียดนามเหนือส่งเข้าไปแทรกซึมทั้งในลาว กัมพูชา และเวียดนามเอง การปฏิบัติการของเวียดกงในกัมพูชาเป็นไปค่อนข้างรุนแรง มีผลกระทบต่อพุทธศาสนา

รัฐบาลลอนนอลปกครองประเทศไม่นาน ก็เกิดความไม่พอใจในหมู่พระสงฆ์หลายอย่าง บางกลุ่มปรารถนาให้รัฐบาลคืนอำนาจแก่เจ้าบรมมหาราชวัง รัฐบาลได้ส่งทหารเข้าระงับจนเกิดการเสียชีวิตหลายรูป เพื่อป้องกันความวุ่นวายอันจะเป็นเหตุให้ฝ่ายเวียดนามใต้ที่มีใจฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์ ตามแบบอย่างประธานโฮจิมินห์ของเวียดนามเหนือ เวียดกงจึงเป็นตัวแทนของนักรบที่รัฐบาลเวียดนามคอมมิวนิสต์แทรกซึมได้ง่าย รัฐบาลจึงห้ามพระสงฆ์ในนครหลวงและใกล้เคียงเคลื่อนไหวใดๆ เพื่ออธิบายเรื่องนี้ นายพลลอน นอล ได้ส่งจดหมายลงวันที่ ๙ เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๓ (๑๙๗๐) ไปถึงสมเด็จพระสังฆราชชวต ตาด ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ไม่ได้หมายความว่าไม่ซื่อสัตย์ต่อพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาของรัฐนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พุทธธรรมล้วนแต่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของผู้คน พระพุทธศาสนาสอนเราให้ซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ตัว ส่งเสริมการช่วยเหลือกัน ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเครื่องหมายแห่งเสรีภาพ ความเสมอภาพ ภราดรภาพ การพัฒนา และความ เป็นอยู่ของผู้คน” ฉัตร เปรมฤดี ซึ่งเป็นผู้ที่ชื่นชอบต่อต้านประธานาธิบดีลอน นอล ถือว่าเป็นผู้ที่พิทักษ์พระพุทธศาสนา และเคารพนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นห่วงใยต่อบ้านเมือง “เราจะป้องกันพระพุทธศาสนาโดยชีวิต และเลือดเนื้อ เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่ ถึง ๕,๐๐๐ พระพรราชา...ฯ...เราต่อสู้เพื่อปกป้องบ้านเมืองและศาสนาโดยลำพัง”

แม้ว่า ทางภาครัฐพยายามสร้างความกลมเกลียวให้พระสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่พุทธศาสนิกชนว่ารัฐบาลให้ความเคารพนับถือพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม เพื่อตอบโต้รัฐบาลลอน นอล กองกำลังเวียดกงและเวียดมินห์ ก็ได้โฆษณาชวนเชื่อให้พระสงฆ์ที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ เดินขบวนต่อต้านรัฐบาลลอน นอล โดยให้คำมั่นสัญญาว่า “จะคืนอำนาจที่แท้จริงให้ชาวกัมพูชา” แต่ในทางตรงข้ามได้ทำสิ่งใดกับคำมั่นสัญญาทางกองกำลังเวียดกงและเวียดมินห์ได้ทำลายพระพุทธศาสนา เช่น ประหารชีวิตพระสงฆ์ ทำลายวัดวาอารามพุทธปฏิมา เฆมาทำลายคัมภีร์ฎีกา เอกสารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและศาสนา พร้อมทั้งขู่บังคับให้พระสงฆ์สึกเข้า

เป็นทหารของตน ยึดทรัพย์สินและเกณฑ์ชาวกำพูลาเป็นทหารซึ่งระหว่างปีพ.ศ.๒๕๑๓ - ๒๕๑๔ วัดที่ ถูกทำลายด้วยกองกำลังเวียดกงและเวียดมินห์มีถึง ๒๙๑ แห่ง มีพระสงฆ์มรณภาพ ๔๒ รูป บาดเจ็บ ๕๒ รูป ถูกจับเป็นเชลยศึก ๒๑ รูป และต้องอพยพเข้ามาพนมเปญ ๔๕๒ รูป นอกจากนี้ยังมีโบสถ์ คริสต์ ๑๓ แห่ง บาทหลวง ๓ รูป รวมทั้งมัสยิด ๖ แห่ง นอกจากนี้ ยังใช้กองกำลังทหารเข้ายึดครอง นครวัดซึ่งเป็นมรดกประวัติศาสตร์ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมโลก ดังรายงานของพุทธิกสมาคม และ สมาคมนักนิพนธ์กำพูลาว่า

“วันที่ ๒๓ มีนาคม ปี พ.ศ.๒๕๑๓ (ค.ศ.๑๙๗๐) เวียดกงและเวียดมินห์ โฆษณาชวนเชื่อ ประชาชนในจังหวัดกำพูลา และไพรแวงต่อต้านกับรัฐบาลสาธารณรัฐ วันที่ ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๗๐ กองกำลังเวียดกงและเวียดมินห์จำนวน ๕๐,๐๐๐ คน เข้ามาในกำพูลา ได้ทำลายที่ทำงาน โรงเรียน วิทยาลัย ศูนย์สุขภาพ เผาทำลายวัดวาอาราม ศาสนสถาน จับพระสงฆ์เป็นตัวประกันเดิน นำหน้าเพื่อป้องกันมิให้ทหารรัฐบาลยิง นอกจากนี้ได้ทำร้ายพระสงฆ์ด้วยการตบตัวอย่างโหดร้าย ขณะนี้ ทั้งเวียดกงและเวียดมินห์กำลังยึดครองปราสาทนครวัดซึ่งเป็นแหล่งมรดกแห่งประวัติศาสตร์ศาสนา และ ศิลปวัฒนธรรมโลก”^{๕๒}

พุทธศาสนาในยุคนี้จึงมีแต่ทรงกับทรุด เพราะผลจากภัยสงครามทั้งจากการปราบปราม เขมรแดง และการเข้ามาแทรกซึมของทหารเวียดกงในกำพูลา อีกทั้งการทิ้งระเบิดจากกองทัพสหรัฐใน กำพูลา พระสงฆ์จึงไม่มีโอกาสศึกษาเท่าใดนัก เพราะพะวงกับปัญหาสงคราม

๒.๑๐ พระพุทธศาสนายุคเขมรแดง พ.ศ.๒๕๐๘-๒๕๒๐

พ.ศ.๒๕๑๘ พรรคคอมมิวนิสต์กำพูลา เรียกอย่างหนึ่งว่า เขมรแดงได้ทำสงคราม และสามารถเข้ายึดครองกำพูลาแทนที่รัฐบาลลอน นอล ที่สหรัฐหนุนหลังได้สำเร็จ ขบวนการเขมรแดงนำ โดยพอลพต เขียวสัมพันธ์ ตามีอก นวลเจีย เอียงซารี ซอนเซน ก่อตั้งในปี พ.ศ.๒๕๑๖ เพื่อต่อสู้กับ รัฐบาลเจ้าสีหนุ เมื่อเจ้าสีหนุถูกนายพลลอนนอลยึดอำนาจ จึงหลอกเอาเจ้าสีหนุมาเป็นพวก เพื่อหว่าน ล้อมคนในชนบทให้มาเข้าพวก ในที่สุดจึงยึดอำนาจสำเร็จด้วยการสนับสนุนจากจีนคอมมิวนิสต์ทั้งด้าน อาวุธและอาหาร เป็นคอมมิวนิสต์สุดโต่งที่ต้องการนำระบบคอมมิวนิสต์เต็มรูปแบบมาใช้กับกำพูลา ด้วยการกำจัดชนชั้น นายทุน ชุนศึก ศักดินา ศาสนาให้หมดสิ้นไป สร้างสังคมที่มีความเสมอภาคและ เท่าเทียม ไม่อนุญาตให้มีลัทธิปัจเจกบุคคล คือไม่อนุญาตให้ผู้คนสะสมสิ่งของ ทรัพย์สิน ไร่นาได้ ทุก อย่างจะต้องเป็นของรัฐทั้งสิ้น แล้วรัฐจะแจกข้าว เสื้อผ้า เครื่องบริโภคที่จำเป็นให้ เมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้ กับกำพูลา เขมรแดงได้ตั้งหน่วยงานควบคุมคนเรียกว่าองค์กรปฏิวัติ หรือออกเสียงตามสำเนียงเขมรว่า “องค์กรกำปฏิเวต” ผู้ฝ่าฝืนคำสั่งองค์กรจะถูกสังหารได้ง่าย

^{๕๒} พระสุเจีย สุวณณเถโร, “การศึกษาของคณะสงฆ์ในพระราชอาณาจักรกำพูลา” “วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต” หน้า ๔๐.

๒.๑๐.๑ พอลพตจากพระสงฆ์กลายเป็นนักฆ่า

พอลพต (Pol Pot) มีนามเดิมว่า สลอต ชาร์ (Salot Sar) เกิดวันที่ ๑๙ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (๑๙๒๕) ที่หมู่บ้านเพรกสวาย จังหวัดกำปงธม ครอบครัวมีลูก ๙ คน เขาเป็นคนที่ ๘ และเป็นคนที่ ๒ ในบรรดา ลูกชาย ๓ คน ในตระกูลเชื้อสายจีน พ.ศ.๑๙๓๔ เขาได้มาอาศัยในวัดที่พนมเปญ แล้วศึกษาที่โรงเรียนคาทอลิก จนสามารถพูดภาษาฝรั่งเศสได้ อายุ ๒๑ ปี ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดในกรุงพนมเปญ เนื่องจากน้องสาวนามว่า เรือง เป็นพระสนมของพระเจ้าศรีสุวตถ์ มณีนังค์ จึงทำให้เขาได้โอกาสไปเยี่ยมพระราชวังบ่อยๆ จากนั้น พ.ศ.๒๔๙๒ (๑๙๔๙) ได้มีโอกาสไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสด้านอิเล็กทรอนิกส์ เขาเกิดสนใจในลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างแรงกล้า จึงมีอุดมการณ์ที่จะทำกัมพูชาให้กลายเป็นรัฐคอมมิวนิสต์จริงๆ ตามอุดมการณ์ จากนั้น พ.ศ.๒๔๙๖ (๑๙๕๓) ได้กลับกัมพูชาตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ต่อสู้ในป่าโดยอาศัยเอียง ชารี นวน เจีย และเขี้ยวสัมพันธ์ร่วมด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ (๑๙๖๓) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา (Communist Party of Kampuchea) ต่อมาชาวเขมรรู้จักพรรคนี้ว่ากองกำลังเขมรแดง ระหว่างพ.ศ.๒๕๑๘-๒๕๒๑ ที่เขามีอำนาจได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี แต่หลายคนเรียกเขาว่าพี่ชายหมายเลข ๑ (The Brother number one) หลังจากที่ถูกทหารเวียดนามจับเขมรแดงออกจากอำนาจสำเร็จ เขาและพลพรรคไปอาศัยใกล้พรมแดนไทย โดยยังมีกองกำลังต่อสู้กับรัฐบาลเฮงสัมรินที่มีเวียดนามหนุนหลัง และเป็นที่ยอมรับของสหประชาชาติพร้อมกับเขมรอีก ๒ กลุ่มคือ **๑.กลุ่มเจ้าสีหนุ (Sihanok Group)** **๒.กลุ่มเขมรเสรีของนายซอนซาน (Sonsanh Group)** พ.ศ.๒๕๓๙ เขาถูกนายพลตามือก จับกักขังบริเวณ สาเหตุเพราะหวาดระแวงว่าตามือกจะตีตัวออกห่างแปรพักตร์ไปเข้าข้างฝ่ายเฮงสัมรินจึงสั่งจับ แต่ตามือกสามารถคุมกำลังทหารได้จึงสั่งจับพอลพตขังแทน เขาเสียชีวิตอย่างเดี๋ยวดตายในฐานะที่มันที่เมืองไพลินใกล้พรมแดนไทย ในวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๑ (๑๙๙๘) นับเป็นการสิ้นสุดของชีวิตนักฆ่า ที่ล้างผลาญชีวิตชาวกัมพูชาไปมากกว่า ๒ ล้านคน

๑๙ เมษายน ๒๕๑๘ หลังผ่านเทศกาลปีใหม่สงกรานต์ไปไม่นาน เขมรแดงยึดพนมเปญได้ นักการเมืองฝ่ายลอนนอลเช่น **นายลอง โบเรต (Long Boret)** รัฐมนตรี^{๕๓} ยังคงอยู่ในสำนักงานนายกรัฐมนตรี ถูกเขมรแดงจับกุมพร้อมนำไปสังหาร **เจ้าสิริมาตะ (Prince Sirimatak)** รองนายกรัฐมนตรีมีชะตากรรมไม่ต่างกัน ถูกจับกุม และถูกสังหาร ๒ วันหลังเขมรแดงยึดพนมเปญได้ นายลอนนอล (Lon Non) น้องชายนายพลลอนนอล มีชะตากรรมอย่างเดียวกัน

ส่วนเจ้าันโรตม สีหนุนั้นกว่าจะรู้ว่าเขมรแดงหลอกใช้ก็สายไปเสียแล้ว เมื่อได้อำนาจรัฐแล้วพระองค์ถูกกักขังไว้เฉพาะในพระราชวัง โดยทหารยามเฝ้าแน่นหนา โดยไม่มีส่วนเข้าไปยุ่งเกี่ยวใน

^{๕๓} นายลอง โบเรตมาถึงเฮลคอปเตอร์ลำสุดท้ายที่จะออกจากพนมเปญ แต่ภรรยาเสียชีวิตเครื่องเพชรที่ลิ้มไว้ที่บ้าน จึงสั่งให้คนขับวนกลับไปเอา แต่ไม่ทันการณ์ถูกเขมรแดงจับและนำไปสังหาร

กิจการใดๆ ของเขมรแดงจนภรรยา นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ของจีนเป็นห่วงจึงเดินทางมาเยือน กัมพูชา เจ้าหน้าที่ไม่อนุญาตให้เข้าพบ แต่ให้เจ้าสีหนุ มาเยือนที่ศาลาจัตุรมุขที่สามารถเห็นได้ถนัด จากนั้นรถที่พามาตามโจวเอินไหลผ่านไปอย่างช้าๆ เจ้าสีหนุรอดตายเพราะมีผู้นำจีนคุ้มครอง ทำให้ เขมรแดงเกรงใจ หามิเช่นนั้นแล้ว พระองค์อาจจะถูกนำไปสังหารเหมือนคนอื่น แต่พระองค์ไม่สามารถ คุ้มครองพระโอรส ธิดาได้ เพราะถูกเขมรแดงนำไปสังหารหลายพระองค์

เมื่อยึดครองกรุงพนมเปญได้แล้วไม่ถึง ๒ วัน เขมรแดงสั่งบังคับให้ผู้คน ทั้งพนมเปญและ เมืองใหญ่ทั่วประเทศต้องอพยพออกไปชนบทให้ทำงานหนักในต่างจังหวัด โดยอ้างว่าอเมริกันจะมาทิ้ง ระเบิด จำต้องอพยพด่วน ผู้ขัดขืนจึงถูกสังหารทันที คำสั่งอพยพนี้ไม่เว้นพระสงฆ์ในวัด คนพิการ คน ป่วยในโรงพยาบาลแม้จะต้องผ่าตัด หรือให้น้ำเกลือ ลืออยู่จะต้องถูกขับออกเช่นกัน คนเหล่านี้ออกจาก โรงพยาบาลพร้อมเตียงพยาบาลและสายน้ำเกลืออยู่ได้ไม่เกิน ๓ วัน ส่วนใหญ่เสียชีวิตทันที และไม่ต้อง นำสัมภาระไปมากเพราะหลอกผู้คนที่ว่าจะไปเพียง ๓ วันเท่านั้น เมื่อได้อำนาจรัฐ เขมรแดงได้ยกเลิกสิ่ง เหล่านี้คือ

๑. ยกเลิกการศึกษา การศึกษาทุกระดับตั้งแต่อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและ มหาวิทยาลัยถูกยกเลิกทั้งสิ้น นักเรียนนักศึกษาถูกขับออกจากสถานศึกษา ถ้าเป็นระดับมหาวิทยาลัย จะถูกสังหารได้ง่ายเพราะถือว่าเป็นปัญญาชนที่ต้องกำจัด ส่วนครูอาจารย์ถ้าแสดงตัวจะถูกสังหารทันที

๒. ยกเลิกเงินตรา เมื่อเข้ามาแล้ว เงินถูกยกเลิกทันที จึงกลายเป็นเศรษฐกิจที่ถูกลบหายไป อย่างไม่ใยดี การค้าขายจึงไม่มี แต่ถ้ามีการแลกเปลี่ยนจะลักลอบใช้ทองคำทดแทน

๓. ยกเลิกศาสนา พระสงฆ์ถูกมองว่าเป็นกาฝากสังคมมานานถึง ๒,๐๐๐ ปี มาแล้ว เพราะ ไม่ออกแรงงาน อาศัยแต่ชาวบ้านกิน เหมือนปลิงที่คอยดูดเลือดมนุษย์ ต่อจากนี้ไปจึงต้องทำลายและ ล้างบางปลิงเหล่านี้ให้หมดจากสังคมกัมพูชา การประกอบกิจกรรมทางศาสนาถูกยกเลิกและห้ามทำ เด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนจะถูกสังหารทันที เพราะรัฐมองว่าพุทธศาสนาเป็นกาฝากเดนของพวกจักรพรรดินิยมที่ จะต้องถูกทำลายให้สิ้นซาก ดังนั้น การทำลายจึงเป็นไปอย่างรุนแรง

๔. การสาธารณสุข ก่อนที่เขมรแดงเข้ายึดครอง กัมพูชามีโรงพยาบาลของรัฐ อยู่ทุก จังหวัด และในหลายอำเภอ เมื่อเข้ายึดครองแล้ว ถูกสั่งปิดทันที คนป่วยถูกขับออก หมอถูกนำไป สังหาร ส่วนพยาบาลถูกบังคับให้ใช้แรงงานหนักในชนบท บุคลากรในโรงพยาบาลจึงไม่ค่อยมีใครรอด กลับมาหลังเขมรแดงล้มสลายเพราะร่างกายทนงานหนักไม่ไหว อีกทั้งชีวิตเลือกที่จะอยู่กับอนามัย เมื่อ เขมรแดงไม่มีให้จึงไม่เหลือ

๕. การบันเทิง การบันเทิงเรีงรมย์ ทั้งภาพยนตร์ วงดนตรี นักร้อง นักแสดง โขน ลิเก และ การละเล่นประเภทยกเล็กหมดสิ้น นักร้องที่มีชื่อเสียงก่อนเขมรแดงเข้ายึดครองคือ **สิน สีสุมทร** **รส เสรีสุธา ปาน รน** ถูกนำไปสังหารทันทีเพราะถือว่าเป็นหุ่นเชิดของจักรพรรดินิยม

เจ้านโรตม สีหนุได้กล่าวที่กรุงปักกิ่งว่าเขมรแดงต้องการทำลาย ๓ อย่างที่สำคัญ คือ **๑.ยุบสถาบันกษัตริย์ ๒.ยุบความนิยมท้องถิ่น** (สนใจในลัทธิสากลกรรมาชีพเท่านั้น) **๓.ยุบพุทธศาสนา** ซึ่งทั้งสามอย่างนี้พวกเขาได้ทำสำเร็จอย่างรวดเร็ว^{๕๔} เขมรแดงปกครองกัมพูชาจนถึงวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๑ เป็นเวลา ๓ ปี กับ ๘ เดือนจึงถูกกองทัพเวียดนาม และเฮงส์มรินที่เคยเป็นอดีตเขมรแดงแปรพักตร์ไปอยู่กับเวียดนามเข้าโจมตีและยึดครองแทน ปรากฏว่าชาวกัมพูชาเสียชีวิตมากกว่า ๒ ล้านคนเศษ เพราะถูกทรมาณ นำไปสังหาร อดอยาก ทำงานหนัก

๒.๑๐.๒ แดนประหารทวลเสง

เพื่อให้เป็นไปตามแผนการที่ตั้งไว้คือกำจัดนายทุน ชุนศึก ศักดินาให้หมดสิ้นจากสังคม กัมพูชาให้กลายเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ที่สมบูรณ์แบบ พวกเขาจึงจัดตั้งคุกทรมานนักโทษขึ้นมาเรียกว่า คุกเอส ๒๑ (S-๒๑) หรือเรียกง่าย ๆ ว่า คุกทวลเสง (Tuol Sleng) โดยดัดแปลงโรงเรียนประถมในกรุงพนมเปญ อันประกอบด้วยอาคารเรียน ๓ ชั้น ๓ หลัง เป็นคุกทรมานนักโทษ ผู้ที่อยู่ในบัญชีรายชื่อถูกสังหารเมื่อยึดกรุงได้คือ **๑.ประธานาธิบดี ลอนนอล** บินหนีได้ก่อน ๑ สัปดาห์ **๒.นายกรัฐมนตรีลองโบเรต** ถูกจับได้นำไปสังหารทันที **๓.รองนายกรัฐมนตรีเจ้าสิริมาตะ** ถูกจับได้แล้วนำไปสังหารทันที **๔.นายพลเฟอร์ นันเดซ** ผู้บัญชาการทหารบกหนีไปได้ **๕.นายพลสุดสาคร** รัฐมนตรีกลาโหมหนีไปได้ก่อน **๖.สมเด็จพระสังฆราช** (อวดตาท) ถูกนำไปสังหารที่เมืองอุดงค์ ส่วนนักการเมืองที่หนีไม่ทันส่วนใหญ่นำมาสับสวอนและนำไปสังหารที่บึงเจืองเอก ๗ กิโลเมตรจากกรุงพนมเปญ นอกจากนี้การเมืองที่สำคัญแล้ว ประชาชนธรรมดา พระสงฆ์ ข้าราชการสมัยรัฐบาลเก่า ทั้งทหาร ตำรวจ ครู หมอ พยาบาล เป็นบุคคลกลุ่มต่อมา

ในช่วงปลายของการปกครอง คือพ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๑ เมื่อเขมรแดงกำจัดเสียหมดแล้ว เริ่มหันมาเล่นงานพวกเดียวกัน ด้วยการยึดข้อหาแปรพักตร์ เอาใจออกห่าง ปรากฏมีนักการเมืองฝ่ายเขมรแดงเองที่ถูกนำไปสังหารโหดเพราะข้อหานี้ อีกทั้งขัดใจพล พตด้วย เช่น **๑.วอนเวต** รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีการสื่อสาร ถูกนำมาสอบสวนทรมานที่คุกทวลเสง ในกรุงพนมเปญ จากนั้นถูกนำไปสังหารก่อนที่เขมรแดงจะล่มสลายเพียง ๗ วัน **๒.ฮุนิม** (เกิด ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๗๓ เสียชีวิต ๖ กรกฎาคม ๒๕๒๐) รัฐมนตรีการประชาสัมพันธ์ แต่พัวพันกับกลุ่มทหารที่จะแปรพักตร์ทางด้านเหนือจึงจับขังทรมานและสังหารที่คุกทวลเสง **๓.ฮุยวน** (เกิด พ.ศ.๒๔๗๓ เสียชีวิต พ.ศ.๒๕๑๘) ที่ปรึกษาพิเศษของพลพต เขาคัดค้านการอพยพคนไปชนบทจึงถูกพรรคสั่งจับและนำไปสังหาร นักโทษที่นำมาสับสวอนที่คุคนีมีจำนวน ๑๖,๐๐๐ คน ไม่มีรายใดรอดชีวิตได้เลย แต่เชื่อว่าไม่มีคนโชคดี ยังมีอีก ๑๔ คนที่รอดตายเพราะความสามารถที่โดดเด่น เขมรแดงจึงเลี้ยงไว้ใช้งาน คือ **๑.บุญเม้ง** (เกิดพ.ศ.๒๔๘๔) นักวาดภาพฝีมือชั้นครู ถูกนำไปวาดภาพพลพตจึงรอดตาย **๒.วันนาล** นัก

^{๕๔} จรัญ โยบรียงค์, **ล้างชาติเขมร**, (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๕๐.

วาดภาพและแกะสลัก รอดตายเพราะวาดภาพและแกะสลักรูปปั้นพอลพต เขามีรายชื่อถูกล้างหามแล้ว แต่ผู้คุมขีดเส้นใต้รายชื่อแล้วเขียนไว้ว่าเก็บรักษาไว้สักกระยะ **๓.ซุม มั่น** (เกิดพ.ศ.๒๔๗๖) ช่างเครื่องซ่อมรถยนต์และไฟฟ้า **๔.รยุณา คง** **๕.เลมจัน** **๖.เฮง นาด** **๗.ปานถันจัน** **๘.อิง เพชร** เป็นต้น นับเป็นโศกนาฏกรรมที่น่าสลดใจที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชา

๒.๑๐.๓ การสังหารสมเด็จพระสังฆราช (ฮวด ตาท)

สมเด็จพระสังฆราช สุเมธาธิบดี (ฮวดตาท) (Huot Tat) เป็นสังฆนายกฝ่ายมหานิกาย ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๑๒ เดือนกันยายน พ.ศ.๒๔๓๔ (๑๘๙๑) บรรพชาที่วัดพระตะบอง และอุปสมบทที่วัดในพระตะบอง พ.ศ.๒๕๑๒ (๑๙๖๙) จากนั้นได้มาเป็นครูสอนบาลีในกรุงพนมเปญ ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมเด็จพระโพธิวงศ์ จากนั้นได้รับการแต่งตั้งต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (จวน ณาต) เป็น **สมเด็จพระสังฆราช สุเมธาธิบดี (ฮวด ตาท)** ในปีพ.ศ.๒๕๑๒

วันที่ ๑๗ เมษายน หลังเขมรแดงได้ยึดครองพนมเปญได้แล้ว ท่านและผู้ติดตามถูกทหารเขมรแดงนำขึ้นรถยนต์นำไปที่เมืองอุดงค์ (อุดมมีชัย) จากนั้นนำท่านลงจากรถ ถูกทุบตี มัดมือติดต้นไม้ในที่สุดถูกสังหารที่วัดปราง เมืองอุดงค์ในวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๘ ผู้สื่อข่าวเวียดนามรายงานว่าท่านถูกมัดติดกับรถแทรกเตอร์ลากไปตามถนนในเมืองอุดงค์ มรณภาพอย่างสยดสยอง ในวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๘ ที่เขมรแดงทำกับท่านอย่างนั้นด้วยจุดประสงค์ ๒ อย่างคือ ๑.เพราะคิดว่า การทำลายผู้นำสูงสุดของพุทธศาสนาแล้วจะทำลายพุทธศาสนาได้ง่าย แล้วปลุกฝังลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าแทน ๒.เพื่อเป็นการเขียนสื่อให้ทั่วโลก พระภิกษุสามเณร และชาวบ้านจะได้เกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าต่อต้านระบบการปกครองใหม่

นอกจากพระสังฆราชแล้วยังมีพระสงฆ์ผู้ใหญ่อีกหลายรูปเช่น **พระธรรมลิขิต พระวันรัต พระโพธิวงศ์** ได้ถูกสังหารไล่เลี่ยกันนับแต่ยึดพนมเปญได้

๒.๑๐.๔ การทำลายพุทธศาสนาของเขมรแดง

ในยุคที่เขมรแดงปกครองจึงเป็นยุคที่พุทธศาสนาถูกทำลายอย่างถอนรากถอนโคน เพราะทฤษฎี ของคาร์ล มาร์กซเข้าไม่ได้กับพุทธศาสนา และไม่เห็นด้วยกับคำสอนทางพุทธศาสนาหลายอย่าง คอมมิวนิสต์มองว่า พุทธศาสนาสอนให้งอมืองอเท้า ไม่ออกแรงงาน หวังลมๆ แล้งๆในโลกหน้า เชื่อเรื่องนรกสวรรค์ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวขัดขวางการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพออย่างแท้จริง พวกเขาจึงมองว่าพระสงฆ์เป็นกาฝากสังคมอย่างแท้จริง เพราะไม่ออกแรงงานแต่อาศัยชาวบ้านเขากินเหมือนปลิงที่ดูดเลือดจึงต้องถูกกำจัดทิ้งจากสังคม แม้นายเอียงสารี รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของเขมรแดงประกาศให้ชาวโลกรู้ว่า **“ประชาชน กัมพูชา มีสิทธิ์อันชอบธรรมในการนับถือศาสนาใด ศาสนาหนึ่งและพวกเขามีสิทธิ์ อันชอบธรรมที่จะไม่นับถือศาสนาและลัทธิใดๆ”**

แต่นั้นเป็นเพียงลมปากของเขมรแดง เพราะในความเป็นจริงพวกเขากำลังทำลายพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบเพื่อถอนรากถอนโคนให้สิ้นซาก เพราะเรียนกันมาอย่างฝังหัวว่า **“ศาสนาคือยา**

เสพติด” หรือ “พวกพระคือกาฝากสังคม” จึงไม่แปลกใจที่เขมรแดงได้อำนาจแล้วจึงทำลายองค์ประกอบหลักของศาสนา คือ **๑. ศาสนบุคคล** พระสงฆ์ถูกนำไปสังหาร ถูกจับสึกบังคับให้ใช้แรงงานเหมือนชาวบ้าน ถ้าไม่ทำตามจะถูกสังหารทันที **๒. ศาสนธรรม** พระไตรปิฎกฉบับกัมพูชา และคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปแบบของใบลานและหนังสือได้ถูกเผาทิ้ง **๓. ศาสนสถาน** วัดทางพุทธศาสนา เช่น อุโบสถถูกเปลี่ยนเป็นที่เก็บข้าวสารของหมู่บ้าน ใช้ลานวัดเป็นที่ประชุม ศาลาวัดจากเดิมเคยเป็นที่ฟังธรรมกลายเป็นที่รวบรวมชาวบ้านมาอบรมตามคำสั่งขององค์กร พระพุทธรูปถูกทุบทิ้ง ถ้าเป็นทองเหลืองหลอมละลายไปใช้ประโยชน์ด้านอื่น **๔. ศาสนพิธี** เมื่อปลดปล่อยแล้ว ห้ามมีการประกอบศาสนกิจโดยเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นการมลาย่อย่างยิ่งเสียเวลาปลูกผัก ทำนา ผู้ใดยังบูชาแสดงว่ายังไม่เปลี่ยนพฤติกรรมอาจจะถูกสังหารได้ง่าย

ดังนั้น จำนวนพระสงฆ์ก่อนเขมรแดงปกครองมีถึง ๖๐,๐๐๐ รูป เวลาผ่านไป ๓ ปีเศษ ผู้ที่ยังพยายามอยู่แบบพระโดยไม่ยอมสละเพศจะถูกสังหาร เช่น **๑. พระสินอุ้ม** เจ้าอาวาสวัดรัตนบุรี จังหวัด ไพรเวียง ซึ่งเคยสนับสนุนพอลพตในยุคที่ทำการสงครามต่อต้านเจ้านโรดม สีหนุ และลอนนอล ถูกทุบตีและนำไปใช้แรงงาน โชคดีท่านหลบหนีมาถึงชายแดนไทย จึงรอดชีวิต ปัจจุบันท่านมีอายุ ๘๒ ปี ท่านเปิดใจภายหลังว่าคิดผิดที่ช่วยเหลือเขมรแดงมา ^{๕๕} **๒. พระอาจารย์ปรก** เจ้าอาวาสวัดคัมโพธิ์ ถูกบังคับให้เปลี่ยนผ้าให้ใส่เสื้อผ้าเก่าๆ แล้วไปใช้แรงงาน ท่านมรณภาพเพราะความเหนื่อยล้าและอดอาหาร **๓. พระวินัยรักขิต สุทธสีโล** วัดวิจิตราราม ๑๖ กิโลเมตรจากกรุงพนมเปญ เขมรแดงได้บังคับให้ท่านลาสิกขา ท่านไม่ยอม พวกเขาจึงเอาท่อนเหล็กทุบท่านจนมรณภาพ พร้อมพระลูกวัด ๑๔ รูป และเด็กวัดอีก ๒ คน เมื่อระบบเขมรแดงล่มสลายจึงมีการขุดหลุมศพท่านมาทำการฌาปนกิจอีกครั้งหนึ่ง ^{๕๖}

ที่จังหวัดเสียมเรียบ(เสียมราฐ) ไกล่พรหมแดนไทยมีวัดมากกว่า ๑๗๘ วัด และพระสงฆ์และสามเณร ๔,๘๐๐ รูป เมื่อเขมรแดงยึดครองได้แล้วถูกขับออกวัดทั้งหมด แล้วให้ใช้ชีวิตแบบฆราวาสให้ใช้แรงงานเหมือนคนทั่วไป **พระดิช ปาน** อดีตเจ้าคณะจังหวัดเสียมเรียบถูกบังคับให้สึกแล้วให้เลี้ยงไก่และทำงานหนัก ขณะนั้นท่านอายุ ๗๘ ปี ท่านมรณภาพ พ.ศ. ๒๕๒๐ ในสภาพของฆราวาสที่ผอมแห้ง

ที่จังหวัดพระตะบอง เมื่อเขมรแดงเข้ามาถึง ได้ไปปลิวโฆษณาชวนเชื่อโดย การลงนามของเจ้าคณะจังหวัด คือ **พระครูบุญ สมเพ็ญ** ซึ่งเป็นพระนักวิชาการทางภาษาบาลี และเป็นที่ยศคารพนับถือของชาวจังหวัดพระตะบองว่า “ขอให้ทหารและประชาชนทุกคนวางอาวุธลง และเข้าข้างเขมรแดงสงครามจบแล้ว” และทันทีที่เขมรแดงยึดจังหวัดบัตดาบอง ก็ได้แยกพระสงฆ์ออกเป็นสองฝ่าย คือ

^{๕๕} Howrd J Delike, **Genocide in Cambodia**, (Bangkong: O.S .orienting2009),p 362.

^{๕๖} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), **พุทธศาสนะร่วมสมัย**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐), หน้า ๒๙.

พระสงฆ์ภาคมูลฐานหรือพระสงฆ์เจ้าถิ่น ที่อยู่ชนบทกับพระสงฆ์เมืองหลวง กล่าวคือ พระสงฆ์ธรรมดากับพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งเป็นพระผู้ใหญ่ โดยพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งนับแต่เจ้าคณะอำเภอขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด เช่น พระครูบุน สมเพ็ญ พระครูจวนนี้ วัดแก้ว พระครูแก้วสร้าง วัดกำแพง เป็นต้น ถูกกล่าวหาหลายคดี แล้วนำไปสังหารชีวิตอย่างโหดเหี้ยม

จากบทความของพระมหาอุก สาวัน ระบุว่า พระครูบุน สมเพ็ญ ถูกเขมรแดงจับสึกแล้วสั่งให้ขุดดินฝังตัวเอง ที่แบกงานใกล้สนามบินจังหวัดพระตะบอง ซึ่งขณะนั้น ท่านมีตำแหน่งเป็นพระราชอาณัติชั้นหนึ่ง เป็นเจ้าคณะจังหวัด และเป็นอดีตสมาชิกข่าระพระไตรปิฎก ส่วนพระครูเสกเนียง ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ภาษาบาลีประจำพุทธนิคมมหาวิทยาลัยพระสีหนุราช พนมเปญและเป็นอดีตสมาชิกข่าระพระไตรปิฎกเช่นกันถูกเขมรแดงจับสึกและบังคับให้แต่งงานกับสตรีคนหนึ่งที่จังหวัดไพรแวง แต่เนื่องจากท่านบอกสตรีคนนั้นว่าจะนับถือกันเป็นพี่น้อง โดยไม่จำเป็นต้องมีเพศสัมพันธ์กัน เรื่องของท่านได้เผยแพร่สู่เขมรแดง ท่านจึงถูกนำไปประหารชีวิต โดยท่านได้ขอร้องก่อนจะหมดลมหายใจว่า **“ขอเอาผ้าจีวรคลุมหลุมฝังศพ”** พระมหาอุก สาวัน ยังกล่าวต่ออีกว่า ทุกวันนี้ได้ค้นพบหลุมฝังศพท่านแล้ว และได้เอาอัฐิธาตุมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

สมเด็จพระสังฆราช (เทพวงษ์) ได้เล่าเหตุการณ์ขณะที่ท่านเป็นรองเจ้าอาวาสวัดราชโพนธ์ และเป็นพระวินัยธร จังหวัดเสียมเรียบว่า ขณะที่เขมรแดงยึดได้เมืองสำคัญๆ สามวันต่อมาได้เกณฑ์พระสงฆ์และประชาชนมากกว่า ๕,๐๐๐ คน มาประชุมที่นครวัด พระสงฆ์ถูกแยกเป็น ๒ ส่วน คือ พระสงฆ์ในตัวเมืองและพระสงฆ์อิสระ (เป็นพระสงฆ์ที่มีส่วนร่วมในการปฏิวัติหรือเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ชนบท) ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญของเขมรแดงกล่าวว่า

“ยกเลิกนับถือพระพุทธศาสนา” หลังการประชุม พระเทพวงษ์และพระสงฆ์อีกหลายรูปถูกส่งไปอยู่ชนบท และพระครูปุจ ปุ่น เจ้าอาวาสวัดเกสราราม (เป็นเจ้าคณะจังหวัดเสียมเรียบในสมัยพระราชอาณาจักรกัมพูชา มรณภาพในปี ค.ศ. ๒๐๐๕) ได้เข้าร่วมประชุมครั้งนี้ด้วย นอกจากนี้ในที่ประชุม ยังมีการปรารภถึงวันครบรอบแห่งชัยชนะ มีการบันเทิง แล้วมีพระสงฆ์สวดชะยันโต ต่อมาพระถูกขับไล่ออกจากวัด พระที่ขัดขืนก็ถูกยิงมรณภาพหน้าโบสถ์ ส่วนพระที่มีอายุพรรษามากได้รับการเหยียดหยาม ดูหมิ่น ในช่วงระยะเวลา ๓ ปีครั้งที่เขมรแดงปกครองประเทศ พระพุทธศาสนาได้ถูกยกเลิกการนับถือ พระสงฆ์ถูกบังคับสึกและแต่งงาน และที่สุดถูกฆ่า ดังกรณีเกิดขึ้นกับอดีตสมาชิกคณะกรรมการชำระพระไตรปิฎก^{๕๗} คือ

๑. สมเด็จพระธรรมลิขิต (ลาส พาย Las Lay) หลังจากเขมรแดงเข้ามาแล้ว ท่านถูกจับสึกแล้วถูกบังคับให้แต่งงานกับผู้หญิงที่ท่านไม่เคยรู้จัก แต่โชคดีที่ท่านรอดตายมาได้จนถึงปัจจุบัน

^{๕๗} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๑๐๔.

๒. สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (นน แห่งด) ท่านถูกบังคับสึกแล้วให้นุ่งผ้าดำเหมือนชาวเขมรแดง จากนั้นมีหน้าที่ตัดต้นไม้ และทำการวิดน้ำเข้านา ถูกทุบตีทรมานหลายครั้ง โชคดีที่ท่านรอดกลับมาได้ จนได้ได้รับการอุปสมบทใหม่ ปัจจุบัน ท่านเป็นสมเด็จพระสังฆราชแห่งกัมพูชาฝ่ายมหานิกาย จำพรรษาที่วัดอุณาโลม กรุงเทพมหานคร

๓. พระครูมหาธรรมญาณ (ชวนเอื้อ) วัดพะเพ็ญกัณดาล จังหวัดกัมปงจาม ไม่ได้รับลงโทษแต่อย่างใด เพราะเขมรแดงเป็นลูกหลาน และท่านสามารถสั่งสอนให้ยกเลิกการลงโทษประชาชน แต่ลูกหลานเขมรแดงภายหลังได้ถูกลงโทษโดยองค์การ (องค์กร) เพราะขัดคำสั่ง

๔. สมเด็จพระสังฆนายกที่ ๓ (เฮงเสียงโฮ) อดีตสมาชิกคณะกรรมการชำระพระไตรปิฎก ถูกจับสึกพร้อมพระรู้อื่นๆ หลังจากสึกแล้วทหารเขมรแดงมาขอเอาผ้าจีวรมาทำเป็นผ้าปูนอน แต่ท่านปฏิเสธแล้วเอาผ้าขาวมาย้อมสีดำ เพื่อให้สอดคล้องกับเสื้อผ้าสีดำ ซึ่งเป็นเครื่องหมายขององค์การปฏิวัติเขมรแดง

๕. พระอุดมมุนี (อุ่ม สัม) ฉายา ธรรมวินยกรชิต วัดสาละวัน กรุงเทพมหานคร อดีตสมาชิกกรรมการชำระพระไตรปิฎก ถูกบังคับให้เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย และเก็บขี้วัวขี้ควายมาทำเป็นปุ๋ย ท่านถูกทหารเขมรแดงเยาะเย้ยว่าถูกพระพุทธศาสนาหลอกใช้มาถึง ๓๙ ปี และพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ทำอะไรเลย และช่วยอะไรไม่ได้ ท่านจึงต้องทนอยู่อย่างตรอมตรม แต่ยังโชคดีที่รอดมาได้ กลับมาบวชใหม่ ปัจจุบันมรณภาพแล้ว ถึงปี พ.ศ.๒๕๒๑ นายยุ่น ยัต รัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรมของเขมรแดงได้บอก แก่นักข่าวชาวเชโกสโลวเกียว่า **“พุทธศาสนาในกัมพูชาได้ตายสนิทแล้ว”** อันเป็นการบ่งบอกเจตนาอย่างแท้จริงของเขมรแดงเป็นอย่างดี ซึ่งก็ไม่แปลกเพราะพวกเขาตั้งใจทำลายทุกวิถีทาง เขมรแดงปกครองกัมพูชาอย่างป่าเถื่อนโดยที่ไม่มีรัฐบาลประเทศไหนจะไล่ฆ่าประชาชนของตนเองมากอย่างนี้มาก่อน ถึง พ.ศ.๒๕๒๑ เมื่อกองทัพเวียดนามเข้ารุกราน ขับไล่เขมรแดงออกจากกัมพูชาสำเร็จ รวมเวลาที่เขมรแดงปกครองประเทศ ๓ ปี ๘ เดือน ๒๐ วัน เหลือพระสงฆ์ไม่ถึง ๑๐ รูปอาศัยอยู่ในประเทศ ส่วนวัดได้กลายเป็นยุ่งฉางเก็บข้าวเปลือกนับเป็นยุคมืดทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

บทสรุป

สถานการณ์ของพุทธศาสนาในยุคเขมรแดง นับได้ว่าเป็นยุคมืดที่สุดของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในกัมพูชา เพราะถูกทำลายอย่างย่อยยับทั้งในด้านศาสนสถาน ศาสนบุคคล ศาสนพิธี ศาสนธรรม จนดูเหมือนว่าจะฟื้นฟูไม่ได้แล้ว การศึกษายังไม่ต้องกล่าวถึงเพราะลำพังเอาตัวเองให้รอดนับว่าบุญมากแล้ว แต่ยังมีโชคดีที่ระบบการปกครองของเขมรแดงอยู่ได้เพียง ๓ ปีครึ่งเท่านั้น โดยไม่กล้าคิดว่าถ้าเขมรแดงปกครอง ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันจะเกิดอะไรขึ้นกับชะตากรรมของพุทธศาสนาและชาวเขมรโดยทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องนี้ชาวกัมพูชาหลายคนพูดขึ้นโดยไม่ได้ลังเลว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง **“จะไม่เหลือชาวกัมพูชาในโลกนี้ เว้นแต่พอลพต”** ซึ่งสะท้อนพฤติการณ์ของระบบเขมรแดงเป็นอย่างดี

อีกทั้งพระพุทธรศาสนาได้ฝังรากลึกในจิตใจของชาวกัมพูชามานานกว่าพันปี จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะมาทำลายภายในไม่กี่ปี ถึงจะถูกทำลายไป แต่จิตใจที่มีศาสนา หล่อเลี้ยงยังรอเวลาที่พื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง

๒.๑๑ พุทธศาสนาสัมัยเวียดนาม-เฮงสัมริน^{๕๘} พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๓๕

ก่อนหน้าที่เวียดนามจะยกกำลังทหารเข้าโจมตีและยึดครองกัมพูชานั้น รัฐบาลกัมพูชาของพอลพตและเวียดนามมีเรื่องขัดแย้งด้านพรมแดนกันบ่อย แม้ทั้งสองประเทศจะปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ด้วยกัน แต่คนละขั้ว กล่าวคือเวียดนามมีโซเวียตสนับสนุน ส่วนเขมรแดงมีจีนเป็นฝ่ายหนุนหลัง กัมพูชาจึงส่งกำลังทหารเข้าโจมตีจุดที่ขัดแย้งกันบ่อย เวียดนามได้แต่ตอบโต้ แต่ไม่ได้ก่อสงครามเต็มรูปแบบ เมื่อทนไม่ไหวในที่สุด วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๑ คอมมิวนิสต์เวียดนามได้โจมตีกัมพูชา เพื่อขับไล่เขมรแดงออกไป แล้วเข้ายึดครองแทน ได้มีชาวกัมพูชาเข้าร่วมกับเวียดนามนำโดย นายเฮงสัมริน นายเจียซิม นายฮุนเซน นายเพ็ญ โสวัน ผู้นำเหล่านี้ถูกทหารเรียกขานว่าฝ่ายเฮงสัมริน ล้วนเคยเป็นกองกำลังเขมรแดงมาก่อน ต่อมาองค์การเริ่มจับตามองเพราะเริ่มมีใจออกห่าง เมื่อเห็นว่าตนเองจะเป็นอันตรายจึงได้นำกำลังทหารราว ๒,๐๐๐ นาย ไปเข้าร่วมกับเวียดนามในปีพ.ศ. ๒๕๒๐ จากนั้นยังได้รวบรวมชาวเขมรที่หนีภัยเขมรแดงมาเวียดนามมาเป็นทหารรวมทั้งสิ้น ๓๐,๐๐๐ นาย รวมทหารเวียดนาม ๒๐๐,๐๐๐ นาย บุกเข้าโจมตีกัมพูชาอย่างสายฟ้าแลบ เพียง ๗ วันเท่านั้นก็สามารถยึดกรุงพนมเปญได้

การที่เวียดนามรุกรานกัมพูชาทำให้จีนไม่พอใจมาก จึงส่งกำลังทหารเข้าโจมตีชายแดนเวียดนามและสามารถยึดครองได้หลายจังหวัด แต่ไม่นานถอนทหาร จีนเรียกสงครามครั้งนี้ว่า “สงครามสังคมนิยม”

๒.๑๑.๑ การฟื้นฟูพุทธศาสนา^{๕๙}

ในเบื้องต้นเวียดนามเข้มงวดทางศาสนามาก ไม่อนุญาตให้บวชใหม่ มีการอนุญาตให้บวชได้เฉพาะที่มีหลักฐานว่าได้เคยบวชมาก่อนแล้วถูกจับสึกในสมัยเขมรแดงเท่านั้น และอนุญาตให้บวชได้เฉพาะผู้มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป โดยอ้างว่ารัฐบาลยังต้องการผู้ชายเพื่อไปสู้รบกับเขมรแดงอยู่ ถ้าเข้ามาบวชกันหมด จะทำให้ประเทศไม่มีพลั้ง แต่ในความเป็นจริง รัฐเองต้องการควบคุมคณะสงฆ์อย่างเข้มงวด ไม่ต้องการให้พุทธศาสนา เจริญขึ้นมาตามทฤษฎีมาร์ค-เลนิน นอกจากนั้นรัฐบาลยังให้พระสงฆ์ทุกรูปต้องศึกษาลัทธิการเมืองด้วย

แต่พ.ศ.๒๕๒๒ (๑๙๗๙) เริ่มมีการผ่อนผัน พระสงฆ์ชุดแรกที่ได้รับการอุปสมบทจากพระสงฆ์เวียดนาม นิกายเถรวาทนำโดยท่านดิช เบาโจน อดีตพระชุดแรก ๗ คนได้รับการคัดเลือกด้วยคุณสมบัติคือไม่ได้แต่งงานสมัยเขมรแดงยังรักษาพรหมจรรย์ได้ คือ

^{๕๘} อ้างแล้ว, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๑๐๗.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๘.

ที่	ชื่อ ฉายา นามสกุล	ชื่อภาษาอังกฤษ	อายุ	จังหวัด
๑	พระเกิดวาย	Koeut Vay	๘๒	กำแพง
๒	พระปรักดิด	Prak Dith	๖๗	ตาแก้ว
๓	พระดิน สารน	Din Sarun	๕๕	กัณดาล
๔	พระอิต สุ่ม	Et Som	๕๕	ตาแก้ว
๕	พระนน แหงด	Nuon Nget	๕๕	ตาแก้ว
๖	พระแกนวนงษ์	Kaen Vogn	๕๔	ไพรแวง
๗	พระเทพวงษ์	Tep Vong	๔๗	เสียมเรียบ

๒.๑๑.๒ สมเด็จพระสังฆราชเทพวงษ์

สมเด็จพระสังฆราชเทพวงษ์ (Somdech Preah Sangharaja Tep Vong) พระเถระท่านนี้เกิดพ.ศ.๒๔๗๕ (๑๙๓๒) ที่จังหวัดตาแก้ว จากนั้นได้รับการอุปสมบท พ.ศ.๒๕๒๒ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดราชบูรณะ(ราชโบริ) จังหวัดกำแพงช้ง เมื่อเขมรแดงได้ยึดครองกัมพูชาแล้ว ท่านถูกจับสึกแล้วแต่งชุดฆราวาสไปทำงานหนักกับชาวบ้านทั่วไป ท่านกล่าวว่า “วันที่ ๖ พฤษภาคมปี ค. ศ. ๑๙๗๕ ฉันถูกสั่งให้ออกจากวัด เดินทางไปอำเภอซีแครง หลังเดินทางสามวันสามคืน ถูกบังคับให้ทำงานหนักที่วัดฤๅษีเลจ ต่อมาเปลี่ยนมาที่วัดสรองจา และวัดกะบาลดำเรย์ (วัดหัวช้าง) อำเภอพนงไลย์ จังหวัดเสียมเรียบ ฉันทำงานเหมือนทาส และถูกสอบสวนอย่างสาหัส ปี ค.ศ. ๑๙๗๖ พวกเขาถอดผ้าจีวรฉันออก แล้วเอาชุดทหารมาให้ ฉันได้รับความทุกข์แสนสาหัสเกินจะทน ต่อมาก็ถูกนำไปใส่คุก ๘๔ วันโดยไม่ทราบเหตุผล ฉันกับเพื่อนอีก ๑๐๐ รูปพร้อมทั้งน้องชายของฉัน ชื่อพนมเป็อนได้รับชะตากรรมคล้ายๆ กันทุกๆ วันเราได้รับความทรมานเพิ่มขึ้นทุกที พวกเขาแบ่งข้าวสารให้ประมาณวันละ ๙๐๐ กรัม ต่อคน ๔๐ - ๗๐ คน”

ต่อมาองค์การจับได้ว่าท่านเคยเป็นพระจะนำตัวไปสังหาร ทหารเขมรแดงมัดตามัดมือท่านไพล่หลังแล้วนำตัวไปตอนกลางคืนเพื่อเตรียมจะนำไปสังหารพร้อมกับนักโทษ ๗ คน แต่ทหารเขมรแดงปะทะกับกองทหารเวียดนามก่อนจึงทิ้งท่านและนักโทษอื่นๆ หลบหนี ท่านจึงรอดตายกลับเข้ามาบวชอีกครั้งโดยพระสงฆ์เวียดนาม ในปีพ.ศ.๒๕๒๒ ขณะนั้น ท่านมีอายุ ๔๗ ปี อีกสองปีคือ พ.ศ.๒๕๒๔ (๑๙๘๑) รัฐบาลได้แต่งตั้งท่านให้เป็นพระสังฆราชองค์แรกในสมัยของเวียดนามยึดครอง นับว่าท่านเป็นสังฆราชตั้งแต่ ๒ พรรษา ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย ฟานักที่วัดปทุมวดี กรุงพนมเปญ ต่อมาได้มีอดีตพระสงฆ์เข้ามาขออุปสมบทใหม่ ๓,๐๐๐ รูป พุทธศาสนาจึงได้เริ่มพลิกฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม นโยบายของรัฐบาลเฮงสัมรินที่มีเวียดนามหนุนหลังได้มีกฎระเบียบเคร่งครัดทางพุทธศาสนา คือ ๑.วัดหนึ่งๆไม่ควรมีพระเกิน ๔ รูป เพราะเศรษฐกิจยังไม่ดีพอที่จะเลี้ยงดูพระได้ ๒.ผู้ที่บวชได้ ต้องเคยเป็นพระมาก่อน และมีอายุ ๕๐ ปี ขึ้นไป รัฐบาลอ้างว่าต้องการพลเมืองชายช่วยพัฒนาประเทศชาติและความมั่นคง ๓.คณะกรรมการแนวร่วมแห่งชาติจะเป็นคนเก็บผลประโยชน์จากวัดเสียเอง คือเงินบริจาค ทั้งหมดเพื่อนำไปสร้างโรงเรียนโรงพยาบาล สถานอนามัย เป็นต้น การออกกฎระเบียบ เหล่านี้มองได้ ๒ ด้าน **มองในด้านบวก** เพราะรัฐบาลเพิ่งเอาชนะเขมรแดงมาใหม่ทุกอย่าง ถูกทำลายหมด เศรษฐกิจยังไม่ค่อยดี ประเทศยังต้องการทหารเพื่อไปรบกับเขมรแดงไม่ให้ กลับมามีอำนาจอีก อีกทั้งโรงพยาบาลถูกทำลายหมดสิ้น การรักษาพยาบาลจึงจำเป็นอย่าง ยิ่งยวด **มองในด้านลบ** เป็นการจำกัดความเจริญของพุทธศาสนา เพราะเวียดนามและ เฮงสัมรินเองยังเป็นพรรคที่นิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ไม่สุดโต่งเหมือนเขมรแดง จึงยังมีแนวโน้มจำกัดพุทธศาสนาไม่ให้มีบทบาทในสังคมอีก แต่ไม่ได้ทำลายล้างให้สูญสลายไปหมดเหมือนเขมรแดง ข้อจำกัดนี้ได้มาถูกยกเลิกในปี พ.ศ.๒๕๓๒

จากนั้นยังมีนโยบายเกี่ยวกับพระสงฆ์อีก ๔ ข้อคือ ๑.พระสงฆ์ต้องศึกษาและให้ความสำคัญแก่ลัทธิการเมือง(คอมมิวนิสต์) ๒.พระสงฆ์ต้องอบรมตนและสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจลัทธิการเมือง (คอมมิวนิสต์) ๓.พระสงฆ์ต้องบำเพ็ญตนเหมือนพระศาสนา และเตรียมพร้อมในการต่อสู้กับศัตรู ๔.พระสงฆ์ต้องรักษาส่งเสริมความรักชาติ และแนวปฏิบัติเหมือนท่านเขมจินและท่านมี จากการออกกฎระเบียบนี้แสดงให้เห็นว่า พวกเขาต้องการให้พระสงฆ์มาสนับสนุนในลัทธิการเมืองของตนเอง

พ.ศ.๒๕๒๕ สี่ปีนับแต่เขมรแดงล่มสลายได้มีการบูรณะซ่อมแซมวัดและศาสนสถานไปแล้ว ๑,๘๒๑วัด มีพระสงฆ์ผู้เข้ามาบวชทั้งสิ้น ๒,๓๑๑ รูปโดยเป็นอดีตพระ ๘๐๐รูป พุทธศาสนาดูเหมือนว่าจะเริ่มส่องแสงขึ้นอีกครั้งในกัมพูชาแม้จะไม่เหมือนอดีตอันรุ่งเรือง พ.ศ.๒๕๓๒ พรรคประชาชนกัมพูชา นำโดยเฮง สัมริน และฮุนเซน ได้ประกาศให้พระพุทธศาสนาเป็น **“ศาสนาประจำชาติ”** ในรัฐธรรมนูญ นับเป็นเรื่องแปลกประหลาด ที่พรรคคอมมิวนิสต์จะมายกย่องศาสนา แต่นักวิเคราะห์เชื่อว่ารัฐบาลทำไปเพื่อเอาใจพระสงฆ์และและหาแนวร่วมเพื่อเพิ่มความชอบธรรมให้กับตนเอง

๒.๑๑.๓ พระมหาโฆษนันท์เถระ^{๖๐} (Mahaghosananda)

พระเถระรูปนี้มีบทบาทในการกลับไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในกัมพูชาหลังสงครามกลางเมือง ยุติลง ท่านเกิด พ.ศ. ๒๔๗๐ (๑๙๒๗) ที่บ้านซุมตา จังหวัดตากแก้ว ในตระกูลชาวนา ในขณะที่เป็นเด็ก ๘ ปี ท่านได้เข้ามาอาศัยในวัด ต่อมาได้เกิดความสนใจในศาสนาเป็นอย่างมาก จากนั้นอายุ ๑๔ ปี จึงได้โอกาสบวชเป็นสามเณร ได้มีโอกาสศึกษาภาษาบาลีแล้วย้ายไปศึกษาต่อที่พระตะบอง และกรุง

^{๖๐} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๑๑๐.

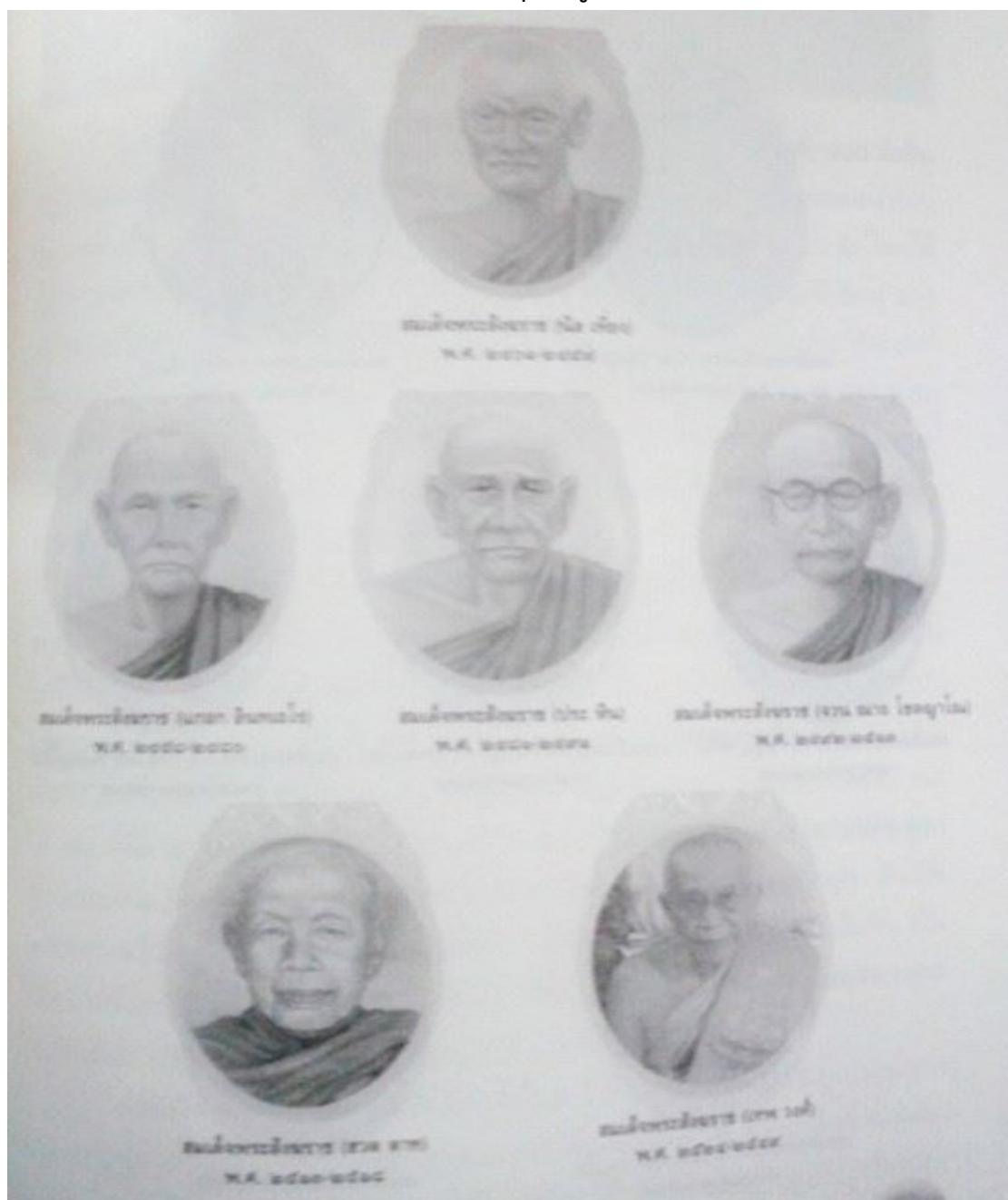
พนมเปญ ท่านบวชแล้วไปจำพรรษาที่ลังกา กรุงพนมเปญ แล้วฝากตัวเป็นศิษย์กับพระสังฆราช (จวน ณาต) สังกัดมหานิกาย

ปีพ.ศ. ๒๕๐๘ (๑๙๖๕) ได้ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยนาแลนทา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย จากคำบอกเล่าของพระเขมรในอินเดียกล่าวว่า ท่านเป็นพระที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใสมาก ไม่สะสมเงินทอง ในขณะที่อยู่อินเดียท่านได้ร่วมงานกับพระนิชิตตสุ พุจิจิ พระสงฆ์ญี่ปุ่นนิกายนิชิเรน ที่เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาในอินเดีย จากการที่ท่านได้อาศัยอยู่ที่อินเดียเป็นเวลานาน ท่านจึงได้นำมาว่า “มหาโฆษนันทะ” อันแปลว่า ผู้ยินดีในเสียงอันก้องอันยิ่งใหญ่ เมื่อกลับมาเมืองไทยได้ไปฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานกับพระอาจารย์ธัมมโร วัดป่าชัยยา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเวลา ๔ ปี

เมื่อประเทศกลายเป็นคอมมิวนิสต์จึงขอลี้ภัยไปยังประเทศอเมริกา จากนั้นได้เดินทางไปหลายแห่งในยุโรปเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา อีกทั้งช่วยเหลือผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาที่เดินทางไปยังยุโรปและอเมริกาด้วย พ.ศ.๒๕๒๑ (๑๙๗๘) เมื่อกองทัพเวียดนามบุกกัมพูชาเพื่อโค่นล้มเขมรแดง มีผู้ลี้ภัยเข้ามาอาศัยในแดนไทยหลายแสนคน ท่านจึงได้ตั้งหน่วยอาสาสมัครช่วยเหลือคนเหล่านี้ แม้จะอยู่ในความขัดแย้งมากมาย แต่ท่านได้ขอร้องให้ทุกฝ่ายในกัมพูชาอดกลั้น มีเมตตาธรรมต่อกัน พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นต้นมา เพื่อสหประชาชาติได้จัดการเลือกตั้งกัมพูชาสันติภาพได้กลับมาซึ่งกัมพูชาอีกครั้ง ท่านได้พาพระสงฆ์และชาวพุทธกัมพูชาเดินทางมาทั่วประเทศนับเป็นภาพที่น่าปลื้มใจแก่ชาวกัมพูชาเป็นอย่างยิ่ง เป็นสัญลักษณ์ว่าพุทธศาสนาจะกลับมาซึ่งกัมพูชาอีกครั้ง ท่านได้รับการขนานนามว่า **คานธีแห่งกัมพูชา** เพราะยึดหลักอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนเป็นที่ตั้ง ด้วยความเสียสละ และผลงานของท่านนี้ได้ถูกเสนอชื่อรับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพด้วย พ.ศ.๒๕๓๑ (๑๙๘๘) ท่านได้รับการยกย่องจากคณะสงฆ์ในปารีสให้เป็น **สมเด็จพระสังฆราช** ในต่างแดน พ.ศ.๒๕๓๕ (๑๙๙๒) ได้รับแต่งตั้งให้เป็น **สมเด็จพระสันติภาพ** จาก **สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ สิริโฆ** ท่านมรณภาพวันที่ ๑๒ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ (๒๐๐๗) ที่รัฐเมสซาซูเซต ประเทศสหรัฐอเมริกา รวมสิริอายุ ๘๐ ปีพอดี นับเป็นการสูญเสียบุคลากรทางพุทธศาสนาของกัมพูชาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง

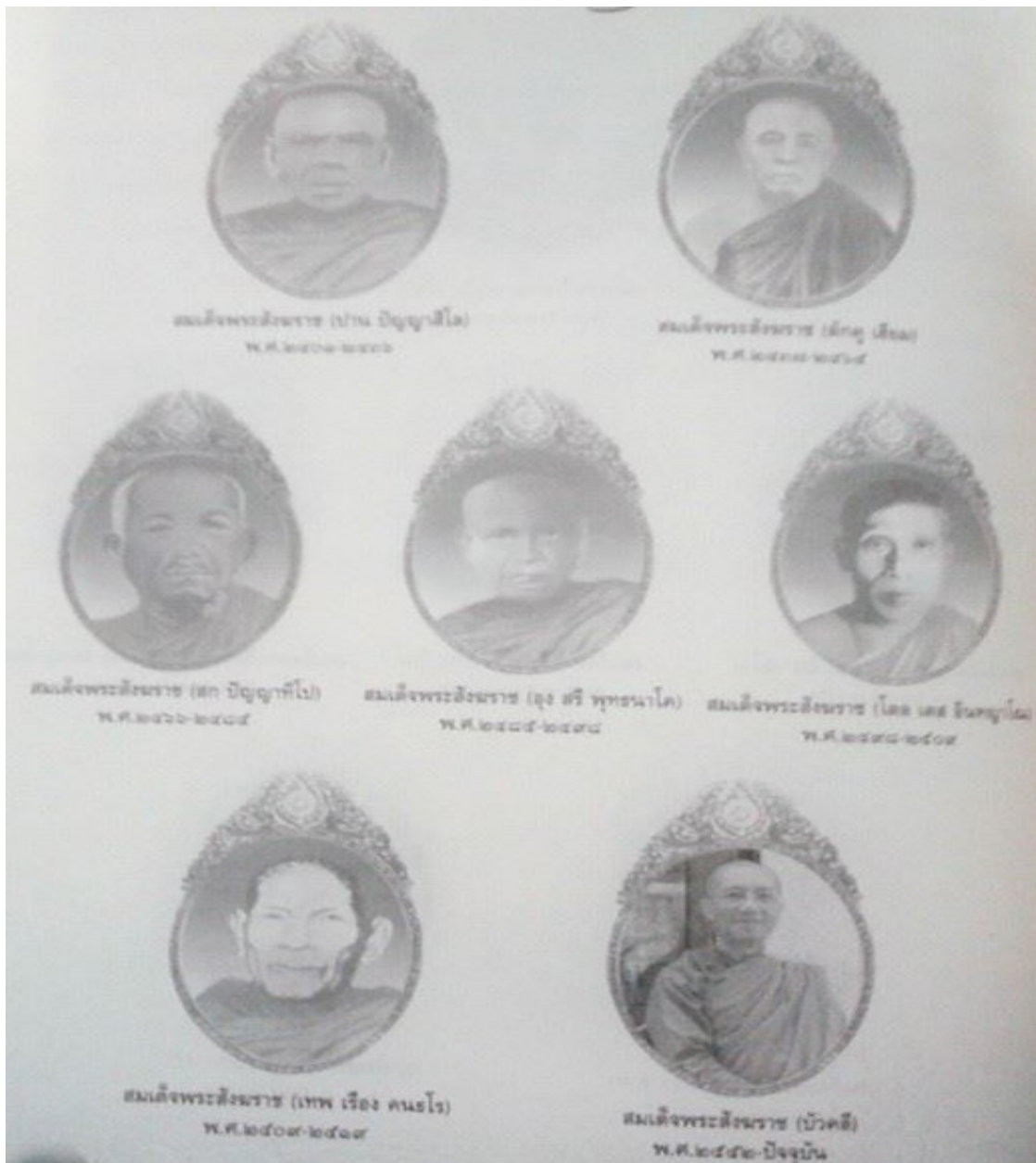

พระสังฆราชแห่งกรุงกัมพูชาฝ่ายมหานิกาย

- รูปที่ ๑ สมเด็จพระสังฆราช (นิล เที้ยง) พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๕๓
 รูปที่ ๒ สมเด็จพระสังฆราช (แกอก อินทเถโร) พ.ศ. ๒๔๕๘-๒๔๘๐
 รูปที่ ๓ สมเด็จพระสังฆราช (ประ หิน) พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๑
 รูปที่ ๔ สมเด็จพระสังฆราช (จวน ฌาต โขตญาโณ) พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๕๑๓
 รูปที่ ๕ สมเด็จพระสังฆราช (ฮวด ตาท) พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘
 รูปที่ ๖ สมเด็จพระสังฆราช (เทพ วงศ์) พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๙

พระสังฆราชแห่งกรุงกัมพูชาฝ่ายธรรมยุติ

- รูปที่ ๑ สมเด็จพระสังฆราช (ปาน ปัญญาสีโล) พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๓๖
- รูปที่ ๒ สมเด็จพระสังฆราช (ตักคุ เอี่ยม) พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๖๕
- รูปที่ ๓ สมเด็จพระสังฆราช (สก ปัญญาทีโป) พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๘๕
- รูปที่ ๔ สมเด็จพระสังฆราช (อุง สรี พุทธนาโค) พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๙๘
- รูปที่ ๕ สมเด็จพระสังฆราช (โตล เตส อินทญาโณ) พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๙
- รูปที่ ๖ สมเด็จพระสังฆราช (เทพ เรือง คนธโร) พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๙
- รูปที่ ๗ สมเด็จพระสังฆราช (บัวคลี) พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน

๒.๑๒ พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

พ.ศ.๒๕๓๕หลังจากที่สู้รบกันมานาน ในที่สุดเขมรทั้งสี่ฝ่ายคือ **๑.ฝ่ายเฮง สัมริน** ที่มีเวียดนามหนุนหลัง เป็นรัฐบาลที่ยึดครองพื้นที่มากที่สุด **๒.ฝ่ายเขมรแดง** นำโดย พอล พต เขียว สัมพันธ์ รวมตัวกับอีก ๒ ฝ่ายจัดตั้งเป็นรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตย ได้รับการยอมรับให้มีที่นั่งในองค์การสหประชาชาติ **๓.ฝ่ายเจ้าสีหนุ** นำโดยเจ้าสีหนุ และ เจ้ารณฤทธิ์ พระโอรส **๔.ฝ่ายเขมรเสรี** นำโดย นายซอนซาน เช่นสัญญาครั่งประวัติศาสตร์ ที่กรุงปารีส (Paris Agreement) จากนั้นสหประชาชาติจะโอนถ่ายอำนาจการปกครองมาที่องค์การสหประชาชาติเรียกว่า “องค์การบริหารชั่วคราวของสหประชาชาติในกัมพูชา” หรือที่เรียกว่า อันแทก (United National Transitional Authority in Cambodia UNTAC) แล้วให้กลุ่มการเมืองทุกกลุ่มลงเลือกตั้ง

การเลือกตั้งครั้งประวัติศาสตร์นี้มีกลุ่มการเมืองลงเลือกตั้งมากที่สุดถึง ๗๐ พรรคการเมือง องค์การสหประชาชาติได้ทุ่มงบประมาณมหาศาลเพื่อจัดการเลือกตั้งอย่างเสรีในกัมพูชา นำโดย **นาย ยาสูชิ อากาชิ** เป็นตัวแทนองค์การสหประชาชาติ ผลปรากฏว่า สภาของกัมพูชามี ๑๒๐ ที่นั่ง เรียงลำดับคะแนนเสียงคือ **๑.พรรคฟุนซินเปค** (Funcinpec) นำโดยเจ้ารณฤทธิ์ เน้นนโยบายฟื้นฟูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชนะได้ ๕๘ ที่นั่ง แสดงว่าอิทธิพลบารมีของเจ้าสีหนุยังมีอีกมาก **๒.พรรคประชาชนกัมพูชา** (Cambodia People Party) เปลี่ยนจากพรรคประชาชนประชาธิปไตย กัมพูชา อันเป็นพรรคคอมมิวนิสต์เดิมที่เวียดนามหนุนหลัง นำโดยนายเจียซิม ฮุนเซน เฮงสัมริน เน้นนโยบายสังคมนิยมอ่อนๆ กินต้อยได้ ๕๑ ที่นั่ง **๓.พรรคเสรีประชาธิปไตยแนวพุทธ** (Buddhist Liberal Democratic Party) ได้ ๑๐ ที่นั่ง

ส่วนฝ่ายเขมรแดงไม่ได้ลงเลือกตั้งในครั้งนี้ โดยอ้างว่าเวียดนามยังไม่ถอนทหารออกจากกัมพูชา แล้วยังคงยกรบกวาดการเลือกตั้งอีกด้วย สาเหตุที่เขมรแดงไม่ยอมมาเลือกตั้งนั้นเหตุผลหลักเพราะคงวิเคราะห์ดูแล้วว่าประชาชนกัมพูชาทุกคนได้รับความทุกข์ทรมานจากการกระทำของเขมรแดงมาทุกคน ทุกคนจึงเกลียดเขมรแดงเข้าไส้ ความหวังที่จะชนะเลือกตั้งจึงไม่มีสิทธิ จึงหาโอกาสสร้างควาญการเลือกตั้ง จากนั้นจึงมีการจัดตั้งรัฐบาลร่วมกัน แล้วร่างรัฐธรรมนูญเสร็จ พ.ศ.๒๕๓๖ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ยกให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นประเทศที่ ๓ ต่อจากศรีลังกา และภูฐาน ที่พุทธศาสนาถูกอ้างไว้ในรัฐธรรมนูญ

กัมพูชาเริ่มสถาปนาระบบกษัตริย์อีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๓๖ (๑๙๙๓) คือ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมโกศล** หลังครองราชย์ได้ ๑๑ ปี ทรงสละราชบัลลังก์ให้กับพระโอรส คือ เจ้าชายนโรดม สีหนุณี ต่อมา คือ **พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนโรดม สีหนุณี** (King Narodom Sihamuni) พระองค์ประสูติวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ (๑๙๕๓) ขึ้นครองราชย์ในวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๗ (๒๐๐๔) พระมารดาคือ พระนางเจ้าโสมนีนารถ (โมนิค) ในวันที่ครองราชสมบัติมีสมเด็จพระสังฆราชและคณะสงฆ์ ทั้ง ๒ ภาควิชามาร่วมด้วยพิธีด้วย

๕ กรกฎาคม ๒๕๔๐ จากการที่มีนายกรัฐมนตรีร่วมมา ๒ คน จนเกิดความขัดแย้งหลายครั้ง ในที่สุดฮุนเซนจึงยึดอำนาจขับไล่เจ้าารณฤทธิ์ออกนอกประเทศด้วยข้อหาสมคบกับเขมรแดง และโก่งกินคอร์ปชั่น ทั้งสองฝ่ายสู้รบกันเป็นเวลาแรมปี โดยเจ้าารณฤทธิ์ได้ตั้งฐานที่มั่นที่เมืองโกลเสม็ดตรงข้ามจังหวัดสุรินทร์ของไทย แล้วฮุนเซนแต่งตั้งนายอิง ฮวด (Ung Huot)^{๖๑} สมาชิกพรรคพุนชินเปคเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ ๑ แทน แต่อำนาจกลับไปรวมที่นายฮุนเซนหมดสิ้น

ในปัจจุบันกัมพูชามีพื้นที่ ๑๘๑,๐๓๗ ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น ๒๔ จังหวัด ปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขรัฐ คือ **พระเจ้าบรมม สีมุณี** ยังไม่อภิเษกสมรส ส่วนนายกรัฐมนตรีคือ **สมเด็จจอร์เสนาบติเตโชฮุนเซน** หรือนาย ฮุนเซ็น พรรคประชาชนกัมพูชา อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดในเอเชียคือ ๒๕ ปี ประธานรัฐสภาคือ **สมเด็จเจีย ชิม** พรรคประชาชนกัมพูชา มีคำขวัญประจำชาติ (Motto) ว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” หรือ “Nation Religion and the King” มีอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจ ร้อยละ ๖ ต่อปีมีประชากรทั้งหมด ๑๔.๘ ล้านคน

๒.๑๒.๑ สถานการณ์พุทธศาสนา

ในด้านศาสนา เมื่อเจ้าสีหนุกลับมาใช้อำนาจในกัมพูชาอีกครั้งได้ส่งเสริมพุทธศาสนาหลายอย่าง คือ

๑. **สถาปนาพระสังฆราชขึ้นมาใหม่** เจ้าสีหนุเล็งเห็นว่านิกายธรรมยุติได้สูญหายไปจากกัมพูชา จึงได้แต่งตั้งพระเถระบัวคลีเป็น **สมเด็จพระอภิสิริสุคันธามหาสังฆราชาธิบดี (บัวคลี)** (Somdech Preah Sugandhadhipati Bour Kry) เป็นพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ นับเป็นองค์ที่ ๗ ในประวัติศาสตร์ ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๘ (๑๙๔๕) ที่เมืองพระตะบอง ต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระในปีพ.ศ.๒๕๐๖ (๑๙๖๓) จากนั้นได้ศึกษาภาษาบาลีในวัดใกล้พรมแดนไทย เมื่อเขมรแดงได้ยึดอำนาจแล้ว ท่านจึงขอลี้ภัยใน พ.ศ.๒๕๑๙ ได้เดินทางไปอาศัยอยู่ในฝรั่งเศส ที่นั่นท่านได้ก่อตั้งองค์กรชาวพุทธเขมร (Khmer Buddhist Association) ประกอบไปด้วยพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่ลี้ภัยไปยังฝรั่งเศส ต่อมาได้ก่อตั้งวัดเขมารามใกล้กรุงปารีสในปีพ.ศ.๒๕๒๓(๑๙๘๐) ท่านได้ตั้งหน่วยงานช่วยเหลือผู้อพยพที่เดินทางมาจากกัมพูชา ลาวและเวียดนามใหม่ที่อยู่อาศัยในฝรั่งเศสและในโลกที่ ๓ ในขณะที่ลี้ภัยในฝรั่งเศสนั้น เจ้าสีหนุได้เห็นผลงานของท่านได้แต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระองค์ครูในปีพ.ศ.๒๕๓๘ (๑๙๘๗) เมื่อการเมืองของกัมพูชาเป็นปกติ ท่านจึงเดินทางกลับกัมพูชา ได้ฟื้นฟูพุทธศาสนานานใหญ่ และรื้อฟื้นสถาบันการศึกษานามว่า **“สถาบันพระสิหนุธรรมาธิราช”** Preah Sihanudhammadhiraj Institute) ในปีพ.ศ.๒๕๓๘ (๑๙๙๕) เพื่อยกระดับการศึกษาของสงฆ์ใน

^{๖๑} ต่อมาถูกขับออกจากพรรคในข้อหาเป็นหุ่นเชิดฮุนเซน ลงเลือกตั้งโดยตั้งพรรคใหม่ชื่อว่าราชฎร์นิยม แต่ไม่ได้ชักที่นั่ง จึงลาออกไม่เล่นการเมืองอีก

ระดับปริญญาตรี สถาบันแห่งนี้ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านจัมบัก จังหวัดกำแพงสระพือ ห่างจากกรุงเทพมหานครไป ๔๕ กิโลเมตร จากนั้นก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยพระสิหมนิราชา” (Preah Sihamuniraja University) ที่วัดสวายเปาะแปะ กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาระดับอุดมศึกษาของฝ่ายธรรมยุติ พ.ศ.๒๕๔๖ (๒๐๐๓) ได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัย มหามกุฎราชวิทยาลัย ฝ่ายธรรมยุติของไทย ต่อมา พ.ศ.๒๕๕๒ (๒๐๐๙) ได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้าสีหนุให้เป็นสมเด็จพระสุคันธาธิบดี พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติในปัจจุบัน ท่านเจ้าพระราชาที่วัดปทุมวดีราชวราราม กรุงเทพมหานคร พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตินี้มีความเกี่ยวข้องกับฝ่ายสถาบันกษัตริย์มาก จึงไม่เป็นที่ถูกใจของฝ่ายรัฐบาลเฮงส์มรินเทาไทรนั๊ก

๒. ให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระพุทธศาสนาได้รับการบรรจุในรัฐธรรมนูญนับตั้งแต่พ.ศ.๒๕๓๖ ให้เป็นศาสนาประจำชาติ พ.ศ.๒๕๕๕ ในจำนวนชาวกัมพูชา ๑๔.๘ ล้านคน แบ่งเป็น **ชาวกัมพูชา** ร้อยละ ๙๖.๔ **นับถืออิสลาม** เป็นศาสนาที่คนนับถือรองลงมาโดยเฉพาะกับชาวจามอาศัยในจังหวัดกำปงจามมีจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ คน ร้อยละ ๒.๑ **นับถือศาสนาคริสต์** ร้อยละ ๑.๓ เป็นศาสนาที่สามมีจำนวนชาวคริสต์ทั้งสิ้น ๒๐,๐๐๐ คน

๒.๑๒.๒ พระสงฆ์กับการเมือง^{๖๒}

พ.ศ.๒๕๔๑(๑๙๙๘) พระสงฆ์ในกรุงเทพมหานครได้ก่อหวอดประท้วงด้วยเหตุผลไม่พอใจหลายประเด็นคือ **๑.มีการโง่งมเลือกตั้ง** โดยมีการแอบนับคะแนนแบบไม่ชอบมาพากล **๒.สมเด็จพระสังฆราชเทพวงศ์ สนับสนุนให้พระสงฆ์ลงเลือกตั้ง** ให้กับพรรคประชาชนกัมพูชาของนายฮุนเซน เพราะท่าทีของพระสังฆราชโน้มเอียงไปทางพรรคนี้นี้ เพราะอาศัยฮุนเซนท่านจึงรอดตายจากเขมรแดง จึงเป็นธรรมดาที่ยังระลึกนึกถึงบุญคุณ แต่พระสงฆ์รุ่นหนุ่มสนับสนุนพรรคพุนชินเปค และพรรคนายสม รังสี **๓.ไม่พอใจที่มีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศมาก** ควรมีมาตรการผลักดันออกไป ในการประท้วงครั้งนี้พระหนุ่มเหล่านี้ได้ใช้รูป **พระแอม เจียว** พระสงฆ์กัมพูชาที่พาชาวพุทธต่อต้านฝรั่งเศสด้วย ไม่นานจึงถูกรัฐบาลส่งทหารเข้ากวาดล้าง มีพระสงฆ์บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก ตามมาด้วยการห้ามพระสงฆ์ในพนมเปญออกนอกวัด สมเด็จพระสังฆราชจึงไม่ได้รับการยอมรับจากพระสงฆ์รุ่นใหม่ ในภายหลังพระเจ้าสีหนุ ได้ส่งสาส์นให้ฮุนเซน ยกเลิกกฎระเบียบนี้เพื่อสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ การประท้วงของพระสงฆ์นี้มีทั้งผู้เห็นด้วย และคัดค้านที่เห็นด้วยมองว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทในสังคม เมื่อเห็นความไม่ยุติธรรม ไม่ควรนิ่งดูตาย ควรนำหน้าชาวพุทธปฏิรูป ฝ่ายคัดค้านมองว่า พระสงฆ์เหล่านี้เริ่มเข้าใกล้การเมืองทุกที จนผ่านเส้นแบ่งแดนของพระสงฆ์ไปแล้วอันจะนำมาซึ่งความเสียหาย ให้พุทธศาสนาโดยรวม

^{๖๒} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, หน้า ๑๑๘.

ที่	ชื่อจังหวัด	ประชากร	หมายเหตุ
๑	กระเจี๊ยะ Kratie	๓๑๘,๕๓๓	
๒	กัณดาล Kandal	๑,๒๖๕,๘๐๕	
๓	กัมโปซ Kampot	๕๘๕,๑๑๐	
๕	กำปงจาม Kampong Cham	๑,๖๘๐,๖๙๔	
๖	กำปงชนัง Kampong Chanang	๙๗๒,๖๑๖	
๗	กำปงธม Kampong Thom	๗๐๘,๙๓๘	
๘	กำปงสเปอ Kampong Speu	๗๑๖,๕๑๗	
๙	แกบ Kep	๔๒,๒๐๘	
๘	เกาะกง Koh Kong	๑๓๙,๗๒๒	
๑๐	ตาแก้ว Takea	๘๔๓,๙๓๑	
๑๑	บันทายมีชัย Banteay Meanchey	๖๗๘,๐๓๓	
๑๒	พนมเปญ Phnom Penh	๒,๒๓๔,๖๖๖	
๑๓	พระตะบอง Battambang	๑,๐๓๗,๕๒๓	
๑๔	พระวิหาร Phrea Vihear	๑๗๐,๘๕๒	
๑๕	พระสีหนุ Phrea Sihanouk	๑๙๙,๙๐๒	
๑๖	โพธิสัตว์ Putsat	๓๙๗,๑๐๗	
๑๗	ไพรเวียง Prey Vieng	๙๔๗,๓๕๗	
๑๘	ไพลิน Pilin	๗๐,๔๘๒	
๑๙	มณฑลคีรี Moldulkiri	๖๐,๘๑๑	
๒๐	รัตนคีรี Ratanakiri	๑๔๙,๙๙๗	
๒๑	สตึงเตรง Stung Treng	๑๑๑,๗๓๔	
๒๒	สวายเรียง Svay Rieng	๔๘๒,๗๘๕	
๒๓	เสียมราฐ Siem Reap	๘๙๖,๓๐๙	
๒๔	อุดรมีชัย Oddar Meanchty	๑๘๕,๔๑๑	

สถิติวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศกัมพูชา

ในพ.ศ.๒๕๑๓ กัมพูชามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๗ ล้านคนเศษ เป็น พุทธศาสนิกชนร้อยละ ๙๐ มีอิสลามร้อยละ ๗ ศาสนาคริสต์ร้อยละ ๓ และศาสนาอื่นๆ อีก มีวัด ๓,๓๖๙ วัด แบ่งเป็น

มหานิกาย ๓,๒๓๐ วัดวัดธรรมยุติ ๑๓๙ วัด มีภิกษุสามเณร ๖๕,๐๖๕ รูป แบ่งเป็นมหานิกาย ๖๒,๖๗๘ รูป เป็นธรรมยุติ ๒,๓๘๕ รูป ส่วนสถิติ พ.ศ.๒๕๔๔ มีดังนี้

จำนวนวัด			คณะมหานิกาย			คณะธรรมยุติ		
จังหวัด	มหานิกาย	ธรรมยุติ	ภิกษุ	สามเณร	สรูป	ภิกษุ	สามเณร	สรูป
กระบี่	๙๐	๒	๒๖๐	๕๖๙	๘๒๙	๖	๕	๑๑
กัณดา	๓๔๒	๒๐	๑,๔๙๗	๒,๗๓๕	๔,๒๓๒	๕๗	๑๔๔	๒๐๑
กัมพูชา	๑๘๙	๕	๗๗๘	๑,๗๖๕	๒,๕๔๓	๑๓	๑๕	๒๘
กำแพง	๕๐๙	๑๑	๑,๗๓๐	๔,๐๗๖	๕,๘๐๖	๘๐	๗๒	๑๕๒
กำแพง	๑๗๒	-	๖๕	๑,๕๙๒	๒,๒๔๖	-	-	-
กำแพง	๒๑๑	-	๙๐๙	๒,๖๐๗	๓,๕๑๖	-	-	-
กำแพง	๑๙๘	๗	๑,๗๐๐	๒,๔๓๕	๔,๑๓๕	๒๗	๖๐	๘๗
แก	๘	-	๓๔	๕๔	๘๘	-	-	-
เกาะ	๓๖	๑	๒๑๐	๑๖๘	๓๗๘	๒	๒	๔
ตาก	๒๙๐	๑๖	๙๖๕	๒,๑๔๓	๓,๑๐๘	-	-	-
ปัตตานี	๑๘๐	๔	๘๕๖	๑,๙๖๓	๒,๘๑๙	๔๐	๓๑	๗๑
พนม	๘๔	๓	๑,๗๓๒	๑,๓๘๗	๓,๑๑๙	๕๐	๑๗	๖๗
พระตะ	๒๐๗	๘	๑,๓๘๕	๒,๓๑๑	๓,๖๙๖	๑๘	๓๘	๕๖
พระ	๓๒	-	๙๘	๒๔๗	๓๔๕	-	-	-
พระ	๒๐	-	๑๕๑	๒๔๔	๓๙๕	-	-	-
โพธิ	๑๑๘	๔	๔๘๐	๑๕๖๖	๒,๐๒๖	๑๐	๗	๑๗
ไพร	๔๒๓	๑๔	๑,๔๓๕	๒,๒๓๐	๓,๖๖๕	๘๗	๗๗	๑๖๔
พล	-	-	-	-	-	-	-	-
มณฑล	๕	-	๗	๖	๒๓	-	-	-
รัตน	๑๓	-	๕๗	๑๑๐	๑๖๗	-	-	-
สติ	๓๙	-	๑๔๐	๑๘๕	๓๒๕	-	-	-
สวาย	๒๑๒	-	๗๖๙	๑,๒๗๑	๒,๐๔๐	-	-	-
เสียม	๒๐๒	๒	๑,๕๙๒	๒,๐๐๔	๓,๕๙๖	๖	๕	๑๑
อุดร	-	-	-	-	-	-	-	-
สรูป	๓,๕๘๘	๙๗		๑๗,๔๓๙	๓๑,๖๕๘	๔๑๗	๕๖๗	๙๘๔

ต่อมาพ.ศ.๒๕๕๑ (๒๐๐๘) มีสถิติวัดเพิ่มขึ้นเป็น ๔,๓๐๗ วัด และจำนวนพระสงฆ์สามเณรเพิ่มขึ้นเป็น ๕๕,๕๘๓ รูป^{๖๓} เมื่อเปรียบเทียบกับพ.ศ.๒๕๑๓ ซึ่งพุทธศาสนา กัมพูชาอยู่ในช่วงเจริญรุ่งเรืองภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้านโรดมสีหนุจะเห็นว่า จำนวนพระสงฆ์ลดลง แต่ในอนาคตจำนวนพระสงฆ์อาจจะมามากขึ้น ปัจจัยที่ทำให้ผู้บวชเพิ่ม หรือลดเป็นเรื่องของวัดและพุทธบริษัทไม่ได้มีอำนาจรัฐมาบังคับเหมือนเดิม

๒.๑๒.๓ การปกครองคณะสงฆ์

คณะสงฆ์ในกัมพูชาเริ่มตราพระราชบัญญัติในวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๖ ก่อนที่จะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสจากนั้นได้ใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้เรื่อยมา จนยกเลิกสมัยเขมรแดง ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง พ.ศ.๒๕๔๑ มานี้เอง

พุทธศาสนาในกัมพูชาแบ่งออกเป็น ๒ นิกายคือ **๑.มหานิกาย** เป็นนิกายใหญ่ ที่สืบทอดมาจากลังกาและไทย มีตำแหน่งสมณศักดิ์เป็น **สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี** ปัจจุบันสมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี(เทพวงศ์) ได้สละตำแหน่งพระสังฆราช **สมเด็จพระสุเมธาธิบดี (นน แงด)** อายุ ๗๔ ปี ประทับที่วัดปทุมวดีราชวราราม กรุงพนมเปญ เป็นพระสังฆราชแทน และมีพระราชอาณา ๓๕ รูป โดยแบ่งเป็นชั้นเอก ๓ รูป ชั้นโท ๖ รูป ชั้นตรี ๖ รูป ชั้นจัตวา ๒๐ รูป ชั้นรองสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑ เป็น**พระโพธิวงศ์** ชั้นรองที่ ๒ เป็น **พระมงคลเทพาจารย์ ๒.ฝ่ายธรรมยุตินิกาย** สมเด็จพระมหาสุริยามาธิบัติ (บัวคลี) ประทับที่วัดปทุมวดี กรุงพนมเปญ เป็นพระสังฆราช มีพระราชอาณา ๒๒ รูป แบ่งเป็น ชั้นเอก ๒ รูป ชั้นโท ๓ รูป ชั้นตรี ๔ รูป ชั้นจัตวา ๑๓ รูป มีจำนวนวัด ๑๕๑ วัด รวมทั้ง ๒ นิกายเป็น ๔,๓๙๒ วัด ทั้งสองนิกายแยกการปกครองเด็ดขาดตั้งแต่ระดับบนถึงล่าง แตกต่างจากคณะสงฆ์ไทย

สังฆมนตรีแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ รวมเรียกว่าพระราชอาณา การที่พระสงฆ์รูปใดจะได้รับการสถาปนาเป็นพระราชอาณาต้องมีพรรษา ๒๐ ขึ้นไป มีความประพฤติดีงาม มีความรู้เป็นที่ศรัทธา โดยทั่วไป จากนั้นคณะสงฆ์นำเสนอชื่อไปยังรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการแล้วนำเสนอให้พระมหากษัตริย์ลงพระปรมาภิไธยแล้วโปรดเกล้าแต่งตั้ง ส่วนสภาสงฆ์จะมี ๓ ระดับคือ **๑.สภาสูง** คือสภาของพระมหาเถระที่ได้รับสมณศักดิ์ชั้นสูง ของทั้งสองนิกาย **๒.สภาชั้นที่ ๑** คือสภาเจ้าคณะจังหวัดซึ่งได้รับแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ โดยแยกกันทั้งธรรมยุติกและมหานิกาย **๓.สภาชั้นที่ ๒** คือสภาเจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอ ในประเทศซึ่งมีอยู่ราว ๒๕๐ อำเภอ แต่ละสภาต้องมีประธาน ๑ รูป เลขานุการ ๑ รูป รองเลขานุการ ๑ รูป

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ปยุต ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๓๓.

๒.๑๒.๔ ด้านการศึกษา

คณะสงฆ์ภิกษุสามเณรศึกษาทางพุทธศาสนาเป็น ๔ ระดับคือ **๑.พุทธิกประถม** ศึกษาให้ศึกษาระดับประถมศึกษาศึกษาชั้นป.๑-๖ **๒.พุทธิกมัธยมศึกษาปฐมภูมิ** จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น **๓.พุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ** จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย **๔.อุดมศึกษา** จัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยคือระดับปริญญาตรี โท และ เอก ในพรบ.ด้านการศึกษาได้มอบหมายพระเถระเหล่านี้รับผิดชอบ คือ

ที่	ชื่อสมณศักดิ์	ชื่อจริง	ตำแหน่ง
๑	สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี	นน แหงด	ประธาน
๒	สมเด็จพระธรรมมุนี	ลอส ลาย	รองประธาน
๓	สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ	เฮง เลียงโฮ	รองประธาน
๔	สมเด็จพระวันรัต	นอย จริก	รองประธาน
๕	สมเด็จพระโพธิวงศาจารย์	อัม ลิมเฮง	รองประธาน
๖	สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ	ม่วง รา	รองประธาน
๗	พระโฆสธรรม	เสาร์ จันทร์ธูร	รองประธานและเลขานุการ
๘	พระสีหธรรมโกศล	เจีย สำอาง	รองประธาน ^{๖๔}

จากสถิติ พ.ศ.๒๕๕๑ มีโรงเรียนแผนกพระธรรมวินัย (นักธรรมตรี โท เอก มีจำนวน ๗๒๖ โรงเรียนสมณศึกษามีจำนวน ๑๓,๖๑๒รูป โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษามีจำนวน ๕๔๙ โรงเรียนสมณศึกษาที่เรียนอยู่มี ๑๒,๑๗๔ รูป พุทธิกอนุวิทยาลัย (ม.๑-๓) มีจำนวน ๒๖โรง สมณศึกษา ๔,๐๓๗ รูป พุทธิกวิทยาลัย (ม.๔-๖)๑๑โรง มีสมณศึกษา ๑,๘๙๓ รูป ระดับอุดมศึกษา ๒ แห่งคือ พุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหราช และพุทธิกสากลพระสีหมนี ๖๐๕ รูป ส่วนวัดทั่วราชอาณาจักร ๔,๒๓๗ วัด มีพระภิกษุ-สามเณร ๕๗,๓๕๐ รูป

ก.ระดับมัธยมศึกษา

พ.ศ.๒๕๐๕ สมเด็จพระสังฆราชได้สร้างโรงเรียนสงฆ์เรียกว่าโรงเรียนพุทธิกศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ที่วัดมอญมนตรีย์ ให้นามว่า **วิทยาลัยพระสุรามฤต** ในกรุงเทพมหานคร ตามนามของพระบิดาของพระองค์ ปัจจุบันขยายตัวออกไปหลายจังหวัด มีจำนวนโรงเรียนทั้งสิ้น ๑๒ แห่ง มีนักเรียน ๓,๔๐๐ รูป/คน พ.ศ.๒๕๓๒ (๑๙๘๙) โรงเรียนมัธยมสงฆ์ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง หลังถูกทำลายยับเยินในสมัยเขมรแดง เป็นฐานผลิตบุคลากรให้มหาวิทยาลัย สงฆ์ต่อมา พ.ศ.๒๕๕๑ มีจำนวนโรงเรียนมัธยมทางพุทธศาสนา ๑๒ แห่ง

^{๖๔} สถิติโรงเรียนแผนกพระธรรมวินัย (นักธรรมตรี โท เอก พ.ศ. ๒๕๔๗ (๒๐๐๔)

ข.ระดับอุดมศึกษา

ได้ก่อตั้งขึ้นในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๗ (๑๙๕๔) โดยสมเด็จพระเจ้านโรดม สีหนุ โดยใช้พระนามของพระองค์ท่านมาเรียกชื่อมหาวิทยาลัย เหมือนกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งพระราชทานนามจากในหลวงรัชกาลที่ ๕ ชื่อว่าพุทธทศกสิณวิทยาลัยพระสีหนุราช Preah Sihanouk Raja Buddhist) โดยมุ่งหวังให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นจนถึงระดับมหาวิทยาลัย เพื่อนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนาไปเผยแผ่พุทธศาสนิกชน โดยมีพระโพธิวงศ์ (ฮวด ตาท) เป็นอธิการบดีรูปแรก มีนักศึกษาชุดแรก ๔๐ รูป มหาวิทยาลัยตกต่ำสุดขีดในสมัยเขมรแดง ตึกถูกทุบ หนังสือทางพุทธศาสนาถูกเผาทำลาย ไม่มีนักศึกษาเหลืออยู่ จนถึงปีพ.ศ.๒๕๔๐ (๑๙๙๗) จึงได้เริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง โดยเปิดคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก มีนักศึกษาจบรุ่นแรก ๕๐ รูป พ.ศ.๒๕๔๙ (๒๐๐๖) รัฐบาลกัมพูชาได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย มีผลทำให้เป็นมหาวิทยาลัยรัฐบาล สมบูรณ์แบบ ในเบื้องต้นเปิดสอนในระดับปริญญาตรี ๕ คณะ คือ **๑.คณะศาสนาและปรัชญา** (Faculty of Philosophy and Religions) **๒.คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประชาสัมพันธ์ทาง** **ค่านเทคโนโลยี** (Faculty of Education Science and Information Technology) **๓.คณะ** **วรรณคดีเขมร** (Faculty of Khmer Literature) **๔.คณะบาลี สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ** (Faculty of Pali Sanskrit and Foreign Language) **๕.ศูนย์ฝึกอบรมครู** (Center of Teacher Training) มีสถานะเทียบเท่าคณะ ตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงพ.ศ.๒๕๑๘ มีผู้จบการศึกษาแล้ว ๑๗๖ รูป ปีพ.ศ. ๒๕๔๒ (๑๙๙๙) มีผู้จบปริญญาตรีรุ่นแรก ๕๐ รูป วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๙ (๒๐๐๖) รัฐบาลพระราชทานอณาจักรกัมพูชายกสถานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐอย่างสมบูรณ์ มีพรบ.ที่ชัดเจน มีสมเด็จพระสังฆราช (นุน แหวงด) เป็นที่ปรึกษาอธิการบดี มี **สมเด็จพระโพธิวงศ์** (อัม ลิม เฮง) เป็นอธิการบดี และศาสตราจารย์ ดร.พระเทพสัจฉา (ซีร์) สุวัฒน์ธนะ เป็นรองอธิการบดี^{๖๕}

มหาวิทยาลัยได้ขยายการศึกษานอกสู่ชนบทโดยจัดตั้งวิทยาเขตออกเป็น ๓ วิทยาเขตกำปงซันคือ **๑.วิทยาเขตพระตะบอง ๒.วิทยาเขตกำปงจาม ๓.วิทยาเขตกำปงซัน** พ.ศ.๒๕๕๕ มีนักศึกษาทั้งหมด ๑,๕๑๒ รูป/คน

มหาวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่งคือ พุทธทศกสิณวิทยาลัยพระสีหนุนีราช (Preah Sihanoniraja Buddhist University) เป็นมหาวิทยาลัยที่ตั้งตามนามของสมเด็จพระเจ้านโรดม สีหนุ พระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน ตั้งที่วัดสวายเปาะแปะ กรุงพนมเปญ โดยความพยายามของสมเด็จพระสังฆราชบัวคลี ฝ่ายธรรมยุติ ในพ.ศ.๒๕๔๗ ในวันเปิดมหาวิทยาลัยพระเจ้าสีหนุนี้ได้เสด็จมาเปิดอย่างเป็นทางการ การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี จนถึงพ.ศ.๒๕๕๐ จึงมีพรบ.อย่างสมบูรณ์ มีสถานะ

^{๖๕} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๑๒๔.

เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ขณะนี้เปิดแล้ว ๔ คณะ คือ ๑.คณะปรัชญา ศาสนา และ
นิติศาสตร์ ๒.คณะบาลี สันสกฤต และภาษาต่างประเทศ ๓.คณะอักษรศาสตร์เขมร ๔.คณะสารสนเทศ

๒.๑๒.๕ ด้านการเผยแพร่

คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชามีสิทธิ์เสรีภาพอย่างเต็มที่ที่จะนับถือพุทธศาสนา เพราะได้รับการคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญ อีกทั้งเป็นศาสนาประจำชาติซึ่งมีสถานะดีกว่าเมืองไทย แต่สิ่งที่กัมพูชาขาดแคลนคือบุคลากรทางศาสนาที่จะเผยแพร่ คือพระสงฆ์ ที่มีความรู้ดี ความประพฤติดี การเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นงานที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา เพราะจะเป็นการสืบต่ออายุพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ เพราะคนรุ่นเก่าที่ศรัทธาในพระรัตนตรัยได้ทยอยล้มหายตายจาก แต่คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาน้อย อีกทั้งถูกสั่งสอนในยุคเขมรแดง และยุคเฮงสัมรินตอนต้นๆ ว่า พุทธศาสนาเป็นยาเสพติด เป็นสิ่งทิ้งมลาย อีกทั้งยุคสมัยใหม่ที่มีวัตถุนิยมกำลังไหลบ่าเข้า ทั้งอบายมุข รุมล้อม สภาพเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญในการนำคนให้เข้าถึงธรรม การเผยแผ่แบ่ง ลักษณะเป็นดังนี้

๑.ด้านสิ่งพิมพ์

การเผยแผ่พุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่งคือ การจัดทำนิตยสาร ในกัมพูชามีนิตยสารทางพุทธศาสนาอยู่หลายฉบับ ปัจจุบันการจัดพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะพิมพ์ในนามของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตหรือราชบัณฑิตยสถานในเมืองไทย แต่ยังมีวัด องค์กร และพระสงฆ์หลายรูปได้ช่วยกันพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนาออกมามาก ทั้งที่แจกจ่ายและที่จำหน่ายตามท้องตลาด^{๖๖}

๒.ด้านเทศน์ บรรยาย อบรม

ในปัจจุบันพระสงฆ์มีเสรีภาพที่จะแสดงธรรมในสถานที่ต่างๆ ได้อย่างเสรี ในทุกปีจะมีการอบรมที่วัดเจ้าคณะจังหวัด เพื่อฝึกฝนพระภิกษุสามเณรให้สามารถบรรยายธรรมให้กับญาติโยมได้ พระสงฆ์หลายรูปได้ไปสอนนักโทษในเรือนจำให้มีความประพฤติดี แก้ไขปรับปรุงตัวเองได้ นอกนั้นยังมีโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โดยนำเด็กผู้ชายมาบวชเป็นสามเณร ส่วนเด็กผู้หญิงให้บวชศีลจารินี นุ่งขาวห่มขาว และ อบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น

๓. ด้านบรรยายทางวิทยุ

การบรรยายทางวิทยุในกัมพูชา พระสงฆ์เองได้โอกาสนี้ไม่น้อยตามสถานีวิทยุแห่งชาติ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์พุทธศาสนาแห่งชาติเหมือนในเมืองไทย แต่แนวโน้มในอนาคตกำลังทยอยก่อตั้ง

๔. ด้านบรรยายทางโทรทัศน์

โทรทัศน์ถือเป็นสื่อที่สำคัญที่เข้าถึงประชาชนมากที่สุดรองจากวิทยุ กัมพูชามีสื่อสถานีโทรทัศน์ ๖ ช่องและเอกชนอีกจำนวนหนึ่ง ในยุคเฮงสัมรินตอนต้น พระสงฆ์ไม่อนุญาตให้ออกโทรทัศน์ แต่ปัจจุบันได้รับการนิมนต์ให้ไปเทศน์ทางโทรทัศน์หลายรูป เช่น ทางช่อง CTN

^{๖๖} แผ่นพับประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(Cambodian Television Network) และช่องสถานีแห่งชาติหลายช่อง แต่คณะสงฆ์ยังไม่มีสถานีโทรทัศน์ทางพุทธศาสนาเหมือนไต้หวันหรือไทย แต่ในอนาคต คงจะเกิดขึ้นในไม่ช้า

๕. ด้านสื่ออินเทอร์เน็ต

คณะสงฆ์และชาวพุทธกัมพูชาเริ่มปรับตัวเข้ากับสังคมสื่อสารสนเทศสมัยใหม่ ปัจจุบันมีเว็บไซต์มากกว่า ๒๐๐ เว็บไซต์นำเสนอข้อมูลทางพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นภาษากัมพูชา ฝรั่งเศส และอังกฤษ เว็บไซต์เหล่านี้เสนอทั้งภาพ ข้อมูลและเสียง จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ประชาสัมพันธคณะสงฆ์และพุทธศาสนาในกัมพูชาได้

๒.๑๒.๖ สมณศักดิ์ปัจจุบัน

สมณศักดิ์คือตำแหน่งทางการคณะสงฆ์จุดมุ่งหมายในการแต่งตั้งสมณศักดิ์ เพื่อยกย่องพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาด้วยความเสียสละให้มีบทบาทในการปกครอง แต่สมณศักดิ์เป็นเหมือนดาบ ๒ คม เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่ยึดติดกับตำแหน่ง ไมโลภในตำแหน่ง จะเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนา แต่ในขณะเดียวกันถ้าสงฆ์มีความโลภในสักการะแสวงหาผลประโยชน์จากตำแหน่งเหมือนฆราวาสจะเป็นผลเสียหายต่อพุทธศาสนามาก ย่อมพยายามหาทางที่จะหาลาภสักการะด้วยวิธีการต่างๆทั้งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องได้ ในกัมพูชาตำแหน่งสมณศักดิ์เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยยุคพระนครจนถึงปัจจุบันตำแหน่ง สมณศักดิ์กัมพูชาปัจจุบันมีดังนี้^{๖๗}

ตำแหน่งสมณศักดิ์กัมพูชา

ผู้นำสงฆ์

๑. สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (นน แห่งด) วัดอุนณาโลม กรุงพนมเปญ
  ๒. สมเด็จพระพรหมลิขิต (ลอส ลาย)
  ๓. สมเด็จพระอุดมมุนี (เฮง เลียงโฮ)
  ๕. สมเด็จพระวันรัต (นอย จริก)
  ๕. สมเด็จพระโพธิวงศ์ (อุม ลิมเฮง)
  ๖. สมเด็จพระอุดมวงศา (ม้วง รา)
  ๗. พระโฆสธรรม (เสาร์ จันทรธูร)
  ๘. พระสีทธรรมโกศล (เจีย สำอาง)
- นอกนั้นเป็นสมณศักดิ์ชั้นพระครูสัญญาบัตรลงมาจนถึงเจ้าอาวาส

^{๖๗} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๑๒๗.

รายนามพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย

ที่	ชื่อ	ปีที่เกิด	วัดที่จำพรรษา
๑	พระสังฆราชเตียน (Dien)	๒๓๖๖	๒๔๕๖
๒	พระสังฆราชฮวดตาท (Hout Tat)	๒๕๑๒	๒๕๑๘ วัดอุณณาโลม พนมเปญ
๓	พระสังฆราชโฆษนันทะ (Ghosananda)	๒๕๓๑	๒๕๕๐
๔	พระสังฆราชเทพงค์ (Tep Vong)	๒๕๒๔	๒๕๕๙ วัดอุณณาโลม
๕	พระสังฆราช นน แหงด (Non Nget)	๒๕๔๙	ปัจจุบัน วัดอุณณาโลม

รายนามพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ

ที่	ชื่อ	รับตำแหน่ง	วันที่มรณภาพ
๑	พระสังฆราชสุคนธปาน (Saugkonn Pan)	๒๓๙๘	๒๔๓๗
๒	พระสังฆราชจวน นาด (Choun Nath)	๒๔๙๑	๒๕๑๒
๓	พุนเต็ช (Phul Tes)	๒๕๑๒	๒๕๑๓
๔	เทพเรือง (Tep Roeung)	๒๕๑๓	๒๕๑๘ ^{๘๗}
๕	บัวคลี (Bour Kry)	๒๕๓๔	ปัจจุบันวัดปทุมวดี พนมเปญ

๒.๑๒.๗ วัดสำคัญในกัมพูชา

กรุงพนมเปญ นครหลวงของกัมพูชาก่อตั้งในปีพ.ศ. ๒๔๐๒ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เหวาดารพระองค์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก เมื่อสร้างพระราชวังแล้วสิ่งที่ทำต่อมาก็คือ การสถาปนาวัดทางพุทธศาสนาขึ้นในนครหลวงหลายวัด นับตั้งแต่สร้างวัด พระแก้วไว้ในพระราชวัง เพราะนำแบบแปลนจากพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯไปสร้างไว้ ด้วยเหตุที่พระองค์ได้มาประทับที่พระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ เป็นเวลานาน วัดที่ทรง สร้างในกรุงพนมเปญรวมทั้งหมด ๔๐ กว่าวัด แต่โชคร้ายในสมัยเขมรแดงได้ถูกทำลายไปหลายวัด เช่น วัดลังกา ครั้นเขมรแดงล้มสลายลง ชาวบ้านอพยพเข้ากรุงพนมเปญ ได้เข้ามายึดครองวัดหลายแห่ง เช่นวัดมณีนีรตนาราม และวัดประยูรวงศ์ เป็นต้น ในวัดเต็มไปด้วยบ้านเรือนผู้คน ไม่เว้นแม้กระทั่งรอบโบสถ์ พระสงฆ์อาศัยได้แค่ภายในพระอุโบสถวัดที่สำคัญคือ

ที่	วัด	ที่ตั้ง	ปีที่สร้าง	เจ้าอาวาส	หมายเหตุ
๑	วัดอุณาโลม	ริมฝั่งแม่น้ำพนมเปญ	๒๔๕๘		
๒	วัดปทุมวดี	พนมเปญ	๒๓๖๕		
๓	วัดลังกาสุมาราม	ใกล้อนุสาวรีย์เอกราช พนมเปญ	๒๔๖๕	พระเสาร์ จันทร์ธูร์	
๔	วัดพนม	พนมเปญ	๒๔๕๘		
๕	วัดเกาะ	ถนนมณีวงศ์ พนมเปญ	๒๐๐๐		
๖	วัดสำเภามาส	ใกล้สนามกีฬาโอลิมปิก พนมเปญ			
๗	วัดสามัคคีรังสี	หมู่บ้านเตรีย ชานกรุงพนมเปญ		พระวิษขัตต ปัญญา ยวง สีน	
๘	วัดสุวรรณมุนีสาคร	อำเภอรุสสีแก้ว ชานกรุงพนมเปญ			
๙	วัดมหามนตรี	ใกล้สนามกีฬาโอลิมปิก	๒๔๗๖		

สถิติวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน (สำรวจพ.ศ. ๒๕๕๐)^{๖๘}

จังหวัด	วัด (ม)	ภิกษุ (ม)	ร.ร.ปริยัติ	นักเรียน	วัด (ธ)	ภิกษุ(ธ)	ร.ร.ปริยัติ	พระทุกนิกาย
กระแจะ	๑๑๐	๑,๐๓๐	๒	๓๐	๓	๒๐	๑๑๓	๑,๑๕๐
กัณดาล	๓๕๔	๕,๙๗๐	๘๑	๒,๓๒๑	๒๔	๓๐๖	๓๗๘	๖,๒๗๖
กัมโพช	๒๐๕	๒,๒๑๖	๓๓	๒๑๓	๗	๕๕	๒๑๒	๒,๒๗๑
กำปงจาม	๕๓๕	๗,๕๖๓	๒๗	๕๘๕	๑๕	๑๔๔	๕๕๐	๗,๗๐๗
กำปงชนัง	๒๐๓	๒,๐๗๕	๔๔	๗๙๑	๑	๑๓	๒๐๔	๒,๐๘๘
กำปงธม	๒๑๒	๓,๑๘๗	๗๘	๑,๑๔๒	๑	๕	๒๑๓	๓,๑๙๒
กำปงสะปือ	๒๓๗	๓,๕๕๓	๔๙	๘๑๑	๑๑	๑๐๕	๒๔๘	๓,๖๕๘
แกบ	๑๑	๑๓๒	๒	๕๕	-	-	๑๑	๑๓๒
เกาะกง	๔๙	๕๐๙	๓	๒๑๓	๔	๒๗	๕๓	๕๓๖
ตาแก้ว	๓๐๓	๓,๑๗๗	๓๐	๖๑๑	๑๖	๑๐๕	๓๑๙	๓,๒๘๒
ปิ่นเตี้ยเมียนเจย	๑๙๖	๓,๔๘๑	๑๒๔	๑,๒๕๙	๔	๘๕	๒๐๐	๓,๕๖๖
พนมเปญ	๘๔	๔,๖๗๘	๑๒	๓๖๖	๒	๑๔๓	๘๖	๔,๘๒๑
พระตะบอง	๒๗๕	๔,๗๙๘	๗๒	๑,๓๔๔	๑๐	๙๘	๒๘๕	๔,๘๙๖

^{๖๘} กระทรวงธรรมการ , กรมเอกสารพระ พุทธศาสนา (ภาษาเขมร) พนมเปญ : เอกสารฉบับเล่ม, ๒๐๐๖, หน้า ๖๙.

พระวิหาร	๕๘	๓๗๔	๔	๑๓๘	-	-	๕๘	๓๗๔
พระสีหนุ	๒๗	๕๒๗	๑๒	๑๒๖	๒	๙	๒๙	๕๓๖
โพธิสัตว์	๑๓๒	๑,๗๒๔	๒๓	๓๗๙	๕	๔๖	๑๓๗	๑,๗๓๐
ไพรวัง	๔๗๕	๔,๓๕๕	๖๔	๑,๔๒๘	๑๖	๘๐	๔๗๕	๔,๔๓๕
ไพลิน	๑๖	๒๐๘	๓	๕๗	๒	๖	๑๘	๒๑๔
มณฑลคีรี	๘	๕๐	๑	๒๔	-	-	๘	๕๐
รัตนคีรี	๑๘	๑๖๑		๕๐	-	-	๑๘	๑๖๑
สติงตรง	๔๗	๓๒๙	๖	๑๙๓	-	-	๔๗	๓๒๙
สวายเรียง	๒๒๘	๑,๙๕๖	๔๒	๘๕๐	-	-	๒๒๘	๑,๙๕๖
เสียมราชู	๒๐๐	๓,๘๒๑	๑๐๖	๑,๒๔๕	๕	๕๔	๒๐	๓,๘๗๕
อูดาร์ เมียนเจย	๓๙	๓๒๐	๓	๒๖๙	๑	๑๒	๔๐	๓๓๑
สรูป	๔,๐๒๒	๕๖,๙๔	๘๒๓	๑๔,๔๙๐	๑๒๙	๑,๓๑๓	๔,๑๓๕	๕๗,๖๐๖

๒.๑๒.๘ พระสงฆ์กำพูชากับการศึกษาในไทย

ตามที่กล่าวข้างต้นว่า พระพุทธศาสนาในไทยและกำพูชามีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก จึงปรากฏว่ามีชาวกำพูชามาศึกษาเป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี่จะกล่าวเฉพาะพระสงฆ์สามเณรชาวกำพูชา พระสงฆ์ชาวกำพูชาชุดแรกที่เข้ามาศึกษาคือพระสังฆราช (เที่ยง) ชาวกำพูชาเข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๔ จนสืบเนื่องต่อมาอีกทั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติได้รับไปจากไทย สาเหตุที่เข้ามาศึกษามากอาจจะมีสาเหตุดังนี้

๑. **เพราะมีพรมแดนติดกัน** การที่มีพรมแดนติดกันทำให้สะดวกในการเดินทาง จะเดินทางมาด้วยเท้า ด้วยรถ หรือเครื่องบินสามารถทำได้

๒. **เพราะมีภาษาวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน** แม้ภาษากำพูชาและไทยจะฟังอาจจะไม่เข้าใจ แต่ทั้งสองภาษาล้วนมีภาษาบาลีสันสกฤตจากอินเดียมาใช้เหมือนกัน อีกทั้งคำราชาศัพท์ และศัพท์สามัญในภาษาไทยได้ยืมมาจากภาษาเขมรเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่แตกต่างกันมาก

๓. **เพราะไทยมีพุทธศาสนาที่มั่นคงกว่า** พุทธศาสนาในกำพูชาเจริญรุ่งเรือง มากในหลายยุคสมัย แต่ต่อมาถูกเขมรแดงทำลาย อย่างย่อยยับจึงต้องฟื้นฟูใหม่ ประเทศที่ควรจะมาศึกษาจึงเป็นประเทศไทย เพราะพุทธศาสนาที่มั่นคงกว่ากำพูชา

พระสงฆ์เหล่านี้ไปศึกษาหลายสถานที่ ทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนกลาง และส่วนวิทยาเขต หรือห้องเรียน โดยมีครูอาจารย์ เพื่อนฝูงชักนำก็จะไปศึกษาที่นั่น ครั้นจบการศึกษาจากไทยไปแล้วถ้ายังครองเพศสมณะอยู่จะมีสถานะภาพที่ได้รับการยกย่องในคณะสงฆ์ มีตำแหน่งหน้าที่สูง เป็น

นักปราชญ์ของประเทศ ถ้าลาสิกขาไปจะมีงานรองรับที่ไม่น้อยหน้าฆราวาส พระสงฆ์กัมพูชาที่เข้ามาอาศัยในเมืองไทยได้นำเอารูปแบบการเผยแผ่ของไทย ไปฟื้นฟูในกัมพูชาด้วย เช่น การจัดบวชสามเณร ภาคฤดูร้อน การบวชชีพราหมณ์ การบวชต้นไม้ การจัดค่ายห่างไกลจากยาเสพติด เป็นต้น

สถิติพระภิกษุ-สามเณรกัมพูชาที่ศึกษาในไทย พ.ศ.๒๕๕๕

สถานที่	จำนวน	ประธานชมรม
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วังน้อย ออยุธยา)	๘๐	พระวัน สงฆมโม(สวฆทะ)
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา	๖๕	พระตอลโต
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น	๔๐	พระจำนาน ยอน
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่	๒๗	พระเวต สกุล
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี	๑๕	พระวิชัย
ม. มหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง)	๑๓	-
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	๙	-
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์	๕	-
ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีพุทธโฆส	๕	-
มหาวิทยาลัยอื่นๆ	๑๐	-
รวม (รูป)	๒๖๙	

ปัญหาที่พบเมื่อเข้ามาศึกษาในไทยคือ ๑.หาวัดจำพรรษายาก เพราะไม่มีผู้รับรอง ๒.ไม่มีงบประมาณเล่าเรียน เพราะขาดการอุปถัมภ์ กรณีที่เดินทางมาเอง ๓.มีปัญหาในการขอต่อวีซ่า เพราะไม่ได้ใบรับรองจากคณะสงฆ์ จึงมาในฐานะนักท่องเที่ยวที่ได้วีซ่าเข้าไทยเพียง ๑ เดือนจึงต้องเดินทางไปประทับตราทุกเดือน ๔.พระสงฆ์บางรูปมีอาจารย์ (ความประพฤติ)ไม่งาม หรือยุ่งเกี่ยวกับการค้ายาเสพติด แต่มีจำนวนน้อยมาก แต่โดยสรุปพระสงฆ์กัมพูชาเหล่านี้เมื่อจบไปแล้ว ถ้าไม่ลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ ล้วนแล้วแต่มีบทบาทในคณะสงฆ์กัมพูชา เป็นกำลังหลักของพุทธศาสนาโดยรวม

๒.๑๒.๙ วัดเขมรในต่างแดน (Cambodian temple in abroad)

พระพุทธศาสนาในกัมพูชาเริ่มเผยแผ่ออกสู่ต่างประเทศด้วยเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน เช่น มีชาวกัมพูชาเคยอาศัยในประเทศนั้นๆ เช่นชาวเขมรกรอมในเวียดนาม ชาวเขมรเชื้อสายไทย เป็นต้น เป็นที่แน่นอนว่าเมื่อคนเหล่านี้ตั้งรกรากอยู่ที่ไหน ย่อมแสดงออกถึงความเป็นชาติ ศาสนาและสถาบัน กษัตริย์ติดตามไปทุกหนแห่ง กล่าวโดยเฉพาะพุทธศาสนา ชาวกัมพูชานับถือพุทธศาสนาเถรวาทอย่างแน่นแฟ้นมาช้านาน เมื่ออพยพไปอยู่ที่ไหนจึงนิยมสร้างศาสนสถานเพื่อเป็นจุดศูนย์กลางในการรวมผู้คน ไม่ให้ถูกวัฒนธรรมส่วนใหญ่ในประเทศนั้นๆกลืนหายไปในสงครามอินโดจีน ทำให้มีชาวกัมพูชา

อพยพฯ ไปอยู่ต่างประเทศมากมายหลายแสนคน เมื่ออพยพไปแล้วจึงได้สร้างวัดเพื่อรักษาจารีตประเพณีประเทศเหล่านี้ด้วย

๒.๑๒.๑๐ ประเทศเวียดนาม (Vietnam)

ในประวัติศาสตร์ ชาวกัมพูชาถือว่าภาคใต้ของเวียดนามเคยเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชามาก่อน แม้เมืองโฮจิมินห์ยังเรียกว่า **ไซปอน** ดังนั้นจึงมีชาวกัมพูชาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จากสถิติของกระทรวงมหาดไทยของเวียดนามกล่าวว่า มีชาวเวียดนามเชื้อสายกัมพูชา หรือเขมรกรอมในประเทศราว ๑๓ ล้านคน ส่วนใหญ่อาศัยในภาคใต้ของ เวียดนาม เช่น จังหวัดกั๋งเทอ และชอกตรัง เป็นต้น พ.ศ.๒๕๕๔ มีจำนวนวัดทั้งสิ้น ๖๐๐ วัด^{๖๙} และพระภิกษุ-สามเณร ๒๐,๐๐๐ รูป ชาวเขมรกรอมเหล่านี้มีสิทธิ์เสรีภาพเท่าชาวเวียดนามทั่วไป พวกเขา มี ๒ ชื่อทั้งเวียดนามและเขมร พูดได้ ๒ ภาษา แต่เด็กรุ่นใหม่เริ่มที่จะเขียนภาษาเขมรไม่ได้

๒.๑๒.๑๑ ประเทศสหรัฐอเมริกา (USA)

ชาวกัมพูชาอพยพพลัดถิ่นไปยังสหรัฐอเมริกาในสมัยสงครามกลางเมือง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๐ เป็นต้นมา และเพิ่มมากขึ้นใน พ.ศ.๒๕๒๕ นับแต่กองทัพเวียดนามบุกเข้ารุกราน ผู้คนจึงอพยพหลบหนีเข้ามายังประเทศที่ ๓ ก่อนที่อพยพไปตั้งรกรากในประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันในสหรัฐอเมริกา มีชาวกัมพูชา ราว ๑๕๐,๐๐๐ คน มีวัด ๑๐๙ วัด มีพระสงฆ์ ๕๐๒ รูป สามเณร ๓๔ รูป วัดที่สำคัญคือ **๑.วัดเขมราพุทธิการาม (Wat Khemara Buddhikaram)** ลองบีช แคลิฟอเนีย **๒.วัดพุทธิการาม (Wat Buddhikaram)** กรุงวอชิงตันดีซี มีพระสงฆ์ ๗ รูป ก่อตั้งโดยพระสุเมธวงส์ (องค์เมียน จันทวัฒน์) **๓.วัดไตรรัตนาราม** รัฐเมสซาชูเซตส์ เป็นต้น

๒.๑๒.๑๒ ประเทศออสเตรเลีย (Australia)

ชาวกัมพูชาอพยพเข้าไปยังประเทศออสเตรเลียตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๐ เป็นต้นมา เพราะเหตุที่ออสเตรเลียมีประชากรน้อย เมื่อเทียบกับพื้นที่ซึ่งใหญ่มากจนขนานนามว่าทวีป ปัจจุบันมีชาวกัมพูชา ๓ หมื่นคนเศษ มีวัด ๗ วัด มีพระสงฆ์ราว ๑๙ รูป วัดที่สำคัญคือ **๑.วัดเขมารังสาราม** เมืองนิวเซาท์เวลส์ **๒.วัดธัมมิกการาม** **๓.วัดพุทธรังสี** กรุงเมลเบิร์น

๒.๑๒.๑๓ ประเทศฝรั่งเศส (France)

ฝรั่งเศสเป็นอดีตเจ้าอาณานิคมมานานกว่า ๙๐ ปี จึงมีบทบาทอย่างสูงในกัมพูชา ดังนั้นจึงมีชาวกัมพูชาไปอาศัยอยู่จำนวนมาก พ.ศ.๒๕๐๓ (๑๙๖๐) ก่อนที่พนมเปญจะแตกได้มีพระสงฆ์กัมพูชามาศึกษาที่นี้คือ พระยอด ฮวด (Yot Hout) เมื่อศึกษาจบท่านได้เดินทางกลับกัมพูชา ครั้นพนมเปญ

^{๖๙} กระทรวงการกรมการ, **กรมเอกสารพระพุทธศาสนา** (ภาษาเขมร), (พนมเปญ : เอกสารเย็บเล่ม, ๒๐๐๖,) หน้า ๖.

แตกท่านจึงเดินทางกลับสู่ฝรั่งเศส^{๗๐} จากนั้นท่านรวมชาวพุทธกัมพูชารวมตัวกันสร้าง **วัดเขมราราม** (Wat Khemararam) ที่ชานกรุงปารีสในปีพ.ศ. ๒๕๒๘ (๑๙๘๕) จากนั้นมี **พระเจ้าคิม** (Chou Kim) และ**พระตฤ สาทฤ** (Touch Sarit) เดินทางมาถึงฝรั่งเศสได้เริ่มก่อสร้างหลายวัด สมเด็จพระสังฆราช บัวคลี ฝ่ายธรรมยุตย์ยังคงอาศัยที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลานาน ปัจจุบันมีชาวฝรั่งเศสเชื้อสายกัมพูชา มากกว่า ๒ แสนคน มีวัด ๑๓ วัด มีพระสงฆ์ราว ๓๕๐ รูป วัดที่สำคัญคือ **๑.วัดโพธิวงค์** กรุงปารีส (๑๙๘๒) **๒.วัดธรรมรังสี** (๑๙๘๗) เป็นต้น

๒.๑๒.๑๔ ประเทศอังกฤษ (United Kingdom)

อังกฤษเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีชาวกัมพูชาอาศัยอยู่ แม้จะไม่ใช่เจ้าอาณานิคมเหมือน ฝรั่งเศส แต่อังกฤษเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของปัญญาชนเขมรมานาน แต่ชาวกัมพูชาเข้าไปอาศัย ตั้งแต่สงครามกลางเมืองเริ่มขึ้นในปีพ.ศ.๒๕๑๐ เป็นต้น ปัจจุบันมีชาวอังกฤษเชื้อสายกัมพูชา ๕๐,๐๐๐ คน มีวัด ๑๐ วัด มีพระสงฆ์ ๒๓๐ รูป

๒.๑๒.๑๕ ประเทศแคนาดา (Canada)

ประเทศแคนาดาเป็นประเทศใหญ่ในทวีปอเมริกาเหนือ แต่มีประชากรเบาบาง ได้รับผู้ อพยพเข้าไปอาศัยตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา ปัจจุบันมีชุมชนชาวเขมรหลายแห่ง มีวัดทั้งสิ้น ๙ วัด พระสงฆ์ราว ๔๐ รูป วัดที่สำคัญคือ **๑.วัดเขมรแคนาดา** **๒.วัดเขมร ออนตารีโอ** **๓.วัดเขมรกรอม** เป็นต้น

๒.๑๒.๑๖ ประเทศอินเดีย(India)

อินเดียไม่มีชาวกัมพูชาอพยพเข้าไปอาศัยเหมือนประเทศอื่น แต่เพราะเป็นดินแดนพุทธภูมิ ที่กำเนิดทางพุทธศาสนา จึงเริ่มมีพระสงฆ์ชาวกัมพูชาเข้าไปแสวงบุญและไปศึกษาที่นั่นหลายรูป เริ่ม ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๐๕ ที่มีชื่อเสียงคือ **พระมหาโฆษนันทะ** ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทา วัดที่สำคัญใน อินเดียคือ

๑. วัดเขมรสาวตลี ก่อสร้างพ.ศ.๒๕๐๕ โดยหลวงพ่อกาชีประเสริฐ เอกปัญญา ชาว กัมพูชาเดิมสร้างในนามวัดไทยสาวตลี แต่เมื่อท่านมรณภาพ พ.ศ.๒๕๔๕ จึงเปลี่ยนเป็นวัดหลวงพ่อกาชีประเสริฐ ปัจจุบันมีคุณปาร์มา ชาวกัมพูชาดูแล

๒. วัดเขมรนิวเดลลี สร้างโดยหลวงพ่อกาชีประเสริฐรูปเดิม เริ่มสร้างในปีพ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมามีพระอุโบสถที่โดดเด่นเป็นศิลปะกัมพูชาแบบนครวัด ปัจจุบันบริหารโดยนายปาร์มา ชาว กัมพูชาตั้งรกรากในอินเดีย จนได้สัญชาติอินเดีย

^{๗๐} May m Edihara carol A. Mortland and July Ledgerwood Cambodian culture since 1975 (New York : comell university press 1995), p 57.

๓. **วัดเขมรพุทธคยา** สร้างพ.ศ.๒๕๔๕ โดยมีพระสุวรรณวัณโณปุย เมตตา เป็นเจ้าอาวาส ท่านเป็นชาวจังหวัดบันเตียเมียนเจย ตั้งอยู่ใกล้กับหลวงพ่อดำวัดถูปัน มีพระเงรราว ๓๐ รูป

๔. **วัดเขมรสารนาถ** สร้างพ.ศ.๒๕๔๘ โดยพระสมเพช (ส้มเปช) ชาวกำพูชา ท่านจบดร. จากมหาวิทยาลัยสัมปยุณานันทะ สันสกฤต เมืองพาราณสี พ.ศ.๒๕๕๓ ปัจจุบันมีพระสงฆ์จำพรรษา ๖ รูป

๕. **วัดเขมรกุสินารา** สร้างพ.ศ.๒๕๕๐ อยู่ใกล้กับสถูปรามภาร์หรือมกุฏพันธเจดีย์ โดยพระเมตตา ชาวกำพูชาที่สร้างวัดเขมรพุทธคยา ปัจจุบันมีพระชาวกำพูชาอาศัย ๔ รูป

๖. **วัดเขมรลุมพินี** โดยพระเมตตา ชาวกำพูชาที่สร้างวัดเขมรพุทธคยา ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ ปัจจุบันมีพระสงฆ์จำพรรษา ๓ รูป

๗. **วัดเขมรราชคฤห์** สร้างในปี พ.ศ.๒๕๕๔ โดยพระสมเพช (ส้มเปช) ที่สร้างวัดเขมรสารนาถ ตั้งอยู่เส้นทางระหว่างหมู่บ้านซีเลาชายชนมชาซา กึ่งกลางระหว่างเมืองราชคฤห์และนาลันทา มีพระจำพรรษา ๓ รูป

๒.๑๒.๑๗ ปัญหาที่คณะสงฆ์กำลังเผชิญ

สถานการณ์พุทธศาสนาในกำพูชาถ้าเทียบกับอดีตแล้วนับว่าดีขึ้นตามลำดับ จำนวนวัดมากขึ้น จำนวนพระสงฆ์มีมากขึ้น รัฐบาลให้ความเอาใจใส่มากขึ้น มีเงินงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือมากขึ้น โรงเรียนปริยัติธรรมเปิดมากขึ้น ดัชนีเหมือนเป็นความเจริญของพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์กำพูชา มีปัญหาเหมือนคณะสงฆ์ไทยที่ยังมีเรื่องที่จะต้องแก้ไขอีกหลายอย่าง คือ

ก. การมีส่วนร่วมกับการเมือง คณะสงฆ์ในปัจจุบันยังมีความเห็นด้านการเมืองที่แตกต่างกันคือ การมีสิทธิเลือกตั้ง พระเถระผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยที่พระสงฆ์จะไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ในขณะที่พระสงฆ์รุ่นใหม่มองว่า เป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องไปเลือกตั้ง จึงเกิดความขัดแย้งไม่น้อย

ข. การลดลงของการบวช ปัญหานี้ไม่ต่างจากประเทศไทย เมื่อประชาชนเริ่มอยู่ดีกินดี สามารถส่งบุตรหลานเรียนศึกษาได้จะนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนในระบบการศึกษาทางโลกคือ สมัยใหม่ จึงมีผู้เข้ามาบวชน้อยลง โดยเฉพาะสามเณร เริ่มลดลงตามลำดับปัญหานี้จึงเป็นปัญหาที่ทำให้หายไม่น้อย

ค. การประพัตติห่อนยานของพระสงฆ์ ในยุคปัจจุบันมีพระสงฆ์ไม่น้อยจริยาวัตรที่ไม่นำพาต่อการผดุงศรัทธาชาวพุทธ มีเรื่องลงข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์บ่อย เช่น มีความสัมพันธ์ชู้สาวกับสตรี แอบเปลี่ยนชุดเที่ยวราตรี เรี่ยไรโดยไม่มีเหตุบังควร บินขบถแล้วนำไปจำหน่าย เป็นต้น เป็นภาพลบต่อคณะสงฆ์ไม่น้อยที่จะต้องแก้ไข

ง. การศึกษาปริยัติธรรมอ่อนด้อย ในอดีตกำพูชาเคยเป็นแหล่งศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีมีชื่อเสียง จนพระสงฆ์จากประเทศลาว พม่า และไทยไปศึกษาที่นั่น มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตด้านภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อวันเวลาผ่านไปพุทธศาสนาถูกทำลายใน

สมัยพอลพต เมื่อฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้ง พระสงฆ์รุ่นใหม่ไม่ได้ใส่ใจกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี แต่ไปใส่ใจใฝ่ใจกับการศึกษาทางโลกสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ ภาษาอังกฤษ การศึกษาเครื่องยนตร์กลไก เป็นต้น ทำให้การศึกษาแก่นพระพุทธศาสนาถูกละเลย

จ. การแทรกแซงจากศาสนาอื่น ศาสนาที่เข้ามามีบทบาทในสังคมกัมพูชาคือ อิสลามและศาสนาคริสต์ การให้ประชาชนได้เลือกนับถือศาสนาเป็นเรื่องที่สมควรและยอมรับได้ แต่ยุทธวิธีการเผยแผ่นั้น บางศาสนาใช้วิธีการโจมตีรุนแรง และมีส่วนร่วมในการก่อความไม่สงบในภาคใต้ของไทยด้วย ในขณะที่ศาสนาคริสต์ได้งบประมาณสนับสนุนจากวาติกันไม่น้อยหวังเพิ่มศาสนิกชนในฝั่งเอเชีย หลังจากทีคนยุโรปเริ่มนับถือน้อยลง

ฉ. การเปลี่ยนแปลงของสังคม การพัฒนาอย่างรวดเร็วของวัต墩นิยมสมัย เช่น โทรศัพท์มือถือคอมพิวเตอร์ ทำให้เด็กไม่สนใจศาสนา แต่ติดเกมส์ ติดการแข่งรถ มีเพศสัมพันธ์ในเวลาไม่เหมาะสม ปัญหายาเสพติด มีสินค้าทันสมัยกระตุ้นความอยากของคนตลอดเวลา ทำให้ดึงจิตใจของคนออกจากศาสนาได้มาก การจะรักษาพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายไม่น้อย

จากการกล่าวข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชานั้นได้มีเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุครุ่งเรืองและเสื่อมลงไปตามยุคสมัย โดยพระพุทธศาสนาในยุคต้นๆ พุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาทุกระดับชั้นนับถือศาสนาปะปนผสมผสานกัน ทั้งพระพุทธศาสนา นิกายมหายานบ้าง พระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทบ้าง อีกทั้งยังนับถือศาสนาพราหมณ์ โดยมีพระมหากษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์ บางครั้งก็ราชบุโรหิตและประชาชนทั่วไปให้ความอุปถัมภ์ วิถีชีวิตของศาสนิกชนได้ผนวกเข้ากับหลักธรรม และความเชื่อของแต่ละศาสนาและนิกายนั้นๆ จนมีการสร้างศาสนสถานในลักษณะเป็นปราสาทบ้าง เป็นเจดีย์บ้าง สลักเป็นศิลาจารึกบ้าง ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถาน ดังที่เห็นมีปราสาท เจดีย์ และศิลาจารึกเป็นจำนวนมากที่ยังคงเหลือจนมาถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาหลังยุคพระมหานครเป็นพุทธศาสนาเถรวาท แต่เมื่อประเทศประสบกับปัญหาทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกทำให้ต้องเคลื่อนย้ายเมืองหลวงบ่อยครั้งที่สุดตั้งเมืองหลวงที่ กรุงอุดงค์ และต่อมาที่พนมเปญ ซึ่งการเคลื่อนย้ายแต่ละครั้งได้ส่งผลกระทบต่อทั้งพระพุทธศาสนา ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา การค้า การเกษตรเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนายังได้รับความอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพุทธศาสนิกชน ทั้งสถาบันกษัตริย์และประชาชนทั่วไป พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นเครื่องมือทางการเมืองนับแต่กัมพูชาตกอยู่ใต้การดูแลของฝรั่งเศส โดยขณะนั้นพระสงฆ์และนักการเมืองทำการเคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสประจำกัมพูชาให้คืนเสรีภาพ และเอกราชแก่ชาวกัมพูชา ขณะเดียวกันสมเด็จพระนโรดมสีหนุได้นำเอาหลักธรรม “สายกลางหรือพุทธสังคมนิยม” เป็นแนวทางการบริหารประเทศ เนื่องจากทรงมีความเข้าใจเป็นอย่างดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา ซึ่งทำให้

พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว แต่พระพุทธศาสนาค่อยๆ เสื่อมลงในรัฐบาลลอน นอล เนื่องจากมีความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองหลายฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายพยายามโฆษณาชวนเชื่อ พระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในรัฐบาลของเขมรแดง พระพุทธศาสนาตกอยู่ในขั้นวิกฤตต่ำสุด เนื่องจากสมัยนี้ไม่สนับสนุนให้มีระบบความเชื่อ และศาสนา พระสงฆ์ถูกบังคับให้สึกและโดนสังหาร ศาสนสถาน โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป ตำราเอกสารซึ่งมี พระไตรปิฎก เป็นต้น ถูกทำลายและเผาทิ้ง แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังกษัตริย์เขมรแดงถูกโค่นล้ม พระพุทธศาสนาได้รับฟื้นฟูอีกครั้งแต่อยู่ในบริบทข้อจำกัด เนื่องจากผู้ที่ประสงค์จะบวชต้องมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไปตามข้อบังคับของภาครัฐ ปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้รับการดูแลและสนับสนุนเป็นอย่างดีจาก ภาครัฐและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมหลายๆ ด้าน

สรุปท้ายบท

จากการกล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาได้มีความเจริญเติบโตและเสื่อมลงไป ตามยุคสมัยซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นดังนี้

๑. พระพุทธศาสนาในยุคต้นๆพุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาทุกระดับชั้นนับถือศาสนาปะปน ผสมผสานกันทั้งพระพุทธศาสนา นิกายมหายานบ้าง พระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทบ้าง บางครั้งนับถือศาสนาพราหมณ์โดยมีพระมหากษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์ แต่บางครั้งคือราชบุโรhitและประชาชนทั่วไปวิถีชีวิตของศาสนิกชนได้ผนวกเข้ากับหลักธรรมและความเชื่อของแต่ละศาสนาและนิกายนั้นๆจนมีการสร้างศาสนสถานในลักษณะเป็นปราสาทบ้าง เป็นเจดีย์บ้างซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานดังที่เห็นมี ปราสาทและเจดีย์เป็นจำนวนมากที่ยังคงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

๒. พระพุทธศาสนาหลังยุคพระมหานครเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่เมื่อประเทศประสบกับปัญหาทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกทำให้ต้องเคลื่อนย้ายเมืองหลวงบ่อยครั้ง ที่สุดตั้งเมืองหลวงที่กรุงอุดงค์และต่อมาที่พนมเปญ ซึ่งการเคลื่อนย้ายแต่ละครั้งได้ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา การค้า การเกษตร เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนายังได้รับความอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพุทธศาสนิกชนทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์และประชาชนทั่วไป

๓. พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นเครื่องมือทางการเมืองนับแต่กัมพูชาตกอยู่ใต้การดูแลของฝรั่งเศส โดยในขณะนั้นพระสงฆ์และนักการเมืองทางการเมืองเคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสประจำกัมพูชาให้คืนสิทธิเสรีภาพและเอกราชแก่ชาวกัมพูชา ขณะเดียวกันสมเด็จพระนโรดมสีหนุได้นำเอาหลักธรรม “สายกลางหรือพุทธสังคมนิยม” เป็นแนวทางการบริหารประเทศ เนื่องจากทรงมีความเข้าใจเป็นอย่างดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวกัมพูชาซึ่งทำให้พระพุทธศาสนา มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่พระพุทธศาสนาค่อยๆเสื่อมลงในรัฐบาลลอนนอล เนื่องจากมีความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองหลายฝ่าย

พระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในรัฐบาลของเขมรแดง พระพุทธศาสนาตกอยู่ชั้นวิกฤตต่ำที่สุด เนื่องจากในสมัยนี้ไม่สนับสนุนให้มีระบบความเชื่อและศาสนา พระสงฆ์ถูกบังคับให้สึกและสังหารชีวิต ศาสนสถาน โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป ตารางเอกสารซึ่งมีพระไตรปิฎกเป็นต้นถูกทำลายและเผาทิ้ง แต่อย่างไรก็ตามภายหลังกองทัพเขมรแดงถูกโค่นล้ม พระพุทธศาสนาได้รับฟื้นฟูอีกครั้ง แต่อยู่ในบริบทข้อจำกัด เนื่องจากผู้ที่ประสงค์จะบวชต้องมีอายุ ๕๐ปีขึ้นไปตามข้อบังคับของภาครัฐ ปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้รับการดูแลและสนับสนุนเป็นอย่างดีจากภาครัฐและพุทธศาสนิกชนทั่วไปขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมหลายๆด้าน

บทที่ ๓

พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

๓.๑ พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

ประเทศไทย เป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มาช้านาน และมีอำนาจครอบครองผืนแผ่นดินหลายประเทศ เช่น บางส่วนของไทย พม่า ลาว และเวียดนาม ประเทศเหล่านี้ ล้วนเคยรับอารยธรรมจากกัมพูชาโบราณที่เรียกว่าขอมด้วยกันทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกันขอมหรือกัมพูชาเองได้รับอิทธิพลจากที่อื่นนั่นคือ อารยธรรมของอินเดีย แทนที่จะเป็นอารยธรรมจีนซึ่งเป็นประเทศใหญ่ที่อยู่ใกล้กว่า ในขณะที่เพื่อนบ้านอย่างเวียดนามกลับรับอารยธรรมจากจีนอย่างเต็มที่ เราสามารถแยกลักษณะการรับวัฒนธรรมอินเดียของ กัมพูชาออกเป็นลักษณะดังนี้คือ^๑

๑) ด้านศาสนาชาวกัมพูชานับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งนิกายไศวะ หรือไวศณพ ศาสนาพุทธทั้งนิกายมหายานและเถรวาท

๒) ด้านการเมืองการปกครองกัมพูชาได้คดลัทธิเทวราช วิชาญราช และพุทธราช อันเป็นอุดมคติทางศาสนาของอินเดีย

๓) ด้านการเป็นอยู่ชาวกัมพูชานิยมรับประทานข้าวด้วยมือ โภกผ้าบนหัว นุ่งโจงกระเบน เทินของบนศีรษะเหมือนชาวอินเดีย

๔) ด้านภาษาภาษาสันสกฤตและบาลีมีอิทธิพลสูงสุด เป็นภาษาในราชสำนัก ใช้ทั้งจารึกติดต่อกันมาทุกวันนี้ อิทธิพลทั้งสองภาษายังมีในภาษากัมพูชาปัจจุบันอีกด้วย

๕) ด้านสถาปัตยกรรม การก่อสร้างปราสาทราชวัง เทวาลัย การสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระพุทธรูป การสร้างเทวรูปปางต่างๆ จนหลายคนกล่าวว่า ถ้าไม่มีอารยธรรมอินเดีย ก็ไม่มีปราสาทนครวัด นครธม เป็นต้น ชาวกัมพูชานิยมสวมเสื้อผ้าแบบอินเดีย กินข้าวด้วยมือ เทินของบนศีรษะ โภกศีรษะ นุ่งผ้าถุง ซึ่งต่างจากเวียดนาม ประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก การขยายอิทธิพลของอินเดียสู่กัมพูชาและเพื่อนบ้าน ต่างจากจีน กระทบต่อเวียดนามอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ อินเดียไม่เคยใช้กำลังเข้ายึดครองกัมพูชา แต่เป็นการรับเอาอย่างสมัครใจ ขณะที่จีนเข้ายึดครองพร้อมบังคับเวียดนามให้อยู่ใต้อำนาจถึงพันกว่าปี กัมพูชาไม่เคยต่อต้านอินเดียทั้งที่อินเดียไม่ใช่รัฐที่เป็นปึกแผ่นมั่นคง ในขณะที่เวียดนามประจัญหน้ากับจีนอยู่ตลอดเวลา พร้อมต่อต้านจีนทุกรูปแบบกัมพูชาเคยเป็นรัฐมหาอำนาจที่เคยครอบครองแผ่นดินไทย ลาว เวียดนาม มาก่อนและ

^๑ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๒.

ยังส่งอิทธิพลให้ไทยทั้งด้านภาษา วัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างด้วย ชาวกำพูชาโดยมากเป็นเชื้อสายมองโกลอยด์เช่นเดียวกับชนชาวเอเชียส่วนมาก แม้ปัจจุบันจะมีชาวเวียดนาม ชาวจาม ชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่บ้าง

คำว่า "วัฒนธรรม" ยูเนสโก ได้พรรณนาถึงวัฒนธรรมไว้ว่า "...วัฒนธรรมควรได้รับการยอมรับว่าเป็นชุดที่เด่นชัดของจิตวิญญาณ เรื่องราว สติปัญญาและรูปแบบทางอารมณ์ของสังคม หรือกลุ่มสังคม ซึ่งได้หลอมรวมเพิ่มเติมจากศิลปะ วรรณคดี การดำเนินชีวิต วิธีชีวิตของการอยู่ร่วมกัน ระบบคุณค่า ประเพณีและความเชื่อ..." ประเภทของวัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ๑) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ซึ่งได้แก่สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น ๒) วัฒนธรรมเชิงนามธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Abstract Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิ การเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำ และแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม ที่มองเห็นไม่ได้

๓.๒ วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม

วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม ในที่นี้หมายถึงคติความเชื่อที่ปลูกฝังกันมานานแสนนานจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชาวกำพูชา ในช่วงหนึ่งปีนั้น จะมีประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อสืบทอดกันมาทั้งที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นๆ ในที่นี้ขอกกล่าวถึงประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจากพระมหากษัตริย์ถึงประชาชน ชาวกำพูชา **พระราชพิธีทวาทศมาส หรือ พระราชพิธีสิบสองเดือน** เป็นพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องจัดทำขึ้นเป็นประจำเพื่อคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์และสวัสดิมงคลของบ้านเมือง และเพื่อแสดงความเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช เชื่อกันว่าหากมีความขาดตกบกพร่องในการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวจะก่อให้เกิดอันตรายต่อบ้านเมือง ดังนั้น จึงมีการจัดทำพระราชพิธีสิบสองเดือนสืบเนื่องต่อมาเป็นเวลายาวนาน

พระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชานั้นจะเริ่มต้นจัดทำแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนแน่นอน สันนิษฐานว่าอย่างน้อยน่าจะจะมีมาในอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่สมัยพระนคร ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกเขมร สมัยพระนครบ้าง และในบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินล่า ซึ่ง โจวต้ากวานชาวจีนผู้เดินทางเข้ามาพร้อมกับราชทูตจีนสมัยราชวงศ์หยวน บันทึกไว้ในรัชกาลพระเจ้าศรีนครทวารมัน (พ.ศ. ๑๘๓๕ - ๑๘๕๐) ซึ่งเป็นช่วงปลายสมัยพระนคร

พระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชาซึ่งจัดทำขึ้นในสิบสองเดือนหรือในรอบหนึ่งปี สันนิษฐานว่าแต่เดิมน่าจะมีแต่พระราชพิธีอันเนื่องด้วยศาสนา พราหมณ์ฮินดู เนื่องจากกษัตริย์กัมพูชา

สมัยพระนเรศวรมหาราช ปราบดาภิเษก โดยเฉพาะลัทธิไสวนิกายและไวษณพนิกาย

ดังนั้นพระราชพิธีในราชสำนักกัมพูชาในยุคแรกจึงมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไสวนิกายเป็นส่วนใหญ่ เช่น ปรากฏในศิลาจารึกสตึกก็ออกธมว่า มีพิธีเทวราชซึ่งพราหมณ์ศิวไกววัลย์ เป็นผู้ประกอบถวาย

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และมีพิธีกรรมอันเนื่องด้วยการปฏิบัติบูชาพระเทวราช (ศิวลึงค์) รวมทั้งปรากฏว่า พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันได้ทรงประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหลายอย่าง เริ่มด้วยกฎวณารวะ และพรหมยัชฌา ทั้งประกอบพิธีมหิตสวบูชา^๒ ซึ่งเป็นพิธีกรรมอันเนื่องด้วยไสวนิกาย เป็นต้น

ต่อมาภายหลังเมื่อพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ตั้งแต่ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ซึ่งทรงนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน) เป็นต้นมา จึงมีการผนวกเพิ่มพระราชพิธี อันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาเข้าไว้ด้วย เช่นในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กล่าวว่าในเดือนผลศุน (เดือนสี่) ต้องมีการนำประติมากรรมเหล่านี้มารวบรวมไว้ คือ พระราชาแห่งมุนีทางทิศตะวันออก พระศรีชัยราชจุฑามณี พระชัยพุทธมหานาถจาก ๒๕ ท้องถิ่น ฯลฯ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงงานสงกรานต์และงานใหญ่ประจำปี ๑๘ ครั้ง งานฉลอง ๙ หรือ ๑๐ ครั้งต่อ ๑ เดือน คือทุกวันที่ ๕, ๘, ๑๒, ๑๔ และ ๑๕ ของปักษ์ เป็นต้น

ดังนั้นพระราชพิธีทวาทศมาสหรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา ในปัจจุบันจึงมีทั้งที่เป็นพระราชพิธีอันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพระราชพิธีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา

พระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชาที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารต่างๆ สามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วงใหญ่ๆ ได้แก่ พระราชพิธีทวาทศมาสสมัยพระนคร ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกเขมรสมัยพระนครบ้าง แต่มีการกล่าวถึงไม่มากนัก หลักฐานที่สำคัญของพระราชพิธีทวาทศมาสในยุคนี้จึงน่าจะได้แก่บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินล่า ซึ่งโจวตาหวานบันทึกไว้ในรัชกาลของพระเจ้าศรีนทรวรมัน (ครองราชย์ที่เมืองพระนครศรียโสธรปุระ ระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๓๘ - ๑๘๕๐) เป็นพระราชพิธีในราชสำนักกัมพูชาสมัยพระนครที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกเข้ามาบ้างแล้ว เนื่องจากพระเจ้าศรีนทรวรมันทรงนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

พระราชพิธีทวาทศมาสสมัยหลังพระนคร ปรากฏในพงศาวดาร ละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐^๓ พงศาวดารละแวกฉบับนี้ ปรากฏในคำนำโดยกรมศิลปากรว่า แปลในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ จ.ศ. ๑๑๗๐ มีข้อสังเกตว่าผู้แต่งน่าจะตั้งใจบันทึกพระราชพิธีต่างๆ สมัยโบราณไว้เป็นแบบแผน ใน

^๒ ศิลาจารึกสตึกก็ออกธม กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘๑ - ๒๒๗.

^๓ กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑**, (พระนคร: กรุงเทพบรรณาการ, ๒๔๘๐), หน้า ๑๗.

คำอธิบายยังกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า “พระราชพิธีสิบสองเดือนของกรุงกัมพูชาที่ปรากฏในพงศาวดารฉบับนี้เป็นอย่างเก่าคงจะเลื่อนไปครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระทริภักษรามาชิตี (นักร้องด้วง) ได้ทรงฟื้นฟูขึ้นทำเป็นราชประเพณีอีกบางข้อเพี้ยนไปจากพิธีเดิมบ้าง” ต้นฉบับพงศาวดารละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ เป็นภาษาเขมร พระองค์แก้วนำถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ปีที่ ๒๗ ในรัชกาลที่ ๑ จึงโปรดให้ขุนสารบรรจง ปลัดกรมอาลักษณ์พระราชวังบวร แผล กล่าวถึงพระราชพิธีทวาทศมาส ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ (หรือพระศรีสุพรรณมาราชในเอกสารไทย ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๓๖๒) ซึ่งทรงรื้อฟื้นพระราชพิธีในราชสำนักขึ้นใหม่ทั้ง ๑๒ เดือน เมื่อพระองค์ได้เสด็จกลับมาครองราชย์ที่เกาะสลาเกต พระราชพิธีทวาทศมาสในพงศาวดารฉบับนี้มีการแยกเป็นพระราชพิธีทางพุทธศาสตร์ และพระราชพิธีทางไสยศาสตร์อย่างชัดเจน

พระราชพิธีทวาทศมาสรัชกาลสมเด็จพระทริภักษรามาชิตี (พระองค์ด้วง) ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๙๐ - ๒๔๐๓ การรื้อฟื้นพระราชพิธีในยุคนี้สืบเนื่องจากในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์ จันท) และรัชกาลพระองค์เจ้ากษัตริย์มินัน เวียดนามได้เข้ามาปกครองประเทศกัมพูชาและบังคับให้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในราชสำนักกัมพูชาไปเป็นแบบเวียดนามทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายรวมทั้งการปกครองและวัฒนธรรมอื่นๆ ดังนั้นวัฒนธรรมกรุงกัมพูชาที่มีมาแต่เดิมจึงถูกทำลายสูญหายไปมาก^๕ เมื่อสมเด็จพระทริภักษรามาชิตี (พระองค์ด้วง) ได้เสด็จกลับมาครองราชย์สมบัติที่กรุงอุดงคัมพูชา พระองค์จึงรื้อฟื้นการจัดพระราชพิธีทวาทศมาสขึ้นใหม่ทั้ง ๑๒ เดือน ดังปรากฏในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับนักงศ์นพรัตน์ เป็นต้น^๕

พระราชพิธีทวาทศมาสสมัยปัจจุบัน ปรากฏในพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๑ - ๓ ฉบับภาษาเขมรของ ออภญาเทพพิฑู (ฉิม กรอเสม) และขุนอุตมปริษา (จาบ พิน) กล่าวถึงพระราชพิธีทวาทศมาสซึ่งจัดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร รัชกาลสมเด็จพระสีสุวัตต์ รัชกาลสมเด็จพระสีสุวัตต์มินิวังค์ รัชกาลสมเด็จพระนโรดมสีหนุวรมัน และรัชกาลสมเด็จพระนโรดมสุรามฤต หนังสือนิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงบันทึกพระราชพิธีต่างๆ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุวัตต์ (สีสุวัตต์) ไว้อย่างสังเขป ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพรวมของพระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชา ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงพระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชาตามที่ปรากฏในเอกสารต่างๆ ตามลำดับยุคสมัย ดังต่อไปนี้

^๕ ศานติ ภักดีคำ, **กวีศรีกัมพูชา**, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓) หน้า ๒๐.

^๕ กรมศิลปากร, **ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา**, หน้า ๔.

๓.๒.๑ พระราชพิธีเดือนห้า (เดือนเจตร)

เดือนเจตร หรือ เดือนห้า เป็นเดือนแห่งการเฉลิมฉลอง (ขึ้นปีใหม่) พระราชพิธีสำคัญของ กัมพูชาหลายพระราชพิธีจัดขึ้นในเดือนนี้ ศิลาจารึกเขมรโบราณหลายหลักกล่าวถึงงานสงกรานต์ตั้งแต่ สมัยพระนคร เช่น จารึกสร้างเทวรูป (พ.ศ. ๑๖๘๒) กล่าวถึงสิ่งของที่ถวายเทวรูปในวันสงกรานต์ และ ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นต้น ส่วน “บันทึกว่าด้วย ขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ ของโจวตากวาน” กล่าวว่าในเวลานั้นชาวกัมพูชาสมัยพระนครนับเอาเดือน ๑๐ ของจีนเป็นเดือนแรกของปีใหม่ ซึ่งจะตรงกับเดือนกัตติก หรือเดือน ๑๒ ตามจันทรคติ ส่วนพระราชพิธีที่มีในเดือน ๕ ไม่ปรากฏในบันทึกของโจวตากวาน

ครั้นถึงในสมัยหลังพระนคร ปรากฏการพระราชพิธีเดือน ๕ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ซึ่งพงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวว่า

“...ครั้นเดือน ๕ ข้างขึ้น จึงสมเด็จพระราชโองการพระองค์สั่งเจ้าพนักงานให้บุพระพุทธรูป ด้วยทองคำ ๕ พระองค์ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ สมเด็จพระราชโองการกับสมเด็จพระอัครมเหสีเสด็จไป ก่อพระทราย ณ วัดริมพระราชวัง สั่งให้มีมหรสพสมโภช ครั้นแรม ๑๓ ค่ำ ๑๔ ค่ำ จึงข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อยไปก่อพระทรายตามบันดาศักดิ์ จึงให้อารธนาพระพุทธรูปทองคำทั้ง ๕ พระองค์นั้นไปได้ ณ ศาลาริมพระทรายแล้ว จึงนิมนต์สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะทั้ง ๗ องค์นั้นไปสวดมนต์ ณ ศาลานั้น ครั้นพลบค่ำมีฆะชันแล้วจุดดอกไม้เพลิงและระชา

ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้นค่ำหนึ่ง เป็นวันเฉลิมศึก ศักราช ๑๕๓๖ ปีชาล นักษัตรศก (พ.ศ. ๒๑๕๗) สมเด็จพระราชโองการกับพระมเหสี เสด็จไป ณ ศาลาพระราชพิธีนั้น พระองค์เสด็จ ประทับชนิณพระทรายแล้ว เสด็จมาถวายสำหรับพระสงฆ์ฉันฉลองแล้ว เสด็จออกพลับพลาเรียก มวย หุ่น โขน ก็เล่นสมโภช แล้วทิ้งกลปฤกษ์ แล้วเสด็จกลับเข้าพระราชวัง แล้วสั่งเจ้าพนักงานข้าราชการตั้ง กระบวนแห่ จะเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระธาตุเจดีย์ ครั้นได้ฤกษ์สมเด็จพระราชโองการเสด็จ ทรงช้างพระที่นั่ง ผูกกระโจมทอง เสด็จไปนมัสการพระธาตุเจดีย์ มีละคร มอญรำสมโภช เสร็จแล้ว เสด็จกลับมาสู่พระราชวัง

ข้างไสยศาสตร์นั้น พรหมณ์บุโรหิตตั้งพระราชพิธีพระตำราตันคำ พระกระยาเสวยเสร็จ แล้วให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยนุ่งสมปักกลายใส่เสื้อครุย ใส่หมวกกลม แต่งตัวโอโงง ณ โรงพระราชพิธี พระตำราให้พร้อม ครั้นได้ฤกษ์ จึงสมเด็จพระราชโองการกับสมเด็จพระอัครมเหสี กำเนิดข้างใน นุ่ง กลายห่มสี ต่างๆ แห่ไปสู่โรงพระราชพิธี ขุนนางถวายบังคม ๓ หน เจ้าพนักงานยกกระยาพระตำรามาย ถวาย ครั้นเสวยเสร็จแล้วให้มีเพลงรำ ระบำเทพทอง แล้วเสด็จกลับมาสู่พระราชวัง แล้วจึงสมเด็จพระ มหาอุปราชและพระวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่งตัวนุ่งสมปักตามบันดาศักดิ์ แต่ง ดอกไม้รูปเทียนมีดอกบัวหลวงเป็นต้นมาถวายพระองค์ ณ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์ เป็นพระราชพิธี

ประจำเดือน ๕...”^๖

พระราชพิธีเดือน ๕ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๕ ในรัชกาลสมเด็จพระนริศรัถยวัชรามาธิราชวดี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๕ (ก) พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา (ข) พระราชพิธีสงกรานต์ขึ้นปีใหม่...”^๗

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๕ รัชกาลสมเด็จพระศรีสวสดี กัมพูชามีพระราชพิธี “..พิธีเผด็จศึกสงคราม เดือน ๕ สวดมนต์ ๓ วัน ทรงรดน้ำพระสงฆ์ เท่าพระชั้นชา และเสด็จออกสนาม มีการเล่นกีฬาและมวยปล้ำ”^๘

หนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๑ ของ ออภญาเทพพิฑู (ฉิม กรอเสม) กล่าวถึงพระราชพิธีต่างๆ ในเดือนห้าของเขมรไว้คือ พิธีรับเทวดาใหม่ พิธีสร้างวาลูกเจดีย์ พิธีเจริญพระปริตร พิธีสงฆ์พระสงฆ์ พิธีเทศนาสังคายนาฉลองพระราชพิธีสงฆ์ของพระเจ้าแผ่นดิน พิธีรับถวายน้ำ ถวายเทียน และถวายขัณฑ์มงคล พระราชพิธีสนานจตุรงค์เสนา พระราชพิธีพระกระยาเสวยข้าวแช่ ในเดือนนี้มีพิธีต่างๆ ได้แก่ พิธีตรุษสงกรานต์(ที่จัดขึ้นวันที่ ๑๔ มีนาคม ๑๙๐๔) พิธีทำบุญขึ้นปีใหม่ (จุลฉนา) ซึ่งมีทั้งบุญขึ้นปีใหม่ของประชาชน บุญขึ้นปีใหม่ในพระราชวัง เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๓ งานบุญขึ้นปีใหม่ของบารคู (พราหมณ์) งานขึ้นปีใหม่ในสมเด็จพระนโรดม และเสวยบายตำรา (ข้าวแช่) ในเดือนเจตร

๓.๒.๒ พระราชพิธีเดือนหก (เดือนพิสาข)

บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ ของโจวตำกวาน บันทึกถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ไว้ว่า “...เดือน ๔ ทั้งลูกกลม”^๙ เดือน ๔ ในที่นี้ โจวตำกวานนับตามเดือนแบบจีน จึงตรงกับเดือน ๖ ของกรุงกัมพูชา ลูกกลมในที่นี้จะหมายถึง การทิ้งลูกข้าง

ต่อมาเมื่อถึงสมัยหลังพระนครพงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ไว้ว่า

“...ครั้น ณ เดือน ๖ ข้างขึ้น จึงพราหมณ์โปรยธูปเจ้าพนักงานทำราชวัณฉัตรธงเสร็จแล้ว ไปตั้งโรงพระราชพิธี ณ ท้องนา เอาไม้แก่นปักเป็นเสา ประโคนไว้เป็นเขตต์เป็นหลัก แล้วพราหมณ์โปรยธูปเจ้าพนักงานจึงพิธีกรรมบวงสรวงตามคัมภีร์ไสยศาสตร์แล้ว ให้ข้าราชการตั้งกระบวนแห่หนึ่งหมื่นคู่ อย่างพระราชพิธีทั้งปวง ครั้นได้ฤกษ์ จึงสมเด็จพระราชโองการกับพระมหษี เจ้าพนักงานขุนนางข้างใน พระสนมกำนัลแต่งตัวดูอย่างพระราชพิธีทุกครั้ง ทรงช้างกระโจมจำลองประเทียบแห่ไป ณ

^๖ กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑** (พระนคร: กรุงเทพฯบรรณาการ, ๒๔๘๑), หน้า ๕๐.

^๗ กรมศิลปากร, **ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา**, หน้า ๓๑๒.

^๘ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, **นิราศนครวัด**, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕.

^๙ ฉลิม ยงบุญเกิด, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ**, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖.

โรงราชพิธีท้องนา ขุนนางถวายบังคมพร้อมแล้ว เสด็จทรงจรดพระนังคัลเสร็จแล้ว เสด็จมาประทับ ณ
พลับพลา ให้มีการเล่น แล้วเอาผลไม้แจกข้าราชการเลี้ยงดูเสร็จแล้วเสด็จกลับมาพระราชวัง

พุทธศาสนตรนั้น ครั้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระองค์ให้หมื่นมณฑล พระสงฆ์มาฉัน ณ พระที่นั่ง
นัองติเรกวิสุทธี มีพระพุทธรูปเจ้าทองคำ ๕ พระองค์ เป็นประธาน กษัตริย์ ๒ พระองค์ทรงขานแล้วทรง
ศีล พระสงฆ์ฉัน ๘ วัน ครั้น ณ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ฉันทเช้าแล้ว วิเศษจัดขนมกล้วยอ้อยหมากพลูเป็น
เครื่องกระเจดใหญ่ ๗ กระเจดอันดับตามสมควร ให้สังฆการีนำเจ้าพนักงาน มีปีที่ทองกลองเงินแท้ไปสู่
พระอารามถวายพระสงฆ์ตามลำดับ พระราชพิธีประจำเดือน ๖ เท่านั้น...”^{๑๐}

พระราชพิธีเดือน ๖ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธี เดือน ๖ ในรัชกาล
สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศิลาธิบดี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๖ (ก) ต้นเดือนถวายข้าวแช่ แต่
พระภิกษุสงฆ์ (ข) วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ ทรงให้ทำสลากภัต (ค) วันแรม ๓ ค่ำ เสด็จออกทรงแรกนา
ขวัญ จรดพระนังคัล...”^{๑๑}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ในเดือน ๖
รัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศิลาธิบดี กัมพูชามีพระราชพิธี “พิธีแรกนาเดือน ๖ สวดมนต์ ๓ วัน แรกนาขวัญที่
ทุ่งพระเมรุข้างเหนือพระราชวัง”^{๑๒}

หนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๒ ของออกญาเทพพิฑู (ฉิม กรอเสม) และ ขุนอุดม
ปรีชา (จาบ พิน) กล่าวถึงพระราชพิธีต่างๆในเดือนพฤษภาคม (เดือนหก) ๔ พระราชพิธีคือพระราชพิธีขึ้น
นัองตาสลากภัต วิสาขบูชา พระราชพิธีจรดพระนังคัล

๓.๒.๓ พระราชพิธีเดือนเจ็ด (เดือนเชษฐ)

บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ ของโจวตำกวาน บันทึกถึงเดือน ๗ ว่า
เป็นงานสร้งน้ำพระพุทธรูป ดังนี้

“...เดือน ๕ (เดือน ๕ ในที่นี้โจวตำกวานนับตามเดือนแบบจีน จึงตรงกับเดือน ๗ ของ
กัมพูชา) เป็นงานสร้งน้ำพระพุทธรูปทั้งที่อยู่ใกล้และไกล แล้วนำเอาน้ำที่สร้งพระพุทธรูปแล้วมาถวาย
พระเจ้าแผ่นดินสร้งน้ำ และมีงานเล่นเรือบนบก ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จประทับทอดพระเนตรอยู่
บน พลับพลาสูง...”^{๑๓}

พระราชพิธีเดือน ๗ สมัยหลังพระนคร ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศิลาธิบดี ปรากฏใน
พงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวว่า

^{๑๐} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๐ -๕๑.

^{๑๑} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๐๙.

^{๑๒} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิราศนครวัด, หน้า ๕๕.

^{๑๓} เฉลิม ынบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, หน้า ๒๖.

“...ครั้น ฦ เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เป็นพระราชพิธีพุทธศาสนา บวชนาคหลวง สั่งเจ้าพนักงานให้ทำเรือขนาน ๕ ลำ มีราชวัญฉัตรธงพร้อมไปทอดที่ไว้ ฦ ทำ นิมนต์พระราชาคณะและพระสงฆ์ไปนั่งหัดถบาสบวชนาค ฦ เรือขนาน พระพุทธรูปทองคำ ๕ พระองค์นั้นอาราธนาไปนั่งด้วยแห่นาคหลวงมาถึง เรือขนานพร้อมแล้ว ครั้นได้ฤกษ์จึงแห่สมเด็จพระราชาโองการลงไปสู่เรือขนาน แล้วพระองค์ทรงถวายเรือขนานแก่สมเด็จพระสังฆราชและสงฆ์ทั้งปวงเสร็จแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับมาสู่พระราชวัง

ข้างแรม พระราชพิธีไสยศาสตร์นั้น พราหมณ์โปรหิตเจ้าพนักงานทำราชวัญฉัตรธงตามเคยแล้วเชิญพระพราหมณ์ออกมาจากกุฎี ตั้งโรงราชพิธีริมวัดนั้น กระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชาเทวดาแล้วแห่พระพราหมณ์มาสู่พระราชวังพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษกเป็นมงคลแล้ว แห่พระกลับมาสู่วัดพราหมณ์เสร็จการพระราชพิธีพราหมณ์ประจำเดือน ๗ เเท่นี่...”^{๑๔}

ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาล สมเด็จพระทริภักษรามาอิศราธิปัตติ (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๗ (ก) วันแรม ๑๔ ค่ำ เสด็จทรงพระราชดำเนินไปทรงบวชนาคที่พระตำหนักท่าหลวง...”^{๑๕}

๓.๒.๔ พระราชพิธีเดือนแปด (เดือนอาษาฒ)

พระราชพิธีเดือนแปดของกรุงกัมพูชาสมัยพระนครไม่ปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวานหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีในเดือนนี้จึงปรากฏในราชสำนักกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนคร พระราชพิธีเดือนแปด สมัยหลังพระนครปรากฏในพงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าว ถึงการพระราชพิธีในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ แบ่งเป็นพระราชพิธี ทางพุทธศาสนา และไสยศาสตร์ ดังนี้

“...ครั้น ฦ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า อาราธนาพระพุทธรูป ๕ พระองค์มาตั้ง ฦ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธี นิมนต์สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะ พระสงฆ์ มาสวดมนต์รับพระวษา สวดถวายพรพระฉัน กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ทรงขาวทรงศีลเลี้ยงพระสงฆ์ฯ ฉันแล้วถวายพระพรลาไป ครั้นเพลาย่ำพระราชาคณะและพระสงฆ์ทั้งปวงมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น มาถวายพระพร ฦ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธี จึงสมเด็จพระราชาโองการอาราธนา นิมนต์พระสงฆ์ทั้งปวงให้เข้าพระวษาแรมค้ำหนึ่ง ตามอย่างกฎหมาย พุทธศาสนา ราชศาสนา พระสงฆ์ทั้งปวงถวายพระพรลาไปเข้าพระวษายัง พระอาราม แล้วพระองค์จึงสั่งเจ้าพนักงานทำเตียงนอนกับหมากพลู ข้าวตอกดอกไม้ ไม้สีพระทนต์ไม้ชำระตามธรรมเนียม ถวายพระราชาคณะ๕องค์ ทำเสร็จแล้วเจ้าพนักงานเตรียมแห่ให้สังฆการีนำไปถวายพระสงฆ์ ฦ พระอารามตามรับสั่ง

^{๑๔} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๑

^{๑๕} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๐.

ข้างแรมพระราชพิธีพราหมณ์ มาตั้งโรงราชพิธีริมพระราชมนเทียรในพระราชวัง พราหมณ์ บูโรหิตเชิญซึ่งพระแสงขรรค์ พระแสงปืน พระแสงธนู พระแสงหอก พระแสงดาบทั้งปวงมาชำระ ณ โรงราชพิธี แล้วปลีกรรมบวงสรวง ณ พระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก เสร็จแล้วเชิญไปทอด ไว้ตั้งเก้า พระราชพิธีประจำเดือน ๘ เท่านั้น...’

ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับนักองค์นพรัตน์ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๘ ในรัชกาล สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาธิราชธิเบติ (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๘ (ก) วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ทรงให้หล่อ เทียนพระวัสสาถวายแด่พระอารามหลวง (ข) วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ ทรงจุดเทียนพระวัสสาแลนิมนต์ พระสงฆ์เข้าพระวัสสา (ค) วันแรม ๘ ค่ำ ทรงให้นิมนต์พระสงฆ์ ๕๐๐ รูปมาทำสังคายนาที่ปลายท้อง พระโรงครบถ้วน ๓ วัน ทรงบริจาคจตุปัจจัย เครื่องไทยทาน ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ทุกๆ องค์...” นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๘ รัชกาล สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาธิราชธิเบติ กัมพูชามีพระราชพิธี “เข้าพรรษา เดือน ๘ สวดมนต์ในพระราชวังวันหนึ่ง ทรงจุด เทียนวัสสาที่วัดพระแก้ว”^{๑๖}

หนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริชา (จาบ พน) ได้กล่าวถึงการพระราชพิธี ๓ อย่างที่จะจัดขึ้นในเดือนนี้คือ พระราชกุศลหล่อเทียนพรรษา พระราชกุศลบวชนาค พระราชพิธีนิมนต์เทวรูปเข้าพรรษา หนังสือกล่าวไว้ในเดือนนี้มีพิธีต่างๆ ได้แก่ ทำบุญเข้าพระวัสสา พิธีเข้าพระวัสสาของบารคู (พราหมณ์)

๓.๒.๕ พระราชพิธีเดือนเก้า (เดือนสราภณ์)

พระราชพิธีเดือน ๙ สมัยพระนครปรากฏในบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินล้า ว่า “...เดือน ๗ เป็นงานเผาข้าว

ในขณะนั้นข้าวใหม่สุกแล้ว เขานำเอาข้าวออกไปนอกทวารด้านทิศใต้แล้วเผา เป็นพุทธบูชา มีสตรีนั่งเกวียนและขึ้นช้างพากันไปขมนับจำนวนไม่ถ้วน แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่เสด็จพระราชดำเนิน”^{๑๗}

พระราชพิธีเดือน ๙ ของกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนคร ปรากฏในพงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ ซึ่งกล่าวถึงการพระราชพิธีเดือน ๙ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาธิราชธิเบติ ดังนี้

“...ครั้น ณ เดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ให้ข้าราชการไปปลุกร้านรับดอกบัว มีเตียงใส่ดอกบัวนั้น ๕ เตียง ครั้นได้ฤกษ์ตั้งพยุหยาตราเสด็จพระราชดำเนินไปรับดอกบัวมาส่งให้เจ้าพนักงาน ให้เจ้าพนักงานจัดแจงให้ตี ให้สังฆการี นำไปถวายพระพุทธรูปและพระสงฆ์ทั้ง ๕ วัน

ข้างแรมพระราชพิธีไสยศาสตร์ พราหมณ์บูโรหิตเชิญพระพราหมณ์มาตั้ง ณ โรงพิธีริมพระ

^{๑๖} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิราศนครวัด, หน้า ๕๕.

^{๑๗} เฉลิม ยงบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินล้า, หน้า ๒๖.

ตำหนักในพระราชวัง กระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชา ช้องสำหรับขานประจำยามให้เป็นมงคล พระราชพิธีเดือน ๙ เท่านั้น”^{๑๘}

พระราชพิธีเดือน ๙ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธี เดือน ๙ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีรักรัษมาอิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๙ (ก) วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เสด็จออกทรงเก็บดอกบัว แล้วแต่งให้เป็นพุ่ม แห่ไปถวายพระพุทธรูปต่างๆ พระอาราม”^{๑๙}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระยามโหราธิบดี ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๙ รัชกาลสมเด็จพระศรีสวสดี กัมพูชามีพระราชพิธี “เฉลิมพระชันษา เดือน ๙ สวดมนต์ในพระราชวัง ๓ วัน ถวายไตรเท่าพระชันษา ที่ในวังแต่งประทีป และเกณฑ์ข้าราชการตั้งโต๊ะเครื่องบูชา น้ดออกบ้าน ขายของที่พระระเปียงวัดพระแก้วด้วย”^{๒๐}

หนังสือ พระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริชา (จาบ พิน) กล่าวถึงพระราชพิธีที่จัดขึ้นในเดือน ๙ คือ พระราชพิธีบูชาพระขรรค์ พระราชพิธีเสด็จออกประพาสบึงเก็บดอกบัวถวายพระ

แม้พงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ จะกล่าวถึงพระราชพิธี เสด็จออกประพาสบึงเก็บดอกบัวถวายพระตรงกัน แต่ในด้านพระราชพิธีทางไสยศาสตร์นั้นไม่ตรงกับพระราชพิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีทวาทศมาส ฉบับเขมรของขุนอุดมปริชา (จาบ พิน) กล่าวถึงพระราชพิธีบูชาพระขรรค์ แต่ในพงศาวดารละแวกกล่าวถึงการบวงสรวงช้องยาม

๓.๒.๖ พระราชพิธีเดือนสิบ(เดือนภัทรบท)

พระราชพิธีเดือน ๑๐ สมัยพระนคร ปรากฏในบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ ดังนี้ “...เดือน ๘^{๒๑} เป็นงานโหลาน โหลานนั้นก็คือการพ้อนรำ เขากำหนดตัวนักแสดงและพวกดนตรีไว้ แต่ละวันให้ไปร่ายรำกันในพระราชวัง และยังมีงานกัณฑ์หมู่ชนช้าง พระเจ้าแผ่นดินทรงเชิญพวกราชทูตไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นอยู่ดังนี้ถึง ๑๐ วัน...”^{๒๒}

พระราชพิธีเดือน ๑๐ สมัยหลังพระนครปรากฏในศิลาจารึกนครวัด สมัยหลังพระนครหลักที่ ๓ จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๒ ตรงกับรัชกาล สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีว่า “...แล้วพระองค์โปรดให้ลำดับกระยาบูชาสำหรับเทศกาลสารท คือนิมนต์อริยสงฆ์อันทรงจตุบริสุทธิ์ศีล ๘ องค์ และราชคณาจารย์ ทั้งผองมาทำพิธีตรปณะ ถวายข้าวบิณฑ และทำพิธีมงคล ๘ พริ้งพร้อมด้วย สรรพผลไม้และดอกไม้

^{๑๘} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๒.

^{๑๙} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๐.

^{๒๐} สมเด็จพระยามโหราธิบดี, นิราศนครวัด, หน้า ๕๕.

^{๒๑} เดือน ๘ ในที่นี้ใจความน่าจะตามเดือนแบบจีน จึงตรงกับเดือน ๑๐ ของกัมพูชา

^{๒๒} เฉลิม ยงบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, หน้า ๒๖

เครื่องหอม เครื่องบูชา พิธีปัญญาเขษณฺ์ ตามที่มีในคัมภีร์เพื่อส่งส่วนกุศลไปยังพระญาติบิดรทั้งผองใน ๗ ชั้น และสรรพสัตว์ทั้งผองอันตกใหม่อยู่ในจตุรกายภูมิ...”^{๒๓}

นอกจากนี้ยังปรากฏในพงศาวดารละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ ซึ่งกล่าวถึงพระราชพิธี เดือน ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณไว้ว่า

“...ที่นี้จะว่าด้วยพระราชพิธีพุทธศาสนาเดือน ๑๐ มีพระราชโองการ สั่งให้เจ้าพนักงาน เบิกทองคำกระทำพระพุทธรูป ๑๕ พระองค์ แล้วให้จัดแจง ตกแต่งพระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์พระสันนยา และพระศุขไสยาสน์ดาษเป็นอันดีแล้ว อาราธนาพระพุทธรูปที่กระทำไว้นั้นมาไว้ในพระที่นั่ง แล้วให้ สังฆการีนิมนต์พระราชาคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น มาสวดพระพุทธรูปมณฑลเพลบาย ครั้น ณ เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๑๔ ค่ำ ฉับเช้า กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออกทรงบาตร ถวายภาชนะพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นจรดพระสันนยา พระสงฆ์ถวายพระพรลาไป ครั้นเพลบาย ให้เจ้าพนักงานตกแต่งเครื่องชามคุณสมเด็จพระราชาบิดรนั้น จำเพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า แล้วให้ พราหมณ์บุโรหิตเชิญออกมาซึ่งพระเบญจกระเสตร มาไว้ในพระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์นอกอุบजार และมี แคร่ทองตั้ง แล้วพราหมณ์บุโรหิตนำมาซึ่งพระขรรค์พระแสงปืน พระแสงหอก พระแสงธนูศร มาตั้งบน แคร่ทองนั้น แล้วเอาลูกธนูศรมาวางข้างแคร่ทองคำหนึ่ง แล้วพราหมณ์บุโรหิตเจ้าพนักงาน ตีกลอง ชัยเกรียบฉาบเป็นสัญญาณพระฤกษ์ครั้นเพลาย ๕ โมงเย็นแล้วกษัตริย์ ทั้ง ๒ พระองค์ถวายบังคม สมเด็จพระราชาบิดร แล้วพระราชโองการเสด็จออกแต่พระองค์เดียว ถวายบังคมพระเบญจกระเสตร แล้วสั่งให้จุดดอกไม้เพลิงเป็นต้นว่า พลุ พะเนียง ระชา รุ่ง พลูจัน ไผ่มา ไฟกระถาง เสร็จแล้ว เสด็จมา พูพระที่นั่ง แล้วจึงให้สังฆการีนิมนต์พระสังฆราชมาเทศนาพระบาท วิชาธรบอกอานิสงส์ ทรงธรรม เสร็จแล้วเสด็จขึ้น ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันแรม ๑๕ ค่ำ สารท เปลาเช้าสังฆการีนิมนต์พระสงฆ์มา ณ พระที่ นั่งอติเรกวิสุทธิ์นั้น

พร้อมแล้ว กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออกมาทรงบาตรเลี้ยงพระสงฆ์ฉัน เสร็จแล้วก็ถวาย พระพรลาไป แล้วกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จขึ้นชกพระสันนยาแล้ว ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ออกจาก พระที่นั่งสิ้น...”^{๒๔}

ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระนริศรัถย์ รามาธิราชบดินดี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๑๐ (ก) นิมนต์พระสงฆ์ไปรับบิณฑบาตรในพระราชวัง เรียกว่า ถือบิณฑ (ข) ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา (ค) ถวายบังคมพระบรมรูปพระราชบิดร (ข) ทรงให้นิมนต์

^{๒๓} อุไรศรี วรรณิน, *จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. ๑๕๖๖-ค.ศ. ๑๗๔๗* (กรุงเทพฯ: จงเจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๙.

^{๒๔} กรมศิลปากร, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑*, หน้า ๕๓ - ๕๔

พระสงฆ์มาเทศนาคาถาพัน...”^{๒๕}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๑๐ รัชกาลสมเด็จพระศรีสุวดี กัมพูชามีพระราชพิธี “ พิธีสารท เดือน ๑๐ แต่ก่อนตั้งแต่แรกค้ำจันสิ้นเดือน ๑๐ เลี้ยงพระที่ในพระราชวังทุกวัน แต่เดี๋ยวนี้ลดลงคงเลี้ยงแต่ ๓ วัน แล้วถวายบังคมพระราชบิดร คือบูรพเปรตพลีเนื่องในพิธีสารท” ^{๒๖} นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธี “ พิธีถือน้ำ” ทำที่วัดพระแก้ว มีสวดมนต์ ๓ วัน แต่เมื่อพราหมณ์ชูประแสงนั้นทำเป็นพิธีพราหมณ์ต่างหาก พระสงฆ์หาได้เกี่ยวข้องด้วยไม่ ในหนังสือพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่าเดือน ๑๐ มีการเทศน์คาถาพันด้วยอีกอย่างหนึ่ง ...”^{๒๗}

พระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุตมปริชา (จาบ พิน) กล่าวถึงพระราชพิธีที่สำคัญหลายพระราชพิธีได้แก่ พระราชกุศลถือบิณฑ และประชุมบิณฑ พระราชพิธีถวายพระราชกุศล พระราชพิธีถวายพระบิดร พระราชพิธีอภิเษกพระพุทธรูป พระราชพิธีตักบิณฑถวายเทวรูป หนังสือกล่าวว่าในเดือนนี้มีพิธีทำบุญถือบิณฑ

พระราชพิธีเดือนสิบเขมรแสดงถึงการประสมประสานกันระหว่างพระราชพิธีพุทธและพราหมณ์ไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือพระราชพิธีถือบิณฑ และการถวายพระราชกุศลเป็นพระราชพิธีฝ่ายพุทธ พระราชพิธีตักบิณฑ ถวายเทวรูปเป็นพระราชพิธีที่ผสมระหว่างพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์กับพุทธ

มูลเหตุของพิธีบุญถือบิณฑและบุญประชุมบิณฑ

ศาสตราหรือคัมภีร์ในกัมพูชารัฐนี้ ซึ่งเป็นมูลเหตุของบุญถือบิณฑ และบุญประชุมบิณฑ มี ๓ แบบ ดังได้นำมาแสดงโดยสังเขปต่อไปนี้

๑. ศาสตราวิชชาธร มีความว่า “มีพระมหาเถรรูป ๑ ชื่อพระอุคุตเถระ ท่านเหาะแทรกกระลาบหาปฐมพีไปถึงสถานนรก ด้วยอำนาจฤทธิ์ของท่าน มีดอกบัวทองขนาดงาช้างชูขึ้นรับพระบาทท่าน ท่านก็นั่งขัดสมาธิบนดอกบัวนั้นลอยอยู่บนฟุ้งนรก เหตุด้วยอำนาจภาพพระเถระ พวกสัตว์นรกได้ถอนหายใจเข้าออกง่ายหนึ่งเพลานั้น จึงพากันไหว้พระเถระ พระเถระมีพระทัยกรุณาแสดงธรรมให้สดับ เมื่อพวกสัตว์นรกได้สดับธรรม แล้วก็ส่งข่าวมีมาถึงญาติสันดานของต่อนั้นๆ ว่า “บพิตรพระมหาเถร ถ้าพระกรุณานิมนต์กลับไปถึงมนุษยโลกแล้ว ขอเมตตาโปรดบอกพ่อแม่พี่น้อง ลูกหลาน ญาติเฝ้าสันดานของเหล่าข้า มีชื่อดังนี้ ขอให้ส่งสารกรุณามาถึงเหล่าข้า ทำบุญให้ท่านอุทิศผลมาให้เหล่าข้า ผอง”

^{๒๕} กรมศิลปากร, *ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา*, หน้า ๓๑๐ - ๓๑๑.

^{๒๖} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *นิราศนครวัด*, หน้า ๕๖.

^{๒๗} เรื่องเดียวกันหน้าเดียวกัน

เมื่อพระอุปคุตเถระรับความที่เสียของฝูงนรกแล้วก็เหาะคืนกลับมาสู่มนุษยโลก ได้เข้าไปถวายพระพรพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงนำนามหินสรรพมุขมนตรี เศรษฐีคหบดี และชาวนครเป็นอันมาก เข้าไปกราบบังคมทูลพระผู้มีบุญว่า “บพิตรพระผู้มีบุญประเสริฐเอ๋ย หากครุ ปาธยาย แม่ พ่อ พี่น้อง ลูกหลาน ญาติมิตรของเหล่าข้างบางคนไม่ได้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเลย ทำแต่สิ่งที่เป็นบาป ลุสลับอายุไป ไปเกิดในนรกครองรับทุกขเวทนา ถ้าอย่างนั้นปวงเราข้าเป็นพี่น้อง ลูกหลานที่อยู่ข้างหลังจะต้องทำพิธีบุญอย่างไร จึงอุทิศผลส่งไปให้สัตว์นรกเหล่านั้นให้พ้นทุกข์ได้?”

พระผู้มีบุญทรงตรัสตอบว่า “หากมหाराชอยากทำอำเภอบุญกุศล อุทิศผลส่งไปให้สัตว์นรกเหล่านั้นให้ได้ปลดเปลื้องมาแล้ว ต้องทำดังนี้ คือเริ่มจากวันแรม ๑ ค่ำ เดือนภัทรบท ต้องทำข้าวบิณฑ ข้าวเปิด (ข้าวอุทิศให้ผู้ล่วงลับ)ทุกวัน แล้วต้องทำองค์พระพุทธรูป ๑ องค์ ๑ วัน จนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบทนี้เอง ต้องถูกเพดาน ดาษมานมุสิ ปูเสื่อ ต้องสมาทานจำศีลให้บริสุทธิ์ปรากฏ ต้องปิดกวาดวัดวาอารามพระวิหาร ต้องจัดไทยทานเครื่องบรรณาการ มีพวงดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมเป็นต้น แล้วต้องนิมนต์พระกมรเตงสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ์สวดธรรมมหาสมัย ต้องประกาศบวงสรวงอัญเชิญครุปาธยาย พ่อแม่ พี่น้อง ญาติกา ซึ่งจากโลกนี้ไปแล้วทั้งหมด พร้อมด้วยเทวดา แล้วต้องนิมนต์ท่านเทศนา ศาสตราวิชาธรรมาดกในคตินั้น ลุเข้าขึ้นต้องทำข้าวบิณฑ ข้าวเปิดโบร์ (ข้าวซึ่งอุทิศให้ผู้ล่วงลับ) ทั้งจิ้งห็นผลไม้แลสารพัดโภชนาหารทั้งปวง จัดเป็นคู่ไทยทานอังคาสใส่บาตรพระสงฆ์อุทิศผลส่งไปถึงพวกสัตว์นรกเหล่านั้น

ด้วยอานุภาพในการกระทำกุศลผลบุญนั้น สัตว์นรกมองทั้งหลาย จะได้หลุดพ้น ออกจากทุกข์ภัยในกาลนั้น ได้ไปเกิดในสถานสวรรค์เทวโลกอันไกล แล้วให้พรศัพทสาธการมายังญาติสันดานซึ่งได้ทำบุญให้ทานอุทิศตรงส่งไปนั้น ให้เกิดสุขสวัสดิที่ขมายืนยาวเรื่อยๆ ไป ในกาลนั้นเทอญ”

๒. ศาสตราอานิสงส์บิณฑ มีความว่า “พระผู้มีบุญทรงตรัสแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีว่า เหล่าพ่อแม่ญาติกาพี่น้องลูกหลานของชนทั้งหลายซึ่งตายไปก่อนๆ นั้นจะไปเกิดในที่ใดๆ ก็ดี แต่ถึงแรมเดือนภัทรบท ซึ่งจัดถือบิณฑมักมาชุมนุมอยู่ในเวลานั้น เหตุด้วยเดชะอานิสงส์ของบุญ ซึ่งเหล่าญาติสันดานไปทำข้าวบิณฑข้าวอุทิศส่วนกุศลในเดือนภัทรบท แล้วอุทิศผลไปนั้นก็หลุดพ้นออกจากนรกเปรตนั้นเทอญ”

ส่วนสัตว์นรกเปรตมองทั้งหลาย ซึ่งมาสู่มนุษยโลกในเดือนภัทรบทนั้น เปรตบางตนมาเกิดเป็นตักแตนผีเกาะร้องอยู่หลังคาบ้าน บ้างมาเกาะร้องอยู่ยอดจั่วบ้าน ชื่อบ้าน ปากประตูบ้าน เชิงบันไดบ้าน ต้นไม้ข้างบ้าน เปรตบางตนมาถึงกลางทาง บ้างมาเขย่งมองไปมา บ้างซ่อนตัวมองอยู่ในที่ไกล แล้วคิดพิจารณาอนิจจาดนว่า “ไอ้ตัวเราเอ๋ย อาภัพอะไรเช่นนี้มาเกิดเป็น เปรตตนรกรอกทุกข์เวทนาทุราทรุนพันประมาณหลายปีแล้ว เกิดกระหายน้ำ คอแห้งยิ่งนัก”

สัตว์นรกเหล่านั้น เมื่อถึงเดือนภัทรบทซึ่งชนทั้งหลายได้จัดเตรียมไทยทานข้าวบิณฑข้าวเปิดโบร์อุทิศผลานิสงส์ส่งไป ก็มักได้หลุดพ้นมาเทอญ

พระผู้มีบุญยตร์ตรัสว่า แน่อนาคตบิณฑิก ในวันประชุมบิณฑิกนั้นต้องผูกกระยา ผูกธง - เพดาน พาดดาชพร้อมทั้งมานมูลี เป็นต้น แล้วเตรียมไทยทาน เครื่องบรรณาการคือเทียนรูปพวงมาลัย หมากพลู และเครื่องหอม พร้อมทั้งผลไม้เล็กใหญ่ ของหวานโภชนาหารทั้งปวงบูชาพระสงฆ์

ผลานิสงส์ของผลบุญนั้นก็ส่งไปถึงบรรพบุรุษพ่อแม่พี่น้องลูกหลาน ญาติผองทั้ง ๗ ชั่วคน ซึ่งตายไป เกิดเป็นเปรตนรกครองทุกข์เวทนานั้น ให้ได้สมบัติสวรรค์สมบัตินิพพานเป็นสถานบรมสุข ประเสริฐเทอญ

แน่ อนาถบิณฑิก บุคคลชาย-หญิงคนใดถ้าจะเตรียมข้าวบิณฑิกนั้น ต้องอัญเชิญแม่พ่อผู้ใหญ่ผู้เฒ่าทั้งหลายมานั่งชุมนุม แล้วเหลือที่ว่างกลาง ระหว่าง ๑ ศอก นำเนื้อปลาอาหารโภชนาและผลไม้ใหญ่่น้อย ข้าวต้มผัด (ขนมอ่อนซ้อม) ขนมเทียน (ขนมโกม) พร้อมกล้วย อ้อย เผือก มัน มะพร้าว โดนด พร้อมทั้งเครื่องบรรณาการทั้งปวง คือนำเทียนรูป พวงมาลัยดอกไม้หมากพลูน้ำมันงามาบูชา พระรัตนตรัย แล้วให้แม่พ่อผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าสมาลาโทษให้ เพราะเหตุว่าเปรตนั้นสั่งมาว่า ให้เหล่าญาติกาแม่พ่อ เฒ่าบรรพบุรุษพ่อแม่พี่น้องลูกหลานสมาลาโทษให้ด้วย อย่าให้มีเวรกรรมต่อไปเลย

หากในเดือนภัทรบทนั้น ไม่มีผู้ใดจัดไทยทานข้าวบิณฑิกข้าวอุทิศส่วนกุศลบูชาพระรัตนตรัย ส่งผลไป เหล่าเปรตนรกทั้งปวงนั้นก็อดข้าวอดน้ำ กระจายหิวรอนทุกข์เวทนายิ่งนัก ดังนั้นแล้วเปรตเหล่านั้นก็ด่าสาปแช่งญาติ ทั้งหลายให้เสื่อมสูญทรัพย์สมบัติสิ้นเนื้อประดาตัว พลัดพ่อแม่สามีภรรยา ลูกหลานญาติผองทั้ง ๗ ชั่วคน เป็นต้น ฯลฯ

๓. คัมภีร์เปตวัตถุ มีความว่า “มีพรานคนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี มักไปยิงสัตว์ในป่าเลี้ยงชีวิตทุกวัน เวลาลับคืนมาบ้าน พวกเด็กๆ มักรุม ล้อมขออนเนื้อทุกครั้ง วันหนึ่งนายพรานนั้นไปยิงไม่ได้ สัตว์ก็เก็บตะแบกป่า (บางอาจารย์ว่าเป็นราชพฤกษ์) ประดับตนและหาบเอามาบ้านเป็นอันมาก เมื่อถึงหมู่บ้านเด็กๆ มาขออนเนื้ออีกเหมือนทุกครั้ง พรานก็แจกดอกตะแบกป่าให้คนละ ๑ ช่อ เมื่อพรานนั้นตายไป เกิดเป็นเปรตอากาศ (เปรตผู้มีกายเปล่าเปลือย) มีดอกตะแบกไพรประดับศีรษะ เดินไปในน้ำ มุ่งตรงไปบ้านญาติของญาติของตนเพื่อหาอาหารบริโภค เวลานั้นโกสิยอำมาตย์ เป็นอำมาตย์พระเจ้าพิมพิสารนั่งเรือไปปราบเมืองประจันตคาม ได้เห็นเปรตนั้น ถ้ามารู้จักแล้วก็มีความสงสาร จึงกล่าวว่า “สัตตฺตฺของเรามี ทำอย่างไรท่านจะรับบริโภคได้?” เปรตตอบว่า “ในเรือนี้มีอุบาสิกผู้ตั้งตนอยู่ในไตรสรณาคมน์ ขอท่านให้สัตตฺตฺแก่อุบาสิกนั้น แล้วอุทิศส่วนกุศลให้ข้าเถิด” โกสิยอำมาตย์ทำตาม เปรตได้รับอนุโมทนาแล้วมีความสุข จึงกล่าวว่า “ขอให้ท่านเมตตาแก่เปรตอื่นๆ ด้วย เมื่อท่านทำกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ขอให้อุทิศส่วนกุศลให้เปรตบ้างด้วย” เมื่ออำมาตย์นั้นกลับมาถึงเมือง ได้ถวายทานจำเพาะพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ แล้วกราบทูลเรื่องเปรตนั้นถวายให้ทรงทราบ พระบรมศาสดาทรงอธิษฐานให้พุทธบริษัท มาประชุมกัน แล้วทรงแสดงเปรตนิภาษ (เรื่องพวกเปรต) ให้ปรากฏขึ้น ดังได้กล่าวมาข้างบนนี้

เมื่อพิจารณาตามรูปเรื่องในศาสตรา และคัมภีร์ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น เห็นว่า พิธีบุญถือบิณฑิก

และประชุมบิณฑุในกัมพูชารัฐนี้ ต้องตามความในศาสตราวิชชาธรรบ่าง ศาสตราอานิสงส์บิณฑุบ้าง คัมภีร์เปตวัตถุบ้าง คือ ตรงพิธีจัดการบุญและกำหนดวัน เดือน และเวลาที่ทำ ตรงตามศาสตรา วิชชาธรร และศาสตราอานิสงส์บิณฑุทั้งสิ้น ระเบียบทำผกาบิณฑุ และกิจ อุทิศผลส่งไปให้เปรตต้องตาม คัมภีร์เปตวัตถุโดยมาก คือผกาบิณฑุซึ่งทำอุทิศให้เปรตเขาทำประดับด้วยดอกไม้ ดอกกระดาษเงิน กระดาษทอง หรือกระดาษสีนั้นคล้ายกับอาการของเปรตซึ่งคัมภีร์เปตวัตถุ แจ้งว่า “เปรต มีดอก ตะแบกปาประดับศีระชะ เดินมาหาอาหารที่บ้านญาติของตนนั่นเอง”

การที่พุทธศาสนิกชนชาวเขมรพากันทำบุญถือบิณฑุทุกปีไม่กล้าขาด คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือนภัทรบท มักพากันไปถือบิณฑุในที่อารามทุกวัน จนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่า “ประชุม บิณฑุ” นั้นถ้าหากผู้ยากลำบากหรือผู้ตีมน้ำอย่างใด ก็ทำให้ได้อย่างน้อยที่สุด เพียงวันประชุมบิณฑุเป็น วันสุดท้ายไม่กล้าขาด ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุว่าเชื่อตามความในศาสตราวิชชาธรรและศาสตราอานิสงส์บิณฑุ และเชื่อตามคำผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเคยทำให้เห็นเรื่อยมา ถิ่นมั่นในใจ คิดสงสารด้วย กลัวด้วย ส่วนสงสารนั้น คือสงสารบรรพบุรุษ ซึ่งพากันมารับเอาผลบุญ ส่วนกลัวนั้นคือกลัวเปรตซึ่งมาถ้าไม่เห็นพ่อแม่พี่น้อง ลูกหลานญาติเฝ้าไปทำบุญถือบิณฑุประชุมบิณฑุจะด่าสาปแข่งให้เสื่อม ตกต่ำ ทุกข์ทน พิณาศรัพย์ สมบัติ

ส่วนศาสตราวิชชาธรร และศาสตราอานิสงส์บิณฑุในกัมพูชารัฐนี้ มีแต่ร้อยแก้วภาษาเขมร ไม่มีภาษาบาลี และไม่มีชื่อผู้แต่ง ไม่ทราบว่าจะแต่งในสมัยใด ส่วนคัมภีร์เปตวัตถุมีทั้งภาษาบาลีและภาษา เขมร และคัมภีร์นี้เป็นอรรถกถาพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พระอาจารย์ธรรมपालะแต่งในศตวรรษ เดียวกับอรรถกถาทั้งปวง

ส่วนศาสตราหรือคัมภีร์ที่อธิบายเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศผลให้แก่เปรตชนซึ่งละโลกนี้ไปถึง ปรโลกนั้น ถ้าเป็นศาสตราร้อยแก้วก็ดี ไม่ใช่ก็ดี คือ นำตรงที่พุทธานุญาตให้ทำทักษิณานุประทานอุทิศ ผลไปให้สัตว์ทุกจำพวก เพื่อให้หลุดพ้นจากอบายทุกข์ทั้งปวงนั่นเองเป็นประมาณ

คัมภีร์ต่างๆ ของพุทธศาสนอธิบายว่า มนุษย์ซึ่งตายไปมักไปเกิดในกำเนิดนานา คนใจ ทรามได้ทำบาปต่างๆ เมื่อตายไปมักไปเกิดในกำเนิดหนึ่ง เรียกตามภาษาบาลีว่า “เปต” ภาษา สันสกฤตว่า “เปรต” แปลเป็นภาษา เขมรว่า “ชนซึ่งทำมรณกาลไปสู่ปรโลก”

พุทธศาสนาเมื่อแสดงเรื่องเปรตโดยมากคล้ายกันกับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาเก่า ของประเทศอินเดีย เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาใหม่เกิดหลังศาสนาพราหมณ์ เพียงแต่แก้ไขให้ตรง ตามมติของพระพุทธเจ้าเท่านั้น คัมภีร์มหาวิงค์ (อาทิกกรรม) แผนกวินัยปิฎก ตรงจุดตลปาราชิกกัณฑ์ แสดงประเภทของเปรตว่ามี ๑๒ พวก คัมภีร์มีลิตนปัญหากล่าวว่ามี ๔ พวก คือ อุตุบชีวี เปรตเลี้ยง ชีวิตด้วยมณฑิลครรรค์และเลือดหนองพวก ๑ อุปปาสิกะ เปรตร้องหิวอาหารเป็นนิจพวก ๑ นิชฌา มัตถนิกะ เปรตไปลูกเป็นนิจพวก ๑ ปรทัตตูปชีวี เปรตเลี้ยงชีวิตด้วยผลซึ่งบุคคลทั่วไปอุทิศให้ พวก ๑ คือ พวกปรทัตตูปชีวีนี้เอง ซึ่งเรามักทำบุญถือบิณฑุ บุญประชุมบิณฑุ อุทิศผลหรือเช่นให้

ระเบียบอุทิศผลกล่าวโดยสังเขปคือนำอาหารหวานอาหารคาวซึ่งเรียกว่า “บิณฑ” นั้นไป
 ประเคนพระสงฆ์ เสร็จประเคนเฉพาะพระสงฆ์แล้ว อุทิศผลโดยมีวาจาเป็นต้นว่า “ผลทานในปางเช้า
 ทั้งหมดนี้ ขอให้ไปถึงผู้มีคุณทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นซึ่งไปสู่ปรโลกแล้ว” ทำเช่นนี้ทุกเช้าทุกวัน
 ตักบิณฑและวันประชุมบิณฑ

ระเบียบเช่นกล่าวโดยสังเขปคือทำเพียงครั้งเดียวในวันสุดท้ายตรงกับเวลากลางคืนของวัน
 แรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท เป็นวันประชุมบิณฑ เวลาเช่นถ้าเป็นธรรมเนียมมราชูร มหาชนทุกบ้านมัก
 จัดปูเสื่อ มีหมอนใบหนึ่ง วางที่หัวเสื่อ มีผ้าขาวพาดจากบนหมอน มีขันน้ำ พานหมาก บุหรี่ ใต๊ะ ถาด
 ของหวาน ของคาว ซ้าย - ขวา แล้วพ่อแม่ประมวลงพี่น้องลูกหลานที่อยู่ ในบ้านมาชุมนุม แล้วกล่าว
 ประดิษฐ์อธิษฐานว่า “ขออัญเชิญบรรพบุรุษ รับประทานกระยาเหล่านี้ให้บริบูรณ์

ธรรมเนียมพระราชาก็มีลักษณะคล้ายกันกับราชูรด้วย แปลกแต่ข้างพระราชพิธีทำในวัน
 แรม ๑๔ ค่ำ โดยเครื่องประดับงามๆ และเรียกวิธีเช่นนี้ตามราชาศัพท์ว่า “ถวายพระบิดร” ดังกล่าว
 มาแล้วในกำหนด พระราชพิธีถวายพระบิดรข้างต้นแล้ว และมีนาหมื่นสรรพมุขมนตรีเฝ้าเท้าน้ำมะพร้าว
 ถวายเป็นโอราริกยิ่งใหญ่มากกว่าราชูรเท่านั้น

พิธีเช่นของคาวหวานให้แก่ผีหรือเปรต เป็นพิธีข้างศาลนาพรหมณ์ ส่วนพุทธศาสนาไม่มี
 พิธีเช่นดังนี้ มีแต่พิธีประเคนทานแด่พระสงฆ์ หรือให้ทานแก่อุบาสก ผู้มีไตรสรณคมน์และมีศีล แล้ว
 ออกวาจาอุทิศผลไป เรียกตาม ภาษาบาลีว่า “ทักษิณานุประทาน” เท่านั้น แต่ว่าประเทศเขมรตั้งแต่
 สมัยโบราณมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ทั้งพระราชพิธีทั้งประชาราษฎร์ในเวลาซึ่งทรงทำและทำบุญถือบิณฑ
 ประชุมบิณฑ ซึ่งเป็นบุญส่งผลไปให้แก่บรรพบุรุษนั้น มักทรงทำและทำทานทั้ง ๒ ประเภท คือทั้งพิธี
 ประเคนทานเฉพาะพระสงฆ์อุทิศผลไปด้วย ทั้งพิธีเช่นด้วย

ธรรมเนียมเช่นบรรพบุรุษ เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่ง ซึ่งพุทธศาสนิกชน เขมรชาติทั่วไปทั้ง
 ประเทศกัมพูชาเคยประพฤติเป็นเวลายาวนานมากมาแล้ว แต่ธรรมเนียมนี้ไม่ ใช่ว่าเขมรจะเริ่มทำเอง
 ก่อนใครๆ หากทำตามธรรมเนียมชาวอินเดียในประเทศอินเดีย เพราะเหตุว่าประวัติศาสตร์เขมรกล่าว
 ว่า “ชาวเขมร มีเชื้อสายมาจากประเทศอินเดีย เพราะเหตุนี้เขมรจึงทำบุญถือบิณฑและบุญประชุม
 บิณฑ มีทั้งการเช่นด้วย ถือเป็นประเพณีทั้งพระราช ทั้งประชาราษฎร์ สืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

เป็นที่รู้กันดีว่าช่วงเข้าพรรษานั้น มีเมฆมากฟ้าครึ้มฝนตกตลอดเวลาแทบหาวันว่างไม่มี
 พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ทุกวัดล้วนได้รับความยากลำบากในการบิณฑบาตตามหมู่บ้านต่างๆ เพราะ
 ถนนบางหมู่บ้านน้ำท่วมหรือดินเปียกแฉะเป็นโคลนตมเดินทางบิณฑบาตลำบาก ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การดำรงสมณธรรมของพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา พุทธบริษัททั้งหลายจึงได้พากันจัด
 พิธีถือบิณฑ นำข้าวสารอาหารแห้ง ผักผลไม้ต่างๆเพื่อประกอบเป็นภัตตาหารไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์
 สามเณร ทุกวันตลอดระยะเวลา ๑๔ วัน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือนภัทรบทไปจนถึงวันแรม ๑๔
 ค่ำเดือนภัทรบท ตลอดเวลา ๑๔ วันนี้พระภิกษุสงฆ์สามเณรได้รับภัตตาหารที่พุทธบริษัทนำมาถวาย

โดยไม่ต้องออกบิณฑบาตตามหมู่บ้านเลย โดยมีผู้หญิงสูงอายุ แม่ครัวในหมู่บ้าน ไปอยู่ที่วัดเพื่อทำอาหารถวายแด่พระภิกษุสงฆ์สามเณร ได้ฉันอย่างบริบูรณ์ควรแก่สมณสาธูป เพื่อปฏิบัติสมณธรรมอย่างเป็นสุข จากวันแรกถึงวันรวมวันสุดท้ายก็จะมีพุทธบริษัทเข้าออกวัดเอาใจใส่พระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างดี ทั้งกลางวันและกลางคืน ตอนเย็นนิมนต์พระเจริญพระพุทธมนต์ และเทศนา ๑ กัณฑ์ เสร็จแล้วญาติโยมมีการจัดการแสดงการเล่น แสดงมโหรีสพสมโภชน์ เช่น ลิเก ละคร ทุกคืนตั้งแต่วันแรกถึงวันสุดท้าย ก่อนรุ่งเช้าประมาณตี ๔ -๕ พระสงฆ์สวดสาธยายมนต์มีพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แล้วผู้สูงอายุช่วยกันถือจานใส่ข้าวข้าวบิณฑบาตรห่อรอบอุโบสถพร้อมกับเสียงฆ้องและเสียงกลองประโคมขบวนแห่แต่ละรอบจะเทข้าวบิณฑบาตรพื้นมูมเหลี่ยมิหารแล้วร้องเรียกเชิญชวนวิญญานบรรพบุรุษ ญาติมิตรที่ล่วงลับดับสังขารไปเกิดเป็นเปรต นรก อสุรกายให้มาอนุโมทนารับเอาส่วนบุญส่วนกุศลและข้าวบิณฑบาตรที่ญาติทั้งหลายได้ทำบุญอุทิศไปให้จนครบสามรอบ เมื่ออนุโมทนารับเอาส่วนบุญส่วนกุศลแล้วขอให้อำนวยพรให้ญาติมิตรลูกหลานทั้งหลายที่ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้จงมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตและการงานทั้งหลายตลอดไป ทำอย่างนี้จนครบ ๑๔ วันจึงเสร็จสิ้นบุญถือบิณฑ

ในสมัยพระนคร(อังกฤษ)มีการทำบุญบิณฑบาตร(สารท)เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วด้วย และอุทิศให้ญาติวีรชนที่ได้อุทิศชีวิตในสงครามป้องกันดินแดนด้วย รวมถึงพระมหากษัตริย์ เสนาอำมาตย์ราชมนตรี ตลอดถึงประชาชนทุกหมู่เหล่าด้วย เป็นการบุญที่ยิ่งใหญ่มากที่สุดครั้งหนึ่ง อนึ่งตามความเชื่อของเราตั้งแต่สมัยโบราณมีความเข้าใจกันว่า ในยามที่ท้องฟ้ามีเมฆสีดำมืดครึ้ม ยามที่ฟ้าร้องลั่นคำรามทุกทั่วสารทิตศ ยามที่ฝนตกยามค่ำคืน โดยไม่หยุดหย่อน พระยายมราชได้ปลดปล่อยดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ไปเกิดไปเปรตอสุรกายสัตว์นรกนั้นให้กลับมายังโลกมนุษย์เพื่อมาแสวงหาอาหาร(บุญกุศล)สอดคล้องกับช่วงเวลานี้ ซึ่งปรากฏตามวัดต่างๆ มีนกกระจาบโดนตามาร้องเรียกอยู่ตามบ้านเรือนต่างๆ เปรียบเสมือนดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ซึ่งดวงวิญญาณของบรรพบุรุษเหล่านี้ต่างเสาะหาบรรดาญาติลูกหลานตามวัดวาอารามต่างๆ ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นได้ไปทำบุญทำทานเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ดวงวิญญาณเหล่านั้น โบราณเชื่อว่าดวงวิญญาณบรรพบุรุษนั้น หากเสาะแสวงหาลูกหลานไม่พบครบทั้ง ๗วัด ก็จะด่าสาบแช่งลูกหลานให้ได้รับความวิบัติฉิบหาย เพราะเหตุนี้ชาวเขมรทุกคนแม้จะยากดีมีจนอย่างไรก็ตาม พอถึงวันบุญบิณฑบาตร(๑-๑๔ค่ำ)ก็พากันนำภัตตาหารหวานคาวไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร เพื่ออุทิศ(อาหาร)ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ญาติมิตรทั้งหลายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

อีกอย่างหนึ่ง บุญบิณฑบาตรนี้ อยู่ในเวลาที่เกษตรกรทั้งหลายเสร็จสิ้นจากงานหว่านไถเพาะปลูก ดำนาเสร็จแล้ว ดังนั้นเขาจึงมีโอกาสได้เข้าร่วมทุกบุญโดยไม่ต้องข้องเกี่ยวกับงานหว่าน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรึกษาหารือกันเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

ในวันแรม ๑๔ ค่ำ (เดือนขาด)เดือนพระชบด ซึ่งถือว่าเป็นวันรวมบิณฑบาตร ในวันนี้ประชาชนทั้งชาย หญิง เด็ก คนแก่ ทั่วทั้งประเทศกัมพูชาพากันไปทำบุญที่วัด ด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเบิก

บาน ด้วยความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เชื่อเรื่องบุญ บาปและผลของบุญและบาป ทุกคนล้วนสวมเสื้อผ้าใหม่สวยงามแล้วหาบถือข้าวปลาอาหาร ขนม ข้าวต้ม หวาน คาว ที่เตรียมไว้ถวายพระภิกษุสงฆ์สามเณรประจำวัดของตน วันนี้ทุกวัดในกัมพูชามีอุบาสกอุบาสิกาพุทธบริษัทเข้าวัดทำบุญทำให้บรรยากาศในวัดครื้นเครงเอิบอิ่มบุญด้วยดารดาษาไปด้วยผู้คนมาทำบุญและเสียงพิณพาทย์เพลงประเพณี

พิธีที่สำคัญที่สุดในวันนี้คือการถวายภัตตาหารเช้า เพลแก่พระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสงฆ์อนุโมทนาสาธยายธรรม ตามด้วยพิธีมาตีกาบังสุกุลอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแด่วิญญาณบรรพบุรุษ ๗ ชั่วโมง และขอพรจากวิญญาณบรรพบุรุษให้ลูกหลานจงมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง ต่อมาพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ๓ ธรรมมาส ตามครรถงประเพณีทางพระพุทธศาสนา พุทธบริษัทรับพรแล้วกลับสู่ถิ่นฐานบ้านของตน

พิธีเช่นโดนตามาจากความเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษจะถูกปล่อยมาเพื่อรับส่วนบุญส่วนกุศลที่ญาติมิตรทั้งหลายได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จากโบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน

ในแต่ละครอบครัว ได้ปิดกวาดเช็ดถูทำความสะอาดบ้านเรือน เพื่อเป็นการต้อนรับบรรพบุรุษเพื่อต้อนรับแขกผู้มีเกียรติ โดยมีห้องพิเศษซึ่งเขาได้ทำปูเสื่อใหม่และเตรียมขนม นมเนย ผลไม้ใส่ไว้บนถาด ในบรรดาเครื่องเช่นเหล่านี้ เขาได้ปักธงจระเข้เล็กๆ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงวิญญาณบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีดอกไม้และที่ปักธูปเทียนด้วย ซึ่งเขาได้เตรียมไว้เพื่อเป็นเสปียงสำหรับเดินทางไกล และถัดจากนั้นได้เตรียมข้าวแกงหลากหลายชนิด เช่น ต้มข่าหมู แกงจับฉ่าย แกงไก่เป็นต้น อีกถาดอีกหนึ่งใบได้จัดข้าว ๕ ถาดล้อมรอบเครื่องต้ม น้ำชา น้ำส้ม เหล้า เบียร์ และแยกพิเศษอีกส่วนหนึ่งคือหมาก พลู บุหรี่ ธูปเทียน หมากธรรม ประมาณ ๕ โมงเย็น เป็นเวลาตอนวิ้ว ควายเข้าคอก ตามคติโบราณมาเขาจะเริ่มพิธีเช่นสรวงบรรพบุรุษโดนตา ซึ่งจะเชิญคนแก่เฒ่ามาเป็นช่วยจัดแจงเช่นสรวงผู้ป้องร้องวิญญาณ โดนบอกให้เจ้าของบ้านจุดธูปเทียน กล่าวดังนี้ โอ้พระเดชะเอย วันนีวันดีเวลาดี เหมันตัวสุขภาพดู ลูกหลานทั้งหลายได้จัดเตรียมอาหารโภชนา มีอาหาร หวานคาวขนม นมเนย เพียบพร้อมเต็มที่ เพื่อต้อนรับบรรพบุรุษทั้ง ๗ ชั่วโมง ได้อัญเชิญมารับบริโภคอาหารหวานคาว ให้อิมหน้าสำราญ แล้วอำนวยการพรให้ลูกหลานมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง มีเงินดั่งเขาวาด มีทองดั่งเขาเท ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารสมบูรณ์พร้อมทั้งกำจัดอันตรายโรคภัยทั้งหลาย ที่มาจกคนจากสัตว์ หลังจากเช่นสรวงได้ ๒ จบแล้ว ก็เริ่มรอบที่ ๓ ตักข้าวแกงอย่างละนิดวางบนใบตอง แล้วกรวดน้ำ กรวดเกล้า เพื่อส่งวิญญาณบรรพบุรุษ เขากล่าวว่าการเช่นแบบนี้ ๒ ครั้ง เสร็จแล้ววันระยะไว้ช่วงระยะเวลาครึ่งก้านธูป จึงได้ลาถอยเครื่องเช่น แล้วเรียกเพื่อนบ้านกันมากิน จึงถึงเวลาที่ยิงคือจึงมีการร้องรำทำเพลงในหมู่บ้านต่างๆ สนุกสนานเป็นเวลาหลายเดือน

พิธีส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับ ชาวกัมพูชาเชื่อว่า หลังจากทีวิญญาณของบรรพบุรุษได้รับประทานอาหารอิมหน้าสำราญที่ลูกหลานเช่นสรวงแล้ว วิญญาณบรรพบุรุษจะพักอยู่ที่บ้านเป็นเวลา

๑ คีน ชาวเขมรจะมีความรู้สึกว้าววันนี้ คีนนี้ อาจจะเห็นวิญญาณบรรพบุรุษอยู่ใกล้ๆตนด้วยความยินดี ปรีดา และความระลึกถึง จนกระทั่งรุ่งสาง ผู้นำของครอบครัวให้บุตรไปเอากาบกล้วยมาทำเป็นเรือ สำหรับส่งดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับไปยังภพภูมิเดิม เอาขนม นมเนย ข้าวบิณฑ์ หมาก พลุบุหรี ธูป เทียน ปักธงที่ด้านหัวเรือและท้ายเรือ หลังจากนั้นนำของมาใส่เรือหมดแล้ว เขาจะกล่าวว่า โอ้พระเดช คุณผู้เป็นเจ้า ดวงวิญญาณบรรพบุรุษได้มาเยี่ยมเยือนรับประทานอาหารที่ลูกหลานได้นำมาถวาย อิม หนาสำราญแล้วให้อำนายอวพรให้ลูกหลานจงมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง ลูกหลานมาส่งให้ท่าน เดินทางกลับด้วยทางเรือนี้ไปสู่ภพภูมิที่จากมาด้วยความสวัสดิภาพ เสร็จแล้วผู้ใหญ่ในบ้านก็บอกให้ ลูกหลานเอาเรือไปลอยในแหล่งน้ำ ห้วย หนองคลอง บึง ช่วงเวลาเขารู้สึกอาลัยอาวรณ์เศร้าสร้อยที่ ต้องจากบรรพบุรุษเมื่อได้ลอยเรือไปแล้วก็ได้โบกมืออำลา แล้วลูกหลานก็บอกว่าเรือนี้ช่างเร็วเหลือเกิน แล้วรองเรือลอยหายไปจนพ้นสายตา จึงกลับไปบอกผู้ใหญ่ว่าได้ไปส่งเรือบรรพบุรุษกลับไปยังภพภูมิ เรียบร้อยแล้ว

๓.๒.๗ พระราชพิธีเดือนสิบเอ็ด (เดือนอาสาสุข)

พระราชพิธีเดือน ๑๑ สมัยพระนครปรากฏในบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของ เงินล่า ของโจวตำกวานว่า “...เดือน ๙^{๒๘} เป็น งานเอี้ยละ งานเอี้ยละนั้นก็คือการชุมนุมราษฎรทั่วทั้ง ประเทศให้เข้ามาในนคร แล้วให้เดินตรวจแถวผ่านหน้าพระราชวัง...”^{๒๙}

พระราชพิธีเดือน ๑๑ กรุงกัมพูชาในสมัยหลังพระนคร ปรากฏในพงศาวดารละแวก ฉบับ แปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๑ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณาว่า

“...พระราชพิธีไสยศาสตร์ ณ เดือน ๑๑ ให้เตรียมการข้างขึ้น สั่งให้เจ้าพนักงานเอาเรือ ขนาน ๓ ลำไปทอด ณ ทำทำเป็นพระที่นั่ง เรือขานลำหนึ่งนั้นทอดท้ายเป็นพาไล เรือขานแฉวงหนึ่ง ทอดเหนือพระที่นั่งเรียงหลายลำสำหรับโรงโขน โรงหุ่น โรงรำ โรงระชาดอกไม้ โรงหนัง ข้างทักษิณ ทิศท้ายนาได้เรือพระที่นั่งนั้น มีเรือขานทอดประจำทำทำเป็นโรงราชพิธี สำหรับพระเบญจกระเสตรอ ยู่ มหาราชคู บูโรหิตกระทำพิธีกรรมบวงสรวง ตามพิธีไสยศาสตร์ แล้วให้เจ้าพนักงานประเทียบเรือ พระที่นั่งตั้งกระบวนแห่เป็นพยุหบาทชลมารควิถีทางเรือเป็นการใหญ่เตรียมไว้ให้พร้อมจทุกพนักงาน ครั้นได้ศุภวารเวลา จึงพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ เสด็จทรงพระที่นั่งกิ่ง ยิงด้วยพระที่นั่งบัลลังก์ จตุรมุขมหาปราสาทโอภาศพวงพลพวยพรักพร้อมแล้ว ถวายบังคมบรมกษัตริย์แดรสังข์สำหรับัด ประโคมโหมอีกแห่ แอ้อัดเคลื่อนกล่นชลธาร เสด็จถึงเรือขานให้ตั้งเป็นกระบวน ส่วนเรือพระที่นั่งกิ่ง นั้นให้พวย ประทักษิณเวียนพระเบญจกระเสตร ๓ รอบแล้ว พระองค์เสด็จจากพระที่นั่ง ไปถวายบังคม

^{๒๘} การนับเดือนในที่นี้ โจวตำกวานบันทึกตามเดือนจีน ดังนั้น เดือน ๙ ของจีนจึงอยู่ ประมาณเดือน ๑๑ ของกัมพูชา.

^{๒๙} เฉลิม ยงบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, หน้า ๒๖.

พระเบญจกระเสตร แล้วเสด็จลงพระที่นั่งกิ่งเสด็จมาขึ้น พระที่นั่งขนาน ข้าราชการนุ่งสมปักกลายใส่เสื้อ
 ครุยสีต่างๆ เข้าเฝ้าถวายบังคม พร้อมใส่ลำพอกพักกลมตามบันดาศักดิ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยแล้วเสด็จขึ้นเจ้า
 พนักงาน ชักพระสนันยาและข้าสาวกำนัลข้างในยกเครื่องผลไม้สำหรับมาเลี้ยงข้าราชการ และทวย
 ทหารทั้งปวงตามเกณฑ์ทุกหมู่ทุกกรม แล้วจึงเล่นการมหรศพสมโภช พระราชพิธี และวางเรือประนัง
 เล่นพนันแข่งกันลงมาหน้าพระที่นั่ง พราหมณ์ บุโรหิตกัศพรณเป็นเจ้าของสุญสำเร็จ ครั้นเพลาลบ
 คำสั่งให้จุดดอกไม้เพลิงครบสิ่ง แล้วให้เบิกโรงเล่นหนังกลางนั้น ประทับแรมพระที่นั่งขนานรูป คิน
 หนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเพ็ญ ๑๕ คำ สองกษัตริย์เสด็จกลับเข้าพระราชวัง เหนือพระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์ มี
 พระพุทธเจ้าเป็นประธาน สังฆการีนิมนต์ พระสงฆ์พร้อม เพลาเข้ากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออกทรง
 บาตร อังคาส เลี้ยงพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว พระสงฆ์ถวายพระพรลาไปออกพระวษา แล้วพระองค์เสด็จ
 เข้าในพระราชมณฑล แล้วสั่งเจ้าพนักงานให้เตรียมการแห่งเป็นการใหญ่ให้พร้อมพระที่นั่งหน้าหลัง
 ตามกระบวน ครั้นเพลาย่ำโมงหนึ่ง จึงสมเด็จกษัตริย์ ๒ พระองค์ เสด็จทรงพระที่นั่งหลังคาทองแห่ง
 เสด็จมาสู่ พระที่นั่งขนาน ข้าราชการถวายบังคมพร้อมกัน แล้วทอดพระเนตรดู เครื่องเล่นให้เลื่อนมา
 เล่นหน้าพระที่นั่ง และเรือหมู่เรือคอน ก็ประนังแข่งกัน มาหน้าพระที่นั่ง ครั้นเพลาลบคำเจ้า
 พนักงานจุดดอกไม้เพลิง และเจ้าพนักงานเล่นหนังก็เล่น ทรงทอดพระเนตรดอกไม้และมีเพลงเรือและ
 เพลงประภาค ประทับแรม ณ พระที่นั่งขนานนั้นคินหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นเพลาลงเสด็จกลับสู่พระราช
 มณฑล โดยตำหรับไสยศาสตร์เท่านี้

ข้างพุทธศาสน์ครั้งนี้เดือน ๑๑ ข้างแรม ส่งให้เจ้าพนักงานแต่งขนม สรรพผลไม้ใส่
 กระจาดใหญ่ ๕ กระจาดๆ นั้นมีกระโجمหลังคาใส่เรือ ขนานใหญ่ไปทอดไว้ประจำท่า นัยหนึ่งจึงให้
 นำมาซึ่งฝ้ายดอกทำพุ่มปักเป็นดอกไม้ ๕ พุ่ม แล้วใส่เรือขนานทอดเคียงกันกับเรือขนานกระจาดนั้น มี
 กระโجمประดับพุ่มเป็นอันดี กับทั้งเครื่องสักการบูชาข้าวตอกดอกไม้สำหรับจบพระหัตถ์นมัสการพระ
 พุทธบาทพระเจ้ากลางมหาสมุทรและนาคพิภพ ครั้นจบพระหัตถ์แล้วเพลาลบคำเจ้าพนักงานจุดบูชา
 และให้นางพระคงคา ลอยไปถวายพระพุทธรูปพระเจ้า ณ กลางพระมหาสมุทรและนาคพิภพ แล้ว
 ให้เจ้าพนักงานตามรักษาว่าจะรุ่ง แล้วเก็บไว้ ครั้น ณ วันแรม ๗ คำเพลาลง กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์
 ลงเรือพระที่นั่งแห่ไปถึงเรือขนานกระจาดและเรือฝ้ายนั้น แล้วให้หยุดกระบวนไว้ แล้วให้ถอยเรือขนาน
 กระจาดและเรือฝ้ายเลื่อน เข้ามาหน้าพระที่นั่ง แล้วทรงจบพระหัตถ์ แล้วสั่งให้เจ้าพนักงานแห่นำไป
 ถวายพระสังฆราชทั้ง ๕ วัด เมื่อขณะเสด็จทรงถวายพระภุชงค์นั้น แต่เรือฝ้ายนั้น เพลาคำให้ไปเช่าแล้ว
 ลอยไป แล้วเสด็จกลับสู่พระราชวัง สั่งเจ้าพนักงานให้ตกแต่งเครื่องอัฐบริขารกับผ้า ๕ ไตรไว้เป็นพระ
 มหาภุชงค์ จะเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารค ตั้งพยุหบาตรกระบวน แห่งเป็นการใหญ่ไว้ให้พร้อม
 ทุกพนักงาน ครั้นได้ศุภวารฤกษ์แรม ๘ คำเพลาลง สมเด็จพระราชโองการเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง
 กระโجمทองจำลองล้าลงกฎกำหนดถึงพระอาราม ทรงถวายพระมหาภุชงค์ทั้ง ๕ วัด แล้วเสด็จกลับมา

สู่พระมนเทียร มหาปราสาทนั้น...”^{๓๐}

พระราชพิธีเดือน ๑๑ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๑ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศราชินี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๑๑ (ก) วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ วันออกพระวัสสา ทรงให้ลอยประทีป ไปถวายพระเขี้ยวแก้วที่พิภพนาศ ๓ วัน และมีการพายเรือแข่งด้วย (ข) เสด็จ ทรงพระราชดำเนินไปทอดพระกฐินตามพระอารามหลวงโดยลำดับ...”^{๓๑}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๑๑ รัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศราชินี กัมพูชามีพระราชพิธี “ออกพรรษา เดือน ๑๑ ในพงษาวดารกรุงกัมพูชาว่ามีพิธีลอยประทีป ๓ วัน และมีการแข่งเรือไม่เกี่ยวแก่พระสงฆ์ พระจึงไม่เล่า พระเล่าแต่เรื่องเสด็จกฐิน ว่าเดี๋ยวนี้เสด็จทอดแต่ ๔ วัด สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามาศเสด็จไปรถยนต์ให้กระบวน ไปคอยรับอยู่ที่วัดไม่ได้แห่งพยุหยาตราเช่นครั้งสมเด็จพระนโรดม...”^{๓๒}

พระราชพิธีเดือนสิบเอ็ดกรุงกัมพูชา ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ของขุนอุดมปริชา (จาบ พิน) ได้แก่ การบวระณออกพรรษาพระราชกุศลเทศนาคาถาพัน หนังสือ กล่าวว่าในเดือนนี้มีทำบุญออกพระวัสสา พิธีทำบุญแห่งกฐิน

๓.๒.๘ พระราชพิธีเดือนสิบสอง (เดือนกัตติก)

พระราชพิธีเดือน ๑๒ (กัตติก) สมัยพระนคร ปรากฏในหนังสือบันทึก ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินล่า กล่าวถึงพระราชพิธีเดือนสิบสอง (กัตติก) ในรัชกาลพระเจ้าศรีนทรธรรมันว่า

“...คนเหล่านี้ถือเอาเดือน ๑๐ ของจีนเป็นเดือนแรกของปีใหม่ เดือนนั้นชื่อว่าเกียเตอ เบื้องหน้าพระราชวังเขาปลูกร้านใหญ่ไว้ ๑ ร้าน บรรจุนคนได้พันกว่าคน ตามประทีปโคมไฟและประดับประดาด้วยดอกไม้ข้างหน้าร้านนั้นห่างออกไป ๒๐ จ้าง ใช้ไม้ตอกกันเป็นร้านสูงรูปลักษณะคล้ายกับนั่งร้านที่ใช้ในการสร้างสถูป มีความสูง ๒๐ กว่าจางเห็นจะได้ แต่ละคืนเขาจะปลูกร้านสามสี่ร้านหรือห้าหกร้าน บนร้านเหล่านั้นเขาเอาดอกไม้ไฟแลประทัดไปวางไว้ ซึ่งในการนี้ทางจังหวัดต่างๆ ในความปกครองและตามบ้านเรือนของขุนนางเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่าย พอตกคำก็กราบทูลเชิญพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ พระราชดำเนินทอดพระเนตร เขาก็จุดดอกไม้ไฟและประทัดขึ้น ดอกไม้ไฟนั้น แม้จะอยู่ห่างนอกระยะ ๑๐๐ ลี ก็มองเห็นได้ทั่วทุกคน ส่วนประทัดใหญ่เท่ากับปืนใหญ่ยิงศิลาเสียงดังสะเทือนไปทั่วทั้งนคร พวกขุนนางและเจ้านาย แต่ละคนได้รับแจกเทียนเล่มใหญ่และหมาก สิ้นค่าใช้จ่ายเป็นอันมาก

^{๓๐} กรมศิลปากร, ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๕ - ๕๗.

^{๓๑} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๑.

^{๓๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย, นิราศนครวัด, หน้า ๕๖.

พระเจ้าแผ่นดินทรงเชิญพวกราชทูตไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นอยู่ดังนี้ ครึ่งเดือนก็ยุติ...”^{๓๓}

พระราชพิธีเดือน ๑๒ กรุงเทพมหานครสมัยหลังพระนครปรากฏในพงศาวดารละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๒ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ว่า

“...ครั้น ณ เดือน ๑๒ ณ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ นั้น ถวายข้าวสงฆ์ในพระราชวังพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก ครั้นเพลาบ่ายเป็นพระราชพิธีไสยศาสตร์ สั่งให้เจ้าพนักงานปลุกธรรมาหน้าพระตำหนักจันทไฉยาใส่เครื่องสักการบูชากระยาบด มีข้าวเม่าและกล้วยอ้อย มะพร้าวอ่อน ขนมนมเนยเป็นต้น ครั้น ณ วันเพ็ญ เดือน ๑๒ จึงพราหมณ์ปุโรหิต เชิญพระเบญจกระเสตรมาสู่พระที่นั่งจันทไฉยา แล้วกระทำสักการบูชาพิธีกรรมบวงสรวง แล้วสวดตามไสยศาสตร์ ครั้นเพลายืน ต้องสันทบาทคาคาไชยเพริกำหนดฤกษ์ แล้วจึงกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ทรงชวากับข้าสวามพระสนมกำนัลในเสด็จออกมายังพระที่นั่งจันทไฉยาเป็นเพลาลอบค้ำ เสด็จมาถวายบังคมพระเบญจกระเสตร แล้วทรงจุดโคมไชยและเทียนพนักได้ ๒ แถว แล้วพระองค์ผินพระพักตร์ไปต่อทิศบูรพาทอดพระเนตรดูพระจันทร์ ถวายบังคมพระจันทร์ ๓ หน แล้วให้ประโคมแตรสังข์กังสดาลดุริยดนตรีมหิรีปีพาทย์ขึ้นพร้อมกัน แล้วให้หยุดไว้ให้ปุโรหิตตีกลองชัยและร่านารายณ์ ๓ ท่า แล้วยกเครื่องกระยาบดสิ่งของทั้งปวงมาแจกเลี้ยงกันกิน แล้วให้เบิกโรงหนัง ประชันกันเล่นไป จึงจุดดอกไม้ธวัชธวัช พลุจิ้น ไฟพะเนียง ไฟกะถาง ดอกไม้พ้อม ดอกไม้พุ่ม ดอกไม้รุ่ง วังไฟม้า เสร็จแล้วเสด็จไปลอยประทีปกระถางบูชาพระ ภูซารองทรงเล็กน้อยก็ลอยไปด้วยแล้วเสด็จกลับมาพระราชวัง...”^{๓๔}

พระราชพิธีเดือน ๑๒ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๑๒ (ก) วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ชักเรือโคมแก้วบนยอดเสาจุดประทีป ถวายพระเขี้ยวแก้ว ซึ่งประดิษฐาน ณ ดาวดึงษ์พิภพ...”^{๓๕}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๑๒ รัชกาลสมเด็จพระศรีสุวดี กัมพูชามีพระราชพิธี “เดือน ๑๒ ไม่มีพิธีสงฆ์ มีแต่ตั้งเสาโคมชัยอย่างมีในกรุงเทพฯ แต่ก่อน กับพิธีไล่น้ำอย่างทีกล่าวในกฎมณเฑียรบาล พระเจ้ากรุงกัมพูชาเสด็จลงตำหนักแพ ทรงตัดเชือก ทำพิธีปล่อยน้ำซึ่งท่วมทุ่งอยู่ให้ลดไหลลงทะเล แล้วแข่งเรือ ๓ วัน มีการลอยประทีปเหมือนเดือน ๑๑ ด้วย...”^{๓๖}

หนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ของขุนอุตมปริชา (จาบ พิน) อธิบายว่า พระราชพิธีเดือน ๑๒ มี ๓ พระราชพิธี คือ พระราชพิธีพายเรือ ลอยประทีป ไหว้พระแช่ หนังสือ กล่าวว่าในเดือนนี้มีพิธี

^{๓๓} เฉลิม ынบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, หน้า ๒๕ - ๒๖.

^{๓๔} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๗ - ๕๘.

^{๓๕} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๑.

^{๓๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุภาพ, นิราศนครวัด, หน้า ๕๘.

กรอกข้าวเม่า ใหว้พระแข

๓.๒.๙ พระราชพิธีเดือนอ้าย (เดือนมคสิร)

พระราชพิธีเดือนอ้ายของกรุงกัมพูชาสมัยพระนครไม่ปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวาน หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีในเดือนนี้จึงปรากฏในราชสำนักกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนคร พระราชพิธีเดือนอ้ายของกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนคร ตามหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑ พงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือนอ้าย ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศพรณ ไว้ว่า

“ครั้น ณ เดือนอ้าย ข้างขึ้นเป็นพระราชพิธีไสยศาสตร์ ครั้นเพลาย่ำ ได้ฤกษ์พราหมณ์ บูโรหิตแห่พระเบญจเกศตรมาสู่พระที่นั่งจันท์ฉียง แลให้เจ้าพนักงานแห่พระแกลงมาไว้ ณ พระที่นั่ง ด้วย ให้พราหมณ์บูโรหิตกระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชาในพระที่นั่งนั้นคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้น เผลาเข้า สมเด็จพระราชโองการเสด็จออกพระที่นั่งจันท์ฉียง พระองค์ถวายบังคมพระเบญจเกศตรมาสเสร็จแล้ว พราหมณ์บูโรหิตถวายพระแกลงให้ทรงบังเหินขึ้น แล้วสั่งให้เจ้าพนักงาน แล้วยพระองค์เสด็จกลับมาสู่ พระราชมณเฑียร พราหมณ์เชิญพระไปกุฎีแล ครั้น ณ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำนั้น ถวายข้าวพระสงฆ์ใน พระราชวัง พระที่นั่งมั่งคณาภิเษกเป็นพระราชพิธีพุทธศาสตร์”^{๓๗}

ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือนอ้าย (ก) ทรงให้ชักกว่าถวายแต่พระจุฬามณีเจดีย์ซึ่ง บรรจุพระเกศธาตุ ณ ดาวดึงษ์พิภพ...”^{๓๘}

ไม่ปรากฏพระราชพิธีเดือนอ้ายในนิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุภาพ

พระราชพิธีเดือนอ้ายของราชสำนักกัมพูชาสมัยปัจจุบันปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริชา (จาบ ทิน) กล่าวว่า พระราชพงศาวดารประเทศกัมพูชารัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมโกศล (พระบรมโกศล) ของออกญากรมราช (ณ) กล่าวว่า เดือนมคสิร เล่นว่าว ถวายพระจุฬามณีเจดีย์ ซึ่งบรรจุพระเกศธาตุในสถานไตรตรึงษ์ ในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาสของสมเด็จพระอริสภทวาริบดี (มั่ง) จางวางกรมการคุณกล่าวว่า เดือนมคสิร (เดือนอ้าย) นั้นต้องทำพิธีเล่นว่าว ในหนังสือธรรมเนียมเขมร ของออกญา วงศาอุทัย (นง มาส) อดีตเจ้าเมืองโสตน (กำปงธม) กล่าวว่า เดือนมคสิร เสด็จเล่นว่าว ถวายพระจุฬามณีเจดีย์ ที่สถานไตรตรึงษ์ ส่วนหนังสือ พระราชพิธีทวาทศมาส ของออกญามหามนตรี (ลมุต) จางวางกรมพระราช มณเฑียร กล่าวว่า เดือนมคสิร ตั้งว่าวและโคม จำเรียมพระปริตร ๓ วัน ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เล่นว่าว ชักโคม ถวายพระจุฬามณีเจดีย์ งานนี้น่ามารวมไว้ในพิธีเฉลิม

^{๓๗} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๗

^{๓๘} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๑.

พระชนมพรรษา

หากเปรียบเทียบความในพระราชพงศาวดารละแวก (ซึ่งกล่าวถึง พระราชพิธีในรัชกาล สมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ) กับพระราชพิธีเดือนอ้ายตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส เขมรของขุนอุดมปริชา (จาบ พิน) จะสังเกตเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ในการจัดพระราชพิธีนี้เปลี่ยนแปลง ไป

๓.๒.๑๐ พระราชพิธีเดือนยี่ (เดือนบุษย)

พระราชพิธีเดือนยี่ของกรุงกัมพูชามัยพระนครไม่ปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวาน หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีในเดือนนี้จึงปรากฏในราชสำนักกรุงกัมพูชามัยหลังพระนคร ดังที่ปรากฏในพงศาวดาร ละแวกฉบับแปลจุลศักราช ๑๑๗๐ ซึ่งกล่าวถึงการพระราชพิธีเดือนยี่ ใน รัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ว่า

“...ครั้น ณ เดือนยี่ พระราชพิธีพุทธศาสนันนั้น ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ สั่งให้ เจ้าพนักงานปลุกกุฎิ ร่ายรอบพระวิหารสำหรับปริวาสกรรม จึงให้สังฆการีเผด็จพระราชาคณะและพระสงฆ์ทั้งปวงมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น ให้อยู่ปริวาสกรรม แล้วพระองค์เสด็จไปทรงถวายบิณฑบาตรทุกวัน ครั้นพระสงฆ์ อยู่ปริวาสกรรมจนใกล้ออกอาการ จึงสมเด็จพระราชโองการทรงช้างพระที่นั่งกับทั้งอำมาตย์ราชเสนา ข้าหลวงไปเก็บฟืนมากองไว้

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำเพลาค่ำ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์เสด็จมาประทับอยู่ ณ ที่ พลับพลาเครื่องโภชนาหารพร้อมแล้ว จึงสมเด็จพระราชโองการเสด็จไปทรงกองฟืนเผาถวาย พระพุทธรูปก่อน แล้วจึงทรงเผาถวายพระสงฆ์ให้ฟังทุกๆ กุฎิ แล้วจึงทรงถวายข้าวสงฆ์แก่พระสงฆ์ทั้ง ปวงฉนั้น สำเร็จแล้วทรงพระเต้าทักษิณทกหลังแล้วเสด็จกลับเข้าพระราชวัง

ข้างพระราชพิธีไสยศาสตร์นั้น ซีพอพรหมณ์บุโรหิตนำเอาน้ำสำหรับ กษัตริย์มาถึง จึง สมเด็จพระสังฆราชราชครูมาถวายพระพร บอกรมีคำสั่ง พระราชโองการสั่งเจ้าพนักงานให้จัดแจงแต่ง เครื่องสูงไปแห่นำเอาพระสุธารสมาไว้ ณ พระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก ให้พรหมณ์บุโรหิตนั่งเรียงเป็นลำดับ รับ พระสุธารสไปไว้ ณ ที่สูงเหนือพระเจ้า

ครั้น ณ เดือนยี่ข้างแรม มีพระราชโองการสั่งเจ้าพนักงานให้เรียบ พระราชโรงหลวง เจ้า พนักงานทั้งปวงเตรียมการตามตำแหน่งให้พร้อมจงทุกพนักงาน และมีพระสันนยาและพระศุขไสยาสน์ ดาดเพดานกรานอาสนะจะบุศยาภิเษก

แล้วให้พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการทหารพลเรือน นักปราชญ์ บุโรหิต เสนาเข้าเฝ้า ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ให้แต่งตัวจงโอโถงตามบันดาศักดิ์ ตามเคยดุจอย่างพระราชพิธีราชาภิเษก ครั้นถึง เพลาย่ำให้มาประชุมพร้อมกัน ณ โรงราชพิธีพรหมณ์ พรหมณ์ตีกลองชัยแล้วเป่าเรไร แล้วร่า นารายณ์ ๓ หน แล้วให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยให้เรียบโรงสุพระราชโรงหลวง อติเรกวิสุทธิ์ พร้อม แล้ว จึงให้สังฆการนิมนต์พระราชาคณะและพระสงฆ์ทั้งปวง มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น ไปนั่งหัดถ

บาส ๓ พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเษก แล้วจึงให้นายทหารทั้ง ๕ กำนันทั้ง ๕ องครักษ์ทั้ง ๔ กลางข้างทั้งให้
เรียบแห่ ๒ ข้าง บำเรอดุริยดนตรีปี่อ้อมโหมแตรเงินกล่อม

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออกมาสู่พระที่นั่ง แล้วจึงสมเด็จพระราชโองการเสด็จเข้าที่ทรง
ทรงเครื่องพระภูษาต้นนั้นยกทองกำนัลแย่งธงข้าวบิณฑุกุกกุกพ่นอย่างน้อยแล้วตีฆ้องชัย ๓ หน รำ
นารายณ์ ๓ ท่า แล้วเป่าเรไร เป่าสังข์ กระทั่งแตรเงินประโคมมโหรี แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาสู่พระ
ที่นั่งอติเรกวิสุทธี พระนพและพระธำมรงค์ ทรงตามเสด็จมาด้วย ชักพระสนันยา ข้าราชการถวาย
บังคมพร้อมกัน แล้วประโคมปี่พาทย์ฆ้องชัย ให้เจ้าพนักงาน โขนละครเดินรำเล่นข้างในพระราชวัง
นอกพระราชวังดุจเดียวกัน แล้วจึงให้หยุดประโคมไว้

สังฆการอาราธนาศีล พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์จบแล้วถวายพระพรลาไป ประโคมแตร
สังข์แล้วเสด็จกลับมาสู่พระราชมนเทียรรังพระสนันยา แล้วข้าราชการซึ่งเรียบพระราชโอรสนั้นต่างคน
ต่างไป พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ๒ วันนั้นข้างเพลบาย ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันคาร์บ ๓ พระสงฆ์สวด
มนต์เพลเข้า ครั้นเพลบายเจ้าพนักงานพราหมณ์บุโรหิตเชิญพระเบญจเกษตรมาบูชา ๓ พระที่นั่งมิ่ง
มงคลภิเษก เจ้าพนักงานเรียบพระราชโอรส ข้าราชการมาสู่พระราชโอรส เครื่องเล่นทั้งปวงจะเล่นก็ตี และ
จะเรียบพระราชโอรสก็ตีให้เรียบแต่เพลบาย

ครั้นได้ฤกษ์แล้ว ตีกลองชัย ๓ หน รำนารายณ์ ๓ ท่า เรียกข้าราชการ สุราชโอรสหลวง
พร้อมแล้วเสด็จออกพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเษก ถวายบังคม พระเบญจเกษตร แล้วเจ้าพนักงานคนรำ
ข้างหน้าข้างใน ก็รำทำเพลงไปทุกพนักงาน แล้วเสด็จสู่พระราชมนเทียรให้เชิญพระเบญจเกษตรแห่ไป
ณ ภูมิจิตพราหมณ์ ครั้นเพลบายค่ำ เจ้าพนักงานการสมโภชทั้งปวง มีหนังสือเป็นต้น ก็เล่นไป ดอกไม้
เพลิงก็จุดบูชาสมโภชคาร์บ ๓ วัน ครั้นรุ่งขึ้นเป็นคาร์บ ๔ จึงให้เจ้าพนักงานนำมาซึ่งพระที่นั่งบุษบก
ลอยมาตั้งข้างบูรพทิศพระที่นั่งเสด็จออก แล้วให้บุโรหิตเชิญพระสุธารสสำหรับภักษตรีโยโสภระออม
ทองคำพานทองรอง ๒ ชั้น ตั้งข้างพระที่นั่งบุษบกบนเตียงทองกับทั้งพระเต้าเบญจคัพย์มีรูปสัตว์ป็น
ด้วยแป้งรายรอบบุษบก แล้วมีเครื่องกระยาโภชนาหารหวานเปรี้ยวมีขนมจีนเป็นต้น วางข้างพระที่นั่ง
บุษบกเป็นพระราชมนทล พราหมณ์ตีกลองชัยสัญญาณ ๓ หน รำนารายณ์ ๓ ท่า ข้าราชการผู้ใหญ่ใส่
ลอมพอกเสื้อครุย ตามบันดาศักดิ์ ไปถวายบังคมพระสุธารส ๓ หนแล้วกลับมาปีพระราชโอรสก่อน
แล้วจึงสมเด็จพระราชโองการทรงเครื่องกุกกุกกุกทั้ง ๕ พระมหามงกุฎเป็นต้น แล้วเสด็จออกพระที่นั่ง
ข้างใน พระกำนัลเฝ้าพร้อมนางพนักงาน บำเรอมโหรีปี่เสพ เจ้าพนักงานข้างหน้าตีกลองชัยสัญญาณ
๓ หน ประโคมขึ้นครั้งหนึ่งแล้วหยุดไว้

ครั้นได้ฤกษ์เป่าเรไรและแตรสำหรับชักพระสนันยาแล้วเสด็จออกข้างหน้า ข้าราชการถวาย
บังคมแล้วเสด็จเลยไปเหนือพระที่นั่งบุษบก ทรงถอดพระมหามงกุฎทรงส่งให้พราหมณ์ เจ้าพนักงาน
ประโคมแตรสังข์ประนั่งขึ้นพร้อมกันแล้วหยุดไว้ แล้วจึงพระมหาราชครูบุโรหิตถวายบังคม ๓ หน แล้ว
ถือ ซึ่งกระออมทองซึ่งใส่พระสุธารสนั้นรดพระเจ้าลงแล้วถวายซึ่งพระเต้าเบญจคัพย์ให้ทรงเสวย แล้ว

ให้พระองค์ทรงพระมหาเมตตาแล้วเสด็จจาก บุษบกทรงฉลองพระบาทเสด็จมาพระที่นั่ง แล้วประโคม
 แตรสังข์ขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วให้หยุดไว้ แล้วให้เจ้าพนักงานยกบุษบกและเครื่องโภชนาหารคาวหวานทั้ง
 ปวงพระราชทานให้เลี้ยงข้าราชการแก่ล้าทหารให้บริโภคน้ำ แล้วเสด็จกลับสู่พระมณเฑียร แล้วเจ้า
 พนักงานเล่นสมโภชไปจนเพลพลบค่ำเล่นไปจนรุ่ง

ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันคาร์บ ๕ วัน จึงสมเด็จพระราชโองการ ประดับด้วยพระสนมกำนัลใน
 เสด็จออกพระที่นั่งมงกุฎพิมาน แล้วพราหมณ์มหาราชครู บุโรหิตเจ้าพนักงานเชิญซึ่งกระโจมใส่พระ
 สุธารสสำหรับกษัตริย์มีบูชาอยู่ มากน้อยเท่าใดมาถวายแล้วสรองพระเจ้า แล้วสรองทั่วสรรพางค์องค์ ให้
 สิ้นพระสุธารส แล้วพราหมณ์ถวายพระพรว่า ไชยตุฯ เสร็จแล้วพราหมณ์ถวายบังคม ๓ ทน แล้วก็ไป
 ตามอนุกรมลำดับกัน กระทำอย่างนี้เรียกชื่อว่าบุษยาภิเษก จำเพาะ ณ เดือนยี่เท่านั้น...^{๓๙}

พระราชพิธีเดือนยี่ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาล
 สมเด็จพระท้าวพระยาอัครราชบัณฑิต (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือนยี่ (ก) ทรงให้กวาดแผ้วถางที่แล้วสร้าง
 ปลูกกุฎินิมนต์พระกุมแดง สงฆ์เข้าปรีวาสกรรม...”^{๔๐}

ไม่ปรากฏพระราชพิธีเดือนยี่กรุงกัมพูชาในนิราศนครวัด พระนิพนธ์ สมเด็จฯ กรมพระยา
 ดำรงราชานุภาพ

พระราชพิธีเดือนยี่ของราชสำนักกัมพูชาสมัยปัจจุบันปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศ
 มาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริษา (จาบ พิน) กล่าวว่า ตั้งแต่รัชกาลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระสี่สุวัตต์
 , พระสี่สุวัตต์มุนีวงศ์, พระนโรดมสีหนุ มาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนโรดมสุรามฤต ไม่มีการ
 พระราชพิธีใดในเดือนบุษย (เดือนยี่) แต่ในเอกสารโบราณ ๔ ฉบับ คือ พระราชพงษาวดารประเทศ
 กัมพูชา รัชกาลพระบาทสมเด็จพระท้าวพระยา (พระองค์ด้วง) ของออกญาบรมราช (ณ) กล่าวว่า เดือน
 บุษย ชำระที่สร้างโรงกุฎิประเคนพระสงฆ์ สำหรับเข้าปรีวาสกรรม ปลงอาบัติ ในหนังสือพระราชพิธี
 ทวาทศมาส ซึ่งคัดลอกจากกระบวนสมเด็จเจ้าอิสิภททิบตี (มิ่ง) จางวาง กรมบารคู กล่าวว่า เดือนบุษย
 (ยี่) ทำโรงทานให้ทานเพลิง นิมนต์พระสงฆ์เข้าปรีวาสกรรม เวรข้าวแช่ถวายพระสงฆ์ งานบุญนี้ ยกมา
 รวมในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ในหนังสือธรรมเนียมเขมร ของออกญาวงศาอุทัย (นง - มาส) อดีต
 เจ้าเมืองโสตน (กำปงธม) กล่าวว่า เดือนบุษย (ยี่) ช่างแรม เสด็จออกนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งมีสงฆ์ในอาบัติ
 สังฆาติเสสให้เข้าปรีวาสกรรม ในบรรดาเอกสารเหล่านี้ เอกสารที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๕ ไม่ระบุชัดว่ารัชกาลใด
 แต่เอกสารที่ ๑ ระบุชัดเจนว่า รัชกาลพระองค์ด้วง คือว่าในรัชกาลพระบรมโกษฐ์ ยังมีการทำ พระราช
 กุศลชำระที่สร้างโรงกุฎิประเคนพระสงฆ์เข้าปรีวาสกรรม ให้ทานเพลิง เวรข้าวแช่ถวายพระสงฆ์อยู่

^{๓๙} กรมศิลปากร, ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๕๘-๕๙.

^{๔๐} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๑.

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างพระราชพิธีเดือนยี่เขมรที่ปรากฏในหนังสือทวาทสมาสกับที่ปรากฏในพงศาวดารละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ แล้วจะเห็นว่าพระราชประเพณีบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะการพระราชพิธีอันเนื่องด้วยเรื่องไสยศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยหลัง (คราว สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์) พระราชพิธีบูชาภิเษกของกัมพูชาได้แก้ไข รูปแบบบางอย่างไปจากเดิม และมีได้เรียกว่าพระราชพิธีบูชาภิเษกอีกต่อไป มีเพียงพระราชพิธีบางอย่างเพื่อคงไว้เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ต่อมาในสมัยรัชกาลสมเด็จพระศรีสุวดี, สมเด็จพระศรีสุวดี มุนีวงศ์และสมเด็จพระนโรดมสุรามฤต จึงมีการยกเลิกพระราชพิธีเดือนยี่ไปโดยมิได้มีการจัดขึ้นอีก

๓.๒.๑๑ พระราชพิธีเดือนสาม (เดือนมาฆ)

พระราชพิธีเดือนสามของกรุงกัมพูชาสมัยพระนครไม่ปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวาน หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีในเดือนนี้ปรากฏในราชสำนักกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนคร ตามหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑ พงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ กล่าวถึงพระราชพิธีเดือนสามในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ไว้ว่า

“...ครั้น ณ เดือน ๓ เป็นพระราชพิธีไสยศาสตร์นั้น สั่งให้เจ้าพนักงานเอาข้าวไปกองไว้ในพระราชวัง ๕ กอง แล้วให้เอาฟางข้าวผูกเป็นรูปหุ่น ๕ คนปักไว้กับกองข้าวแล้วให้พระยาพลเทพแต่งเครื่องสักการบูชาสำหรับถวายบังคม และขุนนางในกรมเวลานั้นชี้เกวียนระแทะเทียมโค ๕ เล่มนั้น แต่งตัวนุ่งลาย ใส่เสื้อครุย ใส่ลำพอก คนขี่ม้าคนละตัว นุ่งลายใส่เสื้อครุยใส่หมวกกลม พระยาพลเทพนั้นสับคืบใส่ชฎา นุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อครุยขลิบทอง ๒ นิ้ว บริวารยศ อุบโภาคบริโภาคตามหลังมีพร้อม มีสิงโตจีนตัวหนึ่งเดินหน้า ถัดลงมาม้า ๔ ตัว เดินเป็นคู่ ถัดลงมาเกวียนระแทะขับเคียงกันทั้ง ๔ เล่ม ถัดลงมาถึงช้าง พระยาพลเทพ ภรรยาพระยาพลเทพ ๔ คนขี่ช้างคู่คนละตัว นุ่งลายหม้อสีต่างๆ ครั้นได้ฤกษ์แล้วพระยาพลเทพแห่เข้าไปในพระราชวัง เรียบพลยืนข้างอยู่ ณ ที่กองข้าว แล้วให้เจ้าพนักงานเรียบพระราชโองการที่พระที่นั่งจันทรนิเวศน์ ข้าราชการ แต่งตัวดูอย่างพระราชพิธีตามบรรดาศักดิ์สู่พระราชโองการหลวงพร้อมแล้ว จึง สมเด็จพระราชโองการกับสมเด็จพระอัครมเหสีเสด็จออกพระที่นั่งจันทรนิเวศน์ ข้าราชการถวายบังคมพร้อมแล้ว จึงมีรับสั่งให้หาพระยาพลเทพมาเฝ้า ณ พระที่นั่งจันทรนิเวศน์แล้วพระยาพลเทพนำซึ่งเครื่องดอกไม้รูปเทียนมาถวายบังคม ๓ หนแล้วหมอบเฝ้า เจ้าพนักงานอ่านหนังสือคำเสนาให้พระยาพลเทพและพระวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฟัง มอบราชสมบัติให้เจ้าพระยาพลเทพจบแล้ว ตวงสันทบาท ๓ หน แล้วพระยาพลเทพและข้าราชการถวายบังคมพร้อมกัน แล้วพระยาพลเทพออกมาขึ้นช้าง และบรรดาเครื่องเล่นทั้ง ปวงมีหุ่น โขน มวยปลา รำกระปี่กระบอง ดาบตั้ง เป็นต้น ต่างคนก็ต่างเล่นไปทุกพนักงาน พระยาพลเทพยืนข้างดูซึ่งการเล่นทั้งปวงสักครู่หนึ่ง แล้วก็แห่พระยาพลเทพกับทั้งกระบวนนั้นประทักษิณเวียนกองข้าว ๓ รอบแล้ว แห่ ออกไปสู่ประตูเจ้าจันทร เจ้าพนักงานพราหมณ์ปุโรหิตกระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชาของข้าว แล้วก็เฝ้ากองข้าวนั้นเสียนัยหนึ่งพระราชพิธีข้างพุทธศาสตร์นั้นให้เจ้าพนักงานเรียบพระราชโองการ ณ พระที่นั่งอดิเรก

วิสุทธิ์พร้อมแล้ว ให้สังฆการีเผด็จสมเด็จพะสังฆราชและพระราชาคณะทั้งปวง และมีพระพุทธรูป เป็นประธาน มาฉัน ณ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์ ครั้น ณ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์เสด็จมา ทรงบาตร แล้วถวายสำหรับพระสงฆ์ฉัน เสร็จแล้วหลังซึ่งนาสิโนทก แล้วเสด็จสู่พระราชวัง...”^{๔๑}

พระราชพิธีเดือน ๓ ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชากล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๖ ในรัชกาล สมเด็จพระนริศร์กษัตริย์บรมราชาธิบดี (พระองค์ด้วง) ว่า “...ในเดือน ๓ (ก) ทรงให้จัดทำพระราชพิธีเฉลิม ๓ วัน (ข) ทรงให้จัดทำ พระราชพิธีบูชาพระไพศัพ คือบูชาภูเขาเขี้ยวเปลือก...”^{๔๒}

ไม่ปรากฏพระราชพิธีเดือน ๓ กรุงกัมพูชาในนิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระยา กรมพระยา ตำรงราชานุภาพ

พระราชพิธีเดือน ๓ ของราชสำนักกัมพูชาสมัยปัจจุบันปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริชา (จาบ พิน) มีสอง พระราชพิธีคือ พระราชพิธีเฝ้าข้าว หนังสือกล่าวว่าในเดือนนี้มีพิธีบุญเสด็จมาฆ (พิธีเฝ้าข้าว)

๓.๒.๑๒ พระราชพิธีเดือนสี่ (เดือนผลคูณ)

พระราชพิธีเดือนสี่ของกรุงกัมพูชาสมัยพระนครไม่ปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวาน หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีในเดือนนี้ปรากฏในราชสำนักกรุงกัมพูชาสมัยหลังพระนครว่ามี การพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ ในวันแรม ๑๒ - ๑๕ ค่ำ เดือนผลคูณ (เดือนสี่) ดังปรากฏในพงศาวดาร ละแวก ฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ โดยแบ่งพระราชพิธีเดือนสี่ ออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นพระราชพิธี ฝ่ายไสยศาสตร์ กับส่วนที่ ๒ เป็นพระราชพิธีฝ่ายพุทธ ดังนี้

“...ครั้นเดือน ๔ เป็นพระราชพิธีไสยศาสตร์ จึงเจ้าพนักงานพราหมณ์ บุโรหิต เอาผล มะกรูดผลส้มป่อยใส่ในหม้อมสุมฤทธิพานทองรอง ๒ ชั้น แห่ไปสู่พระราชวัง เข้าในพระที่นั่งอติเรกวิสุทธิ์ มีเตียงทองรองปิดด้วยพระชุนวิที มีพระศุขไสยาสน์กำบังเป็นอันดี แล้วชักพระสัณนิยาปิด ๔ ทิศ พราหมณ์ บุโรหิตอยู่ในชั้นพระสัณนิยา กระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชา ณ กลางห้องพระตำหนัก แล้วให้นำมาซึ่งแม่มด ๘ คน มารำโรงที่ดินข้างเหนือพระตำหนักพิमानอากาศ แล้วให้คนแต่งตัวนุ่งผ้าอย่าง โขนใส่หัวโขนยักษ์ศิริษะพริก ๔ คน ^{๔๓} รำด้วยแม่มดแล้วให้อาหญาคามาทาเป็นม้าให้ได้ ๑๐๐ ตัว ๒๐๐ ตัว

ให้คนขี่ม้าหุ้มคา มือหนึ่งถือไม้เท้าสาก มือหนึ่งถือตะขาบซึก ถือปืนบ้าง ถือธนูบ้าง จุดประทัดบ้าง เอาใบตาลมาทำเป็นพระขรรค์บ้าง เป็นหอกบ้าง ให่ยกพลมาแต่นอกพระราชวังแล้วให้ตั้ง ล้อมโรงรำแม่มดไว้ ครั้นได้ฤกษ์ดวงสันทบาท ๓ หน แล้วให้พลม้าเข้าตีแม่มด จุดปืนยิงประทัด ชัก

^{๔๑} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑, หน้า ๖๓-๖๔.

^{๔๒} กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๓๑๒.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔ - ๖๕.

ตะขาบไล่ แม่มดให้วังหนีกระจัดกระจาย แต่กพายหนีออกนอกพระราชวัง แล้วจึงทูลเชิญกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ให้เสด็จมาทรงนั่งเหนือรัตนบัลลังก์อันสมควรแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตเชิญน้ำมะกรูดน้ำส้มป่อยไปสรงพระเกศา ชำระอุปถวันตรายทั้งปวงสิ้นมลทินแล้วเสด็จเข้าพระราชวัง

พระราชพิธีพุทธศาสน์นั้นจึงให้สังฆการีนิมนต์พระราชาคณะมีพระพุทธรูปเป็นประธาน มา ณ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธฉันทน์ ณ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า กษัตริย์ทั้งสองพระองค์เสด็จออกมาทรงศีลเลี้ยงพระสงฆ์จ้อย่าง ทุกครั้ง ฉันทแล้วเสด็จกลับเข้าพระราชวัง...”^{๔๔}

นิราศนครวัด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ว่าในเดือน ๕ รัชกาลสมเด็จพระศรีสวสดี กัมพูชามีพระราชพิธี “พิธีตรุษในเดือน ๕ มีสวดมนต์เลี้ยงพระและยิงปืนอาภูนาเหมือนในกรุงเทพฯ”^{๔๕}

พระราชพิธีเดือน ๔ ของราชสำนักกัมพูชาที่ปรากฏในหนังสือ พระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริษา (จาบ พิน) มีพระราชพิธี ตรุษสงกรานต์ ซึ่งปฏิบัติสืบมาตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระองค์ด้วง) ดังความในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาว่า

“...ในเดือน ๔ (ก) ทรงให้ทำพระราชพิธีตรุษ จุดเทียนไชยแลนิมนต์พระสงฆ์มาสวดภาณยักษ์...”^{๔๖}

อาจสังเกตเห็นได้ว่า แม้ในสมัยหลังพระราชพิธีเดือนสี่เขมรจะเหลือเพียงพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ ซึ่งเป็นพระราชพิธีฝ่ายพุทธ แต่ขั้นตอนบางอย่างก็น่าจะสืบมาจากพระราชพิธีของเดิมเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เช่น การทำกระบอง และการที่ให้ขุนนางถือกระบองนี้ทำทำขับไล่ภูตผีก็น่าจะมาจากพิธีกรรมที่ปรากฏในพงศาวดารละแวกฉบับแปล จ.ศ. ๑๑๗๐ แต่ต่อมาได้ถูกนำมารวมไว้ในพระราชพิธีฝ่ายพุทธดังปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส ภาค ๓ ของขุนอุดมปริษา (จาบ พิน)

บทสรุป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พระราชพิธีทวาทศมาสหรือพระราชพิธี สิบสองเดือนกรุงกัมพูชามีวิวัฒนาการหลายยุคหลายสมัย พระราชพิธี บางพระราชพิธีเคยจัดขึ้น ครั้นต่อมาไม่เหมาะสมแก่กาลสมัยก็มีการยกเลิก บางพระราชพิธีไม่เคยมีก็มีการจัดขึ้นใหม่ตามความนิยมและความเชื่อของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระราชพิธีบางพระราชพิธีแทรกเพิ่มเข้ามาเนื่องจาก มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางศาสนา เช่น การเพิ่มพระราชพิธีวันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชาเข้ามาในสมัยหลังเมื่อมีการนับถือพระพุทธศาสนา ส่วนพระราชพิธีพราหมณ์บางอย่างเมื่อไม่เข้าใจวัตถุประสงค์เดิมในการทำหรือไม่เห็นประโยชน์ หรือมีความยุ่งยากก็ยกเลิกไป เช่น พระราชพิธีในเดือนอ้าย และเดือนยี่ที่มีการยกเลิก

^{๔๔} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิราศนครวัด, หน้า ๕๘.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

เสีย

ดังนั้นในเมื่อพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อต่าง ๆ เมื่อความเชื่อปรับเปลี่ยนไป พิธีกรรมบางอย่างแม้จะดูเหมือนว่าจะหายไป แต่แท้ที่จริง กลับสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมตามความเชื่อใหม่ ๆ ได้อย่างกลมกลืน รายละเอียดความเปลี่ยนแปลงและรายละเอียดของพระราชพิธีทวาทศมาสหรือ พระราชพิธีสิบสองเดือน กรุงกัมพูชาสามารถศึกษาได้จากบทแปลต่อไป ข้างหน้า

๓.๓ วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรม (Material Culture)

๓.๓.๑ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture)

ในสมัย ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ประเทศซีกโลกตะวันออกมีเพียง ๒ ประเทศที่มีอารยธรรมมานานกว่าประเทศอื่น ๆ นั่นคืออินเดียกับจีน แม้จีนได้เริ่มอารยธรรมในยุคเดียวกับอินเดียก็ตาม มรดกทางวัฒนธรรมของจีนก็มีเพียงเล็กน้อยที่ส่งทอดให้แก่ย่านเอเชียด้วยกัน ผิดกับอินเดียซึ่งได้ถ่ายทอดและวัฒนธรรมของตนให้แก่เอเชียและแกโลกได้มากกว่า

วัฒนธรรมอินเดียได้กระจายสู่ทางตะวันออก (เอเชียอาคเนย์) หลักฐานส่วนมากได้มาจาก คัมภีร์ชาดกของพระพุทธศาสนา และนิทานพื้นบ้านบ้าง พงศาวดารจีนบ้าง ในชาดกเล่าถึงการเดินเรือจากอินเดียสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ และหมู่เกาะต่างๆ แถบนี้ คนอินเดียส่วนมากมาตั้งหลักแหล่งในบริเวณสุวรรณภูมิ มาจากตอนใต้ และมีครอบครัวกันใหม่อีกครั้งในแผ่นดินผืนใหม่นี้ และเชื่อกันว่าในบริเวณตอนใต้ของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา (พวกละว้า-มอญ เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม) ได้มาตั้งอยู่ก่อนแล้ว และนับถือนิกายเถรวาท ส่วนใหญ่มาทางทะเล ในสมัยพระเจ้าอโศกครองราชย์ได้ ๘ ปีแล้วได้ยাত্রาทัพลงไปปราบแคว้นกาลิงคะนั้น และที่รอดตายถูกจับเป็นเชลย ๑๕๐,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่ลงเรือหนีมายังสุวรรณภูมิและเลยไปเกาะชวา ชำมมหาสมุทรอินเดียเข้าช่องแคบมะละกา ขึ้นบกที่แหลมมลายูหรืออ้อมแหลมไปยังกัมพูชา และจัมปา จีน

ชาวอินเดียที่ไปตั้งอาณานิคมอยู่ทางตะวันออก เช่น ชาว มลายู และจาม เป็นต้น ไม่นิยมเดินทางบก เพราะมีอันตราย ขนส่งสินค้าลำบาก เมื่อทำการค้า อีกทั้งชาวอินเดียมีความรู้ทั้งทางทะเลและฤดูมรสุมจึงสามารถเดินเรือได้เป็นอย่างดีในย่านเหล่านี้ เมื่อพระเจ้าอโศกส่งพระเถระทั้งสองให้แก่พระโสณะและพระอุตตระไปประกาศพระพุทธศาสนา^{๔๗} จึงเป็นไปด้วยความสะดวก เพราะมีคนอินเดียมาตั้งหลักแหล่งอยู่กันมาก และใช้ภาษาเดียวกัน หรือมีล่ามชาวอินเดียช่วยเหลืออีกทีหนึ่ง

ส่วนใหญ่คงใช้ทางน้ำ แม้ท่านฟาเหียน (ภิกษุชาวจีน) ได้ออกเดินทางจากเมืองเซียงอัน

^{๔๗} สุเทพ พรหมเลิศ, ผศ., คัมภีร์มทาวงส์ ภาค ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑

ผ่านตอนกลางประเทศจีนลงสู่แคชเมียร์ คันธาระ เทียวศึกษาอยู่ในอินเดียแล้วเลยไปลังกา จากลังกา ก็กลับเมืองจีน โดยผ่านอ่าวเบงกอลไปยังหมู่เกาะชวาแล้วจึงเดินทางต่อไปเมืองจีน (ใช้เวลา ๑๕ ปี) ต่อมาท่านอึ้งจิ้งก็อาศัยการเดินทางเรือเส้นทางนี้เช่นเดียวกัน

ประเทศกัมพูชาได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นมรดกตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว กัมพูชาเริ่มนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทตั้งแต่นั้นมา แม้ว่ากัมพูชาจะได้รับพระพุทธศาสนาโดยตรงจาก คณะพระธรรมทูตคือพระโสณะและพระอุตตระอันเป็นนิกายเถรวาทหรือหินยาน แต่กลับไม่เจริญรุ่งเรือง เพราะต่อมาพระพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ และไวศณพได้เข้าเจริญมั่นคงแทน โดยมีภาษาลันสกฤตเป็นภาษาสำคัญของราชวงศ์ และของพวกพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับ พระเจ้า แนวความเชื่อของศาสนาทั้งสองนี้ได้หยั่งรากลึกลงในหัวใจของชาวกัมพูชาทุกคน ตั้งแต่ชนชั้น ปกครองจนถึงประชาชนธรรมดา ผลงานที่บ่งบอกถึงความศรัทธาที่มั่นคงแน่วแน่ต่อศาสนาของพวกเขาคือ การก่อสร้างศาสนสถานด้วยหินศิลาของทั้งสองศาสนาเกือบ ๒๐๐ แห่งทั่วแผ่นดินกัมพูชา ลาว เวียดนาม ซึ่งแต่ละแห่งสร้างได้อย่างใหญ่โตมหึมา ผู้ที่ไม่มีศรัทธามั่นคง ย่อมไม่อาจสร้างผลงานมหึมาเหล่านี้ได้อย่าง แน่นนอน และศาสนสถาน ๑ ใน ๒,๐๐๐ ได้รับการยอมรับให้เป็นสิ่งมหัศจรรย์อันดับเจ็ดของโลกด้วยนั่นคือ ปราสาทหินนครวัด^{๔๘}

๓.๓.๒ คติการสร้างปราสาท^{๔๙}

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิต อยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพ เจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระ สุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพง ล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึงสวรรค์หรือวิมานของเทพ เทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึง ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาด ใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

๓.๓.๓ ความสำคัญของการสร้างปราสาท

ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือ ศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้น ตัวปราสาท และเขตศาสนสถาน จึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น

^{๔๘} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๔.

การสร้งน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร้งแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้งสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำ สำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้งปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ต้องสร้งขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษหรือให้แก่พระองค์เอง และสร้งบารายให้แก่ประชาชน การสร้งปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

๓.๓.๔ ความเกี่ยวเนื่องระหว่างปราสาทกับศาสนา

โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้งขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่ง หรือบางสมัยเท่านั้น ที่สร้งขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาทที่สร้งขึ้นในศิลปะแบบบายนทั้งหมด เพราะในขณะนั้น มีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่า ศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้งขึ้นเนื่องในศาสนา และลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ จะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุดในส่วนของปราสาทที่สร้งขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น ๒ ลัทธิ ได้แก่ "ไศวนิกาย" คือ การบูชาพระอิศวร หรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ "ไวษณพนิกาย" คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด^{๕๐} ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทร่นหลัง ในศิลปะแบบบายนสร้งขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

๓.๓.๕ วัตถุประสงค์ในการสร้งปราสาทแยกได้ดังนี้คือ

๑. สร้งปราสาทขึ้นเพื่อเป็นพระราชสุสาน โดยมีความเชื่อว่า เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต ดวงวิญญาณของพระมหากษัตริย์ก็จะหลอมรวมกับเทพเจ้าที่พระองค์เคยนับถือ
๒. สร้งปราสาทขึ้นเพื่อต้องการจะให้เป็นที่เคารพสักการะในทางศาสนา
๓. สร้งปราสาทขึ้นเพื่อต้องการให้เป็นศูนย์กลางของเมือง ได้แก่ ปราสาทบายน ปราสาทปาปวน และปราสาทพนมบาแค็ง
๔. สร้งปราสาทขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ดวงวิญญาณของพระอติตมมหากษัตริย์ ได้แก่ ปราสาทแม่บุญ ปราสาทตาพรหม และปราสาทพระขรรค์

๓.๓.๖ ความเชื่อทางศาสนาของอาณาจักรขอม

ในช่วงพุทธศักราชที่ ๕๐๐ ศาสนาพราหมณ์ที่ได้มีการนับถืออยู่ในประเทศอินเดีย ได้มีการเริ่มแผ่กระจายขยายอิทธิพลไปยังดินแดนกัมพูชา โดยเข้ามาตามเส้นทางของการค้าขาย และใน

^{๕๐} อ่างแล้ว, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ดร., พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, หน้า ๓๔.

ช่วงเวลาไม่นานชาวกัมพูชาต่างก็ยอมรับศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพราหมณ์จะมีความโดดเด่นและรุ่งเรืองในกัมพูชาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๖ จากนั้นก็มีการสร้างปราสาทและรูปเคารพขึ้นมากมาย

๓. ลัทธิเทวราชา

ลัทธิเทวราชา คือ เป็นความเชื่อตามคติพราหมณ์หรือฮินดูที่ได้มีการยกย่องให้กษัตริย์เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนแห่งเทพเจ้าที่อวตารลงมาสู่โลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการสร้างเทวสถาน อีกทั้งยังมีความเชื่อกันอีกว่า หลังจากที่กษัตริย์สวรรคต ก็จะกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้า ส่วนวิญญาณก็จะประทับอยู่ในเทวสถานหรือปราสาท ด้วยความเชื่อนี้กษัตริย์ขอมที่มีความเชื่อศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย หลังจากที่ได้อำนาจครองราชย์ก็ได้ทำการก่อสร้างเทวสถานขึ้นมาเพื่อประดิษฐานศิวลึงค์ เพราะถือว่าเป็นตัวแทนของพระศิวะ และยังเปรียบเสมือนเป็นทิพย์วิมานของเทพเจ้าที่อยู่บนโลกมนุษย์อีกด้วย

ในช่วงยุคแรกๆเทวสถานจะสร้างอยู่บนภูเขาหรือเนินเขาที่เป็นธรรมชาติ ในการบูชาศิวลึงค์ที่ได้ประดิษฐานอยู่บนยอดเขานั้น เปรียบเสมือนกับการที่ได้บูชาพระศิวะที่ซึ่งประทับอยู่บนยอดเขาไกรลาสแล้วยังอยู่บนเขาพระสุเมรุ ซึ่งถูกจัดไว้เป็นศูนย์กลางจักรวาล หลังจากนั้นจึงได้มีการปรับเปลี่ยนโดยการสร้างเทวสถานขึ้นมาใหม่ในบริเวณพื้นที่ราบใจกลางเมือง ซึ่งลักษณะในการก่อสร้างนั้นอาจสร้างภูเขาจำลองขึ้นมาแทน จากนั้นก็ได้ประดิษฐานศิวลึงค์ไว้ในปราสาทที่มีความสูงที่สุด หรือเรียกว่าปราสาทประธาน ซึ่งกษัตริย์กษัตริย์ขอมได้ทำพิธีเช่นไหว้บูชา โดยมีการรดน้ำลงที่ศิวลึงค์ ลักษณะของน้ำต้องไหลออกมาทางช่องโยนี แล้วผ่านท่อโสมสูตร ดังนั้นศิวลึงค์ได้ถือเป็นต้นกำเนิดของชีวิตและมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะได้ตั้งอยู่บนภูเขาธรรมชาติหรืออาจอยู่ใจกลางเมือง เปรียบเสมือนกับแกนหรือศูนย์กลางของจักรวาลนั่นเองปราสาทตาพรหมเกล

๓.๓.๘ ศาสนาพุทธในอาณาจักรดินแดนขอม

ศาสนาที่รุ่งเรืองในอาณาจักรขอมมี ๒ ศาสนาคือ ศาสนาฮินดู และ ศาสนาพุทธ โดยศาสนาพุทธมีอยู่ ๒ นิกาย คือหินยานและมหายาน

๑. พระพุทธศาสนานิกายหินยาน จะให้ความนับถือพระพุทธเจ้าแล้วยังต้องยึดถือตามพุทธโอวาทอีกด้วย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ นิกายหินยานมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงปัจจุบัน

๒. พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ได้มีการผสมผสานควบคู่กับการนับถือเทพเจ้าฮินดู มีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงสร้างโลกนี้ขึ้นมา และยังได้มีการนับถือพระโพธิสัตว์ เพราะเคยเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ทางด้านพระโพธิสัตว์ที่เคารพก็คือ พระโลเกเตศวร และพระอวโลติเกศวร ในช่วงสมัยพระนครเมืองพระนครถือได้ว่า พระพุทธศาสนามหายานเป็นที่นับถือกันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัย ศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ได้มีลัดกันเจริญรุ่งเรือง เพราะอยู่ที่ว่ากษัตริย์ที่ขึ้นปกครองเลือกนับถือศาสนาไหนเป็นหลัก

๓.๓.๙ รูปเคารพของพุทธศาสนานิกายมหายาน

พระโพธิ์สัตว์ หมายถึงปางก่อนๆของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในโลกแต่เปี่ยมล้นด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อีกทั้งเป็นผู้มองลงมายังเบื้องล่างเต็มไปด้วยความเมตตา กรุณา และมีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ เมื่อครั้งก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยเฉพาะในชาติของพุทธศาสนานิกายมหายาน พระโพธิ์สัตว์มีจำนวนมากมาย ซึ่งทรงฤทธิ์อำนาจเพื่อจะต้องคอยปกป้องรักษาให้ความคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่มีความเคารพนับถือในพุทธศาสนานิกายมหายาน และที่สำคัญที่สุดคือจะต้องนำพาผู้ที่มีความเคารพนับถือที่มีอยู่มากมายไปสู่ปรินิพพานพร้อมพระองค์ด้วย

๑.พระโพธิ์สัตว์โลกेश্বর หมายถึงพระโพธิ์สัตว์ที่ได้ตรัสรู้แล้ว แต่ยังไม่ยอมไปนิพพานเพราะมีความปรารถนาที่จะรอให้ความช่วยเหลือแก่ผู้คนและสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๒.นางปรัชญาปารมิตา หมายถึง เทวีแห่งความฉลาดเฉลียวของพุทธศาสนานิกายมหายานในขณะเดียวกันจะเรียกว่า เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยกัน

๓.๓.๑๐ องค์ประกอบของปราสาทหิน

ปราสาทประธาน : เป็นปราสาทองค์กลางที่มีขนาดใหญ่ และมีห้องที่มีชื่อว่า “ห้องครรภคฤหะ” ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปเคารพสูงสุด ภายในห้องนี้เมื่อในครั้งอดีตผู้ที่จะเข้ามาได้ คือ กษัตริย์และนักบวชเพียงเท่านั้น

มุขกระสัน : เป็นลักษณะของทางเดิน ที่ได้ทำหลังคามุงเชื่อมระหว่างตัวอาคารทั้งสองอาคาร มณฑป : เป็นปราสาทที่มีความสำคัญและมีขนาดใหญ่ โดยมากมักจะก่อสร้างติดกับปราสาทองค์พระประธาน ทางด้านทิศตะวันออก บริเวณภายในมณฑปจะมีห้องโถง เพราะจะเป็นทางที่ใช้เข้าไปยังห้องครรภคฤหะ และยังได้มีการตั้งรูปที่เคารพที่มีความสำคัญรองลงมาเมื่อครั้งอดีตบรรดาชาวบ้านทั้งหลายสามารถเดินเข้ามาสักการะบริเวณมณฑปส่วนนี้ได้

เสานางเรียง : เป็นเสานหินที่ได้สร้างบริเวณทางเดิน ที่จะเข้าไปยังตัวปราสาท มีลักษณะเป็นเสานหินแห่งยาว และมีการแกะสลักบริเวณยอดเสาออกแบบให้คล้ายคลึงกับดอกบัวตูม และประดับไฟเพื่อความสวยงามในยามค่ำคืน

โคปุระ : เป็นกำแพงล้อมรอบตัวปราสาท ซึ่งได้ทำช่องเพื่อใช้เป็นทางเข้า-ออก มีชื่อเรียกคือ โคปุระ ทำไว้ทั้งหมด ๔ ทิศ โดยอาจทำเป็นแบบซุ้มประตู หรืออาจเป็นแค่ลานยกพื้นและช่องสำหรับใช้เข้าออกส่วนอาณาบริเวณ

หน้าบัน : เป็นส่วนที่อยู่เชื่อมต่อกับเสา ซึ่งจะติดอยู่กับทับหลังหรือผนัง ส่วนลวดลายที่มีอยู่บนหน้าบันนั้นสามารถใช้เป็นส่วนที่ต้องการจะแยกตามยุคสมัยของศิลปะนั้นได้เช่นกัน

ทับหลัง : เป็นแผ่นหินที่มีการแกะสลักไว้ลวดลายสวยงาม โดยแผ่นหินจะมี

ลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งจะวางไว้บริเวณเหนือขอบประตู โดยส่วนมากลวดลายต่างๆที่ปรากฏอยู่นั้นสามารถช่วยบ่งบอกให้รู้ว่าเป็นศิลปะของยุคสมัยใดได้บ้างเป็นอย่างดี

ระเบียงคด : เป็นเฉลียงทางเดิน ได้สร้างตามแนวกำแพงเพื่อล้อมรอบปราสาท และสร้างหลังคาหุ้ม โดยมีการเชื่อมต่อกันเป็นแนวตลอดทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งอาจมีบางแห่งที่มีลักษณะกั้นให้เป็นห้องๆ

ชานชาลา : เป็นลานกว้างที่อยู่บริเวณด้านหน้าของปราสาท โดยให้พื้นที่ตรงกับบริเวณช่องประตูที่เข้าไปยังปราสาท ซึ่งส่วนมากจะสลักลวดลายให้เป็นรูปดอกบัวบานอย่างงดงาม

เรือนยอด : เป็นส่วนบนขององค์ปราสาท โดยส่วนมากแล้วจะแกะสลักลวดลายให้มีลักษณะกลีบซ้อนกัน ซึ่งเรียกว่า “กลีบขนุน”

เสาประดับกรอบประตู : เป็นที่รองรับทับหลัง ซึ่งมีลักษณะรูปร่างเป็นเสากลม และมีลวดลายสวยงามเป็นพรรณพฤกษาประดับไว้

บราลี : เป็นแท่นหินที่ผ่านการแกะกลึง ให้มีลักษณะเป็นปล้องปลายแหลมมน โดยให้เรียงเป็นแบบแนวยาว เพื่อนำไปใช้ประดับบริเวณสันกลางของหลังอาคาร และส่วนของหลังคา ระเบียงคด

ลูกมะหวด : เป็นลูกทรงของบริเวณช่องหน้าต่างหรือช่องระเบียง ซึ่งเป็นหินที่มีลักษณะรูปทรงกระบอก และได้ผ่านการแกะกลึงเป็นปล้อง

๓.๓.๑๑ ปราสาทตาพรหม^{๕๑}

สร้างในปลายปีพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีการขยายพื้นที่สร้างต่อเติมอีกในรัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบบาเยน สร้างถวายในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน ปราสาทตาพรหมมีขอบเขตกว้างใหญ่คล้ายกับเป็นเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่ง เพราะมีชุมชนตั้งอยู่ในเขตของศาสนสถานด้วย จารึกปราสาทตาพรหม กล่าวว่า มีผู้คนอาศัยอยู่ถึง ๑๒,๖๔๐ คน มีพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ๑๘ รูป มีพระสงฆ์ ๒,๗๔๐ รูปและเณรอีก ๒,๒๓๒ รูป ปราสาทตาพรหมจัดได้ว่าเป็นวัดในพุทธศาสนาและเป็นวิหารหลวงในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทางเข้าประกอบด้วยโคปุระชั้นนอกและชั้นใน บริเวณผนังที่อยู่เชื่อมระหว่างโคปุระชั้นนอกและชั้นในมีการสลักภาพตามคติธรรมของพุทธศาสนานิกายมหายาน ปราสาทแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๗๒๙ เพื่ออุทิศให้แก่พระราชมารดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คือพระนางชัยราชจุตามณีผู้เปรียบประดุจกับพระนางปรัชญาปรมิตา ซึ่งหมายถึงเมื่อพระองค์เป็นอวตารของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระราชมารดาของพระองค์จึงเปรียบดั่งพระนางปรมิตาเช่นกัน

^{๕๑} Michael Freeman and Claude Jacques, **Ancient Angkor**, (Bangkok Thailand: Amarion Printing and Publishing (Public)Co Ltd, 2013), P 136.

ปราสาทตาพรหมถูกสร้างเคียงคู่กับปราสาทพระขรรค์ ซึ่งพระองค์ทรงถวายอุทิศให้กับพระราชบิดา ปราสาทตาพรหมนี้สร้างหลังปราสาทพระขรรค์เพียง ๕ ปี ที่น่าประหลาดใจคือพิธีในปราสาทยุคนั้น ซึ่งจารึกกล่าวถึงบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างปราสาทแห่งนี้คือ จำนวนคนและบรรดาทรัพย์สินจากหมู่บ้านจำนวนถึง ๓,๑๔๐ หมู่บ้าน ใช้คนทำงานถึง ๗๙,๓๖๕ คน และจำนวนนี้มีพระชั้นผู้ใหญ่ ๑๘ รูป^{๕๒} เจ้าหน้าที่ประกอบพิธี ๒,๗๔๐ คน ผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ประกอบพิธี ๒,๒๓๒ คน และนางพื่อนรำอีก ๖๑๕ คน สำหรับทรัพย์สินสมบัติของวัดก็มีงานทองคำ ๑ ชุดหนักกว่า ๕๐๐ กิโลกรัม และชุดเงินเพชร ๓๕ เม็ด ไข่มุก ๔๐,๖๒๐ เม็ด หินมีค่าและพลอยต่างๆ ๔,๕๔๐ เม็ด อ่างทองคำขนาดใหญ่ ผ้าบางสำหรับคลุมหน้าจากประเทศจีน ๘๗๖ ผืน เตียงคลุมด้วยผ้าไหม ๕๑๒ เตียง รม ๕๒๓ คัน ยังมีเนย นม น้ำอ้อย น้ำผึ้ง ไม้จันทน์ การบูร เสื้อผ้า ๒,๓๘๗ ชุดเพื่อแต่ง รูปปั้นต่างๆ กล่าวกันว่า ความฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อนี้เองเป็นเหตุให้เกิดความล่มสลายของอาณาจักรขอมในเวลาต่อมา

ปราสาทแห่งนี้เป็นปราสาทที่ถูกปล่อยให้อยู่กับธรรมชาติ หลังจากการค้นพบปราสาทต่างๆ โดยชาวฝรั่งเศส แต่เดิมปราสาทนครวัดเองก็อยู่ในลักษณะเช่นนี้ก่อนที่จะมีการบูรณะในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ในขณะที่ปราสาทตาพรหม ถูกเก็บรักษาไว้เพื่อให้เห็นสภาพที่แท้จริงว่าปราสาทอยู่กับธรรมชาติมาได้เกือบ ๕๐๐ ปี อันเป็นอีกมุมมองหนึ่ง เพื่อให้เห็นลักษณะของต้นไม้ที่เกาะกุมปราสาทเดิมก่อนสร้างปราสาทนั้นสภาพบริเวณนี้เป็นป่ามาก่อน เมื่อจะสร้างปราสาทจึงต้องเคลียร์พื้นที่ให้เป็นที่โล่ง โดยการตัดไม้ออกแต่ในที่สุดแล้วธรรมชาติก็สามารถที่จะเอาชนะถาวรวัตถุที่ถูกสร้างจากมนุษย์ ต้นไม้ที่เกาะกุม ซอนไซไปเรื่อยๆ ไปยังส่วนต่างๆของปราสาท ช่วยให้บรรยากาศของปราสาทตาพรหมดูลึกซึ้ง สวย ไม่เหมือนปราสาทที่อื่นๆ

ที่ปราสาทตาพรหมมีต้นไม้อยู่ ๒ ชนิด ต้นที่ใหญ่ที่สุดเรียกว่า ต้นสะปง หรือภาษาไทยเรียกว่า ต้นสำโรง เป็นต้นไม้ยืนต้นเนื้ออ่อน รากของมันจะดูดน้ำใต้ดินเข้าลำต้นทำให้นกคูดอง พง ส่วนพันธุ์ไม้อีกพันธุ์หนึ่งเป็นไม้เลื้อยขึ้นอยู่ตามหน้าบัน ทับหลังหรือตัวปราสาท หลังคา ลักษณะเป็นไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก บ้างก็แห้งตายคาอยู่ บ้างก็ยังเขียวสดอยู่ เกิดจากการที่นกมาขับถ่ายมูลที่มีเมล็ดของพันธุ์นี้ทิ้งไว้ บริเวณใดของปราสาทที่มีน้ำขังอยู่มีตะไคร่น้ำที่ให้ความชุ่มชื้น ก็สามารถทำให้เมล็ดพันธุ์เติบโตเป็นต้นได้ ทั้งไม้เล็กและไม้ใหญ่ต่างเติบโตตามสภาวะที่เอื้ออำนวยของไม้ใหญ่ที่แทรกซอนไซไปบนแผ่นศิลา เพื่อจะหาที่ลงดินเกิดเป็นรูปทรงคล้ายหนวดปลาหมึกเกาะกุมองค์ปราสาททำให้ช่วยประคองยึดตัวปราสาทไม่ให้พังลงมาได้

จากโคปุระทางทิศตะวันออกมุ่งสู่ปราสาทประธาน ผนังด้านซ้ายมือจะเป็นภาพสลักของคติธรรมทางพุทธศาสนาตอนพระแม่ธรณีบีบมวยผม ซึ่งเป็นตอนที่มารมาผจญเจ้าชายสิทธัตถะก่อนที่จะ

^{๕๒} พรหมงาม เกษธรรมสาร พร้อมคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๓.

ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ลักษณะภาพจะเห็นบรรดาเหล่าพญามารต่างตื่นตกใจหนี กระแสน้ำที่เกิดจากการบีบมวยผมของพระแม่ธรณีจนพ่ายแพ้ไปในที่สุด หลังจากโคปุระทางด้านทิศ ตะวันออกจะมีบรรณาลัยที่อยู่ทางซ้ายมือ หน้าบันเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ประดับด้วย พวงมาลัย ทับหลังเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์

หน้าบันและทับหลัง ตามปราสาทปราสาทและโคปุระ มีภาพสลักล้วนแต่เกี่ยวกับพุทธ ประวัติ นิยามมหานเป็นส่วนใหญ่ น่าเสียดายว่าภาพสลักบางภาพได้ถูกดัดแปลงให้เป็นภาพเกี่ยวกับ ศาสนาฮินดูไปในที่สุด ได้แก่พระพุทธรูปหรือพระพุทธเจ้าที่ถูกสกัดให้เป็นศิวลึงค์ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ที่ทรงเลื่อมใสในศาสนาฮินดู ทางเข้าสู่ปราสาทประธานจะอยู่ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เช่นเดียวกับในหลายๆ ปราสาท ทว่าปัจจุบันมีถนนตัดผ่านทั้ง ๒ ทิศ นักท่องเที่ยวนิยมเข้าทางทิศ ตะวันตก ถ้าเป็นไปได้ควรจะเข้าทางโคปุระทางทิศตะวันออก อันเป็นคตินิยมของผู้สร้างปราสาททุก แห่งของขอม ถัดจากบรรณาลัยจะได้พบวิหารเล็กๆ ซึ่งใช้เป็นที่ประกอบพิธีของพวกพราหมณ์ ซึ่ง วิหารนี้จะมีการจุดไฟบูชาตลอดทั้งวันทั้งคืน ภูมิสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับปราสาทพระขรรค์ ปราสาท ทางด้านทิศเหนือได้พังทลายลงมาหมดแล้ว เห็นแต่เพียงซากของเสา หน้าบันและทับหลังทับกัน ระเกะระกะ ทางก่อนจะเข้าโคปุระชั้นที่ ๓ จะพบต้นสะปงขนาดใหญ่ ขึ้นปกคลุมตรงส่วนกลางของ ปราสาทแห่งนี้ ลำต้นขึ้นอยู่บนหลังคา โดยมีรากโอบอุ้มตัวปราสาทอยู่ก่อนจะไหลลงพื้นดิน เป็นมุมที่ นิยมมาถ่ายมาก

หน้าบันที่อยู่ถัดจากปราสาทประธาน เป็นภาพเรื่องราวเกียรติยศของพระลักษมณ์ พระราม และนางสีดาถูกขับไล่ออกจากเมือง จะเห็นพระรามเสด็จออกโดยมีม้าเป็นพาหนะ มีไพร่ฟ้าประชาชน ตามส่งเสด็จที่สะตูดตาและแปลกคือภาพสลักข้างเสากรอบประตูของโคปุระชั้นที่ ๓ ด้านทิศตะวันตก มีภาพสลักคล้ายไดโนเสาร์อยู่ ๑ ตัว เมื่อเดินมาสุดทางที่จะออกปราสาทตาพรหม ก็จะพบโคปุระซึ่งมี ลักษณะคล้ายทางเข้าสู่กำแพงเมืองนครธมแห่งเมืองพระนครนั้น คือภาพใบหน้าของพระโพธิสัตว์อว โลกิตศวรรทั้ง ๔ ทิศ อยู่เหนือโคปุระนั้น ปราสาทตาพรหมมีภาพสลักในพุทธศาสนาที่สำคัญ ๓ แห่ง คือ

๑. ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์
๒. ภาพพุทธประวัติตอนมารวิชัย
๓. พุทธประวัติในช่วง ๗ สัปดาห์หลังการตรัสรู้

๓.๓.๑๒ ปราสาทตาสม^{๕๓}

สร้างในปีพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และทำการขยายเพิ่มเติม ในรัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบบายน สร้างถวายศาสนาพุทธ นิยามมหาน

^{๕๓} Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 182.

ปราสาทตาสม เป็นปราสาทขนาดเล็กหากเปรียบเทียบกับปราสาทตาพรหมหรือปราสาทบันทายกเดย ปราสาทแห่งนี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

โคปุระด้านนอกและกำแพงล้อมรอบ โคปุระด้านในและปราสาทประธานพร้อมกับสระเบียงคตทั้งสี่ด้าน มีบรรณาลัยอยู่ในระเบียงคต กำแพงด้านนอกมีความกว้าง ๒๐๐ เมตร ยาว ๑๔๐ เมตร เส้นทางเข้าสู่ทิศตะวันออกเข้าสู่โคปุระด้านในจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ระเบียงคตรอบปราสาทประธานมีความยาว ๓๐ เมตร กว้าง ๒๐ เมตร บรรณาลัยอยู่ทางทิศเหนือและใต้ด้านหลัง เนื่องจากถนนจะตัดผ่านด้านหลังปราสาททางด้านทิศตะวันตก นักท่องเที่ยวจึงนิยมเข้าสู่ปราสาททางทิศตะวันตกนางอัปสร-เสากรอบประตู รูปแบบของปราสาทตาสมอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคต้นๆ ของศิลปะแบบบายน โดยสังเกตได้จากลักษณะของนางอัปสร และลักษณะของเสากรอบประตูที่เป็นแปดเหลี่ยมและมีลายสลักลักษณะเป็นดอกไม้และใบไม้อยู่โดยรอบ คล้ายคลึงกับปราสาทบายนมาก

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ลักษณะเด่นของปราสาทตาสมอีกอย่างก็คือพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งอยู่บนยอดของปราสาทประธานและโคปุระที่กำแพงด้านนอกมีพระพักตร์ทั้งสี่ทิศรูปแบบลักษณะเช่นนี้เหมือนกับปราสาทบายน

๓.๓.๑๓ นครธม^{๕๔}

สร้างในปีพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑๗ เป็นศิลปะแบบบายน สร้างถวายศาสนาพุทธนิกายมหายาน นครธมมีความหมายว่าเมืองใหญ่ (ธม แปลว่า ใหญ่) เมืองพระนครหลวงมีพระราชวังและปราสาทต่างๆมากมาย และเป็นช่วงเวลาที่ยोजनाจักรขอมมั่งคั่งและรุ่งโรจน์เป็นที่สุด ไม่ว่าใครก็ตามที่เดินทางมาเยี่ยมชมเมืองพระนครหลวง และนับตั้งแต่ก้าวแรกที่จำเป็นต้องเดินทางผ่านช่องประตูเข้า ต้องตื่นตะลึงกับความโอฬารของหินทรายที่สลักเป็นรูปพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ด้วยสายตาที่ทอดลงมายังที่ต่ำ และรอยยิ้มที่เป็นสุขหรือยิ้มแบบบายนที่เปี่ยมด้วยความเมตตา ทำให้ผู้พบเห็นมีอาจจะละลายตาไปได้ง่ายส่วนด้านข้างของกรอบประตูก็จะพบกับประติมากรรมลอยตัวพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ๓ เศียร คอยต้อนรับอาคันตุกะจากแดนไกลอีกเช่นกันสองข้างทางของสะพานที่ทอดข้ามคูเมืองด้านซ้ายเป็นศิลาทรายสลักลอยตัวของเหล่าเทวดาจุดตัวนาค ส่วนด้านขวาเป็นบรรดายักษ์กำลังจุดดิ่งลำตัวพญานาคอยู่เช่นกัน ทั้งภาพสลักเทวดา นาค และยักษ์ นิยมนำมาให้กันมากในศิลปะยุคบายนนี้

เมืองพระนครหลวง นับได้ว่าเป็นราชธานีแห่งใหม่ที่ย้ายมาจากนครยโสธรปุระที่มีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ อันเป็นพระราชดำริของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่ประสงค์จะขยายอาณาจักรขอมให้ยิ่งใหญ่ขึ้น เมืองพระนครหลวงมีคูเมืองล้อมรอบกว้างประมาณ ๘๐ เมตร แต่ละด้านมีความยาวถึง ๓ กิโลเมตรและมีกำแพงล้อมรอบทั้งสี่ด้านด้วยกัน มีพื้นที่มากถึง ๙ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๖๒๕ ไร่

^{๕๔} อ่างแล้ว, (lb,d.) Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 74.

กำแพงแต่ละด้านก่อด้วยศิลาแลงสูง ๗ เมตรประตูด้านทิศใต้ของเมืองพระนครหลวงจัดได้ยังมีความสมบูรณ์ของรูปประติมากรรมลอยตัวของเทวดาและยักษ์อยู่ชุกชูดนาคเพื่อกวนเกษียรสมุทร อันเป็นตอนเริ่มจากนิยานปรัมปราที่พวกพราหมณ์เล่าถึงตอนกำเนิดโลกมนุษย์และจักรวาล

๓.๓.๑๔ ปราสาทบายน^{๕๕}

ปราสาทบายนสร้างในปีพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นศิลปะแบบบายน ศาสนาพุทธนิกายมหายาน ปราสาทบายนเป็นปราสาทหลวงประจำรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และเป็นกรปฏิวัติรูปแบบของการสร้างปราสาทที่มีภาพลักษณ์ต่างจากการสร้างรูปแบบเดิมๆ โดยสิ้นเชิง เป็นเพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งต่างจากกษัตริย์หลายพระองค์ที่ล่วงแล้วแต่นับถือศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ที่สืบทอดมากกว่า ๔๑๕ ปี

ปราสาทบายนถูกสร้างโดยการนำหินมาวางซ้อนๆ กันขึ้นเป็นรูปร่าง แม้จะเป็นปราสาทที่ไม่ใหญ่โตเท่านครวัด แต่มีความแปลกและดูลึกลับทั้งปราสาทมีแต่ใบหน้าคน หากขึ้นไปยืนอยู่ภายในปราสาทนี้ไม่ว่ามุมไหนก็หาได้รอดหลุดพ้นจากสายตาเหล่านี้ได้เลย

นักเดินทางรุ่นเก่าที่เดินทางมายังปราสาทบายนรุ่นแรกๆ เช่น นายปีแอร์ โลตี ได้บันทึกไว้ว่า “ข้าพเจ้าแหงนหน้าขึ้นไปยังปราสาทที่มีต้นไม้ปกคลุม ซึ่งทำให้ตัวเองรู้สึกเหมือนคนแคระและทันทีทันใด เลือดในตัวข้าพเจ้าก็เกิดแข็งเย็นขึ้นมา เมื่อมองเห็นรอยยิ้มขนาดมหึมาที่กำลังมองลงมาแล้วก็รอยยิ้มอีกด้านหนึ่งเหนือกำแพงอีกด้านหนึ่งแล้วก็รอยยิ้มที่สารทแล้วก็รอยยิ้มที่ห้า แล้วก็ที่สิบปรากฏจากทั่วสารทิศข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนมีตาคอยจ้องมองอยู่ทุกทิศทาง”

ปราสาทปราสาทบายนทั้ง ๕๔ ปราสาทถูกสลักเป็นภาพพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผันพระพักตร์ออกไปทั้งสี่ทิศ เพื่อสอดส่องดูแลความทุกข์สุขของเหล่าพสกนิกรของพระองค์ให้อยู่เย็นเป็นสุข รอยยิ้มที่ระเรื่อนี้เรียกว่ายิ้มแบบบายนเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา ใบหน้าเหล่านั้นหากนับรวมกัน ๕๔ ปราสาทปราสาทปราสาทละ ๔ หน้า จะมีรวมถึง ๒๑๖ หน้า แต่ปัจจุบันได้สึกกร่อนพังทลายลงไปหลายหน้าแล้ว รอบๆ ปราสาทประธานประกอบด้วยระเบียงคต ๒ ชั้น รูปทรงสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ชั้นนอกมีขนาดกว้าง ๑๔๐ เมตร ยาว ๑๖๐ เมตร ชั้นในมีขนาดกว้าง ๗๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร หน้าโคปุระทุกด้านมีภาพประติมากรรมลอยตัวรูปสิงห์ทั้งสองข้างของบันได ปราสาทประธานมีลักษณะเป็นทรงกรวยมีเส้นผ่าศูนย์กลางถึง ๒๕ เมตร และสูง ๔๓ เมตร เนื่องจากระดับพื้น ตัวปราสาทโดยรอบแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ประกอบด้วยระเบียงคตด้านนอก ชั้นระเบียงคตด้านใน และบนสุดเป็นชั้นของปราสาทประธาน และปราสาทบริวารที่ทุกปราสาทจะมีภาพพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผันพระพักตร์มองออกไปทั้งสี่ทิศ

แต่เดิมมีหลังคาหินทรายมุงอยู่ แต่ธรรมชาติและป่าที่กลืนปราสาทนานนับร้อยปี รวมทั้ง

^{๕๕} Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 78.

สงครามต่อเนื่องอีกหลายทศวรรษ ทำให้หลังคาส่วนใหญ่พังทลายลงหมด ปัจจุบันหลังคาหินเหล่านี้ กองอยู่ในบริเวณปราสาทหลายกอง พบแต่เสาศิลาทรายที่ทิ้งสี่ด้านของเสามรภาพสลักนูนต่ำของนาง อับสรากำลังร้ายรำผั่งด้านทิศตะวันออก ตลอดความยาว ๓๕ เมตรและสูง ๓ เมตร ถูกสลักเป็นภาพ นูนต่ำ ในภาพเป็นขบวนทหารและแม่ทัพนายกองส่วนหนึ่งของขบวนทัพพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภาพ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือภาพด้านบน กลางและด้านล่าง การจัดขบวนทัพใยสมัยนั้นเป็นรูปแบบขบวน ทัพที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยกองกำลังสอดแนม ทัพหน้า ทัพหลวง กองสรรพวุธและกอง เสี่ยง การแต่งกายของเหล่าทหารมีรูปแบบเป็นหมู่เป็นกองเห็นได้ชัด จากลักษณะของหมวก เสื้อ ผ้า ยันต์ และผ้าถุง ตลอดจนอาวุธที่ใช้ก็แตกต่างกันตามลำดับและยศของทหาร ทัพหน้ามีกองกำลังทหาร จากประเทศราช บางเหล่าแต่งกายคล้ายทหารจีน ทัพหลวงมีกระบวนม้าและกระบวนช้าง มีพัดโบก และอาวุธครบ ชุดท้ายเป็นกองเสี่ยงมีโคเทียมเกวียนที่บรรทุกสัมภาระไปกันมากมาย มีคนจูงหมู แบกเต่าไปกับขบวนด้วย บางคนกำลังก่อไฟย่างปลา บางคนกำลังหุงข้าว ภาพสลักชุดนี้เล่าถึงชีวิตของ ทหารในกองทัพพร้อมกับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

ผนังด้านทิศใต้เป็นภาพสลักยุทธภูมิทางเรือของทัพขอมและทัพจาม การปะทะกันทางเรือ ของสองทัพอย่างนองเลือด ทหารทั้งฝ่ายขอมและจามล้มตายลงเป็นอันมาก บางคนก็ถูกจระเข้ใน โตนเลสาบคาบไป ณ สมรภูมิแห่งนี้เล่าถึงตอนที่กำลังทัพของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สามารถเอาชนะทัพ ของพวกจามได้อย่างราบคาบ ผนังด้านทิศเหนือภาพสลักเล่าเรื่องในรั้งในวังของเหล่าพระราชวงศ์ เช่น ตอนเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชน ภาพการประดับราชวังเพื่อต้อนรับพระราชอาคันตุกะ ภาพการซ่อมแซมปราสาท ภาพการแสดงกายกรรม การละเล่น คนไต่ราว การแสดงมายากล มวยปล้ำ และพวกสัตว์ที่มากับคณะละครสัตว์ เป็นต้น

ผนังระเบียงคดชั้นในส่วนมากสลักภาพในพระราชพิธีต่างๆ เช่น ตอนประชุมเหล่าเสนา บดี ภาพบางตอนเล่าถึงกฤษฎาภินิหารต่างๆ ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก่อนขึ้นครองราชย์ ในขณะที่ มหาปราสาทนครวัดมีภาพสลักในศาสนาฮินดูตามที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงนับถือ แต่ที่ปราสาทบาย นภาพสลักในยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของขอมโบราณเมื่อ ๘๒๙ ปีก่อน หาก จะเปรียบเทียบภาพสลักระหว่างสองปราสาทนี้แล้วจะพบว่า ที่ปราสาทบายนมีลักษณะเร่รังริบ และมึ ความงามด้อยกว่าที่นครวัดอยู่บ้าง และยังพบได้ว่ามีบางพื้นที่ซึ่งภาพสลักไม่เสร็จ เช่น บริเวณผนังทิศ ใต้ฝั่งตะวันตก เป็นเรื่องขบวนทัพของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แต่อย่างไรก็ตาม ปราสาทบายนนับเป็น ปราสาทที่มีความแปลกที่สุดในด้านศิลปะ และการก่อสร้าง สมควรที่จะเข้าไปเยี่ยมชมไม่แพ้การไป เยี่ยมชมที่ปราสาทนครวัดเช่นกัน

๓.๓.๑๕ ปราสาทบันทายกเดย^{๕๖}

สร้างในปีพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และขยายเพิ่มในรัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบบายน สร้างถวายศาสนาพุทธ นิกายมหายาน

ปราสาทบันทายกเดย (บัน-ทาย-กะ-เดย) มีลักษณะคล้ายกับรูปแบบปราสาทตาพรหม และปราสาทพระขรรค์ แต่มีขนาดเล็กกว่า โคปุระทั้ง ๔ แห่งมีพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หันหน้าพระพักตร์ไปทั้ง ๔ ทิศ เช่นเดียวกับปราสาทบายน โดยมีกำแพงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้านทางเข้าประกอบด้วยโคปุระทั้ง ๔ มีพื้นที่โดยรอบประมาณ ๘๐๐ คูณ ๔๐๐ เมตร ปราสาทบันทายกเดยจัดเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา แต่มีสภาพที่ชำรุดมาก ก่อนถึงปรารค์ประธานจะมีวิหารของพราหมณ์สำหรับทำพิธีทางศาสนา ถัดไปเป็นโคปุระด้านในนำไปสู่ปรารค์ประธาน และปรารค์บริวารทั้ง ๔ ทิศ มีบรรณาลัยทางทิศเหนือ-ใต้ อยู่ทีหน้าปรารค์ประธาน เช่นเดียวกับปราสาทที่สร้างในศิลปะบายน ภาพนางอัปสรกำลังรำรำ จึงพบเห็นได้เป็นส่วนมาก ทีปรารค์ประธาน ปัจจุบันมีพระพุทธรูปปรารค์สมาธิประดิษฐานอยู่ เนื่องจากเป็นปราสาทขนาดเล็ก สามารถเดินเยี่ยมชมจากทิศตะวันออกโดยใช้เวลาไม่มากนัก หลังจากนั้นสามารถเดินเที่ยวชมไปยังสระสง ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก

๓.๓.๑๖ สระสง^{๕๗}

สร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และได้รับการดัดแปลงในยุคปลายสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ รัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันและพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบบายน ศาสนาพุทธ นิกายมหายาน สระสง เป็นสระที่มีน้ำขังนับพันปีแล้ว มีภูมิประเทศที่สวยงาม หลังจากเที่ยวชมปราสาทบันทายกเดยแล้วทางออกทางด้านทิศตะวันตกนำสู่สระสง เดินไปเที่ยวชมได้เลย ท่าของสระสงสร้างขึ้นด้วยหินทราย มีบันไดลงไปถึงพื้นน้ำ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก จุดประสงค์ของการสร้างสระสงเพื่อเป็นศาสนสถานพร้อมกับปราสาทบันทายกเดย ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สระสงมีขนาดประมาณ ๘๐๐ คูณ ๔๐๐ เมตร อยู่ในแนวทิศตะวันออก-ตก เชื่อว่าสระสงนี้ใช้เป็นที่สงน้ำของพระมหากษัตริย์

ทำน้ำ ประกอบด้วยบันไดสิงห์ และส่วนที่เป็นราวสะพานนามลักษณะจตุรมุข (หันหน้าทั้ง ๔ ทิศ) ลักษณะกากบาท ประกอบด้วยประติมากรรมตัวรูปสิงห์คู่ และมีบันไดลงไปยังลานจตุรมุขซึ่งประกอบด้วยขนาด ๗ เคียร กลางสระ จะสังเกตเห็นซากปราสาทหลังเล็กๆ ชาวแกมพูชาเรียกกันว่าปราสาทลอยน้ำ แต่หักพังลงมาแล้ว สันนิษฐานว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงใช้เป็นที่นั่งสมาธิ ต่อโดยสะพานไม้จากฐานที่อยู่ติดกับปราสาท

^{๕๖} Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 147.

^{๕๗} lb,d. P 151.

๓.๓.๑๗ ปราสาทพระปิตุ^{๕๘}

สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ รัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบนครวัดสร้าง
ถวายศาสนาฮินดู ไศวนิกาย และ ศาสนาพุทธนิกายมหายาน

พระปิตุในภาษาไทยหมายถึงลุงของพระมหากษัตริย์ เป็นกลุ่มปราสาท ๕ หลัง อยู่ใน
สภาพที่ทรุดโทรมมาก ปราสาททางด้านทิศใต้อยู่ตรงข้ามกับปราสาทเทพพนม มีบันไดนาคเชื่อมต่อกับ
โคปุระของกำแพงปราสาท ตัวปราสาทคงเหลือผนังและกรอบประตูทั้งสี่ทิศ ที่ผนังสลักภาพเทวดาและ
พรณไม้ กลางปราสาทมีแท่นศิวิลิ่งบนฐานโยนี ด้านหลังของปราสาทยังมีปราสาทอีกหลังหนึ่งที่มี
ขนาดเล็กลงมา ที่ข้างกำแพงปราสาทมีภาพสลัก ศิวลิ่งคี่ใหญ่ ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีตัวปราสาท
ที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มพระปิตุ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๔ เมตร ภายในมีแท่นศิวิลิ่งขนาด
ใหญ่ แต่ยังคงสลักไม่เสร็จสมบูรณ์ ไม่ห่างจากปราสาทหลังนี้ไปทางด้านเหนือยังมีปราสาทที่ดูเรียบง่าย
ไม่มีเชิงชั้นและระเบียงมีจุดน่าชมคือที่หน้าบันและด้านข้างหน้าบันมีภาพสลักตอนพระกฤษณะปราบ
พระเจ้ากรุงพาดน ภาพอย่างสามชুম และภาพพาลีสู้กับสุครีพ

๓.๓.๑๘ ลานช้าง^{๕๙}

สร้างในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัย : รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีกา
บูรณะเพิ่มเติมสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ เป็นศิลปะแบบบายอนสร้างถวายศาสนาพุทธนิกาย
มหายาน ลานช้าง ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองพระนครหลวง หน้าหน้าเข้าสู่ลานกว้างเรียกว่าสนามหลวง
ลักษณะเป็นระเบียงยาวประมาณ ๓๕๐ เมตร สูงจากพื้น ๓ เมตร ผนังฐานทับหลังสร้างด้วยหินสลัก
เป็นรูปช้างและครุฑพ่าห์พื้นทับหลังเป็นหินตั้งอยู่ด้านหน้าประตูพระราชวังมีมุขยื่นออกมาทั้งสอง
ด้าน คือมุขช้างเอราวัณและมุขรูปครุฑพ่าห์มีบันไดขึ้นลงได้ ๕ ทาง บันไดใหญ่ที่สุดอยู่ตรงกลาง ซึ่งเป็น
ทางพระราชดำเนินที่จะใช้ลงไปยังสนามหลวงของพระมหากษัตริย์เท่านั้น

จุดประสงค์ของการสร้างลานช้าง เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับพระมหากษัตริย์นั่ง
ทอดพระเนตรการสวนสนาม การซ้อมรบ และการเฉลิมฉลองต่างๆ ตลอดจนการต้อนรับพระราช
อาคันตุกะ

ภาพสลักนูนสูงรูปช้างและครุฑ ฐานระเบียงมีภาพสลักนูนสูงเป็นรูปช้างตลอดแนว เรียกว่า
ลานช้าง และมีภาพครุฑแบกที่สวยงามเรียกว่าระเบียงครุฑหรือลานพระเกียรติ

ภาพสลักนูนสูงรูปม้าห้าหัว ด้านทิศเหนือของลานช้างบริเวณใกล้ฐานลานพระเจ้าชัยวรมัน มี
ภาพม้าห้าหัวหรือม้าพลาหะอันเป็นอวตารปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่คอยช่วยเหลือผู้คน
ให้พ้นจากปีศาจร้าย

^{๕๘} Michael Freeman and Claude Jacques, **Ancient Angkor**, P 117.

^{๕๙} lb,d. P 106.

ภาพสลักนูนสูงรูปหงส์ ทางด้านทิศตะวันออกตรงข้ามกับทางเข้าประตูชัยของนครธม มีภาพสลักรูปหงส์ และบนฐานลานข้าง ถ้ามองไปยังทิศตะวันตก จะพบโคปุระซึ่งนำไปสู่ปราสาทพิมาน อากาศและพระราชวังหลวง

๓.๓.๑๙ ลานพระเจ้าชัยวรมัน^{๖๐}

สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีการบูรณะเพิ่มเติมสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ เป็นศิลปะแบบบายอน สร้างถวายศาสนาพุทธนิกายมหายาน ลานพระเจ้าชัยวรมัน สร้างขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยที่ไม่ทราบชื่อ จึงถูกขนานนามขึ้นใหม่ เชื่อกันว่าเป็นศาลตัดสินโทษ ผนังของลานสันนิษฐานว่าถล่มและได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่ทั้งหมดมีความยาว ๒๕ เมตร สูง ๖ เมตร ภาพสลักนูนสูงที่ระเบียง เป็นภาพพญายมมีนางนาคอยู่ทั้งสองข้าง กล่าวถึงเมืองบาดาล อันเป็นที่พักอาศัยของนาค ที่มีระเบียงมีภาพสลักนูนสูงของนาค ๙ เศียร และ ๕ เศียรอยู่ข้างบน ภาพพญายมจะถือพระขรรค์นั่งในท่าขัดสมาธิและชันเข่าถ้าเป็นสตรี มักจะมีศิราภรณ์ (คล้ายมงกุฎ) สวมใส่บนศีรษะ นั่งในท่าพับเพียบหรือชันเข่า มือประนมถือดอกบัว มีบางรูปที่แขวงพระขรรค์แขนตั้งวงโค้งวางมืออยู่บนศีรษะอย่างสวยงาม ภาพสลักนูนสูงแถวที่สอง เป็นรูปยักษ์และรูปครุฑ ซึ่งมีทั้งรูปจริงและรูปจำลอง ภาพสลักแถวที่สามเป็นรูปเทวดา

๓.๓.๒๐ ปราสาทตาเนย^{๖๑}

สร้างในปีคริสตศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างเพิ่มเติมสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแบบบายอน สร้างถวายในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน ปราสาทตาเนย ตั้งอยู่ใกล้กับปราสาทตาแก้ว เป็นปราสาทที่อยู่ในป่าและอยู่ในช่วงกำลังบูรณะ อย่างไรก็ตาม ปราสาทนี้ก็มี ความสวยงาม ทางเข้าปราสาทอยู่ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นปราสาทหินทรายที่ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ ปัจจุบันได้ชำรุดทรุดโทรมลง มีต้นไม้ใหญ่เข้าชนโขดคล้ายกับปราสาทตาพรหม ทำให้หลายส่วนพังทลายลง ในบริเวณปราสาทมีบรรณาลัยเหลืออยู่ส่วนหนึ่ง และจะสังเกตเห็นระเบียงคดที่ ต่อติดกับตัวปราสาท ภาพหน้าบันรูปเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้า เพื่อออกผนวช ด้านล่างเป็นรูปเทวดานั่งพนมมือ เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพด้านล่างถูกทำลายโดยการสกัดภาพออกเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ใน สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ที่ทรงนับถือศาสนาฮินดู ไศวนิกาย

๓.๓.๒๑ ปราสาทบาตรชุม^{๖๒}

สร้างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ รัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ เป็นศิลปะแปรรูป ศาสนาพุทธ นิกายมหายาน ปราสาทบาตรชุม เป็นวัดในพระพุทธศาสนา ผู้สร้างและออกแบบคือกวี

^{๖๐} Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 109.

^{๖๑} lb,d. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๖๒} lb,d. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

นทราธิมธนะ ผู้ที่สร้างพระราชวังให้กับพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ และ ปราสาทแม่บุญตะวันตก ออก ยุคสมัยนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นต้นแบบของยุคศิลปะแปรรูป กวินนทราธิมธนะ เป็นผู้เดียวซึ่งมีนามปรากฏอยู่ในจารึกด้านข้างของประตู ปราสาทบาตรชุมประกอบด้วยปราสาทที่ก่อด้วยอิฐ ๓ หลัง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ปราสาททั้ง ๓ หลังสร้างจากอิฐ ยกเว้นกรอบประตูทำจากหินทราย เสาศลึงค์ลักษณะแปดเหลี่ยม สลักเป็นภาพใบไม้และดอกไม้เป็นวงๆ หน้าปราสาทมีประติมากรรมลอยตัวรูปสิงห์อยู่

๓.๓.๒๒ ปราสาทตาพรหมเกล ^{๖๓}

สร้างในปี ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นศิลปะแบบบายน ศาสนาพุทธนิกายมหายาน ปราสาทตาพรหมเกล ตั้งอยู่ตรงข้ามกับมหาปราสาทนครวัด เป็นปราสาทปรางค์เดียวสร้างด้วยหินทราย สูงประมาณ ๑๒ เมตร เป็นนอโรคยศาลาหรือศาลาแห่งความไร้โรคหรือโรงพยาบาลในสมัยโบราณ เป็นหนึ่งในจำนวนนอโรคยศาลาทั้ง ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงเล็งเห็นความทุกข์ยากของประชาชนที่มีความเจ็บป่วย ดังที่เคยตรัสไว้ว่าความเจ็บป่วยของประชาชนก็เหมือนความเจ็บป่วยของพระองค์ การเยี่ยมชมปราสาทตาพรหมเกลจึงได้เห็นถึงความ เป็นโรงพยาบาลชุมชนของขอมโบราณ

๓.๓.๒๓ วัดในประเทศกัมพูชา

วัดอารามใหม่ๆสร้างขึ้นเป็นจำนวนมากพิเศษในจังหวัดกำปงจาม สวายเรียง ตาแก้ว และจังหวัดกันทดล ถูกสร้างขึ้นบนที่ตั้งเก่าของปราสาทในสมัยอังกอร์ และก่อนสมัยอังกอร์ วัดจำนวนมากได้ปรับปรุงสภาพให้กลับมาได้บนโครงสร้างเดิมที่หลงเหลืออยู่ อย่างไรก็ตามนอกจากเจดีย์ และสิ่งก่อสร้างปราสาทเล็กจำนวนหนึ่ง และวัดจำนวนมากในปัจจุบันมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมากกว่าวัดที่สร้างหลงเหลือในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในกรณีวัดที่มีการทำลายวัดสิ่งก่อสร้างในวัด โดยไม่พิจารณา รูปवाद ภาพแกะสลัก จำนวนมากที่อยู่ในสิ่งก่อสร้างเหล่านั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะในสมัยพอลพต เท่านั้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๖๔ มีวัดอย่างน้อย ๔ วัด ในเมืองบัตดาบอง ที่เขาได้ทุบทำลายทิ้งแล้วก่อสร้างวัดอารามขึ้นมาแทนใหม่ เหตุการณ์ลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นที่เมืองอุดงมีชัย วัดศิลปะจำนวนหนึ่งได้หลงเหลือ เพราะมีการอนุรักษ์สงวนไว้ตามธรรมเนียมประเพณี หลักธรรมที่สำคัญให้พิจารณา คือ อนิจจา (ไม่เที่ยง)ของพระพุทธศาสนา จึงได้สถิตถาวรดำรงอยู่มานับหลายศตวรรษแล้ว ^{๖๔}

ธรรมดาวัดหนึ่งๆ จะมีอาคารจำนวนหลายหลัง ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ล้อมรอบด้วยรั้ว กำแพงหินที่แข็งแรง (เรียกว่ามหาสีมา)ซึ่งมีประตูเข้าเข้าจำนวนมาก พระสงฆ์มักจะจำวัดรวมอยู่ในกุฏิ

^{๖๓} lb,d., Michael Freeman and Claude Jacques, *Ancient Angkor*, P 68.

^{๖๔} ทัศนศึกษา,สิงคณ: บกประ: *บุรีลล และการปฏิบัติปฏิประ: ฤสุสาสนาประเจสภคยุฒ ภาค ๓* , (คู่มือ: ฤสุใฎ, ค.ศ. ๒๕๑๐), ๕ ๑๑๕.

หลังเดียวกัน ในแต่ละวัดจะมีกุฏิหลังเดี่ยวเล็กๆอยู่ต่างหาก ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นกุฏิวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามธรรมดาพระเจ้าอริการจะพักอยู่หลังเดี่ยวต่างหาก กุฏิบางหลังมีการตกแต่งให้สวยงาม บางหลังใช้ที่ห้องสมุด หรือหอไตรประจำวัดด้วย หอไตรอาจถูกใช้เป็นสถานที่จัดประชุม หรือเป็นที่เก็บรักษาพระปฏิมากรหรือภาพแกะสลักต่างๆ ในวัดอาจมีสระน้ำอยู่ในวัดเพื่อให้พระสงฆ์ได้สงรงน้ำในวัด และมีสถานที่หุงต้มหนึ่งที่ทำจากไม้ และศาลปูตาหนึ่งหลังซึ่งปกติจำอยู่ที่คโสนของบริเวณวัดมีเจดีย์จำนวนหนึ่ง และศาลาสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา ศาลาหอนัน สำนักเรียน และที่พักสำหรับคนเดินทาง อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ก็คือ อุโบสถ (วิหาร) ซึ่งการสร้างโบสถ์นั้นต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และต้องตกแต่งให้ดูสวยงาม เเด่นกว่าอาคารอื่นๆ ทั้งหมดภายในวัด ในโรงอุโบสถนั้นต้องตั้งพระพุทธรูปและพระปฏิมากรหลายๆองค์ และเป็นสถานที่สำหรับพิธีทำบุญสำคัญๆ หรือเป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ซึ่งเป็นลักษณะแทนการเกิดขึ้นของชีวิตต่างๆที่อยู่ในวัด。^{๖๕}

วัดวาอารามส่วนมากจะมีเรือโจ ซึ่งเขามักจะทำโรงยาวเป็นพิเศษเก็บไว้สำหรับแข่งขันกันประจำปี ในเดือน พฤศจิกายน (ธนู)เป็นช่วงออกพรรษา และเป็นเวลาที่แม่น้ำโขงไหลแรง ทำให้ทะเลสาบกำพูชามีน้ำเต็มเปี่ยมไหลล้น หากว่าเรือโจ ใครได้รับชัยชนะในการแข่งขัน ก็จะทำให้วัดนั้นมีชื่อเสียงเกียรติยศ ดังนั้นแต่ละวัดจึงมีความพยายามที่จะฝึกซ้อมเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะและชื่อเสียงของวัดสวยงามตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ในกรุงพนมเปญ เป็นวัดที่มีชื่อเสียงเลื่องลือระบือไกล เพราะเป็นวัดที่เคยได้รับชัยชนะหลายครั้ง ตามความเชื่อของประชาชนในถิ่นนั้น มีความเชื่อว่า เรือคือที่อยู่อาศัยของพรายตนหนึ่ง ที่พระสงฆ์ทั้งหลายและเจ้าอริการในวัดได้เช่นไหว้ตลอดหนึ่งปี เรือที่แข่งคือตัวแทนของพญานาค ที่ช่วยรองรับแผ่นดินและสูบน้ำเพื่อไม่ให้ท่วมข้าวกล้า และอาจแสดงอิทธิฤทธิ์ช่วยให้เรือนั้นชนะในการแข่งขัน

การทำบุญผูกพัทธสีมาอุโบสถหลังหนึ่ง ต้องจัดเตรียมพิธีให้ถูกต้องก่อนที่จะใช้อุโบสถ ประกอบพิธีกรรมต่างตามความประสงค์ของวัด ในพงษาวดารกล่าวถึงการก่อสร้างวัด ให้เป็นวัดเหมือนกับวัด สรอเพา ในจังหวัดกำแพงธม ซึ่งจัดว่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ทำให้รู้ว่า วัดแรกในพระพุทธศาสนาคือวัดเวฬุวันของพระเจ้าพิมพิสาร ต่อจากนั้นมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานอนุญาตให้อุครสาวกสำคัญสองพระองค์คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ กำหนดเขตขณขสีมา ที่ตั้งอยู่ภายในเขตก้อนหินใหญ่หลายก้อน ที่อยู่ในบริเวณนั้น ท่านได้สวดพระธรรมวินัยทั้งหลายของวัด และการแสดงอาบัติ ที่ล่วงละเมิดข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ตามที่กล่าวมาทำให้รู้ว่า พื้นที่ในเขตสีมานี้คือสถานที่เคารพสักการะบูชาที่พิเศษเหนืออำนาจอาณาจักร เช่น ในประเทศไทย ตามประเพณีพระมหากษัตริย์ต้องพระราชทาน

^{๖๕} ทัศนศึกษา,สิงคณ:ชกโคเบ,บุรพฤติ และการบุรติชกโคเบ:ตุศุสสาสนาบุเรสชกคหุตา ภาค ๓, ๕ ๑๑๖,

วิสุทคามสีมา แก่คณะสงฆ์ผู้ดูแลรักษา สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในกัมพูชา ได้ชี้แจงอย่างละเอียดชัดเจน
สั้นๆ ของพระเดชพระคุณ ฮวด ตาด ที่ตั้งชื่อเรื่องว่า สีมาวินิจฉัย สังเขป (กล่าวถึงมติที่เกี่ยวข้องกับสีมา)

ในพิธีบุญผูกพัทธสีมา ซึ่งกล่าวไว้ว่า เป็นพิธีบุญที่ส่งผลานิสงฆ์ยิ่งใหญ่ที่สุดในจำนวนบุญ
ทั้งหลายในกัมพูชา ในประเพณีที่ปรารภการทำบุญบรรจุสีมานี้ นิยมทำเดือน ๖,๗,๘ ระหว่างเดือน
พฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม สิ่งที่สำคัญในพิธีนี้คือ การบรรจุลูกนิมิตสีมาทั้ง ๘ ลูก ลูกที่ ๘ ใส่ในพระ
อุโบสถ และมีพระสงฆ์สวดเกี่ยวกับพิธีบรรจุสีมา และการทำพิธีบุญนี้ ต้องมีผู้นำคืออาจารย์ผู้ฉลาดใน
การเตรียมพิธีอุปกรณ์ต่างๆ เช่น วัตพนม^{๖๖}

วัตพนมเป็นวัดที่สำคัญมาก ซึ่งกรุงพนมเปญก็มีที่มาจากวัดแห่งนี้ด้วย ดังมีตำนานพื้นบ้าน
กล่าวว่า เมื่อราวหกร้อยปีก่อน มีเศรษฐีชาวเขมรผู้หนึ่งชื่อเพ็ญ ได้ไปพบพระพุทธรูปน้ำพัดมาเกยฝั่ง
หลายองค์ นางมีศรัทธาแก่กล้าในพระศาสนา จึงได้สร้างวัดขึ้นบนยอดเขาที่อยู่ใกล้ๆ กันเพื่อเป็นที่
ประดิษฐานพระพุทธรูปเหล่านั้น แม้เขาลูกนี้จะสูงเพียง ๒๗ เมตร แต่ก็ถือเป็นเขาที่สูงที่สุดในละแวกนี้
จึงเรียกกันเรื่อยมาว่า "พนมเปญ" แปลว่า "เขายายเพ็ญ" วัตพนมมีประตูทางเข้าหันออกไปทาง
ตะวันออก ทางขึ้นนำเป็นบันไดนาค แต่ไม่สูงนัก วิหารใหญ่นั้นสร้างขึ้นใหม่หลายครั้ง หลังที่เห็นอยู่ใน
ปัจจุบันเป็นของที่สร้างขึ้นในปี ๑๙๒๖ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังวาดเป็นเรื่องราวเกียรติ ลานวัดทางทิศ
ใต้มีศาลาเล็กๆ หลังหนึ่ง ใช้ตั้งรูปปั้นยายเพ็ญผู้สร้างวัดนี้

วัตพนมเป็นที่รวมของความเชื่ออันหลากหลาย แม้จะเป็นวัดในพุทธศาสนาสายเถรวาท
แต่ก็มีศาลเบรียะโฮ ซึ่งเป็นเทพที่ชาวเวียดนามนับถือกันมากตั้งอยู่ทางตอนบนของวิหาร ขณะที่โต๊ะ
บูชาด้านหน้ามีรูปปั้นขงจื้อและปราชญ์จีนอีกสองท่าน ด้านซ้ายของแท่นบูชาใหญ่ก็มีเทวรูปพระ
นารายณ์แปดกร ประดิษฐานอยู่ มองลงมาทางทิศตะวันตกของวิหารจะเห็นเจดีย์ใหญ่อันเป็นที่บรรจุ
พระอัฐิธาตุของพระเจ้าฟงหยัต

พระที่นั่งนโปเลียนที่ ๓ พระที่นั่งองค์หลังนี้เพิ่งผ่านการบูรณะจากอาสาสมัครฝรั่งเศสโดย
ใช้เงินของฝรั่งเศสเอง เดิมเป็นตำหนักที่จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 สร้างประทานแด่จักรพรรดินีเออเซนี
ต่อมาองค์จักรพรรดินีมีรับสั่ง ให้รื้อถอดออกเป็นชิ้นๆ ส่งลงเรือมาประกอบขึ้นใหม่เป็นของขวัญถวาย
แต่สมเด็จพระนโรดมที่กรุงพนมเปญในทศวรรษที่ ๑๘๗๐

ส่วนทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเขตพระราชวังหลวง เป็นเขตพระราชฐาน ที่ประทับ
ของสมเด็จพระสีหนุ ส่วนทางด้านใต้ของพระราชวังหลวง มีหมู่อาคารพระคลังหลวง พระที่นั่งโกชนิ
โสภา สำหรับพระราชทานเลี้ยง

วัดอุณาโลม หรือวัดอุณณาโลม เป็นวัดสำคัญประจำกรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา สร้าง

^{๖๖} ทัศนศึกษา, สังคณา: บกใบเบ, **เบรียโฮ และ การเบรียโฮปฏิประตุศาสนาสาเบรียโฮ** ภาค ๓, ๕
๑๑๗.

ขึ้นในสมัยพระบรมราชา (เจ้าพระยาญาติ) มีพระสงฆ์จำพรรษาสืบเนื่องมาจนถึงสมัยพระองค์ด้วง พระสังฆราช (เที่ยง) ได้บูรณะวัดนี้ขึ้นใหม่ วัดนี้เป็นที่ประทับของพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายในประเทศไทย

ศาสนสถานอันกว้างขวางที่มีอยู่หลายแห่งในพนมเปญเหมาะสำหรับการมาเดินเที่ยวชม ในวันที่อากาศร้อน วัดที่เก่าแก่และน่าสนใจ ได้แก่ วัดอุณาโลม ศูนย์กลางคณะสงฆ์ของกัมพูชาและถือเป็นวัดที่สำคัญที่สุดในกรุงพนมเปญ ก่อตั้งขึ้นราวศตวรรษที่ ๑๕ แต่ถูกเขมรแดงทำลายอย่างหนักก่อนจะได้รับการฟื้นฟูกลับคืนมาอย่างรวดเร็ว มีพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตั้งอยู่ วัดโมหะมนตรี มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามซึ่งวาดขึ้นในช่วงปี ๑๙๖๐ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาในช่วงกลางศตวรรษที่ ๒๐ และวัดลังกา วัดสำคัญรองมาจากวัดอุณาโลมได้รับการฟื้นฟูหลังจากถูกเขมรแดงทำลายเช่นกัน ภายในวิหารมีภาพวาดชาดกต่าง ๆ ประดับไว้

พุนันรับวัฒนธรรมอินเดียทั้งรูปแบบการปกครอง สังคม วัฒนธรรม อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย มีอยู่มากในชนระดับสูง ส่วนชาวบ้านทั่วไปยังยึดมั่นในชนบประเพณีสังคมดั้งเดิมของตนอยู่ พุนันมีลักษณะเป็นรัฐชลประทาน มีการชลประทานเพื่อปลูกข้าว โดยการขุดคูคลอง ทำนบกักเก็บน้ำแล้วระบายไปยังไร่นาต่าง ๆ ขณะเดียวกัน ก็มีเมืองท่าซื้อเมืองออกแก้ว เป็นแหล่งนำรายได้ ผลประโยชน์มาสู่รัฐอีกทางหนึ่ง นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ด้วย พุนันยังยืนมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 6

การสิ้นสุดของอาณาจักรพุนัน เมื่อพวกเจนละ(ขอมหรือเขมร) เข้ามายึดอำนาจ พวกเจนละนับถือศาสนาพราหมณ์ จึงได้นำศาสนาพราหมณ์มาเผยแพร่ในดินแดนนี้ด้วย

๓.๔ สรุป พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเป็นเวลานานนับพันปีแล้ว ในขณะเดียวกันก็ได้ประสานสัมพันธ์กับความเชื่อท้องถิ่นและคติทางศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดผลผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมและประเพณี เรื่องของวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ มีลักษณะจะแตกต่างกันไปประการใดก็แล้วแต่ลักษณะหรือสภาพของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละสังคม เช่น ตั้งแต่ด้านเรื่องกิริยา มารยาท การเลือกคู่ หมั้นหมาย แต่งงาน ตาย เป็นต้น ส่วนสังคมกัมพูชานั้นจะเป็นการสืบเนื่องมาจากการนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธก็จะมีอิทธิพลด้านพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ระเบียบอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี การประกอบพิธี เช่น ประเพณี ๑๒ เดือน การเกิด การตาย การหมั้นหมาย สมรส บวช ปลูกบ้านใหม่ ขึ้นขึ้นปีใหม่ วันสารท วันมาฆะ วันวิสาขะ วันอาสาฬหบูชา วันพระ ผ้าป่า กฐิน ประเพณีการบวช เข้าพรรษา ออกพรรษา สงกรานต์ ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดีกว่าถูกต้องกว่า และเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีไทยเป็นอย่างมากตั้งแต่เกิดถึงตาย

ทีเดียว เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คู่กับชาติกัมพูชามาแต่ยาวนานจึงทำให้เกิดประเพณีหลาย ๆ ประการในสังคมที่มีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมความเชื่อที่ปลูกฝังกันมานานแสนนานจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชา ในช่วงหนึ่งปีนั้น จะมีประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อสืบทอดกันมาทั้งที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นๆ ในที่นี้ขอกกล่าวถึงประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจากพระมหากษัตริย์ถึงประชาชนชาวกัมพูชา พระราชพิธีทวาทศมาส หรือ พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องจัดทำขึ้นเป็นประจำเพื่อคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์และสวัสดิมงคลของบ้านเมือง และเพื่อแสดงความเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช เชื่อกันว่าหากมีความขาดตกบกพร่องในการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวจะก่อให้เกิดอันตรายต่อบ้านเมือง ดังนั้น จึงมีการจัดทำพระราชพิธีสิบสองเดือนสืบเนื่องต่อมาเป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมเศรษฐกิจและการเมืองมาโดยตลอด ในขณะเดียวกันก็ได้รับผลกระทบจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่เอื้ออำนวยให้สังคมดำรงอยู่อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในทำนองเดียวกันสังคมได้อุปถัมภ์และส่งเสริมให้ศาสนามีความเจริญ และเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง มีวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่สนับสนุนการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยม ให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของสังคมและให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนกัมพูชาในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

เป็นสถานศึกษา ซึ่งชาวบ้านส่งลูกหลานมารับการฝึกอบรมทางศีลธรรมหรือมารับใช้พระเป็นการเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทางอ้อมจากระได้ทุทุกเวลาและโอกาส

เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นที่พักของคนเดินทางและสำหรับคนยากจนได้มาอยู่อาศัย เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ และช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชาวบ้าน รวมทั้งช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยตามความรู้ของพระในขณะนั้น

ในด้านรูปธรรมหรือวัตถุนั้น สถาปัตยกรรมกัมพูชาซึ่งมีลักษณะเด่นในด้านคตินิยมเกี่ยวกับการก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา และการปกครอง และสถาปัตยกรรมที่มีรูปลักษณะแบบประเพณี ซึ่งพอจะแยกกล่าวได้ดังนี้

สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาและการปกครอง สถาปัตยกรรมเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ยอมรับนับถือของกัมพูชามาตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น ปราสาท โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนา และคลี่คลายมาเป็นคตินิยมเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

สถาปัตยกรรมกัมพูชาเริ่มแรกถอดแบบตามอินเดีย ต่อมาก็พัฒนาเป็นเอกลักษณ์ของกัมพูชาเอง ประเพณีนิยมที่ก่อสร้างตาม ๆ กันมาจนกลายเป็นคตินิยม เช่น ปราสาท วัง และวัดเท่านั้นที่หลังคาประดับด้วยช่อฟ้าใบระกาได้ แม้ว่าบางยุคบางสมัยสถาปัตยกรรมไม่นิยมสร้างช่อฟ้า

โบราณคดีเป็นคติความนิยมอยู่เพียงสมัยเดียวแล้วก็เลิกกันไปแต่ยังคงรูปแบบชนิดที่มีข้อฟ้าโบราณ และเน้นทางด้านหน้า มากกว่าทางด้านข้าง ลักษณะเช่นนี้ได้แก่ โบสถ์ และวิหาร การสร้างสถูปเจดีย์ หรือมณฑปก็จะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมของตนเอง ที่ดูแล้วรู้ได้ทันที เช่น เจดีย์จะต้องมีรูปลักษณะที่เป็นทรงกรวย มียอดแหลม หรือเจดีย์ชนิดทรงกรวยเหลี่ยมย่อมุม ฯลฯ นั่นคือ สถาปัตยกรรมที่เกิดกับ วัด กัณฑ์ วัง และปัจจุบันมีการจำลองรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ราชการ เช่นทำเนียบรัฐบาล ศาลตลกาการ หรือแม้แต่โรงแรม อาคารพานิช เป็นต้น

จึงนับว่าพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อการก่อสร้างของสังคมกัมพูชา เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะด้านจิตใจ ด้านประเพณี ด้านพิธีกรรม ด้านวรรณคดี ด้านภาษา ด้านการศึกษา ตลอดจนด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง จนทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่คนกัมพูชาทุกคนได้รับรู้ได้เห็น และเป็นเอกลักษณ์ของกัมพูชาในที่สุด เมื่อชาวต่างชาติไปถึงประเทศกัมพูชามักจะนึกถึงปราสาทนครวัด นครธม ความสวยงามของโบสถ์ วิหาร พระราชวัง เป็นต้น จึงนับว่าศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชาในทุก ๆ ด้านอย่างแท้จริง ซึ่งพอสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

บทที่ ๔

การจัดการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๔.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในอดีต

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในอดีตนั้น แม้ว่าเอกสารต่าง ๆ ที่พูดถึง การศึกษาในอดีตจะเป็นแบบใดก็ตาม แต่สิ่งที่ยืนยันได้ ก็คือการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งสิ่งก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ ที่เราได้ประจักษ์ชัดเจนปัจจุบันกล่าวคือ **นครวัด นครธม** เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนสมัยนั้นมีความรู้ความสามารถแขนงวิชาการ ต่างๆ อย่างแตกฉาน มิฉะนั้นคงไม่มีศิลาจารึก โบราณวัตถุ โบราณสถานอันล้ำค่าให้เราได้ศึกษาค้นคว้า และเรียนรู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรม อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ไพศาลของบ้านเมือง และ ได้ส่งผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันอย่างแน่นอน

สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือการศึกษาพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์กัมพูชาสมัย อดีต มีนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี และด้านพระพุทธศาสนาได้ให้ทัศนะที่ แตกต่างกันเกี่ยวข้องกับยุคสมัย นักประวัติศาสตร์กัมพูชาได้แบ่งเป็น ๕ สมัย คือ ^๑ (๑) สมัยก่อน ประวัติศาสตร์^๒ ๒) สมัยฟูนัน ๓) สมัยเจนละ ๔) สมัยมหานคร และ ๕) สมัยหลังพระนคร ซึ่งการที่มี นักวิชาการได้แบ่งทั้งห้ายุคสมัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะ ๔ สมัยหลังเท่านั้น โดยจะได้ อธิบายตามลำดับเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของพระสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยฟูนัน

การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยฟูนัน หรือเรียกว่า **สมัยนครพนม** พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ (พ.ศ. ๕๔๓ - ๑๐๙๓ คริสต์ศตวรรษที่ ๑-๖ / ค.ศ. ๑ - ๕๕๐) โดยนับตาม **คัมภีร์สมันตปาสาทิกา หรือ คัมภีร์มหาวงศ์** แห่งเกาะลังกาซึ่งได้ระบุว่า พระพุทธศาสนาเข้ามายังประเทศกัมพูชาตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๔) ก่อนคริสต์ศักราช ๓๐๙ ปี แม้เอกสารต่าง ๆ ไม่ได้กำหนดเป็นที่ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาในรัชกาลใดหรือโดยพระเถระรูปใดก็ตาม เนื่องจากว่าเหตุการณ์ทั้งหลายไม่ว่า จะเป็นกัมพูชาหรือภูมิภาคอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ดินแดนสุวรรณภูมิก่อนคริสต์ศักราชนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏ เป็นที่ชัดเจน จึงนับได้ว่าเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์^๓

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^๒ ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยศานติ ภัคดีคำ, หน้า ๗ - ๘.

^๓ พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา ๒๕๐๐**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พนมเปญ : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต , ๒๕๔๕), หน้า ๓๖ - ๓๗.

สำหรับคำว่า **นครพนม** หรือ **ฟูนัน (Founan)** เป็นคำเรียกตามหลักฐานของจีนอันเป็นที่ตั้งแห่งพระราชธานีชื่อว่า “ตู-มู” (To-Mou) ตามคำโบราณกัมพูชาเรียกว่า “ตะ-มะ” หลักฐานศิลาจารึกกัมพูชาเรียกว่า “กรุงพนม” และภาษาสันสกฤตว่า “ปวัตพุपाल” แปลว่า “เสด็จพนม”^๔ หรือ **บรรพตพุपाल**^๕ ซึ่งมีนักปราชญ์ได้สันนิษฐานกันว่า “พนม” ซึ่งแปลว่า “ภูเขา”^๖ ในความหมายภาษาไทย โดยพงศาวดารกัมพูชาได้กล่าวถึงราชวงศ์อาณาจักรฟูนันว่า มีพราหมณ์ชาวชมพูทวีปท่านหนึ่งมีนามว่า **โกณฑัญญะ** คือ **พระบาทโกณฑัญญะที่ ๑** ตามตำนานกัมพูชาเรียกว่า “พระทอง” และในภาษาจีนเรียกว่า “**ฮวนเตียน**” ได้มาสู่พระราชอาณาจักรฟูนัน และทรงขึ้นครองราชย์หลังจากได้สมรสกับพระราชินี **หิวเย่** หรือบางแห่งเรียกว่า **เหลียวยี** เป็นพระมเหสี พระองค์ทรงครองราชย์ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ทรงประทับที่พระราชธานี ชื่อว่า **ยารปุระ** อยู่ใกล้บายนมปัจจุบัน^๗

โดยหลักฐานที่อ้างถึงมานี้ ตรงกับหลักฐานฝ่ายจีนได้บันทึกไว้ว่า ณ นครฟูนันมีพระราชินีเป็นกษัตริย์ครองราชย์สมบัติเป็นธรรมเนียม พระองค์ทรงมีรูปสวยงามสง่าเหมือนพระราชกุมารและมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า **ฮวนเตียน** ได้ศรจากเวทดาแล้วลงสำเภามายังนครฟูนัน พระนางเหลียวยีผู้เป็นกษัตริย์ทรงทราบก็ได้ยกทัพไปรบกับฮวนเตียน แต่ผลการรบนั้นถูกปราบจนพ่ายแพ้ จึงยอมรับพราหมณ์นั้นมาเป็นพระสวามี พระเจ้าฮวนเตียนกับพระนางเหลียวยี จึงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรฟูนัน^๘ ทำให้อาณาจักรแห่งนี้ได้เจริญรุ่งเรืองครอบคลุมภาคใต้ของประเทศกัมพูชาปัจจุบันรวมทั้งดินแดนบางส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย^๙ และดินแดนส่วนล่างสุดประมาณหนึ่งในสี่ของเวียดนามใต้ อาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองร่วมสมัยกันคืออาณาจักรจัมปาหรือพวกจามตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกและทางด้านเหนือของประเทศเวียดนามปัจจุบัน ประชาชนชาวฟูนันมีการเคารพนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคของพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระได้มาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิปะปนกันกับการนับถือโลกธาตุ ฝีสางเวทดา ยกเว้นพระราชสำนักและชนชั้นสูงที่นับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเป็นหลัก

^๔ พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา ๒๕๐๐**, หน้า ๓๗.

^๕ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๒๐.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๔.

^๗ ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยศานติ ภักดีคำ, หน้า ๑๑.

^๘ โชม งวน, **แสงแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พนมเปญ : ม.ป.ส., ๒๐๐๕), หน้า ๑๓๓.

^๙ ดนัย ไชโยธา, **พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.

ดังนั้น **ต้นราชวงศ์โกณฑัญญะที่ ๑** ก็ได้นำระบบรูปแบบการปกครองตามแบบอินเดียมาใช้ในการบริหารประเทศซึ่งมีอยู่ ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ^{๑๐} (๑) **การเมืองการปกครอง** ได้แก่ระบบการปกครองแบบเทวราชาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ว่าพระมหากษัตริย์คือเป็นเทพเจ้าทรงอวดารลงยังโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีระบบปกครองจตุสดมภ์ คือเวียง วัง คลัง นา สำหรับปกครองอาณาจักร และประเพณีสืบราชสมบัติของอาณาจักร (๒) **วัฒนธรรม** ได้แก่การนับถือศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู อันประกอบด้วยประติมากรรม สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทวาลัย และเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เช่น เทวรูปต่าง ๆ มีศิวิลิ่งค์และปราสาทหิน เป็นต้น

ฉะนั้น การนำรูปแบบการปกครองหรือได้รับวัฒนธรรมของอินเดียดังกล่าว สิ่งที่ได้แนะนำตามมาด้วยก็คือตัวอักษรตามแบบอินเดีย สันสกฤต (อักษรปัลลวะ) มาใช้สำหรับบันทึกงานทางด้านราชการและงานทางด้านพระศาสนา เรียกภาษานี้ว่า **ภาษาชั้นสูง** หรือ **ภาษาราชสำนัก** แต่สำหรับคนพื้นเมืองของชาวพุนั้นยังใช้ภาษาเขมรในการสื่อสารระหว่างกันเหมือนเดิม เพราะสมัยนั้นภาษาเขมรมีแต่ภาษาพูดไม่มีอักษรสำหรับใช้ในการเขียน และภาษาเขียนจึงได้เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ ดังที่ราชทูตจีนต่อมาเยือนกัมพูชาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒ กล่าวว่า ประชาชนพุนั้นมีขนบธรรมเนียมประเพณี ตำรับตำรา มีห้องเก็บเอกสาร เขียนอักษรแบบตัวหนังสือของอินเดีย งานศพเหมือนประเทศจาม ประชาชนเคารพนับถือทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ^{๑๑} นอกจากนั้น ยังปรากฏหลักฐานที่อาจยืนยันได้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยพุนั้น จากแหล่งเอกสาร ๓ ชุด กล่าวคือ ^{๑๒} ๑. จากพงศาวดารจีนชุดหนึ่ง ๒. จากศิลาจารึกชุดหนึ่ง และ ๓. จากโบราณวัตถุมีพระพุทธรูป เป็นต้น

จากเอกสารพงศาวดารจีน เป็นจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่ราชทูตจีนได้เดินทางมาเยือนประเทศกัมพูชาในอดีต พร้อมทั้งได้บันทึกยุคสมัยออกเป็น ๖ สมัย คือ ๑. สมัยก่อนคริสต์ศักราช ๒๓๑ ปี ๒. เจ-กัว-สมัยสามก๊กหรือซัน (San-kuouo-Tche ค.ศ. ๒๒๐ - ๒๘๐) ๓. สมัยราชวงศ์สิน (Tsin ค.ศ. ๒๖๕ - ๔๑๙) ๔. สมัยราชวงศ์ซ่ง (Song ค.ศ. ๔๒๐ - ๔๗๘) ๕. สมัยราชวงศ์ลี (Tsi ค.ศ. ๔๗๙ - ๕๐๑) และ ๖. สมัยราชวงศ์เหลียง (Leang ค.ศ. ๕๐๒ - ๕๕๖)

จากหลักฐานศิลาจารึก ปัจจุบันมีเหลืออยู่เพียง ๔ แห่ง ดังนี้ คือ ๑. ศิลาจารึก ไวกัญ (Vo - Canh) ค้นพบที่จังหวัดญัตรัง (เวียดนามปัจจุบัน) ๒. ศิลาจารึกเนียบดาบองแตก ค้นพบที่ (กัมพูชา) จังหวัดตาแก้ว ๓. ศิลาจารึกที่ (ปราสาทปรัลละแวง ค้นพบที่อำเภอตึกเขมา อำเภอน้ำดำ) จังหวัดเปรกฤสเสี่ย และ (อยู่ภาคใต้เวียดนามปัจจุบัน) ๔. ศิลาจารึกปราสาทตาพรหม (ค้นพบที่แม่น้ำ

^{๑๐} ดนัย ไชโยธา, พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์, หน้า ๖๔.

^{๑๑} โชม งาม, แสงแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๓๒.

^{๑๒} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๓๖-๕๗.

บาติ (จังหวัดตากแก้ว) โดยหลักศิลาจารึกทั้ง ๔ แห่งนี้ บางแห่งได้กล่าวถึงพระราชที่เคารพนับถือ พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะศิลาจารึกที่ไวักญ์เป็นศิลาจารึกที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสมัยพูนันโดยตรง

ส่วนหลักฐานทางวัตถุโบราณ^{๑๓} มีการค้นพบพระพุทธรูปโบราณที่ทำด้วยสัมฤทธิ์ ทำด้วยหินและทำด้วยไม้ เป็นศิลปะเขมรแบบอมราวดี คุปตะ คันธาระ มถุรา หรือชันทา เป็นศิลปะอยู่ในยุคพนมดง มีศูนย์กลางของการสร้างพระพุทธรูป ๒ แห่ง คือที่อังกครปุระ จังหวัดตากแก้ว และที่ตระพังแวง ตอนใต้ของจังหวัดพระตะบอง จังหวัดตราวิญ – เวียดนามปัจจุบัน เป็นปฏิมากรรมศิลปะยุคพนมดงมีแพร่หลายอยู่ทั่วไปเต็มอาณาจักรพนมดง เช่น เทวรูป เป็นต้น

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น เป็นการชี้ให้เห็นถึงการมีตัวตนของพระราชอาณาจักรพูนันว่า มีการติดต่อค้าขายกับจีนและประเทศอื่น ๆ ในแถบนี้มาแล้วเป็นเวลาหลายร้อยปี รวมทั้งเอกสารฝ่ายจีนในยุคสามก๊ก ชัน – กัว – เจ (San – Kuo – Tche) ในรัชกาลพระเจ้ากรุงจีนชื่ออู (Wou ค.ศ. ๒๒๐ - ๒๘๐) ได้ส่งกังไท (Kang - Thai) กับ จู - ยิง (Tchou-Ying) มาที่พระราชอาณาจักรพูนันอย่างเป็นทางการ และได้บันทึกไว้ว่า^{๑๔} ประชาชนในพระราชอาณาจักรพูนันนับถือพระพุทธศาสนา บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีการทำพาณิชย์กรรม ทั้งในประเทศและนอกประเทศ โดยเฉพาะเรื่องการเมืองระหว่างประเทศนั้นมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันกับประเทศเพื่อนบ้าน พร้อมกันนั้นพระบาทโกณฑัญญะที่ ๑ ได้มอบอำนาจให้พระราชโอรสและพระราชนัดดาของพระองค์ได้ปกครองนครทั้งหลายแล้วก็ทรงสวรรคตในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๓ ในพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

ต่อมาในรัชสมัย **พระบาทโกณฑัญญะที่ ๒** โดยเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์นั้นไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นที่ชัดเจน จึงทำให้เกิดมีการสับสนเป็นจำนวนมากในเรื่องของพระองค์ ซึ่งทรงเกิดในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๔ นับถือพระศิวะ ศิวินกาย เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก พระพุทธศาสนามหายานก็เจริญเช่นเดียวกัน^{๑๕} โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามหายานได้รับเคารพนับถือเป็นส่วนใหญ่ คือ ประชากรชาวมุข ส่วนพระราชวงศานุวงศ์และขุนนางนับถือศาสนาพราหมณ์ มีพระวิษณุและพระศิวะ เป็นต้น

พระราชาทรงครองราชย์ตามลำดับต่อ ๆ มา เอกสารของจีนได้บันทึกไว้ว่าพระราชแห่งอาณาจักรนครพนม **ราชวงศ์โกณฑัญญะ** ทรงมีพระนามว่า **จู-เย-ปา - มู** (ชัวยวรมัน) กล่าวคือ **พระบาทโกณฑัญญะชัวยวรมัน** พระองค์ทรงครองราชย์ในปี พ.ศ. ๑๐๒๑-๑๐๕๗ ซึ่งแต่ก่อนนั้นทรงนับถือ

^{๑๓} P. Dupont, Statuaries Pr.ankoriennes, p. ๖๖ - ๖๗, อ้างในพุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา ๒๕๐๐**, หน้า ๕๕.

^{๑๔} โชมงวน, **แสงแห่งพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓.

^{๑๕} ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยศานติ ภัคดีคำ, หน้า ๑๒.

ศาสนาพราหมณ์ ต่อมาทรงกลับมานับถือพระพุทธศาสนา ทำให้ในรัชกาลของพระองค์มีการส่ง พระภิกษุชาวอินเดียชื่อว่า**พระนาคเสน** จากอาณาจักรฟูนันไปยังประเทศจีน ในปี พ.ศ. ๑๐๒๗ และได้ กล่าวถวายพระพรต่อพระเจ้ากรุงจีนว่า ใน “อาณาจักรฟูนัน บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ประชาชนนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้นมีความ เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก มีพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก ทรงประพุดดีปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรม วินัยอย่างเคร่งครัด^{๑๖}

ภายหลังจากพระนาคเสนได้เดินทางกลับจากเมืองจีนแล้ว ในปี พ.ศ. ๑๐๔๖ **พระบาท โทณทัตญญะชัยวรมัน** ได้ส่งราชทูตอีกท่านหนึ่งไปสู่พระราชสำนักจีนเป็นครั้งที่ ๒ โดยการส่งไปคราวนี้ นอกจากจะสร้างสัมพันธไมตรีทางการเมืองแล้ว พระองค์ทรงทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยัง ประเทศจีนด้วย พร้อมทั้งได้ส่งเครื่องบรรณาการที่เป็นพระพุทธรูปทำมาจากดอกหินทะเลและวัตถุ เครื่องบริวารอื่น ๆ พร้อมกับพระภิกษุจากฟูนัน ๒ รูปเพื่อไปทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาตามคำ ขอร้องของพระเจ้ากรุงจีน ในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๕ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๖ โดยพระ เภระทั้ง ๒ รูปนั้นรูปแรกชื่อว่า **พระสังฆปาละ** เรียกตามความหมายภาษาจีนว่า **เส็ง-คา-ปู-ลู** หรือ เรียกเป็นภาษาจีนสำเนียงญี่ปุ่นว่า **ไซโย** หรือ **ไซกุย** ท่านเกิดในปี พ.ศ. ๑๐๐๒. เป็นผู้ที่มีความแตกฉาน ทางด้านภาษาศาสตร์หลายภาษาและเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก ทั้งสามมีจริยาวัตรงดงามเป็นที่น่า เลื่อมใส จนมีกิตติศัพท์เลื่องลือไปถึงกรุงจีนแห่งราชวงศ์เหลียงทรงมีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึง ขอนิมนต์ท่านจากนครฟูนันให้ไปช่วยสอนหลักธรรมะและแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีนที่เมืองจีน ท่านได้ทำการแปลพระไตรปิฎกเป็นเวลา ๑๖ ปีที่ **ฟูนัน-กวาน** (Fuonan-Kouan) แปลว่า สำนักงาน ประเทศพนม (ส่วนพระมหาเถระอีกรูปชื่อว่า **มัน-โต-โล** (Man- to-lo = มันทระ) หรือ **มัน-โต-เสน** (Man-to-Sien=มันทระเสน) ในปี พ.ศ.๑๐๔๗. ท่านได้ทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเมืองจีนกับพระ สังฆปาละ ด้วยผลงานที่สำคัญของพระมหาเถระทั้ง ๒ รูป ^{๑๗}ได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับ ภาษาจีนจนปัจจุบัน^{๑๘}

ต่อมารัชกาลของ **พระบาททรุทรวรมัน** ทรงครองราชย์ในปี พ.ศ . ๑๐๕๗ แผ่นศิลาจารึกที่ ปราสาทตาพรหม แห่งแม่น้ำบาดตี กล่าวว่าพระเจ้ารุทรวรมันเป็นพระราชบุตรของพระบาทโทณทัตญญะ

^{๑๖} สุง สีว, **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พนมเปญ :บรรณาการยายตาธรรม ,๑๔๗๒), หน้า ๒๔.

^{๑๗} พระราชธรรมนิเทศ (รแบบฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๗๘ - ๓๗๙.

^{๑๘} พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา๒๕๐๐**, หน้า ๕๐ - ๕๑.

ชยวรมัน ทรงประกาศถวายพระองค์เป็นอุบาสก เคารพพระเกศาธาตุเส้นหนึ่งขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๙} เช่น ในหลักศิลาจารึกที่ G. Coedes ได้แปลไว้ดังนี้^{๒๐}

พระชินศรี ทรงชนะแล้วซึ่งข้าศึกคือกิเลสพร้อมทั้งวาสนา ทรงถึงพร้อมด้วยสัมปทาทุกประการมีโพธิญาณอันกว้างไกล ไม่มีสิ่งใดกีดกันพระองค์ได้ ทรงมีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยความกรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีพระยศอันยิ่งใหญ่ไพศาล ไม่มีเครื่องเศร้าหมองลงเสงสัยลงเหลืออยู่แล้วแม้ไปทั่วทุกทิศานุทิศ

พระองค์ทรงโปรดสรรพสัตว์ที่จมลงในห้วงแห่งวิถุสงสารคือไตรภพให้พ้นแล้วซึ่งถึงฝั่งคือพระนิพพานอันประเสริฐยิ่งหาสิ่งใดเปรียบเสมอเหมือน พระศรีธาดุ พระเกศาธาตุของพระพุทธองค์ ยังคงเป็นที่เคารพสักการะอันจะเกื้อกูลประโยชน์ใหญ่หลวงต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอดจนทุกวันนี้

กุศลอันใดที่ทรงกระทำ (พระเจ้ารุทรวรมัน) และทรงบูชาแล้วซึ่งพระธรรม มิใช่แค่พระราชกรณียกิจเท่านั้น โดยทรงกระทำเพื่ออนุเคราะห์แก่โลกทั้งมวล ทรงเคารพสักการะ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ทรงประกาศถวายพระองค์เป็นอุบาสก ผู้เว้นแล้วซึ่งจากการทำบาปทั้งปวง

ดังนั้น การที่**พระบาทรุทรวรมัน**ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ คือเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่สักการบูชาสูงสุด แสดงให้เห็นชัดว่า รัชกาลของ**พระบาทโกณฑัญญะชยวรมัน**และ**พระบาทรุทรวรมัน** พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่เผยแผ่มาในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ยังเจริญรุ่งเรืองไม่ขาดสาย และมีการสืบทอดเรื่อยมา แม้การปกครองบ้านเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาส่วนมากจะอยู่ในจิตใจของประชาชนถึงแม้พระราชานับถือหรือไม่ก็ตาม สำหรับประชาชนชาวกัมพูชาก็ยังเคารพนับถือพระพุทธศาสนามาโดยตลอด

เพราะเหตุนี้ ภายหลังจากที่**พระบาทรุทรวรมัน**ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายได้ปรากฏนามของอาณาจักรฟูนันเสด็จสวรรคตแล้ว อาณาจักรเจนละที่เคยเป็นเมืองขึ้นและเป็นเมืองอยู่ระดับที่สองรองจากฟูนันก็เข้มแข็งขึ้น **พระบาทรุทรวรมันที่ ๑** ผู้เป็นพระนัดดาของพระบาทรุทรวรมันได้มาอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของเจ้านครเจนละ (ราชวงศ์สุริยวงศ์) ที่เคยปกครองนครเจนละจนมีความเจริญรุ่งเรือง และมีกำลังกองทัพเข้มแข็งก็ได้ประกาศอิสระจากฟูนัน และแล้วสามารถยึดครองอาณาจักรฟูนันมาเป็นเมืองขึ้นของเจนละได้สำเร็จในราวปี พ.ศ. ๑๑๗๐ โดยบางท่านได้บอกว่า ในปี พ.ศ. ๑๐๙๓ อาณาจักรฟูนันจึงสิ้นสุดลงอย่างสมบูรณ์และได้เริ่มต้นของอาณาจักรเจนละ หรือเจนละ

กล่าวสรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยฟูนัน จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้นเป็นการศึกษาภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีเป็นหลัก แม้ว่าเรามีอาจทราบได้ว่า มีการจัดกิจกรรมการเรียน

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๗.

^{๒๐} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๕๓ - ๕๔.

การสอนและการวัดผลประเมินผลในรูปแบบใดก็ตาม แต่ลักษณะของการเรียนการสอนนั้นคงจะเป็น การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา โดยอาศัยความจำเป็นหลักเรียกว่า **มุขปาฐะ** มิฉะนั้นคงไม่มีหลักฐานที่ ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ว่า ในพระราชอาณาจักรพูนันมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมากทรง ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีพระเถระผู้ทรงความรู้ด้าน ภาษาศาสตร์ได้เป็นสมณทูตไปแปลพระไตรปิฎกที่ประเทศจีนดังกล่าว แล้วข้างต้น

๔.๑.๒ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยเจนละ

การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยเจนละได้รับแบบอย่างจากยุคพูนัน คือ หลังจากทีอาณาจักร พูนันได้สิ้นสุดลง อาณาจักรเจนละก็ได้สถาปนาขึ้นแทนที่ และเริ่มก่อตั้งขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔ (พ.ศ. ๑๐๙๓ - ๑๓๕๕) ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๖ - ๙ (ค.ศ. ๕๕๐ - ๘๐๒)^{๒๑}

คำว่า **เจนละ** หรือ **เจนลา** (Chenla) ก็เหมือนกับคำว่า **พูนัน** เพราะล้วนแล้วเป็น ภาษาจีน^{๒๒} ซึ่ง “เจนละ” เป็นคำที่เรียกในภาษาเขมร ว่า **จอน-เลอ** หมายถึง ชั้นบน หรือ ที่สูง โดยนัย นี้เหมือนกับคำพูดของเขมรสุรินทร์ที่นิยมใช้กันคือ “เขมรจอน-เลอ และเขมรจอน-โกรม” หรือเขมร ชั้นบนและเขมรชั้นล่างนั่นเอง^{๒๓} โดยอาณาจักรเจนละตั้งอยู่ถัดไปจากอาณาจักรพูนัน ขึ้นไปทางตอน เหนือและอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจามปา ตรงกับภาคใต้ของลาว และภาคเหนือของ กัมพูชาปัจจุบัน ตามหลักศิลาจารึกได้ระบุว่า วงศ์กษัตริย์ของเจนละสืบเชื้อสายมาจากฤๅษี **กัมพูสวียม ภาวะ**ทรงสมรสกับเทพธิดาเมธา จึงได้ชื่อว่า “**กัมพูชา**” ผู้เกิดจากกัมพูคือเป็นยุคเริ่มต้นที่แท้จริงของ กัมพูชาในสมัยเจนละ^{๒๔} ตรงกับคำกล่าวของเปลลืออต Pelliot ว่าอาณาจักรเจนละคือกัมพูชา นั้นเอง^{๒๕}

โดยอาณาจักรเจนละนี้ แต่ก่อนเคยเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพูนันจนถึงกลางพุทธ ศตวรรษที่ ๑๑ ตรงกับพงศาวดารจีนในราชวงศ์ถังกล่าวว่า ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ อาณาจักรพูนันมี การเปลี่ยนแปลงเรื่องของการครองราชย์สมบัติภายในประเทศ และอาศัยโอกาสนั้นจึงทำให้เจนละ แยกตัวอิสระออกจากพูนัน และได้ยกทัพมาตีกรุงตูมู (To-Mou) คือ **เมืองวทยาปุระ** (บาพนม) ทำให้ **พระราชาวทยาปุระ** ได้ย้ายเมืองไปอยู่ที่กรุงตอนใต้ชื่อว่า **นา-ฟู-นา** (Na-fou-Na) นรารนคร (อังกรบุรี)

^{๒๑} พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา๒๕๐๐**, หน้า ๕๗.

^{๒๒} ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๑๔.

^{๒๓} มีแชล ตราณ, **ประวัติศาสตร์ในกัมพูชาวัฒนธรรมเจนลา (ศตวรรษที่ ๖ - ๘)**, (พนมเปญ : ม. ป.ส., ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๘.

^{๒๕} จ่านง ทองประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุ สกาลาดพร้าว, ๒๕๑๔), หน้า ๒๕๘.

และในราชวงศ์ซุ่ย กล่าวอีกว่ากษัตริย์เจินละ มีนามว่า **เจ-ตู-เส-นา** (จิตรเสนา) คือ พระบาทภวรวรมัน มายึดเอากรุงพนมได้สำเร็จ สมัยนั้นนักปราชญ์กำหนดชื่อว่า “**สมัยเจินละ**” โดยมีพระราชครองราชย์ ต่อ ก็คือ **พระบาทภวรวรมันที่ ๑**^{๒๖}

พระบาทภวรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๐๙๓ - ๑๑๔๓ / ค.ศ. ๕๕๐ - ๖๐๐)

พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์ หลังจากได้รับขณะอาณาจักรฟูนัน กับพระอนุชาของพระองค์ทรงมีพระนามว่า**จิตรเสนา**^{๒๗} โดยรัชกาลคงจะนับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเป็นหลัก เพราะปรากฏว่าพระบาทภวรวรมันที่ ๑ ทรงได้สร้างเทวาลัยอุทิศพระศิวะที่เรศวร และประดิษฐานศิลาลึงค์องค์หนึ่งในตอนปลายรัชกาล^{๒๘}

พระบาทมเหศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๔๓ - ๑๑๕๘ / ค.ศ. ๖๐๐ - ๖๑๕)

พระองค์ทรงครองราชย์เป็นองค์ที่ ๒ หลังจากทีพระบาทภวรวรมันที่ ๑ ทรงสวรรคต โดยพระองค์ไม่มีรัชทายาทครองราชย์ต่อ พระบาทมเหศวรมันก็ทรงสืบทอดปณิธานของพระบาทภวรวรมันต่อมาอีก พร้อมทั้งทรงยึดได้เขตกระเจ็สและมณฑลบุรีเพื่อเป็นการรับรองดินแดนทางด้านตะวันออก นอกจากนี้พระองค์ยังได้ผูกสัมพันธ์กับจามปา เมื่อพระองค์สวรรคตอาณาจักรเจินละ ก็มีเสถียรภาพมาก^{๒๙}

พระบาทอีสานวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๕๘ - ๑๑๗๘ / ค.ศ. ๖๑๕ - ๖๓๕)

พระองค์ทรงเป็นพระโอรสในพระบาทมเหศวรมันที่ ๑^{๓๐} ในรัชกาลของพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเข้มแข็ง ทรงปราบอาณาจักรฟูนันรวมเข้าเป็นดินแดนของอาณาจักรเจินละโดยสิ้นเชิง ในปี พ.ศ. ๑๑๗๐ และขยายอาณาเขตออกไปแทบทุกทิศ โดยเฉพาะทางตะวันตกแผ่มาถึงจังหวัดจันทบุรีปัจจุบัน^{๓๑} ซึ่งในรัชกาลนี้ ตามพงศาวดารของกัมพูชาได้มีการค้นพบหลักศิลาจารึกหลายแห่งที่พูดถึงพระพุทธรูป คือศิลาจารึกค้นพบที่สมบูนธ์ ไพรกุกจังหวัดกำปงธม จารึกใน พ .ศ. ๑๑๖๙ บทความปรากฏในศิลาจารึกกล่าวว่า “มีพระพุทธรูปและการเคารพนาคราชชื่อมุจลินท์ที่ปกปักรักษาพระพุทธรูป”^{๓๒} และในศิลาจารึกนี้ได้กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อ**ปศุปติ** เป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญเป็นนักปราชญ์ มีความรอบรู้สูงสุด คือมีความรู้ทางด้านไวยากรณ์ ทางไวยาสิก ทางนิยาย ทางสมิกษะ

^{๒๖} พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา๒๕๐๐**, หน้า ๕๘.

^{๒๗} ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๑๕.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๘.

^{๒๙} ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๑๕.

^{๓๐} มีแชลตราเน, **ประวัติศาสตร์ในกัมพูชาวัฒนธรรมเจินละ (ศตวรรษที่ ๖ - ๘)**, หน้า ๑๒.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๙.

^{๓๒} พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา๒๕๐๐**, หน้า ๕๘.

(สังขยา) และทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกที่พนมบารายณ์ก็ได้ปรากฏนามของ พราหมณ์ปศุปตินี้ด้วย ซึ่งหลักศิลาจารึกนี้ “เป็นการแสดงเครื่องหมายให้รู้ว่า มีศิลาจารึก พระพุทธศาสนาเป็นปฐมในสมัยเจนละ ” พงศาวดารจีนแห่งราชวงศ์ซุ่ย **ม้า-ตวน-หลิน** ได้บันทึกว่า “รัชสมัยของพระองค์นี้ มีพระภิกษุภิกษุณีหลายรูป”^{๓๓}

เพราะฉะนั้น ตามหลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึก จดหมายเหตุของ **ม้า-ตวน-หลิน** (Ma-Tuan-Lin) ทำให้เราได้ทราบถึงพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระบาทศานนวรรมันที่ ๑ ว่า ประชาชนกัมพูชา ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีการพัฒนารูปแบบประเพณีของคนพื้นเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะการนำเอาคติความเชื่อเรื่องพญานาคมุจลินท์เข้ามามีบทบาทในความเชื่อดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการประยุกต์เอาความเชื่อดั้งเดิมของชาวกัมพูชาที่เคยเชื่อว่าพญานาคเป็นบรรพบุรุษของตน ให้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาแทน ซึ่งความเชื่ออันนี้ทำให้มีแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปลักษณะนาคปรกขึ้น เพื่อสื่อความหมายว่า “ชาวกัมพูชาจะเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับประเพณีของตนตลอดไป เช่นกับพญานาคมุจลินท์ที่เคยพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาให้พ้นจากสายฝนฟ้า และลมหนาวในครั้งพุทธกาล

โดยความเชื่อดังกล่าว **แสม โขร์** ได้ยืนยันว่า “พระพุทธรูปนาคปรกนี้เป็นพระพุทธรูปที่สร้างตามแบบศิลปะของเขมรอย่างแท้จริง ”^{๓๔} กล่าวคือมีการค้นพบที่ **กบาลสะแระ ยายยิน** (KbalSrea-Yeay-Yin) ใกล้ ๆ กับพนมสรุก (Phnom-Srok)^{๓๕} โดยกลุ่มประติมากรรมที่พบจะเป็นพระพุทธรูปนาคปรกบนขนาดลำตัวนาคทั้งสองชั้นอยู่รวมกัน^{๓๖} ส่วนด้านอื่น ๆ ก็จะเป็นนางปรัชญาปารมิตา พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระโพธิสัตว์วัชรปาณี ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นต้นเค้าของชุดประติมากรรมที่เรียกว่ารัตนมหายาน โดยสลักแบบนูนสูงอยู่บนแผ่นศิลาขึ้นเดียวกัน^{๓๗} และก็ยังมีการขุดค้นพบอีกว่าในช่วงรัชสมัยพระบาทโกณฑัญญะแห่งอาณาจักรฟูนัน พระพุทธรูปจะสร้างไปตามศิลปะนครพนมมีลักษณะแบบอมราวดีคู่ปะคันธาระมธูรา ยังไม่ปรากฏพระพุทธรูปที่มีพญานาค

^{๓๓} พุทธศาสนบัณฑิต, **พุทธศาสนา ๒๕๐๐**, หน้า ๕๙.

^{๓๔} แสม โขร์, **วัฒนธรรมอินเดีย - เขมร**, (พนมเปญ : ม.ป.ส. , ๑๙๗๑, หน้า ๘๒

^{๓๕} Wibke Lodo, “Catalogue : Ninth to Late Tenth Century”, in **Sculpture of Ankor and Ancient Cambodia : Millennium of Glory**, ed. Helen Ibbitson Jessup and Thierry Zephir (Washington : National Gallery of Art, 1997), p. 242.

^{๓๖} Jean Boisselier, Le Cambodge, Son Soubert, “Catalogue : in **Sculpture of Ankor and Ancient Cambodia : Millennium of Glory**, ed. Helen Ibbitson Jessup and Thierry Zephir (Washington : National Gallery of Art, 1997), p 270 - 271.

^{๓๗} มีแชลตราณ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงศตวรรษที่ ๘**, หน้า ๗๑ - ๘๑.

(นาคปรก) อยู่ด้านหลังซึ่งคอยทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธรูปเหมือนอย่างในยุคเจนละ จึงทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปอยู่ในลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อของกัมพูชาสมัยเจนละให้มีความสอดคล้องกับเรื่องราวในพุทธประวัติอย่างแท้จริง

พระบาททวารมณีที่ ๒ (พ.ศ. ๑๑๘๒ - ๑๑๙๗ / ค.ศ. ๖๓๙ - ๖๕๔)^{๓๘}

รัชสมัยของพระองค์ ได้มีการค้นพบศิลาจารึกหลักหนึ่งอยู่ที่บ้านเขารัง ไกล่อรัญญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ปัจจุบัน กล่าวถึงอุบาสกคนหนึ่งมีหน้าที่เป็นสีกาหะได้สร้างพระวิหารหลังหนึ่งเพื่ออุทิศถวายแด่พระพุทธรูปศาสนา พร้อมทั้งถวายเครื่องบริวารอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก^{๓๙} แม้บางตำราได้กล่าวว่าศาสนาฮินดูลัทธิหรือเกิดขึ้นแล้วในรัชกาลของพระบาททวารมณี พร้อมทั้งมีการเบียดเบียนพระพุทธรูปศาสนาอย่างมากมายจนแทบจะสูญสิ้นก็ตามที่^{๔๐} แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกรัชสมัยของพระบาททวารมณีที่ ๒ ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปศาสนายังมีความเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายอยู่ในหมู่ของประชาชนยังไม่เสื่อมคลาย

พระบาทชัยวรมณีที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๙๘ - ๑๒๒๔ / ค.ศ. ๖๕๕ - ๖๘๑)^{๔๑}

พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ทรงเข้มแข็งอีกพระองค์หนึ่ง ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ โดยพระองค์ทรงขยายอาณาเขตไปจนถึงอาณาจักรน่านเจ้า ในรัชกาลนี้มีหลักฐานได้แสดงว่าพระพุทธรูปศาสนายังเจริญรุ่งเรืองอยู่^{๔๒} ดังได้ปรากฏในหลักศิลาจารึก ๓ แห่งที่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางพระพุทธรูปศาสนา คือศิลาจารึกแห่งที่หนึ่งได้มีการค้นพบที่ **วัดไพรเวียร์** ในรา ปี พ.ศ. ๑๒๐๖ ที่อำเภอกำแพงสระแบก จังหวัดไพรเวแวง ได้กล่าวถึงพระภิกษุสององค์เป็นเชื้อสายกษัตริย์ และเป็นพี่น้องร่วมมารดาเดียวกัน ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ แล้วประทับอยู่ที่วัดไพรเวียร์แห่งนี้ ดังตัวอย่างปรากฏในบทความศิลาจารึกว่า “ในดินแดนที่ทรงครอบครองนี้มีภิกษุ ๒ องค์เป็นพี่น้องทองเดียวกันทั้ง ๒ พระองค์ทรงมีศีลเป็นพหูสูต สุขภาพ มีขันติ มีตนอบรมแล้ว มีกรุณา มีสมาธิจิตเป็นอริยทรัพย์ นามข้างต้นมีคำว่ารัตนะเหมือนกัน และกำลังทำพระองค์หนึ่งเป็นภานุกอีกพระองค์หนึ่งเป็น **สิงหะ** คือภิกษุรัตนะภานุก ๑ และภิกษุรัตนะสิงหะ ๑ ”^{๔๓} และจากศิลาจารึกแห่งที่สองได้ค้นพบที่วัดปราสาทอำเภอกำแพงสระแบก จังหวัดไพรเวแวง (เดิมเป็นจังหวัดบาพนม) ได้กล่าวถึงการถวายทาสแด่พระโพธิสัตว์ ๓ องค์ คือ คัสตะ ๑ ไมเตรยะ ๑ และอวโลกิตศวรร ๑ ส่วนศิลาจารึกแห่งที่สามได้

^{๓๘} ชา อวม, และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๑๕.

^{๓๙} G. Coedes, **Inscription du Cabodge**. Vol. V. p. ๒๓.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธรูปในเอเชีย**, หน้า ๙.

^{๔๑} พุทธศาสนบัณฑิต, **พระพุทธรูป ๒๕๐๐**, หน้า ๕๙.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธรูปในเอเชีย**, หน้า ๙.

^{๔๓} A. Barth, **Inscription du Cabodge**, p. ๖๐.

ค้นพบที่ปราสาทตาเกียม ราวปี พ.ศ. ๑๓๓๔ (จังหวัดเสียมเรียบปัจจุบัน) ซึ่งหลักศิลาจารึกทั้ง ๓ แห่งนี้ได้ปรากฏหลักฐานพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เนื่องจากข้อความในศิลาจารึกนั้นได้ระบุถึงการถวายทาสแด่พระโพธิสัตว์ ๓ องค์ กล่าวคือมีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไว้เพื่อเป็นที่เคารพบูชา ในปราสาทตาเกียม^{๔๔}

ดังนั้น สมัยเจนละเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทก็ดี มหายานก็ดี และศาสนาพราหมณ์ก็ดี ต่างก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน^{๔๕} กล่าวคือต่างฝ่ายก็มีหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมของตนเอง ส่วนวัดใดจะเจริญหรือได้รับความนิยมนมากกว่าใครนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้นำในนิคมนั้น ๆ ว่าจะสามารถเข้าถึงผู้นำทางการเมืองและชาวบ้านมากน้อยเพียงใด ซึ่งในเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดในยุคมหานคร ต่อไป

โดยสรุป การศึกษาพระปรีดิธรรมสมัยเจนละ ผู้ศึกษาได้อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เพื่อจะโยงเข้าสู่การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนั้น ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏในสมัยเจนละช่วงแรกจะเป็นการแย่งชิงราชสมบัติเป็นส่วนใหญ่ คือหลังจากที่พระราชาทูกพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้วก็พยายามทำให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากการวิวาทกัน ทั้งภายในประเทศและต่อต้านการรุกรานจากภายนอกด้วย ซึ่งทางด้านพระพุทธศาสนานั้นพระราชาทูกพระองค์ก็ได้ทรงทอดทิ้งพระพุทธศาสนา คือมีการสร้างเทวสถานและพระวิหาร^{๔๖} เพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนานี้ก็เป็นการชี้ให้เห็นชัดถึงการนับถือ และสืบทอดอายุของพระศาสนาเรื่อยมาไม่ขาดสาย ดังเช่นในรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นพระราชาทรงอำนาจอีกพระองค์หนึ่ง และขยายอาณาเขตอันกว้างใหญ่ โดยในรัชสมัยนี้ พระองค์ทรงได้ผนวชพระภิกษุสองรูปที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์ คือภิกษุรัตนะภาณู และภิกษุรัตนะสิงหะ ให้เป็นผู้ดูแลวัดไพรเวียร์ที่ทรงสร้างถวาย^{๔๗} และตามการบันทึกของหลวงจีนอั้งใจได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาในอาณาจักรเจนละมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการสร้างวัดทั่วทุกแห่ง ประชาชนนิยมบวชในพุทธศาสนา แม้กระทั่งเจ้านายก็นิยมบวชเช่นกัน นี่ก็เป็นหลักฐานที่ชัดเจนขึ้นเพราะการบวชก็คือการศึกษานั้นเอง เนื่องจากการบวชนั้นก็จำเป็นต้องมีพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นพระสังฆเถระผู้ให้การอุปสมบทหรือให้การศึกษาแก่สัทธินาหาริกที่ศรัทธาเข้ามาบวชจึงถือเป็นการให้การศึกษาในเบื้องต้น กล่าวคือการให้กรรมฐาน หลังจากบวชเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ขึ้นอยู่กับพระอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้สั่งสอน แม้ในเรื่องนี้ เราไม่สามารถรู้ได้ว่าการเรียนการสอนหรือการให้การศึกษานั้นจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม แต่ต้องมีการศึกษา

^{๔๔} พุทธศาสนบัณฑิต, **พระพุทธศาสนา ๒๐๐๕**, หน้า ๖๐.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๙ - ๑๐.

^{๔๖} มีแชลตราณ, **ประวัติศาสตร์ในกัมพูชาวัฒนธรรมเจนละ** (ศตวรรษที่ ๖ - ๘), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๗.

^{๔๗} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๒๑.

อย่างแน่นอน ฉะนั้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยเจนละที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมจากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ พร้อมทั้งหลักศิลาจารึกที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ก็สรุปไว้เพียงเท่านี้

ต่อมาหลังจากที่พระบาทชัยวรมันทรงสวรรคตไปไม่นาน ด้วยเหตุที่พระองค์ไม่มีพระราชโอรสสืบทอดราชสมบัติต่อ พระนางชัยเทวีผู้เป็นพระมเหสีทรงครองราชย์แทน แต่ด้วยเหตุที่อาณาจักรเจนละนั้นมีความยิ่งใหญ่^{๔๘} พระนางไม่สามารถที่จะปกครองให้ราบรื่นได้ดังพระราชสามี จึงทำให้เกิดความไม่สงบสุข มีการแย่งชิงราชสมบัติขึ้นในอาณาจักร อันเป็นเหตุทำให้เจนละแตกเป็น ๒ ส่วน คือ เจนละบก หรือเจนละเหนือ กับเจนละน้ำ หรือเจนละใต้^{๔๙} ในตอนปลายสมัยเจนละน้ำก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาว พระบาทชัยวรมันที่ ๒ ที่ถูกจับไปเป็นตัวประกันที่ชาวก็ได้กลับประเทศแล้ว ประกาศเอกราชจากชาว และสู้รบกับชาวจนได้รับชัยชนะ จากนั้นก็รวบรวมเอาเจนละทั้งสองให้เข้าเป็นอาณาจักรเดียวกันแล้วสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่บนยอดเขาพนมกุเลน^{๕๐} อาณาจักรเจนละก็ได้สิ้นสุดลง จึงเริ่มต้นของสมัยมหานคร (Angkor)

๔.๑.๓. การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระนคร

สมัยพระนคร หรือ สมัยมหานคร (พ.ศ. ๑๓๔๕-๑๙๗๕)^{๕๑} ตั้งอยู่ที่ใกล้ทะเลสาบและอยู่ทางเหนือของจังหวัดเสียมเรียบ (Siem Reap) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของกัมพูชา และเป็นสมัยที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เป็นมหาอาณาจักรใหญ่^{๕๒} ที่มีศิลปกรรมเจริญก้าวหน้ามากกว่ายุคใด ๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมที่ยังเหลือให้เราได้เห็นจนทุกวันนี้คือปราสาทนครวัด (Angkor) และปราสาทนครธรรม (Angkor Thom) เป็นต้น โดยในสมัยนี้ พระราชาที่ทรงขึ้นครองราชย์มีหลายพระองค์ ที่ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอตามลำดับเหตุการณ์อันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องของการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

พระบาทชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕ - ๑๓๗๓ / ค.ศ. ๘๐๒ - ๘๕๐)^{๕๓}

รัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๒ โดยระยะแรกนั้น พระองค์ทรงประทับ ณ เมืองอินทรปุระ เมืองทิวราลัยและเมืองอมรินทรปุระ^{๕๔} ตามลำดับ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้วได้ย้ายพระราชธานีมาตั้งที่ภูเขาเมเหธรบรรพตคือพนมกุเลนปัจจุบัน โดยครั้งนั้นพระองค์ทรงเชิญพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ

^{๔๘} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๑๖.

^{๔๙} พิระพงศ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธรรม, หน้า ๘๕.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๐.

^{๕๑} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๒.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๑.

^{๕๓} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๓.

^{๕๔} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๑.

หิรัณยทามะ^{๕๕} มีหน้าที่เป็นเจ้าพิธีประจำราชสำนักให้มาช่วยจัดทำพิธีกรรม ประกาศเอกราชจากชาว และทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชา หลังจากรวบรวมประเทศที่แตกแยกกันเป็น สองภาคให้เข้าเป็นประเทศอันเดียวกัน ซึ่งทางฝ่ายจีนเรียกว่าเจินละบกและเจินละน้ำ^{๕๖} ความปรีชา สามารถของพระองค์ทำให้พระองค์ทรงได้รับยกย่องเทิดพระเกียรติจากทางศาสนาพราหมณ์ว่า “เป็น องค์เทวราชา คือเป็นพระหริหระ” พระองค์แรกในประวัติศาสตร์กัมพูชา

ทำให้ลัทธิเทวราชาได้บังเกิดขึ้น ตั้งแต่รัชกาลนี้เป็นต้นมา และเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือพระบาทชัยวรมันที่ ๒ ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ พร้อมทั้งให้ประชากรราษฎร์ถวายบังคมพระองค์ เสมือนเทพเจ้าเพื่อให้พระองค์ทรงเป็นเทวราชาไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่น ส่วนการประกอบพิธีกรรม นั้นก็เป็นการสร้างเสริมพระราชบัลลังก์ และพระบารมีให้มีความมั่นคงนั่นเอง^{๕๗} แต่อย่างไรก็ตาม ศาสนาทั้งสองนิกายคือพุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิม และพระพุทธรูปที่ยังคงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

นอกจากนี้ยังมีปราชญ์บางท่านกล่าวว่า ในยุคนี้มีสาเหตุอย่างหนึ่งทำให้พุทธศาสนาฝ่าย มหายานกับศาสนาฮินดูได้ผสมผสานกันอย่างแน่นแฟ้น เกิดธรรมเนียมการนับถือศาสนาคนละอย่าง เป็นคู่สลับกันระหว่างพระราชากับปุโรหิต กล่าวคือถ้าพระราชาก็ถือพราหมณ์ ปุโรหิตถือพุทธ ถ้า พระราชาก็ถือพุทธ ปุโรหิตถือพราหมณ์ เป็นประเพณีสืบทอดกันมาหลายร้อยปี^{๕๘} ซึ่งอาจจะมาจาก สาเหตุนี้ ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์หรือสถานภาพของพระศาสนาตกอยู่ภายใต้ความไม่แน่นอนจากผู้ ที่อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา พร้อมทั้งการศึกษาของพระสงฆ์ด้วย

โดยสรุป การศึกษาพระปริยัติธรรม รัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๒ ไม่ปรากฏหลักฐาน ที่ชัดเจน ทราบแต่เพียงว่าพระองค์ทรงเป็นพระราชาก็ทรงอำนาจ สามารถรวบรวมประเทศให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน และทรงย้ายเมืองหลวงหลายครั้ง จนกระทั่งปลายรัชกาลของพระองค์ทรงตั้ง เมืองหลวงขึ้นใหม่ที่พนมกุเลน โดยพระองค์ทรงนำเอาแนวความคิดจักรวาทินหรือเทวราชามาใช้ในการ ปกครองบ้านเมือง และทรงเป็นปฐมกษัตริย์ของยุคนครวัด นครธม ที่พระราชาทรงเคารพบูชา พระศิวะซึ่งเป็นราชาแห่งเทพ โดยการยกย่องพระองค์ดุจเทพเจ้าที่จุติจากสวรรค์มายังโลกมนุษย์

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๓.

^{๕๖} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๒.

^{๕๗} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๒๒.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๒.

พระบาทชัยวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๓๙๓ - ๑๔๒๐ / ค.ศ. ๘๕๐ - ๘๗๗)^{๕๙}

พระองค์ทรงเป็นพระราชบุตรในพระบาทชัยวรมันที่ ๒ หลังจากพระราชบิดาทรงสวรรคตไป พระองค์ก็ทรงได้ขึ้นราชย์ต่อจากพระราชบิดา โดยทรงได้ประทับที่

เมืองหริหรัลย์^{๖๐} อันเป็นเมืองหลวงของพระราชบิดาที่ทรงสร้างไว้เท่านั้น โดยในรัชกาลนี้ไม่ค่อยมีอะไรโดดเด่นเท่าไรนัก นอกจากจะทรงพยายามรักษาอาณาจักรให้คงเดิม ถือว่าเป็นการสานต่องานของพระบาทชัยวรมันที่ ๒ เท่านั้น จึงไม่มีผลงานให้ได้ศึกษาในรายละเอียด

พระบาทอินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๒๐ - ๑๔๓๒ / ค.ศ. ๘๕๑ - ๘๘๙)

พระบาทอินทรวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงสืบพระญาติวงศ์ฝ่ายพระมารดาของพระบาทชัยวรมันที่ ๓ คือหลังจากพระบาทชัยวรมันที่ ๓ ทรงสวรรคตไป พระองค์ไม่มีพระราชโอรสสืบราชสมบัติต่อจึงทำให้พระบาทอินทรวรมันที่ ๑ ทรงขึ้นครองราชย์แทน เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้วก็ได้ย้ายพระราชธานีจากพนมกุเลนมาตั้งที่ตำบลระลอส อำเภอสุดตริคมปัจจุบัน พร้อมกันนั้นทรงได้สร้างปราสาทบาคง หรือบาคองเป็นหริหรัลย์ เป็นสถานที่สำหรับสักการบูชาเทวราช พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ เคารพพระอิศวร เหมือนพระราชบิดา แต่ก็ทรงศรัทธาโปรดปรานในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน^{๖๑}

นอกจากนี้ ในรัชกาลของพระองค์ มีการค้นพบศิลาจารึกแห่งหนึ่ง ในปี พ.ศ. ๑๔๒๙ ที่บ้านปูนเก ที่สามารถยืนยันได้ว่า แม้พระองค์จะทรงเคารพนับถือในศาสนาพราหมณ์ก็ตาม แต่ทรงเปิดโอกาสให้ข้าราชการบริพารทุกคนสามารถนับศาสนาได้อย่างเสรีภาพตามธรรมเนียมประเพณีที่สืบกันมาตั้งแต่กาลก่อน และในศิลาจารึกนั้นได้กล่าวถึงเสนาอภิมณฑลท่านหนึ่งชื่อโสมาทิตยะ ได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้เป็นศาสดาล้ำเลิศกว่าศาสนาทั้งหลาย โดยทรงถวายพระนามว่า “ไตรโลกนาถ” เพื่อช่วยยกอบกู้มนุษยโลกให้รอดพ้นจากกองทุกข์แห่งสังสารวัฏ^{๖๒}

สรุปว่า จุดเด่นในรัชกาลของพระบาทอินทรวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นผู้ให้เสรีภาพแก่ประชากรชาวจีร์ในการนับถือศาสนาไม่จำกัดเฉพาะแต่ในศาสนาพราหมณ์เท่านั้น แต่ทรงให้นับถือศาสนาที่ตนเคารพศรัทธาตามประเพณี เช่นพระองค์ก็ทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่าง

^{๕๙} มีแชลตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาจักรภพกัมพูชาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, (พนมเปญ : ม.ป.ส., ๒๐๐๖), หน้า ๒๘.

^{๖๐} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๒.

^{๖๑} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๓.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

พระบาทย์โสวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๑๔๕๓ / ค.ศ. ๘๘๙ - ๙๑๐)

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทอินทรวรมันที่ ๑ หลังจากที่พระราชบิดา สวรรคตก็ขึ้นครองราชย์สืบต่อทรงมีพระนามว่าพระบาทย์โสวรมันที่ ๑ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรง เปี่ยมด้วยวิชาความรู้ มีพละกำลัง มีคุณธรรม มีความรอบรู้ด้านพิธีกรรม^{๖๓} เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ก็ ทรงย้ายพระราชธานีไปตั้งที่เมืองพระนครยโสธรปุระคือนครธม^{๖๔} เนื่องจากเมืองหริหราลัยเป็นราชธานี ไม่มีระเบียบแบบแผนประกอบกับความไม่เหมาะสม พระองค์จึงทรงสร้างเมืองยโสธรปุระเป็น พระราชธานีขึ้นใหม่ตั้งอยู่ที่พนมบาเค็ง

นอกจากนั้นแล้วยังทรงสร้างปราสาททลไล (โลเลย) เพื่ออุทิศถวายแด่วิญญานของอดีต บูรพมหากษัตริย์ที่พนมโกรม และพนมบุก เพื่ออุทิศถวายแด่ศาสนาพราหมณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดให้ ขุดบารายณ์ตะวันออกมีความยาว ๗ กิโลเมตรกว้าง ๑.๘ กิโลเมตรจากเมืองยโสธรปุระ ไปถึงบารายณ์ แห่งเมืองหริหราลัย โดยรัชสมัยขององค์พระมีการบชนะจามปาหรือชวา พรหมแดนของประเทศ กัมพูชาซึ่งทรงขยายโดยสันติภาพ เริ่มต้นจากลาวด้านตะวันออกไปจรดอ่าวไทย และจากชายฝั่งโค ชินจินไปถึงเทศพม่า พระองค์ทรงสวรรคตในปี พ .ศ. ๑๔๕๓ หลังจากเสวยราชย์สมบัติได้ ๑๑ พรรษา^{๖๕} นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอีกอย่างว่าพระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนนับถือพระพุทศศาสนา มหายานอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก แต่ก็ทรงศรัทธาศาสนาพราหมณ์ และพระพุทศศาสนาเถรวาท เช่นเดียวกัน ซึ่งในช่วงนั้นศาสนาทั้งสามอยู่รวมกันอย่างสันติ และมีการสร้างทั้งพราหมณาศรม ไชยณ วาศรม และเสวคตาศรม (อาศรมถวายพระสุคต) หลายแห่งเพื่ออุทิศแด่ศาสนาทั้งสาม^{๖๖}

โดยสรุป พระพุทศศาสนารัชกาลของพระบาทย์โสวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็น พุทศศาสนิกชนที่ทรงนับถือพระพุทศศาสนา มหายานเป็นทางการ พร้อมกันนั้นก็ทรงศรัทธาในศาสนา พราหมณ์ และพระพุทศศาสนาเถรวาทที่สืบทอดมาจากรัชกาลก่อน ๆ จนกระทั่งปลายรัชสมัยของ พระองค์ พระราชาต่อ ๆ มาทรงกลับมาถือศาสนาพราหมณ์ตามสำนักครูบาอาจารย์ที่ได้ศึกษาเล่า เรียนมาตอนยังพระเยาว์ ส่วนพระพุทศศาสนาเถรวาทก็ยังมีกรนับถือมาโดยตลอด

^{๖๓} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๓.

^{๖๔} พุทศศาสนบัณฑิต, พุทศศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๔.

^{๖๕} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๓ - ๒๔.

^{๖๖} พุทศศาสนบัณฑิต, พุทศศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๔.

พระบาทธรรมชวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๔๓ - ๑๔๖๕/ค.ศ. ๙๑๐ - ๙๒๒)

พระบาทธรรมชวรมันที่ ๑ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทธรรมชวรมันที่ ๑ ทรงขึ้นครองราชย์หลังจากพระราชบิดาทรงสวรรคต^{๖๗} ซึ่งช่วงทรงขึ้นครองราชย์นั้น ในปี พ.ศ. ๑๔๖๔ พระปิตุลาของพระองค์ได้ทรงแข่งขันกับพระองค์ และทรงประกาศตนเป็นพระมหากษัตริย์ทรงมีพระนามว่าพระบาทธรรมชวรมันที่ ๔ โดยทรงประทับที่พระราชธานีเกาะแกร์ และในปีถัดมา คือปี พ.ศ. ๑๔๖๕ พระบาทธรรมชวรมันที่ ๑ ทรงสวรรคต พระอนุชาของพระองค์มีพระนามว่าพระบาทธรรมชวรมันที่ ๒ ทรงครองราชย์ที่เมืองพระนคร ซึ่งช่วงนั้นประเทศกัมพูชาได้แตกแยกออกเป็นสองส่วน จนกระทั่งพระบาทธรรมชวรมันที่ ๒ สวรรคต ประเทศกัมพูชาจึงได้รวบรวมเป็นอันเดียวกันโดยมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวคือพระบาทธรรมชวรมันที่ ๔ ทรงขึ้นครองราชย์ที่เกาะแกร์ หรือเกาะเก^{๖๘}

ดังนั้น รัชสมัยของพระบาทธรรมชวรมันที่ ๑ เหตุการณ์ทางด้านพระพุทธศาสนานั้นไม่มีอะไรปรากฏให้เห็นชัด มีเพียงเหตุการณ์แย่งชิงราชสมบัติจนทำให้ประเทศมีความแตกแยก เช่นอย่างในสมัยเจนละ แต่ก็ไม่มีผลกระทบมากนัก เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่สั้น ๆ ของการครองราชย์ จนกระทั่งสิ้นรัชสมัยของพระบาทธรรมชวรมันที่ ๔^{๖๙} พระบาทธรรมชวรมันที่ ๒ ก็ทรงขึ้นครองราชย์ต่อมาอีกเป็นเวลา ๓ ปี คือระหว่างปี พ.ศ. ๑๔๘๕-๑๔๘๘ ซึ่งเป็นพระราชชาติทรงขึ้นครองราชย์ระยะสั้นที่สุด

นอกจากนั้น ในรัชกาลของพระบาทธรรมชวรมันที่ ๔ มีหลักศิลาจารึกใหม่หลักหนึ่งคือ (Ka ๑๗๘) ได้ค้นพบด้วยศาสตราจารย์ยางวีรบุตรในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ (ค.ศ. ๒๐๐๕) ที่ตำบลแสรอำเบิ้ล (นาเกลือ) ปรากฏนามพระมหากษัตริย์คือศรีชัยสิงหรวรมัน และพระนามของพระองค์ได้ปรากฏในหลักศิลาจารึก ๒ แห่ง คือในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา เขียนเป็นภาษาสันสกฤต คือหลักศิลาจารึก (K ๔๐๔ และ Ka ๑๗๗) ซึ่งบทความในหลักศิลาจารึก (Ka ๑๗๗) นั้นได้พูดถึงเรื่องราวพระองค์ที่ทรงพระราชทานสิ่งของแก่ประชาราษฎร์อยู่ที่กรุงสระบุรี และทรงสั่งให้ทหารขุดสระน้ำใหญ่หนึ่งสายใกล้อาสนะอันเป็นที่เคารพสักการะพระสิวลึงค์เพื่อเป็นสิริมงคลเกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ในทุกระดับชั้น

^{๖๗} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาจักรภพ กัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๒๘.

^{๖๘} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๔.

^{๖๙} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๒๙.

พระบาทราชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗-๑๕๑๑ / ค.ศ. ๙๔๔ - ๙๖๘)

พระบาทราชนทรวรมันที่ ๒ ทรงเป็นพระภาคิไนยของพระบาทราชวรมันที่ ๔ และทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อ โดยได้พระราชมรดกคือเมืองกบปุระ จึงสามารถสร้างเอกภาพให้กับกัมพูชา จากนั้นพระองค์เสด็จกลับมาประทับที่เมืองยโสธรปุระ^{๗๐} ซึ่งพระองค์ทรงถือศาสนาพราหมณ์ เคารพพระอิศวร แต่ก็ไม่ทรงทอดทิ้งพระพุทธศาสนา คือได้มีการสร้างวัดวาอารามทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก^{๗๑} โดยสมัยพระองค์มีมนตรีชั้นสูงคนหนึ่ง คือกรินทร์ทริมนะเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านสถาปัตยกรรมเหมือนองค์วิศวกรกรมเทพบุตร และเป็นมหาพุทธศาสนิกที่เปี่ยมด้วยความรู้ความสามารถ ท่านได้สร้างปราสาท ๓ แห่ง ที่บาดชัม (Bat Chum)^{๗๒} เพื่อถวายแด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถวายพระวัชรปาณี และถวายพระนางปราชญาปารมิตา

เพราะเหตุนี้ พระเจ้าราชนทรวรมันที่ ๒ พระองค์ทรงได้แต่งตั้งกรินทร์ทริมนะซึ่งเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา และดำรงตำแหน่งเป็นประธานรัฐมนตรีตามธรรมเนียมประเพณี แล้วพระองค์ทรงพระราชทานพระปฏิมากร ๓ องค์ แก่กรินทร์ทริมนะอำมาตย์ เพื่อนำไปประดิษฐานในศาสนสถานต่างๆของพุทธศาสนามหายาน ดังต่อไปนี้^{๗๓}

- ๑) พระพุทธรูปพระชินศรีประดิษฐานที่ยันตะประเทศ พ.ศ. ๑๔๘๗
- ๒) พระพุทธรูปพระโกนาค และรูปนางเทวีสององค์ประดิษฐานที่ภูสิวาระ หรืออิศวร
- ๓) พระพุทธรูปปฏิมากร พระพุทธรูปชินศรี และรูปทิพยเทวีปราชญาปารมิตา พร้อมทั้งรูปวัชรปาณี ประดิษฐานที่ปราสาทเมบุนย์เมื่อปี พ.ศ. ๑๕๐๖

นอกจากนี้ รัชกาลพระองค์ทรงให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าเดิม เพราะได้รับการสนับสนุนจากกรินทร์ทริมนะ ที่พยายามส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น ท่านได้นำเอาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเข้ามาจากต่างประเทศเป็นอันมาก และในวันสำคัญ ๆ ท่านจะนำพระพุทธรูปทั้งหลายมาสงฆ์เป็นพิธีใหญ่โต และในยุคนี้มีการนำเอาศาสนาพราหมณ์ลัทธิพระอิศวรกับพระพุทธศาสนามหายาน ผสมผสานเข้าด้วยกันจนทำให้เกิดเป็นประเพณีทางศาสนาในเวลาต่อมา^{๗๔}

โดยสรุป รัชกาลพระบาทราชนทรวรมันที่ ๒ มีการสร้างวัดวาอารามเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และเปิดโอกาสให้เคารพนับถือศาสนาได้อย่างเสรี โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามหายานได้รับการ

^{๗๐} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๒๕.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๒.

^{๗๒} พุทธศาสนบัณฑิต, พระพุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๔ - ๖๕.

^{๗๓} L. Brigg, st.le de vat Sithor, Inscription du Cambodge vol., VI, p. 1.

^{๗๔} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๕.

สนับสนุนจากกวีทวาริมถนะ พร้อมทั้งได้นำเอาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากต่างประเทศ เข้ามาเป็นจำนวนมาก นี่ก็แสดงให้เห็นว่าการศึกษาของพระสงฆ์ในยุคนี้คงจะมีความเจริญรุ่งเรืองแน่นอน ซึ่งจากสถิติการสร้างวัดหรือจำนวนของพระสงฆ์ที่บวชอยู่ในวัดนั้น ๆ พร้อมทั้งตำราเอกสารต่าง ๆ สำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอนด้วย

พระบาทชยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๔๔ / ค.ศ. ๙๖๘ - ๑๐๐๑)^{๗๕}

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทราชนเรนทรวรมันที่ ๒ เมื่อพระราชบิดาทรงสวรรคตไปแล้ว ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา และได้ดำเนินกิจการบ้านเมืองตามแบบอย่างของพระราชบิดา โดยเฉพาะทรงนับถือศาสนาพราหมณ์เหมือนกันในช่วงแรก^{๗๖} แต่ต่อมาก็ทรงเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแทน^{๗๗}

ดังนั้น เหตุผลที่พระองค์ทรงเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา แทนที่จะนับถือศาสนาพราหมณ์ตามพระราชบิดานั้นก็คงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากว่าในพระราชสกุลรวมทั้งมนตรีชั้นสูงของพระองค์ส่วนมากเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด นอกจากนั้นแล้วพระองค์ก็ทรงแต่งตั้งนักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงเป็นประธานรัฐมนตรี เหมือนพระราชบิดาทรงแต่งตั้งกรีนทริมถนะ

ดังคำกล่าวของยอร์ชเซเดส์ที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดเสวยสันธอร์ (ศรีสันธอร์) ได้พูดถึงกิริติบัณฑิตผู้ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงบทความจารึกได้บอกว่า

“นมัสการพระพุทธพระธรรมพระโพธิสัตว์พระพุทรมีกาย ๓ คือ ธรรมกายสัมโมกคกาย และนิรมานกาย ๑ คาถาที่) - ๙ (ได้สรรเสริญบารมีของพระบาทชยวรมันที่ ๕ ในปี ๘๙๙ ศก คือ เท่ากับค.ศ. ๙๗๗๙ คาถาที่) - ๑๘ (ได้สรรเสริญกิริติบัณฑิตโดยเฉพาะการแก้ไขระเบียบพุทธศาสนาใหม่มีการกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปหลายองค์ และพระอาชญาของพระราชินีในการปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนา”

จากบทความที่ปรากฏในศิลาจารึกนี้ นักปราชญ์หลายท่านให้ความเห็นว่ามีอาการคลุกเคล้าเอาศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เป็นทางการครั้งแรกในพงศาวดารของประเทศกัมพูชาจากพระราชินี นอกจากนี้แล้ว ยังมีศิลาจารึกหลายแห่งที่ยืนยันได้ และมีความเกี่ยวข้องกับการเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์ เช่น ศิลาจารึกค้นพบ

^{๗๕} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๑.

^{๗๖} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๕.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๕.

ที่บ้านบันเตียเสี๋ย (บันทายสรี)^{๗๘} มีการกล่าวถึงองค์มนตรีชื่อตริภูวนวัชชระที่ได้สร้างองค์ พระปฐมมากรปราชญาปารมิตา หรือภควดีคือธรรมมารดาในพระพุทธรูปเจ้าขึ้นในปี พ.ศ. ๑๕๒๔ พร้อมทั้งก่อสร้างวัดถุต่าง ๆ เพื่อถวายแด่พระชคทีสวาระอีกด้วย และถัดจากนั้นมาอีกในปี พ.ศ. ๑๕๒๕ มนตรีอีกองค์หนึ่งชื่อโสมวัชชระเป็นพี่เขยของมนตรีตริภูวนวัชชระ ถวายปฐมมากรโลเกสวาระ หรือโลเกศวร เพื่อประดิษฐานไว้ในศาสนาสถานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกค้นพบที่ปราสาทปราดากได้กล่าวถึงพระรัตนตรัยซึ่งมีพระศรีธนะ กล่าวคือพระพุทธรูปพระธรรมและพระสงฆ์^{๗๙}

ฉะนั้น ภาพรวมพระพุทธรูปศาสนาในรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๕ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น นับตั้งแต่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ในช่วงแรก ได้สนองงานตามพระราชประสงค์ของพระราชบิดา ส่วนในราชตระกูลพร้อมทั้งข้าราชการบริวารทั้งหมดทรงเคารพนับถือพระพุทธรูปนามหายาน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งทำให้พระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธรูปนามหายานแทน จึงถือว่าคุณนั้ลัทธินายาน ได้ยอมรับนับถือจากพระราชสำนักอย่างเป็นทางการ ในประวัติศาสตร์ของกัมพูชา และส่งผลให้การศึกษารับความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวิชาการทุก ๆ ด้านไปด้วย

พระบาทสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๙๓ / ค.ศ. ๑๐๐๒ - ๑๐๕๐)

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของเจ้าศรีธรรมราชกษัตริย์แห่งตามพรลิงคะซึ่งมีเมืองหลวงที่นครศรีธรรมราชหรือไชยา และเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของพระพุทธรูปศาสนา พระองค์ทรงมีเชื้อสายราชวงศ์กัมพูชา โดยพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงเขมร ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธรูปนามหายาน จึงทรงหันมานับสนุนนิกายนี้มากขึ้น^{๘๐} เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ทรงเป็นพระปฐมกษัตริย์ที่เคารพนับถือพระพุทธรูปนามหายานเป็นศาสนาของรัฐอย่างเป็นทางการ และทรงเป็นพระศาสนูปถัมภ์อย่างประเสริฐอีกด้วย^{๘๑} โดยรัชกาลนี้มีเหตุการณ์ที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ หลังจากที่พระบาทชัยวรมันที่ ๕ สวรรคตในปี พ.ศ. ๑๕๔๔ พระบาทอุทัยทิตยวรมันที่ ๑ ซึ่งเป็นพระภาคิไนยของพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ได้ประมาณเดือนเศษก็หายพระองค์ไป ไม่ทราบว่าเป็นพระองค์ทรงสละราชสมบัติหรือสวรรคต ทำให้กัมพูชาช่วงนั้นเกิดจลาจล มีกษัตริย์หลายพระองค์แบ่งแยกประเทศเป็นส่วน ๆ และได้อ้างสิทธิทุก ๆ พระองค์^{๘๒} ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๕๓ ปรากฏนามพระราชที่ทรงขึ้นครองราชย์ต่ออีกพระองค์หนึ่งคือพระบาทชัยวรมัน เมืองหลวงที่ทรง

^{๗๘} พิระพงค์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครธม, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๖.

^{๗๙} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๕ - ๖๖.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธรูปในเอเชีย, หน้า ๑๕.

^{๘๑} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๗.

^{๘๒} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๒๕ - ๒๖.

ขึ้นครองราชย์คือเมืองยโสธรปุระ^{๘๓} เวลาเดียวกันนั้นพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ก็ได้ประกาศพระองค์เป็นพระราชากัมพูชาด้วย และได้ยกทัพมารบกับพระบาทชัยวรมันตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๕๔๙-๑๕๕๓ โดยใช้เวลารบกันยืดเยื้อ ๔ ปีจึงได้รับชัยชนะ ครองราชย์เพียงพระองค์เดียวในพระราชอาณาจักรกัมพูชา^{๘๔}

ดังนั้น หลังจากที่พระองค์ทรงปราบปรามบ้านเมืองให้มีความสงบแล้ว พระองค์ได้ขยายอาณาเขตอีกเป็นจำนวนมาก^{๘๕} ทางด้านตะวันตกครอบคลุมอาณาจักรทวารวดี ทางเหนือทรงตีได้เมืองหลวงพระบาง ทางใต้ตีได้ตอนบนของแหลมมลายู มีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญ ๆ กล่าวคือพิมานอากาศ (Phimanakas) ปราสาทตาแก้ว (Takeo)^{๘๖} ปราสาทเขาพระวิหาร และปราสาทบาบวน ซึ่งเป็นปราสาทบนภูเขาในเมืองใหม่ ส่วนการสถาปนาให้สำเร็จนั้นเป็นผลงานของพระราชโอรสคือพระบาทพุทธยทิตยวรมันที่ ๒ ซึ่งเป็นวิหารแห่งแรกที่สร้างด้วยหินทราย^{๘๗} สำหรับการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาจารย์สมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๑ ลัทธิมหายานได้แพร่ขยาย และมีอิทธิพลต่อประเทศกัมพูชาเป็นอย่างมาก หรืออาจกล่าวว่าเป็นศาสนาประจำชาติก็ว่าได้ แม้แต่คัมภีร์ฎีกา หรือครูบาอาจารย์ล้วนแล้วมาจากมหายานทั้งสิ้นนอกจากนี้ พระองค์ทรงเป็นพระราชชาติที่ประกอบด้วยชั้นดีธรรมอย่างสูงสุด ทรงเป็นพุทธศาสนิกลัทธิมหายาน แต่ก็ทรงไม่ละทิ้งต่อ “ลัทธิเทวราช”^{๘๘} พร้อมทั้งปกป้องรักษาพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกับพระราชชาติในสมัยก่อน ดังหลักศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดลพบุรีปัจจุบันปี พ.ศ. ๑๕๖๕ - ๑๕๖๘ ข้อความในจารึกได้บอกว่า “ภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายานก็ดี ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเถรวาทก็ดี อยู่ร่วมกันด้วยความสุข ส่วนพวกฤๅษีก็ปฏิบัติตามลัทธิศาสนาพราหมณ์โดยเสรีไม่มีการกดขี่ข่มเหงกันและกัน”^{๘๙}

โดยสรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมในรัชกาลนี้ พระพุทธรูปศาสนาจารย์มหายานได้รับการเชิดชูจากพระราชสำนัก ทำให้ลัทธิมหายานมีความเจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรกัมพูชาและเป็นศาสนาประจำชาติด้วย ส่วนพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทที่มีอยู่เดิมนั้นก็มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่เช่นกัน

^{๘๓} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาจักรภพกัมพูชาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๑.

^{๘๔} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๒๗.

^{๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธรูปในเอเชีย, หน้า ๑๕ - ๑๗.

^{๘๖} พิระพงษ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชผ่านกษัตริย์แห่งนครธม, หน้า ๑๑๖.

^{๘๗} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภักดีคำ, หน้า ๒๘.

^{๘๘} P. Dupont et G. Coed.s, *Les steles du stok koh thom*, (Phnom Sandak et Provjhar. BEFEO; LXIII, 1943), p. 121.

^{๘๙} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๐๐๕, หน้า ๖๘.

เพียงแต่ไม่ได้รับสนับสนุนจากราชสำนักเท่าที่ควร แต่ศาสนาทั้งหลายมีอยู่ในรัชกาลนี้ก็อยู่ด้วยกันอย่างสันติ จนกระทั่งสิ้นสุริยวงศ์ของพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ก็เกิดมีเรื่องวุ่นวายขึ้นมาอีก

พระบาทอุทัยทิยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓-๑๖๐๙ / ค.ศ. ๑๐๕๐ - ๑๐๖๖)

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ เป็นพระราชชาติที่ทรงขึ้นครองราชย์ในขณะที่ทรงพระเยาว์อยู่มาก ทำให้รัชกาลของพระองค์เกิดความวุ่นวายอีกสามครั้ง คือ ในปี พ.ศ. ๑๕๙๔ ครั้งหนึ่ง และปี พ.ศ. ๑๕๙๘ สองครั้งติดๆ กัน^{๙๐} ซึ่งความวุ่นวายทั้งสองครั้งนี้เกิดจากการปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนา^{๙๑} กล่าวคือพระองค์ทรงศรัทธาหนักถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ไม่เสริมพระพุทธศานามหายาน ทำให้บรรดาขุนนางที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่พอใจ จึงได้มีการก่อกบฏขึ้น แม้ว่าจะปราบปรามกบฏได้ก็ทำให้กัมพูชาต้องอ่อนแอกำลังลงมาก จึงต้องเสียดินแดนบางส่วนไป เช่น อาณาจักรทวารวดี ซึ่งพระเจ้าอนรรักษ์ตรีแห่งพุกาม (พม่า) ได้แผ่อิทธิพลเข้ามาครอบครองอาณาจักรทวารวดีแทนที่กัมพูชา^{๙๒} ซึ่งเรื่องดังกล่าวเป็นมติของปราชญ์ไทย สำหรับนักประวัติศาสตร์ฝ่ายตะวันตกกล่าวว่าพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ทรงปราบปรามได้ลพบุรีแล้วแผ่อำนาจตามชนมอญที่อพยพหนีภัยมาจนถึงอาณาเขตอาณาจักรมอญ เมืองสะเทิมในพม่า จะรุกรานเข้าไปอีก แต่ถูกทัพของพระเจ้าอนรรักษ์มหาชาติแตกล่าทัพกลับมาเขตแดนระหว่างกัมพูชากับพุกาม จึงหยุดอยู่เพียงนั้น คือลพบุรีและทวารวดีก็ยังคงเป็นของกัมพูชา

โดยในระหว่างนี้ ชาชาติไทยก็ได้อพยพลงมาจากจีนภาคใต้เข้ามาอยู่ในล้านนา และล้านช้างมากขึ้น แล้วเลื่อนต่อลงมาในแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าแทรกแยกกลางระหว่างมอญพม่ากับกัมพูชา และตกอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรทั้งสองนั้นตามถิ่นแดนที่ตนเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ส่วนทางด้านตะวันออกชนเผ่าอันนัมซึ่งรับพระพุทธศานามหายานและวัฒนธรรมต่าง ๆ จากจีนก็ได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากจีนสำเร็จ สถาปนาอาณาจักรนามเวียด (ต่อมาเป็นเวียดนาม) ขึ้นทางเหนือของอาณาจักรจามปา เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๔๘๒ กำลังทัพที่มีอำนาจเข้มแข็งมากขึ้นและกำลังเป็นคู่แข่งครมกับจามปา อำนาจใหม่ทั้งสองที่กำลังก่อตัวขึ้นทางตะวันตก (ไทย) และทางตะวันออก (เวียดนาม) จะมาเป็นเครื่องบั่นรอนต่ออาณาจักรกัมพูชา ตามลำดับมา^{๙๓}

พระบาทหรรษวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๖๐๙-๑๖๒๓ / ค.ศ. ๑๐๖๖ - ๑๐๘๐)

พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ต่อหลังจากที่พระบาทอุทัยทิยวรมันที่ ๒ ทรงสวรรคตไป โดยเหตุที่พระองค์ไม่มีพระราชทายาทที่จะสืบสมบัติ พระราชบัลลังก์ก็ได้แก่พระอนุชาของพระองค์คือ

^{๙๐} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภักดีคำ, หน้า ๒๗.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๖.

^{๙๒} พิธีพงศ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธม, หน้า ๑๑๘.

^{๙๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๖ - ๑๗.

พระบาทพระบรมมหาราชวังที่ ๓ เมื่อทรงครองราชย์แล้วได้สร้างเอกภาพของประเทศให้มีความยิ่งใหญ่ เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นโดยการเคารพอย่างเคร่งครัดในวรรณะทั้งสี่ และทรงโปรดให้ซ่อมแซมปราสาททั้งหลายที่พังลงเพราะสงครามในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งถือว่าพระองค์เป็นพระราชอาชญาที่สยบพระหฤทัยในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่พระราชอาณาจักร แต่หลังจากที่สร้างสันติภาพแล้ว พระราชอาณาจักรถูกรุกรานจากจามและตังเกี๋ย พระองค์ก็ต้องทำพระกรณียกิจสำคัญด้วยการทำสงครามอีกสองครั้งกับจามและตังเกี๋ย คือ

ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๑๖๑๗ จามได้รุกรานพมแดนเข้ามาถึงเมืองสัมภปุระ พวกจามได้ทำลายศาสนสถานต่าง ๆ ที่นั่น และจับประชาชนไปเป็นเชลยทัพ กัมพูชาต่อต้านไม่สู้ได้ชัยชนะ แต่พอถึงปี พ.ศ. ๑๖๒๓ สุขสันติภาพก็เกิดขึ้นในประเทศทั้งสอง

ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๑๖๑๙ กัมพูชาต้องทำสงครามกับตังเกี๋ย และจีน จนกระทั่งทัพจีนพ่ายแพ้ไป กัมพูชาจึงยกทัพกลับคืนมา ต่อมาปลายรัชกาลในปี พ.ศ. ๑๖๒๓ พระองค์ทรงประทับอยู่ในภาคเหนือของกัมพูชา กรุงมหิธรปุระ (ในลุ่มแม่น้ำมูน) และมีอภิชนท่านหนึ่งได้ประกาศตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินมีพระนามว่าพระบาทชยวรมันที่ ๖^{๔๔} ซึ่งชวงนั้นเมืองขอมมีเรื่องกับจามปา และเป็นช่วงที่พระบาทพระบรมมหาราชวังที่ ๓ ทรงสิ้นพระชนม์ก็เกิดเรื่องแย่งชิงราชย์สมบัติขึ้น^{๔๕} พระราชบัลลังก์ได้ตกอยู่ที่พระบาทนฤปดินทรทิววรมัน ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนคร^{๔๖}

โดยสรุป พระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระบาทพระบรมมหาราชวังที่ ๓ สภาพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้นมิได้กล่าวถึง เพราะเหตุที่ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเห็นเห็น้อยจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทและศาสนสถานต่าง ๆ อันเกิดจากการทำสงครามระหว่างพระราชองค์ก่อน ๆ และนอกจากนี้พระองค์ทรงกระทำพระกรณียกิจที่สำคัญในการที่จะปกป้องรักษาประเทศชาติจากการรุกรานดินแดนของจามตังเกี๋ยและจีน จนได้รับชัยชนะกระทั่งสิ้นรัชสมัยของพระองค์บ้านเมืองเกิดจลาจลแย่งชิงราชบัลลังก์ระหว่างปุโรหิตกับขุนนางกันเองในพระราชอาณาจักรที่เคยเจริญรุ่งเรืองอ่อนแอกำลังลง

^{๔๔} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๒๘.

^{๔๕} พิระพงษ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธม, หน้า ๑๑๘.

^{๔๖} มีแชล ตราณ, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาจักรภพกัมพูชาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ -

พระบาทชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๒๓-๑๖๕๐ / ค.ศ. ๑๐๘๐ - ๑๑๐๗)^{๙๗}

พระองค์ทรงเป็นราชย์วงศ์ “มหิธร” ซึ่งได้ปรากฏในหลักศิลาจารึก “พนมรุ้ง” และเป็นราชย์วงศ์ที่มีความซับซ้อน คาดว่าต้นราชวงศ์น่าจะเป็นเจ้าชายมหินทรวรมัน เดิมครองเมืองวิเทาะอยู่บริเวณปราสาทพระวิหาร ต่อมาพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ได้ส่งย้ายไปครอง “ดินแดนแห่งรังโคล” ที่หลายท่านคาดว่าเป็นเมืองแถว ๆ พนมรุ้งปัจจุบัน โดยในราชวงศ์นี้ มีกษัตริย์ครองอาณาจักรขอมหลายพระองค์มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการสร้างปราสาท และวัฒนธรรมของขอมในประเทศไทย โดยเริ่มตั้งแต่พระบาทชัยวรมันที่ ๒ พระองค์แรกซึ่งทรงศรัทธาในพุทธศาสนา แต่มิได้ขัดขวางศาสนาฮินดู เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ที่ให้เสรีภาพในเรื่องของศาสนา ฉะนั้นปราสาทพิมาย (Pimai) อาจจะทำสร้างในสมัยของพระองค์นี้ด้วย^{๙๘}

ดังนั้น การที่อาณาจักรของพระบาทชัยวรมันที่ ๒ ทรงมีอิทธิพลต่ออาณาจักรขอมนั้นก็อาจจะเป็นได้ว่า การที่พระองค์ทรงประกาศตนเป็นพระมหากษัตริย์ของกัมพูชา ซึ่งในช่วงนั้น ปลายรัชสมัยของพระบาทหรรษวรมันที่ ๓ ทรงสวรรคต พระบาทนฤปดินทราทิวรมันที่เป็นบุโรหิตในพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ อันเป็นเหตุทำให้เกิดการแย่งชิงราชบัลลังก์ระหว่างบุโรหิตกับขุนนาง พระบาทชัยวรมันที่ ๒ ก็ได้ยกทัพมารบกับพระบาทนฤปดินทราทิวรมัน และทรงสวรรคตในปี พ .ศ. ๑๖๕๗ สำหรับประชาชนก็ศรัทธาในพระบาทนฤปดินทราทิวรมัน

ต่อมา รัชสมัยของพระบาทธรณินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๖๕๖) ซึ่งเป็นพี่ชายของพระบาทชัยวรมันที่ ๒ แต่ขึ้นครองราชย์หลังจากน้องชาย^{๙๙} โดยพระองค์ทรงเป็นคู่แข่งที่ชิงเด่นกับพระบาทนฤปดินทราทิวรมันเกี่ยวกับการครองราชย์ และพระราชนัดดาของพระองค์ซึ่งอนาคตพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ทำสงครามระหว่างพระบาทธรณินทรวรมันที่ ๑ รุนแรงมาก จนในที่สุดปี พ.ศ. ๑๖๕๖ พระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ปลงพระชนม์พระบาทธรณินทรวรมันได้สำเร็จแล้วทรงขึ้นครองราชย์ ต่อมาก็ได้รับกับพระบาทนฤปดินทราทิวรมัน และปลงพระชนม์ได้ นับแต่นั้นมาประเทศกัมพูชาได้กลับมามีเอกภาพอีกครั้งภายใต้การปกครองของพระองค์^{๑๐๐}

ฉะนั้น การพระศาสนาในช่วงที่พระบาทนฤปดินทราทิวรมัน พระบาทชัยวรมันที่ ๒ และพระบาทธรณินทรวรมันที่ ๑ ทรงขึ้นครองราชย์นั้น มิได้กล่าวถึงการศึกษาของพระสงฆ์เลย เพราะเป็นช่วงที่ประเทศชาติตกอยู่ภายใต้การทำสงครามแย่งชิงราชบัลลังก์กันเอง และส่งผลให้สภาพของ

^{๙๗} มีแชล ตราเณ, **ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชาเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช**, หน้า ๓๒.

^{๙๘} พิระพงค์ สุขแก้ว, **ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครธม**, หน้า ๑๑๙ - ๑๒๐.

^{๙๙} พิระพงค์ สุขแก้ว, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๒๐.

^{๑๐๐} ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๒๙ - ๓๐.

บ้านเมืองไม่มีความสุข อันเป็นเหตุทำให้อาณาจักรที่อยู่รอบข้างได้โอกาสเตรียมกำลังเพื่อที่จะเข้ามารุกรานทุกเวลา ดังจะเห็นในรัชสมัยของพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ตามลำดับ

พระบาทสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓)

พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์หลังจากทรงปราบการแย่งชิงราชบัลลังก์กันเองภายในประเทศเป็นเวลานาน จนได้รับเอกภาพมีความสุขเกิดขึ้น พระองค์นั้นทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ เคารพพระวิษณุ^{๑๐๑} และเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจอีกพระองค์หนึ่ง สมัยพระนครซึ่งเป็นมหาอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรืองที่เรียกว่า “เป็นศักราชของอารยธรรมของกัมพูชา”^{๑๐๒} รัชสมัยของพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ปกครองด้วยระบบเทวราช เพื่อเป็นเครื่องหมายรวบรวมและควบคุมกำลังไพร่พลให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนทางด้านเศรษฐกิจบ้านเมืองอุดมด้วยระบบชลประทานที่จัดไว้อย่างดี ทรงแผ่ขยายอาณาเขตทางภาคเหนือถึงล้านนา ภาคกลางจรดพม่า ภาคใต้ถึงอ่าวบ้านดอน (สุราษฎร์ธานี) ภาคตะวันออกถึงแคว้นดงเกีย พร้อมทั้งปราบอาณาจักรจามปาลง และยึดครองไว้ได้ประมาณ ๔ ปี^{๑๐๓} นอกจากนั้นพระองค์ก็ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาฮินดูทางลัทธิไวษณพ จนเกิดมีลัทธิวิษณุราชแทนลัทธิเทวราช พร้อมทั้งได้สร้างศาสนสถานอันเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกคือนครวัด (Angkor Wat)^{๑๐๔} เป็นศาสนสถานที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีเทวรูปพระวิษณุเทพทรงครุฑทองคำอยู่ศูนย์กลางบริเวณทั้งหมด มีเนื้อที่กว้าง ๘๕๐ . ๑๐๐๐ เมตร มีคูล้อมรอบ ๒๐๐ เมตร^{๑๐๕} และลึกประมาณ ๔ เมตรพร้อมทั้งมีชั้นบันไดอยู่ล้อมรอบด้วย^{๑๐๖}

นอกจากนี้ รัชสมัยของพระองค์ยังมีการทำสงครามอันสืบเนื่องมาจากพระราชอาองค์ก่อน ๆ พร้อมทั้งมีการชิงราชบัลลังก์ในพระราชอาณาจักรด้วย เป็นเหตุให้อาณาจักรเคยเป็นคู่แข่งสงครามกันมาก่อนได้รวบรวมกำลังเต็มที่ ก็เริ่มรุกรานเข้ามาพระองค์จึงต้องรบกันอีก ๒ ครั้ง คือ^{๑๐๗}

ครั้งที่ ๑ เป็นช่วงที่กัมพูชากำลังเกิดความแตกแยก จามได้จัดทัพมาตั้งอยู่ที่ตำบลภูสีสนภู (ดินสันดอน) ของแม่น้ำโขง แล้วปล้นเอาวัตถุมีค่าไปจากปราสาทต่าง ๆ พระองค์ได้ไล่จามพวกนี้ไป

^{๑๐๑} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๘.

^{๑๐๒} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาจักรภพกัมพูชประเทศตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๗ - ๑๘.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๑๐๕} สุขชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน, หน้า ๑๐๙.

^{๑๐๖} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชประเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๔๑.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

อาศัยในเวียดนาม ครั้นทรงเห็นว่าเวียดนามช่วยจาม พระองค์จึงตีเวียดนามอีก และในปี พ.ศ. ๑๖๗๔ พระองค์ได้บังคับให้จามเข้ากับกัมพูชาเพื่อตีเวียดนาม

ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๑๖๗๙ พระเจ้าแผ่นดินจามเห็นว่าพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ไม่สามารถเอาชนะเวียดนามได้ก็แยกตัวจากกัมพูชา แล้วกลับเข้ากับเวียดนามอีก เพื่อเป็นการแก้แค้นที่จามแปรพักตร์นั้นทำให้ในปี พ.ศ. ๑๖๘๘ พระองค์ได้ยกทัพตีกรุงวิชัย และประเทศจามได้ทั้งหมด

ต่อมาปี พ.ศ. ๑๖๙๐ พระองค์ตั้งเชื้อพระวงศ์กัมพูชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่าทริเทวะไปครองจามไปได้ ๕ ปี พวกจามทางใต้ได้พากันขบถพร้อมทั้งปลงพระชนม์พระบาททริเทวะได้สำเร็จ และในปี พ.ศ. ๑๖๙๓ ถัดมาพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ก็ทรงสวรรคตพร้อมทั้งได้รับเฉลิมพระปรมาภิไธยว่าพระบรมวิษณุโลก^{๑๐๘} ซึ่งหมายความว่าพระองค์ทรงเสด็จเข้าสู่สถานที่ของพระวิษณุเป็นที่ประดิษฐานพระรูปของพระองค์เพื่อเป็นที่เคารพสักการะบูชา^{๑๐๙}

โดยสรุป พระพุทธศาสนารัชสมัยของพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองพร้อมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือทรงเปลี่ยนระบบการปกครองแบบเทวราชามาเป็นวิษณุราชาแทน ทำให้การอุปถัมภ์พระศาสนานั้นได้หนักไปทางลัทธิที่พระองค์ทรงเคารพศรัทธามากกว่าศาสนาที่พระราชาก่อน ๆ ได้กระทำไว้ หรืออาจจะสืบเนื่องจากบ้านเมืองถูกรุกรานจากทั้งภายนอก และเกิดความวุ่นวายภายในอาณาจักรด้วยก็เป็นได้

พระบาทธรณินทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๙๓ - ๑๗๐๓)

พระองค์ทรงครองราชย์สมบัติต่อ หลังจากพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ทรงสวรรคตแล้ว โดยเหตุที่พระองค์ทรงเป็นอนุชาร่วมพระอัยยิกากับพระบาทสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อทรงครองราชย์แล้วทรงมีชายาที่เป็นพระราชบุตรีของพระบาททรรุชวรมันที่ ๓ ทรงมีนามว่าพระศรีชยราชจุฑามณี และประสูติพระราชบุตรพระองค์หนึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติทุกประการทรงเป็นมกุฎราชกุมาร และอนาคตนั่นคือพระบาทชัยวรมันที่ ๗^{๑๑๐}

รัชสมัยนี้ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนนับถือพระพุทธศาสนามหานอยอย่างมั่นคง^{๑๑๑} ดังที่ยอร์ช เซเดส์ได้แปลจากหลักศิลาจารึก มีใจความว่า^{๑๑๒} “พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยอย่างยิ่งต่อน้ำอมฤตแห่งศาสนาพระจันทร์ คือพระศากยมุนีทรงมอบสิทธิแต่ภิกษุพราหมณ์พร้อมทั้งประชาชนของ

^{๑๐๘} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๓๐ - ๓๒.

^{๑๐๙} มีแชล ตราเน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๑๑๐} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๓๒.

^{๑๑๑} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๕๕.

^{๑๑๒} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๙.

พระองค์ที่ต้องการนำเอาสาระธรรมจากกายที่ไม่มีสาระ กล่าวคืออายตนะเป็นอสุภะ และทรงกัมพระวรกายถวายเป็นบงกชโดยเคารพแต่พระบาทแห่งพระชินศรีทุกกาลทั้งปวง”

จากความหมายที่ปรากฏในศิลาจารึกนี้ก็แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นพระราชาทรงไม่กีดกันเรื่องของการนับถือศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ของคัมภีร์สามเณร พร้อมทั้งพระราชวงศานุวงศ์ และประชาราษฎร์สามารถที่จะนับถือศาสนาที่ตัวเองศรัทธาได้ ซึ่งจุดมุ่งหมายของพระองค์ก็คือเพื่อให้ทุกคนพิจารณาร่างกายของตัวเองว่าเป็นอสุภะ เป็นสิ่งปฏิกูล เป็นสิ่งที่ไม่ควรไปยึดติด เมื่อศึกษาเข้าใจ และนำมาปฏิบัติถูกต้องแล้วก็จะเข้าถึงแก่นแท้แห่งสัจธรรมและหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง

ต่อมาปี พ.ศ. ๑๗๐๓ พระวรบิดาของพระองค์ทรงสวรรคตโดยพระราชินีทรงครองราชย์ต่อคือพระบาทยโสวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๗๐๓-๑๗๐๘) สำหรับพระบาทชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเป็นพระราชโอรสนั้นก็ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา เนื่องจากพระองค์ได้ไปทำสงครามกับจามปาจนถึงปีพ.ศ. ๑๗๐๘ และเป็นปีที่พระบาทยโสวรมันที่ ๒ ซึ่งถูกขุนนางคนหนึ่งปลงพระชนม์เพื่อชิงราชบัลลังก์พระบาทชัยวรมันที่ ๗ ทรงทราบแล้วเสด็จกลับคืนมาก็เกิดสงครามขึ้นในรัชกาล^{๑๓๓}

ส่วนพระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันเป็นขุนนางที่ปลงพระชนม์พระบาทยโสวรมันที่ ๒ ก็ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๑๗๐๘ - ๑๗๒๐^{๑๓๔} ได้รับพระนามว่าพระบาทตรีภูวนาทิตยวรมัน และก็เป็นปีที่มีการรบกันกับจามอีก โดยในปีพ.ศ. ๑๗๒๐ จามได้ยกทัพมาที่แม่น้ำโขงเข้ามาถึงทะเลสาบ เวลานั้นจามตีเมืองพระนครได้พร้อมทั้งปลงพระชนม์พระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันด้วย จามก็ได้ยึดเมืองพระนครเป็นเวลาประมาณ ๕ ปี ซึ่งการพ่ายแพ้ในครั้งนี้ได้ทำให้พระราชอาณาจักรกัมพูชาได้สูญเสียอนุภาพอย่างมาก^{๑๓๕} ทำให้ภาระในการที่จะกอบกู้บ้านเมืองขึ้นมาใหม่ให้มีเอกภาพในการปกครองบริหารประเทศนั้นตกอยู่พระบาทชัยวรมันที่ ๗

โดยสรุป ช่วงที่พระบาทยโสวรมันที่ ๒ และพระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันทรงครองราชย์นั้นพระบาทชัยวรมันที่ ๗ พระองค์เป็นพระราชาที่ไม่แย่งชิงราชบัลลังก์กันเองในราชวงศ์ พระองค์ทรงเห็นว่าความแย่งชิงกันเองนั้นเป็นเหตุทำให้ศัตรูสามารถที่ยึดครองเมืองได้ตลอดเวลา เพราะประชาชน ขุนนางกำลังเกิดความแตกแยกขาดความสามัคคีกัน และกำลังกองทัพก็ไม่สามารถที่จะเอาชนะข้าศึกได้ จนกระทั่งพระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันทรงสวรรคต พระองค์จึงรวบรวมกองทัพรบกับจามจนได้รับชัยชนะ และกำจัดพวกจามออกจากพระราชอาณาจักรกัมพูชาในปีพ.ศ. ๑๗๒๔ ซึ่งเป็นปีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ทรงได้รับพระนามว่าพระบาทชัยวรมันที่ ๗

^{๑๓๓} ชา อววม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติภักดีคำ, หน้า ๓๒ - ๓๓.

^{๑๓๔} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๕๖.

^{๑๓๕} ชา อววม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภักดีคำ, หน้า ๓๓.

พระบาทชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑ / ค.ศ. ๑๑๘๑ - ๑๒๑๘)

พระองค์ทรงเป็นพระราชอาหรือเป็นเสด็จจักรวาล ทรงปกครองประเทศชาติตามหลักพุทธธรรมอันนำมาซึ่งโภคผลความเจริญงอกงามในทุก ๆ ด้านแก่ประชาราษฎร์ พร้อมทั้งได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจที่สำคัญที่สุดของการปกครองประเทศชาติให้ปลอดภัยจากศัตรูข้าศึกที่เข้ามารุกรานพระราชอาณาจักรกัมพูชา พร้อมกันนั้นพระองค์ทรงเป็นพระราชอาที่ทำนุบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและยกย่องให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชาติ ทรงบำเพ็ญพระราชพิธีสำคัญ ๆ แบบพุทธนิยมเพื่อให้เกิดเอกภาพของชาติที่ใหญ่ไพศาลได้โดยพระองค์ทรงสถาปนาเวทสถาน โรงพยาบาล วัดวาอาราม ศาลาธรรมะ มหาวิทยาลัย สะพาน และถนนหนทาง ทั้งในพระราชธานีก็เหมือนกับในหัวเมืองต่าง ๆ ได้ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกประสาทพระขรรค์^{๑๑๖} ซึ่งการดำเนินงานการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ประสาทศาสนสถานวัดวาอารามและสิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ คือพระองค์ทรงดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช^{๑๑๗} พระองค์ทรงศรัทธาอย่างแรงกล้าในนิกายมหายานเหมือนกับพระราชบิดาของพระองค์ กล่าวคือรัชกาลของพระองค์ทางพุทธจักรก็ดี ทางอาณาจักรก็ดี มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด สืบเนื่องจากพระองค์ทรงเป็นพระราชอาที่ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมของปกครองประเทศ นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังได้ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจนมีความเจริญอย่างแพร่หลาย พร้อมทั้งศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์เหมือนเดิม คือทรงตั้ง “ลัทธิพุทธราชา”^{๑๑๘} ขึ้นมาแทนลัทธิเทวราชา และทรงสร้างนครหรือมหานครเป็นราชธานีโดยมีพุทธวิหารบายนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ เรียกว่าพุทธราชา^{๑๑๙} เป็นพุทธสถานนิกายมหายาน^{๑๒๐} ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางมีคู่อ้อมรอบเมืองยาวประมาณ ๑๒ กิโลเมตร^{๑๒๑} และนอกจากนี้ พระองค์ทรงสร้างปราสาทอื่น ๆ อีกหลายแห่งในพระราชธานี เช่น ปราสาทบันทายกฏี (Banteay Kdei) ปราสาทพระขรรค์ (Preah Khan) เป็นต้น เพื่ออุทิศถวายแด่พระพุทธศาสนา ปราสาทตาพรหมเป็นสถานที่ศึกษาของพระสงฆ์คือเป็น

^{๑๑๖} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๗๑, ๑๗๗ - ๑๗๘.

^{๑๑๗} พระพงศ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครมน้ำ ๑๒๕ - ๑๓๔.

^{๑๑๘} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ของกัมพูชา : สังคมเขมรในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗, (พนมเปญ : ม.ป.ส. , ๒๐๐๓), หน้า ๒๐ - ๒๖, ๑๑๘ - ๑๑๙.

^{๑๑๙} Hitoshi Tamura and Yoshiaki Ishizawa, A long The Royal Roads To Ankor, 5th ed, (New York and Tokyo. English edition protected copyright under the terms of the International Copyright Union; all rights reserved. Printed in China, 2005), p. 9.

^{๑๒๐} พระพงศ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครมน้ำ, หน้า ๑๒๕.

^{๑๒๑} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๓๘.

มหาวิทยาลัยสงฆ์^{๑๒๒} และพร้อมทั้งได้ปรากฏบทความจารึกของวัดบุรีราชมหาวิหาร หรือ จารึกปราสาทตาพรหมณ์ มีใจความว่า^{๑๒๓}

“บุรีราชมหาวิหาร หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีการสนับสนุนจากหัวเมืองจำนวน ๓ ,๑๔๐ เมืองเพื่อเป็นการอุปถัมภ์ครูบาอาจารย์ ๔๐๐ คน พระอธิการ (มหาเถระ) ๑๘ รูปพระอธิการรอง (อนุเถระ) ๒,๗๔๐ รูป อุบาสกผู้ช่วยงาน ๒ ,๒๓๒ คน อุบาสิกาจำนวน ๖๑๕ คน ประชาชนผู้จำศีล หรือผู้มาศึกษาธรรมระยะสั้น และยาวจำนวน ๑๒ ,๖๕๐ คน และร่วมคนอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ประจำทั้ง ชายและหญิงจำนวน ๖๖ ,๖๒๕ คน เมื่อรวมจำนวนทั้งหมดแล้วมีจำนวน ๘๔ ,๖๕๕ คน รวมทั้งชาว ต่างประเทศที่มาศึกษาที่นี่ มีชาวพม่า และชาวจำปามาอาศัย เพื่อศึกษาในที่นี้ด้วย”

นอกจากนี้ ภายในพุทธมหาวิหารมีบ้านพักหรือกุฏิที่สร้างด้วยหินมีจำนวน ๕๖๖ แห่ง ที่ สร้างด้วยอิฐ ๒๘๘ แห่ง สระน้ำกว้าง ๗๖ วา และยาว ๑ ,๑๕๐ วา มีพระภิกษุ (ธรรมจารี) จำนวน ๔๓๙ รูปรับภัตตาหารทุกวันในพระราชวัง ศิษย์ที่อยู่กับครูจำนวน ๙๗๐ คน รวมทั้งหมด ๑ ,๔๐๙ พร้อมกันนั้นก็มีการสร้างพระพุทธรูปจำนวน ๗๘๘ องค์เพื่อประดิษฐานไว้ทั่วพระราชอาณาจักร ดังได้ ปรากฏบทความหลักศิลาจารึกบอกว่าพระบาทชัวยวรมันที่ ๗ ทรงมีจิตประกอบด้วยพระมหา กรุณาธิคุณใหญ่หลวงต่อประชาชนของพระองค์ กล่าวคือทรงห่วงใยต่อโรคของประชาชนกว่าพระ อาพาสของพระองค์เอง เพราะว่าทุกข์ของประชาราษฎร์คือเป็นทุกข์ของผู้ปกครอง ดังนั้นพระราช าททั้งหลายควรตั้งพระราชหฤทัยประกอบด้วยความเมตตา และพระองค์ทรงตั้งปณิธานว่า ขอให้ ข้าพเจ้าได้ชนสรรพสัตว์ทั้งปวงซึ่งจมอยู่ในสาครแห่งห้วงวัฏสงสารอันมีไตรภพไปวางถึงฝั่งคืออมตมหา นิพพาน ด้วยเดชแห่งกุศลที่ข้าพเจ้าได้สร้างมานี้ทุกประการเทอญ^{๑๒๔}

สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม รัชสมัยของพระองค์มีเหตุการณ์สำคัญอย่างหนึ่งคือทรง ได้ส่งพระราชบุตรไปศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งทรงผนวชที่วัดมหาวิหารแห่งเกาะ ลังกา ซึ่งการส่งพระราชบุตรไปศึกษาครั้งนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนาในกัมพูชา เวลาต่อมา กล่าวคือตอนต้นรัชกาลของพระบาทชัวยวรมันที่ ๗ และตรงกับตอนปลายของรัชกาลพระ เจ้าปรากรมพหุมหาราชแห่งประเทศศรีลังกา ช่วงนั้นพระพุทธรูปแบบเถรวาทในลังกาได้รับการ ฟื้นฟูมีการอุปถัมภ์บำรุงเจริญรุ่งเรืองขึ้นทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ จนกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา ของพระสงฆ์ในยุคนั้น จึงทำให้มีพระภิกษุสามเณรจากประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมากได้ไปศึกษาเล่า เรียนที่นั่น ดังที่ปรากฏในพงศาวดารพม่า (จุลวงศ์) ได้กล่าวว่า

^{๑๒๒} มีแชล ตราเน,ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภกัมพูชเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๑๘๙-๑๙๒.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑.

^{๑๒๔} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๗๕ - ๗๖.

“ราวปี พ.ศ. ๑๗๓๓ พระภิกษุมอญรูปหนึ่งชื่อฉปะตะได้เดินทางจากประเทศพม่าติดตามพระมหาเถระมอญรูปหนึ่งไปยังลังกาทวีปตอนยังเป็นสามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ ๑๐ ปี แล้วอุปสมบทก็ได้เดินทางกลับมายังประเทศพม่า เพื่อดำเนินงานอบรมสั่งสอนให้การอุปสมบทแก่ผู้ที่ศรัทธาตามแบบที่รับมาจากลังกา ทำให้ชาวพม่ามีความตื่นตัวในการศึกษาและปฏิบัติมากขึ้นการเดินทางกลับมา ครั้งนั้นพระฉปะตะได้นำพระภิกษุชาวต่างชาติร่วมเดินทางกลับมาด้วย ๔ รูป ซึ่งในจำนวนนั้นมีชื่อพระตามลินทะ^{๑๒๕} พระโอรสของพระบาทชัวยวรมันที่ ๗ ได้กลับมาด้วยทำให้พระราชาที่ครองราชย์ในอาณาจักรกัมพูชา ต่อมาทรงเคารพศรัทธาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา และถูกยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชาถึงปัจจุบัน ^{๑๒๖} ฉะนั้นหลังจากพระบาทชัวยวรมันที่ ๗ ทรงสวรรคตในราวปี พ.ศ. ๑๗๖๑ พระองค์ทรงได้รับเฉลิมพระปรมาภิไธยว่าพระมหากษัตริย์บรมเสาวคตซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์บรมสุข คือเป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้าชื่อพระสุคต ^{๑๒๗} และรัชกาลต่อ ๆ มาที่กำลังจะพูดถึงนั้นประเทศกัมพูชามีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องของพระพุทธศาสนา อันเป็นเหตุทำให้พระราชาอาณาจักรกัมพูชาตกอยู่ภายใต้ความไม่มีเสถียรภาพมากขึ้น

โดยสรุป รัชกาลของพระบาทชัวยวรมันที่ ๗ ประเทศกัมพูชามีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดในทุก ๆ ด้าน โดยผู้ศึกษาขอสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑) ด้านการเมืองการปกครอง (Politics) คือหลังจากที่พระองค์ทรงครองราชย์แล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่พระราชอาณาจักรมีความแตกแยกกัน อันเนื่องจากการแย่งชิงราชบัลลังก์ของพระราชาองค์ก่อน ๆ และมีการรุกรานจากศัตรูภายนอกด้วย แต่ด้วยความสามารถของพระองค์ที่นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาหรือเอาพุทธธรรมนำหน้าการปกครอง จึงเป็นเหตุทำให้พระราชาอาณาจักรสมัยพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และมีอาณาเขตยิ่งใหญ่ไพศาลในภูมิภาคนี้

๒) ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Studies) สำหรับการศึกษานั้นถือว่าเป็นยุคของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักรโดยมีพุทธิกมหาวิทยาลัยคะเชนทรตง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่สอนวิชาลัทธิพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยนิกะกะกุตตระ และมหาวิทยาลัยนเรนทราศรม เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไป รวมทั้งสตรีเชื้อพระวงศ์ด้วย นอกจากนั้นแล้วยังมีพระภิกษุชาวต่างชาติที่เรียนมหาวิทยาลัยนี้ด้วย แม้เราไม่สามารถรู้ได้ว่ามี

^{๑๒๕} มีแชล ตราแณ, **ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช**, หน้า ๒๓๒ - ๒๓๔.

^{๑๒๖} Hall, D.G.E., **A History of Southeast Asia**, (New York : St. Martin's Press, 1962), p. 128.

^{๑๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๒๒.

การการเรียนการสอนในรูปแบบใดก็ตาม แต่ในยุคนี้การศึกษาของพระสงฆ์มีความเจริญที่สูงสุดยุคหนึ่งของกัมพูชา

๓) ด้านเศรษฐกิจ (Economics) คือพระองค์ทรงสร้างถนนสายใหญ่ ๆ ไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้าขายระหว่างกัน พร้อมกับการขุดบ่อน้ำ สระน้ำ และการขยายระบบชลประทานให้กว้างขวางกว่าเดิม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำการเกษตรของประชาชน และการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศด้วย

๔) ด้านสถาปัตยกรรม (Architectures) ทางด้านสถาปัตยกรรมรัชสมัยของพระองค์ถือเป็นยุคที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองที่สุด และมีการสร้างประสาธต่าง ๆ ทั่วทุกหนแห่งในพระราชอาณาจักร เพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนาและพระราชามหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ โดยเฉพาะปราสาทบายนอันเป็นสถานศึกษาที่สำคัญของพระนครที่เรียกว่ามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา

พระบาทอินทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๔๔ - ๑๗๘๖ / ค.ศ. ๑๒๐๑ - ๑๒๔๓)

พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทชัยวรมันที่ ๗ และทรงขึ้นครองราชย์ต่อหลังจากพระราชบิดาทรงสวรรคต พระองค์ทรงได้นำเอาแบบฉบับของพระราชบิดามาใช้ทั้งในการปกครองประเทศและการพระศาสนา เหมือนพระราชบิดา และนอกจากนี้รัชสมัยของพระองค์ ^{๑๒๘} ทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนาแก่ศาสนาอื่น ๆ ด้วย ทำให้ศาสนาเถรวาทแบบลังกาที่นำเข้ามาโดยพระตามมินทะได้รับการเผยแผ่อย่างกว้างขวางสู่ประชาชนในทุกระดับชั้น และในปี พ .ศ. ๑๗๖๓ พระองค์ได้ปล่อยอิสระแก่ประเทศจามปาอีก ^{๑๒๙} ซึ่งก็เป็นช่วงที่คนไทยมีอำนาจเข้มแข็งพร้อมทั้งสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยได้สำเร็จในปี พ .ศ. ๑๘๐๐ กล่าวคือได้รับอิสระจากขอม และมีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ^{๑๓๐}

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระองค์นั้นได้รับการยอมรับนับถือ และมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาที่นำเข้ามาเผยแผ่โดยพระราชบุตรในพระบาทชัยวรมันที่ ๗ ทรงมีพระนามว่าพระตามลินทะเถระ จนกระทั่งสิ้นในรัชสมัยของพระบาทอินทรวรมันที่ ๒ ทรงสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๗๘๖

^{๑๒๘} พีระพงค์ สุขแก้ว, *ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธม*, หน้า ๑๓๖.

^{๑๒๙} ชา อวม และคณะ, *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๔๑.

^{๑๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า ๒๘.

พระบาทชัยวรมันที่ ๘ (พ.ศ. ๑๗๘๖ - ๑๘๓๘ / ค.ศ. ๑๒๔๓ - ๑๒๙๕)

หลังจากที่พระบาทอินทรวรมันที่ ๒ ทรงสวรรคตแล้วพระองค์ก็ขึ้นครองราชย์^{๑๓๑} ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้ที่ถือศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดสงครามระหว่างศาสนาขึ้น กล่าวคือระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์กับผู้นับถือพระพุทธศาสนามหายาน เป็นเหตุให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลทั้งสองในกาลต่อมาคือทั้งศาสนาพราหมณ์ (นิกายไศวนิกายวิษณุนิกาย) และพุทธศาสนามหายาน ก็ไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนเหมือนสมัยเดิม เนื่องจากว่าพวกเขาพราหมณ์ได้อิทธิพลถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในรัชกาลก่อน ๆ จึงมีปฏิกิริยาโต้ตอบโดยการทำลายพระพุทธรูป และศาสนสถาน เช่น พุทธวิหารบายน ที่ทรงสร้างขึ้นตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา^{๑๓๒}

ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าวจึงถือเป็นโอกาสทองของพระพุทธเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่พระตามลทินทะเลาะผู้เป็นโอรสในพระบาทชัยวรมันที่ ๗ ได้นำเข้ามาเผยแพร่ก่อนหน้า และกำลังแพร่หลายมากขึ้นในหมู่ของประชาชนทุกระดับชั้น ต่างก็ได้หันมายอมรับนับถืออย่างรวดเร็วโดยลักษณะสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วในเวลานั้นคือเป็นศาสนาแบบง่าย ๆ ไม่มีพิธีกรรมที่ใหญ่โต พร้อมทั้งผู้บวชนั้นเป็นผู้ที่ดูแลรักษาศาสนสถานที่สูงค่าเอาไว้ สำหรับผู้มีหน้าที่เผยแพร่ศาสนามีวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ๆ ชอบการหลีกเลี่ยงบำเพ็ญเพียรสมาธิจิตภาวนา ไม่สะสมทรัพย์สมบัติและอบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจถึงแก่นแท้แห่งสัจธรรมด้วยตนเอง อันเป็นผลทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามแบบศาสนาฮินดูนิกายไศวะกัศตี ไวษณพกัศตี พระพุทธศาสนามหายานก็ได้เสื่อมสั่นลงไปมากที่สุด

จากความเสื่อมของศาสนาฮินดูและศาสนาพราหมณ์ได้สิ้นสุดลงแล้ว รัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๘ คือต้องเสียดินแดนทางด้านตะวันตก บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาให้กับกลุ่มคนไทยทันที ผู้นำคือพ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นราชบุตรเขยของพระองค์เองด้วย และไม่มีอำนาจพอที่จะยึดเอาดินแดนคืนมาได้ เนื่องจากจีนได้ให้ความสนับสนุนคนไทยอยู่ด้วยเหตุผลความโกรธที่กัมพูชาได้จับราชทูตของจีนเอาไปขังไว้ ขณะที่จีนกำลังจะบุกเข้ามาตีกัมพูชาเวลานั้น แต่จีนกำลังมีการทำสงครามติดพันอยู่กับจามปาจึงไม่สามารถมาตีกัมพูชาได้^{๑๓๓}

โดยสรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมต่อจากพระบาทชัยวรมันที่ ๗ มาจนกระทั่งพระบาทอินทรวรมันที่ ๒ ผู้เป็นพระราชโอรสขึ้นครองราชย์ การพระศาสนาทรงได้ดำเนินรอยตามพระราช

^{๑๓๑} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๓.

^{๑๓๒} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๔๑.

^{๑๓๓} พิระพงค์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธม, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

บิดาคือทั้งพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท และหินยานที่ได้แบบอย่างจากลังกาที่วิปก็ได้รับยกย่องจากประชาชนทุกระดับชั้น และมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๘ สถานการณ์พระพุทธรูปศาสนาถูกทำลายอย่างหนัก จากอิทธิพลของพวกพราหมณ์ จึงถือเป็นยุคเสื่อมสลายลัทธิมหายาน และพราหมณ์ได้สิ้นสุดลง^{๑๓๔} ในพระราชอาณาจักรของพระบาทชัยวรมันที่ ๘ และคงเหลือเพียงพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากพุทธศาสนิกที่คับแคบใจจากพวกพราหมณ์ที่กีดกันเรื่องของศาสนา ทำให้พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทถูกยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชา (Esteem to The National Religion of the Cambodia) และได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด ดังจะเห็นในรัชสมัยพระบาทอินทรวรมันที่ ๓ ที่กำลังจะกล่าวถึง

พระบาทอินทรวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๘๓๘ - ๑๘๕๐ / ค.ศ. ๑๒๙๕ - ๑๓๐๗)

พระบาทอินทรวรมันที่ ๓ หรือพระบาทศรีอินทรวรมันทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระบาทชัยวรมันที่ ๘^{๑๓๕} และทรงเป็นพุทธศาสนิกที่เคารพศรัทธาพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท^{๑๓๖} ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ทุกศาสนา มิให้มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน กล่าวคือทรงประกาศให้ประชาชนสามารถทำพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือได้ โดยทรงยกย่องให้พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติ นอกจากนี้แล้วพระองค์ได้สร้างพระอารามหลวงเพื่ออุทิศถวายแด่พระพุทธรูปศาสนาด้วย โดยในปี พ .ศ. ๑๘๕๑ พระองค์ทรงมีพระชนมายุมากขึ้นก็ทรงสละราชสมบัติแด่พระราชโอรส แล้วเสด็จทรงออกผนวชเพื่ออุทิศเวลาให้กับการศึกษาธรรมะและปฏิบัติตามหลักของพระพุทธรูปศาสนา^{๑๓๗}

นอกจากนั้น รัชสมัยของพระองค์ยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนา คือปี พ.ศ. ๑๘๕๑ เป็นปีที่พระองค์สละราชสมบัติได้มีการค้นพบจารึกที่ปราสาทโกกสวายจอก (K ๗๕๔)^{๑๓๘} ในบทความศิลปจารึกปรากฏว่า “ได้ใช้ภาษาสันสกฤตอย่างเป็นทางการ”^{๑๓๙} โดยในศิลปจารึกนั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงพระราชทานที่ดินในหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อว่าสิริสิรินทรณะ เพื่อสร้างวัดถวายแด่พระมหาเถระผู้เป็นปราชญ์ชื่อสิริสิรินทโมลี ด้วยพระหฤทัยที่ซื่อสัตย์ พร้อมกันนั้นก็ยกกล่าวถึงมหาอุบาสิกามีนามว่าสิริมาลีนี้ลักขี เป็นผู้ทรงคุณธรรมมีจิตศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา

^{๑๓๔} จ้างง ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๒๘๓.

^{๑๓๕} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙-๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๔.

^{๑๓๖} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๔๒.

^{๑๓๗} จ้างง ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๒๘๗.

^{๑๓๘} อ่างแล้ว, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ -๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๕.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

และทรงได้รับหน้าที่เป็นผู้สร้างวัดหรือวิหารถวายแด่พระสงฆ์ที่เดินทางมาจากทุกสารทิศเพื่อถวายเป็น
พุทธบูชาดังข้อความที่ปรากฏในพระบาลีว่า^{๑๔๐}

“วิสุทฺธมวิสุทฺธานํ สุทฺธิสมปาปกํชินฺ ฌมมํจํการิยสงฺฆํจสฺตตฺสิริ
सानเม, สิริสิรินทวรม มาขยญฺเปโส คุณญฺสโณ ยโสธรปุเร อาสิ มงฺคลินทฺยมินทฺ
นา , นภคฺคิยมนฺจทฺมทฺโอสฺสนีตารณานวิเตรวิวารมฺหิ ตติเย ยา เมตีเต ทฺวิปาทเก
สิริสิรินทฺโอมลิสฺส มหาเถรสฺส ,ธิมโต สิริสิรินทฺ รตนคามาตมมหา มุทา , สิริมาลีนี
รตนลกฺขี นาม อุปาสิกาสทฺธาทิกุณสมปฺนนา ราชาลงฺการปาลาภาเปสิตา เตน
กาเรตฺวา วิหารมิธ สาปฺ ,น ปริขณฺจตฺชาภยจ ขนาเปนตี ตโตปรฺจนาทคฺคิ
ยมจฺนทฺมทฺิฎฺปาธิปติเปสิตา พุทฺธรูปณฺฐาปาเปตฺวา ,วกุลตฺถลคฺคามณฺทํทามวฺห
คฺคามกํตาลี สตฺถลคฺคามณฺจ นทฺยคคฺคคา ,ทาสิทาสาทิกเก อทาพนฺธเนโต เขตตฺตีมา
,มกฺญจิเมโย สมฺนตฺตถ ทิสาสฺ จ พุทฺธบุชาย จาทาสี ฎฺปาธิปติ ธมฺมิโกสิริสิรินท
รตนคามาเขตฺตานมนฺตเร อญฺฐปฺนตีหิ เขตฺตาทิ , ยาชกานมทาปยิ”

นอกจากบทความที่ปรากฏในพระบาลีแล้ว ก็ยังมีจดหมายเหตุของเจี๊วตากวน หรือ เจา
ตากวน ราชทูตจีนที่ได้เดินทางมายังกัมพูชาในปี พ .ศ. ๑๘๓๙ ท่านได้กล่าวถึงพระพุทธรูปในรัช
สมัยนี้ว่า ภิกษุโกนผม ใช้จิวรัสเหลือง ครองจิวรฉเวียงบ่าซ้าย ที่บ่าขวาปล่อย เดินเท้าเปล่า โบสถ์มุง
ด้วยกระเบื้อง ในโบสถ์มีพระพุทธรูปศากยมุนีทำด้วยสัมฤทธิ์ ไม่มีระฆังหรือกลอง ฉันทปลา ฉันทเนื้อ
ไม่ตีมสรุรา ฉันทวันละมื่อ ในวัดอารามไม่มีโรงครัว ภิกษุสามเณรบิณฑบาต ท่องมนต์มีคัมภีร์ฎีกาแล้ว
จารึกลงใบลาน และพระราชาทรงวินิจฉัยกิจการต่าง ๆ กับพระสงฆ์ ไม่มีภิกษุณีเลย^{๑๔๑} โดยหลักฐาน
นี้ก็แสดงให้เห็นชัดว่า พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทได้เป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรกัมพูชามาแล้ว
จนกระทั่งถึงปี พ .ศ. ๑๘๘๐ กษัตริย์กัมพูชาทุกพระองค์พร้อมทั้งพระราชสำนักได้กลายเป็น
พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาททั้งหมด^{๑๔๒}

เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสถานะบทบาทหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ นอกเหนือจากเป็นผู้ที่
ให้การศึกษาอบรมสั่งสอนแก่ประชาชนให้เข้าใจที่ชัดเจนในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้วยังได้รับ
ภาระหน้าที่เป็นที่ปรึกษาแก่พระราชามหากษัตริย์อีกด้วย ดังเช่นที่พระองค์ทรงวินิจฉัยกิจการใหญ่โต
ต่าง ๆ ก็จะต้องมาปรึกษาหารือกับพระเถระผู้ทรงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ นี้ก็ถือได้ว่าเป็นการนำเอา
หลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศ หรือเอาหลักพุทธธรรมนำหน้าการพัฒนาทั้งปวงนั่นเอง

^{๑๔๐} พุทธศาสนดรรชนี, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๒.

^{๑๔๑} ลี เทียมแดง, จดหมายเหตุของเจี๊ว ตากวน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พนมเปญ : มหาสาร, ๒๕๑๖), หน้า
๒๒ - ๒๓.

^{๑๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๒๗.

สรุป การศึกษาสมัยพระบาทอินทรวรมันที่ ๓ นั้นถือว่าพระองค์ทรงเป็นแบบฉบับของพระราชสำนักและพสกนิกรทุกช่วงชั้นให้ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างที่พระองค์ทรงเสด็จออกผนวชเพื่ออุทิศเวลาให้การศึกษาด้านศาสนา และถือเป็นพระกรณียกิจที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระองค์ด้วย และสิ่งที่สำคัญคือทรงใช้ภาษาบาลีแทนภาษาสันสกฤตอย่างเป็นทางการในพระราชอาณาจักร จึงทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาในรัชกาลของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดยุคหนึ่งของกัมพูชาโดยตลอดมา

พระบาทอินทรวรมัน (พ.ศ. ๑๘๕๑ - ๑๘๗๐ / ค.ศ. ๑๓๐๘ - ๑๓๒๗)

ในรัชสมัยของพระบาทอินทรวรมันหรือพระบาทศรีนทรชัยวรมัน พระองค์ทรงเคารพศรัทธาพระศิวะ เป็นเหตุให้ในรัชกาลของพระองค์พวกพราหมณ์ได้ประพฤติละเมิดพุทธศาสนิกชนตามอำเภอใจเป็นอย่างมาก มีการทำความทุกข์ความหนักใจให้ชาวพุทธ โดยการทำลายพระพุทธรูปและศาสนาสถานต่าง ๆ อันเป็นที่เคารพสักการบูชาสูงสุด ซึ่งช่วงนั้นเป็นช่วงที่ประเทศสยามได้อ้างตนว่าเป็นผู้ห้ามการเหยียดหยามพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งได้รุกรานประเทศกัมพูชาอย่างมาก^{๑๔๓} ดังจะเห็นได้ชัดขึ้นในยุคหลังพระนคร

สำหรับพระราชประวัติที่มีความเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์นี้ ไม่มีเอกสารให้ได้ศึกษาในรายละเอียดอันเนื่องมาจากการครองราชย์ในช่วงระยะสั้น ๆ เพียงทราบแต่ว่าพระองค์ทรงเคารพศรัทธาต่อพระศิวะเท่านั้นเอง และได้พุดถึงเหตุการณ์ของพระศาสนาในช่วงที่ทรงครองราชย์ ดังนั้นการศึกษาของพระสงฆ์คงจะศึกษาตามแบบอย่างของพระบาทอินทรวรมันที่ ๓ และต่อไปจะได้กล่าวถึงพระบาทชัยวรมันที่ ๙ ซึ่งเป็นพระราชวงศ์สุดท้ายที่ได้ปรากฏพระนามในยุคมหารุ่งเรืองสืบไป

พระบาทชัยวรมันที่ ๙ (พ.ศ. ๑๘๗๐ - ๑๘๙๖ / ค.ศ. ๑๓๒๗ - ๑๓๕๓)

พระบาทชัยวรมันที่ ๙ หรือพระบาทชัยวรมันปรเมศวรทรงเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายในราชวงศ์วรมัน ได้ปรากฏพระนามบนแผ่นศิลาจารึกมหายานนครที่เจริญรุ่งเรือง^{๑๔๔} พระองค์ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธาต่อพระศิวะเช่นเดียวกัน และมีติดต่อทางการทูตกับจีน และเวียดนามด้วย^{๑๔๕} จึงถือว่าเป็นการเผยแผ่พระศาสนาไปยังต่างประเทศ เพราะภายหลังปี พ .ศ. ๑๘๙๖ ประเทศกัมพูชาได้ยกเลิกประเพณีการสรรเสริญพระมหากษัตริย์โดยการจารึกลงบนหินเป็นภาษาสันสกฤต และเริ่มบันทึก

^{๑๔๓} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสันติ ภัคดีคำ, หน้า ๔๒.

^{๑๔๔} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเขต ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๔.

^{๑๔๕} อ่างแล้ว, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, หน้า ๔๒.

พงศาวดารลงในสมุดเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาทางการของพระพุทธศาสนาหินยานแทน เนื่องจาก
กัมพูชาได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานโดยสมบูรณ์^{๑๔๖}

นอกจากนั้น รัชสมัยของพระองค์ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปยังประเทศลาวอีกด้วย
กล่าวคือในรัชสมัยเจ้าฟ้าจ๋มที่มาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชาด้วยเหตุผลบางประการ และได้รับ
การอุปการะจากพระภิกษุชื่อมหาปาสมันตเถระ ท่านก็ได้นำไปฝากเป็นมหาดเล็กในราชสำนักของพระ
บาทชัวยรมันปรเมศวรและทรงเป็นที่โปรดปรานอย่างมาก จึงได้ยกพระนางแก้วยอดฟ้าพระราชธิดา
เป็นพระชายา จากนั้นเจ้าฟ้าจ๋มก็เสด็จนิวัตเพื่อครองราชย์ณกรุงล้านช้างในปี พ .ศ.๑๘๙๖ พระองค์ได้
ทรงรวบรวมหัวเมืองลุ่มแม่น้ำโขงเข้าเป็นอันเดียวกัน พร้อมทั้งได้สถาปนาเมืองหลวงเป็นทางการ ชื่อ
ว่ากรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างร่มขาว สำหรับพระมเหสีนั้นก็ให้ทูลขอพระสวามีให้นำเอา
พระพุทธศาสนาจากกัมพูชามาประดิษฐานไว้ด้วย เนื่องจากพระนางทรงทอดพระเนตรเห็นว่าเจ้านาย
และราชชนกชนนีมี การฆ่าช้างม้าวัวควายเพื่อทำพิธีกรรม อันเป็นเหตุทำให้พระนางทรงสังเวช
พระทัย จึงขออาราธนาพระเถระสองรูปจากกัมพูชาคือพระมหาปาสมันตเถระที่เป็นพระอาจารย์เจ้า
ฟ้าจ๋มและพระมหาเทพลังกาให้เป็นหัวหน้านำคณะนักปราชญ์นายช่างบริวาร และนำพระพุทธรูปปาง
ห้ามญาติชื่อ “พระบาง ” พร้อมทั้งพระไตรปิฎก และศาสนวัตถุต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธรูปที่พระราชทานแก่
เจ้าฟ้าจ๋มในกาลต่อมาก็กลายเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาติลาว และเป็นสัญลักษณ์ของพระศาสนา
เป็นสมบัติคู่บ้านคู่เมืองจึงเรียกชื่อว่าเมืองหลวงพระบางจนกระทั่งปัจจุบัน^{๑๔๗}

จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงเห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทรัชสมัยพระบาท
ชัวยรมันที่ ๙ มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เนื่องจากทั้งพระราชสำนักและรวมทั้งพสกนิกรทั้งหมด
กลายเป็นพุทธมามกะฝ่ายเถรวาททั้งหมด โดยเฉพาะพระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์ให้
มีความรู้ความสามารถและมีความรอบรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย แล้วทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระ
ศาสนายังประเทศเพื่อนบ้าน พร้อมทั้งได้นำพระไตรปิฎกพระพุทธรูปและศาสนวัตถุต่าง ๆ ที่จำเป็น
ต่อการประกาศพระศาสนาครั้งนั้นด้วย จึงนับว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมรัชสมัยพระบาทชัวยรมันที่
๙ มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วภายหลังในพระราชอาณาจักรได้เปลี่ยนมาใช้ภาษาบาลีเป็นอย่าง
ทางการสำหรับใช้บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้ทั้งทางฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรตลอดมา

สรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระนครถือว่าลัทธิศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่แพร่
เข้ามาตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลพระบาทชัวยรมันที่ ๗ พร้อมทั้งมีวิวัฒนาการเจริญรุ่งเรืองขึ้นมา
ตามลำดับ โดยได้รับการสนับสนุนจากพระราชามหากษัตริย์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ ซึ่งได้ทำให้การศึกษา
ของพระสงฆ์ในยุคนี้มีเจริญมากที่สุดยุคหนึ่ง พร้อมกันนั้นก็เผยแผ่พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยัง

^{๑๔๖} พระพงศุ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครธม, หน้า ๑๓๘.

^{๑๔๗} สุชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน, หน้า ๑๑๑.

ประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวคือพระบาทชัยวรมันที่ ๙ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจอันสำคัญในการประกาศ พระศาสนาไปยังประเทศลาวในรัชกาลของเจ้าฟ้าจัม จึงทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กลายเป็นที่พึ่ง ทางจิตวิญญาณและเป็นศาสนาประจำชาติของสาธารณรัฐประชาชนลาวมาถึงปัจจุบัน

ต่อไปจะได้กล่าวถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยหลังพระนรซึ่งเป็นยุคที่ประเทศกัมพูชา เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากกล่าวคือ เกิดปัญหาทั้งภายในประเทศและเกิดจากการรุกรานจากประเทศ เพื่อนบ้านทำให้พระราชาที่ทรงขึ้นครองราชย์ในระยยะหลังๆ ได้ย้ายเมืองหลวงอยู่หลายครั้งดังจะเห็น ได้จากเหตุการณ์ที่ผู้ศึกษากำลังจะกล่าวตามลำดับดังนี้

๔.๑.๔ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยหลังพระนร

การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยหลังพระนรถือว่าเป็นยุคที่มีการถกเถียงกันในเรื่องของ หลักฐานและการกำหนดพุทธศักราช เนื่องจากหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของกัมพูชาบาง เล่มเรียกยุคนี้ว่าเป็นสมัยหลังพระนร บางเล่มเรียกว่าเป็นสมัยปัจจุบัน^{๑๔๘} แต่หลักฐานที่นับตรงกันก็ คือเริ่มตั้งแต่พุทธศักราช ๑๙๓๖ เป็นต้นมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทนโรดมสีหนุ ซึ่งสามารถแบ่งออก ออกเป็น ๔ สมัยคือ (๑) สมัยพระบาทพญาญาติ (๒) สมัยละแวกสมัยอุดงค์ถึงสมัยพระบาทองค์ดวง (๓) สมัยอาณาจักรฝรั่งเศส (๔) สมัยเอกราชจากฝรั่งเศสซึ่งผู้ศึกษาจะได้อธิบายตามลำดับเหตุการณ์ที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

๔.๑.๔.๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทบรมราชาเจ้าพญาญาติ

ก่อนที่จะพูดถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทพญาญาติ ควรทราบถึงการสร้าง เมืองหลวงพนมเปญซึ่งเป็นเมืองหลวงที่พระองค์ทรงมาพำนักอาศัยอยู่ ณ ที่แห่งนี้ กาลต่อมาเป็นเมือง หลวงพนมเปญตามพงศาวดารกัมพูชา กล่าวว่ามีหญิงหม้ายท่านหนึ่งเป็นผู้มีทรัพย์สินสมบัติมาก ประชาชนเรียกว่าโดนเปญ บ้านอยู่ติดริมน้ำทะเลจตุมุข (พระราชาธานีจตุมุข) ซึ่งสมัยนั้นเกิดน้ำท่วมที่ ประเทศลาวอย่างหนัก ทำให้มีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งได้ลอยน้ำมายังริมน้ำใกล้ ๆ บ้านของท่าน จึงได้ชวน ประชาชนไปช่วยยกต้นไม้ขึ้นจากน้ำ เมื่อยกขึ้นมาแล้วก็เห็นพระพุทธรูป ๔ องค์ภายในรูของต้นไม้ซึ่ง เป็นพระประติมากรมีลักษณะแบบพราหมณ์ ชาวบ้านก็ได้นำเอามาประดิษฐานไว้ที่บ้านโดนเปญ และ ท่านให้ให้ชาวบ้านนำดินมาก่อให้สูงขึ้นและเอาต้นไม้ต้นนั้นมาทำเป็นพระวิหารเพื่อประดิษฐาน พระพุทธรูปนั้นไว้ในปีชวด พ .ศ. ๑๙๑๖ และต่อมาก็ได้เรียกชื่อว่าพนมโดนเปญหรือวัดพนม และได้ เปลี่ยนมาเป็นพนมเปญในปัจจุบัน^{๑๔๙}

พระบาทบรมราชาเจ้าพญาญาติ ทรงครองราชย์ในปี พ .ศ.๑๙๓๖-๒๐๐๖ โดยมีพระราชา ธานีจตุมุขเป็นที่ประทับของพระองค์ ซึ่งช่วงที่พระองค์ครองราชย์นั้น มีการกล่าวว่าประเทศจีน ญวน

^{๑๔๘} สุง สีว, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, หน้า ๓๓.

^{๑๔๙} ตรึง เจีย, ประวัติศาสตร์เขมรภาค๒, (พนมเปญ : สากลวิทยาพนมเปญ, ๑๙๗๓), หน้า ๒.

จามและชาวได้นำเครื่องบรรณาการมาถวายพระองค์ เพื่อฟังพระบารมีของพระองค์ ต่อมาในปี พ .ศ. ๑๙๗๔ พระองค์ได้ย้ายพระราชธานีจตุมุขไปตั้งที่ราชธานีบาसान แต่ทรงประทับอยู่ที่นั่นได้เพียงแคปีเศษก็ย้ายกลับมายังพนมเปญแทน เนื่องจากที่นั่นเกิดน้ำท่วมอย่างหนัก พระองค์จึงได้สั่งให้สมเด็จพระเจ้าพญาแกและเจ้าพญาโหราธิบดีเที่ยวพร้อมด้วยคณะรัฐมนตรีตรวจดูที่ดินอยู่ใกล้ๆพนมโดนเปญ และเห็นว่า เป็นสถานที่มีความเหมาะสมสำหรับสร้างพระราชธานี จึงได้กราบบังคมทูลต่อพระองค์ และได้สั่งให้פקนิกรช่วยกันสร้างพระราชธานีเวศน์ สร้างกำแพงและสร้างปราสาทในระยะเวลานั้น เมื่อสร้างเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์ทรงพระราชดำเนินกลับมายังพระบรมราชวังพนมโดนเปญและทรงตั้งพระนามเมืองหลวงว่ากรุงจตุมุขมงคลกัมพูชาธิบดีสิริธรรมบวรอินทรปตลบุรีรัฐราชาสีมามหานคร ส่วนพระวิหารที่โดนเปญที่ได้สร้างขึ้นในตอนแรกนั้นมีความชำรุดทรุดโทรม พระองค์ก็ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ให้ดีขึ้นแล้วทรงเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดพระเจดีย์บอพิตและประดิษฐานพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านบนพระเจดีย์ นอกจากนี้แล้วทรงสร้างวัดวาอารามอีกมาก เช่น วัดธรรมลังกา, วัดเกาะ, วัดพระพุทธรูปไสยาราม, วัดต้ายองและวัดอุณาโลมเป็นต้น โดยวัดเหล่านี้ พระองค์ทรงสร้างขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๙๘๕ ซึ่งบางวัดในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อบ้าง และบางวัดคงเดิม โดยเฉพาะวัดต้ายองได้มีการบูรณะจำนวน ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ในปี พ .ศ. ๒๔๐๘ ในรัชกาลของพระบาทนโรดม และครั้งที่ ๒ ปีพ .ศ. ๒๔๘๐ ในรัชกาลของพระบาทสีสุวตถิมูนิวงส์ ส่วนวัดอุณาโลมยังรักษาชื่อคงเดิมจนกระทั่งปัจจุบัน^{๑๕๐}

จากหลักฐานที่ปรากฏ การสร้างพระอารามหลวงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่พระองค์ทรงครองราชย์ การศึกษาของคณะสงฆ์ได้พัฒนาและมีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ด้วยได้รับแบบอย่างจากการศึกษาในยุคมหานคร ซึ่งจากพระราชศรัทธาของพระองค์แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระราชสำนักคณะรัฐบาลและประชาชนเป็นอย่างดี นอกจากนี้จะสนับสนุนการศึกษาบวชเรียนแล้ว ในรัชสมัยของพระองค์ยังมีสมณทูตได้ออกไปศึกษาในต่างประเทศด้วย กล่าวคือเริ่มตั้งแต่พุทธศักราช ๑๙๖๗ มีคณะสงฆ์กัมพูชาจำนวน ๘ รูป ได้เดินทางไปยังลังกาทวีปโดยสำเภพาณิชย์ มีพระมหาญาณสิทธะเป็นหัวหน้าคณะ ไปพำนักอาศัยอยู่กับพระสงฆ์ลังกาทวีปในคณะมหานิกาย มหาวิหารวาสิณิกาย ได้ศึกษาพระธรรมวินัยในนิกายนี้เป็นเวลาหลายปี พร้อมทั้งได้ศึกษาวิธีการสวดสรภัญญะตามแบบอย่างของพระสงฆ์ลังกาทวีป นอกจากนี้ พระสงฆ์ทั้ง ๘ รูปได้ทำการสวดญัตติใหม่ทั้งหมดโดยมีสมเด็จพระสังฆราชวรนระทรงเป็นอุปชฌาย์ และศึกษาอยู่ที่นั่นมีความรู้ความสามารถพอสมควร ถึงครากำหนดพระเถระทั้ง ๘ รูป ได้เดินทางกลับมายังประเทศกัมพูชาแล้วได้ดำเนินการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ด้วยการประยุกต์ใช้แบบอย่างการศึกษาจากยุคมหานคร และแบบอย่างที่ได้จากประเทศศรีลังกา เพื่อให้การดำเนินงานการจัดการการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความเจริญเหมือนในอดีต

^{๑๕๐} อ่างแล้ว, ตรึง เจีย, ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒ , หน้า ๔ - ๗.

ฉะนั้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๖๗ - ๒๕๕๒ เป็นระยะเวลา ๕๘๕ ปี ตั้งแต่สมัยมหานครเป็นต้นมาที่พระราชามหากษัตริย์ทรงประทับในพระบรมราชวังนครธม จังหวัดเสียมเรียบปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับประวัติพงศาวดารของกัมพูชาก็แสดงให้เห็นว่าพระเถระที่ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกาทวีปทั้ง ๘ รูป ในปี พ.ศ. ๑๙๖๗ นั้น กล่าวคือก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงออกจากพระราชอาณาจักรนครธมเป็นเวลา ๙ ปี โดยพระองค์ทรงย้ายมาประทับที่พระบรมราชวังบาसानอำเภอเสรีสอหาร (หญิงชาวฮิน) ในปี พ.ศ. ๑๙๗๖-๑๙๗๘ ต่อมาพระองค์ทรงย้ายมาประทับที่พระราชธานีจตุรมุขมณฑลพนมเปญปัจจุบัน ๑๑ ปี^{๑๕๑}

นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๐๖ ตอนที่พระองค์ยังครองราชย์อยู่ที่ทรงสละราชสมบัติแด่พระราชโอรสของพระองค์พระนามว่าพระบาทนารายณ์ราชา และเสวยราชสมบัติในพระบรมราชวังจตุมุขเรื่อยมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๐๐๖ - ๒๐๑๒ จนกระทั่ง ถึงปี พ.ศ. ๒๐๐๙ พระราชบิดาก็ทรงสวรรคตในพระชนมายุ ๗๐ พรรษา พระราชโอรสก็ได้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งอยู่บนยอดเขาพนมโตนเปญ เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของพระราชบิดา ต่อมาไม่นานพระนารายณ์ราชาที่ทรงสวรรคตด้วยอาการพระประชวรอย่างหนักซึ่งครองราชย์ได้ประมาณ ๕ - ๗ พรรษา โดยพระองค์ทรงมีพระราชบุตรกับพระนางแก้วพระนามศรีสุริโยทัยซึ่งทรงบุตรทรงมีพระชนม์ขยับน้อยมาก จึงทางพระบรมวงศานุวงศ์พร้อมด้วยคณะรัฐมนตรีปรึกษาหารือกันแล้วก็ทรงแต่งตั้งพระอนุชาของพระองค์ครองราชย์ต่อคือพระบาทศรีราชา (พ.ศ.๒๐๑๒-๒๐๑๘) เมื่อทรงครองราชย์แล้วก็ได้สร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของพระนารายณ์ราชา ซึ่งพระเจดีย์ทั้ง ๒ องค์นี้ได้จารึกบนแผ่นศิลาตามพระราชประกาศของพระบาทศรีสุวดี โดยได้ประดิษฐานไว้บนยอดเขาพนมโตนเปญตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เรื่อยมา^{๑๕๒}

ดังนั้น นับตั้งแต่พระบาทศรีราชาทรงขึ้นครองราชย์ประเทศกัมพูชาก็เกิดวิบัติภายในราชวงศ์เริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมาประเทศชาติได้ประสบกับความทุกข์ทรมานอย่างมาก ทั้งจากการรุกรานจากประเทศเพื่อนบ้านด้วย ซึ่งตามพงศาวดารได้กล่าวไว้ในปี พ .ศ. ๒๐๑๘ พระบาทศรีราชาได้ยกทัพ ไปรบเพื่อเอาเมืองทางด้านตะวันตกที่สยามได้ยึดปกครองอยู่หลายปี เมื่อทรงยึดเมืองคืนได้แล้วพระองค์ได้เกณฑ์ประชาชนนับพันคนจากนครนายกเข้ามายังประเทศกัมพูชาด้วย โดยช่วงนั้นหลานของพระองค์คือพระศรีสุริโยทัยมีจิตโลกอยากครองราชย์สมบัติ ได้ไปเกณฑ์ประชาราษฎร์ที่จตุรมุขเป็นจำนวนมากเพื่อต่อต้านพระบาทศรีราชา และช่วงนั้นพระบาทธรรมราชาซึ่งยังเป็นพระอุปราชอยู่ก็ได้แต่งตั้งให้คณะรัฐมนตรีนำสาสน์มาบอกแด่พระบาทศรีราชาให้ยกทัพ กลับขึ้นมายังประเทศแล้วก็เกิดสงครามขึ้นระหว่างพระบิดากับหลาน สาเหตุเกิดจากพระศรีสุริโยทัยทรง

^{๑๕๑} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต ,ประวัติพุทธศึกษา, (พนมเปญ : โรงพิมพ์วิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ๒๐๐๖), หน้า ๑๒.

^{๑๕๒} ตรึง เจีย, ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒, หน้า ๗.

เห็นว่าพระองค์จะต้องมีสิทธิครองราชย์สมบัติจากพระราชบิดา (พระนารายณ์ราชา) ส่วนพระบาทธรรมราชาซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระนางเสียมสรอเจียมทรงเห็นการรบกันภายในราชวงศ์แล้วก็ได้พังกำลังทัพจากสยามให้มาช่วยแก้ปัญหาภายในพระราชวงศ์ และเพื่อขึ้นครองราชย์ของพระองค์เองด้วย^{๑๕๓}

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทธรรมราชาซึ่งก่อนที่จะทรงครองราชย์ในปี พ .ศ. ๒๐๒๘ นั้นพระมหากษัตริย์ที่ครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยาที่ยอมทำตามคำขอของพระองค์ แล้วได้ยกทัพเข้าไปช่วยประเทศกัมพูชา ซึ่งเวลานั้นพระบาทธรรมราชาทรงเห็นว่าประชาราษฎร์ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างมาก อันสืบเนื่องจากการทำสงครามกันเอง พระองค์จึงได้เจรจาเพื่อยุติการทำสงครามกำลังผลทางฝ่ายพระศรีสุริโยทัยก็ได้ยุติลงอันเป็นเหตุจูงใจให้พระศรีสุริโยทัยตัดสินใจเข้าเจรจาด้วยเพื่อให้เกิดสันติภาพขึ้นในประเทศ ซึ่งก็เป็นโอกาสของพระราชชาติไทยได้ตัดสินพระทัยจับพระบาทธรรมราชากับพระศรีสุริโยทัยมาคุมที่กรุงศรีอยุธยา ส่งผลให้ประเทศกัมพูชาช่วงนั้นได้รับสันติภาพมาระยะหนึ่ง ส่วนพระบาทธรรมราชาก็ทำพิธีพระราชภิเษกขึ้นครองราชย์ในปี พ .ศ. ๒๐๒๙ ได้รับพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระราชาองค์การพระธรรมราชามหาจักรพรรดิไตรราช ทรงมีพระราชบุตร ๒ พระองค์คือ ๑) พระเจ้าพญาคำขัตรีราชาซึ่งอนาคตเป็น (พระบาทศรีสุคนธบท) กับพระมเหสีสมเด็จพระภาคคีศรีเทพธิดา และ ๒) พระพญาจันทราชากับพระนางเทพบุปผา ช่วงที่ทรงครองราชย์นั้นมีการกล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นพระราชูปถัมภ์ด้วยทศพิธราชธรรมในการปกครองประเทศด้วยการเอาพระทัยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง พร้อมทั้งทรงสร้างพระเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเขตอาสนตุก (จังหวัดกำแพง) ปัจจุบัน จนกระทั่งพระองค์ทรงสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๐๔๗ จึงถือว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจที่สำคัญในการปกครองประเทศและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองจนวาระสุดท้ายของพระองค์^{๑๕๔}

โดยสรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมรัชสมัยพระบาทพญาภูติพระองค์ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรไปพร้อมๆกัน แม้จะอยู่ในช่วงที่ทรงย้ายพระราชธานีหลายครั้งก็ตามที่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งในเรื่องของพระพุทธศาสนาพร้อมทรงได้สร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และยังคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน แต่ต่อมาหลังจากที่พระองค์ทรงสวรรคตแล้วประเทศชาติก็เกิดวิบัติกันเองภายในราชวงศ์ทั้งปัญหาภายในประเทศ และปัญหาจากการรุกรานจากต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะช่วงที่พระราชโอรสของพระองค์ทรงครองราชย์นั้นมีการพึ่งพาอาศัยกำลังทัพจากประเทศสยามเพื่อมาช่วยแก้ปัญหาในประเทศนับแล้วเป็นระยะเวลา

^{๑๕๓} อ่างแล้ว, ตรึง เจีย, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๙.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐ - ๑๒.

กว่า ๑๐ ปี ทำให้ประชาชนประสบกับทุกขเวทนาอย่างใหญ่หลวง และได้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจสังคม และการพระศาสนาซึ่งเคยเป็นประเทศเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตได้ลดน้อยถอยลงอย่างมาก โดยเฉพาะประเทศชาติตกอยู่ในความเสื่อมตามลำดับ และถือว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของกัมพูชาที่พระราชอำนาจของประเทศไปพึ่งอาศัยจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อเข้ามาช่วยแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ระหว่างพระราชวงศ์ และได้รุนแรงมากขึ้นอีกครั้งหนึ่งในต้นศตวรรษ ที่ ๑๖ เป็นต้น มาที่มีความเกี่ยวกับการบริหารประเทศและการครองราชย์ในช่วงนั้น ๆ โดยผู้วิจัยจะศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

๔.๑.๔.๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยละแวกสมัยอุตงค์มีชัยถึงสมัยพระบาทองค์

ดวง

นับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมากล่าวคือหลังจากที่พระบาทธรรมราชาสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๐๔๗ พระราชบุตรของพระองค์ คือ**พระเจ้าพญาดำขัตราชา** ทรงขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระนามว่า**พระบาทศรีสุคนธบท** ทรงครองราชย์ในพระราชธานีจตุมุขได้ระยะหนึ่งก็ย้ายพระราชธานีไปตั้งที่ราชธานีบาसान ส่วนพระราชธานีจตุมุขทรงมอบให้พระอนุชาของพระองค์มีพระนามว่า **พญาจันทรราชา** ในปี พ.ศ. ๒๐๕๑ ซึ่งยังดำรงตำแหน่งเป็นมหาอุปราชเป็นผู้ดูแลการปกครองพระราชธานีจตุมุขแทน^{๑๕๕}

การศึกษาสมัย **พระบาทศรีสุคนธบท** ทรงครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๔๗ -๒๐๕๕ และทรงเป็นพระราชชาติทรงทำนุบำรุงอุปถัมภ์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง โดยทุกๆวัดพระองค์ได้แต่งตั้งพลพระมีตำแหน่งเป็น “**เสด็จหลวง**” ซึ่งมีหน้าที่ดูแลทำนุบำรุงพระรัตนตรัยให้มีความเจริญงอกงามทั้งด้านศาสนสถานศาสนธรรมและศาสนทายาทมิให้มีความเดือดร้อนในด้านปัจจัยสี่ ด้วยการให้ประชาชนทำไร่ทำนาและนำพืชผลบางส่วนมาเก็บไว้ที่วัดสำหรับรองรับความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้มีความเดือดร้อนเรื่องอาหารบิณฑบาตประจำวัน ส่วนพระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาศาสนธรรมและสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ประกอบอาชีพเป็น นอกจากนี้พระองค์ทรงจัดตั้งสถาบันหนึ่งเรียกว่า **กระทรวงสังฆการี**และทรงแต่งตั้งให้**ขุนหลวงพระเสด็จกอน** เป็นผู้อำนวยการรับผิดชอบทั่วประเทศ พร้อมทั้งได้ออกกฎกระทรวงเพื่อให้การดำเนินงานการศึกษาของพระสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือว่าเป็นการทำนุบำรุงปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญอีกด้วย^{๑๕๖}

ดังนั้น ช่วงที่ **พระบาทศรีสุคนธบท** ทรงครองราชย์จนกระทั่งสวรรคตในปี พ.ศ.๒๐๕๕ พระองค์ทรงสนพระทัยในการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์องค์สามเณรให้มีความรู้ความสามารถในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของประชาชนในฐานะเป็นผู้ช่วยชี้แนะแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

^{๑๕๕} อ่างแก้ว, ตรึง เจีย, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๑๓.

^{๑๕๖} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๑๓.

เหมาะสมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าการศึกษาวิชาชีพร่าง ๆ ก็เรียนรู้จากที่วัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน นี่ถือเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์มาตั้งแต่ในอดีตสืบเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งสิ้นรัชกาลของพระองค์และผู้ที่ครองราชย์ต่อมา คือ **ขุนหลวงเสด็จกอน**

รัชสมัย**ขุนหลวงพระเสด็จกอน** เมื่อพระบาทสุคนธบทธสวรรคตแล้วก็ได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระราชาครองราชย์ตั้งแต่ปี พ .ศ.๒๐๕๙ -๒๐๖๘ ทรงได้รับพระนามว่า **ศรีเชษฐาธิราชรามาริบัติ**^{๑๕๗} พระองค์ก็ทรงสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ตั้งแต่พระองค์ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการ**กระทรวงสังฆการี**ดังกล่าวข้างต้นตั้งนั้น ในช่วงครองราชย์จะอยู่ในช่วงที่มีการแย่งชิงราชบัลลังก์ภายในราชวงศ์ก็ตาม แต่พระองค์ก็ไม่ทอดทิ้งพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุที่ว่าตอนที่พระองค์ยังเป็นพระราชากรมอยู่ได้ศึกษาเล่าเรียนที่วัดจากสำนักของสมเด็จพระ**สังฆราชสุคนธาธิปติสิริสังฆนายก** และทรงสร้างวัดระกาพระห้าพร้อมทั้งชุดสระและทรงสร้างอีกวัดหนึ่งที่ค่ายพิชัยไพนครพระองค์ทรงสร้างพระพุทธรูปทองคำประดิษฐานที่วัดนี้ด้วย ส่วน **พระนาง ภา แลง** ซึ่งเป็นสนมเอกของพระองค์นั้นก็ได้สร้างวัดทางเหนือ **ค่ายพิชัยไพนคร** ปัจจุบันเรียกวัดนี้ว่า **วัดกอร์** นอกจากนี้พระนางยังได้นำพระราชทรัพย์สิ่งของต่างๆส่วนพระองค์ไปถวายวัดเพื่ออุปถัมภ์การศึกษาของพระสงฆ์ให้มีความสะดวกสบาย และก็เป็นการอุทิศแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย^{๑๕๘}

ต่อมา รัชสมัย**พระบาทจันทราชา**ครองราชย์ในระหว่าปี พ.ศ.๒๐๕๙-๒๑๐๙ ทรงประทับที่พระราชธานีชั่วคราวในจังหวัดโพธิ์สัตว์ พระองค์ทรงเป็นพระราชาที่ศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนา ทรงสร้างวัดไว้เป็นจำนวนมากที่จังหวัดโพธิ์สัตว์และที่บริบูรณ์ พร้อมทั้งได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดที่รุงอุดงค์ และวัดบนยอดเขาพระราชทรัพย์เป็นต้น ได้ทรงประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางปรินิพพานไว้ที่นั่นด้วย ทรงสร้าง **วัดตรอแพงแกง** อยู่บริเวณค่ายละแวก โดยในพระวิหารได้ประดิษฐาน **พระพุทธรูปตรอแพงแกง** คือพระพุทธรูปสี่องค์หันหลังเข้าหากันส่วนพระพักตร์หันไปยังทิศทั้งสี่^{๑๕๙}

นอกจากนี้ ตอนปลายรัชสมัยพระบาทจันทราชาปี พ .ศ. ๒๐๙๙ มีพวกโปรตุเกส (Portugas) ได้เดินทางเข้ายังประเทศกัมพูชา เพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ แต่การเผยแพร่นั้นมิได้รับการนับถือจากประชาชน เพราะว่าประเทศชาติกำลังเกิดสงครามระหว่างพระราชวงศ์ คือพระบาทจันทราชา กับเสด็จกอนเป็นระยะเวลายาวนาน จึงทำให้ศาสนาคริสต์ไม่มีอิทธิพลต่อประเทศกัมพูชา พร้อมทั้งในช่วงนั้นพระบาทจันทราชา พระองค์ทรงได้คัดเลือกคณะรัฐมนตรีทางการเมืองการปกครองเพื่อเข้ามาช่วยบริหารประเทศด้วยการสอบไล่ประโยคทดลองความรู้ความสามารถทางด้านคัมภีร์บาลี

^{๑๕๗} อ่างแล้ว, ตรึงเจีย, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๑๕ - ๑๖.

^{๑๕๘} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๑๔.

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

พระพุทธศาสนา ซึ่งตรงจุดนี้ก็ได้แสดงว่าผู้ที่จะเป็นผู้บริหารประเทศนั้นจำเป็นต้องมีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นศาสตราจารย์ที่ทำหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมด้วย จึงจะสามารถดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองได้^{๑๖๐}

และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การเผยแผ่ศาสนาคริสต์ไม่ประสบผลสำเร็จดังที่บรรพชิต GASPARD DA CRUS กล่าวว่ำนับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ศาสนาคริสต์ได้เผยแผ่เข้ายังประเทศกัมพูชา แม้ว่าจะมีการรับนับถือจากประชาชนเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่ส่วนมากมุ่งประโยชน์อย่างอื่นจากผู้เผยแผ่แทน เช่น เครื่องอุปโภคบริโภคและกำลังทัพ เพื่อช่วยแก้ปัญหาภายในและการป้องกันศัตรูจากภายนอกที่เข้ามารุกรานประเทศเท่านั้น สำหรับประชาชนกัมพูชาที่นับถือคริสต์ศาสนานั้นมีคนเดียวเท่านั้นและก็ได้เสียชีวิตแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะคริสต์ได้สร้างความขัดแย้งกับลัทธิพราหมณ์ในพระบรมราชวงศ์ อันเป็นเหตุทำให้คริสต์ศาสนาไม่ได้รับ นับถือจากประชาชน แม้จะพยายามเผยแผ่หลายยุคหลายสมัยก็ตาม โดยแบ่งการเผยแผ่ออกเป็น ๔ สมัยดังต่อไปนี้ (๑) สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (๒) สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (๓) สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๔) สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๑๖๑}

ฉะนั้น เมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วพระราชกฤษฎีกาที่ทรงครองราชย์ต่อๆมานับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๙ - ๒๓๘๓ (มีระยะเวลา ๓๗๔ ปี) โดยพระนามพระมหากษัตริย์ระยะนี้ จะเห็นในภาคผนวก ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศกัมพูชาพยายามหาสถานที่หลายแห่งสำหรับสร้างเมืองหลวงขึ้นมาใหม่ และเป็นแหล่งที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก เพราะเป็นช่วงที่บ้านเมืองกำลังเกิดสงครามที่ได้แพร่เข้ามาทั้งจากทิศตะวันตกและทิศตะวันออก จนที่สุดก็ได้พบสถานที่ที่มีความเหมาะสมในการสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นใกล้ทะเลสาบโดยเมืองนี้มีชื่อว่ากรุงละแวก ต่อมาเมื่อเมืองนี้ถูกกรุงศรีอยุธยาตีแตกอีก^{๑๖๒} จึงได้มาสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นใกล้ๆกันเรียกเมืองนี้ว่า**กรุงอุดงค์เมียนเจียหรือกรุงอุดงค์มิชัย**

ฉะนั้น นับตั้งแต่กรุงละแวกถูกตีแตกจนกระทั่งสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่ที่กรุงอุดงค์เมียนเจียได้แล้ว ผลกระทบอันเกิดจากการรุกรานภายนอกได้ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาและการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ด้วย บางครั้งก็หยุดกิจกรรมทางศาสนา บางครั้งก็มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาโดยอาศัยเหตุปัจจัย ๔ ประการดังนี้^{๑๖๓}

^{๑๖๐} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิจัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๑๕.

^{๑๖๑} ตรึง เจีย, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๘๓ - ๘๔.

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๑๖๓} Sam Nhean, **The History of Buddhism In Cambodia**, (Phnom Penh : Trairat, 1975), p. 29 - 32.

ประการแรก คือพระมหากษัตริย์ทุกๆพระองค์ล้วนแล้วทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์เคารพศรัทธาพระพุทธศาสนา

ประการที่สอง คือพระมหาเถระทั้งหลายได้เอาใจใส่ธรรมาปฏิบัติพระพุทธศาสนา โดยการเผยแผ่ธรรมะและทำการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมร เพื่อให้ประชาชนสามารถอ่านออกและเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

ประการที่สาม คือพระภิกษุสามเณรทั้งหลายตั้งใจศึกษาเล่าเรียนประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะแก่พุทธบริษัทให้เข้าใจในทางที่ถูกต้อง และ

ประการที่สี่ คืออุบาสกอุบาสิกาที่มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยการปฏิบัติตามหลักพุทธโอวาท จึงทำให้พระพุทธศาสนายังดำรงมั่นคงอยู่ได้ ถึงแม้ประเทศชาติอยู่ในสภาวะปั่นป่วนทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากการแทรกแซงภายในและภายนอกตลอดเวลา แต่พระพุทธศาสนาก็ยังสามารถสืบทอดจากยุคคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้น อาศัยปัจจัยทั้งสี่ประการข้างต้นเป็นการยืนยันชัดว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ ดังตัวอย่างที่มีขงขันนารีซึ่งอาสาปาร์ดากรูชมาเยือนกรุงละแวกในปี พ .ศ. ๒๑๐๙ เพื่อการเผยแผ่ศาสนาคริสต์แต่ต้องเดินทางกลับอย่างผิดหวังเพราะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงศาสนาของประชาชนได้จากการมีความจงรักภักดี และความศรัทธาต่อพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาได้นอกจากนี้ มีขงขันนารีก็ยังคงกล่าวอีกว่า^{๑๖๔}

“พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถของคนกัมพูชาว่าหนึ่งในสาม หรือตามที่เขาประมาณนับจำนวนเป็นแสน โดยพระภิกษุเหล่านี้ได้รับความเคารพศรัทธาอย่างสูงจากประชาชนด้วยการแสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดีในหมู่สงฆ์ กล่าวคือผู้ที่อ่อนอาวุโสกว่าในหมู่ภิกษุสงฆ์ด้วยกันก็จะบูชาอาวุโสกว่ากราบกรานเหมือนเทพเจ้า ทั้งสวดมนต์ภาวนาเรียกตัวว่ากันเต ทำให้สามัญชนทั้งหลายมีความเชื่อมั่นในพระสงฆ์อย่างสูง เคารพกราบไหว้ ไม่มีใครกล้าที่จะคัดค้านกับพระในททุก ๆ เรื่อง ซึ่งบางครั้งข้าพเจ้ากำลังเทศน์อยู่ ทุกคนก็ได้ฟังข้าพเจ้าอย่างชัดเจน และพอใจสิ่งที่ข้าพเจ้าได้สอน ทันทีนั้น เมื่อเห็นพระภิกษุเดินผ่านมา ผู้ที่นั่งฟังเหล่านั้นก็เอ่ยปากพูดว่านั่นก็คืออยู่หรือ แต่ของพวกเราดีกว่า พวกเขาก็เดินหนีไปหมดทั้งให้ข้าพเจ้าอยู่คนเดียว”

ต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระนโรดมสีหนุวงศ์หรือพระมหากษัตริย์ราชันย์อริยราชูปถัมภ์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทนารายณ์ราชาที่ ๓ องค์เองพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์วันที่ ๐๗ มีนาคม พ .ศ. ๒๓๘๓ ทรงมีพระชนมายุ ๕๒ พรรษา และประทับที่พระราชธานีกรุงอุดงค์มีชัย^{๑๖๕} พระองค์ทรงเป็นพระราช

^{๑๖๔} เดวิด แซตต์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยพรณงาม เเงาธรรมสาร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๓.

^{๑๖๕} Khing Hocdy, Litt.rature Khm.re Du XIX.me Si.cle, (Paris: L'Harmattan,2003), p 10.

ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม (Virtues of the King) ในการปกครองประเทศ กล่าวคือเมื่อครองราชย์แล้วได้จัดระบบข้าราชการใหม่ทั้งหมดทั้งในด้านเศรษฐกิจการคลัง^{๑๖๖} ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและการศึกษาเป็นต้น โดยมุ่งหวังให้พสกนิกรมีความสมัครสมานสามัคคีกัน ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก โดยเฉพาะทรงสั่งให้พระราชราชครูได้รักษาเบญจศีลและพระอุโบสถศีล ไม่เบียดเบียนกัน และสร้างพลังสามัคคีกันให้เกิดมีขึ้นในประเทศเพื่อที่จะต่อต้านจากศัตรูข้าศึกที่มารุกรานประเทศ^{๑๖๗}

การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทองค์ดวง

สำหรับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น พระองค์ทรงประกาศให้มีการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาอยู่ทั่วบริเวณ พระบรมราชวังกรุงอุดงค์โดยพระองค์ทรงเป็นพระอาจารย์สอนภาษาบาลีด้วยพระองค์เองเพื่อต้องการให้พระภิกษุสงฆ์องค์สามเณรมีความรู้แตกฉานหลักพระไตรปิฎก และมีความเข้าใจในหลักของพระธรรมวินัยศึกษาบทท่องคัมภีร์พระสัสมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นอกจากนี้ยังทรงสร้างศาลาสังฆทาน และถวายทานแก่ประชาชนที่อดยาก^{๑๖๘}

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การเรียนการสอนของพระภิกษุสงฆ์นั้น เป็นการเรียนอยู่ในลักษณะมุขปาฐะหรือท่องจำปากต่อปากซึ่งอาจารย์ที่สอนก็จะแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมรคำต่อคำ เพื่อให้สมณศิษย์รูปหนึ่งว่าตามส่วนสมณศิษย์รูปอื่นก็ฟัง และอ่านตามในใจพร้อมทั้งจดบันทึกคำแปลบาลีแต่ละคำนั้นด้วย ส่วนการสอบไล่ประโยคนั้นนาน ๆ จะมีการสอบไล่ประโยคครั้งหนึ่ง วิธีการสอบคือผู้ที่เข้าสอบจะต้องท่องแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมรจากภาษาเขมรเป็นภาษาบาลี โดยมีคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ตามคำแนะนำของพระสังฆนายก สำหรับสมณศิษย์รูปใดที่ได้แปลบาลีต่อหน้าคณะกรรมการแม่กองประโยค (แม่กองบาลี สนามหลวงปัจจุบัน) โดยมีประโยคบาลี ๓ ประโยคที่นำมาจากคัมภีร์ธรรมบทเพื่อทำการสอบถ้าได้สอบผ่านจะได้เรียกชื่อว่า มหาสามประโยค ” ซึ่งประโยคบาลีที่ได้นำมาสอบไล่นั้นมีจำนวน ๒ แผ่นจารึกในใบลานเวลาทำการแปลนั้นให้เวลาแปล ๑ ชั่วโมงสำหรับสมณศิษย์รูปใดที่ได้สอบผ่านก็สามารถที่จะขอสอบไล่อีกประโยคได้ ถ้าสอบผ่านก็ได้ “มหาหนึ่งประโยค” จนกระทั่งได้เป็น “มหาห้าประโยค” ซึ่งการศึกษาเหล่าเรียนของกุลบุตรกุลธิดาได้จัดการศึกษามาเป็นเวลายาวนานที่ศึกษาหาความรู้จากที่วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำการสอนให้กุลบุตรกุลธิดาสามารถอ่านออกเขียนได้ และคิดเลขเป็นพร้อมวิชาชีพอื่น ๆ อีกด้วย สำหรับพระภิกษุสามเณร

^{๑๖๖} Khing Hocdy, Litt.rature Khm.re Du XIX.me Si.cle, p. 11.

^{๑๖๗} ตรึงเสียว, ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒, หน้า ๑๕๙ - ๑๖๑.

^{๑๖๘} ชา อววม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยศานติภักดีคำ, หน้า ๑๑๐.

นั่นก็จะมีภารกิจอบรมสอนวิธีการเทศน์เพื่อที่จะน้อมนำหลักธรรมที่ได้ศึกษาแล้วไปสั่งสอนประชาชน ให้มีความเข้าใจหลักธรรมที่ถูกต้อง และดำเนินชีวิตประจำวันถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา^{๑๖๙}

นอกจากพระองค์ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังได้ผนวชพระราชบุตรของพระองค์ด้วย กล่าวคือทรงสั่งให้คณะรัฐมนตรีทุกกระทรวงจัดเตรียมขบวนแห่ราชบุตรสองพระองค์ คือพระบาทสีสุวัตต์กับพระบาทสีสุวัตถาผนวชเป็นสามเณรที่พระวิหารวัดพุทธปรังค์โดยพระบาทสีสุวัตต์ประทับในสำนักพระพรหมมุนี ส่วนพระบาทสีสุวัตถาประทับในสำนักพระวิมลธรรมเทียงวัดเดียวกัน ส่วนพระราชบุตรองค์โตพระนามองค์ดีที่แม่ทัพสยามได้จัดขบวนแห่จากกัมพูชามาประทับที่กรุงเทพมหานครนั้น เมื่อพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงทราบที่พระบาทองค์ดวงทรงผนวชพระราชบุตรก็จัดเตรียมผนวชพระองค์ดีเป็นพระภิกษุ ณ วัดบรมนิเวส (น่าจะเป็นวัดบรมนิเวสวรวิหาร) ในคณะธรรมยุติกนิกายทรงมีนามบัญญัติว่า “พระนโรดมภิกขุ” ซึ่งการที่ตั้งพระฉายาก็ได้กำหนดพระนามตามวันที่พระองค์ทรงประสูติและทรงจำพระพรรษาที่วัดแห่งนี้เช่นเดียวกัน

ด้วยพระศรัทธาต่อพระรัตนตรัยในพระบาทองค์ดวง^{๑๗๐} พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับประชากรราษฎร์เสด็จทรงออกสดับพระธรรมเทศนาทุกวันพระอุโบสถศีลเป็นประจำโดยทรงมีพระประสงค์ต้องการให้ข้าราชการคณะรัฐมนตรีประชาชนได้ทำบุญรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ตามความศรัทธาของแต่ละคน และพระองค์ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นจำนวนมากเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆที่ถูกทำลายในช่วงที่เกิดสงครามมาแล้วหลายทศวรรษ พร้อมทั้งได้เฝ้าคำภีร์ฎีกาต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเกือบจะหมดสิ้น ดังนั้นในวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทองค์ดวงได้ส่งราชทูตมาเยือนเมืองไทย เพื่อให้พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งพระสงฆ์กัมพูชา ๑ รูปซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนา คือ พระมหาปานให้กลับมายังกรุงอุตงค์ พร้อมทั้งได้นำพระไตรปิฎกติดมาด้วย สำหรับพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเต็มพระทัยอย่างยิ่ง และทำตามคำขอโดยมุ่งหวังว่าจะได้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาคณะธรรมยุติกนิกายในพระราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้ศาสนาในกัมพูชามี ๒ นิกายเกิดขึ้นจนกระทั่งปัจจุบัน^{๑๗๑}

ฉะนั้น นับตั้งแต่พระบาทองค์ดวงทรงครองราชย์มาก็เอาพระทัยใส่ใจในการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างมากโดยพระองค์ทรงเป็นพระอาจารย์สอนพระบาลีแก่พระสงฆ์ด้วย และทรงสร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมากในกรุงอุตงค์เพื่อเป็นสถานที่สำหรับศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ และเยาวชนของชาติให้มีความรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นพระกรณียกิจที่สำคัญในการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และทรงเป็นแบบอย่างที่ประเสริฐแก่อาณาประชาราษฎร์จนวาระ

^{๑๖๙} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๑๓ - ๑๖.

^{๑๗๐} ตรึง เจริญ, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๑๖๑.

^{๑๗๑} Khing Hocdy, **Litt.rature Khm.re Du XIX.me Si.cle**, p. 11 - 13.

สุดท้ายพระองค์ทรงสวรรคตในวันศุกร์ที่ ๑๙ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกา ส่วนผู้ครองราชย์สมบัติต่อมาเป็นพระราชบุตรองค์โตของพระองค์

ตามหลักฐานที่กล่าวไว้ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระราชอาณาจักรกัมพูชานั้นมีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลายาวนานผ่านบรรพบุรุษจากสมัยหนึ่งมาอีกสมัยหนึ่ง และมีการติดต่อกับประเทศทั้งหลายที่มีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง เป็นต้นว่าประเทศอินเดียประเทศจีนประเทศลังกาทวีปซึ่งเป็นประเทศที่มีอารยธรรมวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองในสมัยนั้น และทำให้ราชอาณาจักรกัมพูชาได้เป็นมหาอาณาจักรที่ทรงอำนาจในภูมิภาคแห่งนี้ โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๗ แห่งสมัยมหานครได้มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตกวีนิพนธ์เป็นจำนวนมากที่ได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ กล่าวคือ พุทธมหารวิหารบายนซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่สอนเกี่ยวกับลัทธิทางพระพุทธศาสนา ปรัชญา และแขนงวิชาอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก

สรุปการศึกษาสมัยละแวกจนถึงสมัยของพระบางองค์ดวง คือนับตั้งแต่สมัยพระบาทศรีสุคนธบทขุนหลวงพระเสด็จกอน และพระบาทจันทราชาซึ่งทั้งสามพระองค์ล้วนแล้วเป็นพุทธมามกะ ทรงเคารพบูชาพระรัตนตรัยเป็นที่สักการบูชาสูงสุดนอกจากนี้ทุกๆพระองค์ทรงสร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการช่วยชี้แนะแนวทางสั่งสอนหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องที่ควรในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ซึ่งศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา และช่วงที่ทรงครองราชย์นั้นพระองค์ยังได้คัดเลือกตัวบุคคลที่จะเข้ามาช่วยบริหารกิจการทางบ้านเมือง โดยมีการจัดให้สอบไล่ประโยคภาษาบาลีและหลักคัมภีร์ฎีกาต่างๆในทางพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้ผู้บริหารที่มีความรู้ควบคุมคุณธรรมและเป็นแบบอย่างในการปกครองบ้านเมือง เมื่อสอบผ่านแล้วก็จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางด้านการเมืองการปกครองไปประจำที่หัวเมืองต่าง ๆ ฉะนั้นจึงถือว่ายุคนี้เอาหลักพระธรรมนำหน้าการปกครองประเทศ แม้ว่าพระราชทั้งสามพระองค์ได้ก่อผลกระทบต่อประเทศชาติหลายครั้ง โดยสืบเนื่องจากการครองราชย์มีการทำสงครามกันเองภายในราชวงศ์ พร้อมทั้งมีการพึ่งพาอาศัยกำลังจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อเข้ามาช่วยแก้ปัญหาภายในราชวงศ์ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลให้ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะที่ไม่แน่นอนไม่มีเสถียรภาพ ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านสังคมให้ได้รับผลกระทบลดน้อยถอยลงตามมาด้วย โดยเฉพาะพสกนิกรประสบกับความทุกข์เวทนาจากเหตุการณ์ดังที่กล่าวแล้ว และก็เป็นช่องทางโอกาสของต่างชาติที่จะเข้ามารุกรานประเทศได้ทุกเมื่อ

ต่อมา สมัย **พระบาทองค์ดวง** การศึกษาของพระสงฆ์ และการศึกษาของเยาวชนนั้น พระองค์ทรงเอาพระทัยในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามกาลสมัย คือทรงปรับปรุงระบบการศึกษาระบบข้าราชการ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งในราชวงศ์ตามลำดับเพื่อให้มีความคล่องตัวในการปกครองบ้านเมือง โดยทรงให้ไปประจำตำแหน่งตามหัวเมืองต่างๆอันที่จะพัฒนาประเทศชาติให้มีความเข้มแข็งและเพื่อที่จะต่อต้านจากภายนอกประเทศ นอกจากจะทรงปกครองประเทศตามหลักทศพิธราชธรรม

แล้ว พระองค์ทรงเป็นนักเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญอีกด้วย กล่าว คือมีการจัดพิมพ์เงินเพื่อทำพานิชกรรมกับจีน และอินเดียดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนทางการศึกษานั้นพระองค์ทรงจัดให้มีการสอบไล่ประโยคบาลี ได้มีพระสงฆ์เป็นพระมหาเปรียญ คือตั้งแต่เปรียญตรีเปรียญโทมาตามลำดับ ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสมัยนี้มีความเจริญอย่างมาก พร้อมกันนั้นยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในวงการพระศาสนาของพระราชาอาณาจักรกัมพูชา คือได้รับ **คณะธรรมยุติกนิกาย** จากประเทศไทยเพิ่มอีกนิกายทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชามี ๒ นิกายเหมือนกับประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

๔.๑.๔.๓. การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยอาณาจักรฝรั่งเศส

หลังจากที่พระบาทองค์ดวงทรงสวรรคตแล้ว การจัดการศึกษาของประเทศก็ยังคงดำเนินตามแบบอย่าง que พระองค์ทรงวางรากฐานเอาไว้ และผู้ที่สานต่อเกี่ยวกับการศึกษานั้นผู้ศึกษาจะได้อธิบายตามลำดับราชกาลดังต่อไปนี้

(๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทนโรดม

รัชสมัยพระบาทนโรดม (King Norodom) ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๔๗^{๑๗๒} ในพระชนมายุ ๒๖ พรรษา และประทับ ณ พระบรมราชวังกรุงอุดงค์^{๑๗๓} ซึ่งขณะนั้นประเทศกัมพูชากำลังถูกหมายตาของต่างชาติ กล่าวคือชาวฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลมาในอินโดจีน และได้ผนวกเอาประเทศกับพูชาเข้าเป็นรัฐอารักขา ด้วยตามสนธิสัญญาวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖^{๑๗๔} เริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ช่วงแรกเริ่มนั้นฝรั่งเศสยังไม่มียุทธศาสตร์และอิทธิพลต่อประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะระบบการศึกษาของประเทศ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง สถาบันพระพุทธรศาสนาที่ยังเป็นศาสนาประจำชาติ ส่วนพระภิกษุสงฆ์องค์สามเณรก็ยังมี การบวชเรียนตามปกติ และพระสงฆ์ถือเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการจัดการศึกษาแก่เยาวชน ดังเช่นรายงานการวิจัยของ Robert K. Headley, Jr ได้บอกว่า

“วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่สำคัญของประเทศทั้งการศึกษาของพระสงฆ์และการศึกษาของเยาวชน โดยพระสงฆ์นั้นได้รับบทบาทหน้าที่อย่างสูงอยู่ในฐานะเป็นผู้สั่งสอน และเป็นผู้ธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไว้ ซึ่งผู้เรียนส่วนใหญ่จะเป็นเด็กชายอยู่ในเยาว์วัยแห่งการศึกษาและต้องเรียนรู้ท่องจำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่ในภาษาบาลีเป็นหลัก”

จากรายงานการวิจัยฉบับนี้ก็แสดงให้เห็นว่าการบริหารจัดการศึกษาทั้งส่วนของพระสงฆ์และของเยาวชนนั้น พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์รับภาระหน้าที่อย่างหนักในงานการจัดการศึกษาของประเทศให้มีความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรืองเรื่องตามยุคสมัย ดังพระราชดำรัสของพระบาทองค์ดวงตอนที่

^{๑๗๒} ตรีง เจีย, **ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒**, หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.

^{๑๗๓} Khing Hocdy, *Litt.rature Khm.re Du XIX.me Si.cle*, p. 14

^{๑๗๔} ตรีง เจีย, **อารยธรรมเขมร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พนมเปญ : เพชรเนต, ๑๙๗๕), หน้า ๑๔๕.

ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ กล่าวคือมุ่งหวังให้พสกนิกรทุกระดับชั้นได้ศึกษาเรียนรู้และการดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา เช่น การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ถือว่าเป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานที่ทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องมีความตั้งงามเกิดขึ้นแก่ตน โดยเฉพาะการที่จะเข้าใจหลักของพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้หลักภาษาบาลีเพื่อให้สามารถเข้าถึงหลักคำสอนและพุทธพจน์ของพระพุทธองค์อย่างแท้จริงได้ด้วย ความสำคัญนี้พระองค์จึงทรงออกสอนภาษาบาลีแก่พระสงฆ์และพสกนิกรด้วยพระองค์เอง ดังนั้นในรัชกาลต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระองค์ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจที่สำคัญ โดยทรงดำเนินรอยตามพระราชบิดาทุกประการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า อย่างนานาอารยประเทศ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ฝรั่งเศสได้ใช้กำลังบังคับให้กัมพูชายอมเป็นเมืองขึ้นอย่างเต็มรูปแบบตามสนธิสัญญา ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ส่งผลให้พระมหากษัตริย์รวมทั้งประชากรชาวกัมพูชาไม่มีอำนาจใดๆ เพื่อการต่อรอง^{๑๗๕} ในที่สุดฝรั่งเศสได้ปฏิรูประบบวัฒนธรรมขนบธรรมประเพณีของกัมพูชาให้เหมือนวัฒนธรรมของตนโดยเฉพาะภาษาของชาติได้ลดน้อยถอยลงในสถานศึกษาแล้วอยู่ตามพระอารามต่างๆมีพระสงฆ์เป็นผู้ธำรงรักษาเอาไว้แล้ว พวกเขาได้บังคับให้เรียนภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาทางการสำหรับใช้ในการบริหารประเทศ^{๑๗๖} จึงเป็นชนวนก่อให้เกิดกระแสการต่อต้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มนักอนุรักษ์นิยมพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ได้บังเกิดขึ้นนับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๐ และในที่สุดฝรั่งเศสก็ได้มอบอำนาจคืนแก่พระราชินีแล้วกิจการทุกอย่างก็ได้มอบคืนแก่รัฐบาลกัมพูชาปกครองเหมือนเดิม ส่วนกิจการทุกอย่างที่ฝรั่งเศสดำเนินการอยู่ก็จะต้องได้รับอนุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้^{๑๗๗} ด้วยเหตุนี้ ฝรั่งเศสจึงเปลี่ยน นโยบายหันมาสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันพระพุทธศาสนาแทนดังจะปรากฏชัดในรัชกาลของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะกล่าวตามลำดับ

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ทรงครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๗๐ ในพระชนมายุ ๖๔ พระพรรษาและทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีพระดำริเป็นประชาธิปไตย กล่าวคือทรงยกเลิกการทำทารุณกรรมร่างกาย และยกเลิกระบบบางอย่างเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ และยังอนุญาตให้อาณาประชาราษฎร์มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง สนับสนุนการศึกษาของประชาราษฎร์อย่างเต็มพระราชหฤทัย^{๑๗๘} โดยในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ กล่าวคือรัฐบาลฝรั่งเศสซึ่งนำด้วย เรสดีดังส์เปรีเยร์

^{๑๗๕} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยศานติ ภัคดีคำ, หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

^{๑๗๖} ตรึง เจีย, อริยธรรมเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พนมเปญ : วิทยาลัยพนมเปญ, ๒๕๑๘), หน้า ๔๒.

^{๑๗๗} ตรึง เจีย, ประวัติศาสตร์เขมรภาค ๒, หน้า ๑๗๗ - ๑๗๙.

^{๑๗๘} อ่างแล้ว, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, หน้า ๑๑๓.

(R.sident Sup.rieur) ได้นำศาสนากราบบังคมทูลแต่พระกรุณาพระบาทสี่สุวัตต์และสมเด็จพระสังฆราช พระนามเทียง เมื่อปรึกษาหารือกันแล้วมีมติพร้อมกันว่าพระพุทธานามิความเจริญก้าวหน้ามากแล้ว ทั้งสถาบันพระราชามหากษัตริย์คณะมนตรี และประชาราษฎร์ในนครกัมพูชา อิบตีมีความสุขเกษม สำราญอันสืบเนื่องจากการได้รับการอบรมสั่งสอนของผู้ที่ศึกษาพระไตรปิฎกจึงเห็นว่าควรจัดตั้ง สถาบันการศึกษาภาษาบาลีขึ้นเป็นครั้งแรกที่นครวัด (จังหวัดเสียมเรียบปัจจุบัน) โดยตั้งชื่อว่า **บรม พุทธวจนปริยัติปสาท** อยู่ในความอุปถัมภ์ของพระกรุณาพระบาทสี่สุวัตต์ และทรงประกาศเปิดใช้เป็นการเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยมีพระพุทธรวงค์อิงเทพมิเป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา ซึ่งได้รับแต่งตั้งในประกาศพุทธศักราช ๒๔๕๑ ทรงประกาศว่าหน้าาคหน้านครวัดเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม และดำเนินการสอนได้ ๒ ปีถูกยุบลงไปอันเนื่องจากศาลาบาลีที่อยู่ตามจังหวัดมีระยะทางห่างไกล มีความลำบากต่อการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ จึงถูกยุบลงเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ตามมติของรัฐมนตรีกระทรวงอบรมว่า^{๑๗๙}

“ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๕ การเรียนการสอนอักษรเขมรได้มีการเขียนผิดเป็นจำนวนมาก เนื่องจากผู้ที่ขาดความรู้ในหลักของภาษาบาลีสันสกฤต และเขมรภาษาได้ปรากฏขึ้นทุกจังหวัดมีลักษณะที่ไม่ถูกต้องตามฉบับโบราณ คือมีการเขียนผิดตัวอักษรพยัญชนะสนธิครุหลุสสัมพันธ์เป็นต้น เพราะผู้ที่มีความรู้ด้านนี้มีจำนวนน้อย น่าจะมีการคัดเลือกผู้เป็นปราชญ์ทรงความรู้ที่ถูกต้องตามหลักภาษานำไปกราบทูลต่อพระมหากษัตริย์ โดยได้รับการยอมรับจากพระพุทธรวงค์อิงเทพมิให้เข้ากราบทูลต่อสมเด็จพระสังฆราช สำหรับผู้ที่มีความรู้แตกฉานในหลักภาษาบาลีนั้นได้แต่งตั้งให้พระพุทธรวงค์อิงเทพมิเป็นผู้ตรวจตราการศึกษาอักษรเขมรในนครกัมพูชา เนื่องจากฉบับอักษรที่ใช้ขึ้นมีการเขียนผิดเป็นจำนวนมากจากการนำแบบฉบับของเสียม (สยาม) จึงให้แก้ไขตามแบบฉบับของเขมรโบราณอย่างเดี่ยวสำหรับใช้ในพระนครจากการประชุมชำระรวมกับพระวิมลธรรมและอุกญาจักรี ดำเนินการจนประสบความสำเร็จได้”

ช่วงเดียวกันนั้น พระบาทสี่สุวัตต์ได้ตั้งแต่พระพุทธรวงค์เป็นผู้ตรวจชำระพระธรรมวินัยซึ่งอนุญาตให้สอนพระธรรมวินัยด้วย กล่าวคือสอนพระธรรมวินัยตั้งแต่ปฐมบัญญัติเป็นต้น โดยได้รับมอบหมายหน้าที่เป็นผู้ดูแลการดำเนินการจัดการเรียนการสอนในศาลาบาลี คณะมหานิกายทั้งในเหมืองหลวง และต่างจังหวัดและมีการจัดฝึกอบรมแก่เจ้าคณะพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด พระอุปัชฌาย์ เจ้าอธิการ และคู่สวดให้ฝึกอบรมสั่งสอนสมณศิษย์ได้เรียนรู้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี ฐานกรณ์ เสียงสระเป็นต้น เพื่อให้มีความรู้ถูกต้องและความเข้าใจอย่างแตกฉานในหลักภาษา^{๑๘๐}

^{๑๗๙} คณะกรรมการศึกษาค้นคว้าวิทยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธิกวิทยาลัย**, หน้า ๑๙.

^{๑๘๐} นิตยสารกัมพูชา, เล่มที่ ๑ ปีที่ ๒ สายที่ ๒, พ.ศ. ๒๔๗๐.

ดังนั้น สถานศึกษาศาลาบาลีที่ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกที่นครวัดถูกยุบไปก็ตาม แต่ทางรัฐบาลกัมพูชาพร้อมด้วยรัฐบาลฝรั่งเศสเห็นความสำคัญของการศึกษาภาษาบาลี จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาใหม่ชุดหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ในการจารึกอักษรและแบบฉบับประเพณีต่างๆให้มีความถูกต้องตามหลักอักษรวิธีเพื่อจะได้นำมาใช้ทั่วทั้งประเทศในแนวทางเดียวกัน เนื่องจากอุปสรรคในการจัดตั้งศาลาบาลีครั้งแรกนั้นได้เป็นบทเรียนที่ดีสำหรับจัดตั้งศาลาบาลีกาลต่อมาให้เป็นไปอย่างสมบูรณ์จนกระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้จัดตั้งศาลาบาลีขึ้นในกรุงพนมเปญ และมีชื่อว่าอบรมพุทธวจนปริยัติมนต์หรือกระทรวงบรมพุทธวจนปริยัติ เพื่อเป็นสถานศึกษาแทนศาลาบาลีที่ได้ก่อตั้งในกาลก่อนมิได้ประสบผลสำเร็จตามพระราชประกาศเลขที่ ๘๕ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยพระกรุณาพระบาทสีสุวัตรทรงเป็นราชูปถัมภ์ ซึ่งในช่วงนั้นอาคารสถานที่สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้นยังไม่มี พระองค์จึงทรงพระราชทานกระทรวงพระสังฆธรรมและพระวิหารพระแก้วมรกตบางส่วนเป็นที่สำหรับศึกษาบาลีเป็นการชั่วคราว^{๑๘๑} ซึ่งสถานศึกษาภาษาบาลีที่ทรงจัดตั้งขึ้นครั้งนั้นมีจำนวน ๓ ชั้น และทรงประกาศใช้ในวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ตามการโปรดเกล้าฯ พระบาทสีสุวัตร และตัวแทนของรัฐบาลฝรั่งเศสได้ประกาศว่า

“ศาลาบาลีนี้ พร้อมด้วยบรรณालัย์ที่ได้ก่อตั้งขึ้นมีจุดประสงค์รวบรวมเอกสารที่สำคัญ ๆ ที่อยู่ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ทั้งในเมืองหลวงและในต่างจังหวัดให้นำมาเก็บไว้ที่แห่งนี้ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าหาความรู้เหมือนกับประเทศเพื่อนบ้าน และมีความหวังว่าสถานศึกษาทั้งหลายที่อยู่ตามประเทศเพื่อนบ้านจะช่วยอุปถัมภ์ให้สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้สำเร็จลุล่วงเสร็จสมบูรณ์เรียบร้อย เพื่อเป็นสถานฝึกอบรมแก่ปัญญาชนให้มีความรู้ความสามารถ และมีประสิทธิภาพทางด้านวิชาการด้วยการสหปฏิบัติ การฝึกฝีมือแบบวิทยาศาสตร์ที่ได้ดำเนินก่อสร้างเป็นระยะเวลาจำนวน ๑๖ ปี ในภูมิภาคอินโดจีน”

การก่อสร้างสถานศึกษาบาลีแห่งนี้เกิดขึ้นได้จากความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในพระกรุณาพระบาทสีสุวัตร ทรงพระราชทานให้สร้างศาลาบาลีอยู่รอบบริเวณพระบรมมหาราชวังโดยทรงเห็นความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อศาลาบาลีแห่งนี้ พระองค์จึงทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์และงบประมาณทางรัฐบาลกัมพูชาเพื่อสั่งซื้อหนังสือจากแหล่งต่างๆ มาประดิษฐานไว้ ณ ที่แห่งนี้ เพราะเป็นแหล่งสำหรับศึกษาค้นคว้าแหล่งการเรียนรู้ทุกๆสาขาวิชา^{๑๘๒} นอกจากนี้พระองค์ทรงสถาปนาพระราชบรรณาลัย์(Biblioth.que Royale)ขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๖๔ ตามพระราชประกาศลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงตั้งชื่อบรรณาลัย์นี้ว่าเขมรบรรณาลัย์อยู่ในเมืองหลวงพนมเปญ และ

^{๑๘๑} นิตยสารปณิธิพุทธจักร, เลขที่ ๑๒, ตุลาคม - พฤศจิกายน - ธันวาคม, พ.ศ. ๒๕๐๖, หน้า ๕๔.

^{๑๘๒} สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๑๙ - ๒๑.

บรรณालย์แห่งนี้ ได้บูรณะขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ.๒๔๖๘ แล้วได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นพระราชบรรณालย์ ”^{๑๘๓}
ต่อมากลายเป็นศาลาบาลีชั้นสูงแล้วในปี พ .ศ. ๒๔๘๘ ก็เปลี่ยนมาเป็นสถานศึกษามัธยมศึกษาใน
พระพุทธศาสนา ^{๑๘๔} และสุดท้ายก็เปลี่ยนมาเป็นพุทธวิद्याลัยสุรามมฤตตามพระราชประกาศเลขที่
๓๘๘ ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม พ .ศ. ๒๔๘๘ ^{๑๘๕} โดยมีกฎข้อบังคับในการดำเนินการจัดการศึกษาบาง
ประการได้เปลี่ยนแปลงไปตามพระราชประกาศเลขที่ ๓๕ ลงวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๕ จนถึง
พ.ศ. ๒๔๖๘ ทางรัฐบาลกัมพูชาได้จัดสร้างพระราชบรรณาลย์กัมพูชาขึ้นแต่ไม่มีสำนักงานเพื่อบริหาร
จัดการในช่วงนั้นจึงได้ขออาคารสถานศึกษาบาลีชั้นสูงเป็นสำนักงานทำให้ศาลาบาลีได้ย้ายไปที่วัดพระ
แก้วมรดกอีกครั้งต่อมาปี พ .ศ. ๒๔๖๙ ทางรัฐบาลได้เอาโรงเรียนประถมศึกษาฝรั่ง - เขมรซึ่งเป็น
สถานศึกษาสำหรับกุมารากุมารีมีชื่อว่าศาลาพะสาสน (โรงเรียนสวนตลาด) มาเป็นอาคารศึกษาบาลี
ชั้นสูงตลอดมา

ดังนั้นการจัดตั้งสถาบันการศึกษาภาษาบาลีชั้นนี้ขึ้นมาก็โดยพระราชดำริพระกรุณาพระบาทสี
สุวัตถ์ ได้เห็นถึงว่าสภาพปัญหา และอุปสรรคความเสื่อมของสัญญาวัฒนธรรม
ขนบธรรมเนียมประเพณี ของพระราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเคยเป็นประเทศที่มีอารยธรรม
เจริญรุ่งเรืองทุกๆ ด้านในภูมิภาคแห่งนี้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากสำหรับกุลบุตรกุลธิดา
โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้เดินทางออกไปศึกษาเล่าเรียนบาลี หรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใน
ต่างประเทศเป็นจำนวนมากเพื่อที่จะได้ศึกษาหลักคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งมีนัยสำคัญคือ ต้องการให้
ประเทศกัมพูชามีเอกราชทางด้านวัฒนธรรม และอักษรศาสตร์ และก็ยังมีเหตุผลประการหนึ่งคือ
นโยบายที่สำคัญของรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ต้องการให้สมณนิสิตและนักศึกษาได้รับอิทธิพลจากประเทศไทย
ซึ่งอาจทำให้ฝรั่งเศสมีความลำบากในการปกครองประเทศ ^{๑๘๖}

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้พระบาทสีสุวัตถ์ ร่วมกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้สร้างสถานศึกษาบาลี
ขึ้นเพื่อเป็นการยกระดับความรู้ของพระสงฆ์ให้ได้รับความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นโดยได้ดำเนินการ
เรียนการสอนตามหลักสูตรดังนี้ คือต้องเรียนหลักภาษาบาลีด้วยการแปลจากภาษาสันสกฤต ภาษา
โรมัน ภาษาไทยมาเป็นภาษาเขมร ซึ่งกรรมวิธีการเรียนการสอนได้จัดทำขึ้นมานั้นมีวัตถุประสงค์
ต้องการให้สมณศึกษามีความรอบรู้อย่างแท้จริงในหลักพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ควรยึดถือ และปฏิบัติ
ตามให้ถูกต้อง และได้ที่มีกฎข้อบังคับได้ประกาศลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ กล่าวคือห้ามมิให้

^{๑๘๓} สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติสังเขปพุทธศาสนบัณฑิต, (พนมเปญ : พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๐๐๕), หน้า ๘ - ๑๓.

^{๑๘๔} นิตยสารกัมพูชาสุริยา, เล่มที่ ๒ ปีที่ ๒๗ ค.ศ. ๑๙๕๕, หน้า ๕๕๔.

^{๑๘๕} นิตยสารปณิธิพุทธจักร, เลขที่ ๑๒ เดือน ตุลาคม - พฤศจิกายน ๑๙๖๓.

^{๑๘๖} สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๒๓ - ๒๔.

พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ไปศึกษาพระไตรปิฎกต่างประเทศอีก ก็จะต้องศึกษา ณ สถานศึกษา บาลีชั้นสูงนี้แทน

นอกจากนี้ ได้เกิดมีทัศนคติแบบโบราณนิยมมีความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับการศึกษา แผนกพระปริยัติธรรมที่ต้องการให้มีการแปลคัมภีร์ฎีกาพระพุทธศาสนาจากฉบับเดิมเป็นภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมรด้วย กลุ่มโบราณนิยมไม่ต้องการให้เอาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีคัมภีร์ฎีกาต่างๆ มาจัดพิมพ์หนังสือลงในกระดาษคือต้องการให้รักษาคัมภีร์ฎีกาต่างๆ ไว้ในลักษณะใบลานเหมือนเดิม โดยกลุ่มนี้ ถือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาความรุ่งเรืองของการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยให้มีความถูกต้องตามฉบับเดิมนั้น โดยมีสมเด็จพระธรรมลิตตเกตุกษัตริย์ราชบัณฑิตยกพระสังฆนายกคณะมหานิกายดำรงตำแหน่งรักษาการแทนสมเด็จพระสังฆราชานิลเทียง พร้อมทั้งพระเถระบางส่วนอยู่ตำแหน่งชั้นพระราชาคณะด้วย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งนั้นประกอบด้วยพระมหาเถระ ๓ รูป กล่าวคือพระครูสังศรีทราจวนฉัตร พระครูวิมลปัญญาอุ้มสู และพระครูสังฆวิชาวัดตาด ถูกกลองโฆษาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปฏิบัติทางด้านพระพุทธศาสนาถูกกล่าวหาจากกลุ่มปฏิบัติแบบโบราณนิยมเรียกว่า “ธรรมเก่า” และกลุ่มปฏิบัติสมัยนิยม “ธรรมใหม่” ก็ได้ทวีคูณรุนแรงมากขึ้นจากกลุ่มทัศนคติแบบโบราณที่เรียกว่าธรรมเก่า และกลุ่มปฏิบัติแบบธรรมใหม่การประทุษร้ายนี้ ทำให้พระเถระทั้ง ๓ รูปถูกกระทำโดยการเอาก่อนหินกว้างไปภูมิกำหนดทั้งสามรูปแล้วก็แพร่หลายทั่ว ประเทศทำให้เกิดการแตกสามัคคีธรรมในพุทธบริษัทก็พุดขึ้นส่วนสมเด็จพระธรรมลิตตเกตุกษัตริย์ราชบัณฑิต ได้ทำเรื่องไปยังกระทรวงธรรมการเพื่อถวายรายงานแด่พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระศรีสุวัถลี ทรงให้พระวินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วก็ทรงสนับสนุนตามคำขอให้มีการเปลี่ยนแปลงตามทัศนคติแบบใหม่ ซึ่งนำด้วยพระครูสังศรีทราจวนฉัตร พร้อมทั้งมีพระราชประสงค์สนับสนุนพระองค์แก้วฟ้ามนูวงศ์สมัยนั้น พระองค์ยังเป็นอุปราชอยู่ด้วยการวิวาทกันระหว่างพระสงฆ์ก็ได้สิ้นสุดลงอย่างยุติธรรม ทางฝ่ายพระมหาเถระหนุ่มๆ ทั้ง ๓ - ๔ รูป ได้รับสนับสนุนจากพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระศรีสุวัถลี ให้ดำเนินการต่อที่จะปรับปรุงการศึกษาดังกล่าวแล้ว^{๑๘๗}

ฉะนั้นนับตั้งแต่สถานศึกษาบาลีนี้ได้เกิดขึ้น พระสงฆ์องค์สามเณรได้ศึกษาจบทุกๆ ปีเป็นจำนวนมาก พร้อมกันนั้นพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ ก็มีความปิติยินดีอย่างยิ่งที่ได้ศึกษาในสถานที่แห่งนี้ ทำให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการในวัดใหญ่ๆ ได้ขอเปิดสำนักเรียนเพิ่มตามวัดต่างๆ ของตนขึ้นและขอให้มีการแต่งตั้งพระสงฆ์สามเณรที่ได้ศึกษาจบจากสถานศึกษาแห่งนี้ ไปเป็นพระอาจารย์สอนตามสถานศึกษาทั่ว ประเทศทำให้การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม และการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว^{๑๘๘} ซึ่งนอกจากจะมีพระสอนแล้วใน

^{๑๘๗} สมเด็จพระสังฆราช, กัลยาณมิตรของฉันท, (พนมเปญ : สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ๑๙๙๓), หน้า ๒๓.

^{๑๘๘} สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติสังเขปพุทธศาสนบัณฑิต, หน้า ๑๙.

สถาบันการศึกษานี้ เป็นแหล่งรวบรวมนักปราชญ์ทางศาสนา มาช่วยสอนพระภิกษุสงฆ์ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กัน โดยวิชาที่เรียนนั้นก็มีภาษาบาลี ภาษาเขมร ภาษาสันสกฤต ภาษาฝรั่งเศส ภาษาไทย ภาษาลาว หลักพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ พระวินัย พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์ หลักการนิพนธ์หนังสือ และวิทยาศาสตร์เป็นต้น ทำให้สถานศึกษาแห่งนี้ ได้เป็นที่นิยมของพระภิกษุสามเณรอย่างมาก โดยสถานศึกษาอยู่ตรงใจกลางเมืองหลวงกรุงพนมเปญ และเป็นสถานที่รองรับพระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาจบบาลีรองจากต่างจังหวัดเข้ามาศึกษาต่อ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อให้จบชั้นบาลีถึงประโยคสูงสุด และมีรูปแบบการศึกษาที่ชัดเจน^{๑๘๙} โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๗ มีจำนวน ๔ ชั้นเรียน และมีสถิติจำนวนนักเรียนแต่ละปีดังต่อไปนี้^{๑๙๐}

- ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ มีนักเรียน จำนวน ๒๕ รูป
- ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีนักเรียน จำนวน ๓๐ รูป
- ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๖ มีนักเรียน จำนวน ๓๕ รูป
- ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๙ มีนักเรียน จำนวน ๔๐ รูป
- ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๗ มีนักเรียนจำนวน ๑๐๐ รูป

จากสถิติของผู้ที่เข้ามาศึกษาในสถานศึกษาบาลีชั้นสูงนั้น ได้มีพัฒนาการก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงของอาคารสถานที่สำหรับดำเนินการจัดการเรียนการสอนเป็นรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น หลังจากที่ได้จัดสร้างสถานศึกษาบาลีที่นครวัด แล้วถูกยุบย้ายมาตั้งที่กรุงพนมเปญซึ่งในช่วงนั้นแม้จะมีการสลับปรับเปลี่ยนสถานที่จัดการเรียนการสอนอยู่หลายครั้งก็ตามแต่การศึกษาของพระสงฆ์ก็ไม่มีหยุดยั้ง หรือชะงักลงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่องของการปรับปรุงวิธีการศึกษาของพระสงฆ์จากแบบเดิม คือธรรมเก่าเปลี่ยนมาเป็นสมัยใหม่ หรือธรรมใหม่ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นทำให้พระภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศเต็มใจที่จะศึกษาอยู่ในรูปแบบใหม่ พร้อมทั้งมีวิชาการทางโลกมาจัดการเรียนการสอนอยู่ในหลักสูตรอยู่ด้วยนี้ คือเป็นการปฏิรูประบบการศึกษาของสงฆ์ให้เป็นไปตามกาลสมัยด้วยการได้รับการสนับสนุนอุปถัมภ์ค้ำชูจากพระราชามหากษัตริย์ พร้อมด้วยคณะรัฐบาลและประชาชนอย่างจริงจังและทั่ว ถึงจึงนับว่าเป็นการบำเพ็ญพระกรณียกิจสำคัญยิ่งขององค์สมเด็จพระบาทสิริวัตรถ์ ที่พระองค์ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงทุกๆ ด้านโดยเฉพาะการวางรากฐานทางการศึกษาเพื่อจรรโลงวัฒนธรรมของประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองเสมือนในอดีตจนถึงวาระสุดท้ายตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ และต่อไปก็จะเป็นการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสิริวัตรถ์มุนีวงศ์

^{๑๘๙} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์บาลีชั้นสูงพระราชบรรณาลัย และกรมขุนมุนี ๓ , (พนมเปญ : สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗.

^{๑๙๐} สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๒๖ - ๒๗.

(๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทลีสู่ต์ถ์ มุนีวงศ์

หลังจากพระราชบิดาทรงสวรรคตแล้วพระบาทลีสู่ต์ถ์ มุนีวงศ์ (KingSisowath Munivong) ผู้ทรงเป็นพระราชโอรสก็ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๔๘๔^{๑๙๑} สืบต่อจากพระราชบิดา และทรงดำเนินรอยตามทุกประการซึ่งพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ใส่พระทัยในพระวินัยสงฆ์และทรงทำบำรุงการศึกษาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองโดยมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยในพระองค์ทำให้พสกนิกรทุกทั่วหน้ากันได้ใกล้ชิดกับพระองค์เสมอมา นอกจากนี้แล้ว ในรัชสมัยพระบาทลีสู่ต์ถ์ มุนีวงศ์ทรงพระราชานุญาตให้จัดตั้ง

คณะกรรมการตรวจชำระ และแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาเขมรขึ้นตามพระราชประกาศเลขที่ ๑๐๖ ลงวันที่ ๑๔ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ (ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๘๓) โดยมีคณะกรรมการแปลชำระพระไตรปิฎกในครั้งนั้นเป็นจำนวนมาก^{๑๙๒} และทรงจัดสร้างสถาบันพุทธ - ศาสตรบัณฑิต (Buddhist Institute) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ เพื่อใช้เป็นแหล่งรวบรวมจัดพิมพ์หลักคำสอน และเผยแผ่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าเดิม จากผลงานของผู้ที่ได้ศึกษาจบจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมศาลาบาสิรอง และได้เข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาบาลีชั้นสูงตั้งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชา โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาของสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับแม้เป็นช่วงที่ทรงครองราชย์ไม่นานก็ตามแต่พระองค์ก็ได้จัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองจนเป็นรูปเป็นร่างมากกว่าสมัยก่อน คือมีการสอบที่ชัดเจนโดยผู้ที่จะเข้าสอบได้นั้นจะต้องได้รับการศึกษาเป็นเวลา ๓ ปีจึงมีสิทธิ์ เข้าสอบได้นอกนั้นยังมีพระสงฆ์บางรูปสอบตกเป็นเวลาหลายปี หรือก็สอบตกตลอดเนื่องจากว่ามีผู้ที่เข้าสอบเป็นจำนวนมาก ถ้าบางรูปได้สอบผ่านแล้วก็เข้าศึกษาต่อในศาลาลีชั้นสูงอีกเป็นเวลา ๔ ปี จึงจะมีการสอบอีกครั้ง^{๑๙๓} ซึ่งหลักสูตรที่ใช้จัดการศึกษาของสถาบันพุทธศึกษาสมัยอาณาจักรฝรั่งเศสจะเห็นรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ โครงสร้างหลักสูตรพุทธศึกษาสมัยอาณาจักรฝรั่งเศส

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน/ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / สัปดาห์	ชม. / สัปดาห์
	๑) ภาษาประจำชั้น		
	- ภาษาบาลี	๘	๘

^{๑๙๑} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยสานติ ภัคตีคำ, หน้า ๑๑๔.

^{๑๙๒} ลีสู่วีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์บาลีชั้นสูงพระราชบรรณालัย และกรมขุนมม๓, หน้า ๔๐ -๔๘.

^{๑๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

	- ภาษาเขมร	๑	๑
	๒) ชีวภาษา		
	- ภาษาฝรั่งเศส	๕	๕
	- ภาษาอังกฤษ ๓) ประวัติศาสตร์ / ภูมิศาสตร์	๒	๒
	- ประวัติศาสตร์	๒	๒
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑
	๔) คณิตศาสตร์	๕	๕
	๕) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และสุขศึกษา	๒	๒
	๖) ความรู้ทั่วไป : โลกনীติ	๑	๑
	สรุปเวลาเรียนต่อสัปดาห์	๒๗	๒๗

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๓๕-๓๗.

ตารางที่ ๔.๑ โครงสร้างหลักสูตรพุทธศึกษาสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (ต่อ)

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / สัปดาห์	ชม. / สัปดาห์
	๑) ภาษาประจำชั้น		
	- ภาษาบาลี	๖	๖
	- ภาษาสันสกฤต	๓	๓
	- ภาษาเขมร	๑	๑
	๒) ชีวภาษา		
	- ภาษาฝรั่งเศส	๕	๕
	- ภาษาอังกฤษ	๒	๒
	๓) ประวัติศาสตร์ / ภูมิศาสตร์		
	- ประวัติศาสตร์	๑	๑
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑
	๔) คณิตศาสตร์	๔	๔

	๕) วิทยาศาสตร์	๒	๒
	- ธรรมชาติและอนามัย	๑	๑
	- ฟิสิกส์ (Physics)	๒	๒
	- เคมี (Chemistry)	๑	๑
	สรุปเวลาเรียนต่อสัปดาห์	๒๗	๒๗

ตารางที่ ๔.๑ โครงสร้างหลักสูตรพหุศึกษาศาสตร์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต (ต่อ)

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / สัปดาห์	ชม. / สัปดาห์
	๑) ภาษาประจำชั้น		
	- ภาษาบาลี	๖	๖
	- ภาษาสันสกฤต	๓	๓
	- ภาษาเขมร	๑	๑
	๒) วิชาภาษา		
	- ภาษาฝรั่งเศส	๕	๕
	- ภาษาอังกฤษ	๒	๒
	๓) ประวัติศาสตร์ / ภูมิศาสตร์		
	- ประวัติศาสตร์	๑	๑
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑
	๔) คณิตศาสตร์	๔	๔
	๕) วิทยาศาสตร์		
	- ธรรมชาติและอนามัย	๑	๑
	- ฟิสิกส์ (Physics)	๒	๒
	- เคมี (Chemistry)	๑	๑
	๖) ความรู้ทั่วไป : ศาสนประวัติ	๑	๑
	สรุปเวลาเรียนต่อสัปดาห์	๒๗	๒๗

ตารางที่ ๔.๒ โครงสร้างหลักสูตรพหุทธิศึกษาสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (ต่อ)

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / สัปดาห์	ชม. / สัปดาห์
	๑) ภาษาประจำชั้น		
	- ภาษาบาลี	๕	๕
	- ภาษาสันสกฤต	๓	๓
	- ภาษาเขมร	๑	๑
	๒) วิชาภาษา		
	- ภาษาฝรั่งเศส	๔	๔
	- ภาษาอังกฤษ	๒	๒
	๓) ประวัติศาสตร์ / ภูมิศาสตร์		
	- ประวัติศาสตร์	๒	๒
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑
	๔) คณิตศาสตร์	๔	๔
	๕) วิทยาศาสตร์		
	- ธรรมชาติและอนามัย	๑	๑
	- ฟิสิกส์ (Physics)	๑	๑
	- เคมี (Chemistry)	๑	๑
	๖) ความรู้ทั่วไป		
	- โลกนิติ	๑	๑
	- อารยธรรมเขมร	๑	๑
	- ศิลปะเขมร		
	สรุปเวลาเรียนต่อสัปดาห์	๒๗	๒๗

สรุปว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า มุนีวงศ์ นอกจากจะทรงพระราชทานุญาตให้ประชุมชำระ และแปลพระไตรปิฎกมาเป็นภาษาเขมร แล้วการศึกษาของพระสงฆ์ก็มีจัดเวลาสอบเป็นที่ชัดเจน คือผู้ที่มีสิทธิเข้าสอบได้ก็ต่อเมื่อได้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม (ศาลาบาลีรอง) เป็นเวลา ๓ ปี จึงจะสอบได้และเมื่อได้สอบผ่านแล้วก็ไปศึกษาต่อที่ศาลาบาลีชั้นสูงอีก ๔ ปี หรืออาจมากกว่านั้นจนกว่าจะสอบได้สำหรับหลักสูตรที่ใช้จัดการศึกษา นั่นก็คงใช้หลักสูตรเดิมในรัชกาลที่ผ่านมา

มากล่าวคือ การศึกษาพระไตรปิฎกทั้งสามหมวดและส่งผลให้การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ดำเนินการไปอย่างราบรื่นเพราะอาคารสถานที่สำหรับใช้จัดการศึกษานั้นมีความพร้อมไม่เหมือนแต่ก่อนที่จะต้องสลับสับเปลี่ยนกลับไปกลับมา กล่าวคือ บางครั้งทางรัฐบาลก็ขอทางคณะสงฆ์ไปเป็นสถานที่งาน และบางครั้งก็มอบคืนพระสงฆ์เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาซึ่งประกอบด้วยช่วงนั้นประเทศชาติอยู่วาระของเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า และมีความสงบสุขในสังคมจนกระทั่ง ได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ผู้ศึกษาจะกล่าวต่อไป

๔.๑.๔.๔ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยเอกราชจากฝรั่งเศส

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสวรรคตแล้วการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ก็ยังคงมีความเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ และได้สืบทอดมาจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทำให้การศึกษาพระปริยัติธรรม และการศึกษาของชาติได้มีการปรับปรุงพัฒนาระบบการศึกษาให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นในทุกๆ ด้านควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะทางด้านวิสัยเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมเป็นต้นโดยมีองค์สมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระประมุขซึ่งการดำเนินการจัดการศึกษาในช่วงได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสมีดังต่อไปนี้

(๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในวันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕^{๑๙๔} ภายใต้การบริหารประเทศของพระองค์ ทำให้ทรงได้รับเทิดพระเกียรติว่าทรงเป็นพระวรบิดาแห่งชาติ^{๑๙๕} โดยการน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการบริหารประเทศเรียกได้ว่า พระองค์ทรงเป็นธรรมราชาของการบริหารประเทศอย่างแท้จริงและนอกจากนี้ พระองค์ทรงได้รับการอุปสมบทจำนวนสองครั้ง และทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ในบวรพระพุทธศาสนาซึ่งในช่วงที่ทรงอุปสมบทอยู่นั้น พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและการพัฒนาประเทศมาตั้งนั้นการที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าได้ก็จะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาคนเพราะคนถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ในการขับเคลื่อนความก้าวหน้าทั้งปวงถ้าหากได้รับการฝึกฝนอบรมเป็นอย่างดีทางด้านศีลธรรมจริยธรรมนั้น คือกระบวนการทางการศึกษาหรือการสร้างปัญญา

เพราะฉะนั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ก็มุ่งไปในรัชสมัยของพระองค์ทรงเอาพระทัยในการจัดการศึกษาของสงฆ์ กล่าวคือทรงปรับปรุงระบบการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์องค์

^{๑๙๔} ชา อวม และคณะ, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยศานติ ภัคดีคำ, หน้า ๑๑๖.

^{๑๙๕} เดวิด แซนด์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยพรณงาม เก้าธรรมสาร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๒.

สามแผน และได้ขยายโรงเรียนพระปริยัติธรรมออกไปทั่วพระราชอาณาจักรโดยแบ่งหลักในการเรียนการสอนออกเป็น ๒ แผนกใหญ่ๆ ดังนี้

๑) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมวินัย

๒) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกพุททธิศึกษา (บาลี)

การบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งสองแผนกนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาของสงฆ์จึงทรงขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองต่างๆ ทั่วทั้งพระราชอาณาจักรเพื่อฟื้นฟูพระบวรวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองในอดีตกลับขึ้นมาสู่จิตวิญญาณของประชาชนผ่านเรื่องราวและอุปสรรคต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นในกาลก่อน และถือเป็นบทเรียนที่สำคัญยิ่งในการที่จะแก้ปัญหาของประเทศชาติให้เจริญขึ้นตามสมัยใหม่โดยในเรื่องนี้พระองค์ทรงได้บริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ตั้งชื่อว่าพุทธิมหาวิทยาลัยพระสีหนุราชสำหรับใช้เป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในการสร้างภูมิปัญญาพัฒนาแนวความคิดคิดถูกต้องตามหลักธรรมนำหลักปฏิบัติสู่ปวงชน เพื่อให้การดำเนินวิถีชีวิตเป็นไปตามทางที่ถูกที่ควรด้วยความสำคัญนี้ จึงมีการพัฒนาองค์ความรู้ของพระสงฆ์ให้มีการศึกษาที่สูงขึ้นระดับอุดมศึกษา ซึ่งรายละเอียดการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ผู้จะอธิบายในหัวข้อ (๓.๓ การศึกษาระดับอุดมศึกษา)

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติถวายแด่พระราชบิดาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วพระองค์ทรงเข้าสู่ชีวิตนักการเมืองในฐานะเป็นประชาชนโดยได้ตั้งพรรคการเมืองขึ้นใหม่ชื่อว่าพรรคสังคมนิยม และก็ได้รับชัยชนะเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีของกัมพูชาโดยการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา^{๑๙๖} ซึ่งเป็นลัทธิทางการเมืองสำหรับใช้บริหารประเทศอันมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานเพื่อสร้างพลังแห่งความเสมอภาคอันจะนำมาซึ่งความผาสุกของประชาชนผู้ยากไร้ และสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในชาติได้^{๑๙๗} ด้วยหลักการนี้ ถือเป็นนโยบายความเป็นกลางทางการเมืองของพระองค์ที่ยึดหลักการพัฒนาตามหลักทางสายกลาง (Middle Way) ตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ทำให้พระองค์ทรงสามารถประสานหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหลักการปกครองทางการเมืองด้วยดีตลอดมา และเหตุผลหลักที่ทรงสร้างทฤษฎีพุทธสังคมนิยมขึ้นก็เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารประเทศเพราะ

^{๑๙๖} นกมล ชาติประเสริฐ, **เจ้านโรดมสีหนุกับนโยบายความเป็นกลางของกัมพูชา (Norodom**

Sihanouk and Cambodian Non-alignment Policy), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

^{๑๙๗} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **กัมพูชา : สงครามและความหวัง (War & Hope The Case for Cambodia)**, แปลโดยสุรเดช กกกกลิ่น, (กรุงเทพมหานคร : อาทิตยการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๒ - ๑๐๔.

ต้องการสร้างความเป็นเอกภาพของสถาบันหลักไว้ด้วยกัน คือสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อต่อต้านอำนาจระบบลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่เข้ามาในอินโดจีน และเริ่มขยายอิทธิพลเข้ามายังประเทศกัมพูชา พระองค์จึงทรงทำการต่อสู้ด้วยการปลุกเร้าพุทธศาสนิกกัมพูชาให้เข้าใจถึงหลักการ และเหตุผลเพื่อสนับสนุนนโยบายพุทธสังคมนิยมของพระองค์ กล่าวคือผู้ปกครองต้องยกย่องให้เกียรติผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และปฏิบัติต่อพวกเขาด้วยความเมตตา กรุณาตั้งมั่น อยู่ในความดีซึ่งที่ศตวรรษนี้ ตรงกันข้ามกับระบบคอมมิวนิสต์ที่สนับสนุนให้ผู้อยู่ใต้ปกครองทำการโค่นล้มอำนาจผู้ปกครอง และจัดตั้งระบบการปกครองของชนชั้นกรรมาชีพแทน แทนที่จะแสวงหาแนวทางอยู่ร่วมกันอย่างสันติพระองค์จึงไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดระบบลัทธิของคอมมิวนิสต์ทำให้พระองค์ประกาศถือนโยบายความเป็นกลางกับนานาชาติจากการปฏิบัติของพระองค์จึงถือเป็นธรรมิกราชาในการบริหารประเทศ และก็เป็นการเผยแพร่หลักการทางพระพุทธศาสนาจึงทำให้การศึกษา พระสงฆ์ในสมัยนี้ ได้รับการทำนุบำรุงส่งเสริมและเป็นที่ยอมรับจากสังคมอย่างมากทั้งส่วนของศาสนธรรม ศาสนทฤษฎี ศาสนสถาน และศาสนพิธีได้มีการสืบต่อและจัดสร้างขึ้นมาใหม่หรือบูรณปฏิสังขรณ์มาเป็นจำนวนมากโดยได้รับอุปถัมภ์ค้ำจุนจากพุทธบริษัทร้อยละ ๙๕% ได้ถือเป็นพุทธมามกะดังปรากฏชัดในฉบับรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ^{๑๙๘}

ดังนั้น หลักทฤษฎีพุทธสังคมนิยมที่องค์สมเด็จพระบาทนโรดมสีหนุทรงพระดำริขึ้นเพื่อสร้างสังคมให้เป็นสังคมพุทธอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปราศจากการกดขี่ข่มเหงซึ่งกันและกันโดยหลักทฤษฎีพุทธสังคมนี้นี้ พอดีสรุปลักษณะที่เป็นองค์ประกอบของสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาดังที่ อินุทป โณฎิกกุ เอง มณีจินดา ได้แบ่งลักษณะของสังคมออกเป็น ๕ ประการดังนี้^{๑๙๙}

- ๑) มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มครอบครัวและมีการสืบพันธุ์
- ๒) มีเศรษฐกิจเหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาชีวิตได้
- ๓) มีการปกครองเพื่อแสวงหาความสุขร่วมกัน
- ๔) มีศาสนาสำหรับชี้แนะแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง
- ๕) มีการศึกษาสำหรับสืบทอดวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น

ฉะนั้นองค์ประกอบของสังคมทั้ง ๕ ประการถือเป็นรากฐานรองรับของสังคมทุกสังคมในการที่จะสร้างสังคมให้มีเสถียรภาพและมีการรักษาสืบทอดเผยแพร่ต่อไปโดยทฤษฎีทางสังคมวิทยา เรียกว่าสถาบัน (Institution) ซึ่งมีองค์ประกอบของสถาบันอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงก่อให้เกิด

^{๑๙๘} สูงสีว, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, หน้า ๓๗.

^{๑๙๙} Indabanno Bhikhu Heng Monychenda, PREAHBAT DHAMMIK, Vol. 2, (Anlongvil /PhnomPenh : Printed in Taiwan, 1995), p. 215

สถาบันหลักๆ ๓ ประการ คือสถาบันชาติ สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์แต่อย่างไรก็ตามหลักทฤษฎีพุทธสังคมนิยมที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงริเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นต้นมา โดยพระองค์ไม่สามารถที่จะขัดขวางแรงกดดันจากอิทธิพลภายนอก กล่าวคือการเกิดสงครามเวียดนามกับสหรัฐอเมริกาและความขัดแย้งภายในคณะรัฐบาลของพระองค์ซึ่งมีทัศนะความคิดเห็นที่แตกต่างกันอันเกี่ยวข้องกับนโยบายการต่างประเทศ และในระหว่างที่พระองค์ทรงเยือนต่างประเทศนั้น ทางคณะรัฐมนตรีภายใต้การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาก็ได้ทำรัฐประหารส่งผลให้อำนาจการบริหารประเทศ ที่ยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาได้สิ้นสุดลงในวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓^{๒๐๐} และเป็นเหตุทำให้เกิดสงครามกลางเมืองในพระราชอาณาจักรกัมพูชาได้ประทุขึ้น และทวีคูณรุนแรงอย่างต่อเนื่องแล้วส่งผลกระทบต่อบวรพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรงตามมาด้วยโดยเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นผู้ศึกษาใคร่อธิบายในส่วนที่เกี่ยวข้องมีผลกระทบต่อระบบการศึกษาทางพระพุทธศาสนาตามลำดับต่อไป

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยปฏิวัติรัฐประหาร

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ภายใต้การบริหารประเทศของรัฐบาลปฏิวัติรัฐประหารมีลอนนอล (Lon Nol) เป็นผู้นำประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘ ได้ส่งผลให้การศึกษาทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรได้ตกต่ำลงอย่างมากเนื่องจากงบประมาณของชาติที่นำมาสนับสนุนพัฒนาระบบการศึกษาถูกตัดให้น้อยลงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา โดยงบประมาณแผ่นดินร้อยละ ๖๐ % ถูกตัดเป็นงบประมาณสำหรับใช้จ่ายทางกองทัพรวมทั้งการเกิดสงครามภายในของประเทศได้ทวีรุนแรงขึ้นไม่สามารถที่จะหยุดยั้ง ได้ทำให้ครูอาจารย์พร้อมทั้งนิสิตนักศึกษาทุกวัยในเขตที่ถูกยึดครองของฝ่ายคอมมิวนิสต์ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร^{๒๐๑}

จากเหตุการณ์นี้ ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาของพระสงฆ์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ และสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาก็ถูกระบวนการทางการเมืองเข้ามาแทรกแซงถึงไปเป็นเครื่องมือและเป็นฐานเสียงเพื่อสนับสนุนกิจการทางการเมืองของฝ่ายรัฐบาลผ่านการนิมนต์พระเถระผู้ใหญ่ที่อยู่ในสถานะเป็นผู้บริหารสถานศึกษาของสงฆ์ส่วนใหญ่ทั่ว ทั้งหัวเมืองต่างๆ ให้มาช่วยสนับสนุนรัฐบาลอันที่จะต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ และขณะเดียวกันพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตปกครองของคอมมิวนิสต์ก็ถูกชักชวนมาสนับสนุนรัฐบาลของตัวเองเช่นกัน

^{๒๐๐} ชุมพล เลิศรัฐการ, **กัมพูชาในการเมืองโลก**, (กรุงเทพมหานคร : ธีญาพับลิเคชั่น: , ๒๕๓๖), หน้า ๖๘.

^{๒๐๑} เขียน ธีระวิทย์ และสุนัย ผาสุข, กัมพูชา: **ประวัติศาสตร์สังคมเศรษฐกิจความมั่นคงการเมืองและการต่างประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐.

ด้วยเหตุผลหลักของทั้งสองฝ่ายได้ส่งผลให้พระสงฆ์ทั้งในเมือง และนอกเมืองเกิดความแตกแยกกันขาดความสามัคคีเกิดขึ้นในสังคมพระสงฆ์ส่วนประชาชนที่มีศรัทธาต่อพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายก็มีความคิดแตกแยกเช่นเดียวกันนี้ คือสงครามจิตวิทยาของกระบวนการทางการเมืองระหว่างฝ่ายลัทธิประชาธิปไตยกับลัทธิคอมมิวนิสต์ที่แพร่ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ระบบการศึกษาของพระสงฆ์อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่มีเสถียรภาพทางการศึกษาได้ปรากฏขึ้น กล่าวคือพระสงฆ์ผู้ศึกษาระยะแต่ก็มีได้ปฏิบัติตนตามธรรมะอันสืบเนื่องจากสภาวะการณนั้นไม่เอื้ออำนวยจึงทำให้การศึกษาของสงฆ์ได้กลายเป็นการศึกษาทางการเมืองแทน โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่อยู่ในตำแหน่งผู้บริหารจัดการศึกษาก็ถูกรัฐบาลนิมนต์มาเทศน์ถึงโทษภัยของระบบคอมมิวนิสต์ผ่านวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติให้ประชาชนได้รับทราบเข้าใจปัญหาที่จะตามมา โดยพระเถระจำนวนนั้นก็เป็เป้าสังหารของฝ่ายตรงกันข้ามเช่นกัน ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชชวตตาดอธิตีตรวจชำระไตรปิฎกเป็นเจ้าอาวาสวัดนิโรธรังสีพระธรรมโกษาจารย์เสขนางเป็นศาสตราจารย์บาลีพุทธิกวิทยาลัยอยู่วัดอุณาโลมเป็นต้น ที่ทางฝ่ายลัทธิคอมมิวนิสต์ได้จัดซื้อไว้ในบัญชีดำตั้งแต่ก่อนยึดกรุงพนมเปญ ซึ่งตามความเชื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์การยอมรับนับถือศาสนาถือว่าเป็นคอมมิวนิสต์ไม่สมบูรณ์เมื่อเขมรแดงยึดกรุงพนมเปญได้แล้วพระสงฆ์เหล่านั้นถูกนำไปสังหารพร้อมกันกับกลุ่มพระสงฆ์ที่เคยสนับสนุนคอมมิวนิสต์ทันทีเช่นกัน

สรุป การศึกษาคณะสงฆ์ช่วงรัฐบาลลอนนอลเป็นผู้บริหารประเทศแม้จะไม่มีการทำลายศาสนธรรมสถานทีศึกษาก็ตาม แต่ก็ได้ลดบทบาทของศาสนทายาทซึ่งเคยเป็นผู้ที่สืบทอดอายุของพระศาสนาด้วยการสั่งสอนธรรมะ และแนะนำหลักปฏิบัติแก่พระนิสิต ตลอดจนประชาชนได้เปลี่ยนแปลงบทบาทของตนมาเป็นนักประชาสัมพันธ์แก่ผู้บริหารประเทศแทนโดยใช้อุบายยุทธวิธีบีบบังคับพระสงฆ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมเพื่อการสนองตอบนโยบายหรือกระบวนการสงครามจิตวิทยาของทั้งสองฝ่ายที่เอาพระนิสิตนักศึกษาประชาชนเข้าร่วมเป็นขบวนการ และเป็นเครื่องมือสำหรับ ชัยชนะในการครองอำนาจเท่านั้น จนในที่สุดรัฐบาลเขมรแดงใช้นโยบายหลอกพระสงฆ์เพื่อให้ฝ่ายของตนรับชัยชนะจากรัฐบาลลอนนอลได้อย่างสมใจ และกลายเป็นผู้นำประเทศที่ทำทุกอย่างเพื่อการทำลายล้างสถาบันหลักของประเทศช่วงการปกครองด้วยเขมรแดง

(๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยรัฐบาลเขมรแดง

หลังจากรัฐบาลเขมรแดง ได้ยึดอำนาจการบริหารประเทศของรัฐบาลลอนนอลตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๒^{๒๐๒} ได้ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสถาบันการศึกษาของชาติทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรพร้อมกับสถาบันอื่นๆ ด้วยที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรกัมพูชาโดยเฉพาะได้ทำลายล้างสถาบันที่เป็นมรดกสืบทอดทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาติให้เสื่อมลงตามด้วยกล่าวคือ

^{๒๐๒} เขียน ธีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข, กัมพูชา: ประวัติศาสตร์สังคมเศรษฐกิจความมั่นคงการเมืองและการต่างประเทศ, หน้า ๖๐ - ๖๑.

สถาบันการศึกษาโดยให้สถานศึกษาเป็นที่ว่างเปล่าห้องสมุดถูกเผาทำลายพร้อมกับหนังสือตำราทางวิชาการต่างๆ เนื่องจากเขมรแดงให้ทัศนะว่าหนังสือตำราเรียนทางศาสนาเป็นเครื่องมือที่มีปฏิกริยาสอนให้คนต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ซึ่งมีทั้งพระภิกษุสงฆ์ และคฤหัสถ์ผู้ทรงความรู้มีตำแหน่งหน้าที่จัดการเรียนการสอนหรือเป็นนักเทศน์ และเป็นทีเฝ้าพระศรัทธาของพระนิสิตนักศึกษาประชาชนทั่วไปถูกเขมรแดงจับไปสังหารโดยมีสมเด็จพระสังฆราชฮวดตาด และพระเดชพระคุณโชฮายเป็นต้น^{๒๐๓} ซึ่งนโยบายหรืออุดมการณ์หลักของคอมมิวนิสต์ที่ได้ดำเนินการจัดระเบียบบ้านเมืองในรูปแบบใหม่นี้ มีวิธีการอย่างรุนแรงกล่าวคือต้องสังหารฝ่ายตรงข้ามอย่างไม่มีควมปราณีรวมทั้งสั่งให้ประชาชนอพยพออกจากเมืองออกไปตั้งถิ่นฐานในป่าเพื่อบุกเบิกที่ทำกินกันใหม่^{๒๐๔} นอกจากนี้พระสงฆ์ที่มีอิทธิพลรองลงมาตามลำดับก็ถูกจับไปพิจารณาโทษเช่นกัน โดยจับไปกักขังและลาสิกขาเป็นจำนวนมากเพื่อให้ไปทำไร่ทำนาแทนอันที่จำนำผลผลิตทางการเกษตรกรรมมาสนับสนุนความเป็นอยู่ของประชาชนที่อยู่ใต้การบังคับบัญชาของตนนอกจากนั้นแล้วได้ออกกฎข้อบังคับหรือแนวนโยบายเกี่ยวกับสถาบันทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าคณะกรรมการจัดการดูแลพระพุทธศาสนา (Religious Direction Office) เพื่อจำกัดสิทธิของพระสงฆ์ไว้ ๘ ประการดังนี้

- ๑) พระสงฆ์ที่มีสิทธิเข้ามาบวชต้องมีอายุ ๕๐ ปี ขึ้นไปและเคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อนจึงบวชได้
- ๒) พระสงฆ์ต้องเรียนหลักทฤษฎีคอมมิวนิสต์ และช่วยเผยแพร่อุดมการณ์ สังคมนิยมไปสู่ประชาชนในระหว่างที่บวชอยู่
- ๓) การจัดงานการบุญทางศาสนาต้องแจ้งให้คณะกรรมการจัดการดูแลศาสนาให้ทราบล่วงหน้า และวัดจะต้องเสียภาษีให้แก่คณะกรรมการทุกครั้งหลังจบพิธีบุญนั้น
- ๔) พระสงฆ์ต้องเสียภาษีให้รัฐเดือนละ ๑๐ เรียล (Riels)
- ๕) วัดแต่ละวัดจะต้องเสียภาษีให้รัฐเดือนละ ๑๐๐ เรียล
- ๖) วัดทุกวัดจะต้องตั้งตู้บริจาคไว้เพื่อนำไปบำรุงกองทุน (RDO) ทุกเดือน
- ๗) แต่ละวัดห้ามมิให้พระสงฆ์อยู่เกินกว่า ๕ รูป
- ๘) ประชาชนต้องไม่ส่งเสริมการทำบุญ และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

จากนโยบายทั้ง ๘ ประการเป็นการชี้ชัดว่ารัฐบาลเขมรแดงได้ใช้นโยบายบังคับพระสงฆ์ทุกกรณีเพื่อมิให้พระสงฆ์ได้ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนาหรือดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นแต่อย่างใด เนื่องจากพระภิกษุที่เข้ามาบวชนั้นล้วนแล้วเป็นผู้สูงอายุ โดยเห็นความสำคัญของพระศาสนาจึงบวชมา ก็เพื่อสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาให้คงไว้มิให้เสื่อมสิ้น

^{๒๐๓} Pin Yathay, *Stay alive My son*, (Phnom Penh : Sipar, 2003), p. 315.

^{๒๐๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า ๓๖.

จากประเทศเท่านั้นส่วนเรื่องของการดำเนินการจัดการศึกษาสงฆ์นั้นไม่มีการจัดการศึกษาเลยเพราะพระภิกษุสามเณรที่บวชมาเพื่อศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นไม่มีตามหลักกฎข้อบังคับทั้งแปดประการจึงถือว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมในช่วงการปกครองของรัฐบาลเขมรแดงมีความเสื่อมที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ของกัมพูชา

ดังนั้นหลังจากรัฐบาลเขมรแดงได้อพยพคนไปสู่ชนบทแล้วจึงมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า การเรียนของเยาวชนต้องควบคู่กับการผลิตกล่าวคือนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่มีอายุระหว่าง ๕ - ๑๐ปี จะต้องเรียนด้วยทำงานไปด้วยเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ทางรัฐบาลต้องการโดยใช้เวลาเรียนวันละ ๒ - ๓ ชั่วโมง นอกจากนี้จะเป็นการทำงานส่วนใหญ่ซึ่งสถานศึกษานั้นก็จะอยู่ในสหกรณ์โรงงานต่างๆ ใช้เป็นที่เล่าเรียน ส่วนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่เรียนตามจังหวัดต่างๆ ก็ดำเนินการในลักษณะเช่นกันหมด และไม่มีการเรียนการสอนระดับวิทยาลัยมีเฉพาะแต่การศึกษาทางการแพทย์เท่านั้น ที่ศึกษาในโรงพยาบาลตามเมืองหลวงและในศูนย์พยาบาลตามสหกรณ์ต่างๆ ซึ่งก็หมายความว่าการศึกษาภายใต้ระบบของเขมรแดงมีลักษณะอย่างเดียวกันคือจะต้องศึกษาหลักทฤษฎีคอมมิวนิสต์เพื่อทำการปฏิบัติ และปฏิบัติเพื่อสร้างผลผลิตทางการเกษตรที่จะต้องแลกด้วยชีวิตเชื่อฟังตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ ที่ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกนำไปสังหารซึ่งจากการศึกษาของเดวิด แชนด์เลอร์ได้กล่าวยืนยันว่า “แผนพัฒนาประเทศ ๔ ปีของรัฐบาลมิได้พูดถึงการพระศาสนาและจัดการศึกษาของชาติ”^{๒๐๕} นอกจากนี้จะเรียนหลักทฤษฎีคอมมิวนิสต์กับการปฏิบัติโดยสถานที่ทำงานนั้นคือโรงเรียนอย่างแท้จริง และในเมื่อทำงานผลิตผลก็ต้องถูกลงโทษตามกฎหมายบังคับของโรงเรียน สำหรับการเรียนทางการแพทย์นั้นก็เพื่อที่จะรักษาคนไข้อย่างเดียวเท่านั้น^{๒๐๖}

โดยสรุป การศึกษาช่วงการปกครองประเทศภายใต้การบริหารด้วยรัฐบาลเขมรแดงถือว่ามีผลกระทบต่อระบบการศึกษาของพระสงฆ์อย่างมหาศาลกล่าวคือรัฐบาลเขมรแดงได้ทำลายอาคารสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอนหนังสือตำราทางวิชาการต่างๆ ก็ถูกเผาทำลายหมดสิ้นส่วนผู้เป็นปราชญ์มีตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการศึกษาทั้งของพระสงฆ์ และฝ่ายบ้านเมืองนั้นก็ถูกรัฐบาลเขมรแดงจับไปสังหารชีวิตส่วนพระนิสิตนักศึกษาที่มีอิทธิพลรองลงมา ก็จับไปกักขังจนเสียชีวิตในเรือนจำ และถูกจับให้ลาสิกขาออกไปทำอะไรทำเนาแทน นี่คือพฤติกรรมอันโหดร้ายของเขมรแดงส่วนการดำเนินการจัดการศึกษาของชาติทางรัฐบาลเขมรแดงมิได้สนับสนุนดำเนินการจัดการศึกษาอย่างจริงจังมีเพียงการจัดเรียนการสอนสำหรับเด็กเล็กๆ เพื่อให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้นมีเวลาเรียนวันละ ๒ - ๓

^{๒๐๕} เดวิด แชนด์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, แปลโดยพรธมงาม เภาธรรมสาร และคณะ, หน้า ๓๓๙.

^{๒๐๖} ธีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข, กัมพูชา: ประวัติศาสตร์สังคมเศรษฐกิจความมั่นคงการเมือง และการต่างประเทศ, หน้า ๖๑.

ชั่วโมงแล้วก็ต้องไปทำงานเป็นส่วนมากโดยมีทัศนคติว่า “คนมีการศึกษาย่อมเป็นผู้ต่อต้านการทำปฏิวัติรัฐประหาร” จึงเป็นเหตุที่ได้ระบุในร่างแผนพัฒนาประเทศ ๔ ปีของรัฐบาลเขมรแดงที่ได้ร่างแผนพัฒนาขึ้นมาไม่มีได้พูดถึงระบบการศึกษาของชาติอย่างเป็นทางการเลย

(๔) การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยรัฐบาลเฮงส์มริน-ฮุนเซน

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ในสมัยรัฐบาลเฮงส์มริน –ฮุนเซนหลังจากได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศของเขมรแดงได้แล้วทำให้การศึกษาทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักรมีผลกระทบอย่างหนักซึ่งสืบเนื่องจากในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๘–๒๕๒๒ ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสที่ทรงความรู้ทางวิชาการต่างๆ ถูกรัฐบาลเขมรแดงจับไปสังหารชีวิตเป็นจำนวนมากจึงส่งผลการให้การจัดการศึกษาในสมัยรัฐบาลเฮงส์มริน –ฮุนเซนระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๒ – ๒๕๓๔ มีการขาดบุคลากรทางการศึกษาเป็นจำนวนมากรัฐบาลจึงมีการปฏิรูประบบการศึกษาขึ้นมาใหม่อยู่หลายด้านเพื่อให้การจัดการศึกษาได้ดำเนินต่อไปแต่ก็ยังมีอุปสรรคอยู่หลายประการ เป็นต้นว่าอาคารสถานที่สำหรับใช้เป็นสถานศึกษาอุปกรณ์การเรียนการสอนหนังสือตำราเรียนต่างๆ พร้อมทั้งงบประมาณที่นำมาสนับสนุนทางการศึกษาก็ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการโดยปัญหาที่เจออย่างหนักนั้น คือการขาดแคลนครูอาจารย์ทั้งฝ่ายบรรพชิต และฆราวาสสืบเนื่องจากบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนถูกจับไปประหารชีวิตในช่วงการปกครองด้วยระบบเขมรแดง^{๒๐๗} และพร้อมกันนั้นพระเถระบางรูปที่มีหน้าที่ในการดำเนินการจัดการศึกษานั้น เพื่อชีวิตรอดจากการจับไปสังหารก็ได้ไปอาศัยอยู่ตามประเทศต่างๆ จนหมด^{๒๐๘}

ดังนั้นจึงเป็นเหตุทำให้ระยะเวลา ๑๒ ปี ที่รัฐบาลเฮงส์มริน-ฮุนเซนปกครองประเทศนั้นแม้รัฐจะเปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้เรียนอย่างไม่เป็นทางการก็ตามแต่ก็ไม่มีพระภิกษุสงฆ์ ที่จะไปเรียนเพราะพระสงฆ์ที่รัฐบาลอนุญาตให้เรียนนั้นส่วนมากเป็นผู้สูงอายุอยู่ในวัยชราภาพมีอายุ ๕๐ ขึ้นไป^{๒๐๙} ตามกฎข้อบังคับทั้ง ๘ ประการ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นสำหรับการเรียนการสอนของพระสงฆ์อาจจะมี การเรียนการสอนเป็นบางวัด ซึ่งมีลักษณะเป็นพระที่มีอาวุโสมากก็สอนผู้ที่มีอาวุโสรองลงมาตามลำดับ เพื่อให้พระที่บวชใหม่ได้เข้าใจหลักข้อวัตรปฏิบัติของการดำรงสมณเพศเป็นบรรพชิตตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ส่วนการได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลในการดำเนินการจัด

^{๒๐๗} เขียน ชีระวิทย์ และสุณัฏ วัฒนาสุข , กัมพูชา: ประวัติศาสตร์สังคมเศรษฐกิจความมั่นคงการเมืองและการต่างประเทศ, หน้า ๖๑.

^{๒๐๘} Oum Khem, “The duty in the Buddhism in the Cambodia”, Kambuja Suriya, (January-March,1999), Vol. 53 No. 1 : 20-23.

^{๒๐๙} ธิบัติ บัวศรี, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๕ - ๑๓๗.

การศึกษานั้น ไม่มีมีเพียงการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะไปแจกตามวัดต่างๆ เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษากันเองเนื่องจากพระสงฆ์นั้นมีประสบการณ์ชีวิตมามากพอรัฐจึงไม่ให้ความสำคัญในเรื่องนี้

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ทางรัฐบาลได้อนุญาตให้พระสงฆ์เข้ามาบวช โดยเสรีไม่มีการจำกัดเรื่องของอายุของผู้ที่เข้ามาบวชได้พร้อมพิธีทองของพระพุทธศาสนา อย่างในครั้งก่อนซึ่งสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบบคอมมิวนิสต์มาเป็นรัฐกัมพูชาประชาธิปไตยและเปลี่ยนจากสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชามาเป็นรัฐกัมพูชา ซึ่งได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งชาติว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐ”^{๒๑๐} โดยหลักรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้อนุญาตให้เปิดโรงเรียนสอนบาลีและพระธรรมวินัย โดยทางประเทศกัมพูชาเรียกว่าศาลาพุทธศึกษาได้เกิดขึ้นในปีนั้นแต่ก็ต้องเจอปัญหาอุปสรรคเป็นจำนวนมากของการดำเนินการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในระยะแรก เพราะยังขาดบุคลากรที่ทำหน้าที่ ในการจัดการเรียนการสอนพร้อมกับอาคารสถานที่อุปกรณ์การเรียนการสอนก็ยังมีไม่เพียงพอ และก็ยังต้องการสนับสนุนจากคณะรัฐบาลในเรื่องของงบประมาณเพื่อนำมาช่วยดำเนินการจัดจ้างครูอาจารย์มาสอนด้วย เป็นเหตุให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ตามชนบทนั้นไม่ได้เรียนเกี่ยวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีแต่การท่องบทสวดมนต์และรักษาข้อวัตรปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยเท่านั้นดังเช่นรายงานการวิจัยของพระระพีพนดวงลอยได้สรุปเกี่ยวกับสภาพของพระสงฆ์กัมพูชาในช่วงการปกครองด้วยระบบเขมรแดงมีลักษณะ ๕ ประการต่อไปนี้^{๒๑๑}

๑) สมัยเขมรแดงห้ามพระสงฆ์ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและได้ทำลายสถาบันการศึกษาของสงฆ์จึงทำให้ระบบการศึกษาของสงฆ์ในสมัยรัฐบาลลอนนอลไม่ได้รับการฟื้นฟูในช่วง ๑๐ แรกพร้อมทั้งขาดการเหลียวแลรวมทั้งการสนับสนุนในสมัยต่อมา

๒) ขาดบุคลากรทางศาสนาหรือพระภิกษุสามเณรที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการเรียนการสอนเพื่อนำความรู้ไปเผยแพร่สู่ประชาชนกัมพูชาเพราะจำกัดอายุของคนที่เข้ามาบวช

๓) พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในระหว่างการทำปฏิวัติส่วนมากถูกจับไปสังหารเป็นเหตุทำให้รัฐบาลเฮงส์มรินชาตทรัพยากรบุคคลทางศาสนาที่มาทำหน้าที่ฟื้นฟูการศึกษาของสงฆ์ขึ้นมาใหม่

๔) ระบบการปกครองและอุดมการณ์ทางการเมืองภายในรัฐบาลเฮงส์มรินเป็นตัวสกัดกั้นการพัฒนาอุปการศึกษาศึกษาของสงฆ์ไม่มีประสิทธิภาพไม่ตรงตามทิศทางควรที่จะเป็น

๕) ความมั่นคงของรัฐจำเป็นต้องนิมนต์พระสงฆ์ให้เข้ามาศึกษาวิถีทางการเมือง

^{๒๑๐} Raoul M. Jennar, *The Cambodian Constitutions* (1953-1993), (Bangkok : white lotus, 1995), p. 112.

^{๒๑๑} พระระพีพนดวงลอย, “การศึกษาสถานภาพพระสงฆ์กัมพูชาระหว่าง ค.ศ. ๑๙๗๕-๑๙๘๙”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๕.

ของฝ่ายรัฐบาลเพื่อนำความรู้ไปบอกเหล่าให้ประชาชนรับทราบพระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์กลาง
ประสานงานระหว่างรัฐและประชาชน เป็นเหตุให้พระสงฆ์มีภารกิจทางการเมืองมากกว่าการศึกษา
หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นจากลักษณะทั้ง ๕ ประการเป็นการชี้ให้เห็นชัดถึงสภาพการศึกษาของพระสงฆ์
ช่วงการปกครองด้วยรัฐบาลเฮงสัมรินฮุนเซน กล่าวคือรัฐบาลได้ใช้ช่องทางทางด้าน
พระพุทธศาสนาเพื่อประสานรอยร้าวระหว่างประชาชนกับรัฐบาล อันที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการ
บริหารประเทศ และก็เป็นเหตุที่สถาบันการศึกษาของสงฆ์ถูกชักจูงเข้าสู่วัฏจักรแห่งการเมืองหรือเป็น
เครื่องมือของนักการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยปัจจัยเหล่านี้ ล้วนแล้วส่งผลกระทบต่อระบบ
การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์โดยตรง การดำเนินการจัดการศึกษาก็ไม่มีประสิทธิภาพ
ประกอบกับขาดการดูแลสนับสนุนอย่างจริงจังจากพระเถระผู้ใหญ่ และความช่วยเหลือจากรัฐบาล
อย่างสุจริตใจเพราะการศึกษาของสงฆ์กลับเป็นการศึกษาทางการเมืองแทน

ส่วนหลักสูตรการเรียนการสอนที่ใช้จัดการศึกษาของสถาบันพุทธศึกษา หรือศาลา
บาลีชั้นสูงนั้นใช้หลักสูตรเดิมดังกล่าวแล้วใน (ตารางที่ ๓.๒) ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ
และใช้จัดการศึกษามาถึงการปกครองประเทศด้วยรัฐบาลเฮงสัมริน -ฮุนเซน และเริ่มใช้หลักสูตรใหม่
ตามที่กระทรวงธรรมการ และศาสนาได้ประกาศใช้ตามเลขที่ ๙๙ กทศ.สร. ลงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.
๒๕๔๔ เพื่อจัดการศึกษาทุกสำนักเรียนทั่วประเทศให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันดังจะเห็นในหัวข้อที่
กำลังจะกล่าวถึง

๔.๒ การจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาสมัยปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนโรดมสีหนุณี พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ในพระชนมพรรษา
๕๑ พรรษาเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยมีมติเป็นเอกฉันท์ของคณะที่ปรึกษาราชบัลลังก์
ภายหลังการประกาศสละราชบัลลังก์ของสมเด็จพระนโรดมสีหนุอันเนื่องมาจากปัญหาทางพระ
พลานามัยจึงสละราชย์สมบัติแด่พระราชโอรสของพระองค์ซึ่งทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พระนโรดมสีหนุกับสมเด็จพระราชินีนาถมณีนานาสีหนุอดีตเอกอัครราชทูตด้านวัฒนธรรมของ
กัมพูชาประจำองค์การยูเนสโก ก่อนที่คณะที่ปรึกษาราชบัลลังก์ลงมติเอกฉันท์ให้พระองค์เสด็จขึ้น
ครองราชย์หลังจากสมเด็จพระราชบิดาประกาศสละราชสมบัติเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ทรงได้รับการถวาย
พระปรมาภิไธยในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า “พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระบรมนาถนโรดมสีหนุณี
สมานภูมิชาติศาสนารักขัตตัตติยาเขมรารัฐราชภูริพุทธินทรธรรมหากษัตริย์เขมรราชนาสมุโสภาส
กัมพูชาเอกราชรัฐบูรณสันติศุภมังคลาสิริวิบุลาเขมราศรีพิราษภูริพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี”

โดยความในพระปรมาภิไธยหมายความว่า “ผู้รับใช้มาตุภูมิศาสนาประชาชาติและ
ประชาราษฎร์เขมรโดยสวามิภักดิ์ และภักดีภาพมหากษัตริย์ซึ่งพระพุทธและพระอินทร์ท่านอุปถัมภ์ผู้

รวบรวมเขมรชนทั้งสิ้นผู้ปกป้องเอกราชบูรณภาพแผ่นดิน และสันติภาพของกัมพูชาพร้อมทั้งคุ้มครอง
มรดกเสรีภาพและวิบุลภาพของประชากรชาวกัมพูชา”

พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาทรงสำเร็จการศึกษา
ทางด้านนาฏกรรมดนตรีการละครและบัลเลต์ชั้นสูง และการถ่ายทำภาพยนตร์จากกรุงปารีส
สาธารณรัฐเช็กและกรุงเปียงยางในเกาหลีเหนือทรงเคยดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ด้านการสอน
บัลเลต์ในกรุงปารีส และตำแหน่งเอกอัครราชทูตด้านวัฒนธรรมของกัมพูชาประจำองค์การยูเนสโกไม่
เคยอภิเษกสมรสไม่ทรงมีพระราชโอรสหรือพระราชธิดาทรงได้ชื่อว่าเป็นศิลปินผู้เก่งกาจใฝ่รู้ถ่อมตน
ทรงงานหนัก และทรงมั่งคั่งในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกได้ถ่ายทอดสดทางสถานีโทรทัศน์และ
วิทยุทั่วประเทศ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนโรดมสีหมุนีซึ่งทรงเป็นกษัตริย์องค์ที่สองของ
ราชอาณาจักรกัมพูชาในรอบ ๖๐ ปีพระองค์ได้ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า “พระองค์จะทรง
ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมายกัมพูชา และจะทรงประกอบพระราชภารกิจเพื่อประโยชน์ของ
ประเทศชาติและประชาชน”

ด้วยพระปฐมบรมราชโองการนี้ ทำให้การศึกษาของประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่าย
พุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรโดยเฉพาะการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาในปัจจุบันได้รับความ
อุปถัมภ์มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่ประจักษ์ชัดต่อสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลง และมีความเจริญมาก
ขึ้นมาตามลำดับ ซึ่งจากสถิติ ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ท้าวพระราชอาณาจักรกัมพูชามีโรงเรียนแผนกพระธรรม
วินัย-โท-นักธรรมชั้นตรี-เอกโรงเรียนสมณศึกษา มีจำนวน ๗๒๖ มีจำนวน ๑๓,๖๑๒ รูป โรงเรียน
พุทธิกปฐมศึกษา มีจำนวน ๕๔๙ โรงเรียน สมณที่กำลังศึกษาอยู่จำนวน ๑๒ รูป พุทธิกอนุวิทยาลัย
๑๗๔ มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๑ โรงเรียนสมณที่กำลังศึกษาอยู่มีจำนวน ๓-๔ กำลังศึกษาอยู่มีจำนวน ,
๓๗๐ รูปพุทธิกวิทยาลัยมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๔ - ๖ จำนวน ๑๑ โรงเรียนสมณที่กำลังศึกษาอยู่มีจำนวน
๑๘๘๓ รูปและพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราชกับพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหมุนีจำนวนผู้ที่กำลัง
ศึกษานั้นจะเห็นในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาส่วน ๔ วัด ท้าวพระราชอาณาจักรกัมพูชามีจำนวน
๒๓๗ วัด โดยมีพระสงฆ์จำนวน ๕๗ รูป ๓๕๐รูป^{๒๑๒} ส่วนพระภิกษุสงฆ์ที่ไปศึกษาอยู่ตามประเทศต่างๆ
ยังไม่ได้นับเข้าด้วยซึ่งอาจจะมากกว่านี้

ดังนั้นการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชา ที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุ
สามเณรและเยาวชนนั้นถือเป็นภาระที่สำคัญยิ่งของคณะสงฆ์พุทธศาสนิกชนทุกคนจะต้องช่วยกัน
ทำนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน และนำหลักพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติ
ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติและสังคมโลกให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ฉะนั้นทางคณะสงฆ์
กระทรวงธรรมการและศาสนาได้แบ่งการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาออกเป็น ๒ แผนกใหญ่ๆ คือคือ

^{๒๑๒} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์ศาสนาสืบสูงพระราชบรรณาลัยและกรมขุนนวม ๓, หน้า ๔๓.

(๑) การศึกษาแผนกธรรมวินัย (๒) การศึกษาแผนกพุททธิศึกษาซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับหัวข้อต่อไป

๔.๒.๑ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การศึกษาธรรมวินัย หรือการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาได้กล่าวมาแล้วในอดีต โดยพระสงฆ์ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเป็นสองกรณีกล่าวคือ การศึกษาพระธรรมวินัย พระสงฆ์เป็นผู้เรียนและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแล้วจึงนำความรู้เหล่านั้นไปเผยแพร่อีกทอดหนึ่ง และอีกกรณีคือ พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมสนับสนุนจัดการศึกษาตามที่รัฐเป็นผู้จัดตั้ง ขึ้นเนื่องจากการศึกษาของกัมพูชาในสมัยก่อนนั้นมีวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้ฝึกหัดอ่านเขียน และเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการศึกษาของชาวไทยในสมัยอดีตคือผู้ที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนหนังสือก็จะนำลูกหลานไปฝากไว้ที่วัดเพื่อให้พระสงฆ์ได้สอนวิชาการอ่านเขียน และเรียนรู้ทางด้านศีลธรรมฉะนั้นจึงถือว่าประเทศกัมพูชามีวัดเป็นสถาบันการศึกษา และเป็นที่พักอาศัยสำหรับเยาวชนโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอนและสืบทอดกันไปเป็นรุ่นๆ จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้วิธีการจัดการศึกษาดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาปกครองแล้วฝรั่งเศสได้จัดระบบการศึกษาใหม่ตามแบบอย่างของตน แต่บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการจัดการศึกษาก็มิได้หมดไป คือมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดการศึกษาแต่เดิมมีอยู่ในวัด และพระสงฆ์เป็นผู้สอนอย่างเป็นระบบโดยมีระบบโรงเรียนมีชั้นเรียนแต่โรงเรียนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในวัดและครูก็ยังเป็นพระสงฆ์ทำให้การศึกษาทั้งส่วนของพระสงฆ์ และของเยาวชนนั้นก็เป็นการที่สำคัญของพระสงฆ์ในสังคมกัมพูชาสืบมาโดยผู้ศึกษาจะได้กล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. สถานศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

ศาลาเรียนธรรมวินัย หมายถึงสถานศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชา กล่าวคือได้มีผลสืบเนื่องจากการศึกษาในครั้งอดีตที่มีการจัดตั้งสถานศึกษาอย่างเป็นทางการสำหรับใช้เป็นที่ศึกษาของพระภิกษุสามเณรที่นครวัดเป็นครั้งแรก แต่สถานศึกษานี้ได้ดำเนินการจัดการศึกษามาไม่นานก็ถูกยุบไปอันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่นปัญหาเรื่องการเรียนการสอน ปัญหาของการบริหารจัดการศึกษาไม่มีประสิทธิภาพ ปัญหาของผู้สอนและการขาดผู้เรียนที่มาศึกษา ด้วยนอกจากปัญหาเหล่านี้แล้วการจัดการศึกษาในครั้งนั้นได้เจอกับปัญหาที่เป็นผลกระทบโดยตรงต่อระบบการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชา คือมีการเขียนผิดหลักของภาษามิตหลัก ไวยากรณ์และผิดอักขระเป็นต้น โดยเฉพาะการจัดการศึกษาอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศนั้นมิได้ดูแลอย่างทั่วถึง ประกอบกับความลำบากในการเดินทางไปตรวจตราดูแลการจัดการศึกษาให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และยังขาดบุคลากรทำหน้าที่การสอนที่มีความรู้แตกฉานในหลักของภาษาบาลี คือมีอยู่ในวงจำกัดไม่เพียงพอต่อความต้องการของสำนักเรียนต่างๆ โดยมีศูนย์กลางบริหารจัดการศึกษาอยู่

ที่นครวัด จังหวัดเสียมราฐ ปัจจุบันมีความลำบากในการบริหารจัดการศึกษาจึงเป็นเหตุทำให้ศาลาบาลีชั้นสูงที่นครวัดถูกยุบไปโดยปริยาย ต่อมาเมื่อสถานศึกษาที่ถูกยุบไปนั้นทางคณะสงฆ์ก็ได้มาก่อตั้งขึ้นที่กรุงพนมเปญเป็นสถานศึกษาแห่งใหม่ โดยได้รับความร่วมมือของรัฐบาลกัมพูชากับรัฐบาลฝรั่งเศสและจากความอุปถัมภ์ในพระราชามหากษัตริย์ซึ่งมีชื่อเรียกว่าศาลาบาลีชั้นสูง และได้เปลี่ยนชื่อมาตามลำดับ จนกระทั่ง กลายเป็นสถาบันการศึกษาพุทธศึกษาในทางพระพุทธศาสนาสืบมาซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยอาณาจักรสยามฝรั่งเศสและสมัยได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในปัจจุบันมีอยู่ ๒ ส่วน

กล่าวคือส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคมีดังนี้ (๑) สถานศึกษาในกรุงพนมเปญ (๒) และสถานศึกษาอยู่ตามจังหวัดมีดังต่อไปนี้^{๒๑๓}

(๑) สถานศึกษากรุงพนมเปญ

สถานศึกษาในกรุงพนมเปญ หมายถึงเป็นสถานศึกษาส่วนกลางที่ดำเนินการจัดการเรียนการสอนสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เรียกว่าศาลาพุทธศึกษาประกอบด้วย

ก) ศาลาพุทธปฐุมศึกษา

ศาลาปฐุมศึกษานี้ มีการเปิดการเรียนการสอนทั่วประเทศซึ่งบางแห่งได้รับสนับสนุนจากรัฐบาล และบางแห่งมิได้รับสนับสนุนจากรัฐบาล แต่ก็มีพระสังฆาธิการเป็นผู้ดำเนินการเองพร้อมกับคณะกรรมการวัดเป็นผู้ดูแลการเรียนการสอน ส่วนศาลาพุทธปฐุมศึกษาในเมืองหลวง และวัดที่ได้ดำเนินการสอนนั้น คือ วัดอุณณาโลม วัดสาราวัน วัดลังกา วัดมหามนตรี วัดเกาะ และวัดนิโรธ เป็นต้น การเรียนการสอนนั้นจะเริ่มสอนตั้งแต่ ๐๖.๐๐ น.- ๒๔.๐๐ น. สำหรับสมณศึกษา และเด็กวัดได้เรียนตามเวลาที่ตนสามารถเข้ามาศึกษาได้ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบสอนโดยตรง นอกจากนี้ศาลาพุทธปฐุมศึกษามีจำนวนศาลาและจำนวนสมณศึกษาดังต่อไปนี้

- ศาลาเรียน มีจำนวน ๕๔๐ ศาลา (สถานศึกษา)
- สมณศึกษา มีจำนวน ๑๒ รูป ๕๖๗,รูป/คน
- อาจารย์สอน มีจำนวน
- อาจารย์ประจำ มีจำนวน ๑๒๐ รูป
- อาจารย์อัตราจ้าง มีจำนวน ๑๖๐ รูป
- อาจารย์ช่วยสอน มีจำนวน ๖๒๖ รูป/คน

สรุป อาจารย์สอน มีจำนวน ๙๐๖ รูป/คน

ข) ศาลาพุทธมัธยมศึกษาปฐุมภูมิ มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๑-๓

^{๒๑๓} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาลาบาลีชั้นสูงพระราชบรรณालัยและกรมชุนนุมน ๓, หน้า ๗๔-๗๖.

ศาลาพุทธิกมัธยมศึกษาถือเป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการจัดการเรียนการสอนที่สูงขึ้น เรียกว่าพุทธิกวิทยาลัยซึ่งสมัยก่อนนั้นมีเพียงแห่งเดียวอยู่ที่ใกล้พระบรมมหาราชวัง ชื่อว่า พุทธิกวิทยาลัยพระสุรามฤตในกรุงเทพมหานคร จนมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงมีพุทธิกวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่งที่ จังหวัดพระตะบอง ชื่อว่าพุทธิกวิทยาลัยอิงธวง โดยภูมิศึกษานี้ได้ปรับเปลี่ยนการศึกษาจาก ๔ ปี ให้ เหลือ ๓ ปีดำเนินการจัดการศึกษาโดยภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษาดังนี้

(ก) ศาลาของรัฐ

- ศาลาเรียน มีจำนวน ๑๐ ศาลา
- สมณศึกษา มีจำนวน ๑ รูป ๘๖๓,
- อาจารย์สอน มีจำนวน
- อาจารย์ประจำ มีจำนวน ๔๖ รูป
- อาจารย์อัตราจ้าง มีจำนวน ๑๗ รูป
- อาจารย์พิเศษ มีจำนวน ๒๗๓ รูป/คน

สรุป อาจารย์สอน มีจำนวน ๓๓๖ รูป/คน

(ข) ศาลาเอกชน

ศาลาเอกชนนี้ จำนวน ๒ ศาลาเรียน คือ ๑ และ ๒ ในจังหวัดพระตะบอง ใน จังหวัดเสียมราบ ซึ่งศาลาทั้ง ๒ แห่งนี้ มีสมณศึกษา จำนวน ๑๕๐ รูป สรุปจำนวนศาลา

(จำนวนสถานศึกษา)

- ศาลาเรียนรัฐ มีจำนวน ๑๐ ศาลา
- ศาลาเรียนเอกชน มีจำนวน ๒ ศาลา

สรุป ศาลาเรียน มีจำนวน ๑๒ ศาลา

สรุป จำนวนสมณศึกษา

- ศาลาเรียนรัฐ มีจำนวน ๑,๘๖๓๐ รูป
- ศาลาเรียนเอกชนมีจำนวน ๑๕๐ รูป

สรุป สมณศึกษา มีจำนวน ๒,๐๑๓ รูป

ค) ศาลาพุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๔- ๖

ศาลาพุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิจัดการเรียนการสอนจำนวน ๓ ปีจึงจะเรียนจบและ มีการสอบจบ ถ้าสอบผ่านจึงได้รับใบสัญญาบัตรมีค่าเทียบเท่ากับ (วุฒิมัธยมศึกษา) ของ ประเทศไทยส่วนทางประเทศกัมพูชาเรียกว่ามัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ สัญญาบัตรระดับ หมายถึงได้เรียน จบการศึกษาระดับ Grade 12 (High School)

ดังนั้นศาลาพุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิมีจำนวนศาลาเรียนและสมณที่กำลังศึกษาอยู่มี ดังต่อไปนี้

- ศาลาเรียน มีจำนวน ๒๓ ศาลา
- สมณศึกษา มีจำนวน ๓ รูป ๘๒๖,
- อาจารย์สอน มีจำนวน
- อาจารย์ประจำ มีจำนวน ๑๒ รูป
- อาจารย์อัตราจ้าง มีจำนวน ๒ รูป
- อาจารย์พิเศษ มีจำนวน ๑๒๐ รูป/คน

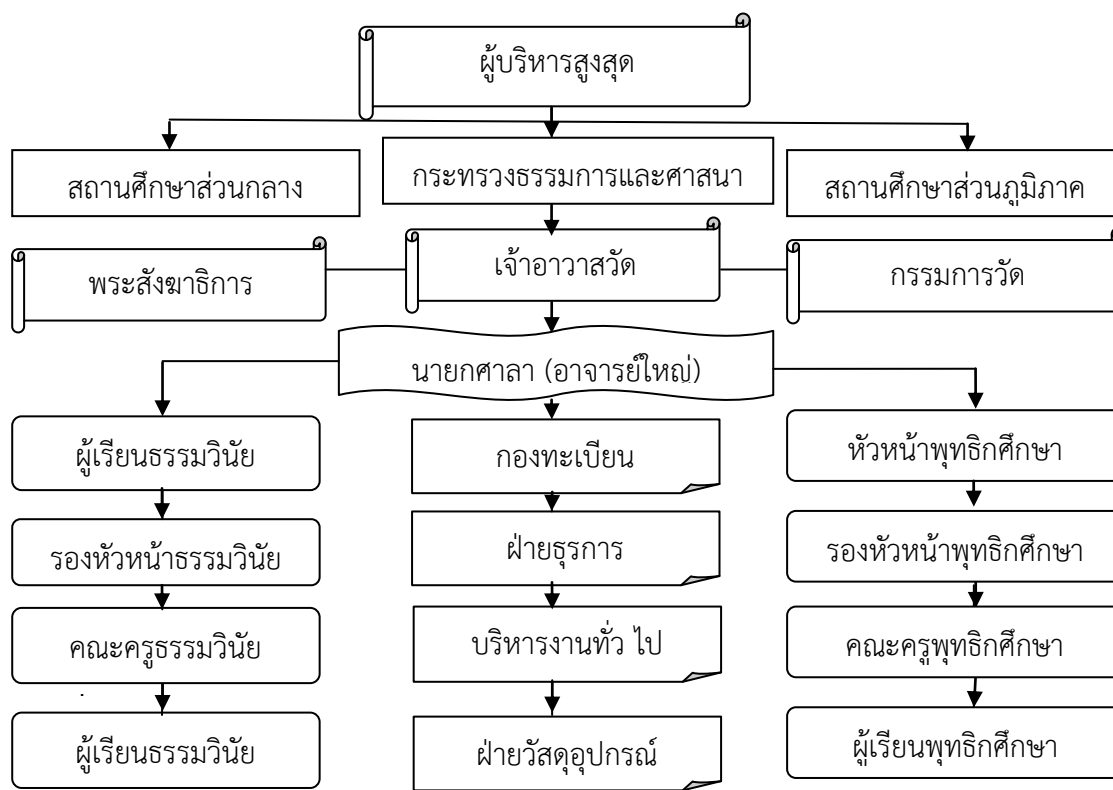
สรุป อาจารย์สอน มีจำนวน ๑๓๔ รูป /คน^{๒๑๔}

(๒) สถานศึกษาอยู่ตามจังหวัด

สถานศึกษาที่อยู่ในส่วนภูมิภาคนั้น จะมีอยู่ประจำแต่ละจังหวัด มีเจ้าคณะจังหวัดทุกวัดเป็นผู้ดูแลบริหารจัดการศึกษา โดยมีกระทรวงธรรมการและศาสนาจังหวัดนั้นๆ เป็นผู้สนับสนุนดูแลการจัดการศึกษาทั้ง ๓ ภูมิภาคและบางวัดที่ความสามารถดำเนินการจัดการศึกษาสามารถดำเนินการได้ทั้งแผนกธรรมวินัย และแผนกพุททธิศึกษา และบางวัดก็จัดการเรียนการสอนเฉพาะแผนกธรรมวินัยอย่างเดียว การจัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคนี้มีบางพื้นที่ก็เจอกับปัญหาของอาคารสถานที่สำหรับศึกษา งบประมาณบำรุงการศึกษา และค่าจัดจ้างครูที่เข้ามาสอนพระภิกษุสามเณรโดยส่วนมากจะได้รับสนับสนุนจากเจ้าอาวาส และพระสังฆาธิการพร้อมด้วยคณะอุบาสกอุบาสิกาเพื่อให้การดำเนินการจัดการศึกษานี้ไปได้ราบรื่นไม่มีปัญหาซึ่งการศึกษาในส่วนภูมิภาคนี้ได้รับการสนับสนุนเรื่องของอาหารบิณฑบาตอย่างสมบูรณ์จากผู้ศรัทธาเลื่อมใสในการศึกษาของพระสงฆ์ โดยเฉพาะอุบาสกที่เคยบวชเรียนมาก่อนก็เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาการเรียนการสอนของพระสงฆ์สามเณรได้ด้วยดี นอกจากนี้แล้วพระอาจารย์ที่เข้ามาสอนนั้นก็จะต้องจบจากศาลาบาลีชั้นสูง คือ พุทธิวิद्याลัยพระสุรามฤตทั้งหมดซึ่งได้รับการเสนอชื่อจากพระสังฆาธิการในแต่ละวัดให้ทางคณะสงฆ์แต่งตั้งเป็นครูสอน และมีความเห็นชอบจากรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาจึงสามารถเข้ามาสอนได้ การดำเนินการบริหารจัดการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดผู้ศึกษาเสนอเขียนเป็นแผนภูมิการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาดังต่อไปนี้

^{๒๑๔} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์ศาลาบาลีชั้นสูงพระราชบรรณาลัยและกรมขุนมุนี ๓, หน้า ๗๙-๘๑.

แผนภูมิที่ ๔.๒ รูปแบบการบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชา

จากแผนภูมินี้สรุปได้ว่า การดำเนินการบริหารจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชานั้น กล่าวคือผู้บริหารสูงสุดมีหน้าที่ในการวางแผนแนวนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณรทั่วประเทศ โดยได้แบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งการศึกษาทั้งสองส่วนนี้ได้รับสนับสนุนดูแลจากรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาทั้งส่วนงานในเมืองหลวงและอยู่ตามจังหวัดต่างๆ เป็นผู้กำกับดูแลส่งการไปยังเจ้าสำนักเรียนต่างๆ ทั้งการศึกษาแผนกธรรมวินัย และพุทธศึกษาโดยมีเจ้าอาวาสพระสังฆาธิการคณะกรรมการวัดอาจารย์ใหญ่ทั้งสองแผนกตามลำดับในแผนภูมิพร้อมด้วยพุทธศาสนิกที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาในเรื่องของอาหารบิณฑบาตเพื่ออำนวยความสะดวกแก่สมณศึกษาทุกรูปมิให้มีความเดือดร้อนในเรื่องของความเป็นอยู่ช่วงฤดูกาลการศึกษาแต่ละปีจนกระทั่งปิดภาคเรียน

๒. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนธรรมวินัย ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์กัมพูชาที่ทางคณะสงฆ์ได้จัดขึ้นมา พร้อมทั้งได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลเพื่อส่งเสริมการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเหมือนอย่างในอดีตโดยมีคณะพระสังฆเถระผู้ใหญ่และทางราชการมีรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาเป็นผู้ดำเนินการและรับผิดชอบจัดการศึกษาพร้อมทั้งร่วมปรึกษาหารือกันส่งเสริมให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการและเจ้าอาวาสทุกๆ วัดได้ดำเนินการจัดการ

เรียนการสอนในโรงเรียนธรรมวินัยของสำนักเรียนวัดนั้นๆทุกระดับชั้นทั่วประเทศ เพื่อพัฒนาศักยภาพของศาสนทายาทให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถปฏิบัติปฏิบัติชอบและสร้างศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยแล้วนำหลักคำสอนที่ได้ร่ำเรียนมาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้เข้าใจและปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระพุทธวจนะ^{๒๑๕}

การจัดการเรียนการสอนในภูมิศึกษานี้ เรียกว่าการศึกษาธรรมวินัยซึ่งได้เปิดทำการศึกษาทั่วไปสำหรับพระภิกษุสามเณรทุกรูปซึ่งได้บรรพชาอุปสมบทเป็นศาสนทายาทในบวรพระพุทธศาสนาแล้วก็จะต้องศึกษาในศาลาธรรมวินัยที่จัดการศึกษาทั่วทั้งประเทศ^{๒๑๖} โดยมีวิชาที่ต้องศึกษาหลักๆ ๔ วิชา คือ (๑) พุทธประวัติ (๒) พุทธศาสน (๓) วินัย และ (๔) ธรรมะ(สุภาสิต)^{๒๑๗} และใช้เวลาศึกษา ๓ ปีระดับชั้นสำหรับศึกษามีอยู่ ๓ ชั้น คือมีลักษณะคล้ายกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทย คือมีนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก การศึกษานี้ทางประเทศกัมพูชา เรียกว่าธรรมโกศลตรี ธรรมโกศลโท และธรรมโกศลเอก

ดังนั้นหลักสูตรที่ทางกระทรวงธรรมการและศาสนานำมาใช้จัดการศึกษาของโรงเรียนธรรมวินัยเพื่อให้การดำเนินการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรเป็นไปในแนวทางเดียวกันทางคณะสงฆ์จึงได้แบ่งหลักสูตรซึ่งประกาศใช้ในปัจจุบันออกเป็น ๓ ชั้นดังมีรายละเอียดต่อไปนี้^{๒๑๘}

๑) หลักสูตรธรรมวินัยชั้นตรี

ก. การศึกษาแผนกธรรม

๑. ใช้หนังสือธรรมภาค ๑
๒. ใช้หนังสืออธิบายธรรมภาค ๑
๓. ใช้หนังสือศาสนสุภาสิตภาค ๑
๔. ใช้หนังสืออธิบายศาสนสุภาสิตภาค ๑

ข. การศึกษาแผนกพุทธประวัติ

๑. ใช้หนังสือพุทธประวัติ
๒. ใช้หนังสือปริศนาพุทธประวัติ

ค. การศึกษาแผนกวินัย

๑. ใช้หนังสือสามเณรวินัย ๑๐ สิกขาบท ฯลฯ

^{๒๑๕} Chan Bunny. “Buddhist Education in Cambodia from 1940 - 1953”, (2000, Trimester 1), January-March, 2000: Aksornsat - Manutsat, p. 30 - 31.

^{๒๑๖} วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๒.

^{๒๑๗} Sou Venir, Buddhism in Cambodia, p. 32.

^{๒๑๘} พุทธสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๓-๗๗.

๒. ใช้หนังสือจดุปารีสุทธิศีล
๓. ใช้หนังสืออธิบายจดุปารีสุทธิศีลอธิบายอนุศาสน์ ๘ ประการ และเสขียวัตร ๗๕
๔. ใช้หนังสือปฐมกฐินบริวาร คำอธิบายกฐิน สิกขาบทอริชฐานและคำวิภังคปิฎก

๒) หลักสูตรธรรมวินัยชั้นโท

ก. การศึกษาแผนกธรรม

๑. ใช้หนังสือธรรมภาค ๒๑๖ ถึงหมวด ๑ หมวด
๒. ใช้หนังสืออธิบายธรรมภาค ๒ อธิบายธรรมตั้งแต่หมวด ๑ ถึงหมวด ๑๕
๓. ใช้หนังสือศาสนสุภาสิตภาค ๒ (เสวนาวรรค-เรียนเกี่ยวกับอัตรวรรค)
๔. ใช้หนังสืออธิบายศาสนสุภาสิตภาค ๒ อธิบายความเพิ่มเติม เกี่ยวกับอัตรวรรคเป็น

ต้น

ข. การศึกษาแผนกพุทธประวัติ

๑. ใช้หนังสือมหาปริเฉทถึงปรินิพพานปริเฉทปริเฉท ๒๓ นับตั้งแต่บัญญัติมหาวิโกนคาถาถึงอภิธรรมโพธิคาถา
๒. ใช้หนังสือปริศนาพุทธศาสนาเรียนเกี่ยวกับพุทธวจนะคำถามที่ ๑๕ (จำพวก ๔ พุทธบริษัท)

ค. การศึกษาแผนกวินัย

๑. ใช้หนังสือภิกขุปาฏิโมกข์บาลีเพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาอุโบสถกรรมตามพุทธานุญาต
๒. ใช้หนังสืออนาปัตตินิเทศคือศึกษาเกี่ยวกับธรรมวินัยให้เข้าใจชัดเจนเรื่องของอนาปัตติคู้กับอปัตติกล่าวคือ ๑ สังฆาทิเสส ๔ ปราชิก ๓ นิสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สุทธิกปาจิตตีย์ ๙๒ และเสขียวัตร ๗๕
๓. ใช้หนังสือวินัยสังเขปอภิสมจารคือศึกษาสิกขาบทนอก พระปฏิโมกข์ซึ่งในพระวินัยปิฎกมีอยู่ ๒ อย่างคือข้อบัญญัติ ๑ และข้ออนุญาต ๑
๔. ใช้หนังสือวินัยวินิจฉัยคือศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดโทษของการกระทำความผิดของสงฆ์
๕. ใช้หนังสือวินัยสังคิตติกาคือศึกษาจากปฐมสังคิตติถึงปัจฉิมสังคิตติเพื่อให้รู้เกี่ยวกับการชำระพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกให้เป็นหมวดเป็นหมู่เรียกว่าสังคายนา

๓) หลักสูตรธรรมวินัยชั้นเอก

ก. การศึกษาแผนกธรรม

๑. ใช้หนังสืออภิธัมมัตถสังคหะคือศึกษาเกี่ยวกับจิต ๑ เจตสิก ๑ รูป ๑ นิพพาน ๑ ผู้นิพันท์ พระครูอุ่มซู้

๒. ใช้หนังสืออธิบายธรรมภาค ๓
๓. ใช้หนังสืออธิบายธรรมภาค ๓
๔. ใช้หนังสือศาสนสุภาษิตภาค ๓ อัดตวรรค ๑ เรียบนับตั้งแต่ (เสวนาวรรค ๑๗ จนถึง)
๕. ใช้หนังสืออธิบายสุภาษิต ๑ เป็นคำอธิบายเพิ่มเติมนับตั้งแต่ (เสวนาวรรค ๑๗ อัดตวรรคจนถึง)

ข. การศึกษาแผนกพุทธประวัติ

๑. ใช้หนังสือสันติเกนิทานตามลำดับกาลเวลาของพระบรมศาสดาโปรดสรรพสัตว์ตามนิคมชนบทจนกระทั่ง ปรีนิพพานหลังปรีนิพพานและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น
๒. ใช้หนังสือพุทธประวัติเรียนจากหนังสือปกรณ์ธรรมชั้นโทจนจบ

ค. การศึกษาแผนกวินัย

๑. ใช้หนังสือภิกขุปาฏิโมกขบาลีเพื่อให้พระภิกษุมีความรู้ปาฏิโมกขบาลีสำหรับลงอุโบสถกรรมตามพุทธานุญาต
๒. ใช้หนังสือสังฆกรรมคาถาภาค ๑ ภาค ๒ ที่พระสงฆ์จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

๓. การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

กิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนธรรมวินัย เป็นการศึกษาของสงฆ์มีมาตั้งแต่เดิมคือมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดโดยวัดทั่วประเทศนั้นได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์สามเณรและฆราวาส แต่เดิมการศึกษาของสงฆ์ เป็นการเรียนรู้หลักธรรมและเรียนภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่ใช้บันทึกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยลักษณะการเรียนการสอนนั้นอยู่ในระบบที่สอนน้องที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานการเรียนรู้จึงจำกัดอยู่เฉพาะในวัดผู้ที่ต้องการรู้หนังสือจึงฝากตัวเป็นลูกศิษย์วัดฝึกปฏิบัติมารยาทชาวพุทธและเรียนรู้หลักการทางพระพุทธศาสนาอีกชั้นหนึ่งเมื่อมีคุณสมบัติครบถ้วนแล้วจึงสามารถบวชเป็นสามเณรหรือบวชเป็นพระภิกษุได้ในลำดับต่อมา

การเรียนการสอนในภูมิศึกษานี้ ได้มีพัฒนาการเป็นเวลายาวนานและมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าอย่างมากนับตั้งแต่มีการก่อตั้งพุทธศึกษาขึ้นมาแต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บางเป็นต้นว่าการขาดงบประมาณสำหรับใช้บริหารจัดการศึกษาเพราะว่ามีได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควรแต่ปัญหาที่ถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพนั้นก็คือการขาดบุคลากรที่ทำหน้าที่สอนในระยะแรกนับตั้งแต่มีการจัดการศึกษาของสงฆ์

ขึ้นมาใหม่ที่ทางรัฐบาลได้อนุญาตให้พระสงฆ์บวชโดยเสรีไม่จำกัดเรื่องอายุของผู้ที่จะเข้ามาบวชทำให้มี
สมณสารูปที่ได้ศึกษาจบแต่ละปีเป็นกำลังสำคัญต่อการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้ดำเนินการได้

สำหรับวิธีการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนธรรมวินัยหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกธรรมนี้มีลักษณะการเรียนการสอนไม่แตกต่างกันจากประเทศไทยมากนักกล่าวคือการเรียนการ
สอนของพระภิกษุสามเณรมีลักษณะเป็นพี่สอนน้องคือผู้ที่ได้ศึกษาจบชั้นธรรมชั้นเอกก็สอนนักเรียน
ชั้นโท และนักเรียนชั้นตรีตามลำดับทำให้ความใกล้ชิดระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนนั้นมีความสนิทสนมเป็น
กันเองไม่เข้มงวดมากจนเกินไปส่วนพระสงฆ์ระดับพระราชกณะรองลงมาตามลำดับได้เป็นส่วนสำคัญ
ในการอุปถัมภ์การศึกษาของลูกศิษย์เต็มทีและนอกจากนี้พระสงฆ์ที่ได้เรียนมาเยอะก็จะสอนพระสงฆ์
รุ่นน้องตามกฎของท่านส่วนลูกศิษย์ที่ อาศัยในวัดเพื่อการศึกษาตามวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยของ
รัฐนั้นก็ได้อสอนพระสงฆ์สามเณรด้วยเช่นวิชาคณิตศาสตร์ภาษาฝรั่งเศสภาษาอังกฤษเป็นต้นส่วน
พระสงฆ์ที่สอนศิษย์วัดเกี่ยวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเช่นเรื่องของศีลอัศจรรย์ศาสตร์และ
คำศัพท์ภาษาบาลีที่นักเรียนไม่เข้าใจเป็นต้น^{๒๑๙}

ดังนั้น เห็นว่าการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ก็มีลักษณะ เป็นการช่วยเหลือกัน
ระหว่างพระสงฆ์รุ่นพี่กับพระสงฆ์รุ่นน้อง และระหว่างลูกศิษย์วัดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งสืบเนื่องจน
ปัจจุบันซึ่งเรื่องนี้ ผู้ศึกษาวิจัยเองก็เคยผ่านการเป็นลูกศิษย์วัดที่มาอาศัยศึกษาอยู่กับวัดตั้งแต่
มัธยมศึกษาต้น จนกระทั่งได้ศึกษาจบมัธยมศึกษาปลายและศิษย์อื่นๆ มาจากต่างบ้านต่างอำเภอและครู
ต่างจังหวัดก็มาอาศัยอยู่ที่วัดเช่นกัน โดยผู้วิจัยเองก็เคยสอนพระสงฆ์สามเณรเกี่ยวกับวิชาการทางโลก
และภาษาอังกฤษด้วยซึ่งทุกวันนี้ในวัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้กับสถาบันการศึกษาของรัฐในระดับต่างๆ ก็จะมี
เต็มไปด้วยนักเรียนนิสิตนักศึกษาซึ่งลักษณะเช่นนี้ ถือว่าเป็นการดีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง
กันทั้งทางคติโลกและคติธรรมควบคู่กันไป ทำให้นักเรียนนิสิตนักศึกษามีจรรยาบรรณบ่มบ่มถ่อม
ตนมีศีลมีธรรมแม้มิได้บวชกายแต่ก็ถือว่าเป็นการบวชใจก็ได้แม้กระทั่ง ผู้นำประเทศที่อยู่ในตำแหน่ง
ต่างๆ ก็เติบโตอยู่ที่วัดเรียนรู้จากที่วัด ฉะนั้นวัดเป็นสถานที่ให้ทุกอย่างกับพุทธศาสนิกชนทุกๆ คน

สรุปว่า การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวินัยนี้แม้จะเจอกับปัญหาและอุปสรรค
ในเรื่องของงบประมาณที่จะเข้ามาช่วยเหลือหรือสำหรับจัดจ้างอาจารย์ที่เคยบวชเรียนมาก่อนมาช่วย
สอนก็ตามแต่ทางวัดและสำนักเรียนต่างๆ ก็ได้รับสนับสนุนจากอุบาสกอุบาสิกาที่เข้ามาทำบุญและ
รักษาศีลอยู่ที่วัดเป็นประจำได้รวบรวมปัจจัยกันเพื่อนำมาเป็นค่าตอบแทนผู้ที่สอนพระภิกษุสามเณรณ
วัดนั้นๆ ทำให้การจัดการศึกษาอาจดำเนินการได้โดยเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าทางคณะสงฆ์ทุกระดับชั้นและ
ทางผู้นำประเทศควรเข้ามาสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์องค์สามเณรอย่างทั่วถึงทั้งในเมืองหลวง

^{๒๑๙} วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๗-๗๘.

และอยู่ต่างจังหวัดอย่างจริงจังมากกว่านี้ อย่าใช้สถาบันพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือของการเมืองในการที่จะได้มาซึ่งอำนาจ

๔. การวัดผลประเมินผลพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การวัดผลประเมินผลโรงเรียนธรรมวินัยได้กำหนดเวลาสอบปีละ ๑ ครั้งถ้าสมณศึกษารูปโตได้เรียนจบหลักสูตรและสามารถสอบได้ภายใน ๑ ปี ก็จะได้รับสัญญาบัตรธรรมวินัยชั้นตรีถ้าเรียนจบ ๒ ปี และได้สอบผ่านก็จะได้รับสัญญาบัตรธรรมวินัยชั้นโท นกธรรมชั้นปีและได้สอบผ่านก็ได้รับสัญญาบัตรธรรมวินัยชั้นเอก ๓ และเมื่อได้เรียนจบ โท ปัจจุบันมีสมณที่กำลังศึกษาอยู่ทั้งสามภุมมี มีจำนวน ๑๐ รูปซึ่งสัญญาบัตรธรรมวินัยที่พระภิกษุ ๙๙๑ ,สามเณรได้รับนั้นเป็นเพียงเกียรติยศสำหรับบรรพชิตที่ได้บวชศึกษาเล่าเรียนและแสดงว่าตนได้ศึกษาจบธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ^{๒๒๐} โดยในภุมศึกษาที่วัดบึงตรมได้มีการเทียบเท่ากับวุฒิปัตถมศึกษาตอนต้นในเมืองไทยเนื่องจากหลักการเรียนการสอนและการกำหนดฐานะผู้ที่เข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาต่างๆ จะต้องเรียนจบจากพุทธศึกษาทั้งสามชั้นเท่านั้น

นอกจากนี้ ในแต่ละปีนั้นมีสมณศึกษาได้สอบผ่านระดับการศึกษาที่ทางรัฐมนตรีกระทรวงธรรมและศาสนาได้จัดการศึกษาและสอบเอาสัญญาบัตรดังนี้ (รับวุฒิปัตถ) ^{๒๒๑}

ศาลาบาฬีรองศาลาธรรมวินัยชั้นตรีชั้นโทและชั้นเอกได้สอบผ่านแต่ละปีมากกว่า ๗๐ % ไปถึง ๘๐ % และสอบเข้าเรียนต่อในสถานศึกษาบาลีชั้นสูงหรือพุทธิกวิทยาลัยพระสุรามฤตและพุทธิกวิทยาลัยอึ้งฉวง

ดังนั้นการวัดผลประเมินผลในรูปแบบนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีผลดีและผลเสียต่อผู้เรียนโดยตรง กล่าวคือผลดีสำหรับการวัดผลประเมินผลในรูปแบบนี้ ก็คือได้สมณสาธิตที่มีความรอบรู้อย่างมีประสิทธิภาพในการสอบเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นและก็เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพด้วยส่วนผลเสียคือสมณศึกษาที่ได้สอบผ่านแต่ละระดับชั้นนั้นหมดกำลังใจที่จะศึกษาต่อเพราะว่าเมื่อเปิดภาคการศึกษาแต่ละปีและได้สมัครเข้าสอบแล้วไม่ผ่านก็ต้องรออีกปีหนึ่งหรือบางรูปที่สอบไม่ผ่านเลยในระหว่าง ๒-๓ ปี ก็อาจจะสึกลาสิกขาเพศออกไปหรือไม่สนใจศึกษาต่อทางพระพุทธศาสนาไปศึกษาวิชาทางโลกวิชาชีพอื่นๆ แทนเป็นส่วนใหญ่จึงส่งผล ให้พระสงฆ์สามเณรในเมืองหลวงมุ่งเน้นการศึกษาทางโลกมากกว่าทางธรรมและก็ละเลยมิได้สั่งสอนอบรมหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาแก่เยาวชนเท่าที่ควร

โดยเรื่องการสอบเข้าในลักษณะนี้ ก็ไม่แตกต่างจากการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยที่พระสงฆ์สามเณรบางรูปอาจจะใช้เวลาสอบผ่านแต่ละชั้น นั้นอยู่หลายปีจึงจะสอบผ่าน

^{๒๒๐} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๒.

^{๒๒๑} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาลาบาลีชั้นสูงพระราชบรรณาลัยและกรมขุนนวม ๓, หน้า ๗๗-๗๘.

หรือบางรูปก็สอบผ่านทุกๆ ปีแล้วสามารถเรียนต่อได้เลยไม่ต้องสอบเข้าเรียนอีกแต่เรื่องที่แตกต่างกันคือทางคณะสงฆ์กัมพูชานั้นแม้จะสอบผ่านแต่ละปีก็ตามแต่จะต้องสอบเข้าเรียนต่ออีกทีหนึ่งเรียกว่าสอบชิงเก้าอี้เรียนต่อหรือศาลาเรียนนั่นเองจึงจะเรียนได้ หรืออาจจะมีเหตุผลหนึ่งที่ทางคณะสงฆ์และกระทรวงธรรมการและศาสนาคัดเลือกพระสงฆ์เข้าศึกษาต่อในจำนวนจำกัดก็อาจจะมาจากสาเหตุดังนี้ก็เป็นได้กล่าวคือ ๑ อาคารสถานที่เรียน ๒ ครู ๓ อาจารย์ที่สอน ๔ อุปกรณ์การเรียนการสอน ๕ อาหารบิณฑบาตสำหรับรับผิตชอบของจำนวน ๕ พระภิกษุที่มาเรียน และงบประมาณบริหารจัดการศึกษาซึ่งอุปสรรคทั้ง ๕ อย่างนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นข้อที่ ๕ เรื่องของงบประมาณบริหารจัดการศึกษาเป็นเรื่องใหญ่สำหรับจัดการศึกษาให้ทั่วถึงแต่งบประมาณที่นำมาจัดการศึกษาของสงฆ์คงจะมีจำนวนจำกัดและไม่เพียงพอสำหรับจ้างครูอาจารย์และจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนก็เป็นได้

โดยสรุป การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมศาลาธรรม ของคณะสงฆ์กัมพูชานั้นมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในด้านบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้เรียนวินัยและผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนอาคารสถานที่ดำเนินการสอนมีความพร้อมอยู่บางพื้นที่หรือบางสำนักเรียนแต่สิ่งที่เป็นปัญหาหลักในระดับต้นๆ ก็คือเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการจัดการศึกษาอย่างทั่วถึงฉะนั้นทางคณะสงฆ์ผู้ใหญ่รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาองค์กรเอกชนโดยเฉพาะรัฐบาลควรเข้ามาสนับสนุนการศึกษาของสงฆ์อย่างจริงจังสุจริตใจไม่หวังผลตอบแทนอย่างอื่นจึงจะสนับสนุน

๔.๒.๒ การศึกษาพุทธศึกษา

สถาบันพุทธศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาปัจจุบันก็คือการศึกษาแผนกภาษาบาลีนั่นเองมีชื่อเรียกว่าศาลาบาลีชั้นสูง^{๒๒๒} ซึ่งผู้ศึกษาได้กล่าวแล้วตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทองค์ดวงพระบาทนโรดมโดยศาลาบาลีชั้นสูงนี้ ได้จัดการศึกษาอยู่หลายแห่งแต่การดำเนินการจัดการศึกษาในช่วงนั้นยังไม่เป็นระบบแบบแผนที่แน่นอนกล่าวคือครูอยากสอนแบบใดก็สอนไปอย่างนั้นศิษย์ก็เช่นเดียวกันอยากเรียนก็เรียนไม่อยากเรียนก็ไม่มีการบังคับให้เรียนเนื่องจากการเรียนการสอนไม่เป็นกิจจะลักษณะจนกระทั่ง ปีพ.ศ. ๒๔๖๕ ในรัชสมัยพระบาทสิริวัฑฒ์ พระองค์ได้จัดตั้งปรับปรุงศาลาบาลีชั้นสูงให้มีรูปแบบการเรียนการสอนที่แน่นอนแต่ก็ยังขาดความสนใจจากพระสงฆ์สามเณรเพราะเหตุผลดังนี้ คือ

นอกจากนี้ การที่พระสงฆ์เข้าสอบเรียนต่อในศาลาบาลีชั้นสูง (ชั้นเปรียญโทและเปรียญเอก) นั้นบางรูปสอบตก ๓ -๔ ปี จึงจะสอบผ่านบางรูปก็สอบตกตลอดเนื่องจากพระสงฆ์ที่สอบเข้าเรียนนั้นมีจำนวนมากและเมื่อสอบผ่านแล้วจะต้องเรียนอีก ๔ ปี จึงสอบจบซึ่งการสอบจบนี้ บางรูปสอบอยู่หลายปีจึงจะสอบจบได้ส่วนสัญญาบัตรหรือวุฒิเปรียญธรรมพระสงฆ์ได้เรียนจำนวน ๖ ปีหรือ

^{๒๒๒} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๐.

มากกว่า ๑๐ ปีก่อนเข้าเรียนในศาลาบาลีชั้นสูงซึ่งมีค่าเทียบเท่ากับสัญญาบัตรของเด็กประถมศึกษาที่เรียนก.ข...จำนวน ๗ ปีเท่านั้น

ต่อมาใน ปีพ.ศ. ๒๔๙๘ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เปลี่ยนชื่อศาลาบาลีชั้นสูงมาเป็นพุทธทศวิทยาลัย์ซึ่งการศึกษาบาลีนั้นได้เจริญขึ้นตามลำดับ และใช้เวลาเรียน ๓ ปีผู้ที่สอบได้เรียกว่า ”มหา“^{๒๒๓} วิชาที่จัดให้เรียนจะมีภาษาบาลีเป็นหลักเช่นไวยากรณ์บาลีแปลบาลีและพระอภิธรรมบาลีเป็นภาษาเขมรเป็นต้นและเปลี่ยนมาเป็นพุทธทศวิทยาลัย์พระสุรามฤตเมื่อเปลี่ยนชื่อได้แล้วพุทธทศวิทยาลัย์สุรามฤตจึงมีกรรมวิธีศึกษาหรือกระบวนการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบมีรูปแบบที่แน่นอนแต่ค่าสัญญาบัตรพุทธทศวิทยาลัย์พระสุรามฤตยังไม่สามารถเทียบเท่ากับวิทยาลัยต่างๆ (Equivalence) ของกระทรวงอปรรม (กระทรวงศึกษาธิการในประเทศไทย)

จนกระทั่ง ปีพ.ศ. ๒๕๑๑ ได้เทียบเท่ากับมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วประเทศและได้รับการรับรองจากกระทรวงอปรรมชาติเมื่อ ปีพ.ศ. ๒๕๑๓ ตลอดมา^{๒๒๔} ทำให้การศึกษาของสงฆ์ได้มีความ

เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการศึกษาทางพระพุทธศาสนามาเรื่อยๆ และได้เพิ่มวิชาการทางโลกเข้ามาด้วยเพื่อให้สมณศึกษามีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่ไปพร้อมๆกันอันที่จะนำไปสั่งสอนแนะนำพุทธบริษัทได้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาในครั้งนี้ได้รับความอุปถัมภ์จากพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์พร้อมด้วยคณะรัฐบาลได้เข้ามาเป็นกำลังสำคัญต่อการศึกษาของสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่เพื่อเป็นการยกระดับสถานะความรู้ของพระสงฆ์ให้เป็นที่ยอมรับเคารพศรัทธาคือเป็นเนื่อานาบุญของโลกเสมือนอย่างในครั้งอดีตที่ผ่านมาดังนั้นการจัดการศึกษาที่เป็นระบบมีแบบแผนใหม่นี้ ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ระดับ คือ^{๒๒๕}

- ๑) พุทธิกปฐมศึกษา
- ๒) พุทธิกมัธยมศึกษา
- ๓) พุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราช

การแบ่งระดับการศึกษาของสงฆ์ทั้ง ๓ ระดับนี้ ผู้ศึกษาจะอธิบายในส่วน ๒ ระดับแรกเนื่องจากว่าการจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยหรือการศึกษาระดับอุดมศึกษานั้นจะกล่าวในข้อที่

^{๒๒๓} Chan Bunny, “Buddhist Education in Cambodia from 1940 – 1953”, Aksornsat - Manutsat. (January – March, 2000) : 20.

^{๒๒๔} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์ศาลาบาลีชั้นสูงพระราชบรรณาลัย์และกรมขุมนุมน ๓, หน้า ๖๗-๖๙.

^{๒๒๕} วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๓๑-๓๒

๓ .(๓ การศึกษาระดับอุดมศึกษา) สำหรับการเรียนการสอนทั้งสองระดับแรกได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาออกเป็น ๔ ประการคือ (๑) สถานศึกษาพุทธศึกษา (๒) หลักสูตรการศึกษาพุทธศึกษา (๓) การเรียนการสอนพุทธศึกษาและ (๔) การวัดผลประเมินผลพุทธศึกษาดังต่อไปนี้

๑. สถานศึกษาพุทธศึกษา

สถานศึกษาพุทธศึกษา หมายถึงเป็นสถานที่ดำเนินการจัดการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ที่กำกับดูแลสนับสนุนการจัดการศึกษาด้วยพระราชกฤษฎีกาทั้ง ๒ คณะ กล่าวคือคณะมหานิกายกับธรรมยุติกนิกายได้ดำเนินการจัดการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณรให้มีการศึกษาที่สูงขึ้นและมีระเบียบแบบแผนอย่างชัดเจน โดยขึ้นตรงต่อกระทรวงธรรมการและศาสนาเป็นผู้ดำเนินการและดูแลการจัดการศึกษาทั่วประเทศเพื่อให้เป็นไปตามแนวนโยบายของกระทรวงทบวงกรมเยาวชนและกีฬาที่ทางรัฐบาลจัดการศึกษาแก่เยาวชนของชาติซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสถานศึกษานั้นผู้ศึกษาได้กล่าวมาแล้วดูรายละเอียดในหัวข้อที่ (๑. สถานศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม) ข้างต้นต่อไปจะพูดถึงหลักสูตรพุทธศึกษา

๒. หลักสูตรพุทธศึกษา

หลักสูตรการศึกษาพุทธศึกษาหมายถึงการนำหลักสูตรการเรียนการสอนมาใช้จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรโดยหลักสูตรนี้ ทางรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาได้ดำเนินการและรับผิดชอบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศเพื่อให้เป็นไปตามแนวนโยบายการศึกษาของชาติโดยมีกระทรวงทบวงกรมเยาวชนและกีฬาเป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษาทั่วประเทศ พระราชาอาณาจักรภิกษุสงฆ์ทั้งการศึกษาภาครัฐและการศึกษาเอกชนตั้งนั้นการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาพุทธศึกษาของคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ได้แบ่งออกเป็น ๓ ระดับดังนี้^{๒๒๖}

- (๑) พุทธิกประถมศึกษา (ประถมศึกษาชั้นปีที่ ๔-๖)
- (๒) พุทธิกมัธยมศึกษาปฐมภูมิ (มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๑-๓)
- (๓) พุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ (มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๔-๖)

(๑) หลักสูตรพุทธปฐมภูมิ

การจัดหลักสูตรการศึกษาระดับพุทธปฐมภูมินี้แต่ก่อนใช้เวลาเรียน ๔ ปี หลังจากได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสและในปัจจุบันใช้เวลาเรียนจำนวน ๓ ปีมีโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๕๔๐ แห่งและมีจำนวนชั้น ๗๕๑ ชั้น (ห้องเรียน) สมณที่กำลังศึกษาอยู่จำนวน ๑๒,๕๖๗ รูปหลักสูตรที่จัดการศึกษาในพุทธปฐมภูมินี้ ได้ประกาศใช้ในปัจจุบันที่กระทรวงธรรมการและศาสนาตามประกาศเลขที่ ๙๙ กธศ. ลงวันที่ ๒๕ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยมีรายละเอียดตั้งโครงสร้างหลักสูตรแต่ละชั้นปีต่อไปนี้

^{๒๒๖} วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๖๐-๖๗.

ตารางที่ ๔.๓ โครงสร้างหลักสูตรพุทธิกปฐมภูมิ

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / เดือน	ชม. / เดือน
	๑. ภาษาบาลี	๓๒	๓๒
	๒. วินัย, ศีลธรรม	๘	๘
	๓. พุทธประวัติ	๔	๔
	๔. พระพุทธศาสนา	๔	๔
	๕. ภาษาเขมร	๒๔	๒๔
	๖. ภาษาอังกฤษ	๑๒	๑๒
	๗. คณิตศาสตร์	๒๐	๒๐
	๘. วิทยาศาสตร์	๑๐	๑๐
	๙. สังคมศาสตร์	๘	๘
	- ประวัติศาสตร์	๔	๔
	- ภูมิศาสตร์	๔	๔
	สรุป เวลาเรียนต่อเดือน	๑๓๐	๑๓๐

ตารางที่ ๔.๓ โครงสร้างหลักสูตรพุทธิกปฐมภูมิ (ต่อ)

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / เดือน	ชม. / เดือน
	๑. ภาษาบาลี	๓๒	๓๒
	๒. วินัย, ศีลธรรม	๘	๘
	๓. พุทธประวัติ	๔	๔
	๔. พระพุทธศาสนา	๔	๔
	๕. ภาษาเขมร	๑๖	๑๖
	๖. ภาษาอังกฤษ	๑๒	๑๒
	๗. คณิตศาสตร์	๑๘	๑๘
	๘. วิทยาศาสตร์	๘	๘
	๙. สังคมศาสตร์	๘	๘

	- ประวัติศาสตร์	๔	๔
	- ภูมิศาสตร์	๔	๔
	สรุป เวลาเรียนต่อเดือน	๑๑๘	๑๑๘

ตารางที่ ๔.๓ โครงสร้างหลักสูตรพุทธศึกษาปฐมภูมิ (ต่อ)

ลำดับชั้นปี	รายวิชาที่เรียน	เวลาเรียน / ชั่วโมง / ภาคเรียน	
		ภาคเรียนที่ ๑	ภาคเรียนที่ ๒
ชั้นปีที่ ๑		ชม. / เดือน	ชม. / เดือน
	๑. ภาษาบาลี	๓๒	๓๒
	๒. วินัย, ศีลธรรม	๘	๘
	๓. พุทธประวัติ	๔	๔
	๔. พระพุทธศาสนา	๔	๔
	๕. ภาษาเขมร	๑๖	๑๖
	๖. ภาษาอังกฤษ	๑๒	๑๒
	๗. คณิตศาสตร์	๑๘	๑๘
	๘. วิทยาศาสตร์	๘	๘
	๙. สังคมศาสตร์	๘	๘
	- ประวัติศาสตร์	๔	๔
	- ภูมิศาสตร์	๔	๔
	สรุป เวลาเรียนต่อเดือน	๑๑๘	๑๑๘

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๖๐-๖๒.

(๒) หลักสูตรพุทธศึกษามัธยมศึกษาปฐมภูมิ

การจัดหลักสูตรการศึกษาระดับพุทธศึกษามัธยมศึกษาปฐมภูมินี้ ใช้เวลาเรียนจำนวน ๓ ปีมีโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๒๓ แห่งมีจำนวนชั้น ๗๕ ชั้น (ห้องเรียน) สมณที่กำลังศึกษาอยู่จำนวน ๓,๘๒๖ รูป หลักสูตรที่จัดการศึกษาในพุทธศึกษามัธยมศึกษาปฐมภูมินี้ได้ประกาศใช้ในปัจจุบันตามที่กระทรวงธรรมการและศาสนาตามประกาศเลขที่ ๑๐๔ กธศ. ลงวันที่ ๐๙ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ มีรายละเอียดดังโครงสร้างหลักสูตรต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๔ โครงสร้างหลักสูตรพุทธศึกษามัธยมศึกษาปทุมธานี

ลำดับที่	รายวิชาที่เรียน	ชั้นปีที่ ๑	ชั้นปีที่ ๒	ชั้นปีที่ ๓	สรุป
		ชม. น.	ชม. น.	ชม. น.	ชั่วโมง-นาที
๑	ภาษาบาลี	๖	๖	๕.๓๐	๑๗. ๓๐
๒	ภาษาสันสกฤต	๒	๒	๒	๖
๓	พุทธประวัติพระวินัย	๒	๒	๒	๖
๔	พระพุทธศาสนา	๑	๑	๑	๓
๕	ภาษาเขมร	๕	๕	๔.๓๐	๑๔.๓๐
๖	ภาษาอังกฤษ	๔	๔	๔	๑๒
๗	คณิตศาสตร์	๕	๕	๕	๑๕
๘	วิทยาศาสตร์	๔.๓๐	๔.๓๐	๕.๓๐	๑๔.๓๐
	- ฟิสิกส์	๑	๑	๒	๔
	- เคมี	๑	๑	๑	๓
	- ธรณีวิทยา	๑	๑	๑	๓
	- ชีววิทยา	๑.๓๐	๑.๓๐	๑.๓๐	๔.๓๐
๙	สังคมศาสตร์	๓	๓	๓	๙
	- ประวัติศาสตร์	๑	๑	๑	๓
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑	๑	๓
	- ศิลปกรรม/หน้าที่พลเมือง		๑	๑	๓
	สรุป	๓๒.๓๐	๓๒.๓๐	๓๒.๓๐	๙๗.๓๐
	สรุปชั่วโมง ๑ เดือน	๑๓๐	๑๓๐	๑๓๐	๓๙๐
	สรุปชั่วโมง ๑ ปี	๑,๑๗๐	๑,๑๗๐	๑,๑๗๐	๓,๕๑๐

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๖๓-๖๔.

(๓) หลักสูตรพุทธศึกษามัธยมศึกษาทุติยภูมิ

การจัดหลักสูตรการศึกษาระดับพุทธศึกษามัธยมศึกษาปทุมธานี ใช้เวลาเรียน จำนวน ๓ ปีมีโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๒๓ แห่งมีจำนวนชั้น ๗๕ ชั้น (ห้องเรียน) สมณที่กำลังศึกษาอยู่จำนวน ๓,๘๒๖ รูป หลักสูตรที่จัดการศึกษาในพุทธศึกษามัธยมศึกษาปทุมธานีได้ประกาศใช้ในปัจจุบันตามที่กระทรวงธรรมการและศาสนาตามประกาศเลขที่ ๑๐๔ กศศ. ลงวันที่ ๐๙ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ มีรายละเอียดดังโครงสร้างหลักสูตรต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๕ โครงสร้างหลักสูตรพุทธมัธยมศึกษาทุติยภูมิ

ลำดับที่	รายวิชาที่เรียน	ชั้นปีที่ ๑	ชั้นปีที่ ๒	ชั้นปีที่ ๓	สรุป
		ชม. น.	ชม. น.	ชม. น.	ชั่วโมง-นาที
๑	ภาษาบาลี	๕	๕	๕	๑๕
๒	ภาษาสันสกฤต	๒	๒	๒	๖
๓	พุทธวินัย	๑	๑	๑	๓
๔	พระพุทธศาสนา	๒	๒	๒	๖
๕	ภาษาเขมร	๔	๔	๔	๑๒
๖	ภาษาอังกฤษ	๔	๔	๔	๑๒
๗	คณิตศาสตร์	๕	๕	๕	๑๕
๘	วิทยาศาสตร์	๖.๓๐	๖.๓๐	๖.๓๐	๑๘.๓๐
	- ฟิสิกส์	๒	๒	๒	๖
	- เคมี	๒	๒	๑	๕
	- ธรณีวิทยา	๑	๑	๑	๓
	- ชีววิทยา	๑.๓๐	๑.๓๐	๑.๓๐	๔.๓๐
๙	สังคมศาสตร์	๓	๓	๔	๑๐
	- ประวัติศาสตร์	๑	๑	๑	๓
	- ภูมิศาสตร์	๑	๑	๑	๓
	- ศิลกรรม/หน้าที่พลเมือง	๑	๑	๒	๔
	สรุป	๓๒.๓๐	๓๒.๓๐	๓๒.๓๐	๙๗.๓๐
	สรุปชั่วโมง ๑ เดือน	๑๓๐	๑๓๐	๑๓๐	๓๙๐
	สรุปชั่วโมง ๑ ปี	๑,๑๗๐	๑,๑๗๐	๑,๑๗๐	๓,๕๑๐

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๖๖-๖๗.

๓. การเรียนการสอนพุทธศึกษา

การจัดการศึกษาระดับพุทธปริฐมศึกษา (Buddhist Primary School)^{๒๒๗} สมัยก่อนนั้นเป็นการศึกษาในระดับบาลีรอง)เปรียญตรีซึ่งได้ทำการศึกษาตั้งแต่ (ปีพ.ศ. ๒๔๗๖และต่อมาได้

^{๒๒๗} Chan Bunny, "Buddhist Education in Cambodia from 1940 – 1953", Aksornsat - Manutsat.(January – March, 2000) : 18.

เปลี่ยนแปลงชื่อมาเป็นศาลาพุทธิกปฐมศึกษาสำหรับเป็นสถานที่เรียนบาลีโดยจัดขึ้นที่กรุงเทพมหานครเพียงแห่งเดียวทำให้พระภิกษุสามเณรได้รับความลำบากในการเดินทางเข้ามาศึกษาต่อที่เมืองหลวงให้ในปีพ.ศ.๒๔๙๒ จึงมีการจัดตั้งศาลาเรียนบาลีในระดับนี้ทั่วประเทศประมาณ ๓๒๓ โรงเรียนโดยมีสถิตินักเรียนรวม ๑ รูป ๖๙๒ รูปและสอบผ่านเพียง ๒๔๔,^{๒๒๘}

การเพิ่มจำนวนขึ้นของผู้ศึกษานี้เองเป็นเหตุทำให้อาคารเรียนในเมืองหลวงไม่เพียงพอสำหรับรองรับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นประกอบกับอาคารเรียนมีความทรุดโทรมด้วยทำให้คณะกรรมการพุทธศึกษาได้ปรึกษากันแล้วก็ควรที่จะสร้างอาคารเรียนขึ้นมาใหม่เพราะได้เสียค่าใช้จ่ายกับการบูรณะนั้นเป็นจำนวนมากจึงได้ก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ตามพระราชกฤษฎีกาเลขที่ ๒๕๖ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วพระมหากษัตริย์ทรงตั้งชื่อศาลาบาลีชั้นสูง (Pali High School)^{๒๒๙} ใหม่ว่าสถาบันมัธยมศึกษาแห่งพระพุทธศาสนาแล้วต่อมาก็ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นพุทธิกวิทยาลัยสุรามมฤตตามพระราชกฤษฎีกาเลขที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ โดยในช่วงนั้นสถาบันพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสิหนุราชได้เกิดขึ้นแล้วตั้งนั้นการปรับปรุงระบบการศึกษาในสถาบันมัธยมศึกษาแห่งพุทธศาสนาได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามแบบใหม่ตามพระราชกฤษฎีกาเลขที่ ๒๖๕ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘^{๒๓๐} โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่การศึกษาในระดับพุทธิกมัธยมศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นการสนับสนุนให้สมณศึกษาได้เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาได้ทำให้สถานศึกษาแห่งนี้ ได้จัดการเรียนการสอนทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาทางโลกเหมือนกับการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาทางโลกทุกประการเพื่อให้สมณศึกษามีความรู้ทั้งสองทางไปพร้อมๆ กันโดยในปีการศึกษาแรกมีจำนวนสมณศึกษา ๑๕๐ รูปทุกๆ ปีโดยการสอบคัดเลือกสมณนิสิตที่มีวุฒิการศึกษาจบจากศาลาพุทธิกปฐมศึกษาระยะเวลาศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้กำหนดให้ศึกษา ๔ ปีเมื่อสมณศึกษาได้ศึกษาครบทั้ง ๔ ปีแล้วจะมีการสอบใหญ่ครั้งหนึ่งเพื่อทดสอบความรู้ความสามารถของผู้เรียนเมื่อสอบผ่านก็จะได้รับวุฒิมัธยมศึกษาพุทธิกมัธยมศึกษาทางพระพุทธศาสนาซึ่งวุฒิการศึกษาจะออกให้เฉพาะคนที่สอบผ่านเท่านั้นและจะต้องปฏิบัติศาสนกิจอีก ๑ ปีจึงจะมีสิทธิ์ ได้รับวุฒิการศึกษาได้การปฏิบัติศาสนกิจนั้นให้สมณศึกษาไปเป็นอาจารย์สอนในสถานศึกษาต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนหรือก็เป็นผู้จัดสถานศึกษาให้มีความพร้อมในเรื่องของอุปกรณ์การเรียนการสอน^{๒๓๑}

^{๒๒๘} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๒๔ - ๒๕.

^{๒๒๙} Chan Bunny, “Buddhist Education in Cambodia from 1940 – 1953”, Aksornsat - Manutsat. (January – March, 2000) : 20.

^{๒๓๐} **นิตยสารปณธจักร** เลขที่ ๑๒ (เดือนตุลาคม-พฤศจิกายน-ธันวาคม) พ.ศ. ๒๕๐๖, หน้า ๕๕.

^{๒๓๑} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๓๘.

ดังนั้นการที่ทางคณะสงฆ์ได้ขยายสถานศึกษาทั่วประเทศนั้นทำให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการเรียนการสอนตามพระราชกฤษฎีกาเลขที่ ๖๐๗ น.ส. ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยทางคณะสงฆ์มีความมุ่งหวังให้สมณศึกษาทั้งหลายสามารถสอบเข้าศึกษาต่อในระดับพุทธิกวิทยาลัยได้ด้วยเหตุนี้ ศาลาพุทธิกปฐมศึกษาจึงเป็นหลักพื้นฐานที่จะศึกษาต่อในระดับพุทธิกมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาด้วยแต่การปรับปรุงระบบการศึกษาในระดับพุทธิกปฐมศึกษาในปีพ.ศ. ๒๕๐๐ นั้นได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างมากกล่าวคือขาดบุคลากรมีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินการเรียนการสอนไม่พอสอดคล้องความต้องการของสถานศึกษาและขาดความสมดุลของสมณศึกษาที่เข้ามาศึกษาเป็นจำนวนมากจึงได้ส่งผลกระทบต่อระบบการเรียนการสอนของผู้เรียนไม่มีประสิทธิภาพตามด้วย โดยสภาพการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวนี้ ทำให้มีการปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาเป็นการใหญ่เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินการบริหารจัดการศึกษาของสมณศึกษามีคุณภาพขั้นมีพัฒนาการก้าวหน้ามาอย่างรวดเร็วทำให้การจัดการศึกษาในระดับพุทธิกปฐมศึกษาทั้งสองระดับมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับดังกล่าวแล้วในสถานศึกษาพุทธิกศึกษา

นอกจากนี้ กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นก็มีลักษณะไม่แตกต่างจากการศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศไทยมากนักกล่าวคือการเรียนการสอนนั้นก็มีครูสอนที่ฝึกจากครูสอนการทำกิจกรรมกลุ่มจัดสอนโครงการต่างๆ และรายงานตามวิชาที่ครูสอนและทำแบบฝึกหัดเพื่อประเมินผลการเรียนของพระสงฆ์สามเณรว่ามีทักษะความรู้ความสามารถน้อยเพียงใดเพื่อที่จะสอนเสริมในบางวิชาที่เห็นว่าพระสงฆ์สามเณรยังไม่เข้าใจชัดเจนนี้คือกระบวนการเรียนการสอนรายวิชาการทางโลกซึ่งมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นผู้สอนโดยเฉพาะคฤหัสถ์ผู้ชายล้วนแล้วผ่านการบวชเรียนมาก่อนเหมือนกันกับเมืองไทย

ส่วนกระบวนการเรียนการสอนทางธรรมนั้นโดยเฉพาะภาษาบาลีการเรียนการสอนก็จะต้องท่องจำโดยนักเรียนนั้นจะต้องแต่งแปลจากภาษาบาลีที่จารึกไว้ในพระไตรปิฎกมาเป็นภาษาเขมรจากภาษาเขมรไปเป็นภาษาบาลีโดยกระบวนการเรียนการสอนนี้ ไม่จำเป็นต้องใช้สื่อการเรียนการสอนมากนักนอกจากหนังสือคู่มือและแบบเรียนที่ทางกระทรวงธรรมการและศาสนากำหนดให้เรียนเท่านั้นซึ่งการเรียนการสอนแผนกบาลีนี้ ไม่แตกต่างจากการเรียนการสอนแผนกบาลีในประเทศไทยเพราะภาษาบาลีจำเป็นต้องใช้ความจำเป็นหลักจึงจะสามารถสอบผ่านได้ซึ่งเห็นชัดในกระบวนการวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนที่ถือเป็นกระบวนการสุดท้ายของการเรียนการสอนในทุกๆระดับชั้น

๔. การวัดผลประเมินผลพุทธิกศึกษา

การวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนพุทธิกศึกษาหรือเป็นการประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ให้ผู้สอนพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลข่าวสารที่แสดงถึงพัฒนาการ ความก้าวหน้าและความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียนรวมทั้งข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพโดยรายละเอียดเกี่ยวกับการวัดผลประเมินผลแต่

ระดับชั้นนั้นจะต้องเรียบเรียงและจัดทำขึ้นมาโดยมีรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาตามคำขอของคณะกรรมการพิเศษ ๑ กลุ่มที่ได้แต่งตั้งขึ้นมาตามประกาศของกระทรวงธรรมการและศาสนา ซึ่งมีหน้าที่ในการตรวจสอบข้อสอบตรวจสอบความถูกต้องของข้อสอบสำหรับนำไปจัดการสอบแก่พระภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศเพื่อใช้สอบวัดผลประเมินการศึกษาแต่ละปีซึ่งมีหลักการ ๗ ประการดังต่อไปนี้^{๒๓๒}

(๑) แปลภาษาบาลีเป็นภาษาเขมรหรือภาษาเขมรเป็นภาษาบาลี (คุณด้วย ๓ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

(๒) แปลภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเขมรหรือภาษาเขมรเป็นภาษาสันสกฤต (คุณด้วย ๒ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

(๓) แปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาเขมรหรือภาษาเขมรเป็นภาษาอังกฤษ (คุณด้วย ๒ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

(๔) อธิบายเกี่ยวกับลัทธิทางพระพุทธศาสนา (พระอภิธรรมพระสูตรหรือพระวินัย) (คุณด้วย ๓ ใช้เวลาสอบ ๓ ชั่วโมง)

(๕) ประวัติศาสตร์ / ภูมิศาสตร์ (คุณด้วย ๒ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

(๖) คณิตศาสตร์ (คุณด้วย ๒ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

(๗) วิทยาศาสตร์ (คุณด้วย ๒ ใช้เวลาสอบ ๒ ชั่วโมง)

หลักการวัดผลประเมินผลทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นหลักของการออกข้อสอบแต่ละปีเพื่อทดสอบประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนว่าจะสอบผ่านเกณฑ์หรือไม่ผ่านเกณฑ์ในแต่ละภาคการศึกษาโดยการวัดผลประเมินผลมี ๓ ระดับคือ

(๑) การประเมินผลระดับชั้นเรียน เป็นการกำหนดตามจุดมุ่งหมายของ

การประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียนให้มีทักษะคุณธรรมจริยธรรมค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยใช้วิธีการวัดผลประเมินผลที่หลากหลายเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้และมุ่งเน้นการพัฒนาและปรับปรุงผู้เรียนโดยมีส่วนร่วมในการวัดผลประเมินผลทั้งครูนักเรียนและผู้ปกครองร่วมกันในการกำหนดเป้าหมายวิธีการจัดการและเกณฑ์การวัดผลประเมินผลเพื่อให้การวัดผลประเมินผลมีความเที่ยงตรงสามารถนำผลการประเมินไปใช้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของนักเรียนได้จริง

(๒) การประเมินผลระดับโรงเรียน เป็นการประเมินผลเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าด้านการเรียนรู้เป็นรายชั้นปีโดยโรงเรียนหรือสถานศึกษานำข้อมูลที่ได้นี้ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนและคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นที่ไปตามแนวนโยบายของกระทรวงธรรมการและ

^{๒๓๒} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๓๗ - ๓๙.

ศาสนารวมทั้งนำผลการประเมินรายช่วงขึ้นไปพิจารณาตัดสินการเลื่อนระดับการศึกษาระดับการศึกษากรณีผู้เรียนไม่ผ่านการเรียนรู้ของแต่ละวิชาโดยสถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนซ่อมเสริมและจัดให้มีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วย

(๓) **การประเมินคุณภาพระดับชาติ** สถานพุทธศึกษาได้จัดให้มีการประเมินผลการเรียนในปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้นได้แก่พุทธมัธยมศึกษาปฐมภูมิและพุทธมัธยมศึกษาทุติยภูมิเข้ารับการประเมินคุณภาพระดับชาติในทุกหลักสูตรที่ได้เรียนมาทั้งหมดตามที่กระทรวงธรรมการและศาสนาได้กำหนดเพื่อข้อมูลที่ได้จากการประเมินนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนและคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

เกณฑ์การจบหลักสูตรพุทธศึกษา

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศึกษาทั้ง ๒ ระดับ คือพุทธปฐมภูมิและพุทธมัธยมศึกษาเมื่อคณะกรรมการทำการจัดสอบทั่วประเทศพร้อมตรวจข้อสอบเป็นที่เรียบร้อยแล้วทางคณะกรรมการจัดทำบัญชีรายชื่อสมณศึกษาที่สอบได้หรือสอบตกนั้นคือจะต้องมีคะแนนการสอบทั้งหมด ๑๖๐ คะแนนขึ้นไปถือว่าสมณศึกษารูปนั้นได้สอบผ่านหรือศึกษาจบหลักสูตรพุทธศึกษาซึ่งวิธีการตัดเกรดหรือจัดลำดับเห็นได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๖ การวัดผลประเมินผลสถาบันพุทธศึกษา

ช่วงคะแนนเป็นร้อยละ	ระดับการศึกษา	ผลการศึกษา
๐ - ๑๕๙	F (Failed)	ตก
๑๖๐ - ๑๗๖	C (Fair)	พอใช้
๑๗๗ - ๒๐๘	C+ (Very Fair)	ค่อนข้างดี
๒๐๙ - ๒๔๐	B (Good)	ดี
๒๔๑ - ๒๗๒	B+(Very Good)	ดีมาก
๒๗๓ ขึ้นไป	A (Excellent)	ดีเยี่ยม

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต ,ประวัติพุทธศึกษา , หน้า ๓๙.

สรุปว่า การจัดการศึกษาพุทธศึกษาของคณะสงฆ์ภิกษุเห็นว่าการพัฒนาทางการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรนั้นมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วโดยทุกส่วนงานได้เข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับการพัฒนาประเทศซึ่งอยู่ในยุคของการเปลี่ยนแปลงนอกจากนี้ การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์นั้นได้รับสนับสนุนจากราชามาหากษัตริย์พร้อมทั้งคณะรัฐบาลที่เห็นพร้อมกันว่าการปรับปรุงระบบการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาคนในประเทศให้เป็นคนดีมีศีลธรรมด้วยเหตุนี้เองทำให้การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถทั้งในทางคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ไปพร้อมๆ กันเพราะเห็นว่าพระสงฆ์ถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ (Human Resource

Development) และมีคุณภาพทั้งในด้านภูมิรัฐภูมิธรรมมีความประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัยและนอกจากนี้ พระสงฆ์ก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอนแก่เยาวชนของชาติให้เป็นคนเก่งคนดีและสามารถอยู่ร่วมกับคนในชาติอย่างมีความสุขซึ่งเด็กในวันนี้ เป็นผู้ใหญ่ในอนาคตและเป็นผู้ผลักดันเศรษฐกิจของประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้โดยการดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนาอันเป็นหลักสากลที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับทุกองค์กรโดยพระพุทธศาสนานั้นเป็นสถาบันหลักของกัมพูชามายาวนานตราบนานนับพันปี

๔.๒.๓ การศึกษาระดับอุดมศึกษา

การก่อตั้งพุทธิกมหาวิทยาลัย

สมเด็จพระบาทนโรดมสีหนุทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นที่กรุงพนมเปญมีชื่อว่าพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราช (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) โดยความมุ่งหวังให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและจัดเป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่อันที่ ๓ ของโลกโดยมีสมเด็จพระโพธิวงศฮวดตาด (Samdech Bodhivamsa Huot That) เป็นอธิการบดีพุทธิกมหาวิทยาลัย^{๒๓๓} ส่งผลให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาที่มีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วนอกจากนี้ สมเด็จพระโพธิวงศฮวดตาดได้ดำริว่าจะทำอย่างไรจะให้พุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราชมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านวิชาการด้านการเรียนการสอนพร้อมทั้งสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาให้สมกับประเทศที่มีเอกราชเมื่อทรงดำรงเช่นนี้ แล้วก็มีประสงค์ที่จะไปศึกษาดูงานการจัดการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาในต่างประเทศโดยเริ่มดูงานการเรียนสอนที่ประเทศอินเดีย ศรีลังกาและประเทศไทยซึ่งได้รับสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากงบประมาณของชาติเป็นผู้ดำเนินการของการเดินทางไปศึกษาดูงานครั้งนั้น

หลังจากสมเด็จพระโพธิวงศฮวดตาดได้ศึกษาดูงานการศึกษากลับจากต่างประเทศแล้วได้ถวายรายงานต่อพระบาทนโรดมสีหนุเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ เหล่านั้นเพื่อมาศึกษาเปรียบเทียบกับการจัดการศึกษาของประเทศกัมพูชาเมื่อพระองค์ทรงทราบการถวายรายงานแล้วทรงมีพระราชบัญชาไปยังกระทรวงธรรมการและศาสนาให้ดำเนินการจัดการศึกษาของสงฆ์อย่างเร่งด่วนซึ่งทางกระทรวงฯ ได้จัดตั้งคณะกรรมการมาชุดหนึ่งมีรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาเป็นประธานและมีสมเด็จพระสังฆนายกทั้ง ๒ รูปเป็นกรรมการมีความรู้ความสามารถกว่าคฤหัสถ์เมื่อประชุมวางแผนเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ถวายรายงานต่อพระบาทนโรดมสีหนุทรงทราบพระองค์มีพระราชหฤทัยปีติยินดีอย่างยิ่งที่มีการปรับปรุงสถาบันการศึกษาของสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้รับศึกษาและมีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้แตกฉานและเป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธบริษัทมายาวนานจึงทรง

^{๒๓๓} Toasanavadey Buddhika Siksa, *Buddhist Studies Journal*, (Preah Sihanouk Raja Buddhist University : Phnom Penh, 1959), p. 14.

ประกาศจัดตั้งมหาวิทยาลัยฯ ตามพระราชกฤษฎีกาเลขที่ ๘๗๙ นส . ลงวันที่ ๑ กรกฎาคม พ .ศ. ๒๔๙๗ ผ่านทางรัฐสภาทั้ง ๒ สภาได้มีมติพร้อมกันอนุมัติจัดตั้งขึ้นขณะนั้นมีคหบดีใจบุญท่านหนึ่งชื่อ เปงยานได้จัดสร้างอาคารมา ๑ หลังเพื่อเป็น สถานที่ศึกษาในพื้นที่ ๘๐ X ๖๐ เมตรและพระองค์ทรงพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ส่วนหนึ่งเพื่อสร้างอาคารหลังนี้ด้วย

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยฯ ด้วยเหตุผลว่า ประเทศกัมพูชาเป็นประเทศที่นับถือ พระพุทธศาสนาและเป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชาตั้งแต่อดีตที่ระบอบไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาและอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่ง ที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาให้มีความรู้ถ่องแท้และนำหลักคำสอนมาเผยแผ่สืบไป

วัตถุประสงค์การจัดตั้งพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราช

๑. เพื่อให้พระสงฆ์พุทธศาสนิกชนมีความรู้วิชาการต่างๆ ทั้งทางธรรมและทางโลกให้สูงขึ้น สมตามฐานะและกาลเวลาเพราะว่าประเทศทั่วโลกในปัจจุบันล้วนแล้วต้องการให้ประชาชนมีความรู้ ทุกๆ คนโดยพระสงฆ์ก็เป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญองค์หนึ่งในการช่วยปลูกฝังความดีงามแก่พุทธบริษัทให้มีปัญญาปราศจากอบายมุขต่างๆ ได้ถ้าพระสงฆ์ได้รับการศึกษาจนมีความรู้ความสามารถอาจ บำเพ็ญศาสนกิจได้ ๒ กรณีคือ

(๑) ช่วยแนะนำพลเมืองในประเทศให้ออกจากทางที่เป็นอกุศลหันมาหาทางที่เป็น กุศลได้

(๒) เป็นทัพบุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยฝึกรบมสั่งสอนและประการ พระธรรมขององค์พระบรมครูให้เจริญรุ่งเรืองทั้งในประเทศและต่างประเทศ

๒. เพื่อที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนกัมพูชาหลุดพ้นจากคำนิทานริษยาว่าโง่เขลาเพราะ คำว่าโง่เขลาเป็นคำหยาบไม่ควรจะมีในพระสงฆ์ทุกรูปซึ่งเป็นที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชน ทั่วไป

๓. เมื่อพระสงฆ์กัมพูชามีความรู้ความสามารถแล้วช่วยบำเพ็ญศาสนกิจทั้งในประเทศและ นอกประเทศเพื่อเป็นการรวบรวมพุทธศาสนิกชนชาวต่างชาติเป็นบุคคลที่มีคุณค่ามีประโยชน์และ พระพุทธศาสนาก็ได้รับการยกย่องจากพระสงฆ์ที่ได้ทำตามหน้าที่ของศากยบุตร

๔. เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้ที่สูงขึ้นกลายเป็นบัณฑิตที่เป็นสมณเพศด้วยการบำเพ็ญกิจการ ทางด้านพระพุทธศาสนาและเป็นเกียรติที่ประเสริฐของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา^{๒๓๔}

จากเป้าประสงค์ทั้ง ๔ ประการถือเป็นภารกิจหลักของพระสงฆ์ที่ศึกษาในพุทธิกมหา วิทยาลัยพระสีหนุราชมีการพัฒนาตัวเองอยู่เสมอเพื่อเชิดชูสถาบันพระพุทธศาสนาให้มีความ

^{๒๓๔} วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๔๐-๔๖.

เจริญรุ่งเรืองอย่างในสมัยมหานครที่พระสงฆ์ได้รับการศึกษาและเป็นที่ยอมรับของผู้คนที่ได้พบเห็น และสนทนาร่วมด้วยพร้อมทั้งสร้างศรัทธาของคนเหล่านั้นให้ดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและไม่ประมาทในการกระทำทั้งปวงนอกจากนี้ ถ้าหากว่าบรรพชิตรูปใดไม่สามารถอยู่ในสถานะสมณเพศแล้ว เมื่อลาสิกขาออกมาก็เป็นพลเมืองที่ดีของสังคมเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างแก่คนอื่นได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสมกับฐานะประชาชนกัมพูชาสมัยใหม่และเป็นประเทศที่มีเอกราชชาติมีพระพุทธศาสนาเป็นฐานของรัฐตั้งแต่โบราณจนกระทั่งปัจจุบัน

เพราะฉะนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างพระสงฆ์ให้เป็นศาสนทายาทที่มีการศึกษามีความรู้ความสามารถมีประสิทธิภาพมีสมรรถภาพมีคุณภาพและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่เคารพนับถือและพระพุทธศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองตามมาด้วยโดยการได้รับสนับสนุนจากทางรัฐบาลและองค์กรต่างๆเข้ามามีส่วนช่วยสมณศึกษาให้ได้เรียนในระดับต่างๆ อย่างทั่วถึงและทุกสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การจัดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราช ซึ่งบางหัวข้อได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ ๒ โดยมีลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการบริหารหรือวิธีการจัดการศึกษาฉะนั้นผู้วิจัยจึงขออธิบายในส่วนที่เป็นภาพรวมการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาตามลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

๑. การบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการ หมายถึงเป็นงานหลักที่ผู้บริหารให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกในการดำเนินงานการจัดการวางแผนและออกนโยบายต่างๆ เพื่อให้บุคลากรทางการศึกษาได้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายไว้พร้อมทั้งปฏิบัติงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเนื่องจากการบริหารงานวิชาการมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกชนิดในสถาบันศึกษาโดยเฉพาะเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพถือเป็นจุดหมายหลักของสถานศึกษาเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จและความสามารถของผู้บริหารศึกษาด้วย

ดังนั้นสำหรับผู้บริหารของพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราชนับตั้งแต่ ปีพ.ศ. ๒๕๔๒ – ๒๕๔๖ ผู้บริหารพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหนุราชคือนายฮิงยานเป็นประธาน นายเรืองยุรรองประธาน มีหน้าที่รับผิดชอบแผนกเทคนิคและนายไต้จณารามิหน้าที่รับผิดชอบแผนกรัฐบาลแต่ในปี พ .ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมาผู้บริหารทั้ง ๓ ท่านเป็นที่ปรึกษาของพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราชโดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยกระทรวงธรรมการและศาสนา

การเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารจัดการของพุทธิกศึกษานี้ กล่าวคือเป็นไปตามที่ได้ประกาศไว้ในพระราชกฤษฎีกา เลขที่ ๘๘ ลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๖ รัฐบาลกัมพูชาได้จัดตั้ง

ให้มีคณะกรรมการบริหารพุทธศึกษาชาติแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบบริหารจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับพุทธปริฐมศึกษาจนถึงพุทธิกอุดมศึกษาทั่วประเทศตามความในมาตรา ๒ แห่งพระราชกฤษฎีกานี้ ได้กำหนดบทบาทหน้าที่และภาระงานของสถาบันพุทธศึกษาดังต่อไปนี้

๑. บริหารปกครองและปรับปรุงการจัดการศึกษา ให้มีพัฒนาการเป็นไปตามกรรมวิธีการศึกษาของกระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬา
๒. สนับสนุนแนวนโยบายการจัดการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาแผนกธรรมวินัยบาลีและสันสกฤต
๓. ตรวจสอบโครงสร้างปรับปรุงและเผยแพร่การจัดการศึกษาเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล
๔. กำหนดปฏิทินการศึกษาให้ชัดเจนสำหรับลงไปประเมินตามศาลาพุทธปริฐมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาทั่วทั้งประเทศเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับชั้น
๕. กำหนดจุดประสงค์และตรวจสอบความถูกต้องเพื่อคัดเลือกข้อสอบสำหรับนำไปจัดสอบวัดผลประเมินผลการจัดการศึกษาทุกระดับชั้น
๖. ปรึกษาหารือกันเพื่อแต่งตั้งครูอาจารย์สำหรับจัดการเรียนการสอน ด้วยการสนับสนุนการจัดการศึกษาคูพุทธศึกษาในสมณเพศหรือคฤหัสถ์เพื่อปรับปรุงการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
๗. กำหนดนโยบายเพื่อการจัดตั้งสถานศึกษาพุทธปริฐมศึกษาตลอดทั้งระดับอุดมศึกษาก่อนที่จะผ่านกระทรวงธรรมการและศาสนา
๘. การประสานงานทั้งหลายกับประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและเมืองค์กรการศึกษาทางพุทธศึกษาเพื่อให้คณะผู้บริหารและสมณนิสิตได้ไปศึกษาดูงานตามกรรมวิธีที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน

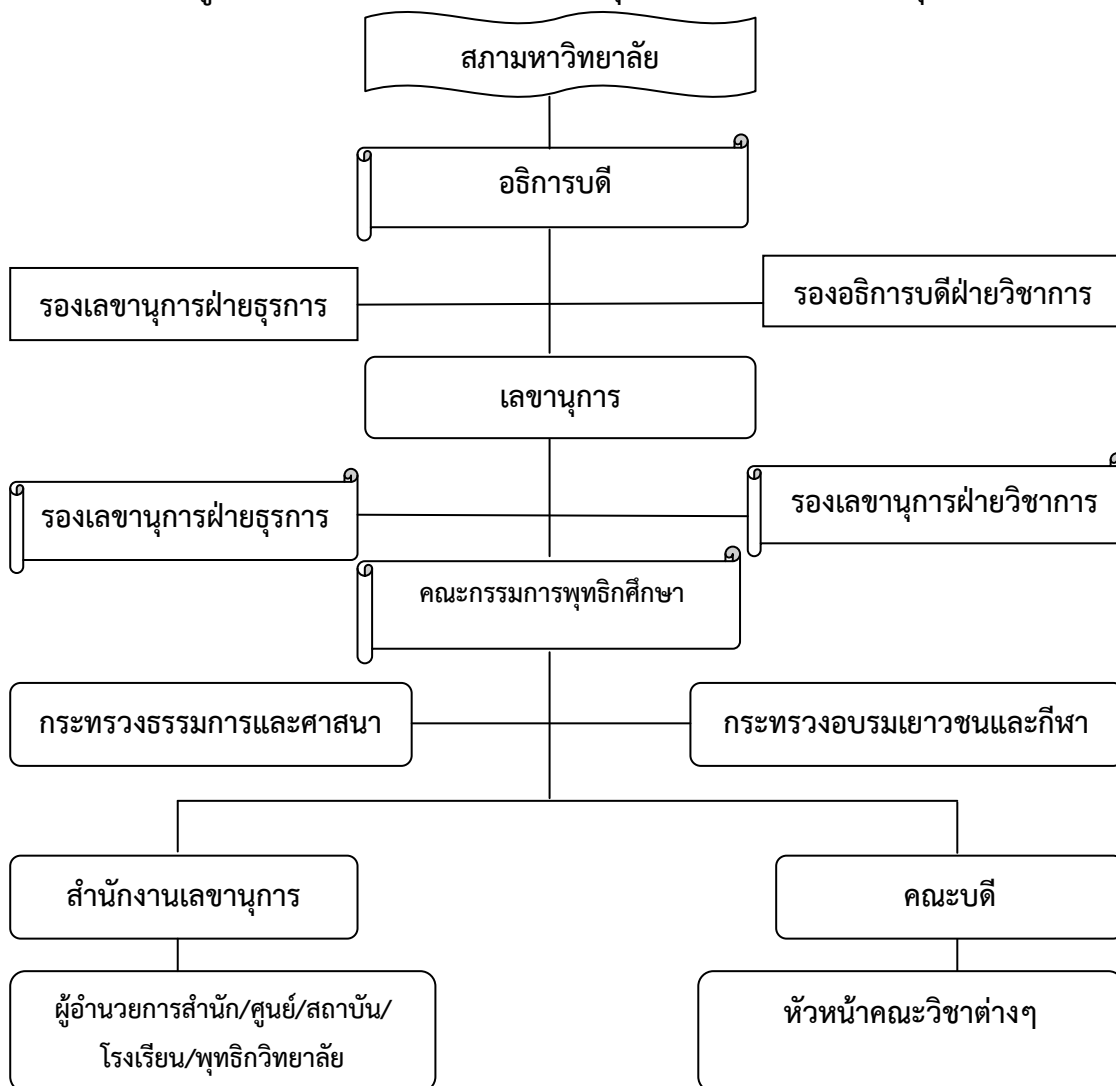
ส่วนความในมาตรา ๓ ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารดังต่อไปนี้

- ๑ . สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี นน แงด ประธาน
- ๒ . สมเด็จพระธรรมลิขิต   ลอ   สลาย   รองประธาน
- ๓ . สมเด็จพระอุดมมุนี   เฮง   ลางเฮา   รองประธาน
- ๔ . สมเด็จพระวันรัตน์   ฌอย   จริก   รองประธาน
- ๕ . สมเด็จพระโพธิวงศ์   อม   ลีมเฮง   รองประธาน
- ๖ . สมเด็จพระอุดมวงศา   ม่วง   รา   รองประธาน
- ๗ . พระโฆสธรรม   เสาร์   จันทร์ธูล   รองประธานและเลขาธิการ
- ๘ . พระสังฆธรรมโกศล   เจีย   สำอาง   รองประธาน

โดยภาระงานทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพุทธศึกษาตามความในมาตรา ๔ คือได้มอบอำนาจให้พลเอกมินคิน (H.E. Min Kin) เป็นตัวแทนของกระทรวงธรรมการและศาสนา รับผิดชอบและสหการกับผู้บริหารพุทธศึกษาแห่งชาติในพระราชอาณาจักรกัมพูชา^{๒๓๕}

ดังนั้น การปรับเปลี่ยนระบบการบริหารนี้ ถือเป็นประวัติศาสตร์ของการศึกษาแผนกพุทธศึกษาที่ได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างจริงจังและอยู่ภายใต้การบริหารงานโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิจิตรวรากรมการและศาสนาซึ่งมีเป้าหมายอย่างชัดเจนในการพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกพุทธศึกษาให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐเพื่อส่งเสริมให้การศึกษาของพระสงฆ์มีความก้าวหน้าอย่างนานาอารยประเทศในโลกโดยเฉพาะประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งการบริหารจัดการดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาจะเขียนสรุปเป็นแผนผังงาน (Plan) ของการบริหารงานดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๗ การจัดระบบสายงานของพุทธิกมหาวิทยาลัยพระสีหราช

^{๒๓๕} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๘-๘๐.

จากแผนภูมิ อธิบายได้ว่ากิจกรรมทุกชนิดที่ทางสถาบันพุทธศึกษาได้ดำเนินการเช่นการจัดตั้งสำนักเรียนการแต่งตั้งครูอาจารย์การออกข้อสอบประเมินผลปลายภาคทุกปีการศึกษาจะต้องผ่านทางกระทรวงธรรมการและศาสนากระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬาได้รับความเห็นชอบเสียก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้โดยการแจ้งประกาศเป็นทางการให้รับทราบทั่วกันเพื่อให้การจัดการศึกษาแผนกพุทธศึกษามีความเจริญก้าวหน้าและมีคุณภาพเท่ากับสถาบันการศึกษาของรัฐทุกประการ

๒. การจัดหลักสูตรการเรียนการสอน

การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนของพุทธศึกษาวิทยาลัยพระสีหนุราช ปัจจุบันได้แบ่งการเรียนการสอนออกเป็น ๔ คณะและศูนย์การศึกษา ๑ ศูนย์ดังนี้

(๑) คณะปรัชญาและศาสนา

(Faculty of Philosophy and Religions)

(๒) คณะครุศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ

(Faculty of Education and Information Technology)

(๓) คณะวรรณคดีภาษาเขมร

(Faculty of Khmer Literature)

(๔) คณะภาษาบาลี - สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ

(Faculty of Pali - Sanskrit and Foreign Languages)

(๕) ศูนย์ฝึกอบรมครู

(Center of Teacher Training)

การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้ง ๔ คณะและ ๑ ศูนย์การศึกษา ได้แบ่งการจัดการเรียนการสอนออกเป็น ๓ ภูมิภาค (ระดับ) ดังนี้ คือ^{๒๓๖}

(๑) ภูมิภาคชั้นสูงที่ ๑ หรืออุดมศึกษาปฐมภูมิ

ในภูมิภาคนี้ ผู้ที่สามารถเข้าเรียนได้ก็ต่อเมื่อมีวุฒิการศึกษามัธยมศึกษาจากพุทธมัธยมศึกษาหรือมีวุฒิมัธยมศึกษาตอนปลาย (High School = Grade ๑๒) จากกระทรวง

อบรมเยาวชนและกีฬาการศึกษาในภูมิภาคนี้ใช้เวลาเรียน ๓ ปี เมื่อเรียนจบทั้ง ๓ ปีแล้ว ถ้าได้

สอบผ่านก็จะได้รับสัญญาบัตรชั้นสูงที่ ๑^{๒๓๗}

^{๒๓๖} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๔๗-๕๑.

^{๒๓๗} นิตยสารปณสัจจกร เลขที่ ๒๑ เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์-มีนาคม ค.ศ. ๑๙๖๖, หน้า ๖๐.

(๒) ภูมิศึกษาชั้นสูงที่ ๒ หรืออุดมศึกษาทุติยภูมิ

การศึกษาในภูมิศึกษานี้ ผู้ที่สามารถเข้าเรียนได้ก็ต่อเมื่อมีวุฒิการศึกษาชั้นสูงทางด้านพระพุทธศาสนาชั้นสูงที่ ๑ หรือวุฒิการศึกษาเทียบเท่าจากกระทรวงทบวงกรมเยาวชนและกีฬาเป็นผู้อนุมัติและใช้เวลาเรียน ๔ ปี

(๓) ภูมิศึกษาชั้นสูงที่ ๓ หรืออุดมศึกษาตติยภูมิ

การศึกษาในภูมิศึกษานี้ ผู้ที่สามารถเข้าเรียนได้ก็ต่อเมื่อมีวุฒิการศึกษาชั้นสูงทางด้านพระพุทธศาสนาชั้นสูงที่ ๒ (ปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา) หรือวุฒิการศึกษาเทียบเท่าจากกระทรวงทบวงกรมเยาวชนและกีฬาเป็นผู้อนุมัติการศึกษาในภูมิศึกษานี้มีเวลาเรียนอย่างน้อย ๓ ปี

แล้วได้ผ่านการนิพนธ์เรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วตีพิมพ์เรียกว่า **บัณฑิตมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา**

นอกจากนี้ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งเรื่องของ **วุฒิการศึกษา** หรือ **ปริญญาบัตร** ของผู้ที่สำเร็จการศึกษาทางประเทศกัมพูชาจะมีการเรียกแตกต่างจากประเทศไทยดังนี้ คือ

๑) จระดับปริญญาตรี เรียกว่า	ปริญญาบัตร
๒) จระดับปริญญาโท เรียกว่า	อนุปริญญา
๓) จระดับปริญญาเอก เรียกว่า	บัณฑิต

ส่วนโครงสร้างหลักสูตรและวิชาที่ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนและกำลังปรับปรุงและอนุมัติเห็นชอบจากรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรมและศาสนากับกระทรวงทบวงกรมเยาวชนและกีฬาเพื่อจัดการเรียนสอนในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ มีดังนี้ คือ (๑) คณะวรรณคดีภาษาเขมร (Faculty of Khmer Literature) (๒) คณะภาษาบาลี - สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ (Faculty of Pali - Sanskrit and Foreign Languages) และ (๓) ศูนย์ฝึกอบรมครู (Center of Teacher Training)

ส่วนรายละเอียดของโครงสร้างหลักสูตรและรายวิชาได้ดำเนินการจัดการศึกษาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในพุทธทศกสิณวิทยาลัยพระสีหนุราชดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๘ โครงสร้างหลักสูตรพุทธทศกสิณวิทยาลัยพระสีหนุราช

คณะปรัชญาและศาสนา	คณะครุศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ
๑. ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก	๑. วัฒนธรรมอารยธรรม
๒. ฉบับรัฐธรรมนูญ	๒. วิทยาศาสตร์นโยบาย
๓. กฎหมายอาญา	๓. รัฐบาลอบรม
๔. กฎหมายแพ่ง	๔. ปรัชญาทั่วไป
๕. ปรัชญา	๕. กฎหมายการศึกษา
๖. สัมคมวิทยา	๖. รัฐศาสตร์สำหรับครู
๗. เศรษฐศาสตร์	๗. เศรษฐศาสตร์สำหรับครู

๘. ภาษาอังกฤษภาษาฝรั่งเศส	๘. หลักการสอนของพระพุทธเจ้า
๙. ศาสนาเปรียบเทียบ	๙. ประวัติพระพุทธศาสนา
๑๐. ศาสนามหายานหินยาน	๑๐. การวิจัยทางการศึกษา
๑๑. บรรณารักษศาสตร์	๑๑. อักษรศาสตร์บาลี
๑๒. ตกวิทยาปรมัตถวิทยาจิตวิทยา	๑๒. พระสงฆ์กับการศึกษา
๑๓. วิทยาศาสตร์อบรม	๑๓. ภาษาอังกฤษภาษาฝรั่งเศส
๑๔. ปรัชญาพื้นฐานของศีลธรรมสากล	๑๔. ปรัชญาการศึกษา
๑๕. ปรัชญาวิทยาศาสตร์นิยม	๑๕. ทฤษฎีการศึกษา
๑๖. กิจสหปฏิบัติการสากล	๑๖. การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา
	๑๗. สังคมวิทยาอบรม
	๑๘. ประวัติจิตวิทยา
	๑๙. พระพุทธศาสนามหายาน
	๒๐. พระสูตร
คณะวรรณคดีภาษาเขมร (กำลังปรับปรุงหลักสูตร)	ศูนย์ฝึกอบรมครู (กำลังปรับปรุงหลักสูตร)
คณะภาษาบาลี - สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ (กำลังปรับปรุงหลักสูตร)	

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๗๐-๗๓.

๓. ผู้สอน

ผู้สอน หรือ **ครู** ตามความหมายในพจนานุกรมเขมร ซึ่งได้รจนาโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมหาราชสังฆราชสังฆนายกคณะมหานิกายจันณาต (Somdechpreahsanghareach Chuon Nath) ได้ให้คำจำกัดความคำว่าครู หมายถึงเป็นผู้ที่มีจิตใจหนัก , เป็นผู้ที่ถูกเคารพ, และเป็นผู้ที่สอนศิลปะวิทยาการต่างๆ แก่ศิษย์^{๒๓๘} ส่วนคำว่าอาจารย์หรืออาจารย์ หมายถึงผู้ให้การศึกษาอบรมและเรียนวิชาความรู้ในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น ๕ ประการคือ (๑) บรรพชาจารย์คืออาจารย์ในบรรพชา (๒) อุปสัมปทาจารย์คืออาจารย์ในอุปสมบท (๓) อุเทศาจารย์คืออาจารย์สอนบาลี (๔) นิสสยาจารย์คืออาจารย์ให้นิสัยและ (๕) ธรรมาจารย์คืออาจารย์สอนธรรม^{๒๓๙}

^{๒๓๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมหาราชสังฆนายกจันณาต (จ.ณ. โชตญาณโณ), พจนานุกรมเขมรภาคที่ ๑ - ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (พนมเปญ : พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๑), หน้า ๙๘.

^{๒๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖ - ๑๗๗.

สำหรับบุคลากรทางการศึกษา ที่รับผิดชอบในการสอนของสถาบันการศึกษาพุทธิกสากล วิทยาลัยพระสีหนุราชในปัจจุบัน มีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่เข้ามาจัดการเรียนการสอนใน สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ซึ่งผู้สอนก็จบการศึกษาจากศาลาบาลีชั้นสูงโดยเฉพาะคฤหัสถ์ก็เป็นผู้ที่เคย บวชเรียนมาก่อนแล้วสึกลาสิกขาเพศออกไปมาสมัครเป็นครูอาจารย์ในมหาวิทยาลัยฯ แห่งนี้ โดยได้รับความ เห็นชอบหรือได้สอบคัดเลือกจากกระทรวงธรรมการและศาสนากับกระทรวงอบรมเยาวชนและ กีฬาก็จะสามารถสอนเข้ามาสอนได้นอกจากนี้ ยังมีผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการต่างๆ หรืออาจารย์พิเศษ เข้ามาสอนในสถาบันการศึกษานี้ แต่ต้องได้รับความเห็นจากทั้ง ๒ กระทรวงดังกล่าวด้วยโดยใน ปัจจุบันมีคณาจารย์ที่สอนในแต่ละคณะแต่ละสาขาวิชานั้นมีจำนวน ๔๘ ท่านและได้รับเงินเดือนจาก รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนซึ่งเงินเดือนเพื่อตอบแทนครูอาจารย์ที่สอนนี้ ยังไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะครูอาจารย์ที่ สอนในระดับพุทธศึกษาทั้ง ๒ แผนกคือแผนกธรรมวินัย และแผนกพุทธศึกษาทั้ง ๓ ชั้นที่อยู่ตาม จังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศส่วนเงินเดือนที่ได้นำมาเป็นค่าตอบแทนครูอาจารย์เจ้าอาวาสวัดต่างๆ พร้อม ด้วยอุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้จัดหาและดำเนินการเองแม้เป็นเพียงเงินเล็กน้อยก็เต็มใจที่จะสอนต่อไป^{๒๔๐}

ดังนั้น การพัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูงนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าทางรัฐบาลและกระทรวง ธรรมการและศาสนา กับกระทรวงอบรมเยาวชน และกีฬาจะต้องทบทวนกระบวนการเกี่ยวกับครู ทั้งหมด ไม่ว่าจะครูทางธรรม หรือครูทางโลกทุกระดับชั้นควรสนับสนุนองค์วิชาชีพครู ซึ่งเป็น วิชาชีพที่หนัก และเป็นวิชาชีพที่สอนคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยร่างกายจิตใจ และสติปัญญาของ การพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองเท่าทันกับอารยประเทศ ทั้งหลายที่ยกย่องให้เกียรติองค์กรครู เป็นวิชาชีพชั้นสูงพร้อมทั้งได้รับเงินเดือนมากกว่าวิชาชีพอื่นๆ ฉะนั้นต้องวางระบบเงินเดือนครู สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์เกื้อกูลและระบบการสร้างขวัญกำลังใจรวมทั้งส่งเสริมการผลิตและ พัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับผู้เรียนแต่ละพื้นที่พร้อมทั้งพัฒนามาตรฐาน และจรรยาบรรณของ วิชาชีพกับแนวทางวิธีการให้หน่วยงานทางราชการการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วน ร่วมในการจัดการศึกษาด้วยจึงจะสามารถพัฒนาประเทศให้เจริญได้ด้วย เริ่มต้นที่กระบวนการพัฒนา คน

๔. ผู้เรียน

ผู้เรียนหมายถึงเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ ๑๒ ปีที่ทางรัฐบาลได้จัดการขึ้นทั้งของ ภาครัฐและเอกชนโดยเป็นไปตามความในมาตรา ๖๘ ฉบับรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชา รัฐบาลช่วยจัดการศึกษาแผนกปฐมศึกษาและมัธยมศึกษาตามโรงเรียนของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายประชาชน ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาอย่างน้อย ๙ ปีรัฐช่วยเผยแผ่และสนับสนุนศาลาบาลีและพุทธศึกษา

^{๒๔๐} ลีสุวีระ, พัฒนาการประวัติศาสตร์ศาลาบาลีชั้นสูงพระราชบรรณาลัยและกรมขุมนุมน ๓, หน้า ๘๒.

จากฉบับรัฐธรรมนูญนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลได้จัดการศึกษาและสนับสนุนการศึกษาทั้ง แผนกพุทธจักรและอาณาจักรอย่างทั่ว ถึงโดยเฉพาะการจัดการศึกษาของเยาวชนนั้นเป็นไปตามอายุ ของการเข้าศึกษาที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ ส่วนของพระสงฆ์นั้นมีความหลากหลายในเรื่องของอายุไม่ เป็นไปตามเกณฑ์การศึกษาขั้นพื้นฐานเพราะพระสงฆ์สามเณรหลายรูปเข้ามาบวชเรียนนั้นมีอายุมาก แล้วโดยบางรูปนั้นอายุ ๒๐ กว่าจึงจะได้เข้าเรียนในพุทธมัธยมศึกษาด้วยเหตุที่ว่าระบบการสอบเข้า เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาชั้นที่ ๓ และมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ ต้องสอบผ่านจึงจะสามารถเรียนต่อได้ คือว่ามีระบบการเรียนซ้ำชั้นเช่นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ สอบเข้าเรียนต่อมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๔ และ มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ จะต้องสอบจบได้ก่อนแล้วจึงสอบเข้ามหาวิทยาลัยโดยในระดับมัธยมศึกษาชั้นปี ที่ ๖ นั้นแต่ละปีมีผู้สอบไม่ผ่านเป็นจำนวนมากแล้วต้องเรียนซ้ำชั้นอีก ๑ - ๒ ปีซึ่งผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ แล้วเกี่ยวกับการวัดผลประเมินผลการศึกษาพุทธมัธยมศึกษาและเมื่อได้สอบผ่านมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ แล้วก็ต้องสอบเรียนต่อในมหาวิทยาลัยอีกหลายปีจึงสอบผ่านและรับจำนวนจำกัดในการเข้าศึกษาด้วย โดยเฉพาะในพุทธิสากลวิทยาลัยดังเห็นได้จากตารางการรับเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาดังนี้

ตารางที่ ๔.๙ จำนวนสมณนิสิต-นักศึกษาที่สอบเข้าศึกษาชั้นปีที่ ๑ ทุกปีการศึกษา

คณะสาขาวิชา ชั้นปีที่ ๑	ปีการศึกษา ๒๕๔๘-๔๙	ปีการศึกษา ๒๕๔๙-๕๐	ปีการศึกษา ๒๕๕๐-๕๑	ปีการศึกษา ๒๕๕๑-๕๒	ปีการศึกษา ๒๕๕๒-๕๓
ปรัชญาและ ศาสนา	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป
คณะครุศาสตร์ และเทคโนโลยี สารสนเทศ	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป
คณะวารรณคดี ภาษาเขมร		๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป
คณะภาษาบาลี- สันสกฤตและ ภาษาต่างประเทศ			๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป
ศูนย์ฝึกอบรมครู		๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป	๕๐รูป
สรุป/ปี	๑๐๐รูป	๒๐๐รูป	๒๕๐รูป	๒๕๐รูป	๒๕๐รูป

ที่มา : วิทยาลัยพุทธศาสนบัณฑิต, ประวัติพุทธศึกษา, หน้า ๖๙.

ซึ่งจากจำนวนของพระนิสิตที่สอบเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาดังในตารางถือว่ามีจำนวนจำกัดประมาณ ๒๕๐ รูป ต่อปีถ้าเทียบกับอัตราของพระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาจบแต่ละปีและสอบเข้าศึกษาต่อมีจำนวนประมาณ ๖,๐๐๐ - ๗,๐๐๐ รูปทั้งสอบผ่านและที่สอบตกด้วยโดยผู้สอบผ่านนั้นจะต้องคัดเลือกผู้ที่สอบได้คะแนนสูงสุดและนับลงมาจนถึงจำนวนที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนดไว้จึงได้ศึกษาต่ออนั้นก็จะต้องรออีก ๑ - ๓ ปี จึงสามารถเข้ามาศึกษาต่อได้

จากเหตุผลนี้ ทำให้พระสงฆ์เป็นจำนวนมากจำเป็นต้องไปศึกษาในสถาบันการอุดมศึกษาอื่นๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนหลังจากที่รัฐบาลได้อนุญาตให้พระสงฆ์สามเณรสามารถเข้าศึกษาต่อตามสถาบันอุดมศึกษาโดยเสรีไม่มีกฎข้อบังคับซึ่งในเรื่องนี้ ตอนที่ผู้วิจัยลงไปศึกษาข้อมูลสังเกตเห็นว่าพระสงฆ์ออกจากวัดต่างๆ ในเมืองหลวงเวลาโดยประมาณ ๑๘ .๐๐ น. ขึ้นรถไปศึกษาตามสถาบันการศึกษาที่มีคณะวิชาที่ตนเองชอบแล้วก็กลับวัดก็ประมาณ ๒๑.๐๐ น. หรือก็มากกว่านั้นและก็มีพระสงฆ์ไม่น้อยที่ออกไปศึกษาในต่างประเทศที่มหาวิทยาลัยทางด้านพระพุทธศาสนาการที่พระสงฆ์ออกไปศึกษาระดับอุดมศึกษาดังกล่าวอาจจะมีผลกระทบต่อสถาบันพระพุทธศาสนาใน ๒ กรณีคือผลดีและผลเสียดังนี้

๑) ผลดี คือ พระภิกษุสามเณรมีความใฝ่เรียนรู้และพัฒนาความรู้ของตัวเองให้สูงขึ้นเป็นสากลในระดับต่างๆ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเอกชนซึ่งมีมากกว่าของรัฐบาลโดยผู้ศึกษาได้เข้าดูวิธีการจัดการศึกษาในห้องเรียนด้วยก็จะเห็นว่าพระสงฆ์ประมาณ ๓ - ๔ รูปอนั้นก็มีนักศึกษาทั้งหญิง - ชาย หลายวิชาชีพ และมีชาวต่างชาติมาเรียนร่วมกันด้วยเพราะวิธีการเรียนการสอนนั้นจะใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารทั้งหมดเอกสารศึกษาค้นคว้าจะเป็นภาษาต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ส่วน

๒) ผลเสีย คือ พระภิกษุสามเณรจำนวนมากอาจจะละเลยหรือมิได้ปฏิบัติตนตามศานตทายาทหรือไม่สนใจศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ชี้นำหลักการปฏิบัติแก่พุทธศาสนิกชนก็เป็นได้แต่เหตุผลนี้ มาโทษที่พระสงฆ์สามเณรก็คงไม่ได้ต้องกลับไปดูที่กระทรวงธรรมการและศาสนากับกระทรวงอปรเมยาวชนและกีฬา (Ministry of Education Youth and Sport) และรัฐบาลได้เข้ามาสนับสนุนอย่างทั่ว ถึงทุกด้านหรือยังและปรับปรุงโครงสร้างอาคารเรียนและขยายการจัดการศึกษาไปยังจังหวัดต่างๆ พร้อมทั้งจัดจ้างครูสอนและงบประมาณสนับสนุนอย่างอื่น ๆ เพียงพอหรือยังต้องคำนึงถึงตรงจุดนี้สำคัญ

แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันแม้พระสงฆ์จะออกไปศึกษาข้างนอกและศึกษาวิชาชีพอื่น ๆ นอกจากพระพุทธศาสนาแต่ก็มีเยาวชนให้ความสำคัญต่อการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาในคณะปริญญาและศาสนาที่พุทธิสากลวิทยาลัยพระสิหนุราชประจำจังหวัดพระตะบองที่ขยายการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นโดยมีนักศึกษาเป็นจำนวนมากและก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าทุกองค์กรทางการศึกษาควรที่จะสนับสนุนเยาวชนให้ได้ศึกษาในสถาบันการศึกษาพุทธิสากลวิทยาลัยที่พระวร

บิดาแห่งชาติทรงจัดตั้งขึ้นถือว่าเป็นเกียรติยศและมีความภาคภูมิใจที่ได้ศึกษาในสถาบันพุทธศึกษาซึ่งเป็นสถาบันที่มีมาควบคู่กับการศึกษาของชาติโดยตลอดมาหลายราชกาลจนกระทั่งปัจจุบัน

๕. กิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญของทุกสถาบันการศึกษาที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องคำนึงถึง และวางนโยบายจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จโดยมอบหมายภาระหน้าที่มาสายบุคคลากรทางสายครูอาจารย์เป็นผู้ดำเนินการและพิจารณาเลือกสรรวิธีการสอนที่เหมาะสมตามในรายวิชาที่กำหนดขึ้นตามหลักสูตร และนำมาจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างประสบการณ์ และถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการฝึกอบรมสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติ พร้อมทั้งสร้างสรรค์ความก้าวหน้าทางวิชาการสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจสติปัญญาและความรู้คู่คุณธรรม

สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนสอนของพุทธศึกษาวิทยาลัยพระสีหนุราชก็ไม่แตกต่างจากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั้งของภาครัฐและเอกชนเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยมีวัตถุประสงค์อันเดียวกันคือต้องการให้การจัดการเรียนการสอนนั้นประสบผลสำเร็จมีคุณภาพมีประสิทธิภาพเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลโดยการนำหลักสูตรจากกระทรวงธรรมการและศาสนาและให้มีความสอดคล้องกันกับกระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬาจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งด้านประสบการณ์ตรงและโดยอ้อมพร้อมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและสังคมรอบข้างด้วยฉะนั้นการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรงและประสบการณ์โดยอ้อมกล่าวคือ

จากประสบการณ์โดยตรง คือผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายจากครูผู้สอนเช่นการมอบหมายงานทำการศึกษาค้นคว้าอิสระเป็นกลุ่มย่อย เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าทำเสร็จสมบูรณ์ก็นำมาเสนอหน้าชั้นและหาข้อสรุปรวมกัน เกี่ยวกับเนื้อหาสาระที่ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้ ถือเป็นฝึกให้ผู้เรียนเกิดความรับผิดชอบมีความสามัคคีกันในกลุ่มและกลุ่มอื่นๆ พร้อมทั้งฝึกประสบการณ์ชีวิตสำหรับนำไปประกอบอาชีพเมื่อจบการศึกษาแล้ว

จากประสบการณ์โดยอ้อม คือผู้เรียนเกิดการเรียนจากครูอาจารย์เป็นภาพรวมโดยวิธีการสอนนั้นก็จะเป็นการสอนแบบบรรยายและการบันทึกตามครูผู้สอนเป็นส่วนใหญ่แม้จะมีการใช้สื่อช่วยสอนก็ตามแต่การสอนไม่ประสบผลสำเร็จกับผู้เรียนทั้งหมดอย่างทั่วถึงเพราะผู้เรียนเป็นจำนวนมากถ้าไม่สนใจจริงๆ ก็คงยากที่จะเกิดการเรียนรู้และเข้าใจสาระวิชาที่สอนและได้เรียนส่วนกระบวนการเกี่ยวกับวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นผู้ศึกษาได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ หัวเดียวกัน

ดังนั้นการเรียนการสอนทั้งสองทาง ที่กล่าวมาเป็นการสอนโดยภาพรวมของพุทธศึกษาวิทยาลัยพระสีหนุราชกับรายวิชาทั่วไปที่มีวิชาแกนทางพระพุทธศาสนาผู้เรียนจะต้องท่องจำฝึกฝน

อย่างจริงจังและมีความอดทนอย่างมากในการเรียน ก็คือวิชาภาษาบาลีและสันสกฤตจึงจะสามารถเรียนรู้ได้และมีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือทางพุทธิสากลวิทยาลัยฯ ทุกคณะวิชาทุกชั้นปีจะต้องเรียนภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตจนจบการศึกษาออกไป

๖. สื่อการเรียนการสอน

การใช้สื่อการเรียนการสอนในพุทธิสากลวิทยาลัยฯ คือมีคณะครุศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (Faculty of Education and Information Technology) เป็นผู้ดำเนินการฝึกอบรมครูอาจารย์และพระนิสิตนักศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการใช้สื่อการเรียนแม้จะเจอกับปัญหากับอุปกรณ์เครื่องใช้ที่นำมาอำนวยความสะดวกให้มีเพียงพอต่อความต้องการของสถาบันก็

ตามแต่พระนิสิตนักศึกษาส่วนมากก็ได้รับการศึกษาจากสถาบันอื่นที่เปิดสอนพิเศษเป็น (Course) เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเปิดสอนโดยเสรีค่าใช้จ่ายต่อหลักสูตรนั้นก็อยู่ประมาณ ๑๕ - ๓๐ \$ มีพระสงฆ์สามเณรเป็นจำนวนมากที่ไปศึกษาพร้อมทั้งได้รับใบประกาศนียบัตรรับรองจากระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬาด้วย

ดังนั้น การใช้สื่อการเรียนการสอนส่วนมากก็จะมี Projector & Computers ซึ่งทั้งได้รับการบริจาคจากองค์กรอื่นๆ และการจัดซื้อเข้ามาเพิ่มเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการเรียนการสอน (ภาพที่ ๓.๑๐) ถือว่ากระบวนการเรียนในปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามกลางเมืองได้ยุติลงและทางคณะสงฆ์รัฐบาลได้มีการฟื้นฟูการเรียนการสอนแผนกพุทธศึกษาขึ้นมาใหม่ทุกระดับชั้นที่ได้หยุดดำเนินการจัดการเรียนการสอนนับแต่ ปีพ .ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งอาคารสถานที่อุปกรณ์การเรียนการสอนวัดอารามต่างๆ ก็ถูกเผาทำลายเกือบจะหมดจนกระทั่ง ปีพ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมาได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนแผนกพุทธศึกษาทุกระดับชั้นทั่วประเทศ^{๒๔๑} โดยในปัจจุบันแหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญของประเทศกัมพูชาก็คือวิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต (The Buddhist Institute) (ภาพที่ ๓.๑๑) เป็นแหล่งรวบรวมวิชาการต่างๆ เป็นแห่งเดียวที่ยังคงอยู่ในช่วงสมัยปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์เขมรแดงและมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอารยธรรมฯลฯ ซึ่งสามารถศึกษาค้นคว้าอ่านได้แต่ไม่อนุญาตให้นำไปถ่ายเอกสารภายนอก^{๒๔๒}

โดยสรุป สื่อการเรียนการสอนที่ได้นำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของพุทธิสากลวิทยาลัยฯ ยังมีไม่เพียงพอประกอบกับอาคารสถานที่ที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมแม้จะมีการสร้างเพิ่มได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลแต่ก็ยังไม่เพียงพอเพราะงบประมาณของชาติส่วนใหญ่ไปพัฒนาทางด้าน การทหารการศึกษาของชาติด้านเศรษฐกิจด้านสังคมพร้อมกับการพัฒนาประเทศไปพร้อมๆ กันซึ่งมี

^{๒๔๑} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, **ประวัติพุทธศึกษา**, หน้า ๕๓-๕๘.

^{๒๔๒} Chheat Sreang and Group, **The Buddhist Institute A Short Story**, (Phnom Penh : X 7 Design Group, 2005), p. 43 - 44.

แนวโน้มพัฒนาดีขึ้นมาตามลำดับตามนโยบายการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช ๒๕๔๖ – ๒๕๕๘ ของกระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬา

๗. การวัดผลประเมินผล

ระบบการวัดผลประเมินผลการศึกษาในพุทธศักราช ๒๕๕๖ มีลักษณะไม่แตกต่างกันของการวัดผลประเมินผลการศึกษาในระดับพุทธศักราช ๒๕๕๖ กล่าวคือมีการเรียนการสอนเก็บคะแนนตามปกติในห้องเรียนและเมื่อถึงเวลาประเมินผลปลายปีทางคณะครูอาจารย์ก็ประชุมกันออกข้อสอบและเสนอไปยังกระทรวงธรรมการและศาสนาเพื่อ :ขอให้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อสอบพร้อมทั้งได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงอบรมเยาวชนและกีฬาด้วย

การสอบประเมินผลปลายภาคทุกปีก็จะนำข้อสอบจากศูนย์กลาง คือกระทรวงธรรมการและศาสนาไปแจกตามกระทรวงธรรมการและศาสนาประจำทุกจังหวัดเพื่อนำไปจัดการสอบประจำโรงเรียนพุทธศึกษาทุกแห่งโดยเฉพาะระดับพุทธศักราช ๒๕๕๖ ไม่มีการสอบซ่อมในบางวิชาที่สอบตกและต้องเรียนซ้ำขึ้นไปอีกปีส่วนผู้ที่สอบผ่านแล้วก็ต้องสอบเข้าเรียนอีกครั้งหนึ่งซึ่งมีผู้เรียนสอบตกเป็นจำนวนมากหรืออาจสอบอยู่หลายปีจึงจะสามารถเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาได้สำหรับเกณฑ์การวัดผลประเมินผลและการจบหลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๕๖ หรือ Grade Point ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๐ เกณฑ์การวัดผลประเมินผลพุทธศักราช ๒๕๕๖

คะแนนระหว่าง	ระดับ	ค่าระดับ
๒๗๓ขึ้นไป	A (Excellent)	ดีเยี่ยม
๒๔๑-๒๗๒	B+ (Very Good)	ดีมาก
๒๐๙-๒๔๐	B (Good)	ดี
๑๗๗-๒๐๘	C+ (Very Fair)	ค่อนข้างดี
๑๖๐ - ๑๗๖	C (Fair)	พอใช้
๐-๑๕๙	F (Failed)	ตก

ปัญหาและอุปสรรคการเรียนการสอน

ปัญหาและอุปสรรคการเรียนการสอนในพุทธศักราช ๒๕๕๖ ที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษานับตั้งแต่ปี .ศ. ๒๕๒๒ ได้ประสบกับปัญหาหลักๆ คือ (๑) ปัญหาบุคลากรทางการศึกษา (๒) ปัญหาด้านอาคารสถานที่ และ (๓) ปัญหาอุปกรณ์การเรียนการสอน

๑. ปัญหาบุคลากรทางการศึกษา

ปัญหาบุคลากรทางการศึกษาคือผู้ที่อยู่ในสายครูอาจารย์เพราะว่าพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถถูกสังหารในช่วงการปฏิวัติรัฐประหารการเกิดสงครามกลางเมืองถือเป็นยุคมืดของ

ประเทศในขณะนั้นเนื่องจากทั้งทางพระสงฆ์และฆราวาสที่มีความรู้ในระดับต่างๆ ถูกจับไปประหารชีวิตจำคุกและตายในที่สุดเพราะกลุ่มชนเหล่านี้ เป็นตัวการของการต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้พระสงฆ์ก็ได้หนีไปอยู่ตามประเทศต่างๆ ก็ถือสัญชาติประเทศนั้นไป

๒. ปัญหาด้านอาคารสถานที่

ปัญหาด้านอาคารสถานที่ ก็เป็นผลสืบเนื่องจากการทำสงครามกันในระบบคอมมิวนิสต์นั่นเองโดยในสังคมกัมพูชาตั้งแต่อดีตจนกระทั่ง ปัจจุบันซึ่งการศึกษาเล่าเรียนก็จะมีศูนย์กลางอยู่ในวัดจึงเป็นเป้าสำคัญของผู้ปกครองคอมมิวนิสต์จะต้องทำลายเพราะเป็นสถานที่ฝึกคนให้ต่อต้านระบบของตนแต่ปัจจุบันสถานที่เล่าเรียนก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทั่วประเทศซึ่งได้รับสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ และได้รับความอุปถัมภ์จากสถาบันพระมหากษัตริย์ในการฟื้นฟูสถาบันพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอย่างในอดีตโดยเฉพาะโรงเรียนพุทธศึกษาในระดับมัธยมศึกษาดังกล่าวแล้วในการศึกษาพุทธศึกษาในปัจจุบัน

๓. ปัญหาอุปกรณ์การเรียนการสอน

ปัญหาอุปกรณ์การเรียนการสอนถือเป็นปัญหาสำหรับการจัดการศึกษาแก่ผู้เรียนโดยเฉพาะตำราเรียนที่เป็นภาษาต่างประเทศมีจำนวนมากทำให้ผู้เรียนที่มีความรู้หลักภาษาต่างประเทศมีความลำบากในช่วงเริ่มแรกแต่พระสงฆ์สามเณรได้พัฒนาความรู้ทางด้านภาษาต่างประเทศของตัวเองอย่างรวดเร็วเนื่องจากในวัดต่างๆ ก็จะเต็มไปด้วยนิสิตนักศึกษาเป็นจำนวนมากที่มาอาศัยอยู่ในวัดและก็ได้สอนพระสงฆ์สามเณรทุกๆ วันพร้อมทั้งออกไปเรียนพิเศษเพิ่มเติมอีกด้วย

ฉะนั้น การศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ในตำราเรียนที่เป็นภาษาต่างประเทศนั้นถือเป็นเรื่องธรรมดาในปัจจุบันทั้งแผนกพุทธจักร และอาณาจักรมีลักษณะเป็นสากลอยู่แล้วเพียงแต่ว่าบุคลากรทางพระสงฆ์ยังไม่ได้รับสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ จากรัฐบาลอย่างจริงจังทั่วถึงเท่านั้นเองคือว่าบุคลากรทางการศึกษาพร้อมที่จะตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบสื่อสาร (Globalization) แต่อุปกรณ์ทางการศึกษายังมีไม่เพียงพอต่อการดำเนินการและไม่สอดคล้องต่อพระสงฆ์สามเณรจึงไม่น่าแปลกที่มีพระสงฆ์กัมพูชาออกไปศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศที่สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเป็นต้นว่าในประเทศไทย

๔.๓ สรุปปัญหาและอุปสรรคการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชา

๑. ปัญหาและอุปสรรคการศึกษาในอดีต

ปัญหาและอุปสรรคการเรียนการสอนในอดีตนั้นไม่มีปัญหามากนัก เพราะการเรียนการสอนนั้นอยู่ในรูปแบบของมุขปาฐะ และมีพระราชมหาษัตริย์ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ทุก ๆ ด้าน และพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมาตลอด ซึ่งในครั้งอดีตนั้นมีศาสนาอยู่ ๒ ศาสนาคือศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏอยู่พระราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร

และหลังพระนคร การศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนานั้นมีความเจริญรุ่งเรือง จนกระทั่งมีพระเถระจากประเทศกัมพูชา ๒ รูปคือพระสังฆปาละและพระมันทรเสนได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยการแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาจีน ถือว่าประเทศกัมพูชานั้นได้ใช้ภาษาบาลีมาแล้วหลายพันปี การศึกษาพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการศึกษาด้านพระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้าทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายมหายานมีพุทธมหาวิหารเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ทางพระพุทธศาสนา ได้ผลิตนักปราชญ์ราชบัณฑิตกวีนิพนธ์ด้านต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านศิลปะมีนครวัด นครธม เป็นที่ประจักษ์ชัด

ต่อมาสมัยหลังพระนคร พระราชาอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ก็ได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว โดยอำนาจศิลปะของผู้ปกครองประเทศ อันสืบเนื่องจากการวิบัติภายในราชวงศ์ขึ้น และจากการรุกรานของอำนาจใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นจากประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะสมัยกรุงละแวก สมัยกรุงอุดงค์มีชัย การศึกษาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่นำเข้าโดยพระภิกษุกัมพูชาคือพระราชโอรสในพระบาทชัยวรมันที่ ๗ ก็เสื่อมลงตามด้วย การพระศาสนาไม่มีเสถียรภาพมีสภาพไม่แน่นอนเพราะต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครองประเทศเป็นสำคัญ ถ้าประเทศชาติมีความสงบสุข พระราชาทรงอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาจนมีความเจริญก้าวหน้า เช่น ในรัชสมัยพระบาทองค์ดวง การศึกษาด้านพระพุทธศาสนามีความเจริญทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านศีลธรรมคุณธรรมและจัดระบบการปกครองโดยมอบหมายอำนาจแก่พระราชวงศานุวงศ์ตลอดกระทั่งข้าราชการเหมาะสมกับสติปัญญา ซึ่งผู้ที่จะเป็นผู้นำของปวงชนจะต้องผ่านการทดสอบความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา คือ สอบแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลี ฎีกาต่าง ๆ จึงสามารถดำรงตำแหน่งที่มอบหมายได้ นอกจากนี้ยังทรงเป็นพระอาจารย์สอนภาษาบาลีแก่พระภิกษุสงฆ์ตลอดทั้งประชาราษฎร์ด้วย

ลำดับต่อมา การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์พร้อมทั้งการศึกษาของชาติมิได้ดำเนินการจัดการศึกษาเท่าที่ควร เพราะพระราชที่ปกครองต่อ ๆ มาได้เจอกับปัญหาอุปถัมภ์ ทั้งจากการรุกรานจากประเทศเพื่อนบ้านและปัญหาภายในประเทศด้วย ส่งผลให้การศึกษาด้านพระพุทธศาสนาได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผู้ที่บวชเรียนนั้นถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารเพื่อป้องกันประเทศชาติ แม้ศูนย์กลางการศึกษาจะอยู่ในวัดก็ตาม แต่การศึกษานั้นเริ่มมีปัญหาโดยตลอด จนกระทั่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส (Colony of France) ในที่สุด

ฉะนั้น การศึกษาของชาติในช่วงการปกครองด้วยระบบฝรั่งเศส พวกฝรั่งเศสพยายามที่จะกลืนวัฒนธรรมและเปลี่ยนแปลงระบบวัฒนธรรมของชาติให้เหมือนวัฒนธรรมของตน โดยเฉพาะระบบรากฐานของการพัฒนาประเทศคือกระบวนการทางการศึกษาให้ใช้ภาษาฝรั่งเศสในระบบราชการทุกกระทรวง ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มของพระสงฆ์ได้วิพากษ์รุนแรงเพิ่มขึ้นตามลำดับจนทั่วทั้งประเทศเป็นเวลาหลายปี ทางฝรั่งเศสจึงเปลี่ยนนโยบายมาสนับสนุน

พระพุทธศาสนาและการศึกษา โดยใช้ภาษาเขมรในระบบราชการ พร้อมทั้งมอบอำนาจทุกอย่างคืน แต่พระมหากษัตริย์ แต่ภาษาฝรั่งเศสก็ยังมีอิทธิพลในระบบโรงเรียนทุกโรงเรียน ความเปลี่ยนแปลงที่วานี้ได้ส่งผลให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนามีความเจริญขึ้น และมีระบบแบบแผนที่แน่นอน มีหลักสูตรการวัดผลประเมินผลเป็นที่ชัดเจน และสถานศึกษาได้เกิดขึ้นทั่วประเทศ จนกระทั่งได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์

๒. ปัญหาและอุปสรรคการเรียนการสอนปัจจุบัน

การศึกษาพระปริยัติธรรมหลังได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสภายใต้การบริหารประเทศโดยองค์สมเด็จพระบาทนโรดมสีหนุพระวรบิดา เอกราชชาติที่พระองค์ได้น้อมนำหลักพระธรรมมาใช้ในการปกครองประเทศที่เรียกว่าทฤษฎีพุทธสังคมนิยม (Buddhist Socialism) และยึดหลักสายกลางของการพัฒนาประเทศส่งผลให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง มีพุทธิกมหาวิทยาลัย พระสีหนุราชเป็นสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณรและประชาชนทั่วไป จนกระทั่งปัจจุบัน แต่ความเจริญทั้งหลายที่พระองค์ได้สร้างขึ้นมานั้นก็ได้เสื่อมสลายอย่างรวดเร็ว อันเกิดจากการทำปฏิวัติรัฐประหารโดยคณะรัฐมนตรีของพระองค์มีนายพลลอนนอลเป็นประธาน ซึ่งสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการปกครองทุกอย่างของประเทศ โดยเฉพาะการศึกษา และมีผลสืบเนื่องมาจนถึงการปกครองประเทศด้วยระบบเขมรแดง สถาบันการศึกษาทั้งหลายปล่อยเป็นที่ว่างเปล่า เอกสารตำราทางวิชาการต่าง ๆ ถูกเผาทำลายหมด วัดวาอารามที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาของชาติก็ถูกเผาทำลายทิ้งและเป็นที่อยู่อาศัยของทหาร ส่วนพระสงฆ์สามเณรก็ถูกไปจำคุกและประหารชีวิต เพราะเป็นผู้นำในการต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ ดังนั้นโศกนาฏกรรมอันมีดমনของสงครามกลางเมืองภายในประเทศส่งผลกระทบต่ออย่างมหาศาลต่อการพัฒนาในช่วงรัฐบาล **เจีย สิมเฮง สัมริน ฮุน เซน**

ดังนั้น ภายใต้การบริหารประเทศโดยคณะรัฐบาลปัจจุบันนับแต่ตั้งมีการเปิดโอกาสให้มีการบวชเรียนโดยเสรีไม่จำกัดเรื่องอายุในกฎข้อบังคับ ๘ ประการดังกล่าวข้างต้น พร้อมทั้งประกาศให้เปิดเรียนพระปริยัติธรรมเป็นทางการนับตั้งแต่ปี พ .ศ. ๒๕๓๓ เป็นต้นมา การศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาก็มีความเจริญเพิ่มขึ้นอย่างลำดับ แต่ก็เจอกับปัญหาหลาย ๆ ด้านเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะอาคารสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูอาจารย์ที่ทำหน้าการสอนและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก อาคารเรียนปัจจุบันก็ยังใช้อาคารหลังเก่าเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่สร้างขึ้นมานั้นก็ยังมีไม่ถึง เนื่องจากทางคณะสงฆ์ขาดงบประมาณในการจัดสร้างขึ้นมาใหม่ พร้อมทั้งเงินสนับสนุนจากรัฐบาลนั้นมีไม่เพียงพอต่อจำนวนเพิ่มขึ้นของพระสงฆ์สามเณรนิสิตนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษา ทั้งแผนกพุทธศึกษาและพุทธศึกษาวิทยาลัยที่ได้ขยายสาขาวิชาไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในปัจจุบัน

บทที่ ๕

วิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมและแนวโน้ม และทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

พระพุทธศาสนา กัมพูชา มีความเจริญรุ่งเรืองมานานนับพันปีจากอดีตมา นับตั้งแต่พระเจ้าศรีมหาราชได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระเจ้าพันพัน รว พ.ศ. ๗๖๓ ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติ และทรงนับถืออย่างเคร่งครัด ทำให้พุทธศาสนาเจริญถาวรยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์กระบวนการ เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมและ แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

๕.๑ วิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

๕.๑.๑ กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เป็นที่ทราบแล้วว่าพุทธศาสนิกชนในใจประเทศกัมพูชามีศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่ พุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิแถบนี้ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์คู่กับ ศาสนาพราหมณ์ ในยามที่พระมหากษัตริย์นับถือศาสนาพราหมณ์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วย จึง เกิดพิธีกรรมประสมประสาน ด้วยเหตุผลที่พระมหากษัตริย์ยอมรับพระพุทธศาสนากระทั่งถึงยุคเมือง พระนคร พระมหากษัตริย์โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จึงเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา

ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้เกิดวัฒนธรรมเชิงพุทธเท่าที่เป็น รุปธรรมและนามธรรมดังนี้

ก. ความศรัทธาในมิติของรูปธรรม

อารยธรรมขอมหรือเขมร กัมพูชาที่หลงเหลือถึงปัจจุบันคือ ปราสาทซึ่งมีลักษณะเฉพาะใน เชิงศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม พระมหากษัตริย์ในอดีตของกัมพูชาได้ก่อสร้างปราสาทบริเวณที่แผ่ อำนาจไปถึง เดิมทีแม้ว่าสร้างเป็นอนุสรณ์สถานด้วยความศรัทธาในศาสนาที่ทรงนับถือ แต่ในที่สุดแล้ว ปราสาทที่เมืองพระนครคือนครวัด นครธมได้มีลักษณะที่อธิบายได้ในเชิงพุทธ โดยเฉพาะนครวัดได้รับการ อัญเชิญรูปติดไว้ที่ธงชาติ เป็นตัวแทนของประกาศกัมพูชาที่ปรากฏไปทั่วโลกอีกด้วย

ครั้งสิ้นยุคพระนครแล้ว จึงสิ้นยุคของการสร้างปราสาท พระมหากษัตริย์ทรงสร้างวังกับ วัดด้วยอิทธิพลของการพระพุทธศาสนาที่มีการติดต่อกับไทย มอญและลังกา ปัจจุบันนี้มีวัดทั่วจะมี ลักษณะทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกันเกือบจะเป็นแบบเดียวกัน จะต่างก็เพียงขนาด

เท่านั้น แต่สัญลักษณ์ของวัดคือโบสถ์ทั้งเล็กหรือใหญ่โตจะมีจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพเล่าเรื่องชาดกให้ได้มากเท่าที่จะมากได้ ไม่เว้นแม้แต่เพดานโบสถ์ จะเห็นได้ว่าวังกับวัดเป็นรูปธรรมที่เกิดจากพลังศรัทธาที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ปราสาทที่ผ่านกระบวนการทางความศรัทธา ได้กลายเป็นจุดขายในการเข้ามาท่องเที่ยว อันมีผลต่อเศรษฐกิจ การค้าขาย การมีงานทำ การปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว

ข. ความศรัทธาในมิติของนามธรรม

ความศรัทธาในนิมิตนี้เป็นศรัทธาที่เกิดจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาซึ่งชาวพุทธในประเทศกัมพูชาจะยึดถือปฏิบัติทำเป็นประจำทุกวัน ความศรัทธาในนิมิตนี้ได้แสดงออกในด้านหลักธรรมดังนี้

๑. บุญกิริยาวัตถุ

ทาน พุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาเชื่อว่า การบริจาคทานเป็นการสั่งสมบุญ และบุญเป็นสะพานเชื่อมถึงโลกสวรรค์ การให้ทานเป็นวิธีการทำบุญที่ง่ายที่สุด เช่น ทานข้าว ทำบุญตักบาตร ในบางโอกาสจะนิมนต์พระไปรับทานที่บ้าน ในบางโอกาสจะทำบุญทำทานเป็นการสาธารณะ เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า บริจาคทรัพย์บำรุงอาราม เป็นต้น

ศีล ศีล ๕ เป็นปกติศีลที่ชาวพุทธกัมพูชารับและนับถือ เมื่อถึงวันอุโบสถศีล จะรักษาศีล ๘ โดยเฉพาะในวันเข้าพรรษา และมักใช้เวลาอยู่ในวัดช่วงวันพระหนึ่งวัน โดยการสนทนาธรรม ทำบุญทำทาน รักษาศีล

การรักษาศีลในธรรมปฏิบัติ รวมถึงความอ่อนน้อมถ่อมตัว การเคารพผู้สูงอายุ เคารพพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณผ่านการบวชเรียนจากการเป็นสามเณร หรือในสถานะเป็นเด็กวัดในกรณีที่ไม่ได้บวช เยาวชนของกัมพูชาได้รับการปลูกฝังเรื่องศีลธรรม คุณธรรม ตั้งแต่วัยเด็ก เป็นการหล่อหลอมสืบทอดคำสอนในทางศาสนาได้เป็นอย่างดี

ภาวนา การภาวนาเป็นการพัฒนาให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางจิตวิญญาณ ทุกวันพระชาวพุทธกัมพูชาจะไปทำบุญ รักษาศีลที่วัด และเจริญภาวนา เป็นเวลาเป็นโอกาสที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีการแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญกุศลให้ผู้อื่นด้วยทุกครั้ง ถือเป็นการทำบุญอีกวิธีหนึ่งด้วย และพิธีบุญชาวพุทธกัมพูชามักสวดคาถาดีโลกวิชัยเสมอทุกครั้งที่ทำบุญให้ทาน แม้แต่ชาวพุทธที่อยู่ภายในป่าธรรมาวาสก็สวดบทนี้ได้

จะเห็นได้ว่า ชาวพุทธกัมพูชาได้ปฏิบัติศาสนาหลักของบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ เป็นอย่างดีแม้จะไม่เคร่งครัดที่สุด แต่ก็ถือว่าได้ปฏิบัติตามหลักของการทำความดี

๒. ความเชื่อเรื่องกรรม

ชาวพุทธกัมพูชาได้รับการปลูกฝังในคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่อง ศรัทธา คือกัมมสัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว วิปากสัทธา เชื่อในผลของกรรมว่า กรรมมีผลจริง กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง แต่ทุกคนจะต้องรับผลของกรรม ที่ตนได้ทำไว้ ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า ความเชื่อในเรื่องกรรมของชาวกัมพูชา ได้ผ่านบทเรียนเหตุการณ์วิกฤตของประเทศหลาย ครั้งหลายคราว แต่ในที่สุดคนที่มีชีวิตอยู่ก็ยังมีโอกาสและมีความหวัง กล่าวคือการทำที่มนุษย์ได้ทำอะไร ลงไปแล้วเกิดความผิดพลาด เพราะมูลเหตุจากอกุศลมูลหรือเหตุใดก็ตามมนุษย์มีโอกาสดำเนินความดี เพื่อทดแทนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะการทำความดีอย่างสม่ำเสมอเป็นการสั่งสมบุญให้ได้ผลดีมา เปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นชาวกัมพูชาจึงถือเป็นเรื่องที่ต้องรับผิดชอบตัวเอง ไม่วุ่นวาย กับความอาฆาตเคັนกับอดีต พยายามที่จะพัฒนาตนในการทำ ความดี ด้วยความหวังว่า เขาต้องได้ผลดี เป็นการตอบแทน

๕.๑.๒ กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาผ่านบทบาทของผู้ปกครอง คือ พระมหากษัตริย์หรือผู้นำ

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนแถบนี้เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ได้ยอมรับอุปถัมภ์คู่กับศาสนาพราหมณ์ในฐานะที่ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาของพระ ราชาวงศ์ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชาชนในยามที่พระมหากษัตริย์ทรงนับถือ พระพุทธศาสนา บุโรหิตจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ประชาชนทั่วไปนับถือพระพุทธศาสนา เป็นเช่นนี้ ตลอดมาถึงสมัยพระนคร พระพุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาของชาติ ด้วยเหตุผลที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ปฏิบัติตนเป็นพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา

พระมหากษัตริย์จึงมีอิทธิพลและบทบาทสำคัญในการเสริมส่งสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้ มั่นคงในประเทศกัมพูชา แม้ในยุคหลังพระมหานครได้มีกษัตริย์ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม เพราะบรรณาการจากเกาะชวา แต่ขุนนางและประชาชนไม่พอใจเกิดการประท้วงจึงได้เสด็จหนีไป เวียดนาม แล้วถูกทางการเวียดนามประหารสิ้นพระชนม์ กษัตริย์ต่อมาทรงเป็นพุทธมามกะทั้งหมด ในยุคอาณานิคมของฝรั่งเศสผูกฝรั่งเศสเบียดเบียนรังแกอย่างไรก็ไม่สามารถเปลี่ยนพระมหากษัตริย์ให้ เป็นศาสนิกในศาสนาอื่นได้เลย กลับมาถูกเขมรแดงทำลายล้าง สถาบันพระมหากษัตริย์ผู้กุมขตากรรม ของพระพุทธศาสนาถูกทำลายล้างเกือบสิ้นสูญไปทั้งคู่ แต่สามารถฟื้นฟูได้ในกาลต่อมาสู่การปกครอง แบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำ ชาติกัมพูชา

ศาสนากับการเมืองอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างต้องการความสนับสนุนเพื่อรักษา ความมั่นคงของคน พระสงฆ์คือพระสังฆราชมีบทบาทในฐานะที่เป็นพระอาจารย์ของกษัตริย์หรือผู้นำ

กัมพูชาปัจจุบันก็เป็นเช่นนั้น หลังจากปราบเขมรแดงได้แล้ว นักการเมืองหรือผู้นำประกาศก็ได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ประชาชน ฝ่ายพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จะให้ความสำคัญคุ้มครองพระพุทธศาสนา ดังนั้น สังคมพุทธในวัฒนธรรมพุทธ จึงอยู่ได้ด้วยอิทธิพลของพระมหากษัตริย์หรือผู้นำทางการเมือง

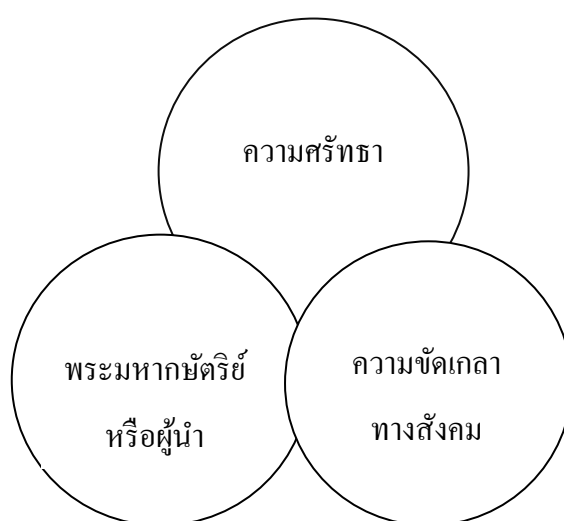
สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาโดดเด่นเป็นที่ศรัทธาของประชาชน คือพระมหากษัตริย์ออกบวชในพระพุทธศาสนา บางพระองค์ออกผนวชถวายพระองค์ต่อพระพุทธศาสนาจนถึงแก่กรรมภาพในสมเพศ บางพระองค์ออกผนวชนับพรรษา หนึ่งพรรษา บางพระองค์ออกผนวชถึง ๓ ครั้งก็มี

๕.๑.๓ กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาเนื่องจากความขัดเเกลทางสังคม

ความขัดเเกลทางสังคมเกิดขึ้นได้ด้วยการสังสมเวลาที่ยาวนานในการนับถือพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากชนชั้นนำตลอดมา ทำให้ชาวกัมพูชามีศีลธรรม คุณธรรม กิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น งานทอดกฐิน ผ้าป่า เทศนามหาชาติหรือพิธีชีวิต เช่น งานตาย เป็นกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันของสังคม เป็นกิจกรรมที่ประสานโลกประสานธรรมเข้าด้วยกัน

สังคมกัมพูชาเป็นสังคมเกษตรกรรม มีชีวิตอยู่แบบต้องพึ่งพา และมีความเอื้ออาทร เพราะเหตุจากผลกระทบทางการเมืองถึงกับต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากนานาชาติ แต่สำหรับชาวกัมพูชาแล้วยังต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันมีความเอื้ออาทรต่อกันในประเทศด้วย นี่ลักษณะที่ได้รับการหล่อหลอมจากพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

โดยสรุปแล้ว กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชามีอยู่ ๓ ทางด้วยกัน ดังภาพนี้

๕.๒ แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

จากการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสารและการลงพื้นที่จริง โดยสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย การประชุมกลุ่มและการสังเกตการณ์ พบว่าแนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนามีความมั่นคงถาวรหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ ๔ ประการ คือ ๑) การเมืองการปกครอง ๒) การบริหารจัดการ ๓) ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม และ ๔) วิถีชีวิตของประชาชน

๕.๒.๑ การเมืองการปกครอง

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่าพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองของกัมพูชามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือระบบการเมืองการปกครองในประเทศกัมพูชา มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนา ความเกี่ยวโยงความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายปรากฏใน ๔ ยุค คือ ยุคพุนัน ยุคเจนละ ชุฒนคร และยุคหลังพระนครปัจจุบัน

ก. ยุคพุนัน มีพระมหากษัตริย์ ๗ พระองค์ พระเจ้าศรีมวระซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่สอง เป็นผู้ฉลาดในการบริหารจัดการ เข้มแข็งในการรบ มีจารึกเกี่ยวกับพระองค์ว่า “ชีวิตเวียนว่ายตายเกิดแห่งสัตว์โลกในทุ่งแห่งวิญญูสงสาร จึงทราบแจ้งแล้วในแนวทางดำเนินชีวิต ประกอบด้วยเมตตาและกรุณาต่อสัตว์” จากจารึกนี้เป็นหลักฐานว่าพระองค์เป็นชาวพุทธที่เคร่งครัด มีปกติทรงธรรม ก่อนสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงรับสั่งว่า ขอให้พระราชผู้สวดยราชในอนาคต จงปฏิบัติตามประกาศนี้ เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ สมัยพระเจ้าโกณฑัญญะที่ ๒ กษัตริย์องค์ที่ ๕ ในยุคสมัยนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่พระพุทธศาสนาพยายามเจริญรุ่งเรือง ได้ส่งพระสังฆปาละไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีน และแปลพระไตรปิฎกจีน คัมภีร์วิมุตติมรรค ทำให้พระจักรพรรดิเหลียงยูตี้เคารพศรัทธามาก ปัจจุบันผลงานแปลของท่านได้รับการจารึกอยู่ในชื่อพระไตรปิฎกจีน ต่อมาได้ส่งพระมันตรเสนไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่จีนด้วย สมัยพระเจ้าโกณฑัญญะชัวยรมันที่สอง ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์แต่สนับสนุนพระพุทธศาสนาพยายาม มีนักบวชมหายานจำนวนมาก

สมัยพระเจ้ารุทรวรมันได้ถวายพระองค์เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาเถรวาท แล้วส่งพระไปศึกษาที่ประเทศจีนถึง ๓ ครั้งคือเมื่อปี ๑๐๖๐, ๑๐๖๓, ๑๐๖๘

ข. ยุคเจนละ มีกษัตริย์ปกครอง ๕ พระองค์ พระเจ้าภวรมันที่ ๑ ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่ไม่ได้เบียดเบียนชาวพุทธศาสนิกชน ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาปะปนกับศาสนาพราหมณ์ พระเจ้ามเหศวรมันทรงมีพระทัยโน้มเอียงเข้าทางพระพุทธศาสนา แต่ทรงบัญชาให้สร้างเทวรูปพระศิวะอยู่ พระเจ้าอิศานวรมันที่ ๑ นับถือศาสนาพราหมณ์ ไสวะนิกาย ถูกอามาตย์ยุยงให้ทำลายพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถูกทำลายเกือบหมด พระเจ้าภวรมันที่ ๒ ทรงนับถือพระพุทธศาสนา มหายาน แต่เคารพพระศิวะด้วย เพื่อรักษาเสถียรภาพทางราชบัลลังก์ ในสมัยนี้ประชาชนเริ่มมีบทบาททางพระพุทธศาสนามากขึ้น ประชาชนได้สร้างวิหารถวายเป็นพุทธบูชา มอบทาสและเด็กเป็นผู้ดูแล สมัยพระเจ้าชัวยรมันที่ ๑ เป็น

ยุคที่ชนชั้นสูงคือกษัตริย์ออกบวชเป็นพระภิกษุ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง หลังจากพระองค์สวรรคตแล้ว จึงซบเซาลง เพราะไม่มีกษัตริย์รับช่วงต่อ

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาพยายามกับศาสนาพราหมณ์ไศวะนิกายเคียงคู่เจริญรุ่งเรือง กษัตริย์เป็นพราหมณ์ ประชาชนเป็นพุทธ กษัตริย์ไม่เบียดเบียนพุทธ ซ้ำได้สนับสนุนด้วยก็เพราะรักษาอำนาจในการปกครอง

ค. ยุคพระนคร เป็นยุคที่ใช้คำว่า กัมพูชเทศ คือประเทศกัมพูชาครั้งแรก มีกษัตริย์ปกครอง ๓๑ พระองค์ เป็นยุคที่มีสงครามกับเวียดนามและเกิดการชิงบัลลังก์หลายครั้ง มีการสร้างปราสาทหลายแห่งใช้เป็นเทวสถานของพราหมณ์ไศวะนิกาย

กิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นผู้กำหนดโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาพยายามคู่กับศาสนาพราหมณ์ไศวะนิกาย และมีลัทธิเทวราช นิกายไวศณณด้วย

พระมหากษัตริย์ที่นับว่าโดดเด่นที่สุดมี ๓ คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้เปลี่ยนนโยบายการบริหารบ้านเมืองจากโลกทัศน์ของพราหมณ์มาเป็นโลกทัศน์พุทธ โดยมีพุทธมหายานเจ้าแทนที่พราหมณ์ พระองค์ทรงสร้างคฤธรรมประโยชน์หลายด้าน คือ สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะประสาธตพรหม เป็นที่อาศัยของพระราชาคณะ และลูกวัดพร้อมทั้งมีชาวบ้านที่อุปถัมภ์เป็นหมื่นครอบครัว ทรงจัดการด้านสาธารณสุข ทรงโปรดการให้ทาน และได้สร้างพระพุทธรูป ประเทศชาติบ้านเมืองกัมพูชาเจริญรุ่งเรือง เป็นยุคทองของกัมพูชาอย่างแท้จริง (๒)พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ พระองค์พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ด้วยการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งแต่เดิมเป็นศาสนาของสามัญทั่วไป ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทโดดเด่นด้วย มีจารึกภาษาบาลีเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก บั้นปลายของพระชนม์ชีพได้มอบราชสมบัติให้พระราชโอรสแล้วเสด็จออกผนวช นับเป็นพระราชองค์แรกที่ออกบวชในพระพุทธศาสนาอย่างถาวรกระทั่งสวรรคต (๓) พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาของไทยได้รับทัพจับศึกกับไทย มีการจับเชลยศึกไปกรุงศรีอยุธยา กัมพูชามีใจเข้าถือน่าเวียดนามแต่ทางไทยยังให้เกียรติกัมพูชาด้วยเหตุสองประการคือพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาเถรวาทเหมือนกัน ในยุคนี้พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจจัดการพระพุทธศาสนา ในด้านการศึกษาและจัดระเบียบพระสงฆ์ด้วย

ง. ยุคหลังยุคพระนคร เป็นยุคที่เปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์กัมพูชาอย่างสิ้นเชิงเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทจากไทย มอญ(มอ) และลังกา

การบริหารบ้านเมืองอยู่ที่พระมหากษัตริย์ แต่ไม่กระทบกระเทือนต่อพระพุทธศาสนา พอถึงปี ๒๐๐๐ โดยประมาณ มุสลิมจากเกาะสุมาตราและมาเลเซียได้เดินทางไปค้าขายที่กัมพูชา และได้ทำการเปลี่ยนใจให้ชาวกัมพูชานับถือมุสลิม สร้างความไม่พอใจให้พระนารายณ์เป็นอย่างมากแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ต่อมาในสมัยพระเจ้าจันทร มีพ่อค้าจากอาหรับ มาลาญ และชาวเข้ามาทำการค้ากับกัมพูชา ได้ถวายเป็นเครื่องสักการะบรรณาการจำนวนมาก พร้อมทั้งโน้มน้าวให้เปลี่ยนศาสนา ทำให้เกิดศรัทธาในศาสนาใหม่ พระองค์จันทรประกาศตนเป็นมุสลิม เปลี่ยนนามเป็นสุไลมาน ในภาษาอาหรับ ต่อมาประชาชนกัมพูชา

เห็นว่าเป็นการผิดประเพณีราชวงศ์จึงประท้วง เกรงว่าพระพุทธศาสนาจะสาบสูญ จึงอาราธนาพระปฐม
 กุมารขึ้นครองราชย์ โดยอาศัยอำนาจกำลังชาวเวียดนาม พระเจ้าจันทร์ถูกเวียดนามจับในฐานะเชลย
 ในสมัยนี้ ประเทศกัมพูชาได้รับพ่อค้าโปรตุเกส และชาติตะวันตกซึ่งเดินทางเข้ามาทำการค้าขาย
 และเผยแผ่ศาสนาคริสต์ พระมหากษัตริย์ของกัมพูชายังมีอำนาจในการบริหารจัดการ ในขณะเดียวกันนั้น
 กัมพูชาได้รับกับไทยหลายครั้ง แพ้ศึกสงครามถูกจับเป็นเชลย เชลยศึกได้ศึกษาในประเทศไทย เป็นเพื่อนบ้าน
 ที่ดีต่อกันทั้งในแง่สถาบันพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาแก่
 กัมพูชา ทำให้กัมพูชามีรูปแบบคล้ายคลึงกับไทย แม้ในช่วงที่ฝรั่งเศสถือกัมพูชาเป็นอาณานิคม
 พระพุทธศาสนาก็ถูกทำให้บอบช้ำทั้งสองประเทศในฐานะที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราช

๕.๒.๒ การบริหารจัดการ

ปัจจัยสำคัญประการที่หนึ่งที่มีผลต่อการกำเนิดทิศทางการพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ทั้งทิศทาง
 ในอดีตและปัจจุบัน ได้แก่ปัจจัยด้านการบริหารจัดการที่ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามี
 ความไม่เข้มแข็งนัก ยังมีจุดอ่อนเมื่อเทียบกับประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยกัน ปัจจัยหรือ
 เงื่อนไขดังกล่าวคือ การบริหารจัดการ ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงการบริหารจัดการที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ๒
 ด้านหลัก คือ ๑) การบริหารจัดการด้วยการปกครอง ๒) การบริหารจัดการด้วยการศึกษา

ก. การบริหารจัดการด้านการปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศกัมพูชา มีผลทำให้การปกครองในหมู่สงฆ์เป็นไปอย่าง
 เรียบง่ายดังามบางช่วง และไม่เรียบง่ายบางช่วง ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกเป็นหลักคือ สถาบัน
 พระมหากษัตริย์อำมาตย์ที่ทรงสนับสนุนอุปถัมภ์และให้การคุ้มครองจากการนับถือและไม่สนับสนุนไม่
 อุปถัมภ์และไม่นับถือ และผู้นำประเทศ เช่น ยุคเขมรแดง ซึ่งเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดและสามารถกำหนดชะตา
 ชีวิตของคณะสงฆ์ที่ถือว่าเป็นวิถีชีวิตของทางสงฆ์โดยปริยาย นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยภายในคือฝ่ายสงฆ์ตนเอง
 กันเองด้วย เป็นต้น

ในอดีต การปกครองคณะสงฆ์กัมพูชามีทั้งความเรียบร้อยและไม่เรียบร้อยในยุคที่การบริหาร
 จัดการโดยพระมหากษัตริย์ พระสงฆ์มีความสงบเรียบร้อย เพราะเป็นคณะสงฆ์หมู่เดียว เห็นได้จากการที่
 พระมหากษัตริย์ได้ส่งพระสงฆ์ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีน ต่อมาได้ส่งพระมนตรเสน
 ไปศึกษาที่ประเทศจีนอีก พระสงฆ์ไม่ได้ขัดขืน เพราะถือว่าทำตามพระราชอภัยยศ แม้ในยุคที่รับ
 พระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วก็ได้ส่งพระภิกษุฝ่ายเถรวาทไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีนอีกเหมือนกัน
 ส่วนความไม่เรียบร้อย เกิดจากสถานการณ์ทางการเมืองหรือเหตุการณ์บ้านเมือง ซึ่งถือว่าเป็น
 ความไม่เรียบร้อยเฉพาะปัจเจกบุคคล แต่ถ้ามองในแง่ขององค์กร หลังจากที่แบ่งการปกครองเป็นมหานิกายคือ
 นิกายเดิมกับธรรมยุติกนิกายอย่างชัดเจนแล้ว ถือว่าเรียบร้อยในหมู่คณะได้เป็นอย่างดี เพราะมีสายบริหาร
 จัดการกลุ่มที่ชัดเจน เมื่อมองในมุมมองพระวินัยคือแตกแยก แยกเป็นนิกายใหม่ขึ้นมาคือธรรมยุติกนิกาย
 ปัจจุบัน คณะสงฆ์ในกัมพูชาแบ่งเป็นสองนิกาย คือนิกายเดิมมหานิกายกับธรรมยุติกนิกาย ซึ่ง

ได้รับเอทธิพลจากประเทศไทย ทั้งสองนิกายนี้มีคณะสงฆ์ปกครองคณะของตนเองโดยอิสระ
 ดังนั้น แนวโน้ม และทิศทางของพระพุทธศาสนาด้านการบริหารจัดการเฉพาะด้านการ
 ปกครองคณะสงฆ์ จึงมีลักษณะการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับฝ่ายรัฐหรือการเมืองการปกครอง
 ได้เรียบร้อยโดยมีรัฐธรรมนูญรับรองสถานะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

ข. การบริหารจัดการด้านการศึกษา

การบริหารจัดการด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา มีจุดอ่อนอยู่ในตัวเองอัน
 เนื่องจาก

ในอดีต ที่โดดเด่นคือสมัยพระนคร “ยุคทองของพระพุทธศาสนา” พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ให้
 การศึกษาพระปริยัติธรรมที่ปราสาทตาพรหมทางด้านตะวันออกของนครธม แต่ไม่ชัดเจน เมื่อช่วงที่มีการ
 ติดต่อกับไทยสมัยกรุงศรีอยุธยากระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยยึดรูปแบบของไทยในการดำเนินการ จากนั้น
 ได้ถูกเบียดเบียนโดยวิธีการต่างๆ จากฝรั่งเศสที่พยายามจะเข้ามามีอำนาจเหนือกัมพูชา การศึกษาของกัมพูชา
 ต้องปรับตามเงื่อนไข กระทั่งถูกล้างแบบถอนรากถอนโคนโดยรัฐบาลเขมรแดง

ในปัจจุบัน การบริหารจัดการด้านการศึกษาของประเทศไทยกัมพูชาได้รับการฟื้นฟูจัดระบบได้ ๓ คือ
 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พุทธศึกษา และธรรมศึกษา ระดับอุดมศึกษา ซึ่งทั้งสามระบบมีการ
 บริหารจัดการที่ลงตัว

แนวโน้ม การบริหารจัดการด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา กำลังเข้มแข็งเนื่องจากสถาบัน
 พระมหากษัตริย์และผู้นำรัฐบาลให้การสนับสนุนการสร้างวัด อาคารเรียนในวัดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาให้
 พระสงฆ์สามเณรได้ศึกษาเล่าเรียน

๕.๒.๓ การประสานพลังทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน แยกกันไม่ออก -ทิศทางและแนวโน้มของสังคมและ
 วัฒนธรรมจะเป็นไปในทิศทางใด จึงไม่อาจตอบตรงๆ ได้ว่าเป็นผลมาจากสังคมหรือวัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่ง
 เช่นเมื่อสังคมอุตสาหกรรมใหม่เข้ามามีบทบาท อาจทำให้ค่านิยมทางวัฒนธรรมบางอย่างปรับเปลี่ยนไปได้
 เช่น การมีชีวิตประจำวันในเมืองใหญ่ๆ ย่อมปรับตัวแตกต่างไปจากการใช้ชีวิตในพื้นที่ชนบท ทั้งนี้ย่อมจะเห็น
 ข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งคือ สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประสานสายสัมพันธ์กันตลอดเวลา สำหรับประชาชน
 กัมพูชา สภาพสังคมและวัฒนธรรมในเมืองอาจมีการปรับตัวบ้าง ไม่ถึงกับปรับเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะ
 วัฒนธรรมเชิงพุทธที่ฝังรากลึกในมโนทัศน์ของประชาชนตั้งแต่อดีต ในกรุงพนมเปญประชาชนยังนับถือพระ
 รัตนตรัย มีวัดเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชทั้งสองนิกาย จังหวัดพระตะบอง ซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่
 พระสงฆ์มีบทบาทรับกับผู้บริหารรัฐ เพื่อใช้เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาแก้ปัญหาความเบียดเบียนทาง
 พหุติกรรมเยาวชน โดยมีการจัดกิจกรรมเชิงพุทธบวชเณรและชีพรามณ์ให้กับเยาวชนและหญิง ดังนั้น
 ไม่ว่าจะมีความพยายามทำให้เป็นประเทศใหม่แต่เพียงใดโดยรูปแบบหรือทำประเทศให้
 มีการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่พลังทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อม

สัมพันธ์ ยังคงมีอิทธิพลต่อประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ ลักษณะการประสานพลังทางสังคมและวัฒนธรรมโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยงนั้น อาจพิจารณาโดยยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นกรอบวิเคราะห์ คือเป็นจุดมองสังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบันผ่านกรอบของพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ จะเห็นทิศทางและแนวโน้ม ดังต่อไปนี้

ก. พระพุทธเจ้า

ในกัมพูชามีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง คือพระแก้วมรกตจำลอง ประดิษฐานอยู่ที่กรุงพนมเปญ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปประจำเมืองในจังหวัดใหญ่ๆ ซึ่งมีลักษณะจำเพาะทางศิลปะกรรมภาคปรก ทำด้วยอิฐ ส่วนในเมืองใหญ่จะพบพระพุทธรูปที่มีศิลปะไทย เช่นตะบอง ศรีโสภณ

พระพุทธรูปจะบรรจุไว้ที่ปราสาท เป็นของสำคัญทางประวัติศาสตร์คู่กับตัวปราสาท หลังจากถูกเขมรแดงกวาดล้าง โดยการทำลายศาสนวัตถุสนธิ ศาสนธรรมและศาสนบุคคล แล้วประเทศกัมพูชาได้ฟื้นฟู บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่เพื่อให้เป็นที่สักการบูชาปฏิบัติบูชาดังแต่ก่อน

ข. พระธรรม

คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก ประเทศกัมพูชาได้รับพระไตรปิฎกอรุณกถา ฎีกา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไปจากประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้แปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีแปลเป็นภาษาเขมรแล้วถวายไว้ที่ประเทศไทยก่อนที่จะถูกเขมรแดงเผาทำลายหมด ต่อมาได้จำลองพระไตรปิฎกไปจากประเทศไทยอีก

ค. พระสงฆ์

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญและโดดเด่นในหลายระดับ พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของประชาชนในทุกๆระดับ ในระดับวัด เจ้าอาวาสเป็นที่พึ่งของประชาชนคุ้มวัดและทั่วไป

ในระดับนานาชาติ พระสาลวด เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี พระนวกอนุรักษ์ผืนป่าบริสุทธิ์ขนาดกว้างยาว ๑๖ x ๑๘ กิโลเมตร แถบพนมดงรักเขตติดชายแดนไทย (อำเภอทาบเซิง - พนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์) ได้รับรางวัลในระดับโลก เพราะสถานภาพของความเป็นพระ ทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าทศนิกประสานพลังทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งในที่นี่ได้อธิบายผ่านกรอบพระรัตนตรัย จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นมิตรภาพต่อสังคมและวัฒนธรรมหรือเรียกได้ว่าเป็นการประสานงานกันอย่างลงตัว เนื่องจากการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาในมิติต่างๆล้วนเกิดจากพระสงฆ์และประชาชนที่ศรัทธา ในขณะเดียวกัน การผนึกกำลังประสานสัมพันธ์นั้นต้องสงวนจำเพาะไว้ให้แก่สาระสำคัญของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะประชาคมอาเซียน

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงอดีตพอสังเกตได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมได้อาศัยบุคคลที่ทำให้พระพุทธศาสนามีจุดประสานคือพระมหากษัตริย์ ถัดมาคือประชาชนที่อยู่ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา เมื่อยึดถือและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมประเพณีจึงถือปฏิบัติไปตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาด้วย เช่น การแสดง

พลังศรัทธาต่อพระพุทธรูปสำคัญ แสดงออกตามประเพณี เช่น ประเพณีสิบสองเดือน ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ได้รับการสืบสานมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในประเทศกัมพูชายังยึดถือฝังแน่น หากมองอนาคต ชุมชนสังคมปฏิบัติธรรมอยู่เช่นนี้ ประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ ยังคงมีสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนาอยู่ดั้งเดิมสามารถทำให้สังคมกัมพูชาเป็นสังคมพระพุทธศาสนายั่งยืน

๕.๒.๔ วิถีชีวิตของประชาชน

ในที่นี้ได้แยกให้เห็นเด่นชัดเป็น ๒ คือ (ก) วิถีชาวของชาววัด (๒) วิถีชีวิตชาวบ้าน

ก. วิถีชีวิตของชาววัด

คือพระภิกษุ สามเณร และแม่ชี มีวิถีชีวิตที่สมณะเรียบง่ายเป็นหลักและปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย วิถีปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร และแม่ชีจะส่งผลไปถึงพระพุทธศาสนาหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับวัดปฏิบัติและดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมพร้อมกันด้วย เนื่องจากนักบวชเป็นองค์กรสำคัญทางพระพุทธศาสนา บทบาทหน้าที่ของบุคลากรเหล่านี้จึงเป็นการธำรงพระพุทธศาสนาในขณะเดียวกันต้องรับผิดชอบต่อสังคมมาตั้งแต่อดีตกาล คณะสงฆ์ที่พระมหากษัตริย์เลื่อมใสศรัทธาส่งผลให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พร้อมกันนั้นก็ทำให้การปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์มีความเรียบร้อยราบรื่นไปด้วย ในทางกลับกันฝ่ายพระสงฆ์ก็ได้รับความเคารพนับถือสูงมาส่วนสามเณรและแม่ชีถือว่าเป็นรองลงมาจากพระภิกษุ และไม่มีบทบาทอะไรโดดเด่นเท่าพระภิกษุ สามเณรมีหน้าที่เล่าเรียน ท่องบ่นสวดมนต์และพระบาลี ส่วนบทบาทของแม่ชีไม่ชัดเจนว่ามีหน้าที่ทำครุภัณฑ์ข้าวยาธูปเทียนสำหรับพระภิกษุฉันตอนเช้า ก่อนไปบิณฑบาตตอนสาย แต่ถือว่าเป็นบุคลากรทางศาสนาในวิถีชีวิตชาววัด แม่ชีกัมพูชาเป็นสูงอายุจะมีบทบาทเพียงอุปถัมภ์กาของวัดเท่านั้น

ปัจจุบันสิ่งที่เป็นตัวกำหนดถึงความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาคือการนิยมให้เยาวชนได้บรรพชาเป็นสามเณร เป็นวิธีการบวชเรียน แม้มีการลาสิกขาบ้าง แต่จำนวนที่คงอยู่ก็มาพอสมควร จะเห็นได้ว่าวัดเป็นสถานที่บ่มเพาะคุณธรรม ศีลธรรมให้เยาวชนกรรมพหูชาติที่เป็นเด็กวัด วัดเป็นสถานที่ทำสังคัมสังเคราะห์

ข. วิถีชีวิตชาววัด

วิถีชีวิตของชาวกัมพูชา มีความเป็นอยู่ควบคู่กันกับความเชื่อทางศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติมาแต่โบราณ คนกัมพูชานับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับพิธีกรรมแบบพราหมณ์ แต่หากเขาแยกแยะออกว่าอันไหนเป็นพราหมณ์ส่วนไหนเป็นพุทธ ชาวกัมพูชาไม่นิยมสร้างพระเครื่อง ไม่สร้างเครื่องรางของขลัง

ปัจจุบันชาวพุทธกัมพูชาจึงมีวิถีแบบพุทธ นิยมเข้าวัดให้ทาน รักษาศีลฟังธรรม โดยเฉพาะเทศน์มหาชาติที่ต้องจัดในรอบหนึ่งปีต้องมีหนึ่งครั้งในแต่ละวัด การเจริญภาวนาในวันอุโบสถหรือเทศกาลสำคัญเช่น งานปริวาสกรรมของภิกษุ จะมีชาวบ้านเข้าร่วมถือศีล ๘ บำเพ็ญภาวนาจำนวนมาก ประชาชนกัมพูชาให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ปฏิบัติตามหลักทาน ศีล ภาวนา โดยผ่านกิจกรรมหลายอย่างในรอบปี มีการปลูกฝังตั้งแต่ระดับครอบครัว สนับสนุนการบวชเรียน

หากพิจารณาถึงวิถีชีวิตแบบพุทธศาสนาคนทั้งสองกลุ่มจะเห็นว่าเป็นไขที่สำคัญคือวิถีชีวิตแบบสมถะเรียบง่ายของนักบวช แต่ในทางปฏิบัติจะถือเป็นเรื่องจริงจัง เคร่งครัดในศาสนพิธี พระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่งของประชาชนในทุกด้าน ทั้งการปฏิบัติกิจวัตร การศึกษาพระปริยัติธรรม และการสังคมสงเคราะห์ ส่วนวิถีชีวิตชาวบ้านจะโน้มเอียงไปตามวิถีชีวิตชาววัดในลักษณะเกื้อกูลกัน

โดยสรุปแล้ว การพิจารณาว่าปัจจัยหรือเงื่อนไขใดที่จะแสดงให้เห็นทิศทาง แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา จึงต้องอาศัยเงื่อนไขอีก ๒ ด้าน คือ ๑) เงื่อนไขด้านสังคม ๒) เงื่อนไขด้านวัฒนธรรม ถ้าสังคมและวัฒนธรรมมีทิศทางไปทางใด พระพุทธศาสนาจะเป็นคำตอบในทิศทางนั้นด้วย เงื่อนไขทั้งสองด้านนี้มีสรุปดังนี้

๑) เงื่อนไขด้านสังคม เงื่อนไขนี้เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างมากกว่าเนื้อหาซึ่งแยกออกเป็น (ก) การเมืองการปกครองของฝ่ายรัฐโดยเห็นจากที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ กัมพูชา ว่ามีความมั่นคงสถาพร (ข) การบริหารจัดการพระพุทธศาสนาในด้านการปกครองและการศึกษาซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ นั้นยังประสานงานและสอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาได้ในระดับใด สิ่งที่ต้องติดตามและศึกษาอย่างใกล้ชิดต่อไปคือ กระแสเศรษฐกิจสังคมและการเมืองการปกครองสมัยใหม่ของประเทศไทย สิ่งเหล่านี้จะมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา วิถีชีวิต ความเชื่อของชาวกัมพูชาหรือไม่ ภาคประชาชนจะคงยืนหยัดมั่นคงหรือแสดงท่าทีกับกระแสเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่หรือไม่ อย่างไร ผู้วิจัยไม่อาจคาดหมายได้อย่างสมบูรณ์ เพียงแต่คาดการณ์จำเพาะหน้าว่า ถ้าหากสภาพสังคมที่มีโครงสร้างต่าง ๆ นั้นยึดถือหลักหรือแนวทางทางพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยก็จะทำให้สังคมมีความเข้มแข็งขึ้น

๒) เงื่อนไขด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมและกับประเพณีเข้าด้วยกัน เป็นตัวขับเคลื่อนวันสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกอย่างเป็นเนื้อเดียวกันวิถีชีวิตของชาววัดกับชาวบ้าน เช่น ประเพณีการบวชเรียน ชาววัดมีสมาชิกเพิ่ม ได้แสดงบทบาทหน้าที่ของชาววัด ส่วนชาวบ้านได้แสดงความเป็นพุทธมามกะด้วยการทำบุญทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา โดยลูกหลานที่บวชเรียนเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ให้เป็นญาติหรือวัฒนธรรมในเชิงนามธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีสิบสองเดือนซึ่งแต่ละเดือนได้กลายเป็นวิถีปฏิบัติในวงรอบของชีวิตมาแต่ละคนโดยอัตโนมัติ แม้บางเดือนจะมีการยึดหยุ่นบ้างแต่ถือว่าเป็นประเพณีที่ต้องทำ เช่น ฟังเทศนามหาชาติ การเข้าปริวาสกรรม (ทำบุญเข้ากรรม) คณะจังหวัดกำปงจาม จัดเดือน ๖ ในขณะที่เจ้าคณะอำเภอเมืองเสียมเรียบจัดเดือน ๔ เป็นต้น

โดยสรุป แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชาเป็นสิ่งที่เดินเคียงข้างกันกับสังคมและวัฒนธรรมสำหรับชาวกัมพูชาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านการกระทบกระทั่งให้เกิดความกระเทือน โดยฝรั่งเศส เจ้าถึงยุคของการกวาดล้างจนสิ้นซากโดยรัฐบาลเขมรแดง ผ่านยุคฟื้นฟู บูรณปฏิสังขรณ์ การจัดโครงสร้างที่ชัดเจนโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ที่ถือว่าเป็นจุดแข็งและคาดว่าจะมีผลในทางบวกมากกว่าลบถ้าเงื่อนไขทางการเมืองการปกครองยังไม่เปลี่ยนแปลงในส่วนของวัฒนธรรมเชิงพุทธก็จะดูมีพลังประคับประคองบทบาทหน้าที่ในการชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ให้กัมพูชาได้อย่างโดดเด่น

แต่กระนั้น เมื่อสังคมพัฒนาก้าวหน้าขึ้น ไปว่าจะจะเป็นเทคโนโลยีใหม่ ธุรกิจเพิ่มขึ้นในเมืองใหญ่ เช่น เสียมเรียบ พระตะบอง กำปงจาม ตาแก้ว พนมเปญ ก็อาจปรับตัวทางวัฒนธรรมหรือรับมือกับสิ่งใหม่ๆ ไปพร้อมกันด้วยเช่นกัน ดังที่ได้แยกเงื่อนไขสำคัญเอาไว้แล้ว

ดังนั้น สังคมและวัฒนธรรมจะพัฒนาไปในทิศทางใด พระพุทธศาสนาจะเป็นจุดเชื่อมโยงและประสานสัมพันธ์ไปด้วยกันกับยุคสมัยนั้น จากอดีตถึงปัจจุบัน ทิศทางของพระพุทธศาสนาจะยังคงเป็นบวก เนื่องจากสังคมยังคงให้การสนับสนุนส่งเสริม แม้ในบางยุคสมัยพระพุทธศาสนาได้ตกอยู่ในสถานะที่สั่นคลอน และวิกฤตในระดับที่สิ้นพุทธแล้วก็ตาม แต่สิ่งที่กระตุ้นให้เกิดมีพลังศรัทธาได้คือจิตสำนึกในศีลธรรม คุณธรรม รวมกันเข้าเป็นเสาค้ำยันพระพุทธศาสนา คือพระภิกษุสงฆ์กับชาวบ้าน เมื่อทั้งสองเข้มแข็ง พระพุทธศาสนาก็สามารถดำรงคงอยู่อย่างเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันเมื่อพระพุทธศาสนาก้าวหน้าก็สามารถบ่งชี้โครงสร้างคือระบบการปกครองและวัฒนธรรมให้สว่างงามไปด้วย

หากแต่พระพุทธศาสนาในกัมพูชาในปัจจุบันนี้ยังไม่เข้มแข็ง ด้วยเหตุที่อยู่ในช่วงของการปฏิสังขรณ์จากการทำลายล้างในยุคเขมรแดงเรื่องอำนาจ

บทที่ ๖

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสาร (Documents) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) การสนทนากลุ่ม (Group discussion) และการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ (Non-participants observation) แล้วทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

๖.๑.๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทยมานานนับพันปี

ประเทศไทยได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นสมบัติของชาติเป็นมรดกของโลก ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว ศาสนาที่ชาวไทยนับถือซึ่งรับมาจากอินเดียคือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งรับเข้าในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาในสุวรรณภูมิอันมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้าคณะ เป็นสายที่ ๘ ทั้งสองศาสนาต่างพยายามชิงอิทธิพลกันอย่างหนักในหมู่ประชาชนธรรมดาไปจนถึงชนชั้นสูง อำมาตย์ พระราชวงศ์และพระมหากษัตริย์ สมัยใดพระมหากษัตริย์นับถือศาสนาพราหมณ์ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง สมัยใดนับถือศาสนาพุทธ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง บางสมัยนับถือศาสนาพราหมณ์และสนับสนุนอุปถัมภ์ศาสนาพุทธไปด้วยกัน ทำให้ศาสนาทั้ง ๒ ยังคงฝังรากลึกในใจของชาวไทยชาติตลอดมา

ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเหลือเพียงศาสนาพุทธเถรวาทก็ตาม จากอดีตศาสนาพราหมณ์สามารถแย่งพื้นที่การนับถือได้สำเร็จโดยยึดฐานชนชั้นผู้ปกครองได้มากกว่า อันจะเห็นได้จากรายชื่อพระมหากษัตริย์ของกัมพูชาตั้งแต่ยุคแรกจนถึงราว พ.ศ. ๑๗๐๐ เศษเป็นต้นมา ล้วนมีจารีกนามเป็นสันสกฤต และปราสาทที่สร้างล้วนเพื่อบูชาในศาสนาพราหมณ์ เป็นส่วนมาก พ.ศ. ๑๗๐๐ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะพระมหากษัตริย์กัมพูชาศรัทธาเคารพนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นที่พึ่งอาศัย กลายมาเป็นพุทธมามกะโดยสมบูรณ์ต่อมา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะถูกเบียดเบียน เพราะตกเป็นประเทศในอารักขาอาณานิคมฝรั่งเศส แต่ก็ประทับประคองตัวอยู่รอดมาได้ จนวาระสุดท้ายพระพุทธศาสนาได้ถูกทำลายเพราะชนชาติเดียวกัน นำโดยนายพลพตและพวกก่อสงครามกลางเมือง เรียกว่าสงครามล้างเผ่าพันธุ์กัมพูชา หลังสงครามสงบพระมหากษัตริย์กัมพูชา ชุนนางและประชาชนจึงได้ช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสถาพรตราบถึงปัจจุบัน

๖.๑.๒ พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเป็นพลวัตคู่ขนานกัน กล่าวคือ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมเชิงศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปด้วยกัน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อกัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ถูกจัดระบบให้อยู่ในรูปของ ประเพณีสิบสองเดือนและพิธีชีวิตของประชาชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากพลวัตของวัฒนธรรมที่เคียงคู่กับพระพุทธศาสนาในสองมิติ คือ ๑) วัฒนธรรมในมิติของรูปธรรม ๒) วัฒนธรรมในมิติของนามธรรม ซึ่งในที่สุดแล้วจะกลายเป็นวิถีปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา พอสรุปได้ดังนี้

๑) **วัฒนธรรมในมิติของรูปธรรม** วัฒนธรรมในมิตินี้มีความเป็นพลวัตสูง กล่าวคือ การสร้างศาสนสถานล้วนเกิดจากพลังศรัทธา จากประวัติศาสตร์กัมพูชาพบว่า กษัตริย์แต่ละพระองค์ ได้แสดงศรัทธาในการสร้างปราสาท อันเป็นแรงจูงใจในศาสนาทั้งสิ้น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่อาจยืนยันถึงความ เป็นชาวพุทธอย่างแท้จริง หากไม่มีการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้จากวัฒนธรรมในมิตินามธรรม จึงกลายมา เป็นรูปแบบวิถีชีวิตตามที่ปรากฏในประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราว เหตุการณ์ใน พระพุทธศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ซึ่งมีความสำคัญระดับพระราชวังมาตั้งแต่อดีต และ ประเพณีเหล่านี้ล้วนเกิดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในมิติของนามธรรมที่มีอยู่ในบุคคล ตั้งแต่อดีต แต่เมื่อแปรความเชื่อมาเป็นภาคปฏิบัติ จึงเป็นประเพณีที่ชาวกัมพูชาได้ช่วยสืบต่อมาถึง ปัจจุบัน บางประเพณีอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามความเหมาะสม

วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรมคือปราสาท โดยเฉพาะปราสาทนครวัดอันเป็นสัญลักษณ์ ของประเทศกัมพูชาที่เป็นหนึ่งในมรดกโลก ก็ได้ประทับรูปบนผืนธงชาติของประเทศกัมพูชา แม้ว่า เดิมทีปราสาทนครวัดถูกสร้างเป็นศาสนสถานของพราหมณ์หรือฮินดู แต่ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อันเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา ปราสาทนครวัดได้รับการอธิบายได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนาหายาน

๒) **วัฒนธรรมในมิติของนามธรรม** มิตินี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อใน พระพุทธศาสนา ความเชื่อในหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าเป็นอุดมการณ์ในความเห็นของคน ทั่วไป แต่สำหรับพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เป็นนามธรรมถือว่าเป็นแก่นสาระสำคัญที่ฝังรากลึกและตรึง จิตใจของแต่ละบุคคล และสามารถถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อๆ ไปได้ เช่น ความเชื่อหลักกรรมในเรื่อง กรรม ความเชื่อในผลของกรรม ความเชื่อว่าทุกคนมีกรรม และความเชื่อในพระโพธิญาณของ พระพุทธเจ้า ซึ่งในที่สุดแล้ว ความเชื่อเหล่านี้ได้กลายมาเป็นวิถีปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการของ ทาน ศีล ภาวนา

จะเห็นได้ว่า ประเพณีที่กำหนดไว้ในสิบสองเดือนจะมีแก่นสารที่เน้นการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อถึงเดือน

สิบนับตามจันทรคติ ชาวกัมพูชาต้องทำพิธีโศกนา ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นนวาระของชีวิต ประชาชนชาว กัมพูชาจะยากดีมีจน อยู่ส่วนไหนของประเทศ จะต้องทำพิธีโศกนา คือพิธีทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ

ดังนั้น เมื่อนับวาระรอบของประเพณีสิบสองเดือนจึงเป็นวิถีพุทธ มีพลวัตขับเคลื่อน ตามวงจรชีวิต แม้บางเดือนมีมูลเหตุจากการประสมประสานกับพิธีพราหมณ์ด้วยก็ตาม แต่สำหรับ ชาวกัมพูชาแล้ว เขาสามารถอธิบายได้ในเชิงพุทธ

๖.๑.๓ การจัดการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

สภาพการณ์และกระบวนการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ซึ่งในงานวิจัยนี้ ได้นำเสนอเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ คือ ๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติ ธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในอดีต ๒) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาใน ปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชา ในอดีต มี ๔ ยุค คือ สมัยฟูนัน สมัยเจนละ สมัยพระนครและสมัยหลังพระนคร

สมัยฟูนัน การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยฟูนัน จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมาใน บทที่ ๔ นั้นเป็นการศึกษาภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีเป็นหลัก แต่ลักษณะของการเรียนการสอนนั้น เป็นการท่องบ่นบอกเล่าต่อ ๆ กันมา โดยอาศัยความจำเป็นหลักเรียกว่า **มุขปาฐะ** มิฉะนั้นคงไม่มี หลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ว่า ในพระราชอาณาจักรฟูนันมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก ทรงประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีพระเถระผู้ทรงความรู้ด้าน ภาษาศาสตร์ได้เป็นสมณทูตไปแปลพระไตรปิฎกที่ประเทศจีนดังกล่าว

สมัยเจนละ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยเจนละ จากหลักฐานที่ปรากฏในสมัยเจน ละ ช่วงแรกจะเป็นการแย่งชิงราชสมบัติเป็นส่วนใหญ่ ทางด้านพระพุทธศาสนานั้นพระราชาทูก พระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงทอดทิ้งพระพุทธศาสนา ดังเช่นในรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นพระราชาทรงอำนาจอีกพระองค์หนึ่ง และขยายอาณาเขตอันกว้างใหญ่ โดยในรัช สมัยนี้ พระองค์ทรงได้ผนวชพระภิกษุสองรูปที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์ คือภิกษุรัตนะภาณู และภิกษุรัตนะ สิงหะ ให้เป็นผู้ดูแลวัดไพรเวียร์ที่ทรงสร้างถวาย^๑ และตามการบันทึกของหลวงจีนอึ้งจิ้งได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาในอาณาจักรเจนละมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการสร้างวัดทั่วทุกแห่ง ประชาชน นิยมบวชในพุทธศาสนา แม้กระทั่งเจ้านายก็นิยมบวชเช่นกัน นี่ก็เป็นหลักฐานที่ชัดเจนขึ้นเพราะการ บวชก็คือการศึกษานั้นเอง เนื่องจากการบวชนั้นก็จำเป็นต้องมีพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นพระสังฆ เถระผู้ให้การอุปสมบทหรือให้การศึกษแก่สัทธีวาทริกที่ศรัทธาเข้ามาบวชจึงถือเป็นการให้การศึกษ

^๑ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๒๑.

ในเบื้องต้น กล่าวคือการให้กรรมฐานหลังจากบวชเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ขึ้นอยู่กับพระอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้สั่งสอน

สมัยพระนคร พระบาทอินทรวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นผู้ให้เสรีภาพแก่ประชากรชาวมุสลิมในการนับถือศาสนาไม่จำกัดเฉพาะแต่ในศาสนาพราหมณ์เท่านั้น แต่ทรงให้นำถือศาสนาที่ตนเคารพศรัทธาตามประเพณี เช่นพระองค์ก็ทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่าง พระบาทยโสวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ทรงนำถือพระพุทธศาสนาหายานอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนั้นก็ทรงศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบทอดมาจากรัชกาลก่อน ๆ พระบาทราชนทรวรมันที่ ๒ มีการสร้างวัดวาอารามเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และเปิดโอกาสให้เคารพนับถือศาสนาได้อย่างเสรี โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาหายานได้รับการสนับสนุนจากกวีพราหมณ์ และรวมทั้งได้นำเอาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากต่างประเทศ เข้ามาเป็นจำนวนมาก นี้ก็แสดงให้เห็นว่าการศึกษาของพระสงฆ์ในยุคนั้นคงจะมีความเจริญรุ่งเรืองแน่นอน ซึ่งจากสถิติการสร้างวัดหรือจำนวนของพระสงฆ์ที่บวชอยู่ในวัดนั้น ๆ พร้อมทั้งตำราเอกสารต่าง ๆ สำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอนด้วย พระพุทธศาสนาหายานได้รับการเชิดชูจากราชสำนัก ทำให้ลัทธิมหายานมีความเจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรกัมพูชาและเป็นศาสนาประจำชาติด้วย ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีอยู่เดิมนั้นก็มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่เช่นกัน เพียงแต่ไม่ได้รับสนับสนุนจากราชสำนักเท่าที่ควร

พระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองพร้อมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันทรงสวรรคต พระบาทชัยวรมันที่ ๗ พระองค์จึงรวบรวมกองทัพรบกับจามจนได้รับชัยชนะ และกำจัดพวกจามออกจากพระราชอาณาจักรกัมพูชาในปีพ .ศ. ๑๗๒๔ ซึ่งเป็นปีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ทรงได้รับพระนามว่าพระบาทชัยวรมันที่ ๗ รัชกาลของพระองค์นั้น ทำให้ประเทศกัมพูชามีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดในทุก ๆ ด้าน โดยผู้ศึกษาขอสรุป ได้ดังนี้

ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Studies) สำหรับศึกษานั้นถือว่าเป็นยุคของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักรโดยมีพุทธิมหาวิทยาลัยเขมรตอง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่สอนวิชาลัทธิพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยละกะกุดตระและมหาวิทยาลัยนเรนทราศรม เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไป รวมทั้งสตรีเชื้อพระวงศ์ด้วย นอกจากนั้นแล้วยังมีพระภิกษุชาวต่างชาติที่เรียนมหาวิทยาลัยนี้ด้วย แม้เราไม่สามารถรู้ได้ว่าการเรียนการสอนในรูปแบบใดก็ตาม แต่ในยุคนี้การศึกษาของพระสงฆ์มีความเจริญที่สูงสุดยุคหนึ่งของกัมพูชา

ด้านสถาปัตยกรรม (Architectures) ทางด้านสถาปัตยกรรมรัชสมัยของพระองค์ถือเป็นยุคที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองที่สุด และมีการสร้างประสาธต่าง ๆ ทั่วทุกหนแห่งใน

พระราชอาณาจักร เพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนาและพระราชามหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ โดยเฉพาะปราสาทตาพรหมอันเป็นสถานศึกษาที่สำคัญของพระนครที่เรียกว่ามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์สามเณรศึกษาอยู่ประมาณ ๒๐,๐๐๐ กว่ารูป

การศึกษาพระปริยัติธรรมต่อจากพระบาทชัยวรมันที่ ๗ มาจนกระทั่งพระบาทอินทรวรมันที่ ๒ ผู้เป็นพระราชโอรสขึ้นครองราชย์ การพระศาสนาทรงได้ดำเนินรอยตามพระราชบิดาคือทั้งพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และหินยานที่ได้แบบอย่างจากลังกาทวีปก็ได้รับยกย่องจากประชาชนทุกระดับชั้น และมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๘ สถานการณ์พระพุทธศาสนาถูกทำลายอย่างหนัก จากอิทธิพลของพวกพราหมณ์ จึงถือเป็นยุคเสื่อมสลายลัทธิมหายาน และพราหมณ์ได้สิ้นสุดลง^๒ ในพระราชอาณาจักรของพระบาทชัยวรมันที่ ๗ และคงเหลือเพียงพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากพุทธศาสนิกที่คับแค้นใจจากพวกพราหมณ์ที่กีดกันเรื่องของศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทถูกยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชา (Esteem to The National Religion of the Cambodia) และได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด

ดังจะเห็นในรัชสมัยพระบาทอินทรวรมันที่ ๓ ถือว่าพระองค์ทรงเป็นแบบฉบับของพระราชสำนักและพสกนิกรทุกช่วงชั้นให้ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างที่พระองค์ทรงเสด็จออกผนวชเพื่ออุทิศเวลาให้กับการศึกษาทางด้านศาสนา และถือเป็นพระกรณียกย่องที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระองค์ด้วย และสิ่งที่สำคัญคือทรงใช้ภาษาบาลีแทนภาษาสันสกฤตอย่างเป็นทางการในพระราชอาณาจักร จึงทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาในรัชกาลของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดยุคหนึ่งของกัมพูชาโดยตลอดมา

พระบาทชัยวรมันที่ ๙ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกย่องอันสำคัญในการประกาศพระศาสนาไปยังประเทศลาวในรัชกาลของเจ้าฟ้าจ๋ม จึงทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กลายเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณและเป็นศาสนาประจำชาติของสาธารณรัฐประชาชนลาวมาถึงปัจจุบัน

สมัยหลังพระนคร การศึกษาพระปริยัติธรรมรัชสมัยพระบาทพญาญาติพระองค์ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรไปพร้อมๆกัน แม้จะอยู่ในช่วงที่ทรงย้ายพระราชธานีหลายครั้งก็ตามที่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งในเรื่องของพระพุทธศาสนา พร้อมทรงได้สร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และยังคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน แต่ต่อมาหลังจากที่พระองค์ทรงสวรรคตแล้วประเทศชาติก็เกิดวิบัติกันเองภายในราชวงศ์ทั้งปัญหาภายในประเทศ และปัญหาจากการรุกรานจากต่างประเทศด้วย

^๒ งาม ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๒๘๓.

การศึกษาสมัยพระยาละแวกจนถึงสมัยของพระบางองค์ดวง คือนับตั้งแต่สมัยพระบาทศรีสุคนธบทขุนหลวงพระเสด็จก่อน และพระบาทจันทราชาซึ่งทั้งสามพระองค์ล้วนแล้วเป็นพุทธมามกะทรงเคารพบูชาพระรัตนตรัยเป็นที่สักการบูชาสูงสุด นอกจากนี้ทุกๆพระองค์ทรงสร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการช่วยชี้แนะแนวทางสั่งสอนหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ซึ่งศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา และช่วงที่ทรงครองราชย์นั้นพระองค์ยังได้คัดเลือกตัวบุคคลที่จะเข้ามาช่วยบริหารกิจการทางบ้านเมือง โดยมีการจัดให้สอบไล่ประโยคภาษาบาลีและหลักคัมภีร์ฎีกาต่างๆในทางพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้ผู้บริหารที่มีความรู้ควบคู่คุณธรรมและเป็นแบบอย่างในการปกครองบ้านเมือง เมื่อสอบผ่านแล้วก็จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางด้านการเมืองการปกครองไปประจำที่หัวเมืองต่างๆ ฉะนั้นจึงถือว่ายุคนี้เอาหลักพระธรรมนำหน้าการปกครองประเทศ

พระบาทองค์ดวง การศึกษาของพระสงฆ์ และการศึกษาของเยาวชนนั้น พระองค์ทรงเอาพระทัยในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามกาลสมัย คือทรงปรับปรุงระบบการศึกษา ระบบข้าราชการ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งในราชวงศ์ตามลำดับเพื่อให้มีความคล่องตัวในการปกครองบ้านเมือง โดยทรงให้ไปประจำตำแหน่งตามหัวเมืองต่างๆอันที่จะพัฒนาประเทศชาติให้มีความเข้มแข็ง และเพื่อที่จะต่อต้านจากภายนอกประเทศ นอกจากจะทรงปกครองประเทศตามหลักทศพิธราชธรรมแล้ว พระองค์ทรงเป็นนักเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญอีกด้วยกล่าวคือมีการจัดพิมพ์เงินเพื่อทำพานิชยกรรมกับจีน และอินเดียดังกล่าแล้วข้างต้น ส่วนทางการศึกษานั้นพระองค์ทรงจัดให้มีการสอบไล่ประโยคบาลี ได้มีพระสงฆ์เป็นพระมหาเปรียญ คือตั้งแต่เปรียญตรีเปรียญโทมาตามลำดับ ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสมัยนี้มีความเจริญอย่างมาก พร้อมกันนั้นยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในวงการพระศาสนาของพระราชาอาณาจักรกัมพูชา คือได้รับ **คณะธรรมยุติกนิกาย** จากประเทศไทยเพิ่มอีกนิกายทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชามี ๒ นิกายเหมือนกับประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

๒) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในปัจจุบัน จัดเป็น

รูปแบบ ๓ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การศึกษาพุทธศึกษา และการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในพระราชบัญญัติด้านการศึกษาได้มอบหมายพระเถระเหล่านี้รับผิดชอบ คือ

ที่	ชื่อสมณศักดิ์	ชื่อจริง	ตำแหน่ง
๑	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า	นน แหงด	ประธาน
๒	สมเด็จพระธรรมลิต	ลอส ลาย	รองประธาน
๓	สมเด็จพระอุดมมณี	เฮง เลียงโฮ	รองประธาน
๔	สมเด็จพระวันรัตน์	นอย จริก	รองประธาน
๕	สมเด็จพระโพธิวงศ์	อัม ลิมเฮง	รองประธาน
๖	สมเด็จพระอุดมวงศา	ม่วง รา	รองประธาน

๗	พระโฆสธรรม	เสาร์ จันทร์จूर	รองประธานและเลขานุการ
๘	พระสัทธรรมโกศล	เจีย สำอาง	รองประธาน

การศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม จากสถิติ พ.ศ.๒๕๕๑ มีโรงเรียนแผนกพระธรรมวินัย (นักธรรมตรี โท เอก มีจำนวน ๗๒๖ โรงเรียนสมณศึกษามีจำนวน ๑๓,๖๑๒ รูป โรงเรียนพุทธิกประณตศึกษา มีจำนวน ๕๔๙ โรงเรียน สมณศึกษาที่เรียนอยู่มี ๑๒,๑๗๔ รูป พุทธิกอนุวิทยาลัย (ม.๑-๓) มีจำนวน ๒๖ โรง สมณศึกษา ๔,๐๓๗ รูป พุทธิกวิทยาลัย (ม.๔-๖) ๑๑โรง มีสมณศึกษา ๑,๘๙๓ รูป ระดับอุดมศึกษา ๒ แห่ง คือ พุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช และพุทธิสากลพระสีหนุนี้ ๖๐๕ รูป ส่วนวัดทั่วราชอาณาจักร ๔,๒๓๗ วัด มีพระภิกษุ-สามเณร ๕๗,๓๕๐ รูป

การศึกษาพุทธศึกษา ๑.พุทธิกประณต ศึกษาให้ศึกษาระดับประถมศึกษา ชั้นป.๑-๖ ๒.พุทธิกมัธยมศึกษาปฐมภูมิ จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ๓.พุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.๒๕๐๕ สมเด็จพระสีหนุราชได้สร้างโรงเรียนสงฆ์เรียกว่าโรงเรียนพุทธิกศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ที่วัดมหามนตรี ให้นามว่า **วิทยาลัยพระสุรามฤต** ในกรุงพนมเปญ ตามนามของพระบิดาของพระองค์ ปัจจุบันขยายตัวออกไปหลายจังหวัด มีจำนวนโรงเรียนทั้งสิ้น ๑๒ แห่ง มีนักเรียน ๓,๔๐๐ รูป/คน พ.ศ.๒๕๓๒ (๑๙๘๙) โรงเรียนมัธยมสงฆ์ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง หลังถูกทำลายยับเยินในสมัยเขมรแดง เป็นฐานผลิตบุคลากรให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อมา พ.ศ.๒๕๕๑ มีจำนวนโรงเรียนมัธยมทางพุทธศาสนา ๑๒ แห่ง

การศึกษากับอุดมศึกษา จัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยคือระดับปริญญาตรี โท และ เอก **ระดับอุดมศึกษา** ได้ก่อตั้งขึ้นในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๗ (๑๙๕๔) โดยสมเด็จพระเจ้าบรมมหาราช โดยใช้พระนามของพระองค์ท่านมาเรียกชื่อมหาวิทยาลัย เหมือนกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งพระราชทานนามจากในหลวงรัชกาลที่ ๕ ชื่อว่าพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช Preah Sihanouk Raja Buddhist) โดยมุ่งหวังให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นจนถึงระดับมหาวิทยาลัยเพื่อนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนาไปเผยแผ่พุทธศาสนิกชน โดยมีพระโพธิวงค์ (ฮวด ตาท) เป็นอธิการบดีรูปแรก มีนักศึกษาชุดแรก ๔๐ รูป มหาวิทยาลัยตกต่ำสุดขีดในสมัยเขมรแดง ตักถูกทุบหนังสือทางพุทธศาสนาถูกเผาทำลาย ไม่มีนักศึกษาเหลืออยู่ จนถึงปีพ.ศ.๒๕๔๐ (๑๙๙๗) จึงได้เริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง โดยเปิดคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก มีนักศึกษาจบรุ่นแรก ๕๐ รูป พ.ศ.๒๕๔๙ (๒๐๐๖) รัฐบาลกัมพูชาได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย มีผลทำให้เป็นมหาวิทยาลัยรัฐบาล สมบูรณ์แบบ ในเบื้องต้นเปิดสอนในระดับปริญญาตรี ๕ คณะ คือ ๑.คณะศาสนาและปรัชญา (Faculty of Phyllosophy and Religions) ๒.คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประชาสัมพันธ์ทาง **ค่านเทคโนโลยี** (Faculty of Education Science and Infor-mation Technology) ๓.คณะ

วรรณคดีเขมร (Faculty of Khmer Literature) ๔.คณะบาลี สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ (Faculty of Pali Sanskrit and Foreign Technology) ๕.ศูนย์ฝึกอบรมครู (Center of Teacher Training) มีสถานะเทียบเท่าคณะ ตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงพ.ศ.๒๕๑๘ มีผู้จบการศึกษาแล้ว ๑๗๖ รูป ปีพ.ศ. ๒๕๔๒ (๑๙๙๙) มีผู้จบปริญญาตรีรุ่นแรก ๕๐ รูป วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๙ (๒๐๐๖) รัฐบาล พระราชาอาณาจักรกัมพูชายกสถานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐอย่างสมบูรณ์ มีพรบ.ที่ชัดเจน มีสมเด็จพระสังฆราช (นน แห่งด) เป็นที่ปรึกษาอธิการบดี มี สมเด็จพระโพธิวงศ์ (อัม ลิม เฮง) เป็นอธิการบดี และศาสตราจารย์ ดร.พระเทพสถิตา (ซีร) สุวัฒน์ธนะ เป็นรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยได้ขยาย การศึกษาออกสู่ชนบทโดยจัดตั้งวิทยาเขตออกเป็น ๓ วิทยาเขตกำปงซันคือ ๑.วิทยาเขตพระตะบอง ๒.วิทยาเขตกำปงจาม ๓.วิทยาเขตกำปงซัน พ.ศ.๒๕๕๕ มีนักศึกษาทั้งหมด ๑,๕๑๒ รูป/คน

มหาวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่งคือ พุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหมนีราชา (Preah Sihamoniraja Buddhist University) เป็นมหาวิทยาลัยที่ตั้งตามนามของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาราช สีมหนี พระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน ตั้งที่วัดสวายเปาะแปะ กรุงพนมเปญ โดยความพยายามของสมเด็จพระสังฆราชบัวคลี ฝ่ายธรรมยุติ ในพ.ศ.๒๕๔๗ ในวันเปิดมหาวิทยาลัยพระเจ้าสีหมนีได้เสด็จมาเปิด อย่างเป็นทางการ การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี จนถึงพ.ศ.๒๕๕๐ จึงมีพรบ.อย่างสมบูรณ์ มีสถานะ เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ขณะนี้เปิดแล้ว ๔ คณะ คือ ๑.คณะปรัชญา ศาสนา และ นิติศาสตร์ ๒.คณะบาลี สันสกฤต และภาษาต่างประเทศ ๓.คณะอักษรศาสตร์เขมร ๔.คณะสารสนเทศ

๖.๑.๔ ผลการวิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและ วัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา พบว่ากระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ ทำผ่าน ๓ กระบวนการ คือ

ก. ผ่านความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ความศรัทธานี้แสดงออกด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่เป็นรูปธรรมคือ ผ่านการสร้างปราสาท การสร้างวัง สร้างวัด ชาวพุทธกัมพูชามีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดูได้จาก ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยฟูนันเป็นต้นมา การสร้างปราสาทมีลักษณะพุทธมหายาน ปัจจุบันปราสาท เป็นสัญลักษณ์ของประเทศที่ปรากฏในธงชาติ และศาสนสถาน คือวัดหรือสิ่งปลูกสร้างในวัดปัจจุบันก็ ปรากฏศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมจากปราสาทด้วย ปัจจุบันปรากฏรูปธรรมจากการสร้างวัง สร้าง วัดอย่างชัดเจน

ความศรัทธาเป็นนามธรรมเกิดผ่านคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะบุญกิริยา วัด ๓ คือเชื่อในหลักกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ข. ผ่านบทบาทของพระมหากษัตริย์หรือผู้นำ

พระมหากษัตริย์ของประเทศกัมพูชาเป็นพุทธมามกะ อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและ เกื้อกูลต่อสถาบันสงฆ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ชนชั้นปกครองจึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้าง

พระพุทธศาสนาให้มั่นคงในประเทศกัมพูชา ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้รับการบรรจุให้เป็นศาสนาประจำชาติ นับได้ว่าเป็นความมั่นคงในระดับหนึ่ง

ค.ผ่านกระบวนการความขัดเกลาทางสังคม

เกิดจากการสืบเนื่องที่ยาวนานของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาและได้รับการส่งเสริมสร้างสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ความขัดเกลาทางสังคมถูกซึมซับโดยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาผสมผสานเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา การทำบุญทำทาน การรักษาศีล ถืออุโบสถศีล เป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาให้เยาวชนเห็นและปฏิบัติตามด้วยความเชื่อเลื่อมใส ความขัดเกลาทางสังคมยังเกิดเป็นประเพณีผู้ชายได้รับการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาธรรม อบรมศีลธรรมจรรยาอีกด้วย ส่วนผู้ชายที่ไม่ได้บรรพชาอุปสมบทจะใช้ชีวิตช่วงหนึ่งในการเป็นเด็กวัด เป็นอุบาสกรับใช้ศาสนบุคคลในวัดจนกระทั่งจบการศึกษาหรือมีคู่ครองเรือนต่อไป

๖.๑.๕ แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

ในวงรอบของชีวิตชาวกัมพูชา ตั้งแต่อุบัติถึงดับชีพไปในช่วงอายุที่สำคัญ เช่นวัยเด็ก โดยเฉพาะเด็กชาย พ่อแม่นิยมให้บรรพชาบวชเรียนพระธรรมวินัยหรือนำไปฝากเป็นเด็กวัด เพื่อได้อบรมกล่อมเกลาทางศีลธรรมจรรยา แต่ในขณะเดียวกันยังมีกิจกรรมแบบพราหมณ์แทรกซึมด้วย แต่เป็นเพื่อนองค์ประกอบให้ความเป็นพุทธเด่นขึ้นเท่านั้น

ส่วนสังคมวัดคือพระสงฆ์แม่แตกต่างจากชาวบ้าน แต่ในวิถีชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชาวบ้าน สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ สิ่งที่เห็นได้ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์คือความเรียบง่าย แต่ได้ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เต็มที่ทั้งการศึกษาและการสังคมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือชาวบ้าน วิถีชีวิตชาวกวัดกับชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันเสมอมา ดังนั้นจึงถือได้ว่าวิถีชีวิตชาวกวัดกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้

การศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การเมืองการปกครอง การจัดการพระพุทธศาสนา สังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา โดยที่นี้สรุปได้ ๖ องค์ประกอบและเงื่อนไขบ่งชี้ ดังนี้

องค์ประกอบ	เงื่อนไขบ่งชี้
๑.รากฐานประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความต่อเนื่องยาวนานนับพันปี ผ่านการผสมผสานพุทธศาสนamahayanaกับพราหมณ์ ผ่านการกระทบกระเทือนจากศาสนาคริสต์ อิสลาม ผ่านการกวาดต้อนโดยเขมรแดงเข้าสู่การฟื้นฟูแล้วจัดระเบียบการศึกษาการปกครองการบรรจุพระพุทธศาสนา

	เป็นศาสนาประจำชาติได้ในปัจจุบัน ผู้วิจัยเชื่อว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชาแม้อยู่ในภาวะการณ์(ตั้งไข่)จะมีแนวโน้มและทิศทางที่จะเจริญเติบโตได้ในโอกาสต่อไป
๒.ระบบการปกครองในอดีตและระบบการเมือง	การปกครองในอดีตถึงปัจจุบัน ประเทศกัมพูชาปกครองโดยพระมหากษัตริย์ ในอดีตพระมหากษัตริย์ปกครองเบ็ดเสร็จ ลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราชมีอำนาจบริหารจัดการการศึกษาพระพุทธศาสนาและกำกับดูแลพระสงฆ์โดยฝ่ายสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะได้เป็นต้นแบบในการบำรุงพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันการปกครองระบบอบประชาตูปไทย มีพระมหากษัตริย์ทางเป็นประมุข การบริหารจัดการพระพุทธศาสนาต้องเป็นไปตามกฎหมาย รัฐบาลถือเอาภารธุระพระพุทธศาสนา แม้ในบางโอกาสจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำประท้วงการเลือกตั้ง แต่รัฐบาลมีเครื่องมือในการจัดระเบียบ คือกฎหมาย ดังนั้น ระบบการเมืองการปกครองจำเป็นเงื่อนไขที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาว่าจะให้เป็นไปในทิศทางใด
๓.การบริหารจัดการด้านพระพุทธศาสนา	การจัดการด้านพระพุทธศาสนาของกัมพูชาปัจจุบันยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานต่ำ การศึกษาในที่นี้หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมพุทธิศึกษา (ภาษาบาลี)และระบบมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะด้านทุนหรืองบประมาณในการดำเนินการที่ไม่เพียงพอต่อความจำเป็น แม้มีระบบโครงสร้างบริหารจัดการที่ชัดเจนแน่นอนในระบบมหาวิทยาลัย แต่ไม่สามารถตอบโจทย์ความเจริญรุ่งเรืองได้เพราะไม่เป็นที่นิยมการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาในกัมพูชาจะมีแนวโน้มดีขึ้นถ้าตอบโจทย์ในสมัยปัจจุบันได้
๔. การประสานพลังทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลาง	พระพุทธศาสนา โดยหลักการสำคัญคือนามธรรม แต่ผู้ที่รับศาสนธรรมนั้นเองที่จะเป็นผู้ทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดสังคมแบบพุทธ การอยู่ร่วมชุมชนชาววัดหรือชาวบ้านโดยมีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลาง คือพระพุทธเจ้าในรูปของพระพุทธรูป พระธรรมในรูปของพระธรรมคำสอน และพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการปกครอง การศึกษาเผยแผ่หรือการสังคมสงเคราะห์การสานพลังทางสังคม จึงจัดได้ว่าเป็นเงื่อนไขในการกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาได้
๕.กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและ	พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชาตัวอย่างในอดีตถึงปัจจุบันมีกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์อย่างยาวนานภายใต้กระบวนการที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการทางผู้ปกครองคือพระมหากษัตริย์และภายใต้กระบวนการชดเชลาทางสังคม

วัฒนธรรม	<p>ดังนั้นกระบวนการทางเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมจึงถือว่ามีส่วนกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนา</p>
๖.วิถีชีวิตแบบพุทธ	<p>ในวงรอบของชีวิตชาวพุทธในกัมพูชา ตั้งแต่อุบัติถึงดับชีพในช่วงอายุที่สำคัญ เช่นวัยเด็กโดยเฉพาะเด็กชาย พ่อแม่นิยมให้บรรพชาบวชเรียนพระธรรมวินัยหรือนำไปฝากเป็นเด็กวัด เพื่อได้อบรมกล่อมเกลாதงาศิลธรรมจรรยา แต่ในขณะเดียวกันยังมีกิจกรรมแบบพราหมณ์แทรกซึมด้วย แต่เป็นเพื่อนองค์ประกอบให้ความเป็นพุทธเด่นขึ้นเท่านั้นส่วนสังคมาวัดคือพระสงฆ์แม่แตกต่างจากชาวบ้าน แต่ในวิถีชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชาวบ้านสามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ สิ่งที่เห็นได้ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์คือความเรียบง่าย แต่ได้ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เต็มที่ทั้งการศึกษาและการสังคมาสงเคราะห์หรือช่วยเหลือชาวบ้าน วิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันเสมอมา</p> <p>ดังนั้นจึงถือได้ว่าวิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้</p>

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเป็นอัตลักษณ์เชิงประเพณี และเมื่อกล่าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว พบว่าพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางระหว่างสองบริบทนั้น กล่าวคือ ทางสังคมที่ว่าด้วยรัฐ การเมือง การปกครอง องค์กรทางพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม กระบวนการเสริมสร้างทางศาสนาและวัฒนธรรม และบริบททางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมในมิติและนามธรรม ล้วนมีแกนกลางคือพระพุทธศาสนา แม้จะมีความเชื่ออื่นปะปนบ้าง แต่เมื่อว่าโดยส ถิติของประ ชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาของกัมพูชาที่มีเปอร์เซ็นต์สูงสุดในบรรดาประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาในอาเซียนด้วยกันแล้ว พระพุทธศาสนายัง คงมีพลังดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นสังคมและวัฒนธรรมพุทธมากกว่าจะเป็นอย่างอื่น

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาจากโครงการวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๖.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

นอกเหนือจากที่พระพุทธศาสนามีความสำคัญและอยู่ในการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” แล้ว การส่งเสริมสถาบัน องค์กรหรือหน่วยงานให้มีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องและนำไปสู่แผนการปฏิบัติในระดับนโยบายของชาติอันจะก่อประโยชน์ที่พึงพอใจ ประกอบกับรัฐบาลไทยมีนโยบายให้ความสำคัญในการเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์และพัฒนาความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่แล้ว

ในอนาคต รัฐบาลไทยโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติน่าจะดำเนินการเพื่อทำข้อตกลง (MOU) ระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล เพื่อดำเนินกิจการด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งความร่วมมือในการวิจัย ด้านการบริการวิชาการ ด้านการศึกษา โดยอาจทำข้อตกลงร่วมกัน เช่น ด้านการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและกัมพูชา ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือนักวิจัยของทั้งสองฝ่าย อาจเริ่มต้นจากนักวิจัยภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูล ชิงลึกมากขึ้น เนื่องจากเอกสารที่เป็นแหล่งปฐมภูมียังบันทึกเป็นภาษาถิ่น และการสื่อสารจำต้องอาศัยผู้เป็นเจ้าของภาษาและมีความชำนาญในการเข้าถึงข้อมูล

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวเป็นผลจากการค้นพบโดยภาพรวมว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชามีประวัติเป็นมาที่ยาวนาน จากเดิมพระพุทธศาสนาหายานเผยแผ่ร่วมสมัยกับพราหมณ์หรือฮินดู จนกระทั่งถึงยุคทองของพระพุทธศาสนาสมัยมหานคร มาถึงยุคที่เป็นอาณาจักรมอญของไทย อาณาจักรมอญของฝรั่งเศส กระทั่งถูกลอตธาตองโค่นเหลือแต่ซากในสมัยเขมรแดง สุดท้ายได้รับการบรรจุพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ แต่คณะผู้วิจัยยังไม่ได้ข้อมูลเชิงลึกอย่างเพียงพอ ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาและการสื่อสาร ถ้ามีการส่งเสริมการศึกษาวิจัยเชิงนโยบายหรือรับเป็นภารกิจระหว่างประเทศ จะเกิดประโยชน์และความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศขึ้น

๖.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การจัดการพระพุทธศาสนาในแต่ละด้าน ล้วนมีจุดเด่นและเอกลักษณ์จำเพาะที่จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเชิงลึก ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการเลือกประเด็นเพื่อวิจัยเป็นการเฉพาะเรื่อง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ระยะเวลาและการเข้าถึงข้อมูลอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เพื่อทราบถึงพัฒนาการและผลกระทบอย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น

๑) ลักษณะจำเพาะของพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา เพื่อสืบค้นและศึกษาพัฒนาการตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีการปะปนด้วยลัทธิความเชื่ออื่นๆ ด้วย

๒) การจัดการด้านพระพุทธศาสนา ประเด็นการปกครองคณะสงฆ์ภายในประเทศกัมพูชา เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับการปกครองประเทศ ในขณะเดียวกันนั้น คณะสงฆ์ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นหลักด้วย

๓) อิทธิพลพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมกัมพูชา ศึกษาภาษาบาลีในภาษาเขมรประเทศกัมพูชา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. หนังสือทุติยภูมิ

ศิลปากร, กรม. ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖.

เคงเหลียง สีบุญเรือง. ประวัติพระถังซัมจั๋ง. กรุงเทพฯ : ๑๐๑ freelance, ๒๕๕๒.

จิ่ง ลากูตีวี่. เขมรในทัศนะเจ้าบรมกรมสีหนุ. แปลโดยสว่าง วงศ์พิวพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.

ชาติ เปรมฤดี. ขะตากรมพระพุทธรูปศาสนาระหว่างสงครามในสาธารณรัฐเขมร. กรุงเทพฯ : ชูติมาการพิมพ์, ๒๕๑๗.

เดวิด แชนด์เอลล์. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. แปลโดยพรรณงาม เก้าธรรมสาร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ถนอม อานามวัฒน์. ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เขมร-ญวน . กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์ , ๒๕๒๓.

ทองสืบ ศุภะมาร์ค (ผู้แปล), พระพุทธรูปในกัมพูชา , กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

ธิดา สารยา. อาณาจักรเจนละ. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์เนตปรินติ้งเซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐.

ชิปดี บัวคาศรี. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.

ธีรภาพ โลหิตกุล. นครวัด นครธม. กรุงเทพฯ : บริษัทภัคธรรรศ, ๒๕๔๓.

ธีระ นุชเปี่ยม. การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองกัมพูชา . กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ , ๒๕๔๒.

- น้กองค์ นพรัตน์. **ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา (ภาวะแห่งกรุงรัตนโกสินทร์)** แปลโดย ทองดี
ธนรัชต์. พิมพ์ครั้งที่ ๒, จันทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- บุญปลูก ส่วนพงษ์. **พรรคคอมมิวนิสต์กับการปฏิวัติในกัมพูชา** . กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์ ,
๒๕๒๓.
- บุญเรือง คัชมาย์. **พระราชพงศาวดารเขมร (ฉบับคัดลอกจากคัมภีร์ใบลาน) ภาค ๑** . สุรินทร์ :
อาศรมภูมิปัญญา, มปท.
- เบญจามา ไกรฤกษ์. **เนาเขมร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (ฉบับประมวลศัพท์)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** . พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.
- พระนคร ปัญญาวิโร และคณะ . **พุทธศาสนาในประเทศไทย** . เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, (ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์คลังนานา
วิทยา, ๒๕๕๕.
- วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์. **ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๒๖.
- ศานติ ภัคดีคำ (แปล), **ประวัติศาสตร์กัมพูชา แบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทย** . กรุงเทพฯ :
บริษัท พิมพ์สปรินติ้งเซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- _____ . **พระราชพิธีท้าวทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา**, ฉลองครบรอบ ๕๕ ปี
ภาค ๑-๓. กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศ, ๒๕๕๐.
- สิริวัฒน์ คำวันสา . **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์** . กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๒๒.
- สุชาติ หงษา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๐๐๗.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท** . กรุงเทพฯ : กองแผนงาน กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖.
- สุรี มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพฯ : บริษัทคอมฟอร์ม, ๒๕๔๓.
- อุไรศรี วรตะริน. **จารีกนควัตสมัยหลังพระนคร ค.ศ. ๑๕๖๖-๑๗๔๗**. กรุงเทพฯ : จงเจริญการ
พิมพ์, ๒๕๔๒.

២. ភាសាខ្មែរ

ក្រសួងសិក្សាធិការ. ប្រវត្តិវិទ្យាសំរាប់បឋមសិក្សា. ភ្នំពេញ : អប់រំ, ១៩៩៤.

ខួត ធីត. ការរីកចម្រើននៃព្រះពុទ្ធសាសនា ក្នុងជីវិតខ្មែរ. ភ្នំពេញ : សកលវិភាគវិទ្យាស្ថាន, ១៩៩៩.

ជួន ណាត. រចនានុក្រមខ្មែរ. បោះពុម្ពលើកទី ៥. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ, ១៩៦៧.

ឌី ខាំបូលី. ប្រវត្តិកម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ. ភ្នំពេញ : មជ្ឈមណ្ឌលឯកសារកម្ពុជា, ២០០៧.

ត្រឹង ងា. ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ. ភ្នំពេញ, ១៩៧៣.

ប្រជុំរដ្ឋធម្មនុញ្ញព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ១៩៤៧-២០០៦. ភ្នំពេញ : នំរតុន, ២០០៨.

ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ. ប្រវត្តិពុទ្ធិកសិក្សា. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ, ២០០៦.

ព្រះមហាវិយបណ្ឌិតោ ប៉ាង ខាត់. ប្រវត្តិពុទ្ធសាសនានៅប្រទេសខ្មែរ. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ គ.ស. ២០១២.

មៀង បុណ្ណ. ប្រពៃណីនិងទំនៀមទំលាប់ខ្មែរ. បោះពុម្ពលើកទី២. ភ្នំពេញ : បាយ័ន, ២០០១.

រ៉ាយ ប៊ុក. ព្រះពុទ្ធសាសនានៃប្រទេសកម្ពុជា. ភ្នំពេញ : សមាគមមិត្តពុទ្ធិកវិទ្យាល័យ, ១៩៥៧.

ហេង មុនីចិន្តា. ពុទ្ធសាសនានិងការអភិវឌ្ឍន៍សង្គមខ្មែរ. បោះពុម្ពលើកទី២. ភ្នំពេញ : JSRC Printing House, ២០០៦.

ហុកសាវណ្ណ. អត្ថបទព្រះធម៌, ភាកទី, បាត់ដំបង, ២០០៨.

ក្រសួងធម្មការនិងសាសនា. កម្រងឯកសារអបអរសាទរនូវវត្តមានសន្តិបាតមន្ត្រីសង្ឃទូទាំងប្រទេសលើកទី១៨ ថ្ងៃទី២៩-៣១ ខែធ្នូ ២០០៩. ភ្នំពេញ : ក្រសួងធម្មការនិងសាសនា, ២០០៩.

សោមងន. ពន្លឺពុទ្ធសាសនា. បោះពុម្ពលើកទី២, U.S.A : Oceanside, ២០០៥.

ឥន ឱមសាម៉េង, ប្រវត្តិទស្សនៈ, សាស្ត្រា, សីលធម៌, នយោបាយ, ភ្នំពេញ : ២០០៥.

ចាន់ ប៊ុន្នី. ការអប់រំបែបពុទ្ធសាសនានៅប្រទេសកម្ពុជាពីឆ្នាំ ១៩៤០-១៩៥៣, សមាជជាតិស្រាវជ្រាវសង្គមវប្បធម៌កម្ពុជាលើកទី២ ថ្ងៃទី៣-៥ កុម្ភៈ ១៩៩៩. ភ្នំពេញ : ស.ភូមិន្ទភ្នំពេញ, ១៩៩៩.

3. ภาษาอังกฤษ (English Language)

3.1 Book one :

Adhémard Leclère. **Histoire du Cambodge.** Paris, 1914.

Anne Ruth Hansen, **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia : Khmer Identity and Theravada Buddhism,** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

Cambodian Institute of Human Rights. **Using Buddhist Values and Human Right to promote Free, Fair and Secure Elections in Cambodian.** Phnom Penh : Cambodia, November, 1997.

Chan Sopheak, Keng & Clayton, Thomas. **Going to school in East Asia: Schooling in Cambodia.** Greedwood press, 2007.

Chandler, David P, **A History of Cambodia.** Chiang Mai : Silkworm books, 1994.

E.Mam, Kalyanee. **An Oral History of Family life under the Khmer Rouge.** Working Paper GS.10, Yale University Press, 1999.

_____. **Buddhism in Extremis the Case of Cambodia: Buddhism and Politics in Twentieth- Century Asia.** Cromwell Press, Ltd, 1999.

Harris, Ian. **Cambodian Buddhism: History and Practice.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

_____. **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia : Khmer Identity and Theravada Buddhism.** Thailand : Silkworm Books, 2006.

Harish C. Mehta and Julie B. Mehta. **Hun Sen, Strongman of Cambodia, Kae Soeun and Chun Noeun, Tr. Bayon : Takmoa,** Phnom Penh, 2000.

Heng Munychenda, Pin San, (Edits). **Buddhism and Future of Cambodia :** Rithisen : Khmer Buddhism Research Center, 1986.

John Marton, Elizabeth Guthrine, Edits. **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

Kent, Alexandra and Chandler, David p.(Edits). **People of Virtue Reconfiguring Religion, Power, and Moral order in Cambodia.** Nordic Institute of Asian Studies, 2008.

Michael Freeman and Claude Jacques, **Ancient Angkor**, Bangkok Thailand: Amarin Printing and Publishing (Public) Co Ltd, 2013

Sam Nhean. **The History of Buddhist in Cambodia**. Phnom Penh : Buddhist Association, 1957.

Zhou Dagan. **A Record of Cambodia : The Land and Its People**. Peter Harris, tr. Silkworm Books : Chiang Mai, 2007.

3.2 Books two: Theses

Deth,Sok Udom. **The People's Republic of Kampuchea 1979-1989 : A Draconian Savior?**, M.A. of art (Unpublished). Ohio University, 2009.

_____. **Thai -Cambodia culture relationship through Arts**, Dissertation of Ph.D. of Magadha University. India: Bodha-Gaya, 2000.

Phon Hangsen, Preah Maha and Others. **Human Resources Development of Buddhist Education University, 2000-2007**. Thesis of Bachelor of degree of Philosophy and Religion. Phnom Penh : Preah Sihanouk Raja Buddhist University, 2008.

Sam,Yang. **Buddhism in Cambodia, 1795-1954**.Thesis of Master of arts. Cornell University, 1990.

_____. **Khmer Buddhism and Policics 1954 – 1984**. United States of America : Khmer

Yang Sam. **Buddhism in Cambodia, 1795 – 1954**. A Thesis for Degree of Master of Arts, Cornell University, 1990.

3.3 Books three : Article Research

Roles of Monks in SEILA/Local Planning Process, Workshop Report held from 26-28 January 1998 in Pursat Province.

Satoru, Kobyashi. **An Ethnographic Study on the Reconstruction of Buddhist Practice in Two Cambodian Temples** : with the Special Reference to Buddhist Samay and Boran, Southeasat Asian Studies, Vol.42, No.4 March 2003

Scientists Meeting Forum on Religions in Cambodia After 1979. Phnom Penh : Royal Academy of Cambodia, 2007.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัยตามโครงสร้างบทความวิจัย

เรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา โดยผ่านการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง การจัดการพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม และวิเคราะห์ถึงแนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทยกัมพูชา การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และจากการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ แล้วทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑) พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนที่เรียกว่ากัมพูชา ตั้งแต่สมัยหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติ สืบทอดกันมาเป็นยุคสมัย คือ (๑) ยุคพุนัน ซึ่งมีลักษณะของพระพุทธรูปนามหายาน (๒) ยุคเจนละ ซึ่งมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปนามหายาน (๓) ยุคพระนครซึ่งพระพุทธรูปถึงความเจริญถึงขีดสุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งนับว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา และ (๔) ยุคหลังพระนคร พระพุทธศาสนาเถรวาทได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่ในระยะที่เขมรแดงมีอำนาจ พระพุทธศาสนาถูกปราบปรามจนสิ้นสูญ พอหมดยุคของเขมรแดงแล้ว พระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง จนกระทั่งเป็นศาสนาประจำชาติที่ได้รับการบรรจุไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ

๒) เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยกัมพูชาแล้ว ได้มีการจัดการด้านพระพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของแต่ละยุค กระทั่งในปัจจุบัน **การจัดการด้านการปกครอง** คณะสงฆ์กัมพูชามีองค์กรการปกครองสูงสุดโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้นำทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย และมีการปกครองคณะสงฆ์ระดับรัฐถึงระดับวัด พระสงฆ์มีความตระหนักถึงประวัติศาสตร์ มีความเป็น “พระสงฆ์ของชาวบ้าน” **การจัดการด้านการศึกษา** ปัจจุบันมีองค์กรจัดการศึกษาโดยอิสระคือจัดการเรียนการสอนที่วัด และองค์กรที่รัฐบาลอุปถัมภ์ มีสถาบันการศึกษาที่มีความพร้อมที่จะรองรับการเปิดประชาคมอาเซียน เช่น มหาวิทยาลัยพุทธศึกษา

๓) ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยกัมพูชาด้วยระยะเวลา นับพันปีแล้ว เป็นเหตุให้สังคม วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาพัฒนาการเป็นกระบวนการเสริมสร้าง

ซึ่งกันและกันอย่างเหนียวแน่น ประชาชนยึดมั่นในพระรัตนตรัย แล้วแสดงออกมาด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตามเทศกาล เช่น วันธรรมสวนะ มีประเพณีสิบสองเดือนที่เชื่อมโยงระหว่าง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมประเพณี สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดกระบวนการ “วิถีพุทธแบบ กัมพูชา” แม้ว่าประเทศกัมพูชาเคยตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส แต่อิทธิพลของฝรั่งเศสไม่สามารถ เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมเชิงพุทธได้ แม้ถูกเขมรแดงปราบปรามชนิดที่เรียกว่าสิ้นซาก แต่ได้รับการฟื้นฟู อีกครั้ง ทำให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นตัวเชื่อมระหว่างสังคมกับวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

๔) ในอนาคต แนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทาง สังคมและวัฒนธรรมที่จะกำหนดทิศทางว่าพระพุทธศาสนาจะขับเคลื่อนไปในทิศทางใดและอย่างไร ในขณะเดียวกัน องค์กรทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ และประชาชน อาจจะต้องเรียนรู้กระแส ความก้าวหน้าทางวัตถุอย่างรู้เท่าทัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้กำลังเข้ามาพร้อมกับการเปิดประเทศ ทั้งนี้เพื่อทำ ทายพลังแห่งจิตวิญญาณ และพลังแห่งศรัทธาในพระรัตนตรัยของแต่ละคนด้วย

ABSTRACT

This research aims to study Buddhism in Cambodia. This research were studied through the analysis of historical data political and Government control, Buddhism Management and Social and cultural relationship. In order to analyze the process of strengthening the relationship of religion and culture, the trends and directions of Buddhism and social development and culture in Cambodia. This research is qualitative research and the data collected from documents, interviews focus groups and unofficial observations. The results of analysis were as follows:

1) Buddhism had spread in the Kingdom of Cambodia after the finishing of the 3rd Buddhist Council. The King accepted Buddhism as the Code of Conduct and carried on for a period of (1) the Funan (2) the Chenla, where characterized in the Mahayana Buddhism (3) of the Old City is the most growing era of Buddhism in Cambodia was found in King Chai Woramun the 7th , which is called the golden age of Buddhism and (4) the latter city. In this era the Theravada Buddhism has been increasingly recognized. However, most of the political power were in the Khmer Rouge so Buddhism was suppressed. Until the end of the Khmer Rouge era the Buddhism in Cambodia was revived again. Moreover, the government accepted the Buddhism is the national religion by stipulated in the Constitution.

2) After Buddhism was spreading in Cambodia. It was managed to reflect the reality of each era. Even today the Cambodia Buddhism ministry, the highest of the Cambodia Buddhism ministry is the primate, is governed and control all Cambodia Buddhism businesses in every level. Moreover, the Monks ministry is considered on history that the word "priest of the house" management education. So, it can be seen that not only, the independent educational organization is teaching in the temple and it can be sponsored by Government but it also ready to support the opening of the ASEAN Community, as Buddhists university education.

3) Because the Buddhism was in one important part of Cambodia community of a thousand year. It caused the strong development and relationship in social cultural and religion people rely on Buddha and show that expressed by donation, observation the precepts and meditation in the Buddhism event such as the 12 months Sabbath ceremony caused the strong connection between Buddhism and culture of Cambodian people. The close connection of them has made the Buddhism why of life of Cambodian people. It can be seen that Although Cambodia had a colony of France. The French influence cannot be replaced in Buddhist culture Moreover, the Buddhism eradicated by the Khmer Rouge but it was restored again and again. And this make Buddhism remained as a link between society and culture of Cambodia society.

4) In the future the direction of Buddhism in Cambodia depends on structure of social and culture that will determine the direction of Buddhism. Together with the organization of religion monks and people to study and understand the progression of Buddhism in Cambodia. The most important task to challenge the power of the spirits and the power of faith in Buddhism of Cambodian is the opening of country.

๑. หลักการและเหตุผล

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) หรือ สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations : ASEAN) เป็นองค์กรระหว่างประเทศระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจุดเริ่มต้นโดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมอาสา (Association of South East Asia) เมื่อเดือน ก.ค.๒๕๐๔ เพื่อการร่วมมือกันทาง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๘ ส.ค. ๒๕๑๐ หลังจากการลงนามในปฏิญญาสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Declaration of ASEAN Concord) หรือเป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า ปฏิญญากรุงเทพ (The Bangkok Declaration) โดยสมาชิกผู้ก่อตั้งมี 5 ประเทศ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ซึ่งผู้แทนทั้ง ๕ ประเทศที่ร่วมลงนามในปฏิญญากรุงเทพ ภายใต้ชื่อ “อาเซียน” เพื่อต่อกรกับความซับซ้อนผันผวนของโลก ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ประเทศกัมพูชาคือหนึ่งในประเทศที่ร่วมก่อตั้งอาเซียน ปี พ.ศ. ๒๕๕๕) กาลเวลาผ่านไปอาเซียนมีอายุครบ ๔๕ ปีพอดี มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น ๑๐ ประเทศ และกำลังพิจารณารับติมอร์ตะวันออก และปาปัวนิวกินี ภายในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ อาเซียนจะพัฒนาเป็นประชาคมอาเซียน ยกกระดับความเป็นองค์กรที่ดูแลประสานประโยชน์ในประเทศสมาชิกอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งในมิติการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เพื่อความผูกพันกันอย่างยั่งยืนในประเทศสมาชิกและเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก

แม้อาเซียนจะมีได้มีสนธิสัญญาหรือกฎบัตรมาตั้งแต่ต้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาเซียนก็ได้พัฒนาความร่วมมือโดยอาศัยฐานในทางกฎหมายระหว่างประเทศมากขึ้น เช่น การที่สมาชิกอาเซียนได้จัดทำสนธิสัญญาไมตรี และความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia ๑๙๗๖ หรือ TAC) ซึ่งก็เป็นการนำหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่มีอยู่เดิมแล้วมาเน้นย้ำระหว่างรัฐในภูมิภาค เช่น หลักการเคารพอำนาจอธิปไตยของรัฐ หลักการไม่แทรกแซงกิจการอันเป็นการภายในของแต่ละรัฐ ซึ่งปรากฏอยู่ในกฎบัตรสหประชาชาติอยู่แล้ว ประชาคมอาเซียนก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เริ่มแรกเพื่อสร้างสันติภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันนำมาซึ่งเสถียรภาพทางการเมือง และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเมื่อการค้าระหว่างประเทศในโลกมีแนวโน้มเกิดการค้ำรุนแรงขึ้น ทำให้อาเซียนได้หันมามุ่งเน้นกระชับและขยายความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างกันมากขึ้น และอาเซียนก็ได้อาศัยหลักในสนธิสัญญาดังกล่าวมาเป็นหลักการที่อาเซียนยึดถือ และเป็นข้อแม้ในการต่อรองกับรัฐที่ไม่ใช่สมาชิกให้ลงนามเป็นภาคีก่อนจะได้รับให้เข้าร่วมประชุมกับอาเซียนนั่นเอง ข้อพิจารณาสำคัญคือสนธิสัญญาดังกล่าวมิได้เกี่ยวข้องหรือทำขึ้นกับอาเซียนโดยตรง และอาเซียนก็ได้มีความสามารถในการทำสนธิสัญญาโดยตนเอง เพียงแต่รัฐที่อยู่ในบริเวณเอเชียอาคเนย์ได้เข้าเป็นภาคีสถิติสัญญา

ดังกล่าวเพื่อประโยชน์ร่วมกันในภูมิภาคและอาเซียนเป็นเครื่องมือในการดำเนินความร่วมมือ และพันธกรณีหรือหน้าที่ตามสนธิสัญญานั้นย่อมส่งผลกระทบต่อการดำเนินความร่วมมือภายใต้กรอบอาเซียนโดยปริยาย นอกจากนี้ อาเซียนยังได้เป็นเวทีที่ทำให้เกิดสนธิสัญญาในเรื่องอื่น ๆ เช่น การทำให้ภูมิภาคปลอดจากอาวุธนิวเคลียร์ หรือล่าสุดในด้านการต่อต้านการก่อการร้าย ตลอดจนความตกลงเรื่องเศรษฐกิจและความร่วมมือเฉพาะด้าน เช่น ด้านการส่งเสริมสวัสดิการสังคม การศึกษา การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมข้ามชาติ สิ่งแวดล้อม การจัดการภัยพิบัติ ฯลฯ ซึ่งล้วนอาศัยอาเซียนเป็นกลไกสำคัญทั้งสิ้น ดังนั้น แม้ในทางรูปแบบแล้วจะไม่ถือว่าอาเซียนได้ตั้งอยู่บนฐานกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ในทางเนื้อหากฎหมายระหว่างประเทศและความตกลงเหล่านี้ก็จะได้อิทธิพลต่อการดำเนินของอาเซียนในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นภาพรวมของการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน โดยตามข้อตกลงบาห์ลี เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๖ ได้มีข้อตกลงให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนขึ้น โดยแบ่งแยกออกเป็น ๓ ประชาคมย่อย โดยทั้ง ๓ ประชาคมย่อยนั้น เราเรียกว่า ๓เสาหลักอาเซียน นั่นเอง ซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๕๓ แต่ต่อมามีการกำหนดให้แล้วเสร็จให้เร็วขึ้นจากเดิมอีก ๕ ปี คือต้องแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ.๒๕๕๘

๑. ประชาคมการเมืองความมั่นคงอาเซียน (ASEAN POLITICAL-SECURITY COMMUNITY หรือ APSC) วัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างและธำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค เพื่อให้ประเทศในภูมิภาคอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสามารถแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งโดยสันติวิธี อาเซียนจึงได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน คือการมีกฎเกณฑ์และค่านิยมร่วมกัน ครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จะร่วมกันทำเพื่อสร้างความเข้าใจในระบบสังคมวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างของประเทศสมาชิก ส่งเสริมพัฒนาการทางการเมืองไปในทิศทางเดียวกัน ส่งเสริมความสงบสุขและรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาความมั่นคงสำหรับประชาชนที่ครอบคลุมในทุกด้าน ครอบคลุมความร่วมมือเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในรูปแบบเดิม มาตราการสร้างความไว้วางใจและการระงับข้อพิพาทโดยสันติเพื่อป้องกันสงคราม และให้ประเทศสมาชิกอาเซียนอยู่ด้วยกันโดยสงบสุขและไม่มีความหวาดระแวง และขยายความร่วมมือเพื่อต่อต้านภัยคุกคามรูปแบบใหม่ การมีพลวัตและปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เพื่อเสริมสร้างบทบาทของอาเซียนในความร่วมมือระดับภูมิภาค เช่น กรอบอาเซียน+๓ กับจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก ตลอดจนความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งกับมิตรประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ

๒. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN ECONOMIC COMMUNITY หรือ AEC) มีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้อาเซียนมีตลาดและฐานการผลิตเดียวกันและมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน เงินทุน และแรงงานมีฝีมืออย่างเสรี อาเซียนได้จัดทำแผนงาน การจัดตั้งประชาคม

เศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งเป็นแผนงานบูรณาการการดำเนินงานในด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้แก่ การเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียว (single market and production base) โดยจะมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานมีฝีมืออย่างเสรี และการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของอาเซียน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นนโยบายที่จะช่วยส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ เช่น นโยบายการแข่งขัน การคุ้มครองผู้บริโภค สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา นโยบายภาษี และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค ให้มีการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และการเสริมสร้างขีดความสามารถผ่านโครงการต่างๆ การบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก เน้นการปรับประสานนโยบายเศรษฐกิจของอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาคเพื่อให้อาเซียนมีท่าทีร่วมกันอย่างชัดเจน

๓. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN SOCIO-CULTURAL COMMUNITY หรือ ASCC) อาเซียนได้ตั้งเป้าเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ในปี 2558 โดยมุ่งหวังเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง มีสังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ประชากรอาเซียนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้านเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมอัตลักษณ์อาเซียน (ASEAN Identity) เพื่อรองรับการเป็นประชาคมสังคม และวัฒนธรรมอาเซียน โดยได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint) ซึ่งประกอบด้วยความร่วมมือในทุกๆ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน การลดช่องว่างทางการพัฒนา

ในด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชนในประชาคมอาเซียนนั้น นอกจากจะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม เอกลักษณ์ และจิตวิญญาณของประชาชนในชุมชนและประเทศนั้นๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ดำเนินไปตามครรลองหรือบรรทัดฐานของสังคม โดยปราศจากการพันนาการ ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นประดิษฐกรรมทางความคิดอันสูงส่ง และมีคุณูปการต่อโลกและมนุษยชาติทั้งมวล ศาสนาสำคัญของโลกในปัจจุบันประกอบด้วย ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้แถบประเทศสาธารณรัฐอินเดียและปากีสถาน มีอายุมากกว่า ๕,๐๐๐ ปี ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐอินเดียและเนปาล ส่วนศาสนาพุทธ เป็นศาสนาเก่าแก่เป็นอันดับที่ ๒ เกิดหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒,๐๐๐ ปี มีแหล่งกำเนิดในประเทศสาธารณรัฐอินเดียและเนปาล เกิดก่อนศาสนาคริสต์ประมาณ ๕๔๓ ปี ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐศรีลังกา สาธารณรัฐแห่ง

สหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม
สาธารณรัฐกัมพูชา สาธารณรัฐสิงคโปร์ และภูฏาน เป็นต้น

สำหรับศาสนาที่เก่าแก่เป็นอันดับที่ ๓ คือศาสนาคริสต์ มีแหล่งกำเนิดแถบประเทศ
ปาเลสไตน์และอิสราเอล หลังพุทธศาสนา ๕๔๓ ปี ประเทศที่มีประชากรนับถือเป็นศาสนาประจำชาติ
หลายประเทศทั่วโลก สำหรับศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาเก่าแก่เป็นอันดับที่ ๔ มีแหล่งกำเนิดในนคร
มักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย หลังศาสนาพุทธ ๑,๑๑๓ ปี และหลังศาสนาคริสต์ ๖๐๐ ปี ประเทศ
ที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ประเทศมาเลเซีย สาธารณรัฐ
ปากีสถาน และสาธารณรัฐบังคลาเทศ ศาสนาหลักของประชาชนในรัฐสมาชิกประชาคมอาเซียน
รัฐสมาชิกอาเซียนที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบด้วยราชอาณาจักรกัมพูชา ๙๕%
ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ๗๕% ประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์
๙๐% ประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๔๒.๕% ราชอาณาจักรไทย ๙๕% และประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยม
เวียดนาม ๗๐% ที่นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบด้วยประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๖๗%
ประเทศสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ๘๗% และประเทศมาเลเซีย ๖๐.๔% ที่นับถือศาสนาคริสต์ได้แก่
ประเทศสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ๙๒% นอกจากนี้ยังนับถือศาสนาพุทธ ในเปอร์เซ็นต์ที่สูงในประเทศ
มาเลเซีย ๑๙.๒% และประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๑๓% ศาสนาคริสต์ในประเทศสาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม ๑๕% ประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๑๔.๕% ประเทศมาเลเซีย ๑๑.๖% และ
ประเทศเนการา บรูไน ดารุสซาลาม ๑๐% อิสลาม ๑๐% ในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ ๑๔.๕%
ประชาชนในรัฐสมาชิกอาเซียนดังกล่าวข้างต้น ได้ยึดหลักการสำคัญของศาสนาที่ตนเองนับถือซึ่ง
สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตหรือแบบแผนของการดำเนินชีวิต ศิลปะ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม
ตลอดจนการเมืองการปกครองประเทศอย่างเป็นอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของแต่ละประเทศ

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาของประชาชนในรัฐสมาชิกประชาคมอาเซียน จึงเป็น
พื้นฐานสำคัญที่จะเข้าไปสู่หัวใจของประชาชาตินั้น และเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่าง
สันติบนความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา ภายใต้เสาหลักของประชาคมและวัฒนธรรม
อาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC) ซึ่งเกื้อกูลและเกื้อหนุนต่อประชาคม
การเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community-APSV) และประชาคม
เศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) แนวทางการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่
ประชาคมอาเซียนของประเทศภาคีสมาชิก ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และ
ศาสนาอิสลาม ล้วนถือกำเนิดขึ้นในทวีปเอเชีย กล่าวคือ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามถือกำเนิดใน
ประเทศเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธถือกำเนิดในประเทศ
เอเชียใต้และแพร่หลายเข้ามาแทนที่ความเชื่อและการเคารพนับถือของประชาชนในประเทศเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมตัวกันเป็นอาเซียนและจะรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ.๒๕๕๘

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อถือทางศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศนั้นๆ จึงเป็นวิธีทางหรือพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะเข้าไปสู่หัวใจของประชาชนชาตินั้นๆ

ศาสนาของประชาชนในราชอาณาจักรกัมพูชา ราชอาณาจักรกัมพูชานั้น ความเชื่อดั้งเดิมของประชาชน คือ นับถือตามบรรพบุรุษ ได้แก่ นับถือโลกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และผี ต่อมาได้รับเอาวัฒนธรรมอินเดียมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ โดยศาสนาแรกที่ประชาชนนับถือ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานและเถรวาทตามลำดับ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ.๑๗๒๔ ได้ทรงทำนุบำรุงศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองและได้รับการนับถือจากประชาชนทุกระดับตั้งแต่กษัตริย์ลงมา และเป็นศาสนาประจำชาติของราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ๙๕% นับถือศาสนาอิสลาม ๓% ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

นับแต่ประเทศกัมพูชาได้ยอมรับพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ทำให้ศาสนานี้ได้เผยแผ่ไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ที่สำคัญคือช่วงต้นคริสต์ศักราช โดยมีทั้งศิลาจารึกที่เป็นภาษาสันสกฤต และหนังสือจดหมายเหตุของจีนได้บันทึกความเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้งสอง บางครั้งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวเชื่อม และพระสงฆ์เหล่านั้นมีบทบาทสำคัญมากที่สุดไม่เพียงแต่เป็นราชทูตเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย จึงทำให้เข้าใจได้ว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญมากจนสามารถเผยแผ่จากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งได้ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานชั้นต้นดังกล่าวได้สูญหายไปตามกาลเวลาจะยังมีเหลือบ้างก็แต่ศิลาจารึก ๔ แห่ง ที่ค้นพบที่โว-กานู จังหวัดญัตรัง (เวียดนาม) ๑ แห่ง นักตาตา บองแดก จังหวัดตาแก้ว ๑ แห่ง ปราสาทปรางค์แวง กูซังชิน (โคชินจีน Cochin China) ๑ แห่ง และที่แม่น้ำบาตี จังหวัดตาแก้ว ๑ แห่ง ศิลาจารึกเหล่านี้ได้กล่าวถึงพระราชผู้เคารพศาสนาพราหมณ์ ขณะที่บางแห่งกล่าวถึงพระราชนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งประชาชนและพระราชนับถือศาสนาผสมผสานปะปนกัน

ดังนั้นคณะผู้วิจัย ในฐานะหน่วยงานที่ทำการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ และความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมกัมพูชา และเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์ องค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาด้านวัฒนธรรม ในเขตจังหวัดเสียมเรียบ บัตดาบอง พนมเปญ ตาแก้ว กำปงจาม อันเป็นจังหวัดเริ่มแรกของการตั้งรกรากของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา มาประกอบกับการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ได้รับองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในประเด็นดังกล่าวเป็นอย่างดี อีกทั้งประโยชน์ที่ได้จากการศึกษานี้จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาในอนาคตโดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นตัวกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ เพราะถือได้ว่าการเรียนรู้พุทธศาสนาระหว่างประชาชนชาวไทยกับกัมพูช่าย่อมนำมาซึ่งความเข้าใจอัน

ดีต่อกัน อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น และเป็นที่พักของมวลมนุษยชาติในโลกสืบไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศาสตร์ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมพระพุทธศาสนา ของประเทศกัมพูชา
๒. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชน ในประเทศกัมพูชา
๓. เพื่อศึกษากระบวนการกิจกรรมด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในประเทศ กัมพูชา
๔. วิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม ในประเทศกัมพูชา

๓. ขอบข่ายการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตของการศึกษาดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศ กัมพูชา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศ กัมพูชา และแนวโน้มทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศ กัมพูชา

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ จังหวัดที่เป็นพื้นที่เริ่มแรกของการตั้งรกราก พระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ (๑) จังหวัดตาแก้ว (๒) จังหวัดเสียมเรียบ (๓) กรุงพนมเปญ (๔) จังหวัดพระตะบอง (๕) จังหวัดกำปงจาม

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการวิจัยเชิงลึก นอกจากศึกษาข้อมูล จากเอกสาร ยังนำมาประกอบกับการสังเกตเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล สำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารภาครัฐ จำนวน ๒ ท่าน คือ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนา และ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ ตัวแทนคณะสงฆ์ จำนวน ๖ รูป องค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนา และด้านวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา จำนวน ๖ ท่าน

๔. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยแบ่งการดำเนินงาน ออกเป็น ๒ ขั้นตอนคือ

๑. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

เป็นการศึกษาวิจัยจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพัฒนาการของพระพุทธศาสนา รูปแบบการจัดการศึกษา และสภาพปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศกัมพูชา โดยเอกสารที่ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงจะมาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ หนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาเขมร (Khmer Language) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำราวิชาการ วารสาร ในภาษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๒. การวิจัยภาคสนาม (Field Research)

เป็นขั้นตอนเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ (Interview Purposive Sampling) จากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จะถูกนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ประเมินหลักฐานพร้อมวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามแล้วนำเสนอในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๕. ผลการวิจัย

๑. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศกัมพูชามานานนับพันปี

ประเทศกัมพูชาได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นสมบัติของชาติเป็นมรดกของโลก ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว ศาสนาที่ชาวกัมพูชานับถือซึ่งรับมาจากอินเดียคือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งรับเข้าในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาในสุวรรณภูมิอันมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้าคณะ เป็นสายที่ ๘ ทั้งสองศาสนาต่างพยายามชิงอิทธิพลกันอย่างหนักในหมู่ประชาชนธรรมดาไปจนถึงชนชั้นสูง อำมาตย์ พระราชวงศ์และพระมหากษัตริย์ สมัยใดพระมหากษัตริย์นับถือศาสนาพราหมณ์ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง สมัยใดนับถือศาสนาพุทธ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง บางสมัยนับถือศาสนาพราหมณ์และสนับสนุนอุปถัมภ์ศาสนาพุทธไปด้วยกัน ทำให้ศาสนาทั้ง ๒ ยังคงฝังรากลึกในใจของชาวกัมพูชาตลอดมา

ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเหลือเพียงศาสนาพุทธเถรวาทก็ตาม จากอดีตศาสนาพราหมณ์สามารถแย่งพื้นที่การนับถือได้สำเร็จโดยยึดฐานชนชั้นผู้ปกครองได้มากกว่า อันจะเห็นได้จากรายชื่อพระมหากษัตริย์ของกัมพูชาตั้งแต่ยุคแรกจนถึงราว พ.ศ. ๑๗๐๐ เศษเป็นต้นมา ล้วนมีจารึกนามเป็นสันสกฤต และปราสาทที่สร้างล้วนเพื่อบูชาในศาสนาพราหมณ์ เป็นส่วนมาก พ.ศ. ๑๗๐๐ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะพระมหากษัตริย์กัมพูชาศรัทธาเคารพนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นที่พึ่งอาศัย กลายมาเป็นพุทธมามกะโดยสมบูรณ์ ต่อมา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะถูกเบียดเบียนเพราะตกเป็นประเทศในอารักขาอาณานิคมฝรั่งเศส แต่ก็ประคับประคองตัวอยู่รอดมาได้ จนวาระสุดท้ายพระพุทธศาสนาได้ถูกทำลายเพราะชนชาติเดียวกัน นำโดยนายพลพตและพวกก่อสงครามกลางเมือง

เรียกว่าสงครามล้างเผ่าพันธุ์กัมพูชา หลังสงครามสงบ พระมหากษัตริย์กัมพูชา ขุนนางและประชาชนจึงได้ช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสถาพรตราบถึงปัจจุบัน

๒. พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเป็นพลวัตคู่ขนานกัน กล่าวคือ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมเชิงศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองไปด้วยกัน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อกัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ถูกจัดระบบให้อยู่ในรูปของ ประเพณีสิบสองเดือนและพิธีชีวิตของประชาชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากพลวัตของวัฒนธรรมที่เคียงคู่กับพระพุทธศาสนาในสองมิติ คือ ๑) วัฒนธรรมในมิติของรูปธรรม ๒) วัฒนธรรมในมิติของนามธรรม ซึ่งในที่สุดแล้วจะกลายเป็นวิถีปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา พอสรุปได้ดังนี้

๑) **วัฒนธรรมในมิติของรูปธรรม** วัฒนธรรมในมิตินี้มีความเป็นพลวัตสูง กล่าวคือการสร้างศาสนสถานล้วนเกิดจากพลังศรัทธา จากประวัติศาสตร์กัมพูชาพบว่า กษัตริย์แต่ละพระองค์ได้แสดงศรัทธาในการสร้างปราสาท อันเป็นแรงจูงใจในศาสนาทั้งสิ้น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่อาจยืนยันถึงความ เป็นชาวพุทธอย่างแท้จริง หากไม่มีการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้จากวัฒนธรรมในมิตินามธรรม จึงกลายมา เป็นรูปแบบวิถีชีวิตตามที่ปรากฏในประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราว เหตุการณ์ใน พระพุทธศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ซึ่งมีความสำคัญระดับพระราชวังมาตั้งแต่อดีต และ ประเพณีเหล่านี้ล้วนเกิดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในมิติของนามธรรมที่มีอยู่ในบุคคล ตั้งแต่อดีต แต่เมื่อแปรความเชื่อมาเป็นภาคปฏิบัติ จึงเป็นประเพณีที่ชาวกัมพูชาได้ช่วยสืบต่อมาถึง ปัจจุบัน บางประเพณีอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามความเหมาะสม

วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรมคือปราสาท โดยเฉพาะปราสาทนครวัดอันเป็นสัญลักษณ์ของ ประเทศกัมพูชาที่เป็นหนึ่งในมรดกโลก ก็ได้ประทับรูปรูปบนผืนธงชาติของประเทศกัมพูชา แม้ว่าเดิมที ปราสาทนครวัดถูกสร้างเป็นศาสนสถานของพราหมณ์หรือฮินดู แต่ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อัน เป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา ปราสาทนครวัดได้รับการอธิบายได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนามหายาน

๒) **วัฒนธรรมในมิติของนามธรรม** มิตินี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อในหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าเป็นอุดมการณ์ในความเห็นของคนทั่วไป แต่ สำหรับพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เป็นนามธรรมถือว่าเป็นแก่นสาระสำคัญที่ฝังรากลึกและตรึงจิตใจของแต่ละบุคคล และสามารถถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อๆ ไปได้ เช่น ความเชื่อหลักกรรมในเรื่องกรรม ความเชื่อ ในผลของกรรม ความเชื่อว่าทุกคนมีกรรม และความเชื่อในพระโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ซึ่งในที่สุดแล้ว ความเชื่อเหล่านี้ได้กลายมาเป็นวิถีปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการของทาน ศีล ภาวนา

จะเห็นได้ว่า ประเพณีที่กำหนดไว้ในสิบสองเดือนจะมีแก่นสารที่เน้นการให้ทาน รักษา ศีลและเจริญภาวนา การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อถึงเดือนสิบ นับตามจันทรคติ ชาวกัมพูชาต้องทำพิธีโศกนา ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นวาระของชีวิต ประชาชนชาว กัมพูชาจะยากดีมีจน อยู่ส่วนไหนของประเทศ จะต้องทำพิธีโศกนา คือพิธีทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ดังนั้น เมื่อนับวงรอบของประเพณีสิบสองเดือนจึงเป็นวิถีพุทธ มีพลวัตขับเคลื่อนตามวงจร ชีวิต แม้บางเดือนมีมูลเหตุจากการประสมประสานกับพิธีพราหมณ์ด้วยก็ตาม แต่สำหรับชาวกัมพูชา แล้ว เขาสามารถอธิบายได้ในเชิงพุทธ

๓) การจัดการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

สภาพการณ์และกระบวนการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ นำเสนอเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ คือ ๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติ ธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในอดีต ๒) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาใน ปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

(๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชา ในอดีต มี ๔ ยุค คือ สมัย พุณัน สมัยเจนละ สมัยพระนครและสมัยหลังพระนคร

สมัยพุณัน การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยพุณัน จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมาในบทที่ ๔ นั้นเป็นการศึกษาภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีเป็นหลัก แต่ลักษณะของการเรียนการสอนนั้นเป็น การท่องบ่นบอกเล่าต่อ ๆ กันมา โดยอาศัยความจำเป็นหลักเรียกว่า **มุขปาฐะ** มิฉะนั้นคงไม่มี หลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ว่า ในพระราชอาณาจักรพุณันมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก ทรงประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีพระเถระผู้ทรงความรู้ด้าน ภาษาศาสตร์ได้เป็นสมณทูตไปแปลพระไตรปิฎกที่ประเทศจีนดังกล่าว

สมัยเจนละ การศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยเจนละ จากหลักฐานที่ปรากฏในสมัยเจนละ ช่วงแรกจะเป็นการแย่งชิงราชสมบัติเป็นส่วนใหญ่ ทางด้านพระพุทธศาสนานั้นพระราชาทูก พระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงทอดทิ้งพระพุทธศาสนา ดังเช่นในรัชสมัยของพระบาทชยวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นพระราชาทรงอำนาจอีกพระองค์หนึ่ง และขยายอาณาเขตอันกว้างใหญ่ โดยในรัช สมัยนี้ พระองค์ทรงได้ผนวชพระภิกษุสองรูปที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์ คือภิกษุรัตนะภาณู และภิกษุรัตนะ สิงหะ ให้เป็นผู้ดูแลวัดไพรเวียร์ที่ทรงสร้างถวาย และตามการบันทึกของหลวงจีนอี้จิง ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาในอาณาจักรเจนละมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการสร้างวัดทั่วทุกแห่ง ประชาชน นิยมบวชในพุทธศาสนา แม้กระทั่งเจ้านายก็นิยมบวชเช่นกัน นี่ก็เป็นหลักฐานที่ชัดเจนขึ้นเพราะการ บวชก็คือการศึกษานั้นเอง เนื่องจากการบวชนั้นก็จำเป็นต้องมีพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นพระสังฆ เถระผู้ให้การอุปสมบทหรือให้การศึกษากฎวัตรวินัยที่ศรัทธาเข้ามาบวชจึงถือเป็นการให้การศึกษ

ในเบื้องต้น กล่าวคือทำให้กรรมฐานหลังจากบวชเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ขึ้นอยู่กับพระอุปัชฌาย์ อาจารย์เป็นผู้สั่งสอน

สมัยพระนคร พระบาทอินทรวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นผู้ให้เสรีภาพแก่ประชากรชาวกูร์ ในการนับถือศาสนาไม่จำกัดเฉพาะแต่ในศาสนาพราหมณ์เท่านั้น แต่ทรงให้นับถือศาสนาที่ตนเคารพ ศรัทธาตามประเพณี เช่นพระองค์ก็ทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่าง พระบาทยโสวรมันที่ ๑ พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนามหายานอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนั้นก็ทรงศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบทอดมาจากรัชกาลก่อน ๆ พระบาทราชนทรวรมันที่ ๒ มีการสร้างวัดวาอารามเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และเปิดโอกาสให้เคารพนับถือศาสนาได้อย่างเสรี โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามหายานได้รับการสนับสนุนจากกวีทวาริมถนะ พร้อมทั้งได้นำเอาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากต่างประเทศ เข้ามาเป็นจำนวนมาก นี่ก็แสดงให้เห็นว่าการศึกษาของพระสงฆ์ในยุคนั้นคงจะมีความเจริญรุ่งเรืองแน่นอน ซึ่งจากสถิติการสร้างวัดหรือจำนวนของพระสงฆ์ที่บวชอยู่ในวัดนั้น ๆ พร้อมทั้งตำราเอกสารต่าง ๆ สำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอนด้วย พระพุทธศาสนามหายานได้รับการเชิดชูจากพระราชสำนัก ทำให้ลัทธิมหายานมีความเจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรกัมพูชาและเป็นศาสนาประจำชาติด้วย ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีอยู่เดิมนั้นก็มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่เช่นกัน เพียงแต่ไม่ได้รับสนับสนุนจากพระราชสำนักเท่าที่ควร

พระบาทสุริยวรมันที่ ๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองพร้อมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระบาทตรีภูวนาทิตยวรมันทรงสวรรคต พระบาทชยวรมันที่ ๗ พระองค์จึงรวบรวมกองทัพรบกับจามจนได้รับชัยชนะ และกำจัดพวกจามออกจากพระราชอาณาจักรกัมพูชาในปี พ.ศ. ๑๓๒๔ ซึ่งเป็นปีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ทรงได้รับพระนามว่าพระบาทชยวรมันที่ ๗ รัชกาลของพระองค์นั้น ทำให้ประเทศกัมพูชามีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดในทุก ๆ ด้าน โดยผู้ศึกษาขอสรุป ได้ดังนี้

ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Studies) สำหรับการศึกษาที่นับถือว่าเป็นยุคของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักรโดยมีพุทธิกมหาวิทาลัยยะเซนตรง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่สอนวิชาลัทธิพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยละกะกุดตระ และมหาวิทยาลัยนเรนทราศรม เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไป รวมทั้งสตรีเชื้อพระวงศ์ด้วย นอกจากนั้นแล้วยังมีพระภิกษุชาวต่างชาติที่เรียนมหาวิทยาลัยนี้ด้วย แม้เราไม่สามารถรู้ได้ว่ามีการเรียนการสอนในรูปแบบใดก็ตาม แต่ในยุคนี้การศึกษาของพระสงฆ์มีความเจริญที่สุดยุคหนึ่งของกัมพูชา

ด้านสถาปัตยกรรม (Architectures) ทางด้านสถาปัตยกรรมรัชสมัยของพระองค์ถือเป็นยุคที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองที่สุด และมีการสร้างประสาธต่าง ๆ ทั่วทุกหนแห่งในพระราชอาณาจักร

เพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนาและพระราชามหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ โดยเฉพาะปราสาทตาพรหมอันเป็นสถานศึกษาที่สำคัญของพระนครที่เรียกว่ามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์สามเณรศึกษาอยู่ประมาณ ๒๐,๐๐๐ กว่ารูป

การศึกษาพระปริยัติธรรมต่อจากพระบาทชัยวรมันที่ ๗ มาจนกระทั่งพระบาทอินทรวรมันที่ ๒ ผู้เป็นพระราชโอรสขึ้นครองราชย์ การพระศาสนาทรงได้ดำเนินรอยตามพระราชบิดาคือทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและหินยานที่ได้แบบอย่างจากลังกาทวีปก็ได้รับยกย่องจากประชาชนทุกระดับชั้น และมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทชัยวรมันที่ ๘ สถานการณ์พระพุทธศาสนาถูกทำลายอย่างหนัก จากอิทธิพลของพวกพราหมณ์ จึงถือเป็นยุคเสื่อมสลายเถรวาทและพราหมณ์ได้สิ้นสุดลงในพระราชอาณาจักรของพระบาทชัยวรมันที่ ๗ และคงเหลือเพียงพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากพุทธศาสนิกที่คับแค้นใจจากพวกพราหมณ์ที่กีดกันเรื่องของศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทถูกยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชา (Esteem to The National Religion of the Cambodia) และได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด

ดังจะเห็นในรัชสมัยพระบาทอินทรวรมันที่ ๓ ถือว่าพระองค์ทรงเป็นแบบฉบับของพระราชสำนักและพสกนิกรทุกช่วงชั้นให้ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างที่พระองค์ทรงเสด็จออกผนวชเพื่ออุทิศเวลาให้กับการศึกษาทางด้านศาสนา และถือเป็นพระกรณียกิจที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระองค์ด้วย และสิ่งที่สำคัญคือทรงใช้ภาษาบาลีแทนภาษาสันสกฤตอย่างเป็นทางการในพระราชอาณาจักร จึงทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาในรัชกาลของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดยุคหนึ่งของกัมพูชาโดยตลอดมา

พระบาทชัยวรมันที่ ๘ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจอันสำคัญในการประกาศพระศาสนาไปยังประเทศลาวในรัชกาลของเจ้าฟ้าจ๋ม จึงทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กลายเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณและเป็นศาสนาประจำชาติของสาธารณรัฐประชาชนลาวมาถึงปัจจุบัน

สมัยหลังพระนคร การศึกษาพระปริยัติธรรมรัชสมัยพระบาทพญาญาติพระองค์ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักรไปพร้อมๆกัน แม้จะอยู่ในช่วงที่ทรงย้ายพระราชธานีหลายครั้งก็ตามที แต่พระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งในเรื่องของพระพุทธศาสนา พร้อมทรงได้สร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และยังคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน แต่ต่อมาหลังจากที่พระองค์ทรงสวรรคตแล้วประเทศชาติก็เกิดวิบัติกันเองภายในราชวงศ์ทั้งปัญหาภายในประเทศ และปัญหาจากการรุกรานจากต่างประเทศด้วย

การศึกษาสมัยพระยาละแวกจนถึงสมัยของพระบางองค์ดวง คือนับตั้งแต่สมัยพระบาทศรีสุคนธบทขุนหลวงพระเสด็จก่อน และพระบาทจันทราชาซึ่งทั้งสามพระองค์ล้วนแล้วเป็นพุทธมามกะ

ทรงเคารพบูชาพระรัตนตรัยเป็นที่สักการบูชาสูงสุด นอกจากนี้ทุกๆพระองค์ทรงสร้างพระอารามไว้เป็นจำนวนมาก และสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการช่วยชี้แนะแนวทางสั่งสอนหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ซึ่งศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา และช่วงที่ทรงครองราชย์นั้นพระองค์ยังได้คัดเลือกตัวบุคคลที่จะเข้ามาช่วยบริหารกิจการทางบ้านเมือง โดยมีการจัดให้สอบไล่ประโยคภาษาบาลีและหลักคัมภีร์ภิกขาต่างๆในทางพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้ผู้บริหารที่มีความรู้ควบคู่คุณธรรมและเป็นแบบอย่างในการปกครองบ้านเมือง เมื่อสอบผ่านแล้วก็จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางด้านการเมืองการปกครองไปประจำที่หัวเมืองต่างๆ ฉะนั้นจึงถือว่ายุคนี้เอาหลักพระธรรมนำหน้าการปกครองประเทศ

พระบาทองค์ด้วง การศึกษาของพระสงฆ์ และการศึกษาของเยาวชนนั้น พระองค์ทรงเอาพระทัยในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามกาลสมัย คือทรงปรับปรุงระบบการศึกษาระบบข้าราชการ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งในราชวงศ์ตามลำดับเพื่อให้มีความคล่องตัวในการปกครองบ้านเมือง โดยทรงให้ไปประจำตำแหน่งตามหัวเมืองต่างๆอันที่จะพัฒนาประเทศชาติให้มีความเข้มแข็ง และเพื่อที่จะต่อต้านจากภายนอกประเทศ นอกจากจะทรงปกครองประเทศตามหลักทศพิธราชธรรมแล้ว พระองค์ทรงเป็นนักเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญอีกด้วยกล่าวคือมีการจัดพิมพ์เงินเพื่อทำพานิชกรรมกับจีน และอินเดียดังกล่าวก่อนแล้วข้างต้น ส่วนทางการศึกษานั้นพระองค์ทรงจัดให้มีการสอบไล่ประโยคบาลีได้มีพระสงฆ์เป็นพระมหาเปรียญ คือตั้งแต่เปรียญตรีเปรียญโทมาตามลำดับ ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสมัยนี้มีความเจริญอย่างมาก พร้อมกันนั้นยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในวงการพระศาสนาของพระราชอาณาจักรกัมพูชา คือได้รับ**คณะธรรมยุติกนิกาย** จากประเทศไทยเพิ่มอีกนิกายทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชามี ๒ นิกายเหมือนกับประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

(๒) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในปัจจุบัน จัดเป็นรูปแบบ

๓ คือการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การศึกษาพุทธภิกขา และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ในพระราชบัญญัติด้านการศึกษาได้มอบหมายพระเถระเหล่านี้รับผิดชอบ คือ

ที่	ชื่อสมณศักดิ์	ชื่อจริง	ตำแหน่ง
๑	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี	นน แหงด	ประธาน
๒	สมเด็จพระธรรมลิขิต	ลอส ลาย	รองประธาน
๓	สมเด็จพระอุดมมุนี	เฮง เลียงโฮ	รองประธาน
๔	สมเด็จพระวันรัตน์	นอย จริก	รองประธาน
๕	สมเด็จพระโพธิวงค์	อัม ลิมเฮง	รองประธาน
๖	สมเด็จพระอุดมวงศา	ม่วง รา	รองประธาน
๗	พระโฆสธรรม	เสาร์ จันทรูร	รองประธานและเลขานุการ
๘	พระสัทธรรมโกศล	เจีย สำอาง	รองประธาน

การศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม จากสถิติ พ.ศ.๒๕๕๑ มีโรงเรียนแผนกพระธรรมวินัย (นักธรรมตรี โท เอก มีจำนวน ๗๒๖ โรงเรียนสมณศึกษามีจำนวน ๑๓,๖๑๒ รูป โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษา มีจำนวน ๕๔๙ โรงเรียน สมณศึกษาที่เรียนอยู่มี ๑๒,๑๗๔ รูป พุทธิกอนุวิทยาลัย (ม.๑-๓) มีจำนวน ๒๖ โรงเรียน สมณศึกษา ๔,๐๓๗ รูป พุทธิกวิทยาลัย (ม.๔-๖) ๑๑โรงเรียน มีสมณศึกษา ๑,๘๙๓ รูป ระดับอุดมศึกษา ๒ แห่ง คือ พุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช และพุทธิกสากลพระสีหนุณี ๖๐๕ รูป ส่วนวัดทั่วราชอาณาจักร ๔,๒๓๗ วัด มีพระภิกษุ-สามเณร ๕๗,๓๕๐ รูป

การศึกษาพุทธศึกษา **๑.พุทธิกประถม** ศึกษาให้ศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นป.๑-๖ **๒.พุทธิกมัธยมศึกษาปฐมภูมิ** จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น **๓.พุทธิกมัธยมศึกษาทุติยภูมิ** จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.๒๕๐๕ สมเด็จพระสีหนุราชได้สร้างโรงเรียนสงฆ์ เรียกว่าโรงเรียนพุทธศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ที่วัดมหามนตรี ให้นามว่า **วิทยาลัยพระสุรามฤต** ในกรุงพนมเปญ ตามนามของพระบิดาของพระองค์ ปัจจุบันขยายตัวออกไปหลายจังหวัด มีจำนวนโรงเรียนทั้งสิ้น ๑๒ แห่ง มีนักเรียน ๓,๔๐๐ รูป/คน พ.ศ. ๒๕๓๒ (๑๙๘๙) โรงเรียนมัธยมสงฆ์ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง หลังถูกทำลายยับเยินในสมัยเขมรแดง เป็นฐานผลิตบุคลากรให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อมา พ.ศ.๒๕๕๑ มีจำนวนโรงเรียนมัธยมทางพุทธศาสนา ๑๒ แห่ง

การศึกษากับอุดมศึกษา จัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยคือระดับปริญญาตรี โท และ เอก **ระดับอุดมศึกษา** ได้ก่อตั้งขึ้นในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๗ (๑๙๕๔) โดยสมเด็จพระเจ้านโรดมสีหนุโดยใช้พระนามของพระองค์ท่านมาเรียกชื่อมหาวิทยาลัย เหมือนกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งพระราชทานนามจากในหลวงรัชกาลที่ ๕ ชื่อว่าพุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช Preah Sihanouk Raja Buddhist) โดยมุ่งหวังให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นจนถึงระดับมหาวิทยาลัยเพื่อนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนาไปเผยแผ่พุทธศาสนิกชน โดยมีพระโพธิวงศ์ (ฮวดตาท) เป็นอธิการบดีรูปแรก มีนักศึกษาชุดแรก ๔๐ รูป มหาวิทยาลัยตกต่ำสุดขีดในสมัยเขมรแดง ตึกถูกทุบ หนังสือทางพุทธศาสนาถูกเผาทำลาย ไม่มีนักศึกษาเหลืออยู่ จนถึงปีพ.ศ.๒๕๔๐ (๑๙๙๗) จึงได้เริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง โดยเปิดคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก มีนักศึกษาจบรุ่นแรก ๕๐ รูป พ.ศ.๒๕๔๔ (๒๐๐๑) รัฐบาลกัมพูชาได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย มีผลทำให้เป็นมหาวิทยาลัยรัฐบาล สมบูรณ์แบบ ในเบื้องต้นเปิดสอนในระดับปริญญาตรี ๕ คณะ คือ **๑.คณะศาสนาและปรัชญา** (Faculty of Philosophy and Religions) **๒.คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประชาสัมพันธ์ทาง** **ค่านเทคโนโลยี** (Faculty of Education Science and Information Technology) **๓.คณะวรรณคดีเขมร** (Faculty of Khmer Literature) **๔.คณะบาลี สันสกฤตและภาษาต่างประเทศ** (Faculty of Pali Sanskrit and Foreign Language) **๕.ศูนย์ฝึกอบรมครู** (Center of Teacher Training) มีสถานะเทียบเท่าคณะ ตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงพ.ศ.๒๕๑๘ มีผู้จบการศึกษาแล้ว ๑๗๖ รูป ปี

พ.ศ. ๒๕๔๒ (๑๙๙๙) มีผู้จบปริญญาตรีรุ่นแรก ๕๐ รูป วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๙ (๒๐๐๖) รัฐบาลพระราชอาณาจักรกัมพูชายกสถานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐอย่างสมบูรณ์ มีพรบ.ที่ชัดเจน มี สมเด็จพระสังฆราช (นน แห่งด) เป็นที่ปรึกษาอธิการบดี มี **สมเด็จพระโพธิวงศ์** (อัม ลิม เสง) เป็น อธิการบดี และศาสตราจารย์ ดร.พระเทพสังฆา (ชีร์) สุวณฺณรัตน์ เป็นรองอธิการบดี มหาวิทยาลัย ได้ขยายการศึกษาออกสู่ชนบทโดยจัดตั้งวิทยาเขตออกเป็น ๓ วิทยาเขตกำปางซังคือ **๑.วิทยาเขต พระตะบอง ๒.วิทยาเขตกำปงจาม ๓.วิทยาเขตกำปางซัง** พ.ศ.๒๕๕๕ มีนักศึกษาทั้งหมด ๑,๕๑๒ รูป/คน

มหาวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่งคือ พุทธภิกษุวิทยาลัยพระสีหมนีราชา (Preah Sihaniraja Buddhist University) เป็นมหาวิทยาลัยที่ตั้งตามนามของสมเด็จพระเจ้านโรดม สีหมนีพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน ตั้งที่วัดสวายเปาะแปะ กรุงพนมเปญ โดยความพยายามของสมเด็จพระสังฆราชบัวคลี ฝ่ายธรรมยุติ ในพ.ศ.๒๕๔๗ ในวันเปิดมหาวิทยาลัยพระเจ้าสีหมนีได้เสด็จมาเปิดอย่างเป็นทางการ การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี จนถึงพ.ศ.๒๕๕๐ จึงมีพรบ.อย่างสมบูรณ์ มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ขณะนี้เปิดแล้ว ๔ คณะ คือ ๑.คณะปรัชญา ศาสนา และ นิติศาสตร์ ๒.คณะบาลี สันสกฤต และภาษาต่างประเทศ ๓.คณะอักษรศาสตร์เขมร ๔.คณะ สารสนเทศ

๔. ผลการวิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา พบว่ากระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ทำผ่าน ๓ กระบวนการ คือ

ก. ผ่านความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความศรัทธานี้แสดงออกด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม สิ่งที่เป็นรูปธรรมคือ ผ่านการสร้างปราสาท การสร้างวัง สร้างวัด ชาวพุทธกัมพูชามี ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดูได้จากประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยฟูนันเป็นต้นมา การสร้างปราสาทมี ลักษณะพุทธมหายาน ปัจจุบันปราสาทเป็นสัญลักษณ์ของประเทศที่ปรากฏในธงชาติ และศาสนสถาน คือวัดหรือสิ่งปลูกสร้างในวัดปัจจุบันก็ปรากฏศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมจากปราสาทด้วย ปัจจุบันปรากฏรูปธรรมจากการสร้างวัง สร้างวัดอย่างชัดเจน

ความศรัทธาเป็นนามธรรมเกิดผ่านคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือเชื่อในหลักกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ข. ผ่านบทบาทของพระมหากษัตริย์หรือผู้นำ

พระมหากษัตริย์ของประเทศกัมพูชาเป็นพุทธมามกะ อุปลัมภพระพุทธศาสนาและเกื้อกูล ต่อสถาบันสงฆ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ชนชั้นปกครองจึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพระพุทธศาสนา

ให้มั่นคงในประเทศกัมพูชา ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้รับการบรรจุให้เป็นศาสนาประจำชาติ นับได้ว่าเป็นความมั่นคงในระดับหนึ่ง

ค.ผ่านกระบวนการความขัดเกลาทางสังคม

เกิดจากการสืบเนื่องที่ยาวนานของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาและได้รับการส่งเสริมสร้างสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ความขัดเกลาทางสังคมถูกซึมซับโดยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาผสมผสานเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา การทำบุญทำทาน การรักษาศีล ถืออุโบสถศีล เป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาให้เยาวชนเห็นและปฏิบัติตามด้วยความเชื่อเลื่อมใส ความขัดเกลาทางสังคมยังเกิดเป็นประเพณีผู้ชายได้รับการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาธรรม อบรมศีลธรรมจรรยาอีกด้วย ส่วนผู้ชายที่ไม่ได้บรรพชาอุปสมบทจะใช้ชีวิตช่วงหนึ่งในการเป็นเด็กวัด เป็นอุบาสกรับใช้ศาสนบุคคลในวัดจนกระทั่งจบการศึกษาหรือมีคู่ครองเรือนต่อไป

๕. แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

ในวงรอบของชีวิตชาวกัมพูชา ตั้งแต่อดีตถึงดับชีพไปในช่วงอายุที่สำคัญ เช่นวัยเด็กโดยเฉพาะเด็กชาย พ่อแม่นิยมให้บรรพชาบวชเรียนพระธรรมวินัยหรือนำไปฝากเป็นเด็กวัด เพื่อได้อบรมกล่อมเกลาทางศีลธรรมจรรยา แต่ในขณะเดียวกันยังมีกิจกรรมแบบพราหมณ์แทรกซึมด้วย แต่เป็นเพื่อนองค์ประกอบให้ความเป็นพุทธเด่นขึ้นเท่านั้น

ส่วนสังคมวัดคือพระสงฆ์แม้แตกต่างจากชาวบ้าน แต่ในวิถีชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชาวบ้าน สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ สิ่งที่เห็นได้ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์คือความเรียบง่าย แต่ได้ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เต็มที่ทั้งการศึกษาและการสังคมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือชาวบ้าน วิถีชีวิตชาวกวัดกับชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันเสมอมา ดังนั้นจึงถือได้ว่าวิถีชีวิตชาวกวัดกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้

การศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การเมืองการปกครอง การจัดการพระพุทธศาสนา สังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา โดยที่นี้สรุปได้ ๖ องค์ประกอบ และเงื่อนไขบ่งชี้ ดังนี้

องค์ประกอบ	เงื่อนไขบ่งชี้
๑.รากฐานประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความต่อเนื่องยาวนานนับพันปี ผ่านการผสมผสานพุทธศาสนามหายานกับพราหมณ์ ผ่านการกระทบกระเทือนจากศาสนาคริสต์ อิสลาม ผ่านการกวาดโดยเขมรแดงเข้าสู่การฟื้นฟูแล้วจัดระเบียบการศึกษาการปกครองการบรรจุพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติได้ในปัจจุบัน ผู้วิจัยเชื่อว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาแม้ยัง

	อยู่ในภาวะการณ์(ตั้งไข่)จะมีแนวโน้มและทิศทางที่จะเจริญเติบโตได้ในโอกาสต่อไป
๒.ระบบการปกครองในอดีตและระบบการเมือง	การปกครองในอดีตถึงปัจจุบัน ประเทศกัมพูชาปกครองโดยพระมหากษัตริย์ ในอดีตพระมหากษัตริย์ปกครองเบ็ดเสร็จ ลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราชมีอำนาจบริหารจัดการการศึกษาพระพุทธศาสนาและกำกับดูแลพระสงฆ์โดยฝ่ายสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะได้เป็นต้นแบบในการบำรุงพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันการปกครองระบบอบประชาชาติปไตย มีพระมหากษัตริย์ทางเป็นประมุข การบริหารจัดการพระพุทธศาสนาต้องเป็นไปตามกฎหมาย รัฐบาลถือเอาการุระพระพุทธศาสนา แม้ในบางโอกาสจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำประท้วงการเลือกตั้ง แต่รัฐบาลมีเครื่องมือในการจัดระเบียบคือกฎหมาย ดังนั้น ระบบการเมืองการปกครองจำเป็นเงื่อนไขที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาว่าจะให้เป็นไปในทิศทางใด
๓.การบริหารจัดการด้านพระพุทธศาสนา	การจัดการด้านพระพุทธศาสนาของกัมพูชาปัจจุบันยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานต่ำ การศึกษาในที่นี้หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พุทธศึกษา (ภาษาบาลี)และระบบมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะด้านทุนหรืองบประมาณในการดำเนินการที่ไม่เพียงพอต่อความจำเป็น แม้มีระบบโครงสร้างบริหารจัดการที่ชัดเจนแน่นอนในระบบมหาวิทยาลัย แต่ไม่สามารถตอบโจทย์ความเจริญรุ่งเรืองได้เพราะไม่เป็นที่นิยม การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาในกัมพูชาน่าจะมีแนวโน้มดีขึ้นถ้าตอบโจทย์ในสมัยปัจจุบันได้
๔. การประสานพลังทางสังคมและวัฒนธรรมโดยมีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลาง	พระพุทธศาสนา โดยหลักการสำคัญคือนามธรรม แต่ผู้ที่รับศาสนธรรมนั่นเองที่จะเป็นผู้ทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดสังคมแบบพุทธ การอยู่ร่วมชุมชนชาววัดหรือชาวบ้านโดยมีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลาง คือ พระพุทธเจ้าในรูปของพระพุทธรูป พระธรรมในรูปของพระธรรมคำสอน และพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการปกครอง การศึกษาเผยแผ่หรือการสังคมสงเคราะห์ การสานพลังทางสังคม จึงจัดได้ว่าเป็นเงื่อนไขในการกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาได้
๕.กระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์	พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาตัวอย่างในอดีตถึงปัจจุบันมีกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์อย่างยาวนานภายใต้กระบวนการที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการทางผู้ปกครองคือ

ทางศาสนาและ วัฒนธรรม	พระมหากษัตริย์และภายใต้กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทางเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม จึงถือว่ามีส่วนกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนา
๖.วิถีชีวิตแบบ พุทธ	<p>ในวงรอบของชีวิตชาวพุทธในกัมพูชา ตั้งแต่อุบัติถึงดับชีพไปในช่วงอายุที่สำคัญ เช่นวัยเด็กโดยเฉพาะเด็กชาย พ่อแม่นิยมให้บรรพชาบวชเรียนพระธรรมวินัยหรือนำไปฝากเป็นเด็กวัด เพื่อได้อบรมกลุ่มเกลาทางศีลธรรมจรรยา แต่ในขณะเดียวกันยังมีกิจกรรมแบบพราหมณ์แทรกซึมด้วย แต่เป็นเพื่อนองค์ประกอบให้ความเป็นพุทธเด่นชัดขึ้นเท่านั้น</p> <p>ส่วนสังคมวัดคือพระสงฆ์แม่แตกต่างจากชาวบ้าน แต่ในวิถีชีวิตประจำวันพระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชาวบ้าน สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ สิ่งที่เห็นได้ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์คือความเรียบง่าย แต่ได้ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เต็มที่ทั้งการศึกษาและการสังคมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือชาวบ้าน วิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันเสมอมา ดังนั้นจึงถือได้ว่าวิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้</p>

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเป็นอัตลักษณ์เชิงประเพณี และเมื่อกล่าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว พบว่าพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางระหว่างสองบริบทนั้น กล่าวคือ ทางสังคมที่ว่าด้วยรัฐ การเมือง การปกครอง องค์กรทางพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม กระบวนการเสริมสร้างทางศาสนาและวัฒนธรรม และบริบททางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมในมิติและนามธรรม ล้วนมีแกนกลางคือพระพุทธศาสนา แม้จะมีความเชื่ออื่นปะปนบ้าง แต่เมื่อว่าโดยสถิติของประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาของกัมพูชาที่มีเปอร์เซ็นต์สูงสุดในบรรดาประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาในอาเซียนด้วยกันแล้ว พระพุทธศาสนายังคงมีพลังดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นสังคมและวัฒนธรรมพุทธมากกว่าจะเป็นอย่างอื่น

๖. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ผลการศึกษาจากโครงการวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

นอกเหนือจากที่พระพุทธศาสนามีความสำคัญและอยู่ในการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” แล้ว การส่งเสริมสถาบัน องค์กรหรือหน่วยงานให้มีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องและนำไปสู่แผนการปฏิบัติในระดับนโยบายของชาติอันจะก่อประโยชน์ที่พึงพอใจ ประกอบกับรัฐบาลไทยมีนโยบายให้ความสำคัญในการเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์และพัฒนาความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่แล้ว

ในอนาคต รัฐบาลไทยโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติน่าจะดำเนินการเพื่อทำข้อตกลง (MOU) ระหว่างรัฐบาลกับรัฐบาล เพื่อดำเนินกิจการด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งความร่วมมือในการวิจัย ด้านการบริการวิชาการ ด้านการศึกษา โดยอาจทำข้อตกลงร่วมกัน เช่น ด้านการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและกัมพูชา ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิจัยของทั้งสองฝ่าย อาจเริ่มต้นจากนักวิจัยภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากขึ้น เนื่องจากเอกสารที่เป็นแหล่งปฐมภูมียังบันทึกเป็นภาษาถิ่น และการสื่อสารจำต้องอาศัยผู้เป็นเจ้าของภาษาและมีความชำนาญในการเข้าถึงข้อมูล

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวเป็นผลจากการค้นพบโดยภาพรวมว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีประวัติเป็นมาที่ยาวนาน จากเดิมพระพุทธศาสนาหายานแผ่ร่วมสมัยกับพราหมณ์หรือฮินดู จนกระทั่งถึงยุคทองของพระพุทธศาสนาสมัยมหานคร มาถึงยุคที่เป็นอาณานิคมของไทย อาณานิคมของฝรั่งเศส กระทั่งถูกถอดถอนโค่นเหลือแต่ซากในสมัยเขมรแดง สุดท้ายได้รับการบรรจุพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ แต่คณะผู้วิจัยยังไม่ได้ข้อมูลเชิงลึกอย่างเพียงพอ ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาและการสื่อสาร ถ้ามีการส่งเสริมการศึกษาวิจัยเชิงนโยบายหรือรับเป็นภารกิจระหว่างประเทศ จะเกิดประโยชน์และความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การจัดการพระพุทธศาสนาในแต่ละด้าน ล้วนมีจุดเด่นและเอกลักษณ์จำเพาะที่ จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเชิงลึก ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการเลือกประเด็นเพื่อวิจัยเป็นการ

เฉพาะเรื่อง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ระยะเวลาและการเข้าถึงข้อมูลอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เพื่อทราบถึงพัฒนาการและผลกระทบอย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น

๑) ลักษณะจำเพาะของพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยกัมพูชา เพื่อสืบค้นและศึกษาพัฒนาการตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีการปะปนด้วยลัทธิความเชื่ออื่นๆ ด้วย

๒) การจัดการด้านพระพุทธศาสนา ประเด็นการปกครองคณะสงฆ์ภายในประเทศกัมพูชา เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับการปกครองประเทศ ในขณะเดียวกันนั้น คณะสงฆ์ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นหลักด้วย

๓) อิทธิพลพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมกัมพูชา ศึกษาภาษาบาลีในภาษาเขมร ประเทศกัมพูชา

๗. บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. หนังสือทุติยภูมิ

ศิลปากร, กรม. ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖.

เคงเหลียง สิบบุญเรือง. ประวัติพระถังซัมจั๋ง. กรุงเทพฯ : ๑๐๑ freelance, ๒๕๔๒.

จิ่ง ลากูตีวี่. เขมรในทัศนะเจ้าโรมคมสีหนุ. แปลโดยสว่าง วงศ์พัฑฒ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

จ่านงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.

ชาติ เปรมฤดี. ฆตกรรมพระพุทธศานาระหว่างสงครามในสาธารณรัฐเขมร. กรุงเทพฯ : ชูติมาการพิมพ์, ๒๕๑๗.

เดวิด แชนด์เอลร์. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. แปลโดยพรธมนาม เเงาธรรมสาร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ถนอม อานามวัฒน์. ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เขมร-ญวน . กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์ , ๒๕๒๓.

ทองสีบ สุคะมาร์ค (ผู้แปล), พระพุทธศาสนาในกัมพูชา , กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

- ธิดา สารยา. **อาณาจักรเจนละ**. กรุงเทพฯ : บริษัท พินเนศปริ้นติ้งเซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐.
- ธิดา บัวคาศรี. **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.
- ธีรภาพ โลหิตกุล. **นครวัด นครธม**. กรุงเทพฯ : บริษัทภัคธรยศ, ๒๕๔๓.
- ธีระ นุชเปี่ยม. **การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองกัมพูชา** . กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ , ๒๕๔๒.
- นังองค์ นพรัตน์. **ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา (ព្រះរាជវង្សាតាព្រះង្សរម្ពា)** แปลโดย ทองดี ธนรัชต์. พิมพ์ครั้งที่ ๒, จันทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- บุญปลูก ส่วนพงษ์. **พรรคคอมมิวนิสต์กับการปฏิวัติในกัมพูชา** . กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์ , ๒๕๒๓.
- บุญเรือง คัชมาย์. **พระราชพงศาวดารเขมร (ฉบับคัดลอกจากคัมภีร์ใบลาน) ภาค ๑** . สุรินทร์ : อักษรภูมิปัญญา, มปท.
- เบญจภา ไกรฤกษ์. **เนาเขมร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (ฉบับประมวลศัพท์)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** . พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๑.
- พระนคร ปัญญาวิโร และคณะ . **พุทธศาสนาในประเทศไทย** . เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ดร., **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**, (ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕.
- วีไลวรรณ ขนิษฐานันท์. **ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.
- ศานติ ภัคดีคำ (แปล), **ประวัติศาสตร์กัมพูชา แบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทย** . กรุงเทพฯ : บริษัท พินเนศปริ้นติ้งเซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- _____ . **พระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา**, ฉลองครบรอบ ๕๕ ปี ภาค ๑-๓. กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศ, ๒๕๕๐.
- สิริวัฒน์ คำวันสา . **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์** . กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒.
- สุชาติ หงษา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๐๐๗.

สุภาพวรรณ ฌ บางช้าง. พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : กองแผนงาน กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖.

สุรี มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ. พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา. กรุงเทพฯ : บริษัทคอมพิวเตอร์, ๒๕๔๓.

อุไรศรี วรรณ. จารึกนครวัดสมัยหลังพระนรค ค.ศ. ๑๕๖๖-๑๗๔๗. กรุงเทพฯ : จงเจริญการ
พิมพ์, ๒๕๔๒.

២. ភាសាខ្មែរ

ក្រសួងសិក្សាធិការ. ប្រវត្តិវិទ្យាសំរាប់បឋមសិក្សា. ភ្នំពេញ : អប់រំ, ១៩៩៤.

ខួត ធីត. ការរីកចម្រើននៃព្រះពុទ្ធសាសនា ក្នុងជីវិតខ្មែរ. ភ្នំពេញ : សកលវិទ្យាមន្ទីរភ្នំពេញ,
១៩៩៩.

ជួន ណាត. វចនានុក្រមខ្មែរបោះពុម្ពលើកទី ៥. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ, ១៩៦៧.

ឌី ខាំបូលី. ប្រវត្តិកម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ. ភ្នំពេញ : មជ្ឈមណ្ឌលឯកសារកម្ពុជា, ២០០៧.

ត្រឹង ងា. ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ. ភ្នំពេញ, ១៩៧៣.

ប្រជុំរដ្ឋធម្មនុញ្ញព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ១៩៤៧-២០០៦. ភ្នំពេញ : នីវតុន, ២០០៨.

ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ. ប្រវត្តិពុទ្ធិកសិក្សា. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ, ២០០៦.

ព្រះមហាវិហារបណ្ឌិតោ ប៉ាង ខាត់. ប្រវត្តិពុទ្ធសាសនានៅប្រទេសខ្មែរ. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនា
បណ្ឌិត្យ គ.ស. ២០១២.

មៀច បុណ្ណ. ប្រពៃណីនិងទំនៀមទំលាប់ខ្មែរ. បោះពុម្ពលើកទី២. ភ្នំពេញ : បាយ័ន, ២០០១.

រ៉ាយ ប៊ុក. ព្រះពុទ្ធសាសនានៃប្រទេសកម្ពុជា. ភ្នំពេញ : សមាគមមិត្តពុទ្ធិកវិទ្យាល័យ,
១៩៥៧.

ហោង មុនីចិត្តា. ពុទ្ធសាសនានិងការអភិវឌ្ឍន៍សង្គមខ្មែរ. បោះពុម្ពលើកទី២. ភ្នំពេញ : JSRC
Printing House, ២០០៦.

ហុកសារណ្ណ. អត្ថបទព្រះធម៌, ភាកទី, បាត់ដំបង, ២០០៨.

ក្រសួងធម្មការនិងសាសនា. កម្រងឯកសារអបអរសាទរនូវសុំវត្តមានសន្តិបាតមន្ត្រីសង្ឃទូទាំងប្រទេសលើកទី១៨ ថ្ងៃទី២៩-៣១ ខែធ្នូ ២០០៩. ភ្នំពេញ : ក្រសួងធម្មការនិងសាសនា, ២០០៩.

សោមងន, ពន្លឺពុទ្ធសាសនា, បោះពុម្ពលើកទី២, U.S.A : Oceanside, ២០០៥,

ឥន ឱមសាម៉ែង, ប្បវត្តិទស្សនៈ, សាស្ត្រា, សីលធម៌, នយោបាយ, ភ្នំពេញ : ២០០៥.

ចាន់ ប៊ុនឌី. ការអប់រំបែបពុទ្ធសាសនានៅប្រទេសកម្ពុជាពីឆ្នាំ ១៩៤០-១៩៥៣, សមាជជាតិ
ស្រាវជ្រាវសង្គមវប្បធម៌កម្ពុជាលើកទី២ ថ្ងៃទី៣-៥ កុម្ភៈ ១៩៩៩, ភ្នំពេញ : ស.ភូមិន្ទ
ភ្នំពេញ, ១៩៩៩.

3. ภาษาอังกฤษ (English Language)

3.1 Book one :

Adhémard Leclère. **Histoire du Cambodge.** Paris, 1914.

Anne Ruth Hansen, **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia : Khmer Identity and Theravada Buddhism,** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

Cambodian Institute of Human Rights. **Using Buddhist Values and Human Right to promote Free, Fair and Secure Elections in Cambodian.** Phnom Penh : Cambodia, November, 1997.

Chan Sopheak, Keng & Clayton, Thomas. **Going to school in East Asia: Schooling in Cambodia.** Greedwood press, 2007.

Chandler, David P, **A History of Cambodia.** Chiang Mai : Silkworm books, 1994.

E.Mam, Kalyanee. **An Oral History of Family life under the Khmer Rouge.** Working Paper GS.10, Yale University Press, 1999.

_____. **Buddhism in Extremis the Case of Cambodia: Buddhism and Politics in Twentieth- Century Asia.** Cromwell Press, Ltd, 1999.

Harris, Ian. **Cambodian Buddhism: History and Practice.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

_____. **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia : Khmer Identity and Theravada Buddhism.** Thailand : Silkworm Books, 2006.

Harish C. Mehta and Julie B. Mehta. **Hun Sen, Strongman of Cambodia, Kae Soeun and Chun Noeun, Tr. Bayon : Takmoa,** Phnom Penh, 2000.

Heng Munychenda, Pin San, (Edits). **Buddhism and Future of Cambodia :** Rithisen : Khmer Buddhism Research Center, 1986.

John Marton, Elizabeth Guthrine, Edits. **History, Buddhism, and New Religious Movements in Cambodia.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2006.

Kent, Alexandra and Chandler, David p.(Edits). **People of Virtue Reconfiguring Religion, Power, and Moral order in Cambodia.** Nordic Institute of Asian Studies, 2008.

Michael Freeman and Claude Jacques, **Ancient Angkor**, Bangkok Thailand: Amarin Printing and Publishing (Public) Co Ltd, 2013

Sam Nhean. **The History of Buddhist in Cambodia**. Phnom Penh : Buddhist Association, 1957.

Zhou Dagan. **A Record of Cambodia : The Land and Its People**. Peter Harris, tr. Silkworm Books : Chiang Mai, 2007.

3.2 Books two: Theses

Deth,Sok Udom. **The People's Republic of Kampuchea 1979-1989 : A Draconian Savior?**, M.A. of art (Unpublished). Ohio University, 2009.

_____. **Thai -Cambodia culture relationship through Arts**, Dissertation of Ph.D. of Magadha University. India: Bodha-Gaya, 2000.

Phon Hangsen, Preah Maha and Others. **Human Resources Development of Buddhist Education University, 2000-2007**. Thesis of Bachelor of degree of Philosophy and Religion. Phnom Penh : Preah Sihanouk Raja Buddhist University, 2008.

Sam,Yang. **Buddhism in Cambodia, 1795-1954**.Thesis of Master of arts. Cornell University, 1990.

_____. **Khmer Buddhism and Policics 1954 – 1984**. United States of America : Khmer

Yang Sam. **Buddhism in Cambodia, 1795 – 1954**. A Thesis for Degree of Master of Arts, Cornell University, 1990.

3.3 Books three : Article Research

Roles of Monks in SEILA/Local Planning Process, Workshop Report held from 26-28 January 1998 in Pursat Province.

Satoru, Kobayashi. **An Ethnographic Study on the Reconstruction of Buddhist Practice in Two Cambodian Temples** : with the Special Reference to Buddhist Samay and Boran, Southeasat Asian Studies, Vol.42, No.4 March 2003

Scientists Meeting Forum on Religions in Cambodia After 1979. Phnom Penh : Royal Academy of Cambodia, 2007.

ภาคผนวก ข

แบบสอบถาม

ชื่อ-สกุล.....ที่อยู่วัด/ที่ทำงาน).....
 บ้าน.....อำเภอ.....จังหวัด.....
 ให้คำตอบเมื่อวันที่ ..... เดือน ..... ปี พ.ศ.....

๑. สถานะของผู้ให้ข้อมูล

๑.๑ อายุ พรรษา

๑.๑.๑ บวชเมื่ออายุ

๑.๑.๒ พรรษาโดยปัจจุบัน

๑.๒ อาชีพก่อนบวช

๑.๒.๑ รับราชการ

๑.๒.๒ เกษตรกร

๑.๒.๓ รับจ้าง

๑.๒.๔ ไม่มีงานทำ

๑.๓ วิธีการบวชถือพระอุปัชฌาย์

๑.๓.๑ บวชแบบอุกาสะ

๑.๓.๑.๑ เคยบวชสามเณรมาก่อน

๑.๓.๑.๒ ไม่เคยบวชเป็นสามเณรมาก่อน

๑.๓.๒ บวชแบบเอสาหัง

๑.๓.๒.๑ เคยบวชสามเณรมาก่อน

๑.๓.๒.๒ ไม่เคยบวชเป็นสามเณรมาก่อน

๑.๔ การย้ายสังกัดวัด

๑.๔.๑ บวชที่วัดสังกัดปัจจุบัน

๑.๔.๑.๑ บวชสามเณรที่วัดนี้และบวชพระที่วัดนี้

๑.๔.๑.๒ บวชพระที่วัดนี้

๑.๔.๒ บวชที่วัดอื่นแล้วเข้าสังกัดวัดปัจจุบัน

- ๑.๔.๒.๑ บวชสามเณรที่วัดอื่นแล้วบวชพระที่วัดนี้
- ๑.๔.๒.๒ บวชพระจากวัดอื่นแล้วย้ายเข้าสังกัดวัดนี้

๒. การปกครองคณะสงฆ์

- ๒.๑ ได้รับตำแหน่ง วิธีการแต่งตั้ง
  - ๒.๑.๑ เกณฑ์ในการแต่งตั้ง
  - ๒.๑.๒ ได้รับการคัดเลือกจากใคร
  - ๒.๑.๓ ใครแต่งตั้ง
- ๒.๒ จำนวนพระภิกษุสามเณรในวัด
  - ๒.๒.๑ น้อยกว่า ๕ รูป
  - ๒.๒.๒ ระหว่าง ๕-๑๐ รูป
  - ๒.๒.๓ มากกว่า ๑๐ รูป
  - ๒.๒.๔ อัตราเฉลี่ยในแต่ละปี
- ๒.๓ กิจวัตร ศีลาจารวัตรของพระภิกษุสามเณร
  - ๒.๓.๑ สวดมนต์
  - ๒.๓.๒ บิณฑบาต
  - ๒.๓.๓ บำเพ็ญภาวนา
  - ๒.๓.๔ ศึกษาพระธรรมวินัย ภาษาบาลี
  - ๒.๓.๕ ปัญหาที่สำคัญในการปกครองพระภิกษุสามเณร
- ๒.๔ สถานภาพทางสังคมของพระภิกษุสามเณร
  - ๒.๔.๑ ในฐานะลูกหลานชาวบ้าน
  - ๒.๔.๒ ในฐานะที่เป็นนักศึกษา เตรียมพร้อมสำหรับการเป็นพลเมืองที่ดี
  - ๒.๔.๓ ในฐานะที่เป็นปุชนียบุคคล
  - ๒.๔.๔ ในฐานะที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

๓. การศึกษา

๓.๑ การศึกษาพระปริยัติธรรม

- ๓.๑.๑ ใครมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ
- ๓.๑.๒ ปัญหาในการบริหารจัดการ
- ๓.๑.๓ คาดว่าจะแก้ปัญห(ที่คาดว่าจะมี)ได้อย่างไร

๓.๒ การศึกษาพุทธศึกษา

- ๓.๒.๑ ใครมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ
- ๓.๒.๒ ปัญหาในการบริหารจัดการ
- ๓.๒.๓ คาดว่าจะแก้ปัญห(ที่คาดว่าจะมี)ได้อย่างไร

๓.๓ การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

- ๓.๓.๑ ใครมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ
- ๓.๓.๒ ปัญหาในการบริหารจัดการ
- ๓.๓.๓ คาดว่าจะแก้ปัญห(ที่มี)ได้อย่างไร

๔. การสาธารณสงเคราะห์

๔.๑ สงเคราะห์ภายในวัด

- ๔.๑.๑ ทำในนามขององค์กรคือวัด
- ๔.๑.๒ ทำในนามของบุคคลคือพระภิกษุแต่ละรูป

๔.๒ สงเคราะห์นอกวัด

- ๔.๒.๑ ทำในนามขององค์กรคือวัด
- ๔.๒.๒ ทำในนามของบุคคลคือพระภิกษุแต่ละรูป

๕. ประเพณีประจำ

๕.๑ ประเพณีของพระ

- ๕.๑.๑ การเข้าปริวาสกรรม
- ๕.๑.๒ การจัดปฏิบัติธรรมประจำปี
- ๕.๑.๓ จุดมุ่งหมายของการจัดประเพณี

๕.๒ ประเพณีที่เกี่ยวกับขรรวาวาส

- ๕.๒.๑ การศึกษาพระพุทธศาสนาวັນเสาร์ อาทิตย์
- ๕.๒.๒ กิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
- ๕.๒.๓ กิจกรรมประเพณีประจำเดือน เช่น เทศน์มหาชาติ เป็นต้น
- ๕.๒.๔ จุดมุ่งหมายของการจัดประเพณี

๖. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๖.๑ ประวัติพระพุทธศาสนากับการเผยแผ่

๖.๑.๑ ความเห็นเกี่ยวกับบทเรียนทางประวัติและพัฒนาการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๑.๒ ความเห็นเกี่ยวกับมูลเหตุของความเจริญและความเสื่อม

๖.๑.๓ ความเห็นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา

๖.๑.๔ ความเห็นเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๖.๑.๔.๑ แบบดั้งเดิม เช่น การเทศน์ การสวดมนต์ให้พร การพบปะประชาชน

๖.๑.๔.๒ แบบใหม่ในสังคมออนไลน์ เช่น อินเทอร์เน็ต, วิทยุ, โทรทัศน์

๖.๒ พระสงฆ์กับบทบาทในระดับอาเซียน

๖.๒.๑ ความเห็นเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน

๖.๒.๒ พระสงฆ์กับการเตรียมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

๖.๒.๓ พระสงฆ์กับการเผยแผ่ในประชาคมอาเซียน

๖.๒.๔ พระสงฆ์กับการศึกษาในประชาคมอาเซียน

๖.๒.๕ พระสงฆ์กับการเมืองในประชาคมอาเซียน

๖.๓ พระสงฆ์กับบทบาทต่อประชาคมโลก

๖.๓.๑ ความเห็นเกี่ยวกับประชาคมโลก

๖.๓.๒ พระสงฆ์กับการเตรียมการเข้าสู่ประชาคมโลก

๖.๓.๓ พระสงฆ์กับการเผยแผ่ในประชาคมโลก

๖.๓.๔ พระสงฆ์กับการศึกษาในประชาคมโลก

๖.๓.๕ พระสงฆ์กับการเมืองในประชาคมโลก

๖.๔ โครงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ

๖.๔.๑ เกี่ยวกับการปกครอง

๖.๔.๒ เกี่ยวกับการศึกษา

๖.๔.๓ เกี่ยวกับการเผยแพร่

๖.๔.๔ เกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์

๖.๕ พระภิกษุสงฆ์กับศาสนสัมพันธ์กับศาสนาอื่น

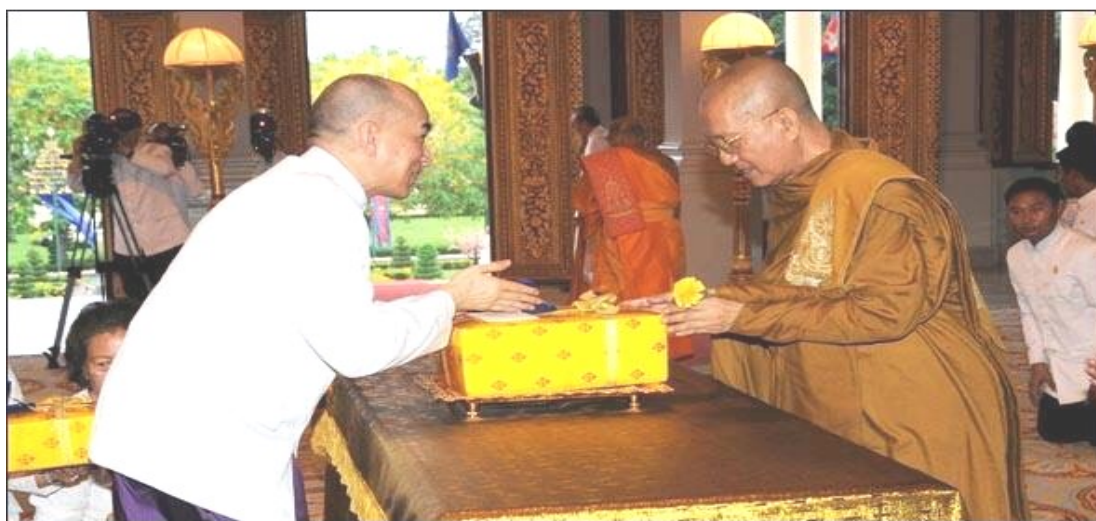
๖.๕.๑ ประสานสัมพันธ์กับต่างศาสนาในชุมชนใกล้เคียง

๖.๕.๒ ผ่านการประสานงานจากกระทรวงวัฒนธรรมและศาสนา

ภาคผนวก

ภาคผนวก ค

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในประเทศกัมพูชา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ

ผู้วิจัยพร้อมคณะ ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ณ วัดอุณาโลม กรุงเทพมหานคร ประเทศกัมพูชา

๑. บทสัมภาษณ์พิเศษ สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี นนท์ แงต สมเด็จพระสังฆนายก แห่งกัมพูชา
ณ วัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา

ผู้สัมภาษณ์ : ขอถวายความเคารพพระเดชพระคุณ

สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี : สาธุ สาธุ

ผู้สัมภาษณ์ : கேளீຂໍຮຽນສຶກສາເຖິງກັບພຣະພຸທສາສນາໃນກັມພູຈາ

สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี : ขอบคุณพระสงฆ์ไทยที่ได้มาเยี่ยมไปมาหาสู่ พระพุทธศาสนาในไทย และกัมพูชาก็เหมือนพี่น้องกัน เป็นห่วงศาสนิกในศาสนาที่นิยมความรุนแรงเข้ามาในไทยและกัมพูชา มากขึ้นกลัวว่าจะทำร้ายพระภิกษุสงฆ์ สามเณร เหมือนในอินเดีย และดังที่ปรากฏในจังหวัดชายแดน ภาคใต้ของไทยที่คนร้ายฆ่าพระสงฆ์ ซึ่งต่างจากพระพุทธศาสนาในพม่าที่พยายามผลักดันกลุ่มคนที่นับ ถือศาสนาที่นิยมความรุนแรงออกจากประเทศ ต่างจากไทยและกัมพูชาที่ผ่อนปรน ในภายภาคหน้าจะ ลำบากมากขึ้นเมื่อกลุ่มคนที่นับถือศาสนาที่นิยมความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นในประเทศสร้าง ความเดือดร้อนให้แก่ชาวพุทธรุ่นลูกหลานในอนาคต การขยายอิทธิพลของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาที่ นิยมความรุนแรงเข้ามาในรูปแบบต่างๆ เช่น ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานในกระทรวงศาสนาทั้งของไทย และกัมพูชา และติดสินบนข้าราชการเพื่ออำนวยความสะดวกอันเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ศาสนา ของตน โดยสร้างศาสนสถานในโรงเรียนคือ สอนหลักศาสนาเพิ่มมากขึ้น เปรียบเหมือนกับการใส่เบ็ด

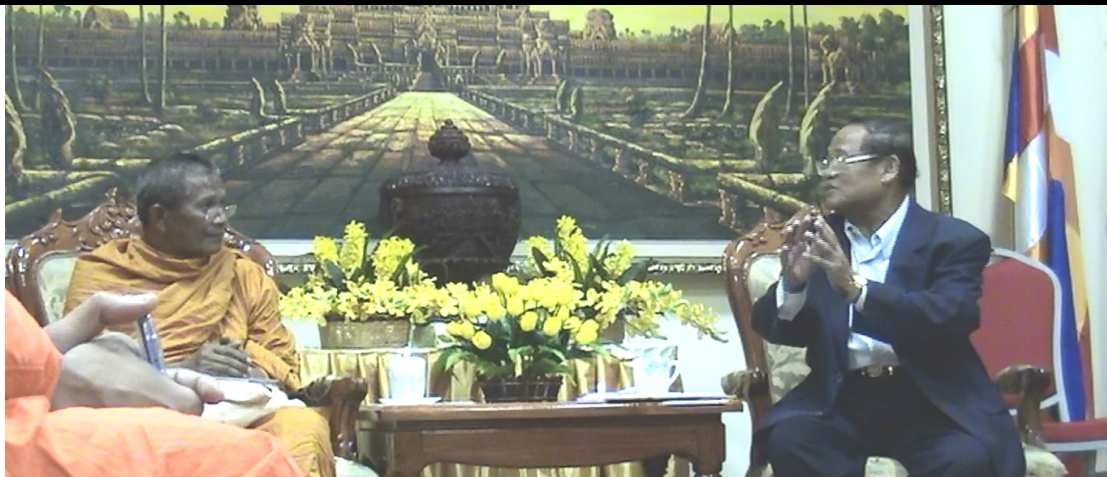
โดยอาศัยเงินเป็นเหยื่อล่อ ซึ่งก็จะมีคำสอนข้อหนึ่งที่กล่าวว่า การฆ่าศัตรูต่างศาสนาถือว่าได้บุญไม่เป็นบาป จึงอยากให้ชาวพุทธทั้งไทยและกัมพูชาสมัครสมานสามัคคีกันช่วยป้องกันศัตรูต่างศาสนา

ผู้สัมภาษณ์ : เมื่อมีการประชุมพระสังฆาธิการ พระเดชพระคุณสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบันหรือไม่ว่างหรือไม่ ?

สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี : เคยปรารภในที่ประชุมพระสังฆาธิการ และรัฐบาลให้ทราบแต่ในทางปฏิบัติก็เป็นเรื่องที่ยาก โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ทั้งไทยและกัมพูชาล้วนให้สัมปทานป่าไม้แก่นายทุนตัดไม้ทำลายป่า แล้วปลุกยุงพาราแทนซึ่งไม่ใช่ไม้ธรรมชาติที่จะคงทนถาวร อยู่ไม่กี่ปีก็ตัดทิ้ง ธรรมชาติกับพระพุทธศาสนาเป็นของคู่กันทำอย่างไรจะรักษาผืนป่าให้คงอยู่เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ความอยู่ดีกินดีของเกษตรกร และความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา แต่เมื่อป่าไม้โดนทำลายก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติเกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเกษตรกรยากจนมากขึ้น ก็เป็นโอกาสที่กลุ่มคนของศาสนาที่นิยมความรุนแรงจะแผ่อิทธิพลเข้ามา โดยใช้เงินเป็นสะพานในการครอบครองมวลชน แม้แต่พระสงฆ์ของเราก็ยังเห็นแก่ลาภสักการะ มีเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย มีรถยนต์หรูขับ ซึ่งได้มาจากเงินที่ไม่สะอาดของพวกนายทุน นักการเมือง ทำให้ไม่สามารถที่จะสอนธรรมะได้อย่างเต็มปากเต็มคำ ดังนั้น พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและกัมพูชาจึงควรสมัครสมานสามัคคีกัน และรักษาธรรมวินัย ไม่สร้าง ความแตกแยกให้เกิดในสังคมเพราะจะเป็นช่องทางให้ศาสนาอื่นมาแทรกแซง ไม่เช่นนั้นเราก็จะแยกว่าสัตว์เดรัจฉานถึงมันอยู่ด้วยกันก็ไม่เคยทะเลาะกัน หรือฆ่าฟันกันเหมือนในสังคมปัจจุบัน รู้สึกยินดีที่พระสงฆ์ไทยได้มาเยี่ยมเยียนสารทสุขสันต์ในวันนี้ไทยกับกัมพูชาก็เหมือนเมืองพี่เมืองน้องกัน และไปมาหาสู่กันถือเป็นเรื่องที่ดี ขอขอบคุณเป็นอย่างมาก

๒. บทสัมภาษณ์พิเศษ ฯพณฯ ท่าน มิน ฉิน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมและศาสนา แห่งประเทศกัมพูชา

ผู้สัมภาษณ์ : เจริญพร พุทธศาสนิกชนในกัมพูชามีอย่างน้อยเพียงใด ? มีพระสงฆ์เยอะไหม ?

รต. : ประเทศกัมพูชามีประชากรนับถือพุทธศาสนาคิดเป็นร้อยละ ๙๕ ของประชากรทั้งหมด มีวัดวาอารามทั่วทั้งประเทศ ๔,๕๕๓ แห่ง มีพระสงฆ์เกือบ ๖๐,๐๐๐ รูป ในจำนวนนี้มีวัดสังกัดธรรมยุติกนิกาย ๑๗๓ แห่ง และพระสงฆ์ประมาณ ๑,๐๐๐ รูป นอกนั้นเป็นวัดมหานิกายกว่า ๔,๐๐๐ แห่ง และพระสงฆ์กว่า ๕,๐๐๐ รูป

ผู้สัมภาษณ์ : มีกิจกรรมระหว่างวัดกับประชาชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างไร ?

รต. : เรามีการจัดเตรียมงานวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ภายหลังจากนั้นเป็นการจัดเตรียมงานวันมาฆบูชา และวิสาขบูชา โดยเฉพาะวันวิสาขบูชาถือเป็นวันหยุดทางราชการ ส่วนในวันมาฆบูชาก็จัดให้เป็นวันหยุดอีกหนึ่งวันเช่นกัน เพราะว่าเป็นงานพิธีการของรัฐ

ผู้สัมภาษณ์ : รัฐบาลมีการกำหนดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง อย่างเช่น การทำบุญตักบาตร ถือศีล ?

รต. : ในวันวิสาขบูชานี้เรามีการจัดเตรียมงานอย่างยิ่งใหญ่ที่พนมมุดงค์ ในงานนี้จะมีผู้นำสำคัญระดับสูงมาเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ประมุขรัฐ ผู้นำรัฐบาล คณะรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา สำหรับในปีนี้เป็นที่แน่ชัดว่า ฯพณฯ ท่านพลเอกเตีย บัญ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เป็นประธานในพิธีในวันที่ ๒๔ ในวันดังกล่าวมีการจัดสวดมนต์รดน้ำมนต์.....กัมพูชา การถวายดอกไม้แก่พระรัตนตรัย และมีการจัดริ้วขบวนแห่ตกแต่งเกี่ยวกับการประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า รอบพนมมุดงค์ (สถานที่จัดงาน) รวมระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร เพื่อให้พุทธบริษัทได้ออกมาร่วมกิจกรรมร่วมแห่ไปกับริ้วขบวน และมีการทำบุญตักบาตร พระสงฆ์ ๕๐๐ รูป

ผู้สัมภาษณ์ : ทาง ฯพณฯ ท่านรัฐมนตรีได้มีการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการเรียน การศึกษาของพระสงฆ์ไปในทิศทางใดทางหนึ่งหรือไม่อย่างไร หรือเปิดให้เป็นเสรี ? เช่นการเรียน ภาษาบาลี การเรียนฝ่ายสามัญวิชาการทางโลก ?

รต. : ในทุกวันนี้ เรามีโรงเรียนพุทธศึกษาศึกษาสำหรับพระสงฆ์โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมพุทธศึกษา กระทรวงธรรมการ โดยมีหลักสูตรพุทธศึกษา ๓ ปี หลังจากนั้นศึกษาต่อในระดับพุทธมัธยมศึกษา ๓ ปี

ผู้สัมภาษณ์ : อาจารย์ผู้สอนร่วมกับกระทรวงเป็นผู้กำหนดหลักสูตร หรือว่าทางกระทรวงเป็นผู้กำหนดหลักสูตรเอง ?

รต. : กระทรวงจะเป็นผู้รับผิดชอบและกำกับดูแลด้านการศึกษาทุกอย่าง โดยมีกรมพุทธศึกษาแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ การศึกษาของเราจัดเป็นการเรียน ๓ ปีในระดับปฐมภูมิต่อจากนั้น ๓ ปีเป็นระดับทุติยภูมิ ภายหลังจากจบจากทั้งสองระดับแล้วสามารถศึกษาต่ออีก ๓ ปีเพื่อรับปริญญาบัตร ในปัจจุบันนี้มีมหาวิทยาลัยพุทธศึกษา ๓ แห่งอยู่ในราชอาณาจักร ๒ แห่ง

และในจังหวัดกำแพงจามอีก ๑ แห่ง และมีวิทยาเขตอยู่ในจังหวัดพระตะบองและกำแพงจามด้วย ซึ่งในแต่ละจังหวัดนั้นได้สำเร็จการศึกษาในชั้นปริญญาบัตรหลายร้อยรูป

ผู้สัมภาษณ์ : ในมหาวิทยาลัยพุทธศึกษาได้อนุญาตให้ฆราวาสเข้ามาศึกษาด้วยหรือไม่ ?

รต. : มีครับ

ผู้สัมภาษณ์ : ระหว่างอุบาสก อุบาสิกา กับพระสงฆ์แบบไหนมีมากกว่ากัน

รต. : พระสงฆ์ มีมากกว่าครับ ทางกระทรวงได้มีการสนับสนุนเงินเดือนสวัสดิการให้แก่

ครู อาจารย์ และพระสงฆ์ซึ่งได้รับงบประมาณจากรัฐบาล เช่นเดียวกับทางฝ่ายพลเรือน สมเด็จพระสังฆราชได้ตระหนักว่า การศึกษาในรูปแบบของสงฆ์ก็ถือเป็นประชาชนชาวเขมรเช่นกัน ไม่ว่าจะเรียนทางพุทธจักรหรืออาณาจักรต่างก็เป็นลูกหลานชาวเขมร ถ้าคิดไปแล้วนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในพุทธศึกษาในปัจจุบันมีมากกว่า ๓๐,๐๐๐ คนทั่วทั้งประเทศ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในกิจการทางสังคมหลายๆ อย่างเช่น การก่อสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะให้การอนุเคราะห์ผู้พิการและเด็กกำพร้า

ผู้สัมภาษณ์ : หลังจากที่เรียนในระดับปริญญาบัตรสำเร็จแล้วจะมีการส่งไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่ประเทศไทยหรือไม่ ?

รต. : การศึกษาของเราที่นี้ก็มีถึงในระดับบัณฑิตศึกษาคือ อย่างเช่นมหาวิทยาลัยพุทธศึกษาในเสียมเรียบ

ผู้สัมภาษณ์ : ถ้าจบการศึกษาในระดับปริญญาบัตรในจังหวัดสุรินทร์หรือท้องที่อื่นๆ ของประเทศไทยสามารถเข้ามาศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาที่กัมพูชาได้หรือไม่ ?

รต. : ได้ ได้ ด้วยการติดต่อประสานงานระหว่างกัน โดยเฉพาะรัฐบาลของ ๒ ประเทศ ท่านยิ่งลักษณ์ นายกรัฐมนตรีของไทย กับสมเด็จพระสังฆราชกัมพูชาที่มีความสัมพันธ์และติดต่อประสานงานกันอย่างดีมาโดยตลอด ในปัจจุบันนี้มีการส่งพระสงฆ์ไปศึกษาในประเทศไทย พม่า ศรีลังกา และอินเดีย ซึ่งทางเราสนับสนุนมาโดยตลอด เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างพระสงฆ์ กัมพูชาและพระสงฆ์ไทย

ผู้สัมภาษณ์ : สมควรให้มีการแลกเปลี่ยนบุคลากรทางการศึกษา กล่าวคือ ครูอาจารย์ และนักศึกษา อย่างเช่น การจบปริญญาตรีที่ไทยไปศึกษาต่อที่เขมร หรือจบปริญญาตรีที่เขมรมาศึกษาต่อที่ประเทศไทย

รต. : เจ้าหน้าที่ระดับสูงของกระทรวงเรานั้นมีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา

ผู้สัมภาษณ์ : พระพุทธศาสนาในกัมพูชาได้รับการคุกคามจากปัจจัยอื่นๆ หรือไม่ ?

รต. : ในกัมพูชามีศาสนาหลักๆ อยู่สาม โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุด และได้รับการยอมรับให้เป็นศาสนาประจำรัฐ จากนั้นเรามีศาสนาอิสลาม โดยมีประชากรชาวมุสลิมในกัมพูชาคิดเป็นร้อยละ ๒ ต่อมาคือคริสต์ศาสนาซึ่งมี ๒ นิกายคือ คาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ และพุทธศาสนามหายานนิกายแบบจีน เวียดนาม ญี่ปุ่น เกาหลี โดยที่รัฐให้การสนับสนุนการดำเนิน

กิจกรรมทางศาสนาทุกศาสนา เพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของกัมพูชา ทุกศาสนาสามารถดำเนินกิจกรรมของตนได้โดยการลงทะเบียนและรายงานการดำเนินงานของตนให้ทางกระทรวงรับทราบ ซึ่งทางกระทรวงของเรามีหน่วยงานระดับกรมเป็นผู้ดูแลอยู่แล้ว ซึ่งกรรมนี้เรียกว่า พหุศาสนา ซึ่งทำหน้าที่กำกับดูแลทุกๆ ศาสนาในกัมพูชา ในแต่ละศาสนาก็จะมีการจัดประชุมสมัชชาประจำปี ยกตัวอย่างเช่น ชาวมุสลิมในกัมพูชาได้เตรียมการศาสนพิธีก็จะมีการรายงานให้กับทางกระทรวงได้ทราบเพื่อที่กระทรวงจะได้จัดการสนับสนุนและดูแลความปลอดภัยให้ ในส่วนของศาสนาคริสต์หากจะมีการดำเนินศาสนพิธีหรือกิจกรรมก็จะมีการรายงานให้กระทรวงทราบเช่นกัน ในกัมพูชานั้นเรายกย่องและสนับสนุนให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐ แต่ถึงกระนั้นเราก็ดูแลเอาใจใส่ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ด้วย

ผู้สัมภาษณ์ : ในโอกาสที่ใกล้ถึงวาระที่จะเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในอนาคต รัฐบาลกัมพูชามีนโยบายอย่างไรบ้างที่จะส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืนในอาเซียน ? เช่นการส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

รต. : ครับ สำหรับกัมพูชากระทรวงเราได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปีค.ศ. ๑๙๙๙ มีใช้เพียงทำจะดำเนินการ โดยเราได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น วันพระ วันพฤหัสบดี อยู่เป็นประจำ

ผู้สัมภาษณ์ : เคยได้ชมการถ่ายทอดทางวิทยุโทรทัศน์ได้เห็นพระภิกษุชาวกัมพูชาแม้จะยังหนุ่มๆ อยู่สามารถแสดงธรรมะได้เป็นอย่างดี

รต. : ในปัจจุบันเรามีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภูมิภาคอื่นๆ ของโลก เช่น ทวีปอเมริกา ออสเตรเลีย ซึ่งได้มีการร้องขอจากทางเราให้เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต ทั้งในรูปแบบของวิทยุและวิดีโอ สำหรับการเผยแพร่งานอบรมนี้ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลโดยตรงเพื่อให้พุทธบริษัทตั้งอยู่ในศีลในธรรม นอกจากนี้กระทรวงธรรมการยังได้สนับสนุนให้มีการจัดศึกษาอบรมศีลธรรมคุณธรรมประเพณี สำหรับครูอาจารย์ และคณะกรรมการทางการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมาได้รับการอบรมไปกว่า ๑๐,๐๐๐ คนแล้ว ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังมีการอบรมพวกแม่ชีด้วย ซึ่งพวกเขาเหล่านี้เมื่อได้รับการศึกษาอบรมไปแล้วก็จะมีการจัดตั้งสมาคมต่างๆ ขึ้น เพื่อรวมตัวกันช่วยเหลือส่งเสริมในกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศกัมพูชาในด้านต่างๆ ต่อไป

ผู้สัมภาษณ์ : การมาในครั้งนี้ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา เพื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจแลกเปลี่ยนความรู้และบุคลากรซึ่งกันและกัน เนื่องจากอยู่ใกล้เปรียบเสมือนดังพี่ดั่งน้อง ความเป็นพี่น้องนี้มีพ่อเดียวกันคือ พระพุทธเจ้า ซึ่งเราทั้งหลายก็เปรียบเสมือนเป็นลูกหลานที่จะต้องดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๓.บทสัมภาษณ์พิเศษ เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ

ผู้สัมภาษณ์ : ถวายความเคารพพระเดชพระคุณ เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ พวกกระผมมาศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : สาธุ สาธุ ยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ท่านทั้งหลายได้มาเยี่ยมเยียนคณะสงฆ์ในกัมพูชา ถือว่าเป็นโอกาสอันดีที่คณะสงฆ์กัมพูชาได้ต้อนรับ

ผู้สัมภาษณ์ : พระเดชพระคุณ พระที่กัมพูชารับราชการได้หรือไม่ ?

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : ได้ กระทรวงธรรมการและศาสนาจะมีบุคลากรทั้งที่เป็นฆราวาสและบรรพชิต เป็นได้ตามวาระ ๕ ปี ส่วนเถรสภาพเป็นได้ตลอด เถรสภาพมีสมาชิกทั้งหมด ๙ รูป ประธาน ๑ รูป รองประธาน ๒ รูป สมาชิก ๖ รูป

ผู้สัมภาษณ์ : ประชุมเถรสภาพนี้ประชุมทุกเดือนหรือว่ากี่เดือนครั้งครับ ?

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : ประชุมเถรสภาพระดับประเทศแล้วจึงกระจายไปประชุมย่อยยังต่างจังหวัด

ผู้สัมภาษณ์ : พระเดชพระคุณท่านเป็นห่วงเรื่องอะไรบ้างเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ?

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : ประเทศกัมพูชาเป็นประเทศที่กำลังฟื้นฟูใหม่ พระสงฆ์มีพระธรรมวินัยชัดเจนแล้วแต่ข้าราชการส่วนมากยังไม่เข้าใจ เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นเจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็จับสึกพระรูปที่มีอิทธิพลก่อนที่พระวินัยธรจะไปถึงจึงเป็นปัญหามากสำหรับพระสงฆ์ ในสมัยพุทธกาลเมื่อมีอิทธิพล

เกิดขึ้น ประชาชนก็จะมาปรึกษาอนาถปิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขาทราบถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น
อนาถปิณฑิกเศรษฐีบอกว่า เรื่องวินัยนั้นเป็นเรื่องของพระที่จะประชุมพิจารณาตามบทบัญญัติส่วน
พวกเรามีหน้าที่ทำบุญก็ทำไป ไม่เหมือนกับปัจจุบันเมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นญาติโยมก็จะพากันด่าหรือขับ
ไล่พระนั้นออกไป หรือเจ้าหน้าที่จับสึกก่อนที่พระวินัยจะไตร่สวน จึงเป็นเรื่องที่เป็นปัญหามาก

ผู้สัมภาษณ์ : เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นทางคณะสงฆ์ก็มาพูดคุยทำอย่างไร ?

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : แนวทางการแก้ไข คณะเถรสมาคมได้นิมนต์พระสงฆ์เจ้าคณะตำบล
เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าอาวาสมาประชุมชี้แจงและหาแนวทางแก้ไขโดยจัดเป็น
การประกาศคณะสงฆ์เพื่อให้ไปชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจ และขอความร่วมมือจากคณะรัฐบาลช่วย
ชี้แจงเจ้าหน้าที่ให้เข้าใจถึงขั้นตอนการพิจารณาความตามพระวินัยที่เกิดขึ้นและช่วยกันแก้ไขต่อไป

ผู้สัมภาษณ์ : วันวิสาขบูชาจะมีการจัดพิธีกรรมอย่างไรบ้าง ?

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : ตี ๕ เริ่มทำวัตรสวดมนต์ ลงอุโบสถ ๖ โมงเช้าถึง ๘ โมงเช้า จะไปร่วม
ในพิธีโดยมีรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการและศาสนาเป็นประธานฝ่ายฆราวาสร่วมพิธีทำบุญ เวียนเทียน
รอบเจดีย์บรมพุทธรูปพระบรมสารีริกธาตุจนกว่าจะเสร็จพิธี ส่วนช่วงค่ำวัดแต่ละวัดก็จะจัดพิธีเวียนเทียน

ผู้สัมภาษณ์ : ขอขอบคุณพระเดชพระคุณ ที่ให้ข้อมูล จริงแล้วเราก็เป็นพี่น้องกันเป็นลูก
พระพุทธเจ้าเหมือนกันจึงรู้สึกยินดีที่ได้มาเยี่ยมเยือนคณะสงฆ์ชาวกัมพูชาเป็นอย่างยิ่ง

เจ้าคณะจังหวัดพนมเปญ : สาธุ สาธุ ยินดีต้อนรับเสมอ ถ้ามีโอกาสจะได้ไปเยี่ยมเยือนทางไทยบ้าง

ผู้วิจัย-รองเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว ณ ปราสาทพนมตา สถานที่ก่อตั้งประเทศกัมพูชา(สุวรรณภูมิ)

อาณาจักรฟูนัน สถานที่สถาปนาพระพุทธศาสนาครั้งแรกในประเทศกัมพูชา

วัดเจ้าคณะจังหวัดกัมพูชา มีสถานีวิทยุ-เว็บไซต์เผยแผ่พระพุทธศาสนา

วิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งจังหวัดกัมพูชา

พิธีบั้งสุกในวันโฆฏิต (ที่วัดในชุมชน) แรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐

พิธีชนโฉนตา (ที่บ้าน)

ถวายภัตตาหารในวันส่งโฉนตา

วันเกิดเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร

สำนักเรียนบาลี (ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัด, เจ้าคณะและรองเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว)

ผู้วิจัยและคณะถ่ายภาพร่วมกับเจ้าคณะจังหวัดกำแพงจากและพระเลขานุการ

บรรพชาสามเณรและบวชศีลจาริณีภาคฤดูร้อน อำเภอลำปาง จังหวัดพระตะบอง

เจ้าคณะจังหวัด พระเลขานุการ เจ้าคณะอำเภอและผู้บริหารงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระตะบอง

ด้านหลังพระอุโบสถวัดเจ้าคณะจังหวัดพระตะบอง

ผู้วิจัย - รัฐมนตรีว่าการท่องเที่ยว - พระครูสิทธิปริยัติวิธาน

รายนามผู้ร่วมสร้าง-อุปถัมภ์วัด

วัดเก่า-ใหม่ มีลักษณะไม่ต่างกันทางศิลปกรรม

พระภิกษุผู้สูงอายุเรียกขวัญเด็ก (สงเคราะห์ประชาชน)

สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี นนท์ แงต สมเด็จพระสังฆนายก กับงานสาธารณสงเคราะห์

ผู้วิจัยและคณะ กับสมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี นนท์ แงต สมเด็จพระสังฆนายก ฝ่ายมหานิกาย

สัมภาษณ์เลขาธิการสังฆนายก ฝ่ายมหานิกาย

ช่างแกะสลักและสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ในกรุงเทพมหานคร

อุโบสถทุกวัดในกัมพูชาจะไม่ว่างจากจิตรกรรมภาพเขียน

ผู้วิจัยถวายสักการะที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว

ผู้วิจัยถวายสักการะเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว

สำนักเรียนบาลี (วัดเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว) ที่ใหญ่ที่สุดในกัมพูชาตอนล่าง

ร่วมกิจกรรมถวายผ้าป่าสามัคคีเพื่อสมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ

ภาพบน โบสถ์วัดเจ้าคณะจังหวัดพระตะบอง
ภาพล่างเป็นบริเวณวัด

เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดพระตะบองและคณะพระผู้บริหารพระพุทธศาสนา
และ ผบ.ตร.เมืองพระตะบอง

ภาพบน พระสงฆ์รับบิณฑบาตในกรุงเทพมหานคร
ภาพล่าง ผู้วิจัย-รัฐมนตรีการท่องเที่ยว-พระครูสิริปริยัติวิธาน

ภาพบน ปราสาทพนมตา ชายแดนกัมพูชาติดประเทศเวียดนาม
ภาพล่าง ถ้ำฝังทิศตะวันตกของปราสาทพนมดาร์

ภาพบน รองเจ้าคณะจังหวัดตากแก้ว ประชาชนฝั่งตะวันตกปราสาท(ทุกคนสวดดีโลกวิชยคาถาได้)
ภาพล่าง สำนักงานบริหารจัดการปราสาทพนมดง

ภาพบน การจัดโต๊ะหมู่บูชาที่มีลักษณะการจัดเป็นแบบเฉพาะกัมพูชา

ภาพล่าง สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี นนท์ แงด สมเด็จพระสังฆนายก กับงานสาธารณสงเคราะห์

ภาพบน อนุสาวรีย์ผู้สร้างพนมเปญ
ภาพล่าง ผู้วิจัยที่ทางขึ้นพนมเปญ

ภาพบน ผู้วิจัยและคณะทำภัตกิจเพลที่วัดอุณาโลม
ภาพล่าง เด็กวัดรุ่นใหญ่รอรับประทานอาหารแล้วจึงไปเรียนหนังสือภาคบ่าย
(นายกรัฐมนตรีน้องกัมพูชา เคยผ่านชีวิตแบบนี้มาก่อน)

ภาพบนและล่าง ที่พัคคณะแม่ซี จังหวัดกำแพงจาม จัดเป็นสัดส่วน

ภาพบน ศิลปกรรมแบบขอมหุ้มห่อศิลปกรรมไทย (จังหวัดกำแพงจาม)

ภาพล่าง ศิลปกรรมแบบขอมหุ้มห่อศิลปกรรมไทย (จังหวัดกำแพงจาม)

ภาพศิลปกรรมที่จำลองจากไทย

ภาคผนวก ง

สรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	MCU RS ๒๑๐๖๕๖๐๖๒
ชื่อโครงการ	พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม
หัวหน้าโครงการ	พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ เจือจันทร์) และคณะ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๑๔๗๐-๕๐๑๒, ๐๘-๗๔๔๗-๒๕๕๒
ความเป็นมาและความสำคัญ	<p>การวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา จากอดีตถึงปัจจุบันที่กำลังเข้าสู่ ประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นภาพรวมของการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน โดยตามข้อตกลงบาห์ลี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้มีข้อตกลงให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนขึ้น และต้องแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ดังนั้นคณะผู้วิจัย ในฐานะหน่วยงานที่ทำการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ และความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมกัมพูชา และเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์ องค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนา ด้านวัฒนธรรม ในเขตจังหวัด เสียมเรียบ บัตดาบอง พนมเปญ ตากแก้ว กำปงจาม อันเป็นจังหวัดเริ่มแรกของการตั้งรกรากของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศกัมพูชา มาประกอบกับการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ได้รับองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในประเด็นดังกล่าวเป็นอย่างดี อีกทั้งประโยชน์ที่ได้จากการศึกษานี้จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาในอนาคตโดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นตัวกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ เพราะถือได้ว่าการเรียนรู้พุทธศาสนาระหว่างประชาชนชาวไทยกับกัมพูชาย่อมนำมาซึ่งความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น และเป็นที่ยิ่งของมวลมนุษยชาติในโลกสืบไป</p>
วัตถุประสงค์ของโครงการ	๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศาสตร์ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา

- ๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศกัมพูชา
- ๓) เพื่อศึกษากระบวนการกิจกรรมด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในประเทศกัมพูชา
- ๔) วิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศกัมพูชา

ผลการวิจัย

๑) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศกัมพูชามานานนับพันปี ประเทศกัมพูชาได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นสมบัติของชาติเป็นมรดกของตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว ศาสนาที่ชาวกัมพูชานับถือซึ่งรับมาจากอินเดียคือศาสนาพราหมณ์และศาสนาซึ่งรับเข้าในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาในสุวรรณภูมิอันมีพระโสณะและพระอุตตรเป็นหัวหน้าคณะ เป็นสายที่ ๘ ทั้งสองศาสนาต่างพยายามชิงอิทธิพลกันอย่างหนักในหมู่ประชาชนธรรมดาไปจนถึงชนชั้นสูง อำมาตย์ พระราชวงศ์และพระมหากษัตริย์ สมัยใดพระมหากษัตริย์นับถือศาสนาพราหมณ์ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง สมัยใดนับถือศาสนาพุทธ ๆ ก็เจริญรุ่งเรือง บางสมัยนับถือศาสนาพราหมณ์สนับสนุนอุปถัมภ์ศาสนาพุทธไปด้วยกัน ทำให้ศาสนาทั้ง ๒ ยังคงฝังรากลึกในใจของชาวกัมพูชาตลอดมา ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเหลือเพียงศาสนาพุทธเถรวาทก็ตาม จากอดีตศาสนาพราหมณ์สามารถพื้นที่การนับถือได้สำเร็จโดยยึดฐานชนชั้นผู้ปกครองได้มากกว่า อันจะเห็นได้จากรายชื่อพระมหากษัตริย์ของกัมพูชาตั้งแต่ยุคแรกจนถึงราช.ศ. ๑๗๐๐ เศษเป็นต้นมา ล้วนมีจารีกนามเป็นสันสกฤต และปราสาทที่สร้างล้วนเพื่อบูชาในศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนมาก พ.ศ. ๑๗๐๐ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ถือว่าเป็นทองของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะพระมหากษัตริย์กัมพูชาศรัทธาเคารพนับถือพระรัตนตรัยสรณะเป็นที่พึ่งอาศัย กลายมาเป็นพุทธมามกะโดยสมบูรณ์มา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะถูกเบียดเบียนเพราะตกเป็นประเทศในอารักขาอาณานิคมฝรั่งเศส แต่ก็ประทับประคองตัวอยู่รอดมาได้ จนวาระสุดท้ายพระพุทธศาสนาได้ถูกทำลายเพราะชนชาติเดียวกัน นำโดยนายพลพตและพวกก่อสงครามกลางเมืองเรียกว่าสงครามล้างเผ่าพันธุ์กัมพูชา หลังสงครามสงบพระมหากษัตริย์กัมพูชา ขุนนางและประชาชนจึงได้ช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสถาพรตราบถึงปัจจุบัน

๒) ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศกัมพูชา

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเป็นพลวัตคู่ขนานกัน กล่าวคือ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมเชิงศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปด้วยกัน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อกัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ถูกจัดระบบให้อยู่ในรูปของ

ประเพณีสิบสองเดือนและพิธีชีวิตของประชาชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากพลวัตของวัฒนธรรมที่เคียงคู่กับพระพุทธศาสนาในสองมิติ คือ ๑) วัฒนธรรมในมิติของรูปธรรม วัฒนธรรมในมิตินี้มีความเป็นพลวัตสูง กล่าวคือการสร้างศาสนสถานล้วนเกิดจากพลังศรัทธา จากประวัติศาสตร์กัมพูชาพบว่า กษัตริย์แต่ละพระองค์ได้แสดงศรัทธาในการสร้างปราสาท อันเป็นแรงจูงใจในศาสนาทั้งสิ้น วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรมคือปราสาท โดยเฉพาะปราสาทนครวัดอันเป็นสัญลักษณ์ของประเทศกัมพูชาที่เป็นหนึ่งในมรดกโลก ก็ได้ประทับรูปบนผืนธงชาติของประเทศกัมพูชา แม้ว่าเดิมทีปราสาทนครวัดถูกสร้างเป็นศาสนสถานของพราหมณ์หรือฮินดู แต่ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อันเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา ปราสาทนครวัดได้รับการอธิบายได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายาน ๒) วัฒนธรรมในมิติของนามธรรมมิตินี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อในหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าเป็นอุดมการณ์ในความเห็นของคนทั่วไป แต่สำหรับพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เป็นนามธรรมถือว่าเป็นแก่นสาระสำคัญที่ฝังรากลึกและตรึงจิตใจของแต่ละบุคคล และสามารถถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อๆ ไปได้ เช่น ความเชื่อหลักกรรมในเรื่องกรรม ความเชื่อในผลของกรรม ความเชื่อว่าทุกคนมีกรรม และความเชื่อในพระโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ซึ่งในที่สุดแล้ว ความเชื่อเหล่านี้ได้กลายมาเป็นวิถีปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการของทาน ศีล ภาวนา

จะเห็นได้ว่า ประเพณีที่กำหนดไว้ในสิบสองเดือนจะมีแก่นสาระที่เน้นการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อถึงเดือนสิบนับตามจันทรคติ ชาวกัมพูชาต้องทำพิธีโถกธูป ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นวาระของชีวิต ประชาชนชาวกัมพูชาจะอยากดีมีเงิน อยู่ส่วนไหนของประเทศ จะต้องทำพิธีโถกธูป คือพิธีทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ

ดังนั้น เมื่อนับวงรอบของประเพณีสิบสองเดือนจึงเป็นวิถีพุทธ มีพลวัตขับเคลื่อนตามวงจรชีวิต แม้บางเดือนมีมูลเหตุจากการประสมประสานกับพิธีพราหมณ์ด้วยก็ตาม แต่สำหรับชาวกัมพูชาแล้ว เขาสามารถอธิบายได้ในเชิงพุทธ ซึ่งในที่สุดแล้วจะกลายเป็นวิถีปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

๓) การจัดการด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

สภาพการณ์และกระบวนการ จัดการ ด้านพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้นำเสนอเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ คือ ๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในอดีต จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมาในบทที่ ๔ นั้นเป็นการศึกษาภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีเป็นหลัก แต่ลักษณะของการเรียนการสอนนั้นเป็นการท่องบ่นบอกเล่าต่อ ๆ กันมา โดยอาศัยความจำเป็นหลักเรียกว่า “มุขปาฐะ” มิฉะนั้นคงไม่มี

หลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ว่า ในพระราชอาณาจักรพูนมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมากทรงประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีพระเถระผู้ทรงความรู้ด้านภาษาศาสตร์ได้เป็นสมณทูตไปแปลพระไตรปิฎกที่ประเทศจีนดังกล่าว พระบาทองค์ด้วง การศึกษาของพระสงฆ์ และการศึกษาของเยาวชนนั้น พระองค์ทรงเอาพระทัยในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามกาลสมัย คือทรงปรับปรุงระบบการศึกษาระบบข้าราชการ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งในราชวงศ์ตามลำดับเพื่อให้มีความคล่องตัวในการปกครองบ้านเมือง โดยทรงให้ไปประจำตำแหน่งตามหัวเมืองต่าง ๆ อันที่จะพัฒนาประเทศชาติให้มีความเข้มแข็ง และเพื่อที่จะต่อต้านจากภายนอกประเทศ นอกจากจะทรงปกครองประเทศตามหลักทศพิธราชธรรมแล้ว พระองค์ทรงเป็นนักเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญอีกด้วยกล่าวคือมีการจัดพิมพ์เงินเพื่อทำพานิชกรรมกับจีนและอินเดียดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนทางการศึกษานั้นพระองค์ทรงจัดให้มีการสอบไล่ประโยคบาลี ได้มีพระสงฆ์เป็นพระมหาเปรียญ คือตั้งแต่เปรียญตรีเปรียญโทมาตามลำดับ ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสมัยนี้มีความเจริญอย่างมาก พร้อมกันนั้นยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในวงการพระศาสนาของพระราชอาณาจักรกัมพูชา คือได้รับ “คณะธรรมยุติกนิกาย” จากประเทศไทยเพิ่มอีกนิกายทำให้พระพุทธศาสนาในกัมพูชามี ๒ นิกายเหมือนกับประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน ๒) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์กัมพูชาในปัจจุบัน การศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม จากสถิติ พ.ศ.๒๕๕๑ มีโรงเรียนแผนกพระธรรมวินัย (นักธรรมตรี โท เอก มีจำนวน ๗๒๖ โรงเรียนสมณศึกษามีจำนวน ๑๓,๖๑๒ รูป โรงเรียนพุทธิกประถมศึกษา มีจำนวน ๕๔๔ โรงเรียน สมณศึกษาที่เรียนอยู่มี ๑๒,๑๗๔ รูป พุทธิกอนุวิทยาลัย (ม.๑-๓) มีจำนวน ๒๖ โรง สมณศึกษา ๔,๐๓๗ รูป พุทธิกวิทยาลัย (ม.๔-๖) ๑๑โรง มีสมณศึกษา ๑,๘๙๓ รูป ระดับอุดมศึกษา ๒ แห่ง คือ พุทธิกสากลวิทยาลัยพระสีหนุราช และพุทธิกสากลพระสีหนุนี้ ๖๐๕ รูป ส่วนวัดทั่วราชอาณาจักร ๔,๒๓๗ วัด มีพระภิกษุสามเณร ๕๗,๓๕๐ รูป

๔) แนวโน้มและทิศทางด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย

ในวงรอบของชีวิตชาวพุทธในกัมพูชา ตั้งแต่อุบัติถึงดับชีพในช่วงอายุที่สำคัญ เช่นวัยเด็กโดยเฉพาะเด็กชาย พ่อแม่นิยมให้บรรพชาบวชเรียนพระธรรมวินัยหรือนำไปฝากเป็นเด็กวัด เพื่อได้อบรมกล่อมเกล้าทางศีลธรรมจรยา แต่ในขณะที่เดียวกันยังมีกิจกรรมแบบพราหมณ์แทรกซึมด้วย แต่เป็นเพื่อนองค์ประกอบให้ความเป็นพุทธเด่นขึ้นเท่านั้น

ส่วนสังคมวัดคือพระสงฆ์แม่แต่แตกต่างจากชาวบ้าน แต่ในวิถีชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชาวบ้าน สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ สิ่งที่เห็นได้ในวิถีชีวิตของพระสงฆ์คือความเรียบง่าย แต่ได้ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เต็มที่ทั้งการศึกษาและการสังคมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือ

ชาวบ้าน วิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันเสมอมา ดังนั้นจึงถือได้ว่าวิถีชีวิตชาววัดกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะกำหนดทิศทางของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ เจือจันทร์)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrasrivisuddhikun (Manop Chueachan)

เลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๒๐๙๐๐๒๑๙๒๓

ที่อยู่ วัดศาลาลอย ๔๙๐ ถนนหลักเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัด
สุรินทร์ โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๑๔๗๐-๕๐๑๒, ๐๘-๗๔๔๗-๒๕๕๒

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
สุรินทร์ หมู่ที่ ๘ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐

ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

ประวัติการศึกษา เปรียญธรรม ๙ ประโยค

พธ.บ. (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ.ม. (บาลีและสันสกฤต) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พธ.ด. (สาขาพระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ

สาขาวิชาภาษาบาลี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูสิริปริยัติวิธาน (สุวรรณ นาคสุวรรณโณ)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakhru Siripariyattividhan (Suvan Samran)

เลขบัตรประจำตัวประชาชน ๕๓๑๐๓๐๐๐๘๗๕๕๐

ที่อยู่ วัดสุวรรณจุลสาณะนาอันแดด บ้านเบ็งคชะนา ตำบลเบ็งคชะนา อำเภอบากาน
จังหวัดโพธิสัตว์ ประเทศกัมพูชา โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๙๒๘๔-๗๙๘๒

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก วัดป่าตะครองใต้ ตำบลสูงเนิน อำเภอกระสัง
จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๑๖๐

ตำแหน่งปัจจุบัน พระปริยัตินิเทศก์จังหวัดบุรีรัมย์

ประวัติการศึกษา เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พธ.บ. (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศน.ม. (รัฐศาสตรการปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ สาขาวิชาภาษาบาลี

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระฉลอง แสนดี
- ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phra Chalong Sandee
- เลขบัตรประจำตัวประชาชน ๕ ๓๒๐๓ ๐๐๐๔ ๕๒๖๑
- ที่อยู่ วัด ศรีสว่างทุ่งโก เลขที่ ๑ หมู่ ๒ ตำบลหนองเมธี อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๑๙๕๘-๓๘๓๙
- หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก วัดศรีสว่างทุ่งโก เลขที่ ๑ หมู่ ๒ ตำบลหนองเมธี
อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๒๐
- ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัยอิสระ
- ประวัติการศึกษา เปรียญธรรม ๑-๒ ประโยค
ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย
กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว) มหาวิทยาลัยนเรศวร
ศศ. ม. (เขมรศึกษา) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ
สาขาวิชาภาษาเขมรกัมพูชา